T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRK ROMANINDA MEVLÂNÂ ALGISI

NURAN BALTA

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ESAT CAN

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

ANA BİLİM DALI

DOKTORATEZİ

Nuran BALTA tarafından hazırlanan **"Türk Romanında Mevlânâ Algısı"** Konulu **Doktora** Tez Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 22.-23 maddeleri uyarınca **18.01.2019** Cuma günü saat **14:00'da** yapılmış olup, tezin* Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Birol EMİL	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Esat CAN (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ATALAY	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10234225
Yazar Adı / Soyadı	NURAN BALTA
T.C.Kimlik No	32329509766
Telefon	5054767306
E-Posta	nuranbalta@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türk Romanında Mevlânâ Algısı
Tezin Tercümesi	Perception of Rumi in Turkish Novel
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2019
Sayfa	658
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ ESAT CAN
Dizin Terimleri	Türk edebiyatı=Turkish literature ; Roman=Novel ; Mevlana Celaleddin-i Rumi=Mevlana Celaleddin-i Rumi ; Algı=Perception ; Tasavvuf=Mystic
Önerilen Dizin Terimleri	

09.02.2019

İmza:.....

Tezin Adı: Türk Romanında Mevlânâ Algısı

Hazırlayan: Nuran BALTA

ÖZET

"Türk Romanında Mevlânâ Algısı" adlı çalışmamızda Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin hayatı, eserleri ve öğretilerinin yer aldığı yirmi beş roman incelenmiştir. Tespit edilen bu romanlarda Mevlânâ'nın yazarlar tarafından nasıl bir algı ile anlatıldığı, bu algı etrafında kurgulanan Mevlânâ portreleri ve işlenen temler ekseninde Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasını ortaya çıkarmak çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Bu temel etrafında kaynak eserler taranmış, romanlar tahlil yöntemi ile incelemeye tâbi tutulmuş ve elde edilen bilgiler mukayese edilerek benzerlikler ile farklılıklar ortaya çıkarılmıştır. Çalışmamıza bir hazırlık oluşturan "Giriş" bölümünde Mevlânâ ile ilgili edebî ve ilmî çalışmalar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde kaynak eserlerden hareketle Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri anlatılmıştır. İkinci bölümde, romanların konuları ve olay örgüleri; Mevlânâ'nın romanlardaki fizikî ve rûhî portreleri ve eserlerdeki temler incelenmiştir. "Sonuç" bölümünde çalışma boyunca elde edilen bulgular yazılmıştır. Elde edilen bu sonuçlarla Türk fikir ve kültür hayatının önemli bir parçası olan Mevlânâ'yı anlama ve tanıma bakımından bundan sonra yapılacak araştırmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, roman, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Algı, Tasavvuf.

Thesis Name: Perception of Rumi in Turkish Novel

Prepared By: Nuran Balta

ABSTRACT

Twenty five novels which involve in life, works and dicipline of Rumi have been analyzed in the study called "Perception of Rumi in Turkish Novel". How perceptively Rumi is expressed by authors in these ascertained novels, Rumi portraits fictionised around this perception and revealing Rumi's world of sensation and thoughts in the axis of handled themes is the basis of our study.

Resource works have been scanned around this basis, novels have been examined through the method of analysis and similarities and differences have been revealed by comparing the obtained knowledge. In the inroduction part which forms a preparation to our study, literal and scientific works related to Rumi have been emphesized. In the first part the life and works of Rumi have been explained with reference to the resource works. In the second part, the subject and plotline of the novels; Rumi's physical and pscychological portraits in the novels and themes of the works have been examined. In the conclusion part the findings obtained throughout the study have been written. By means of these results gathered, the contrubution to researches that will be carried out hencefoth with regards to understanding and recognition of Rumi who is an important part of Turkish thinking and cultural life has been aimed.

Key Words: Turkish literature, novel, Rumi, perception, mysticism.

ÖN SÖZ

Türk ilim, fikir, tasavvuf ve edebiyat dünyasının önde gelen isimlerinden biri olan Mevlânâ Celâleddin Rûmî, kişiliği, hayatı ve eserleri ile 13. yüzyıldan günümüze güncelliğini koruyarak, yalnızca Türkiye'de değil, dünya çapında ilgiye ve sevgiye mazhar olmuş bir şahsiyettir. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı) 2007 yılını "Dünya Mevlânâ Yılı" ilân etmiştir. Bu yıldan başlayarak Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe dair eserlerde bu arada romanlarda bir artış gözlemlenmiştir. Roman yazarlarımızın giderek yoğunluk kazanan bu ilgilerinin tarafımızdan araştırılabileceği düşünülmüştür. Bu ilginin bir tezahürü olarak Türk romanında yer alan Mevlânâ'nın, farklı dünya görüşleri, bakış açıları, ilgi ve eğilimlerine sahip yazarlar tarafından nasıl algılandığı ve anlatıldığını esas alan çalışmamız[1], "Giriş", "Sonuç" ve "Kaynakça" ile birlikte iki bölümden oluşmaktadır.

"Giriş"te, çalışmamıza bir hazırlık oluşturmak maksadıyla Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve öğretilerini anlatan ilmî ve edebî çalışmalar üzerinde durduk. Mevlânâ'yı daha iyi tanımamıza ve anlamamıza katkı sağlayacak bu çalışmaları, Mevlânâ'nın Türk romanındaki yeri ile ilgili olarak yapılan çalışmalar ile Mevlânâ'yı kendi eserlerine ve kaynak eserlere dayalı olarak anlatan ilmî çalışmalar şeklinde iki grup hâlinde anlattık.

"Birinci Bölüm"de Mevlânâ'nın hayatı ve eserlerini kaynak eserlerden hareketle hazırladık. Bu bölümdeki başlıkları, Mevlânâ'nın doğumundan vefatına etkili olan kişiler ve hadiseler bağlamında kronolojik olarak sıraladık. Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)* adlı eserlerini ise özellikleri, tercüme ve şerhleri ile birlikte tanıttık.

"İkinci Bölüm"'ün birinci kısmında incelediğimiz yirmi beş romanın konuları ve olay örgülerini, ikinci kısımda Mevlânâ'nın romanlardaki fizikî ve rûhî

[1]Bu çalışma, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje no: TÜBAB-2013/50. İlgili birime destekleri için teşekkür ederiz.

portrelerini, üçüncü kısımda ise romanlarda işlenen temler etrafında Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasını anlattık. İncelediğimiz romanlar arasında temlerin işlenişine dair karşılaştırmalar yaparak benzerlikler ve farklılıkları ifade ettik.

"Sonuç" bölümünde çalışma boyunca elde ettiğimiz bilgileri bir sonuca bağlayarak genel bir değerlendirme yaptık. "Kaynakça" bölümünde incelediğimiz ve faydalandığımız eserlerin bibliyografyasını verdik.

Tez çalışmamızın konusu ve plânının belirlenmesinde teşvik ve yardımları sebebiyle saygıdeğer hocam Prof. Dr. Recep Duymaz'a, tez izleme komitesinde bulunan ve altı aylık rapor görüşmeleri boyunca değerli görüşleri, tavsiye ve eleştirileri ile çalışmamızın olgunlaşmasına önemli katkı sağlayan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu'na ve Dr. Öğr. Üyesi Bülent Atalay'a çok teşekkür ederim.

Tezin hazırlanış sürecinde bana bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren, çalışma metinlerini titizlik ve dikkatle inceleyen, içerisinde hakkaniyet, dürüstlük, tevazu, disiplin barındıran ahlâkı ile örnek bir hoca olan; aynı zamanda çalışmamızın TÜBAB tarafından proje olarak kabul edilmesine ve böylece benim birçok kaynağa ve imkâna ulaşmama, projenin sonuçlanmasına vesile olan saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esat Can'a desteği, anlayışı, hoşgörüsü ve üzerimdeki büyük emeği sebebiyle sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez çalışmamızın bütün safhalarında maddî ve manevî yardım ve desteklerini benden esirgemeyip her zaman yanımda olan, sevgilerini ve güvenlerini daima arkamda hissettiğim sevgili aileme de minnetlerimi ve kalbî teşekkürlerimi sunarım.

Nuran BALTA

Edirne, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖN SÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **XI**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ **15**
1.1. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI 15
1.1.1. Doğum Tarihi ve Yeri 15
1.1.2. İsmi, Lâkapları ve Mahlâsları 16
1.1.3. Soyu, Babası ve Annesi 17
1.1.4. Bahaeddin Veled'in Makamı / Sultânü'l-Ulemâ 20
1.1.5. Bahaeddin Veled'in Belh'ten Göç Etmesi 21
1.1.6. Belh'ten Konya'ya Göç Yolculuğu 23
1.1.7. Mevlânâ'nın Evliliği ve Çocukları 25
1.1.8. Bahaeddin Veled'in Ailesi Birlikte Konya'ya Gelişi 26
1.1.9. Bahaeddin Veled'in Vefatı 28
1.1.10. Mevlânâ'nın İkinci Evliliği 28
1.1.11. Bahaeddin Veled'in Yerine Geçmesi 29
1.1.12. Mevlânâ'nın İrşat ve Öğrenim Yılları 29
1.1.12.1. Seyyid Burhâneddin 29
1.1.12.2. Mevlânâ Halep'te / Halâviyye Medresesi 33
1.1.12.3. Mevlânâ Şam'da / Mukaddemiye Medresesi 34
1.1.13. Mevlânâ'nın Konya'ya Dönüşü 35
1.1.14. Seyyid Burhâneddin'in Vefatından sonra Mevlânâ 36
1.1.15. Şems-i Tebrîzî 36

1.1.16. Şems'in Arayışı 39
1.1.17. Şems ve Şeyh Evhadüddîn Kirmâni Görüşmesi 40
1.1.18. Mevlânâ ve Şems'in Birinci Karşılaşması 41
1.1.19 Mevlânâ ve Şems'in İkinci Karşılaşması 42
1.1.20. Şems Gelince Mevlânâ 46
1.1.21. Mevlânâ'nın Şems'i Sınaması 48
1.1.22. Mevlânâ ve Şems Muhabbetini Kıskananlar 48
1.1.23. Şems'in Konya'yı Terk Edişi 49
1.1.24. Şems Gidince Mevlânâ 50
1.1.25. Müritlerin Pişmanlıkları 50
1.1.26. Sultan Veled'in Şems'i Bulmak İçin Görevlendirilmesi 51
1.1.27. Şems'in Konya'ya İkinci Gelişi 52
1.1.28. Şems ve Kimya Hatun'un Evliliği 53
1.1.29. Müritlerin Eski Hallerine Dönüşleri 54
1.1.30. Şems'in Ebediyen Ortadan Kaybolması 55
1.1.31. Şems'in İkinci Gidişinden Sonra Mevlânâ 57
1.1.32. Mevlânâ'nın Şems'i Aramak İçin Şam'a Gitmesi 58
1.1.33. Salâhaddin-i Zerkûbî 59
1.1.34. Hüsameddiin Çelebi 63
1.1.35. Mesnevî'nin Yazılışı 65
1.1.36. Mevlânâ'nın Vefatı / Vuslat / Şeb-i Arus 66
1.1.37. Mevlânâ'nın Vefatından Sonra Halifelik 67
1.1.38. Sultan Veled 68
1.2. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ 70
1.2.1. Mesnevî-i Şerîf 70
1.2.1.1. Mesnevî'nin Tercüme ve Şerhleri 72
1.2.1.1.1. Tercümeler 72
1.2.1.1.2. Şerhler 75
1.2.1.1.3. Doğu Dünyasında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri 77
1.2.1.1.4. Batı Dünyasında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri 78
1.2.2. Dîvan-ı Kebîr 78
1.2.2.1. Dîvan-ı Kebîr Tercümeleri 79
1.2.3. Fîhi Mâ Fîh 80

1.2.4. Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis) 81
1.2.5. Mektûbât (Mektuplar) 82

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK ROMANINDA MEVLÂNÂ ALGISI 83
2.1. ROMANLARIN KONULARI VE OLAY ÖRGÜLERİ 83
2.1.1. Yeni Turan 83
2.1.2. Çalıkuşu 86
2.1.3. Pervaneler 89
2.1.4. Vurun Kahpeye 92
2.1.5. Fatih-Harbiye 96
2.1.6. Sinekli Bakkal 99
2.1.7.Batmayan Gün 102
2.1.8. Yaşayan Ölü 105
2.1.9. Huzur 108
2.1.10. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu 111
2.1.11. Aşk Peygamberi 114
2.1.12. Hayat Parçaları 117
2.1.13. Pertev Bey'in Üç Kızı 120
2.1.14. Pertev Bey'in İki Kızı 123
2.1.15. Kara Kitap 126
2.1.16. İçimizdeki Mevlana 129
2.1.17. Gönül Bahçesinde Mevlana 132
2.1.18. Bab-ı Esrar 134
2.1.19. Şems-i Tebrizi ve Mevlana 138
2.1.20. Aşk 141
2.1.21. Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna 144
2.1.22. Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür 147
2.1.23. Od / Bizim Yunus 150
2.1.24. Rûmî'nin Bildiği Aşk 153
2.1.25. Mevlânâ Çağırınca 156

2.2. ROMANLARDAKİ MEVLÂNÂ PORTRESİ 159
2.2.1. Mevlânâ'nın Fizikî Portresi 159
2.2.1.1. Fizikî Özellikleri 159
2.2.1.2. Giyim ve Kuşamı 183
2.2.2. Mevlânâ'nın Rûhî Portresi 193
2.2.2.1. Mevlânâ'nın Adı 193
2.2.2.2. Anne ve Babası 200
2.2.2.3. Eşleri 218
2.2.2.3.1. Gevher Hatun 218
2.2.2.3.1. Kerra Hatun 224
2.2.2.4. Çocukları 237
2.2.2.4.1. Sultan Veled ve Alâeddin 237
2.2.2.4.2. Kimya Hatun (Evlâtlık) 258
2.2.2.5. İrşat Halkası 275
2.2.2.5.1. Bahaeddin Veled 276
2.2.2.5.2. Seyyid Burhâneddin 284
2.2.2.5.3. Halep / Halâviyye Medresesi 303
2.2.2.5.4. Şam / Mukaddemiye Medresesi 306
2.2.2.6. Sohbet Arkadaşları / Hemdemleri 311
2.2.2.6.1. Şems-i Tebrîzî (Güneş) 311
2.2.2.6.2. Salâhaddin-i Zerkûbî (Ay) 318
2.2.2.6.3. Hüsameddin Çelebi (Yıldız) 319
2.2.2.7. Mevlânâ'nın Vefatı 320
2.3. ROMANLARIN TEMATİK İNCELENMESİ 324
2.3.1. Aşk 324
2.3.2. Vahdet-i vücûd 370
2.3.3. Semâ 395
2.3.3.1. Semânın Anlamı 395
2.3.3.2. Semâ İlmî Olarak Açıklanması 400
2.3.3.3. Mevlânâ'nın Semâya Başlaması 402
2.3.3.4. Mevlânâ'nın Semâ Etme Şekli 404
2.3.3.5. Semâ Kıyafeti 415

2.3.3.6. Mevlânâ'nın Semâ Etmesi İle İlgili Eleştiriler 417
2.3.3.7. Kadınların Semâ Etmesi 422
2.3.3.8. Mevlevî Âyini 423
2.3.4. Şiir /Şair 444
2.3.4.1. Mevlânâ'nın Şiir Söylemeye Başlaması 444
2.3.4.2. Mevlânâ'nın Şairliği 445
2.3.4.3. Eleştiriler 463
2.3.4.4. Mevlânâ'nın Mahlâsları 463
2.3.4.5. "Mevlânâ'nın Rubâîsi" 464
2.3.4.6. Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beyti 468
2.3.5. Mûsikî 474
2.3.6. Mürşit /Mürit 506
2.3.6.1. Mevlânâ ve Şems: Hangisi Mürit, Hangisi Mürşit? 506
2.3.7. Ölüm 509
2.3.7.1. "Ölmeden Önce Ölmek" 514
2.3.8. Mevlânâ ve İktidar 525
2.3.8.1. Bahaeddin Veled'in Yöneticiler İle İlişkisi 525
2.3.8.2. Mevlânâ'nın Yöneticiler İle İlişkisi 528
2.3.8.3. Moğollar 534
2.3.8.3.1. Mevlânâ'nın Moğollar Konusunda Tavsiye ettiği Siyaset 536
2.3.8.3.2. Mevlânâ'nın "Moğol Casusu" Olduğu İddiası ..... .542
2.3.9. Mevlânâ'nın Eserleri 544
2.3.9.1. Mesnevî 544
2.3.9.1.1. Mesnevî'nin Yazımı 544
2.3.9.1.2. Mesnevî'nin Tesiri 546
2.3.9.1.3. Mesnevî'nin Anlatım Metodu 557
2.3.9.2. Dîvân-ı Kebîr 564
2.3.9.3. Fîhi Mâ Fîh 564
2.3.9.4. Mecâlis-i Seb'a 565
2.3.9.5. Mektûbât 565
2.3.10. Mevlânâ ve Yunus Emre 566
2.3.10.1. Mevlânâ ve Yunus Emre Karşılaşması 566
2.3.10.2. Mevlânâ ve Yunus Emre Mukayesesi 575

2.3.11. Dergâh / Mevlevîhane / Tekke / Âsitâne / Zâviye 579
2.3.11.1. Mevlânâ Türbesi / Dergâhı / Müzesi 587
2.3.11.2. Şems-i Tebrîzî Türbesi..... 593
2.3.12. Doğu ve Batı Dünyasında Mevlânâ..... 594
2.3.13. Mevlânâ ve İnsan Sevgisi..... 601
SONUÇ 620
KAYNAKÇA 632

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
C.	Cilt
çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
haz.	Hazırlayan
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Büyük mutasavvıf, mütefekkir, âlim ve şair Mevlânâ Celâleddin Rûmî, babası Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled ile başlayıp Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'nin derslerinin yanı sıra devrin ünlü ilim merkezleri olan Şam ve Halep'teki medreselerde ilim tahsili ile devam eden tekâmül yolculuğunda *Kur'ân* ve sünnet çizgisinde ilerleyerek fevkalâde ilmî derinlik kazanmış, alt yapısındaki bu muazzam birikim üzerinde Şems-i Tebrîzî'den mülhem aşk ve cezbe ile yükselerek vahdet-i vücûda ulaşmıştır. Kemâlâtın zirvesine ulaşan Mevlânâ, kaynağını İslâm'dan alan sevgi ve hoşgörü eksenli tasavvuf ve din anlayışı ile sadece Türk milletine mal olmakla kalmamış, bütün dünyada farklı din, dil ve ırktan gelen insanların ilgi odağı haline gelmiştir. Geçmişten günümüze artarak devam eden bu ilgi ve tecessüs ile Mevlânâ, tabii olarak birçok ilmî ve edebî çalışmanın konusu haline gelmiştir. Bu ilgi ve sevginin Türk edebiyatındaki yansıması, insan hayatını ve toplumu estetik bir biçimde anlatan roman türünde kendini gösterir. Mevlânâ, Türk romanında, daha ziyade fikirleri ve öğretilerinin Mevlevî kahramanlar tarafından temsili ile yer alır. Biyografik olarak ortaya çıkışı ise ilk olarak Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanı ile olur. Mevlânâ'nın tarihî bir şahsiyet olarak Türk romanında yer alması, tarihî ve biyografik romanda tartışma konusu olmaya devam eden bir sorunu gündeme taşır. Bu sorun, nesnel gerçeklerin yazarların muhayyilesinde yeniden kurgulanarak inşa edilmesinde ölçünün ne olacağıdır.

2000'li yıllardan sonra Mevlânâ'yı doğrudan anlatan romanların sayısında bir artış görülür. Nitekim inceleme kapsamında yer alan Mevlânâ konulu romanların hemen hemen hepsinin ilk baskıları bu tarihten sonradır. Bunda UNESCO'nun 2007 yılını "Dünya Mevlânâ Yılı" ilan etmesinin etkili olduğu söylenebilir. Millî Kütüphane Başkanlığı'nın, UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı) 2007 yılını "Dünya Mevlânâ Yılı" ilân etmesi sebebiyle hazırlamış olduğu *Mevlânâ Bibliyografyası*[2] adlı çalışma bu ilginin bir göstergesidir. *Mevlânâ*

[2]Millî Kütüphane Başkanlığı, *Mevlânâ Bibliyografyası (Bibliography of Mawlana)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, 920 s.

Bibliyografyası, sadece Millî Kütüphane'nin veri tabanındaki bilgiler ile değil, aynı zamanda kırk yedi üniversite ve sekiz kurum kütüphanesinden bibliyografik kayıtlar tespit edilerek oluşturulmuştur. Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri ile ilgili olarak bugüne kadar tespit edilen çalışmaların sayısı 9380'dir.

Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri ile ilgili olarak, sayısı hayli fazla olan çalışmalardan tezimizin konusu ve bölümleri ile ilgili olanlar üzerinde durmak, hem çalışmaya hazırlık oluşturması hem istifade edilecek bilgiler içermeleri hem de çalışmamızın yerini görmek bakımından faydalı olacaktır.

Mevlânâ'nın Türk romanındaki yeri ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, onun hayatı ve eserlerine dair çalışmalar ile kıyaslanamayacak kadar azdır. Bunlardan ilki Turan Güler'in *Türk Romanında Tasavvuf (1980-2000)*[3] adlı doktora çalışmasıdır. Söz konusu tezde yirmi beş roman incelenir. Eserler tasavvuf bağlamında incelenirken sûfî kimliği ile öne çıkan şahsiyetler "Tasavvufî Şahıslar" başlığı altında anlatılır. Bu şahsiyetlerden biri de Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir. Önce Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* ve Sultan Veled'in *İbtidâ-nâme'*sinden hareketle Mevlânâ'nın hayatı hakkında kısa bilgi verilir. Daha sonra Türk romanında Mevlânâ'nın *Kara Kitap* ile başlayan bir süreç içinde büyük ilgi gördüğü ifade edilir. Turan Güler'e göre, Orhan Pamuk, her ne kadar Mevlânâ hakkında haksız ve mesnetsiz değerlendirmelerde bulunsa da Mevlânâ hakkında ilgiyi arttırma ve Mevlânâ'yı gündeme taşıma yönüyle eserinin yine de bir değer ifade ettiğini belirtir. Turan Güler, Elif Şafak'ın *Pinhan* adlı romanı ile Emine Işınsu'nun *Nisan Yağmuru* romanlarını incelerken Mevlânâ'nın şiirlerine değinir ve romanlarda bu şiirlerin muhteva ile uygunluk içinde bulunduğunu belirtir. Araştırmacı, Reşat Karakuyu'nun *Ütopya*, Mehmet Uyar'ın *Gönül yolculuğu*, Emine Işınsu'nun *Kafdağı'nın Ardında* adlı romanlarını incelerken Mevlânâ'ya onun bazı fikirleri ile değinir. Ahmet Efe'nin *Yunus Emre* ve Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Benim Adım Yunus Emre* adlı romanlarında ise merkezde Yunus Emre olarak onun Mevlânâ ile karşılaşması

[3]Turan Güler, *Türk Romanında Tasavvuf (1980-2000)*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013, 643 s.

özetlenir. Turan Güler, *Kara Kitap* dışındaki romanlarda Mevlânâ'nın hayatı ve düşüncelerinin olumlu bir şekilde anlatıldığını ifade eder.

Derya Ünal, *Elif Şafak'ın "Aşk" Romanı ile Ahmet Ümit'in "Bab-ı Esrar" Romanının Mukayesesi*[4] adlı yüksek lisans çalışmasında bu iki romanı, Mevlânâ ve Şems arasındaki sevgi ve sohbet arkadaşlığını konu etmeleri sebebiyle dikkatlerini çekip incelediklerini belirtir. Yazar, her iki eserde de Mevlânâ ve Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığında ilâhî aşk uğruna çekilen sıkıntı ve zorlukların hemen hemen aynı olduğunu, Mevlânâ'nın din âlimi, gönül insanı ve ilâhî aşkla dolu bir şair olarak anlatıldığını ifade eder.

Secaattin Tural, *Türk Romanında Mevlânâ*[5] adlı kitabında eserleri üç bölümde inceler. Birinci bölümde Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi*, Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlânâ*, Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar*, Elif Şafak'ın *Aşk* ve Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlânâ* romanlarının özet ve değerlendirmesi yer alır. İkinci bölümde bir roman kahramanı olarak Mevlânâ'nın eserlerde yeri, benzerlik ve farklılıklar tespit edilerek anlatılır. Üçüncü bölümde romanlar, tematik olarak incelenir. Yazara göre, incelediği romanların ve giriş bölümünde Mevlânâ ile ilgili olarak söz ettiği eserlerin ortak noktası, Mevlânâ ve Mevlevîliğe dair olumlu bir bakış açısına sahip olmasıdır.

Mehmet Kaplan'ın "Mevlânâ Celâleddin Rûmî" ve "Mevlânâ'yı Nasıl Anlamalı?" adlı makaleleri, Mevlânâ'yı anlamamıza ve tanımamıza katkı sağlayacak önemli tespitler ihtiva eder. Yazar, "Mevlânâ'yı Nasıl Anlamalı?"[6] makalesinde Türkiye'de Mevlânâ tesirinin, *Mesnevî* okumak ve anlamaktan daha ziyade onun manevî şahsiyetine duyulan dinî saygı, tarikat, âyin ve mûsikî yolu ile olduğunu ifade eder. Mehmet Kaplan'a göre Abdülbaki Gölpınarlı'nın altı ciltlik *Mesnevî*

[4]Derya Ünal, *Elif Şafak'ın "Aşk" Romanı ile Ahmet Ümit'in "Bab-ı Esrar" Romanının Mukayesesi*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyonkarahisar 2015, 215 s.
[5]Secaatttin Tural, *Türk Romanında Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, 332 s.
[6]Mehmet Kaplan, "Mevlânâ'yı Nasıl Anlamalı?", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 9-24.

tercüme şerhi, şerhlerin "en zengini ve en derini"dir. Bu şerhi okuyan her Türk'ün Mevlânâ'yı tanıyabileceğini belirtikten sonra "*Acaba anlayabilir mi?*" (s. 11) diye sorar. Mevlânâ'nın Türkiye ve Türkiye dışında yüceltildiğini, fakat tam manasıyla anlaşılamadığını, şerhlerin yazılma sebebinin de bu olduğunu söyler. Devamında da Mevlânâ'ya giden yolları sıralar: 1. Dua ve niyaz yolu 2. Tarikat yolu 3. Şerh yolu 4. Tarihî şartlarla izah yolu 5. Mevlânâ'yı kaynakları ile mukayese yolu 6. Mevlânâ'nın eserlerini hayatı ve muhiti içine yerleştirerek açıklama 7. Formalist ve strüktüralist metod (Edebî eseri kendi içinde bir bütün olarak ele alma) 8. Yaşama metodu. Mehmet Kaplan, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî"[7] makalesinde ise Mevlânâ'nın, gerçek bir Müslüman ve bütün insanları sevgi ile birleştirmek isteyen evrensel bir şahsiyet olduğunu belirtir. Devamında Mevlânâ'nın dikkat çeken diğer taraflarından bahseder. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Kaynağını İslâm'dan alan sağlam bir inanç,

2. Bir mürşit rehberliğinde "marifet" ve "sevgi" yolu ile kemale erip "çokluk"tan birlik"e, "ıztırap"tan "saadete"e ulaşma,

3. Bütün varlığın aynı ilâhî öze sahip olması düşüncesi,

4. Şems'in gelişi ile aklın yerine aşk, kitabın yerine "şahsî hayat tecrübe"sini koyma,

5. İnsanda ve kâinatta saklı olan hakikatleri gösterme,

6. Arınmış bir ruh ile Allah'ın kâinattaki tecellilerini görme,

7. İnsanı bir bütün olarak ele alma,

8. Tabiata ve insana iyimser bir bakış açısı ile bakma ve bunun temelinde de yaratılan her şeyin Allah'ın bir yansıması olduğunu düşünme.

[7]Mehmet Kaplan, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 97-108.

Ahmet Yaşar Ocak'ın, "*Bir 13. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfîsi Olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*"[8] makalesi de Mevlânâ'yı kendi gerçekliğinde anlamanın ve anlatmanın yollarını anlatır. Yazar, makalenin başlarında Mevlânâ'nın, farklı kültür, din, dil ve ırktan gelen aydınların ve bilim adamlarının profesyonel veya amatör araştırmalarına konu olan nadir şahsiyetlerden biri olduğunu söyleyerek onu tanımaya yönelik sorular sorar:

"*O, bütün dinlerin üstünde, hiçbir dinî inanç sistemine mensup olmayan hümanist bir şair filozof muydu? Veya, zengin aristokrat çevrelerin, yani, 13. Yüzyıl Konya sosyetesinin zevk ve düşünce ihtiyaçlarına cevap veren, halktan kopuk, Fars kültürünün propagandacısı, Türkçe ve Türk kültürü aleyhdarı bir sûfî miydi? Yahut, Türkleri hor gördüğü için işgalci Moğollar'la işbirliği yapmayı uygun görerek kendi çıkarlarını güvenceye almayı amaçlayan bir oportünist miydi? Veya, İslâm kültürünün değil de, İslâm öncesi Anadolu kültürünün, 13. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda yeni yorumlarını yapan, bütün kültürel hamuru bununla yoğrulan bir düşünür müydü?*"[9]

Ahmet Yaşar Ocak'a göre bu sorularda anlatılan özelliklerin hiçbirisi Mevlânâ'ya ait değildir ve Mevlânâ'yı gerçek yapısı içinde anlamanın ve anlatmanın üç yolu vardır:

Birinci yol, Mevlânâ'nın yaşadığı sosyal çevrenin siyasî, sosyo-ekonomik, psikolojik boyutları ve değer yargılarının tahlil edilmesidir. Yazar, o dönemde Anadolu Selçuklu Devleti'nde görülen siyasî kargaşalar, Moğolların baskı ve zulümleri, bunların Anadolu insanının iç dünyasında yaratmış olduğu ruhsal bunalımı göz gönünde bulundurmadan Mevlânâ'yı ve onun verdiği mesajları anlamanın mümkün olmadığını belirtir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol boyunduruğu altına girdiği yıllarda olgunluk dönemini yaşayan Mevlânâ, Anadolu insanının çektiği acıları, çaresizliği bizzat görmüş, gözlemlemiş ve bu durum onun iç

[8]Ahmet Yaşar Ocak, "Bir 13. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfîsi Olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 137-147.
[9]Ahmet Yaşar Ocak, agm., s. 139.

dünyasını derinden etkilemiştir. Bu sebeple o, umutsuzluk ve korku içindeki insanlara bir ışık olurken diğer yandan Moğolların yumuşak bir tutum içine girmelerine vesile olmuştur. Yazar, bütün bunları göz ardı ederek Mevlânâ'yı aristokrat çevrelerin ve Moğolların desteğini alarak "gününü gün eden bir oportünist" olarak kabul edenlerin ona en büyük haksızlığı yaptıklarını ifade eder. Ayrıca Ahmed Eflâkî'nin *Ârîflerin Menkıbeleri* adlı eserinin Mevlânâ'nın ruh dünyasını ve mistik yapısını anlamada "mükemmel bir kaynak" olup onun sünnî inancının ve hayat tarzının "reddedilemez belgeleri" olduğunu kaydeder. Yazara göre bazı araştırmacılar, menkıbelerin "zâhirî cilâsı"na bakarak bu noktaları görmek istememişler veya görememişlerdir.

İkinci yol, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını oluşturan mistik çevre ve akımların tahlil edilmesidir. Yazar, 13. yüzyıl mutasavvıfı olan Mevlânâ'nın kendinden önceki ve sonraki tasavvuf akımlarının etkilerinden kopuk olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade eder. Ona göre Mevlânâ, ne sadece şair ne de filozof ve mütefekkirdir. Mevlânâ için şiir, fikirlerini anlatmak için bir araçtır. Mevlânâ'nın eserlerinde insan ve varlık konularını anlatmış olması, onun filozof olduğu anlamına gelmez. Nitekim yazara göre, felsefenin amacı ilâhî aşk, yöntemi de "keşif ve mükâşefe" değildir. Bu sebeple Mevlânâ, kelimenin tam manasıyla filozof değildir. Onun şahsiyetinin temelinde mutasavvıf kimliği yatar. Yazar, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışının üç temel "mektep"den oluştuğunu ifade eder:

"*1. Necmeddîn-i Kübrâ (1221)'nın insanı esas alan, sünnî esaslara dayalı ve kısmen zühdî nitelikli tasavvuf mektebi,*

2. Muhyiddîn-i Arabî (1241)'nin mükemmel bir metafizik ve mistik sistem hâlinde tasavvuf dünyasına sunduğu vahdet-i vücûd mektebi

3. Kaynağını Horasan Melâmetîyesi'nden alan, coşkun bir ilâhî aşk ve cezbeye dayalı, zühdü ihmal eden Kalenderî tasavvuf."[10]

Yazara göre, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışında bu üç "mektep"in uyumlu bir şekilde senteze ulaşmasında onun çocukluğundan itibaren sağlam bir ilmî eğitim sürecinden geçmiş olması etkilidir.

Üçüncü yol ise Mevlânâ'nın, yaşadığı devrin özellikleri ile tasavvufî anlayışını oluşturan mistik çevre ve akımları göz önünde bulundurarak öğretilerinin tahlil edilmesidir. Yazar, Mevlânâ'yı, hayatı ve eserlerine rağmen, İslâmî bağlamından koparak "dinler üstü bir hümanist" olarak göstermenin mümkün olmadığını, onun hümanizmini Batı tarzı hümanizm olarak anlamanın tarih yanılgısı sayılması gerektiğini ifade eder. Ona göre Mevlânâ, sağlam bir Müslüman olarak insanlığı kucaklayıp evrensel mesajlar verilebileceğini "fiilen" göstermiştir. İlâhî aşk ve cezbe onun bu yoldaki vasıtaları olmuştur.

İnci Enginün, "Romancılarımız ve Mevlânâ"[11] adlı makalesinde önce Mevlânâ'nın Türk kültürü için bitmek tükenmek bilmeyen bir hazine olduğunu, onun vefatından sonra kurulan Mevlevîlik tarikatının da yüksek bir kültür yarattığını ifade eder. Romanlarımızda Mevlevîliğin geniş bir şekilde Halide Edib Adıvar'ın eserlerinde görülmekle beraber onun dışındaki romancılarımızda da ilgi çekici hususlar bulunduğunu belirtir. Makalede bu bağlamdaki eserler, Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu*, Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanlarıdır. Yazar, "Halide Edib ve Mevlevîlik"[12] makalesinde ise, Halide Edib Adıvar'ın *Yeni Turan*, *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* ve *Hayat Parçaları* romanlarını Mevlânâ ve Mevlevîlik bağlamında değerlendirir. Halide Edib Adıvar'ın sadece bu romanlarında değil, diğer eserlerinde de Mevlânâ ve Mevlevîliğin

[10]Ahmet Yaşar Ocak, agm., s. 142.
[11]İnci Enginün, "Romancılarımız ve Mevlânâ", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004, s. 580-586.
[12]İnci Enginün, "Halide Edib ve Mevlevîlik", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004, s. 570-579.

yansımalarının görüldüğünü belirtir. Yazara göre Halide Edib, bu eserlerde Mevlânâ ve Mevlevîliğin Türk kültürünün vazgeçilmez bir parçası olduğu görüşünü işler.

Sezai Coşkun'un "Türk Romanında Mevlânâ ve Mevlevîlik"[13] adlı makalesinde Mevlânâ ve Mevlevîliği konu alan veya bu konulara değinen üçü tercüme olmakla beraber otuz roman incelenmiştir. Yazar, incelemeleri sonucunda Türk romanında Mevlânâ'nın üç yaklaşım tarzı ile ele alındığını ifade eder. Bu yaklaşımlar yazar tarafından şöyle sıralanır:

"*1. İnsana sağladığı ahlâkî kuvvet noktasında Mevlânâ ve Mevlevîlik 2. Türk kültürünün önemli bir unsuru olma noktasında Mevlânâ ve Mevlevîlik 3. Edebiyata malzeme sunabilen bir âlem olma noktasında Mevlânâ ve Mevlevîlik*"[14]

Yazara göre, Samiha Ayverdi ve Münevver Ayaşlı birinci yaklaşımın, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Halide Edib Adıvar ikinci yaklaşımın, Orhan Pamuk ise üçüncü yaklaşımın temsilcileridir.

Mevlânâ ve öğretilerini, onun hayatını ve eserlerini ele alarak anlatan çalışmaların büyük çoğunluğunu İlâhiyatçılar tarafından yürütülen doktora ve yüksek lisans tez çalışmaları oluşturur. Sayısı hayli fazla olan bu çalışmalar arasında da tez çalışmamızın konusu ile ilgili olan ve bu yönüyle istifade edebileceğimiz bilgiler ihtiva eden çalışmalar vardır.

Hasan Özönder'in *Mevlânâ Külliyesi*[15] adlı doktora çalışmasında birinci bölümde Mevlânâ Külliyesi'nin içerisinde yer alan Sultânü'l-ulemâ Bahaeddin Veled'in türbesini, ikinci bölümde Mevlânâ'nın türbesini, üçüncü bölümde de diğer yapıları ayrıntılı bir şekilde anlatır. Mevlânâ türbesini anlatırken Mevlânâ'nın

---

[13]Sezai Coşkun, "Türk Romanında Mevlânâ ve Mevlevîlik", *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Makaleler*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2005, s. 30-75.
[14]Sezai Coşkun, agm., *age*., s. 69.
[15]Hasan Özönder, *Mevlânâ Külliyesi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâmî İlimler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1979, 231 s.

puşîdeleri ve eşyaları, Mevlevî mezar taşları, Mevlânâ dergâhı bütün özellikleri ile tanıtılır. Yazar, Mevlânâ Müzesi'nde Mevlânâ ve yakınlarına ait olarak sergilenen eşyaların Mevlevî kaynaklarında ve menâkıbnâmelerde anlatılan bilgilere uyduğunu belirtir. Mevlânâ'nın giyim ve kuşamı ile ilgili olarak müzenin envanterinde üç adet ferâce (cübbe), iki adet pamuklu hırka (entari), bir adet ferâce, iki adet ferâce (entari), beş adet pamuklu hırka, bir adet entari, bir adet pamuklu ferâce, iki adet külâh (sikke) ve bir adet gece takkesi (arakiye) bulunduğunu kaydeder. Bu kıyafetleri boy, etek genişliği, kumaş özelliği, renk ve biçim özellikleriyle tanıtır.

Hüseyin Güllüce, *Mevlânâ ve Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*[16] adlı doktora çalışmasının ilk bölümünde Mevlânâ'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında, *Mesnevî*'nin *Kur'ân* tefsîri açısından değerlendirilmesi ile ilgili bilgiler verir. Mevlânâ'nın, Türkçe ve Rumca bilmesinin yanı sıra tasavvuf, kelâm, tefsîr, hadîs ve fıkıhta "yed-i tûlâ" (tam ve çok geniş bilgi) sahibi olduğunu belirtir. Dış görünüşü itibarıyla, sarı yüzlü, nûranî, ince vücutlu ve fakat mehâbetli ve azametlidir. Giyimi, âlimlere mahsus olan sarık ve cübbedir. Bu giyim tarzı Şems'in gelişinden sonra değişir ve ferâce (hırka) giyip, başına duman rengi sarık sarar. Mevlânâ'nın ahlâkı, *Kur'ân* ve hadislere övülen ahlâkın somutlaşmış halidir. O, ilim, ahlâk ve amelde yüksek seviyelere ulaşırken, aşk yolu ile de kemale ermiştir. Tevazu sahibi, müşfik, yumuşak tabiatlı, affetmeyi seven, gösterişten hoşlanmayan biridir. Hüseyin Güllüce, ikinci bölümde *Mesnevî*'nin yazılış sebebi, yazma ve basma nüshaları, tercüme ve şerhleri, önemi ve tesirleri, konusu, üslûbu ve kaynakları hakkında bilgiler verir. Yazar, *Mesnevî*'nin Allah'ın ilhamı ile oluştuğunu ve *Kur'ân*'ın "sûfî tefsiri" olduğunu belirtir. "Mevlânâ ve Tefsîr" adlı üçüncü bölümde ise, Mevlânâ'nın bir müfessir olduğunu, eserlerinin buna bir delil teşkil ettiğini ifade eder. Mevlânâ'nın eserlerinde esas ölçü *Kur'ân* ve sünnettir. Mevlânâ, tasavvufî konuları ayet ve hadisler ekseninde inceler.

[16]Hüseyin Güllüce, *Mevlânâ ve Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi), Erzurum 1998, 278 s.

Eda Tok'un *17. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinin Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik*[17] adlı doktora çalışmasında tespit edilen yüz on Mevlevî şair arasından on şair belirlenir. Şairler belirlenirken Mevlevî tarikatındaki ve dönemin şairleri içindeki yerine, divan sahibi olmasına dikkat edilir. Bu şairlerin isimleri şöyledir: Adnî Receb Dede, Birrî Mehmed Dede, Cevrî, Fasîh Ahmed Dede, İsmetî, Mezâkî, Nesîb Dede, Neşâtî, Sabûhî ve Sahib Dede. Çalışmanın birinci bölümünde "Mevlânâ" başlığı altında Mevlevî şairlerin şiirlerinde Mevlânâ hakkında dile getirdikleri hususları anlatır. Mevlevî şairlerin tahlil edilen divanlarında Mevlânâ için yazılan on iki kaside bulunduğu ve bunların da Adnî Receb Dede (7), Cevrî (1), Neşâtî (2), Birrî (1) ve Nesîb Dede'ye (1) ait olduğu belirtilir. Şairler, şiirlerinde Mevlânâ'nın isimlerinden, özelliklerinden, bedenî hususiyetlerinden, eserlerinden ve çevresinde yer alan kişilerden bahsederler. Mevlânâ'nın en çok Mevlânâ ve Monla / Molla, en az Hüdâvendigâr ve Hünkâr isimleri yer alır. "Vâris-i sırr-ı Mustafâ, vâris-i sırr-ı resûl" tamlamaları ile Hz. Peygamber'in sırlarının vârisi, "kutbü'l-aktâb-ı velâyet" tamlaması ile de velilerin en büyüğü olduğunu bildirirler. Mevlânâ'dan aşk sultanı, âşıkların sultanı, şah ve padişah diye bahsederler. Şiirlerde Mevlânâ hakkında kullanılan teşbihler şunlardır: Hz. İsa, Hz. Musa, tabib, rehber, imam, aşk rindi, tüccar, sâkî, avcı, merd, üstad, penah, ziyaretgâh, güneş, mum ve ayna. Mevlânâ'nın bedenî hususiyetleri, klasik divan şiiri geleneğindeki sevgili tipine uygun olarak teşbihler ile anlatılır. Diğer vasıfları anlatılırken cömertliğine, şefkatine, sözlerinin değerine, ilim ve irfanının kuvvetine dikkat çekilir. *Mesnevî*; *Mesnevî-i Şerîf*, *Kitâb-ı Âsumânî*, *Mağz-ı Kur'ân* ve *Kitâb-ı Müstehab* isimleri ile zikredilir. Mevlânâ'nın çevresindeki kişiler ile ilgili olarak şiirlerde Şems, Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled yer alır.

Gül Özer'in *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevîsi'ndeki Dinî Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*[18] adlı yüksek lisans çalışmasında Abdülbaki

[17]Eda Tok, *17. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinin Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2015, 351 s.

[18]Gül Özer, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevîsi'ndeki Dinî Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2002, 129 s.

Gölpınarlı'nın altı ciltlik *Mesnevî* tercüme ve şerhi esas alınarak *Mesnevî*'deki dinî motifler Allah, peygamber, kitap, ahiret, melek, insan sevgisi, ibadet, inanç temleri etrafında anlatılır.

Hasan Yılmaz'ın *Hz. Mevlânâ'nın Kadınla İlgili Görüşleri*[19] adlı yüksek lisans çalışmasında birinci bölümde "Mevlânâ'nın Çevresindeki Kadınlar" başlığı ile önce aile üyeleri yani annesi, kız kardeşi, eşleri (Gevher Hatun, Kira Hatun), kızı (Melike Hatun), üvey kızı (Kimya Hatun), gelini (Fatma Hatun) ve torunları; "Çevresindeki Diğer Bazı Meşhur Kadınlar" başlığı ile de Gürcü Hatun, Eminüddin Mikâil'in Hanımı, Nizam Hatun, Tavus, Hoca Meragi'nin cariyesi ve Sahib-i İsfahanî'nin hanındaki kadın tanıtılır. İkinci bölümde Mevlânâ'nın eserlerinde kadın, üçüncü bölümde Mevlevîlikte kadın anlatılır.

Murat Ufuk Güler'in *İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi ile Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki Çalgılar ve Bu Çalgıların Süslemelerinde Özgün Tasarımlar*[20] adlı yüksek lisans çalışmasının ikinci bölümünde Konya Mevlânâ Müzesi'nde müze koleksiyonunda elli beş adet çalgı bulunduğu ifade edilir. Bu çalgıların bir kısmının depoda bulunduğu, bir kısmının da semâhanede sergilendiği belirtilir. Sayıları farklı adette olan bu çalgıların isimleri şöyledir: Halile, kudüm, def, ud, tambur, çeng, fasıl kemençesi, sine keman, keman, ney ve kavaldır.

Zuhal Çelik'in *Mevlânâ'da Akıl-Aşk İlişkisi*[21] adlı yüksek lisans çalışmasında Mevlânâ'nın eserlerinden hareketle onun akıl ve aşk ilişki ile ilgili görüşlerini anlatır. Mevlânâ'ya göre akıl, ilâhî bir lütuf, rehber ve insanın bütün işlerinde başvurduğu bir kaynak olsa da Allah'a ulaşmada yetersiz kalır. Bu yolda akıl, yerini aşka vermelidir. Aşk yolunda ilerleyen âşık, ilâhî nurları ve tecellileri seyreder. O, varlığın özüne

[19]Hasan Yılmaz, *Hz. Mevlânâ'nın Kadınla İlgili Görüşleri*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004, 154 s.

[20]Murat Ufuk Güler, *İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi ile Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki Çalgılar ve Bu Çalgıların Süslemelerinde Özgün Tasarımlar*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2005, 146 s.

[21]Zuhal Çelik, *Mevlânâ'da Akıl-Aşk İlişkisi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksel Lisans Tezi), İzmir 2006, 88 s.

ulaşmada sebep-sonuç ilişkisine dayanan âkillerden çok daha ileridedir. Âkil insan, dünyada rahat ve huzur arayışı içinde olup adının kötüye çıkmasından kaygılanır. Âşık için ise rahat ve huzur içinde olmak bir ayıptır. O, dünyada rezil olma endişesi taşımaz. Akıl, metafizik alanda birtakım zanlarda bulunurken, aşk daha ileri gider ve bu alanı tecrübe ederek yaşar. Akıl, dünyevî hayatı düzenler. Bilginin elde edilmesinde, kuralların öğrenilmesinde ve uygulanmasında etkilidir. Aklın alanında sebepler hakim iken, aşkın alanı sebeplerin dışında bir âlemdir. Hakikî sırlara vâkıf olmak isteyen kişi, sebeplere takılıp kalmamalıdır. İblis, bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. O, bilgili ve akıllı olmasına rağmen âşık olmadığı için Hz. âdem'in manasını değil, sadece topraktan yaratılan suretini görür. Hakikate ulaşmak için akıl ile yola çıkılır, fakat sonuca ulaşmak için aşk ile devam edilir. Hz. Peygamber, Miraç gecesinde Cebrail'in rehberliğinde Sidretü'l-Müntehâ'ya[22] kadar gelir. Cebrail'in görevi burada biter ve Hz. Paygamber, bu noktadan itibaren yoluna aşk ile devam eder. Mevlânâ'ya göre gerçek aşk, ilâhî aşktır. İnsanın mutlak hakikate ulaşması için aşk ile kendinden geçip benliğini yok etmesi gereklidir. Böylece âşık, maşukta kendisini bulur ve ikilik ortadan kalkar. Mutlak birliğe ulaşılır.

Hatica Konukseven'in *Hz. Mevlânâ, Âhî Evren ve Şeyh Sadreddîn-i Konevî'nin Konya Halkının Eğitimindeki Rolü*[23] adlı yüksek lisans çalışmasının ikinci bölümünde "13. Yüzyılda Konya Halkının Eğitiminde Rol Oynayan Şahsiyetlerden Hz. Mevlânâ'nın Öğretisi" başlığı altında Mevlânâ'nın eğitmenliğindeki temel özellikleri anlatır. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz: İnsanı tanımak, Allah'a ulaşmada engel olacak ne varsa onlarla mücadele etmeyi insana öğretmek, insanı olgunlaştırmak, sanat öğretimi, yaşayarak öğrenme, Allah'ın farkında olmak, Allah'a ulaşmak için varlıktan vazgeçmek, sorumluluk sahibi insanı yetiştirmek, seviyeye inmek. Yazar, Mevlânâ'nın, hayatı, eserleri ve ortaya koyduğu hakikatler ile Anadolu'yu aydınlattığını ve 13. yüzyıldan günümüze oluşturulan alt

[22]Sidretü'l-Müntehâ, "*Arşın sağ yanında bir ağaçtır ki ötesine hiçbir mahlûk geçemez*." ile "*Beşerî ilmin son haddi olarak izah edenler vardır; ötesi Allah'ın zat âlemidir.*" anlamlarına gelir. (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 951.)

[23]Hatice Konukseven, *Hz. Mevlânâ, Âhî Evren ve Şeyh Sadreddîn-i Konevî'nin Konya Halkının Eğitimindeki Rolü*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, 110 s.

yapı ile Konya halkını eğitim bakımından sürekli gelişmeye açık hale getirdiğini ifade eder.

Gülsen Vuraler'in *Coleman Barks'ın Mevlânâ Mesnevîsi Uyarlamaları ve Çeviri Tekniği*[24] adlı yüksek lisans çalışmasında Mevlânâ'nın şiirlerinin Batıda geniş okuyucu kitlelerine ulaşmasında büyük payı olan şair Coleman Barks'ın bir kısım *Mesnevî* uyarlamaları çeviri tekniği bakımından incelenir. Coleman Barks, şair aynı zamanda Georgia Üniversitesi'nde fahri profesördür. Yakın doğu şairleri özellikle Mevlânâ'dan çevirileri ile dünya çapında ün kazanmıştır. *The Essential Rûmî* adlı eseri Amerika'da çok satanlar arasında yer alır. Gülsen Vuraler, Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinde onun *Kur'ân* ve Hz. Peygamber'e bağlılığının anlaşıldığını, fakat Coleman Barks'ın, çeviri ve uyarlamalarında biçim ve muhtevada hedeflediği okur kitlesinin beklentilerine göre hareket ettiğini belirtir. Bu değişikler arasında okurun kültürüne yabancı gelecek öğeleri metinden çıkarmak, "evrensel" algılanacak beyitler üzerinde yoğunlaşmak, dinî bir metin değil, "hümanist" bir metin oluşturmak, uzun olan ifadeleri manayı koruyacak biçimde kısaltmak ve serbest şiir biçiminde uyarlamalar yapmak gelir. Yazara göre Coleman Barks, Mevlânâ'nın şiirlerinin çeviri ve uyarlamalarını yaparken yaşadığı toplumun kültürüne uygun stratejiler kullanarak hedeflediği okur kitlesine ulaşmış ve başarılı olmuştur.

Bu çalışmalara ek olarak Mustafa Usta'nın *Mesnevî'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı*[25], Meriç Pehlivan'ın *Mevlânâ ve Sartre'de Varlık ve Oluş*[26], Mehmet Akif Bilici'nin *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de Nübüvvet*[27], Ahmet Doğan'ın *Kelâm*

[24]Gülsen Vuraler, *Coleman Barks'ın Mevlânâ Mesnevîsi Uyarlamaları ve Çeviri Etiği*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016, 137 s.

[25]Mustafa Usta, *Mesnevî'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı*, (Maramara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1989, 161 s.

[26]Meriç Pehlivan, *Mevlânâ ve Sartre'de Varlık ve Oluş*, (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2015, 133 s.

[27]Mehmet Akif Bilici, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de Nübüvvet*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlâhiyat Ana Bilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, 107 s.

Açısından Mevlânâ'da İnsan Hürriyeti[28], Abdullah Kuşlu'nun *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde İnsan-Âlem İlişkisi Çerçevesinde Dünya Hayatı*[29], Arife Aktaş'ın *Mevlânâ Müzesinde Bulunan Mevlevî Giysilerinin ve Mevlânâ'ya Atfedilen Giysilerin Giyim Sanat Dalı Açısından İncelenmesi*[30], Can Ceylan'ın *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin İlk On Sekiz Beytinin Şerh ve Çeviri Aracılığıyla Türk Edebiyatı ve Kültüründe İçselleştirilmesi*[31], Aysel Tan'ın *Mevlânâ'da Dinî Tecrübe*[32] adlı çalışmalarını da sayabiliriz.

Sonuç olarak, Mevlânâ'nın, hayatı, eserleri ve öğretilerine dair çalışmaların sayısının bir hayli fazla olup İlâhiyat fakültelerinde yürütülen doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarından oluştuğu, buna karşılık Türk romanındaki yeri ile ilgili olarak yapılan ilmî ve edebî çalışmaların sayısının çok az olup iki binli yıllardan sonra Mevlânâ konulu romanların sayısının artışına bağlı olarak yoğunluk kazandığı görülmektedir. Şüphesiz sözünü ettiğimiz bu çalışmalar, Mevlânâ'yı özüne ve aslına uygun bir şekilde anlamamıza ve anlatmamıza katkı sağlamaktadır.

---

[28]Ahmet Doğan, *Kelâm Açısından Mevlânâ'da İnsan Hürriyeti*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2006, 101 s.

[29]Abdullah Kuşlu, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde İnsan-Âlem İlişkisi Çerçevesinde Dünya Hayatı*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, 179 s.

[30]Arife Aktaş, *Mevlânâ Müzesi'nde Bulunan Mevlevî Giysilerinin ve Mevlânâ'ya Atfedilen Giysilerin Giyim Sanat Dalı Açısından İncelenmesi*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi Ana Bilim Dalı, Giyim Sanatları Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, 389 s.

[31]Can Ceylan, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin İlk On Sekiz Beytinin Şerh ve Çeviri Aracılığıyla Türk Edebiyatı ve Kültüründe İçselleştirilmesi*, (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, 212 s.

[32]Aysel Tan, *Mevlânâ'da Dinî Tecrübe*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Felsefesi Bilim Dalı, Ankara 2017, 218 s.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MEVLÂNÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI

1.1.1. Doğum Tarihi ve Yeri

Mevlânâ Celâleddin Rûmi, (6 Rebiyülevvel 604) 30 Eylül 1207'de Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur.[33]

[33]Abdülbâki Gölpınarlı'nın, *Mevlânâ Celâleddin* adlı eserinde Mevlânâ'nın hayatı ile duygu ve düşünce dünyasına dair "*en sağlam, en gerçek, yahut gerçeğe en yakın*" bilgi edinmek isteyenler için verdiği kaynaklar şunlardır (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, 8. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999, s. 22.):

Maârif: Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in Farsça yazdığı mensur bir eser olup onun çeşitli zamanlarda yaptığı sohbetlerden meydana gelir. Ahmed Eflâkî'nin rivayetine göre eser, Mevlânâ'nın babasından dinlediği sözleri anlatmasıyla etrafında bulunanların tuttuğu kayıtlardan oluşur. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s.22-23, (Bahaeddin Veled, *Maârif,* neşr. Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran 1333-38 hs.)

Makâlât-ı Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmîzî: Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in müridi, onun vefatından sonra da Mevlânâ'nın mürşidi olan Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin tasavvufa dair konuşmalarından oluşan Farsça ve mensur bir eserdir. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s. 26.)

Mevlânâ'nın Kendi Eserleri: *Mesnevî-i Şerîf*, *Divân-ı Kebir*, *Fîhi mâ-fîh*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât.*(Mevlânâ'nın eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgili "Mevlânâ'nın Eserleri" alt başlığında bulunabilir.)

Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî: Eser, Şems'in Mevlânâ ile konuşmalarından, müritlere verdiği cevaplardan ve kendi hayat hikâyesine dair bilgilerden oluşur. Üç bölümden oluşan eserde, birinci bölümde Şems'in Konya'ya gelişi anlatılırken, ikinci ve üçüncü bölümlerde dinî konular ve sorulara dair açıklamalar yapılır. Eser, Mehmed Nuri Genç Osman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, çev. Mehmed Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul 2013, 495 s.)

İbtidâ-nâme: Abdülbâki Gölpınarlı'nın Mevlânâ'nın biyografisine dair "*en sağlam, en eski*", Helmuth Ritter tarafından da "*sağlam ve doğru bir menbaa*" olarak nitelenen *İbtidâ-name*, Sultan Veled'in, babası Mevlânâ'nın hayatı ve fikirleri hakkında bilgi veren ilk mesnevîsidir. Bir diğer adı da *Velednâme* olan eser, *Sipehsâlâr Risalesi*'nin de kaynağıdır. Eser, Abdülbâki Gölpınarlı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 1. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014, 502 s.)

Risale-i Sipehsâlâr be Manâkıb-ı Hudavendigâr: Eserin yazarı Ferîdun bin Ahmed, Selçuklu devrinin askerî kumandanlarından olduğu için "*kumandan*" anlamına gelen, "*sipehsâlâr*" ismi ile alınır. Mevlânâ'nın kırk yıl hizmetinde bulunur. Eseri, dostlarının teşviki ile yazmaya başlar, fakat ömrü yetmediği için başkaları tamamlar. Mevlânâ hakkında yazılan ilk menkıbe kitabı olan eser, Farsça ve mensur olup üç bölümden oluşur.

İki fasıldan oluşan birinci bölümde Mevlânâ'nın soyu, babası, Belh'ten Konya'ya uzanan göç yolculuğu; üç fasıldan oluşan ikinci bölümde Mevlânâ'nın doğumu, vefatı, irşadı, meşrebi, riyâzetleri,

1.1.2. İsmi, lâkapları ve mahlasları

*Mesnevî'*nin birinci cildinin ön sözünde kendini *"Belhli Hüseyin oğlu Muhammed oğlu Muhammed"*[34] olarak tanıtan Mevlânâ'nın adı konusunda tezkire sahiplerinin ortak görüşü, adının Muhammed, lâkabının da Celâleddin olduğudur. *"Âmir"* ve *"hükümdar*" anlamlarına gelen[35] *"Hüdavendigâr"* ise babası Bahaeddin Veled'in ona taktığı bir isimdir.[36] Zamanla Mevlânâ'nın adındaki Celâleddin kalkarak isim, Mevlânâ-yı Rûm şeklini alır.[37] Mevlânâ *"Efendimiz"*[38] anlamına

---

aşk ve cezbesi, şiir telâkkisi, semâ; üçüncü bölümde ise Mevlânâ'nın halifeleri ve sohbet arkadaşları anlatılır. Eserin Türkçeye çevirisi Tahsin Yazıcı tarafından yapılmıştır. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Sipehsâlâr Risalesi)*, çev. Tahsin Yazıcı, Birinci Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, 183 s.)

Menâkıbü'l- Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri): Şemseddin Ahmed Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'ye intisabı sebebiyle "*Arifî*" diye anılırken aynı zamanda yıldız ilmine vukufiyeti sebebiyle de "*Eflâkî*" adıyla tanınır. Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin talebiyle 1318'de yazmaya başladığı eseri 1318'de bitirir. Mevlânâ'nın vefatından seksen yedi yıl sonra vefat eder. (Abdülbaki gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s. 32.) Mevlânâ'nın hayatının anlatıldığı eser, menkıbevî nitelikte olup on bölümden oluşur. Birinci bölümde Bahaeddin Veled, ikinci bölümde Seyyid Burhâneddin Tirmîzî, üçüncü bölümde Mevlânâ, dördüncü bölümde Şems, beşinci bölümde Şeyh Salâhaddin, altıncı bölümde Hüsameddin Çelebi, yedinci bölümde Sultan Veled, sekizinci bölümde Çelebi Emir Arif, dokuzuncu bölümde Çelebi Emir Abid'in hayatı anlatılırken onuncu bölümde Mevlânâ'nın soyunda yer alanların adları anılır. Eser, Tahsin Yazıcı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, 813 s.)

Abdülbâki Gölpınarlı son iki esere menkıbelerin ve sözlü rivayetlerin çok olması sebebiyle tarihî tenkitle yaklaşılması gerektiğini ifade eder. Ayrıca Mevlânâ hakkında araştırma yapmak isteyenlerin "*ana kaynaklar*"ı incelemesi gerektiğini, aksi takdirde yazılan bilgilerin "*suya yazılan yazılar*" hükmünde olacağını ve o zamana kadar ortaya çıkan çalışmaların çoğunun bu nitelikte olduğunu, birkaç eseri tenzih ederek ifade eder. Tenzih ettiği çalışmalar şunlardır:

Celâl Humai'nin *İbtida-nâme*'ye yazdığı ön söz ("Velednâme-Mesnevî-i Veledî", Çöp-hâne-i İkbal-Tehran, 1355 kameri, 1315 Şemsi h.) (Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ …, s. 22.)

Bedîüzzaman Fürûzanfer'in *Mevlânâ Celâleddin* adlı biyografisi (Bedîüzzaman Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Ferîdun Nazif Uzluk, Millî Eğitim Bakalığı Yayınları, İstanbul 1997, 507 s.)

Helmuth Ritter'in "Mevlânâ ve Etrafındakiler" makalesi (Helmuth Ritter, "Mevlânâ Celâleddin Rûmi ve Etrafındakiler", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt VII-VIII, Cüz I, 1940-1942, s. 268-281.)

İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi" maddesi (Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 441-448.)

[34] Süleyman Nahifî, *Mesnevî-i Şerif Tercümesi,* Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu, Yayına hazırlayan: Nihat Öztoprak, 10. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 40.

[35] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 20. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 378.*

[36] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 63.

[37] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s.66.

[38] Ferit Devellioğlu, *age*., s.36.

gelirken Rûm ve Rûmî de *"Romalı, Rûm ülkesinden, Anadolulu"*[39] anlamlarına gelir. Anadolu yarım adası Müslüman Türkler tarafından fethedilmeden önce Bizans, Doğu Roma İmparatorluğu'na aittir. O zamanlar yeni fethedilen Anadolu toprakları *"Rûm"* adıyla bilinmeye devam eder. Anadolu'da yaşayan veya burayla bir şekilde ilişkisi olan tarihî şahsiyetlere de *"Anadolu'da yaşayan*" anlamında Rûmî denir. Mevlânâ, Batı'da Celâleddin Rûmi adıyla bilinir.[40] *"Mevlevî"* lâkabı ise birçok eserde geçmemekle birlikte Mevlânâ'yı Rûm'dan alınmış olma ihtimali vardır.[41] Hint kıtasında bulunan kaynak eserlerin bazılarında Mevlevî Celâleddin el-Belhi olarak geçer.[42] *"Hamuş"* ise *"susmuş, sessiz"*[43] anlamlarına gelirken Mevlânâ'nın gazellerinin sonunda kullanmış olduğu mahlâsıdır.[44]

Sultan Veled, *İbtida-nâme* adlı eserinde babası Mevlânâ'dan söz ederken çoğunlukla Mevlânâ ismini kullanırken az da olsa Hazret-i Mevlânâ, Mevlânâ Celâleddin isimlerini de kullanılır. Şems'in *Makâlât* adlı eserinde genellikle kullandığı isim Mevlânâ'dır. Mevlânâ Celâleddin'i kullandığı da görülür. Mevlânâ'nın kırk yıl hizmetinde bulunan Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, en çok Hüdavendigâr Hazretleri'ni kullanır. Ahmed Eflâkî ise eserinde genellikle Mevlânâ Hazretleri, Mevlânâ diye hitap ederken bunların yanında Mevlânâ Celâleddin, Hüdavendigâr Hazretleri ve Mevlânâ Hüdavendigâr isimlerini de kullanır.

1.1.3. Soyu, Babası ve Annesi

Mevlânâ'nın soyu bazı kaynaklara göre Hz. Ebubekir'e dayanır. Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in Hz. Ebubekir'in soyundan geldiğini, tarikat silsilesinin Ahmed Gazalî'ye ulaştığını belirtir. Atalarının ise âlim ve müftü olup bu yönleriyle Belh ve Horasan'da ün saldıklarını belirtir.[45]

---

[39] Ferit Devellioğlu, *age*., s. 898.
[40] Franklin D. Lewis, *Mevlânâ / Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010, s. 40.
[41] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s.65-66.
[42] Franklin D. Lewis, *age*., s.41.
[43] Ferit Devellioğlu, *age*., s.323.
[44] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s.67-68.
[45] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 23.

Ahmed Eflâkî de Bahaeddin Veled'in Hz. Ebubekir'in soyundan geldiğini belirtir. Bahaeddin Veled'in babası Hüseyin Hatibî, Sultan Alâeddin Harzemşah'ın kızıyla evlenir.[46] Bahaeddin Veled'in dedesi Hüseyin Hatibi gençlik yıllarında ilim ve irfanıyla ün salmış biridir ve birçok öğrencisi vardır. Hüseyin Hatibî'nin Sultan Alâeddin Harzemşah'ın kızıyla evliliğinden Bahaeddin Veled dünyaya gelir. Anne tarafından akrabaları onun padişahlık makamına oturmasını isterler, fakat Bahaeddin Veled bunu kabul etmeyerek kendini dinî ilimlere adar.[47] Ahmed Eflâkî yine başka bir rivayette Bahaeddin Veled'in Mevlânâ için ulu bir soydan geldiğini, büyükannesinin Şems'ül-Eimme Serahsi'nin kızı olduğunu, onun da şerif olduğunu, onun da anne tarafından soyunun Hz. Ali'ye dayandığını söyler. Annesinin ise Belh hükümdarı Harzemşah'ın kızı olduğunu belirtir.[48] *İslâm Ansiklopedisi*'nde Mevlânâ'nın eserlerinde soyuna dair bir bilginin olmadığı; Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Ahmed Eflâkî, Abdurrahman Cami ve Devletşah'ın rivayetlerine yer verilerek soyunun Hz. Ebubekir'den geldiği belirtilir.[49]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, *Mesnevî*'nin birinci cildinin ön sözünde yer alan *"Cüneyd-i zamân sıddîk bin sıddîk bin sıddîk Radiyallahü anh."* sözündeki "sıddık" sözünün Hz. Ebubekir'in lakâbı olduğunu, Mevlânâ'nın soyunun da Hz. Ebubekir'den geldiğini belirtir.[50]

Abdülbâki Gölpınarlı, eski devirlerde dinî asaletin büyüklüğün bir delili olduğunu ve bundan dolayı insanların kendilerini peygamber veya asil birinin soyuna ekleme ihtiyacı hissettiklerini belirttikten sonra[51] Bahaeddin Veled'in *Maârif*'inde, Mevlânâ'nın ve Sultan Veled'in eserlerinde onun Hz. Ebubekir'in soyundan geldiğine dair bir bilgiye rastlamadığını belirtir. Ayrıca Bahaedin Veled'in kabri başındaki kitabede böyle bir şey yazmadığını, Hz. Ebubekir'in soyundan gelmiş olması hâlinde rivayetin uydurma olsa bile kaydedilmesi gerektiğini ifade eder.

[46] Tahsin Yazıcı, bu rivayetin tamamen Ahmed Eflâkî'nin ürünü olduğunu, eldeki kaynakların bunu doğrulamadığını belirtir. (Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 68.)
[47] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 69.
[48] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 118.
[49] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî" maddesi, *age.*, s. 441.
[50] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 70-71.
[51] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*,s. 35.

Bedîüzzaman Fürûzanfer'in *Mesnevî*'nin ön sözünde yer alan "*sıddık*" ifadesinden hareketle Mevlânâ'nın Hz. Ebubekir'in soyundan geldiğini söylemesini bir yanılgı olarak görür. "*Sıddık*" sözüyle kasdedilmek istenenin "*Kürt olarak yattım, Arap olarak kalktım.*" diyen şeyh olduğunu belirtir. Buradan hareketle de Bahaeddin Veled'in ve Mevlânâ'nın, Hz. Ebubekir'in soyundan geldiğine dair rivayetlerin Sultan Veled'den sonra ortaya çıktığını, düzmece şecerelerle gelenekselleştiğini ifade eder.[52] Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in adının ise yazılan tezkireler ve rivayetlere göre, Hüseyin Hatibî'nin oğlu Muhammed olduğunu, Bahaeddin Veled adıyla bilindiğini, lâkabının Sultânü'l-Ulemâ olduğunu belirtir. Bahaeddin Veled'in annesinin Harzemşahlar hanedanından olduğunun herkes tarafından bilindiğini, fakat hanedanın hangi sultanıyla ilgisi olduğunun bilinmediğini ifade eder. Bahaeddin Veled'in annesinin Celâleddin Harzemşah'ın amcası Alâeddin'in kızı olduğuna dair Ahmed Eflâkî ve Câmî'nin naklettiği rivayetlerin şüpheli olduğunu söyler. Alâeddin Muhammed Harzemşah, Celâleddin'in amcası olmayıp babasıdır. Sultan Tekeş'in padişah Alâeddin Muhammed'den başka evlâdı yoktur. Bahaeddin Veled'in doğduğu tarihte ne Alâeddin Muhammed Harzemşah ne de oğlu Celâleddin Harzemşah dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla Bahaeddin Veled'le ilgisi gerçeğe uygun değildir.[53] Abdülbâki Gölpınarlı Bahaeddin Veled'in Hanefî fakihlerinden Şemsü'l- Eimme Ebubekr Muhammed Serahsî'nin kızı Firdevs Hatun'un kızıyla evli olması konusunda Tahsin Yazıcı'ya katılarak bu bilginin şüpheli olduğunu belirtir.[54] Bahaeddin Veled'in annesinin Harzemşahlar'ın soyundan geldiği hususunda ise bu bilginin tarihî kaynaklara uymadığını, asalet kaygısı ile uydurulduğunu ifade eder.[55] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın Bahaeddin Veled'in tarikat silsilesini Ahmed Gazalî'ye ulaştırmasıyla ilgili olarak da Ahmed Gazalî'nin 1123, Bahaeddin Veled'in 1231'de vefat etmesinden hareketle bunun imkân dâhilinde olmadığını söyler.[56]

---

[52] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ* ..., s. 37-38.
[53] Bediüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 74-75-76.
[54] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ*..., s. 38.
[55] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ*..., s. 39.
[56] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ*..., s. 39.

1.1.4. Bahaeddin Veled'in Makamı / Sultânü'l–Ulemâ

Sultan Veled, *İbtidâ-nâme* adlı eserinde Bahaeddin Veled'i ilim ve irfan yönüyle tam bilgi sahibi, fetva vermekte eşi bulunmayan, takva yönüyle melekleri geçen büyük bir âlim olarak tanıtır.[57] Bahaeddin Veled'in Sultânü'l-Ulemâ yani âlimlerin sultanı lâkabının verilişi ile ilgili bir rüya anlatır:

Belh'te yaşayan müftüler bir gece rüyalarında Hz. Peygamber'i görürler. Hz. Peygamber'in bir çadırın içinde oturduğu sırada Bahaeddin Veled içeriye girer. Bahaeddin Veled'i gören Hz. Peygamber, yerinden kalkar ve onu karşılar. Müftülere hitaben o günden sonra Bahaeddin Veled'e "Sultanü'l-Ulemâ" demelerini söyler. Her biri aynı rüyayı gören müftüler, sabah kalkar kalkmaz Bahaeddin Veled'in yanına gelirler. Bahaeddin Veled, onlar söze başlamadan rüyayı anlatmaya başlar.[58]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Bahaeddin Veled, keşfe mazhar olan kemal sahibi bir velidir. İlm-i hal ve ilm-i kâl'de ulaştığı derece bakımından bir benzeri yoktur. Takva ehli, nefsiyle mücadele hâlinde, riyâzetlerde bulunan büyük bir âlimdir. Belh'te yaşayan âlim, fetva makamında olup güç meselelerin halli konusunda fetva verir. Devlet hazinesinden aldığı belli bir maaşı vardır. Zamanını hiçbir şekilde israf etmeyen âlim; gününü ibadet, halka verdiği vaazlar ve müritlere verdiği derslerle geçirir. Âlimlerin giydiği kılık kıyafetleri giyer. Allah'ın Celîl sıfatının tecellisi ile mehabetli bir duruşa sahiptir. Sultan Muhammed Harzemşah onun müritlerindendir ve Fahreddin Râzi ile birlikte sohbetlerine katılır. Mevlânâ'nın çocukluğunda lalası olan Seyyid Burhâneddin de onun müridîdir. Bahaeddin Veled'in "Sultânü'l-Ulemâ" lâkabına dair rivayet edilen rüyayı Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr[59] ve Ahmed Eflâkî[60] de daha uzun ve tafsilatlı olarak anlatırlar.

---

[57] Sultan Veled, *age*.,s. 247.
[58] Sultan Veled, *age*., s. 248.
[59] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 25-26.
[60] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 69.

1.1.5. Bahaeddin Veled'in Belh'ten Göç Etmesi

Bahaeddin Veled, Belh halkından incinince Allah'tan ona bir "*hitap*" gelir. Allah ona hitabında Belh'i bir an önce terk etmesini, gönlünü kırdıkları için oraya belâ ve azap göndereceğini söyler. Bahaeddin Veled aldığı manevî işaretle Hicaz'a doğru yola çıkar. Daha yolda iken Moğol askerlerinin İslâm askerlerini bozguna uğrattığı haberini alır.[61]

"Sultânü'l-Ulemâ" lâkabını alan Bahaeddin Veled'in ünü her tarafa yayılır. Vaazlarına hükümdar, âlim ve şeyhlerin de içinde bulunduğu sayısız kalabalıklar katılır. Çok kalabalık olan vaazlarının birinde Sultan Harzemşah ve Fahreddin Râzî hazır bulunur. Fahreddin Râzî'nin Bahaeddin Veled'e olan kıskançlığı bu vaazla daha da artınca sultanı ona karşı kışkırtmak ister, fakat bir türlü fırsatını bulamaz. Sultanın Bahaeddin Veled'e olan güven ve inancının farkındadır. Sultan Harzemşah, Bahaeddin Veled'in başka bir vaazında Fahreddin Râzi'ye dönerek sayısız kalabalık toplandığını ifade eder. Fahreddin Râzi, sultanın sözlerini bir fırsat bilerek kalabalığı dağıtmanın bir yolu bulunmazsa iktidarının temelden sarsılacağını söyler. Bahaeddin Veled, Sultan Harzemşah ve Fahreddin Râzî'nin kendisine karşı olumsuz tutumlarından haberdar olur. Belh'ten göç etmeye karar vererek ailesi, müritleri ve talebelerinden oluşan üç yüz kişilik bir kafile ile yola çıkar. Sultan Harzemşah, Bahaeddin Veled'den özür diler, fakat o Belh'ten göç etme konusunda kararlıdır.[62]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre üç yüz âlimin bir gecede aynı rüyayı görmesiyle "Sultân'ül-Ulemâ" lâkabına mazhar olan Bahaeddin Veled'in ünü her tarafa yayılır. Birçok âlim ve müftü onun müridi olur. Bahaeddin Veled, dinin emirlerini yerine getirme, sünneti uygulama konusunda yüksek bir hassasiyete sahip takva ehli büyük bir âlimdir. Onun bu istikamet üzere duruşu, verdiği vaazlara rağbeti daha da arttırır. Bu durum, Fahreddin Râzi gibi birçok âlimi kıskançlığa sevk eder. Bahaeddin Veled'e kötülük yaparak gönlünü incitirler. Bahaeddin Veled, bir

[61] Sultan Veled, *age*., s. 251.
[62] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 27-28.

vaazında Sultan Harzemşah'ı ve Fahreddin Râzî'yi bid'atçılıkla suçlar. Âlimler ve filozoflar onun sözlerinden rahatsız olurlar. Bahaeddin Veled'in Belh halkını kendine bağladığını, sultana ve bilginlere itibar etmediğini, saltanat tahtına yerleşmek istediğini söyleyerek onu padişaha karşı kışkırtırlar. Sultan Harzemşah, Bahaeddin Veled'e bir haberci gönderir. Padişahlık makamını ona bıraktığını, kendisinin başka bir ülkeye gideceğini ifade eder.[63]

Ahmed Eflâkî'ye göre Bahaeddin Veled, Sultan Harzemşah'a dünyanın fani güzelliklerinin ancak padişahlara yakışacağını, kendisinin bir derviş olduğunu ve dervişlere de saltanatın uygun düşmeyeceğini belirtir. Göç hazırlığına başlar. Kitaplar, eşyalar ve yol azıkları üç yüz deveye yüklenir. Kemal sahibi kırk müftü ile zahit ona eşlik eder. Sultan Harzemşah bu durumdan rahatsız olup bir haberci göndererek Bahaeddin Veled'den özür diler. Bu da yetmez, halk içinde meydana gelen huzursuzluk durulsun diye veziriyle birlikte Bahaeddin Veled'in huzuruna gider. Yalvarır, yakarır, ona gitmemesini söyler, fakat Bahaeddin Veled'i ikna edemez. Sultan Harzemşah, Bahaeddin Veled'i ikna edemeyince ondan sessiz bir şekilde, halkın haberi olmadan Belh'ten ayrılmasını ister. Bahaeddin Veled göç etmeden önce Belh'ten gideceğini ve arkasında gelen Moğol ordusunun Horasan'ı ele geçirip büyük bir acı yaşatacağını, Sultan Harzemşah'ın da Rum ülkesinin sultanının elinde öleceğini söyler.[64]

Bedîüzzaman Fürûzanfer'e göre Ahmed Eflâkî ve tezkire yazarlarının ortak kanaati Bahaeddin Veled'in, Sultan Harzemşah'tan gönlü incindiği için Belh'ten göç ettiği şeklindedir. Sultan Muhammed Harzemşah'ın Kübreviye tarikatına müntesip olanlarla arası iyi değildir. Necmeddin-i Kübra'nın halifelerinden Necmeddin Bağdadî, Sultan tarafından Ceyhun ırmağına atılır. Fahreddin Râzî'nin tasavvuf ehliyle ve Bahaeddin Veled'le olan fikir ayrılığı tarihî bir asla dayanır. Aralarındaki düşmanlık fikir ayrılığından kaynaklanmaktadır. Muhammed Harzemşah'ın Fahreddin Râzi'ye büyük bir teveccühü vardır. Sûfîlere pek hoş bakmayan Fahreddin

[63] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 27-28.
[64] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 71-72-73.

Râzî'nin Bahaeddin Veled hakkında koğuculuk yapması gerçeğe yakındır[65],fakat yazara göre Fahreddin Râzî'nin (606/1209), Bahaeddin Veled'in hicret tarihinden (610/1213) dört yıl önce vefat etmesi, Bahaeddin Veled'in Sultan'dan gönlü incindiği için Belh'ten göç ettiği rivayetinin doğru olmadığını gösterir. Yazara göre Bahaeddin Veled'in Belh'ten hicret etmesinin en önemli sebebi, Moğollar'ın dehşetengiz saldırılarından duyulan korkudur.[66] Bu korku insanları endişeye sevk ederek yaşadıkları yerleri terke mecbur bırakır. Helmuth Ritter de "Mevlânâ ve Etrafındakiler" adlı makalesinde Belh'ten göç etme sebebinin Moğol ordusunun saldırılarından duyulan endişe olduğunu belirtir.[67] *İslâm Ansiklopedisi'*nde Reşat Öngören ise Ahmed Eflâkî'nin ve Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın göç le ilgili rivayetleri anlatılarak Bahaeddin Veled'in sadece Moğol ordusundan kaçmak maksadıyla göç ettiğinin kaynaklarda yer almadığı belirtilir.[68] Bahaeddin Veled'in Belh'ten göç etme sebebi ile ilgili olarak eserlerde üç husus öne çıkar. Bunlardan ilki Sultânü'l-Ulemâ lâkabına mazhar olan Bahaeddin Veled'in ilmi, dirayeti, ahlâkı ve verdiği vaazlar ile halk üzerindeki kuvvetli tesirinin diğer âlimler tarafından kıskanılması, ikincisi bu âlimler tarafından kışkırtılan Belh hükümdarı Sultan Harzemşah'ın, Bahaeddin Veled'i, söz ve davranışları ile incitmesi, üçüncüsü de Moğol saldırılarından duyulan endişe ve güvenli bir yer arama düşüncesidir.

1.1.6. Belh'ten Konya'ya Göç Yolculuğu

Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*'de Bahaeddin Veled'in Belh'ten göç ettikten sonra Hicaz, Kâbe ve Konya'ya gittiğini kaydeder. Belh'ten göç eden Bahaeddin Veled, önce Hicaz'a gider. Kâbe ziyaretinden sonra Rum diyarına gelir. Rum diyarına geliş sebebi, burada yaşayan halkın onun feyzi ve nuruyla müstefit olmasını sağlamaktır. Halk, Bahaeddin Veled'in zâhir ve bâtın ilimlerine vâkıf büyük bir âlim olduğunu duyar ve onun müridi olur. Sultan Alâeddin Keykubad da devlet ricali ile birlikte gelerek onu ziyaret eder, öğütlerini dinler ve ona mürit olur. Vaazlarını dinledikten

[65] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 80-81-82.
[66] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 90-91
[67] Helmuth Ritter, *agm*., s. 270.
[68] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî" maddesi, *age*., s. 441.

sonra ise ona hayran kalır. Bahaeddin Veled'in saygı ve korku uyandıran mehabetli duruşu karşısında yüzüne bakmaktan çekinir.[69]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, göç güzergâhını Bağdat, Hicaz, Şam, Erzincan, Akşehir ve Konya olarak kaydeder. Bahaeddin Veled, yolculuk güzergâhı boyunca uğradıkları şehirlerde büyük hürmetle karşılaşır. Belh'ten sonra ilk olarak Bağdat'a gider. Onu şehrin vezirleri, rahipleri ve ileri gelenleri karşılar. O esnada Sultan Alâeddin Keykubad, Rum'dan Bağdat'a gelir. Bahaeddin Veled'in ününü duyar. Büyük bir âlim olduğuna onu görmese de inanır ve bir gün onunla görüşme arzusundadır. Bahaeddin Veled, Bağdat'tan Tac Melek Hatun'un İsmetiye hangâhına gider. Hükümdar Fahreddin'in eşi onlara hizmetlerde bulunur ve orada kalmalarını ister. Bahaeddin Veled bu teklifi kabul etmeyerek Akşehir'e gider. Kışı orada geçirir ve oradan Konya'ya gelir. Bahaeddin Veled'in Konya'ya yaklaştığını öğrenen Sultan Alâeddin Keykubad, bütün devlet ricalini alarak Konya sahrasında onu karşılar. Atından inerek Bahaeddin Veled'in atının üzengisinin yanında yaya olarak yürür. Sultanın ona teveccühü olduğu gibi Bahaeddin Veled'in de ona teveccühü vardır.[70]

Ahmed Eflâkî göç güzergâhını Bağdat, Kâbe, Şam, Malatya, Erzincan, Larende ve Konya olarak kaydeder. Bahaeddin Veled'in ilk göç güzergâhı Bağdat'a olur. O esnada Mevlânâ beş, ağabeyi Alâeddin Muhammed ise yedi yaşındadır. Bağdat'a yaklaştıklarında şehrin muhafızı gelerek Bahaeddin Veled'e kim olduklarını ve nereden geldiklerini sorar. O da *"Tanrı'dan geldik, Tanrı'ya gidiyoruz. Tanrı'dan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur. Biz mekânsızlıktan gelip mekansızlığa gidiyoruz."*[71] diye cevap verir. Muhafızlar cevaptaki mânâ derinliği karşısında şaşırıp kalırlar. Hadiseyi halifeye bildirirler. Halife, hadisenin yorumunu dönemin şeyhi Şehabeddin Sühreverdî'ye sorar. Şehâbeddin Sühreverdî, bu cevabı ancak Bahaeddin Veled'in verebileceğini ifade eder. Bağdat'ın âlimleri ve şeyhleri Bahaeddin Veled'i karşılamaya gider. Bahaeddin Veled,*"İmamlara medrese daha uygundur!"* diyerek Mustansiriye Medresesi'nde kalır. Devrin halifesi ona çeşitli hediyeler ve üç bin

[69] Sultan Veled, *age*., s. 252.
[70] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 28-29.
[71] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 74.

dinar altın gönderir, fakat Sultânü'l-Ulemâ gönderilen hediyeleri haram olma şüphesiyle kabul etmez. Tahsin Yazıcı bu hadisenin mevcut kaynaklardaki bilgilerle bağdaşmadığını, Mustansırıye Medresesi'nin de Bahaeddin Veled'in ölümünden üç yıl sonra yapıldığını belirtir.[72]

Bahaeddin Veled, şehirden ayrılmadan önce halifeye Moğol askerlerinin Bağdat'a gelerek onu şehit edeceklerini, Belh'i de kuşatarak yağmalayacaklarını ifade eder. O daha Bağdat'tan ayrılmadan Moğol askerleri gelir ve Belh'i kuşatarak harabe haline çevirirler.[73] Bahaedin Veled, Bağdat'tan sonra Kûfe yoluyla Kâbe'yi ziyaret ettikten sonra Şam'a gider. Halk onun Şam'da kalmasını çok arzu etse de Sultânü'l-Ulemâ, Allah'tan aldığı manevi işaretten hareketle Konya'ya gideceğini söyleyerek Malatya'ya gelir. Malatya'dan çıkış tarihi (614) 1217'dir. O yılda Cengiz Han'ın öldüğü belirttirilir. Tahsin Yazıcı verilen tarihin tamamen yanlış olduğunu belirtir.[74] Bahaeddin Veled'in Malatya'dan sonra Erzincan'dan geçişi hükümdar Fahreddin ve eşi İsmeti Hatun'a malûm olur. Hemen atlarına binerek Bahaeddin Veled'i Erzincan'ın Akşehir yöresinde yakalarlar. Bahaeddin Veled onları müritliğe kabul eder. Hükümdar, Bahaeddin Veled'e Erzincan'a dönmesi için ısrar eder. Bahaeddin Veled şehirde bir medrese yapmaları hâlinde orada bir süre kalabileceklerini ifade eder. Böylece Erzincan'ın Akşehir yöresinde bir medrese yaptırılır ve Bahaeddin Veled orada tam dört yıl ders verir. Tahsin Yazıcı, Erzincan'da medresede yaptırıldığına dair rivayetin mevcut kaynaklarda yer almadığını belirtir.[75]

1.1.7. Mevlânâ'nın Evliliği ve Çocukları

Erzincan'dan ayrılan Bahaeddin Veled, Konya'ya bağlı olan Larende şehrine gelir. Alâeddin Keykubad'ın naiplerinden Emir Musa onu karşılar ve sarayına davet eder. Bahaeddin Veled medresede kalacağını belirtir. Bunun üzerine Emir Musa

[72] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 75.
[73] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 76.
[74] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 78.
[75] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 80.

şehrin merkezinde bir medrese yaptırır. Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte yedi yıldan fazla burada kalır. Büyük oğlu Celâleddin'i temiz ve necip bir soydan gelen Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlendirilir. Mevlânâ evlendiğinde on sekiz yaşındadır. 1226 *(623)* yılında Mevlânâ'nın Gevher Hatun ile olan evliliğinden Sultan Veled ve bir yıl sonra da Alâeddin adında iki oğlu olur.[76]

1.1.8. Bahaeddin Veled'in Ailesi ile Birlikte Konya'ya Gelişi

Larende'de medrese yaptırarak Bahaeddin Veled'in orada kalmasını sağlayan Emir Musa'yı, kıskanç bir grup, Alâeddin Keykubad'a şikâyet eder. Sultana, onun, Bahaeddin Veled'i Larende'de tuttuğunu söylerler. Bunu duyan sultan bir hayli kızar ve işin aslını araştırır. Emir Musa, Sultanın huzuruna gelerek her şeyi anlatır. Bahaeddin Veled'in Alâeddin Keykubad'ı kasdederek içki içen ve çalgı sesi dinleyen bir padişahın yüzünü görmek istemediği şeklinde bir açıklama yaptığını belirtir. Sultan işin aslını öğrenince Bahaeddin Veled'in lütfedip Konya'ya gelerek burayı kendine ve ailesine yurt edinirse bir daha içki içmeyeceğini, çalgı sesi dinlemeyeceğini söyler ve bu mesajını Emir Musa'yla Bahaeddin Veled'e gönderir.[77]

Bahaeddin Veled davet üzerine ailesi ile birlikte Konya'ya gelir. Sultan Alâeddin Keykubad, âlimler ve şehrin ileri gelenleri onu karşılamaya gider. Sultan sarayında ona bir yer hazırlamak ister, fakat Bahaeddin Veled bunu kabul etmeyerek Altunpa medresesinde kalır. Sultânü'l-Ulemâ sultanın gönderdiği hediyeleri, eşyaları ve paraları helâl-haram hassasiyeti sebebiyle kabul etmez.

İslâm Ansiklopedisi'nde Reşat Öngören, Bahaeddin Veled'in Belh'ten Konya'ya göçü ile ilgili olarak Sultan Veled, Ahmed Eflâkî ve Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın rivayetlerini dile getirir. Sonra Abddurahman Câmi ve Devletşah'ın rivayetlerinden hareketle onun Nişabur'da Ferîdüddin Attâr ile görüştüğünü ve Ferîdüddin Attâr'ın Mevlânâ'ya *Esrarnâme* adlı eserini hediye olarak verdiği anlatır.

[76] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 80-81.
[77] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 81-82.

Aynı zamanda Ferîdüddin Attâr'ın Mevlânâ hakkında babasına *"Bu senin oğlun çok zaman geçmeyecek, âlemde yanıkların yüreğine ateşler salacaktır."* dediği kaydedilir.[78]

Helmut Ritter, Bahaeddin Veled'in Belh'ten ayrıldıktan sonra Mekke'ye, oradan Şam yolu ile Anadolu'ya geçtiğini ifade eder.[79] Bedîüzzaman Fürüzanfer, Bahaeddin Veled'in Belh'ten göç ettikten sonra Bağdat'a doğru yola çıktığını belirttikten sonra Devletşah'ın rivayetinde yer alan Nişabur'da Ferîdüddin Attâr ile görüşmesi ile birkaç noktaya işaret eder. Ferîdüddin Attâr'ın Necmeddin Kübra'nın talebelerinden olması cihetiyle Bahaeddin Veled'i görmek istemesinin *"meslek birliği"* bakımından tarihî gerçeğe uygun olduğunu, fakat göç tarihi 1213 yılı esas alındığında Mevlânâ'nın o zaman altı yaşında olduğu düşünülürse şüphe uyandırdığını belirtir. Eğer *İbtida-nâme*'de belirtilen göç tarihi 1221 yılı esas alınırsa Mevlânâ on dört yaşında olacağından bunun tarihî bakımdan daha uygun olduğunu ifade eder. Bununla birlikte Bahaeddin Veled ve Şeyh Ferîdüddin Attâr görüşmesinin *İbtidâ-nâme* ve Ahmed Eflâkî'nin eserinde zikredilmemiş olmasını da hadisenin yaşanıp yaşanmaması konusunda şüphe uyandırıcı bulur. Bahaeddin Veled'in Bağdat'a gelerek Şeyh Şehabeddin Sühreverdiye ile görüştüğünü söyleyen Molla Câmi ve Ahmed Eflâkî, onun Mustansıriye Medresesi'nde konakladığını belirtirler. Bedîüzzaman Fürüzanfer, 1221 yılı göç tarihi ile medresenin yapılış tarihi olan 1228-1234 yılları arasında karşılaştırma yapıldığında bu medresede konaklama ile ilgili yanıldıklarını belirtir.[80] Bahaeddin Veled burada üç gün kalır. Ertesi gün Hac görevini yerine getirmek için Mekke'ye gider. Mekke'den sonra Şam'a uğrar. Daha sonra cömertliği ile ün salan Fahreddin Behramşah'ın hükümdar olduğu Erzincan'a giderek orada dört sene kalır.[81] Larende'ye geldiklerinde on sekiz yaşında olan Mevlânâ, Semerkantlı Lala Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun'la evlendirilir. (1225) Bu evlilikten Mehmet Bahaeddin ve Alâeddin Mehmet adında iki oğlu dünyaya gelir.

[78] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî" maddesi, *age*., s. 442.
[79] Helmuth Ritter, *agm*., s. 271.
[80] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 101.
[81] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 104.

(1226) Larende'de yedi yıl kalan Bahaeddin Veled, padişah Alâeddin Keykubad'ın davetiyle Konya'ya gelir.[82]

Moğol tehlikesi sebebiyle kendine güvenli bir yer arayan Bahaeddin Veled, güzel ahlâkıyla bilinen, ilme, âlime değer veren Sultan Alâeddin Keykubad'ın hükümdar olduğu Anadolu'ya gelir. Padişah onu kendi sarayında ağırlamak ister, fakat o bunu kabul etmeyerek Altunbe[83] Medresesi'nde kalır.[84] Sultanın ve ordunun Bahaeddin Veled'e büyük bir hürmeti vardır. Sultanın lalası Emir Bedreddin Gühertaş, Bahaeddin Veled'in isteği ile bir medrese yaptırır. Medrese, Mevlânâ'nın öğretim yeri olur.[85]

1.1.9. Bahaeddin Veled'in Vefatı

Bahaeddin Veled Konya'ya geldikten iki yıl sonra hastalanarak[86] (18 Rebiyülâhir 628) 23 Şubat 1231 tarihinde[87] seksen beş yaşında[88] vefat eder. Bahaeddin Veled'in cenazesinde devlet ricali, şehrin ileri gelenleri, âlimler ve halkın oluşturduğu büyük bir kalabalık vardır.[89]

1.1.10. Mevlânâ'nın İkinci Evliliği

Mevlânâ ilk hanımı Gevher Hatun vefat edince Konyalı İzzeddin Ali'nin kızı olan Kira Hatun ile evlenir. Kira Hatun, dul bir hanım olup ilk eşinden Şemseddin

---

[82] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 112.
[83] Konya'da Altunpâ ismiyle bilinen medrese, daha sonraları Penbefürüşan Medresesi ve İplikçi Medresesi isimleriyle ün salar. (Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 122.)
[84] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 122.
[85] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 126.
[86] Sultan Veled, *age*., s. 53.
[87] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 103; Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî" maddesi, *age.*, s. 442; Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s.128; Helmuth Ritter, *agm*., s. 271.
[88] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 91.
[89] Sultan Veled, *age*., s. 254.

Yahya adında bir çocuğu vardır. Mevlânâ ile evliliğinden ise Emir Muzafferüddin Âlim Çelebi ve Melike Hatun adında iki çocuğu olur.[90]

1.1.11. Bahaeddin Veled'in Yerine Geçen Mevlânâ

Bahaeddin Veled vefat edince yerine oğlu Mevlânâ Celâleddin geçer. Halk, Bahaeddin Veled'e gösterdiği teveccühü ona da gösterir. Celâleddin de Bahaeddin Veled gibi ibadet ehli büyük bir âlim olur.[91] Mevlânâ o sırada yirmi dört yaşındadır.[92] Mevlânâ'nın babasının vefatından sonra vaizlik işlerini üzerine alır.[93]

1.1.12. Mevlânâ'nın İrşat ve Öğrenim Yılları

1.1.12.1. Seyyid Burhâneddin

Bahaeddin Veled'in vefatından sonra Mevlânâ, bir yıl mürşitsiz kalır. Seyyid Burhâneddin'in Anadolu'ya gelmesiyle mürşidine kavuşur. Mürşit–mürit ilişkisi içinde dokuz yıl birlikte zaman geçirirler.[94] *İbtidâ-nâme*'de Seyyid Burhâneddin'in Ledün ilminde ve aşkta tek olduğu, erenler arasında onun gibi söz söyleyenin olmadığı, Allah dostlarından olup, gayp âleminin yol göstericilerinden olduğu anlatılır.[95]

Seyyid Burhâneddin bir gün şeyhi Bahaeddin Veled'in Rum ülkesinde olduğunu öğrenir. Bu mutlu haberi alan Seyyid Burhâneddin neşe içinde Konya'ya gelir. Konya halkından şeyhinin vefat edeli bir yıl olduğunu öğrenir. Konya halkına hakikat cihetiyle bakıldığında Allah'a âşık olma yönüyle herkesin bir olduğunu, kendisinin de bir şeyh olduğunu ifade eder. Halk, Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'nin

[90] Reşat Öngören, *age*., s. 442.
[91] Sultan Veled, *age*., s. 255.
[92] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 96.
[93] Helmuth Ritter, *agm*., s. 272.
[94] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 128; Helmuth Ritter, *agm*., s. 272.
[95] Sultan Veled, *age*., s. 236.

çağrısıyla ona mürit olur. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ Celâleddin'e kâl ilminde eşinin benzerinin olmadığını, fakat Bahaeddin Veled'in kâl ilminin yanında hâl ilmine de sahip olduğunu, onun da bu ilmi araması gerektiğini ifade eder.[96]

Mevlânâ Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'in müridi olur, dokuz yıl onun hizmetinde bulunur. Hem hâl ilminde hem kâl ilminde onun derecesine yükselir. Kısa bir süre sonra Seyyid Burhâneddin vefat eder. Mevlânâ Celâleddin onun vefatından sonra yemeden içmeden kesilir. Beş yıl riyâzet yapar. İbadetler, riyâzetler peşi sıra gelince kerametler gösterir. On binlerce müridi olur. Din sahipleri, âlimler, müftüler onu peygamber makamında görürler. O, hakikatin sırlarını anlatan vaazlar vermeye başlar.[97]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Seyyid Burhâneddin, ilim ve irfanıyla ârif, kemal sahibi, sırra ve keşfe mazhar olan büyük velidir. Seyyid Burhâneddin, Bahaeddin Veled vefat ettiğinde Konya'da değildir. Bir gün rüyasında Bahaeddin Veled'i görür. Bahaeddin Veled, ona, Mevlânâ'yı yalnız bıraktığını, onu koruyup kollamak konusunda ihmalkâr davrandığını söyler. Seyyid Burhâneddin rüyadan aldığı işaretle Konya'ya Mevlânâ'nın yanına gelir. Mevlânâ'ya babasından öğrendiği zahirî ilimlerden sonra öğrendikten sonra ilm-i hâl'i öğrenmesi gerektiğini söyler. İlm-i hâl'e dair Bahaeddin Veled'den öğrendiklerini Mevlânâ'ya anlatır. Mevlânâ'ya yakîn ilimleri, sülûk yolu, şeyhlerin âdabı gibi, dokuz yıl süren bir irşat eğitimi verir. Bu sürede Bahaeddin Veled'in *Maarif* adlı eserini bin kere tekrar ederler.[98]

Seyyid Burhâneddin, irşadıyla Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğunda kemâle ulaştığını görünce görevinin bittiğini düşünerek Kayseri'ye gitmek için ondan müsade ister, fakat Mevlânâ onun gitmesine razı gelmez. O da Mevlânâ'nın rızasını almadan yola çıkar ve bindiği hayvanın ayağı kayınca kendi ayağını incitir. Geri dönmek zorunda kalır. Mevlânâ, ona, niçin ısrarla gitmek istediğini sorar. İrşat görevini tamamladığını düşünen Seyyid Burhâneddin, Konya'ya "*kuvvetli bir aslan*"

[96] Sultan Veled, *age*., s. 256-257.
[97] Sultan Veled, *age*., s. 259.
[98] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 141-142.

diye nitelediği birinin geldiğini ve kendisinin de bir "*aslan*" olup aynı yerde kalamayacağını belirtir. Bu açıklama üzerine Mevlânâ rıza gösterince Seyyid Burhâneddin Kayseri'ye gider.[99]

Ahmed Eflâkî, Seyyid Burhâneddin'i eserinde "*Seyyid-i Sırdan, Burhanü'l-hak ve'd-din-el-Hüseyin el-Tirmizi*" diye tanıtır. "*Seyyid-i sırdan*" lâkabı ona hakikatin sırlarına vakıf olması sebebiyle verilir. Bahaeddin Veled, ailesi birlikte Belh'ten göç ettiği zaman o da Tirmiz taraflarında bir yerde inzivaya çekilir. Mevlânâ'ya bir mektup gönderir.[100] Mevlânâ'ya yazdığı mektubunda Larende'nin uzun bir süre kalınacak bir yer olmadığını söyleyerek ondan Konya'ya gelmesini ister. Mevlânâ aldığı bu mektupla hemen Konya'ya döner ve Seyyid Burhâneddin'i ziyaret eder. Seyyid Burhâneddin Mevlânâ'ya çeşitli sorular sorar. Mevlânâ'nın cevaplarından pek memnun olarak din ve yakîn ilimlerinde babasını geçtiğini, Bahaeddin Veled'in ilm-i hâli ve ilm-i kâli tam anlamıyla bildiğini, o günden sonra Mevlânâ'nın da ilm-i hâl'i öğrenmesini ister.

İlm-i hâl'e aynı zamanda "*Ledün*" ilmi denir. Peygamberlerin ve velilerin ilmi olup bu ilimler Seyyid Burhâneddin'e Bahaeddin Veled'den ulaşır. O, Mevlânâ'ya, bu ilimleri ondan öğrenmesi hâlinde ilm-i zahir ve ilm-i bâtın'da babasının varisi olacağını ifade eder.[101] Böylece Mevlânâ ve mürşidi Seyyid Burhâneddin, dokuz yıl birlikte vakit geçirirler. Seyyid Burhâneddin bütün bildiklerini anlatarak onu irşat eder. Dokuz yılın sonunda Seyyid Burhâneddin Kayseri'ye gitmek için Mevlânâ'dan müseade ister. Burada *İbtida-nâme* ile *Mevlânâ ve Etrafındakiler*'de yazılan rivayetlerden farklı olarak Seyyid Burhâneddin'in yakın arkadaşları ile birlikte bağlara gezmeye gittiği sırada katırın üzerinde iken gönlüne Kayseri'ye gitme hayali düştüğü yazılıdır. Tam o esnada katırın sıçramasıyla Seyyid yere düşer. Ayağı kırılır. Çizmeyi çıkardıklarında ayak parmaklarının kırıldığı görülür. Seyyid Burhâneddin bu hadiseyi "*Aferin! Ne de güzel mürit! Şeyhinin ayağını kırıyor!*"[102] diye yorumlar.

[99] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 144.
[100] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 103.
[101] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 104.
[102] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 106.

Mevlânâ, elini, Seyyid Burhâneddin'in kırılan yerine koyar ve kırıklar hemen iyileşir. Ardından Seyyid Burhâneddin Kayseri'ye gider.[103]

Ahmed Eflâkî'nin naklettiği başka bir rivayette Seyyid Burhâneddin'in, Mevlânâ'nın çocukluğunda ona lalalık ve atabeylik yaptığını dile getirir. Yine başka bir rivayette Seyyid Burhâneddin'in Mevlânâ'ya uyguladığı halvet anlatılır. Eflâkî'ye göre Mevlânâ, Şam'dan sonra Rum'a hareket eder. Kayseri'ye gelip Seyyid Burhâneddin'le görüşür. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya, zâhir ilimlerinde çok ileri bir noktada olduğunu, ledün ilminde derinleşmesi için halvete girip çile çıkarması gerektiğini ifade eder.

Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya yedi günlük bir halvet teklif eder. Mevlânâ ise halvetin kırk gün olmasını ister. Bir ibrik su ve birkaç arpa ekmeğinden başka bir şey bulunmayan hücrenin, o girdikten sonra kapısı çamurla kapanır. Mevlânâ burada kırk gün çile çıkarır. Kırkıncı günün sonunda hücrenin kapısı açıldığında Mevlânâ'nın huzur içinde hakikatin sırlarına dalmış bir şekilde müşahedeye çıktığı görülür.[104] Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın ikinci ve üçüncü çileden sonra naklî, aklî, kesbî ve keşfî bütün ilimlerde çok ileri bir seviyeye ulaşmış olduğunu belirtir. Aynı zamanda Mevlânâ, hakikatin sırlarına eren, gayp âleminde keşiflerde bulunan, rûhanîlerin yüzünü gören ve bu haliyle peygamberlerin ve velilerin parmakla gösterdiği bir kişi durumuna gelir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın irşadını tamamladıktan sonra Kayseri'ye döner ve bir süre sonra vefat eder. Mevlânâ Kayseri'ye giderek onun mezarını ziyaret eder.[105] Seyyid Burhâneddin'in kitaplarını ve cüzlerini alır.[106]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Seyyid Burhâneddin'i Tirmiz şehrinin Hüseyni Seyyitlerinden diye tanıtır. Seyyid Burhâneddin, ruhundaki manevî iştiyakla Bahaeddin Veled'in müridi olur. O, Mevlânâ'ya Bahaeddin Veled'in vefatından

[103] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 105-106.
[104] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 123.
[105] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 124.
[106] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 111.

sonra çocukluğunda ona nasıl lalalık ve atabeylik yaptıysa Bahaeddin Veled'in vefatından sonra da mürşitlik yapar. Yazar, Devletşah'ın, Seyyid Burhâneddin'in Bahaeddin Veled'in mürşidi olduğuna dair söylediği rivayetin tamamen yanlış olduğunu; eski belgelere, *İbtidâ-nâme*'de ve Ahmed Eflâkî'de yer alan rivayetlere aykırı olduğunu belirtir.[107] Seyyid Burhâneddin, Bahaeddin Veled'in vefatından bir yıl sonra 1231 yılında Konya'ya gelir. Mevlânâ dokuz yıl Seyyid Burhâneddin'e hizmet eder. Mevlânâ-Seyyid Burhâneddin beraberliği 1231-1241 yılları arasındadır.[108] Helmuth Ritter, Mevlânâ–Seyyid Burhâneddin ilişkisiyle ilgili olarak *İbtidâ-nâme*'den bilgiler verirken[109] *İslâm Ansiklopedisi*'nde Reşat Öngören; *İbtidâ-nâme*, Ahmed Eflâkî ve Sipehsâlâr Risalesi'nden rivayetler anlatılır.[110]

1.1.12.2. Mevlânâ Halep'te / Halâviyye Medresesi

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın tefsir, hadis, fıkıh, lügat, arabiyyat gibi ilimlerde zamanın âlimleri arasında en önde gelen, yüksek icazetler alan büyük bir âlim olduğunu ifade eder.[111] Mevlânâ gençlik yıllarında Halep'e giderek Halâviyye Medresesi'nde fıkıh, tefsir, usul ilminde bir benzeri daha olmayan Kemâleddin bin Adîm'den dersler alır. Kemâleddin bin Adîm, Mevlânâ'daki cevheri görünce ona büyük bir teveccühte bulunur. Mevlânâ'nın sağlam ve emin bir şekilde ilerlediğini düşünür. Onun Mevlânâ'ya olan özel ilgisini fark eden medrese öğrencileri onu kıskanmaya başlarlar.[112]

Ahmed Eflâkî, Mevlânâ'nın Bahaeddin Veled'in vefatından iki yıl sonra zâhir ilimlerinde derinleşmek ve kemâlâtını tamamlamak için Halep şehrinde Halâviyye Medresesi'ne gittiğini, orada Halep ülkesinin hükümdarı Kemâleddin bin Adîm'in, Mevlânâ'nın öğretimi ile meşgul olduğunu ve bu yol da hiçbir masraftan

[107] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 135.
[108] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 139.
[109] Helmuth Ritter, *agm*., s. 172
[110] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî" maddesi, *age*., s. 442.
[111] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 50.
[112] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 98.

kaçınmayarak ona dersler verdiğini belirtir.[113] Tahsin Yazıcı esere yazdığı dipnotta Kemâleddin bin Adîm'ın Halep hükümdarı olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu, Eyyübi hükümdarlarından Melikü'l-Aziz ve Melikü'l-Nâsır döneminde kadılık ve vezirlik yaptığını belirtiyor.[114]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, *İbtidâ-nâme*'de Mevlânâ'nın Halep'e gittiğine dair bir bilgi yer almasa da o dönemlerde Şam ve Halep'in İslâmî ilimlerin öğretildiği önemli ilim merkezleri olması, Mevlânâ'nın hadis, fıkıh, edebiyat ve felsefe ilimlerinde üstad olması cihetiyle Ahmed Eflâkî ve Sipehsâlâr Risalesi'nde dile getirilen rivayetlerin doğru olarak kabul edilebileceğini belirtir.[115] Ahmed Eflâkî'nin Kemaleddin bin Adîm'e *"Melikü'l- Ümera" (Halep'in beylerbeyi)* diye hitap etmesi ile ilgili olarak da açıklama yapar. Ona göre Ahmed Eflâkî, Kemaleddin Bin Adîm'i ilim sahibi oluşu, güzel ahlâkı, zenginliği, Mevlânâ'ya duyduğu saygı ve sevgi sebebiyle Halep ülkesinin sahibi olarak andığını belirtir.[116]

1.1.12.3. Mevlânâ Şam'da / Mukaddemiye Medresesi

Mevlânâ kendini ilmî bakımdan geliştirmek için gittiği Halep'ten sonra Şam'a gelir. Şam'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadeddin Hamevî, Osman er-Rûmi, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Sadreddin Konevî gibi büyük âlimlerle görüşür.[117]

Ahmed Eflâkî, Mevlânâ'nın Halep'ten sonra Şam'a gittiğini belirtir. Mevlânâ'yı orada Şam'ın âlimleri ve büyükleri karşılar. Onu Mukaddemiye Medresesi'ne götürerek saygı ve hürmette bulunurlar. Mevlânâ, Şam'a gitmek için yola çıktığı sırada Seyyid Burhâneddin de onunla birlikte yola çıkar, fakat o Şam'a

[113] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 119.
[114] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 119.
[115] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 140-141.
[116] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 146.
[117] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 43-44.

değil, Kayseri'ye gider. Sahib-i İsfahanî'nin yanında kalır. Mevlânâ'nın Şam'dan dönüşü ile beraberinde o da Konya'ya gelir.[118]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Mevlânâ'nın Şam'a gidip dinî ilimlerle meşgul olması ve Muhyiddin Arabî ile sohbet etmesinin doğru olduğunu, Şam'da kalış süresinin ise dört yıldan fazla olmadığını belirtir.[119]

1.1.13. Mevlânâ'nın Konya'ya Dönüşü

Mevlânâ, Halep ve Şam'da yedi yıl kadar kaldıktan sonra Konya'ya döner. Daha sonra Kayseri'ye giderek Seyyid Burhâneddin'i ziyaret eder. Sahib-i İsfahanî onu kendi konağında ağırlamak istese de o Bahaeddin Veled'in geleneğine uyarak medreseye gider.[120] Ahmed Eflâkî de Mevlânâ'nın Halep ve Şam'dan sonra Kayseri'ye gelip Seyyid Burhâneddin'le görüştüğünü ve orada mürşidinin tavsiyesi ile kırkar günlük üç çile çıkardığını belirtir. Mevlânâ'nın babasıyla başlayan tekâmül yolculuğu Seyyid Burhâneddin ile tam dokuz yıl devam eder. Onun irşadıyla ilm-i hâl ve ilm-i kâl'de ileri bir seviyeye ulaşınca Konya'ya dönüp vaaz vermeye başlar. Sarığının ucunu âlimler gibi "taylasan"[121] bırakır. Bir süre sonra da Seyyid Burhâneddin Kayseri'de vefat eder. *(1241)* Mevlânâ Kayseri'ye giderek onun mezarını ziyaret eder.[122] Seyyid Burhâneddin'in kitaplarını ve cüzlerini alır.[123]

---

[118] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 122.
[119] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 151.
[120] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 152.
[121] Taylasan, "*Sarığın omuza sarkan ucu, dalyasan*." anlamına gelir. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük/Kubbealtı Lûgatı*, 3. Cilt, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006, s. 3059.) *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*'nde ise "*Tarikat şeyhlerinin ve sofularının başlarına sardıkları sarıkların sarık kıvrımları arasından aşağı sarkıttıkları sarık ucunun adı.*" şeklinde yer alır. (Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1969, s. 223)
[122] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 124.
[123] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 111.

1.1.14. Seyyid Burhâneddin'in Vefatından Sonra Mevlânâ

Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in vefatından sonra beş yıl boyunca *(638/1241 – 642/1244-45)* medresede fıkıh ve din ilimleri ile ilgili dersler verir. Bedîüzzaman Fürûzanfer, Devletşah'ın tezkiresinden hareketle Mevlânâ'nın medresedeki derslerinde dört yüz öğrencinin hazır bulunduğunu söyler.[124] *İbtida-nâme*'de ise Mevlânâ'nın on binden fazla müridi olduğu, minberde önemli vaazlar verdiği, bütün âleme yayılan bir üne kavuştuğu dile getirilir.[125]

1.1.15. Şems-i Tebrîzî

Şems'in konuşmalarından oluşan *Makâlât* adlı eserde onun hayatına dair bilgiler bulunmaktadır. Şems, çocukluk yıllarında Allah'tan manevî ilhamlara açık, üstün özelliklere sahip bir çocuktur. Onun bu hali babası tarafından fark edilir. Şems'e deli olmadığını, fakat bu hallerinin bir sebebinin olması gerektiğini, oğlunun manevî bir yola girmesi için ne bir terbiyesi ne de riyâzeti olduğunu ifade eder. Şems, babasına durumunu şöyle anlatır:

"Babama dedim ki: Şu sözü bundan dinle! Sen ve ben öyle bir hâldeyiz ki sanki bir kaz yumurtasını tavuğun altına koymuşlar; bu yumurtadan kaz yavrusu çıkmış; biraz palazlanınca bir su kenarına gelir, yavru hemen suya atlar. Ana tavuk etrafında çırpınır; ama o kümes kuşudur; onun suya girmesine imkân yoktur. İşte seninle ben de böyleyiz. Ey babacığım! Ben kendimi yüzdürecek bir deniz görüyorum, benim yurdum o denizdir; hâlim de, deniz kuşlarının hali gibidir. Eğer sen benden isen gel! Yahut ben bu derya içinde senden değilsem git, kümes kuşlarına karış. Bu sözlerim sana armağan olsun!"[126]

[124] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 157.
[125] Sultan Veled, *age*., s. 259.
[126] Şems-i Tebrîzî, *age.*, s. 42.

Şems, çocukluk yıllarında daha ergenlik yaşına gelmeden sahip olduğu aşk duygusuyla kırk gün hiçbir şey istemediğini, yemek vakti gelip ona bir lokma verdiklerinde kabul ettiğini, fakat yemeyip giysisinin kolunun içinde sakladığını, aşk hâlinde semâda dolaşırken *"Henüz hamdır…"* diye bir ses geldiğini, devamında da *"Onu kendi köşesine salver ki, kendi kendine yansın."* denildiğini anlatır.[127]

Dostluk ve kardeşliğe önem veren Şems'in şeyhlik, müritlik gibi ilişkiler hoşuna gitmez. Ona söz söyleyecek kişinin kendi gibi açık sözlü olması gerektiğini ifade eder.[128] Samimi ve korkusuz olup onunla yaşamanın zor olduğunu belirtir.[129] Çocukluğundan beri Allah'ın ilhamlarına mazhar olan Şems, devamlı perhiz hâlindedir. Perhiz yapmaması hâlinde hastalanacağını, Allah'ın perhizi ona güzel gösterdiğini belirtir.[130]

Şems, eserde bir dönem öğretmenlik yaptığını da belirtir. Öğretmenlik yaptığı dönemlerde ona yaramaz bir çocuk emanet edilir. O, bu çocuğu eğitim metodu ile uslu ve saygılı bir çocuk haline getirir.[131] Ayrıca Hz. Peygamber'in ona rüyasında bir hırka verdiğini, bu hırkanın "*sohbet ve yoldaşlık hırkası*" olduğunu ifade eder.[132]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Şems, kemâl sahibi, kemâle ulaştıran, ilm-i hâl ve ilm-i kâle vâkıf, keşfe mazhar olan büyük bir velidir. İnsanlara hakikati anlatıp Allah'a giden yolu gösteren biridir. Zamanının çoğunu mücahadeyle geçirir. Halka kendini belli etmemek için tüccar gibi giyinip onlar gibi davranır. Kervansaraylarda kaldığı odada genellikle bir hasırdan başka bir şeyi yoktur. Tebriz'de yaşar. Zamanının çoğunu riyâzetle geçirir. Şam'da kaldığı bir yıl boyunca

[127] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 340.
[128] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 126.
[129] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 210.
[130] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 231-232.
[131] Şems-iTebrîzî, *age*., s. 431.
[132] Şems-iTebrîzî, *age*., s. 83.

haftada birkaç kez başçı dükkânına gidip oradan yağsız et suyu alıp bir süre onunla yetinir.[133]

Ahmed Eflâkî eserinde Şems'i "*Şemsü'l-Hak ve'd-Din Muhammed Bin Ali Bin Melekdad-i Tebrizi* (*Fakirlerin Sultanı, halk arasında Tanrı'nın sırrı, olgun halli, olgun sözlü halkın ve dinin güneşi)*" diye tanıtır. Şems, Tebriz'de sepet ve zembil ören Ebu Bekir Tebrizî Sellebaf'ın mürididir. Şeyh Ebu Bekir Tebrizî, ilim ve irfan yönüyle zamanının önde gelen şeyhlerindendir, fakat Şems'in hakikat yolculuğunda ulaştığı seviye onu bu şeyhte karar kılmayıp başka arayışlara iter. Kemalâtta en yüksek seviyeye ulaşmak için kendine bir sohbet arkadaşı arar. Birçok yer gezmesi ve dolaşması sebebiyle ona "*Şems-i Perende/Uçan Şems*" adını verirler.[134] Tarikat şeyhleri ve ârifler ise "*Kâmil-i Tebrizi*" adını verirler.[135] Şems, bütün velilikleri Tebriz'deki şeyhi Ebu Bekir'den aldığını, fakat şeyhinin ondaki hali göremediğini ve bunu Mevlânâ'nın gördüğünü belirtir.[136] O, çocukluk yıllarında gayp âlemini müşahede eder. Şeyh Ebu Bekir, onu, gördüğü şeyleri söylemekten men eder. Babası bu hallerin ona, ibadet ve riyâzet sebebiyle değil, ezelden beri verildiğini söyler.[137]

Şems, ilkokulda, daha ergenlik çağına gelmeden Hz. Peygamber'in iç âlemine olan aşkından dolayı otuz-kırk gün yemek yemediği olur. Gençlik yıllarında ise on veya yirmi günde bir iftar eder. Çok az yemek yer.[138] Genellikle kara keçe giyer ve handa kalır.[139] Gönlünü inciten kimseleri ya öldürür ya da onları ruhen sarsar. Bu sebeple ona "*Seyfullah" (Tanrı'nın Kılıcı*) derler.[140]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Şems'in Melek Dad oğlu Ali'nin oğlu Şemseddin Mehmet olup Tebrizli olduğunu belirtir. Devletşah'ın tezkeresinde yazılı olan Şems'in Buzurk Ümit ailesinden Alamut valiliğinde bulunan Nevmüslüman adıyla

[133] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 145-146.
[134] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 125.
[135] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 469.
[136] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 512.
[137] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 513
[138] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 479.
[139] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 470.
[140] Ahmed Eflâkî, age., s. 482.

bilinen Celâleddin Hasan'ın oğlu olduğuna dair bilgilerin eski kaynakların hiçbirinde yer almadığını ve verilen bilginin yanlış olduğunu ifade eder[141].

1.1.16. Şems'in Arayışı

Şems, kendine bir sohbet arkadaşı arayışı içindedir. Bu sebeple Allah'a kendi velilerinden biri ile onu tanıştırması, yoldaş yapması için münacatta bulunur. Rüyasında onu bir veli ile yoldaş yapılacağı bildirilir. Velinin nerede olduğunu sorunca Anadolu'da olduğu söylenir. Bir süre sonra tekrar bir rüya görür ve bu rüyada her işin bir zamanı olduğu, daha vaktin gelmediği söylenir.[142]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'da yer alan şekliyle Şems bir gün Allah'a dua eder. Duasında Allah'a onun dostlarından sohbetine tahammül edecek biri var mı diye sorar. Allah tarafından bu sohbet arkadaşının Rum tarafında olduğu bildirilir. Şems de şehir şehir dolaşarak Konya'ya gelir.[143]

Ahmet Eflâkî'de de Şems'in arayışı ile ilgili rivayetler yer alır. Şems, rûhi arayış içinde bir gece Allah'a "*Ey Tanrı! Kendi örtülü olan sevgililerinden birini bana göstermeni istiyorum.*"[144] diye dua eder. Allah tafından bu duaya karşılık "*İstediğin gibi herkesin gözünden saklı, güzel ve mağfirete nail olmuş can, Belhli Sultânü'l-Ulemâ Baha Veled'in oğludur.*"[145] şeklinde bir cevap gelir. Bunun üzerine Şems, "*Ey Tanrı! Onun mübarek yüzünü bana göster*." diye bir istekte bulunur. Allah tarafından, isteğinin yerine getirilmesi hâlinde teşekkür borcu olarak ne vereceği sorulur. Şems, "*Başımı!*"[146] diye cevap verir. Bu cevaptan sonra ona gideceği yerin

[141] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 162.
[142] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 218.
[143] Ferîdun Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 148.
[144] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 125.
[145] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 125.
[146] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 125.

Rum diyarı olduğu bildirilir.[147] Ahmed Eflâkî ayrıca *Makâlât*'ta ve *İbtidâ-nâme*'de yer alan rivayetleri de eserine alır.[148]

1.1.17. Şems ve Şeyh Evhadüddîn Kirmânî Görüşmesi

Şeyh Evhâdüddîn Kirmânî, bir gün Şems'i semâ meclisine götürür. Hürmette bulunarak onu kendi özel hücresine davet eder. Şems'ten bir gün onunla kalmasını ister. Şems, müritlerin içinde içki içerse bunu kabul edebileceğini söyler. Şeyh Evhadüddîn Kirmânî ise bunu kabul edemeyeceğini belirtir.[149]

Ahmed Eflâkî'ye göre Şems, Bağdat'a geldiğinde Şeyh Evhadüddîn Kirmânî ile karşılaşır. Şeyh Evhadüddîn Kirmânî, o esnada ayı leğendeki suda görmeye çalışmaktadır. Şems, şeyhi o hâlde görünce ona boynunda bir çıban yoksa niye ayı gökte seyretmiyorsun diye sorar. Şeyh Evhadüddîn Şems'in sözlerinin tesirinde kalarak ona müridi olmak istediğini söyler. Şems, Şeyh Evhadüddîn'e buna tahammül edemeyeceğini belirtir, fakat o talebinde ısrar eder. Şems de onu bir imtihana tâbi tutar. İlk önce ondan Bağdat pazarından herkesin gözü önünde onunla şarap içmesini, ikinci olarak kendisi için özel bir şarap getirmesini, üçüncü olarak da kendisi içki içerken ona arkadaşlık etmesini ister. Şeyh Evhadüddîn Şems'in taleplerinin hiçbirini yapamayacağını ifade eder. Şems ise onun bu yükü taşıyamayacağını çok önceden söylediğini belirtir:

"*Sen bunu yapacak adam değilsin, çünkü sende bu güç yok. Tanrı'nın sana bu gücü vermediğine ve hasların gücüne sahip olmadığına sevin. O hâlde benimle arkadaşlık senin işin değildir. Bana arkadaş olamazsın. Bütün müritlerini ve dünyanın bütün namus ve şerefini bir kadeh şaraba satmalısın. Bu, (aşk) meydanı*

[147] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 125.
[148] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 514-517.
[149] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 434.

erlerinin ve bilenlerin işidir ve şunu da bil ki ben mürit değil, şeyh istiyorum. Hem de rastgele bir şeyh değil, gerçeği arayan olgun bir şeyh."[150]

Ahmed Eflâkî'de yer alan başka bir rivayette Şems'in Şeyh Evhadüddîn'e "*Benim arkadaşım, ancak Belhli Bahaeddin'in oğlu olabilir.*"[151] dediğini belirtir. Bedîüzzaman Fürûzanfer, Şeyh Evhadüddîn ve Şems görüşmesi ile ilgili olarak birbirine benzeyen Ahmed Eflâkî ve Abdurrahman Câmi'nin rivayetlerini aktardıktan sonra bu rivayetlerden Şems'in surete, dış görünüşe önem vermeyen, örf ve adetleri elinin tersiyle iten biri olduğunun anlaşıldığını belirtir.[152]

1.1.18. Mevlânâ ve Şems'in Birinci Karşılaşması

Ahmed Eflâkî, Mevlânâ ve Şems'in ilk olarak Şam'da karşılaştıklarını belirtir. Mevlânâ Şam'da kalabalıklar arasında dolaşırken başında külâh, siyah kıyafet içinde Şems yanına gelir, elini öper ve "*Dünya'nın sarrafı, beni anla*" der. Mevlânâ ne olduğunu anlamadan Şems ortadan kaybolur.[153] Bedîüzzaman Fürûzanfer de Mevlânâ ve Şems'in ilk olarak Şam'da karşılaştıklarını ifade eder.[154] Tahsin Yazıcı, Mevlânâ'nın Şems'le Şam'da karşılaştığına dair mevcut kaynakların hiçbirinde bir bilgi olmadığını, Şems'le ile ilgili bilgilerin *Makâlât*'tan alındığından hareketle Ahmed Eflâkî'nin bu bilgiyi eserin başka bir nüshasından almış olabileceğini belirtir.[155] *İslâm Ansiklopedisi*'nin "Şems-i Tebrîzî" maddesinde de Ahmed Eflâkî'nin rivayeti ve Bedîüzzaman Fürûzanfer'den aktarılan bilgi yer alır.[156]

---

[150] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 471.
[151] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 471.
[152] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 16; Ahmed Eflâkî, *age*., s. 124; Helmuth Ritter, *agm*., s. 273; Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 171-172.
[153] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 123.
[154] Bedîüzzaman, *age*., s. 149.
[155] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 123.
[156] Semih Ceylan, "Şems-i Tebrîzî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 38, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 512.

1.1.19. Mevlânâ ve Şems'in İkinci Karşılaşması

Şems, Konya'ya "*642 senesi Cemaziyel-Ahir Ayının Yirmi Altıncı Pazar günü*" gelir.[157] *İbtidâ-nâme*'de "*Şemseddin'le Mevlânâ'nın Buluşmaları*" bölümünde buluşmanın ne zaman, nerede ve nasıl olduğuna dair bir bilgi yoktur. Mevlânâ'nın Allah'ın izni ile Şems'i görmeye nâil olduğu, onun yüzünü gördüğünde âşık olduğu belirtilir. Karşılaşmadan sonra Mevlânâ, Şems'i evine davet eder. Mutlu ve huzurlu bir şekilde iki yıl beraber olurlar.[158]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, geliş tarihi ile ilgili bir bilgi vermeyip karşılaşma anını anlatır. Şems Konya'ya geldiğinde Pirinç-furûşan (Pirinççiler) hanına gelir. Sabah uyanarak hanın önünde bulunan bir sedire oturur. Mevlânâ o esnada evden çıkarak hana doğru ilerlemektedir. Şems, halkın büyük bir ilgi ve teveccüh gösterdiği Mevlânâ'ya doğru bakar. Gayp âleminde ona bildirilen Allah dostunun Mevlânâ olduğunu anlar. Mevlânâ gelip Şems'in karşısına oturur. Uzun süre hiç konuşmadan birbirlerine bakarlar. Bir süre sonra Şems, Mevlânâ'ya Bayezid-i Bistamî'nin bazen "*Yarabbi benim şanım ne de büyüktür.*"[159] bazen de "*Cübbemin içinde Tanrı'dan başka hiçbir şey yoktur.*"[160] dediğini ve onun bu yorumları hakkında ne düşündüğünü sorar. Mevlânâ'nın Şems'e cevabı şöyledir:

"*Bayezid olgun veliler ve gönül sahibi eren âriflerden olsa da; onu kendince malum olan makamdaki velilik dairesinde tuttukları ve oraya tespit ettikleri için, o makamın ululuk ve mükemmelliğini kendisine açtıklarında kendi makamının yüksek vasıfları ve ittihat (birleşme) yüzünden bu sözü söylüyor. Halbuki peygamber Hazretlerini her gün ilki ikincisiyle hiç münasebeti olmayan yetmiş bir makamdan geçirdikleri için ulaştığı ilk makamda o makamın yüksekliğinden dolayı şükrediyor ve onu sülûkunun sonu biliyor, ama ikinci dereceye ulaştığında derece itibariyle*

[157] Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 16; Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 175.
[158] Sultan Veled, *age*., s. 52.
[159] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 149.
[160] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 149.

ilkinden daha yüksek ve şerefli bir makam gösterdiklerindeyse o makamla kanaat mağfiret diliyordu."[161]

Mevlânâ ve Şems oturdukları sedirden kalkarak el sıkışırlar ve birbirlerine kavuşurlar.

Ahmed Eflâkî'ye göre Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in vefatıyla Kayseri'ye gidip onun mezarını ziyaret ettikten sonra Konya'ya geri döner. Bir süre sonra Şems Konya'ya gelir. Yazara göre bu Şems'in Konya'ya ikinci gelişidir ve tarih (26 cumadelâhir 642) 29 Kasım 1244'dür.[162] Ahmed Eflâkî'ye göre Mevlânâ o sırada medresede ders veren bir müderristir.[163]

Şems, duaları neticesinde Allah'ın tecellisine mazhar olup Rum diyarına gitmesi bildirilince aşk ve şevk içinde Şam'dan Rum'a gider. Konya'ya geldiğinde Şekerfürûşan (Şekerciler) hanına gider. Handa kaldığı hücrenin kapısına halk onu zengin bir tüccar sansın diye değerli bir kilit asar. Hücrede eski bir hasır, kırık bir ibrik ve tuğladan bir yastık vardır. Yemeği de on beş günde bir yediği paça suyuna batırılan bir parça kuru ekmektir.[164]

Ahmed Eflâkî'de yer alan rivayete göre Şems, kaldığı hücreden çıkarak hanın kapısının önüne oturur. Mevlânâ da Penbefürûşan (pamukçular) medresesine çıkar. Yanında âlimler ve öğrencileri ile birlikte rahvan bir katırın üzerinde oradan geçer. Şems onu görünce yerinden kalkarak koşar ve Mevlânâ'nın katırının gemini sıkı bir şekilde yakalar. Mevlânâ'ya "*Ey dünya ve mânâ değerlerinin sarrafı, Tanrı adlarının bilgini! Söyle! Muhammed Hazretleri mi yoksa Bayezid (Bistamli) mi büyüktür?*"[165] diye sorar. Mevlânâ onun bu sorusuna "*Hayır, hayır, Muhammed Mustafa bütün*

[161] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 149-150.
[162] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 124.
[163] Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 472.
[164] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 125.
[165] Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 126.

peygamberlerin ve velilerin başbuğu ve başkanıdır. Gerçekte büyüklük ve ululuk onundur."[166] diye cevap verir. Şems bunun üzerine şöyle bir mukabelede bulunur:

"*O hâlde Hazreti Mustafa 'Yarabbi, seni her türlü eksikten arı duru kılarım; biz seni lâyık olduğun bir biçimde bilemedik' buyurduğu hâlde Bayezid 'Ben kendimi her türlü eksikleri arı duru kılarım. Benim şanım ne kadar büyüktür. Ben sultanların sultanıyım' diyor.*"[167]

Mevlânâ katırından iner. Şems'in sorusunun mehabeti karşısında kendinden geçer. Bir saat sonra kendine gelince Şems'le birlikte yaşadığı medreseye giderler. Üç ay kimseyle görüşmeden bir hücrede kalırlar.[168]

Bir diğer rivayete göre Penbefürûşan medresesinden çıkan Mevlânâ, Şekerrizan hanının önünden geçer. Bu handa kalan Şems onu görünce yerinden kalkarak Mevlânâ'nın üzerinde olduğu katırın üzengisini tutar ve ona "*Ey Müslümanların İmamı! Ebû Yezid mi büyüktür, Muhammed mi*?"[169] diye sorar. Mevlânâ onun bu sorusuna şöyle cevap verir: "*Tanrı'nın elçisi Muhammed Hazretleri, bütün yaratıkların en büyüğüdür. Burada Bayezid'in sözü mü olur.*" Bunun üzerine Şems tekrar bir soru sorar:

"*O hâlde bu ne demektir? Peygamber o kadar büyük olduğu hâlde 'Biz seni lâyık olduğu veçhile bilemedik' buyuruyordu. Bayezid ise 'Ben kendimi tenzih ederim. Benim şanım ne kadar büyüktür. Ben sultanların sultanıyım' diyor.*"[170]

Mevlânâ'nın bu soruya cevabı şöyledir:

---

[166] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 126.
[167] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 126.
[168] Ahmed Eflâkî , *age*., s.126.
[169] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 472.
[170] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 473.

"*Ebu Yezîd'in (Bayezid Bistâmî) susuzluğu bir yudumla dindi ve suya kandığından dem vurdu. Onun idrak testisi o kadar suyla doldu. O nur da onun evinin penceresinin büyüklüğü ölçüsünde içeri girdi. Hazreti Mustafa'ya gelince, O müthiş bir suya doymamazlık hastalığına tutulmuştu. Susuzluk içinde susuzluktan içi yanıyordu ve mübarek göğsü 'Biz senin göğsünü açmadık mı? (inşirah, 94:1) şerhiyle 'Tanrı'nın yeri geniştir' (Zümer, 39:10) haline gelmişti. Tabii bunun için susuzluktan dem vurdu ve her gün daha çok yakınlık istedi. Bu iki davadan, Mustafa'nın ki daha büyüktür. Bayezid hakka ulaştığı için kendini o nurla dolmuş gördü ve daha çok bakmadı. Mustafa'ya gelince, o her gün onu daha çok görüyor, daha çok ilerliyordu. Günden güne ve saatten saate Tanrı'nın hikmet, kudret ve ululuk nurlarını daha çok görüyordu. Bu yüzden 'Biz seni lâyıkı veçhile bilemedik' dedi.*"[171]

Şems, Mevlânâ'nın verdiği cevaptan sonra feryat edip yere yuvarlanarak kendinden geçer. Mevlânâ yanında bulunan imamlarla birlikte Şems'i medresesine götürür. Şems kendinden geçmiş bir hâlde başı Mevlânâ'nın dizinde, kendine gelinceye kadar o hâlde kalır.[172]

Helmuth Ritter, Mevlânâ ve Şems karşılaşmasının tarihini 26 Cemaziyelahir 642 olarak verir. Konya'ya gelen Şems, Şekerci hanına gider ve tasavvufî mânâda Mevlânâ'ya âşık olur. Yazar, zâhirî ve bâtınî ilimleri bilen ve halka vaazlarında anlatan bir âlimin birdenbire böyle aşk ve cezbeye kapılamayacağını, Seyyid Burhâneddin'in irşadıyla o zamana kadar bir benzeri daha görülmeyen "*derûnî bir sergüzeşt*" için hazırlık yapılmış olabileceğini ifade eder.[173] Mahmud Erol Kılıç, Helmuth Ritter'le benzer bir şekilde Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled ve Seyyid Burhâneddin'le manevî eğitimini gerçekleştirdiğini ve bunun Şems'le karşılaşmasına bir hazırlık oluşturduğunu, onunla birlikte de son noktayı bularak aşk boyutuna yükseldiğini ifade eder.[174] Bedîüzzaman Fürûzanfer de Şems'in sorusunu çok sade ve

[171] Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 473.
[172] Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 473.
[173] Helmuth Ritter, *agm.*, s. 273.
[174] Mahmud Erol Kılıç, *Mevlânâ Üzerine Konuşmalar*, Sûfî Kitap, İstanbul 2014, s. 83.

çok sıradan bulur. Tarikata yeni girmiş olan insanların bile bu sorulara cevap verebileceğini ifade eder[175] Söz konusu Mevlânâ olunca onun gibi tasavvufun, ilmin, irfanın içinde yetişmiş biri için ise hiç düşünülemeyeceğini ifade eder.

Sultan Veled'in *İbtidâ-nâme*'sine bakıldığında menkıbe ve tezkire yazarlarının kendilerinden rivayet türettiklerini, duydukları bilgileri incelemeden eserlerine aldıklarını belirtirken aynı zamanda bu rivayetlerin Mevlânâ'nın hayatındaki değişimi yansıtması bakımından da alelâde sayılamayacağını belirtir.[176]

Bedîüzaman Fürûzanfer'in Mevlânâ ve Şems diyaloğuna yaptığı yorumun bir benzerini Ali Nihat Tarlan da *Mevlânâ* adlı eserinde yapar. Önce tasavvufta şeyhlerin bir bakışla gönül açma geleneğinden bahseder. Daha sonra *"Mevlânâ, böyle cazip ve kudretli nazar karşısında mı kaldı?"* diye sorar. Çünkü ona göre Şems'in Mevlânâ'ya sorduğu soru basittir. Mevlânâ gibi büyük ve kemal sahibi bir âlimi derinden etkileyemez. Büyük değişime *"hazırlanmış ruh"* olarak gördüğü Mevlânâ'ya hakikatin Şems tarafından daha güzel ve daha farklı bir şekilde telkin edildiğini ifade eder.[177]

1.1.20. Şems Gelince Mevlânâ

Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*'de Şems'in Mevlânâ'yı âşıklık mertebesinden çıkarıp maşukluk mertebesine yükselttiğini belirtir. Şems, Mevlânâ ile buluşunca ona aşk dünyasının kapılarını açar. Maşuk hallerini anlatır. Mevlânâ'ya hâl ilmine, öze daldığını ve böylece hakikatin sırrına eriştiğini belirterek kendi hâlinden bahseder:

"Dedi ki: Sen batına rehin olmuşsun ama şunu bil ki ben, bâtının da bâtınıyım.

[175] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 184.
[176] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 185-186.
[177] Ali Nihat Tarlan, *Mevlânâ*, Hareket Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1974, s. 31.

Sırların sırrıyım ben, nurların nuru; erenler, benim sırlarıma erişemez. Aşk da benim yolumda perdedir; diri olan aşk bile benim önümde ölüdür."[178]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Mevlânâ ile Şems birbirleri ile buluşmalarından sonra altı ay çok az yiyip içerek baş başa vakit geçirirler. İftarlarında tek yemekle yetinirler. Yemeğini yedikten sonra midesini temizleyen Mevlânâ'nın yemeğe karşı müthiş bir tahammülsüzlüğü ve isteksizliği vardır. Ahmed Eflâkî'de anlatılan rivayete göre, Şems ona soru sorduğunda başının tepesinden bir delik açılır. Oradan bir duman çıkarak arşa yükselir. Ondan sonra Mevlânâ ders ve vaaz vermeyi bırakır. Hakikatin sırları ile meşgul olur.[179] Mevlânâ ve Şems birbirine kavuştuktan sonra üç ay halvette kalarak gece gündüz visal orucu tutarlar.[180] Şems gelince büyük bir değişim yaşayan Mevlânâ, içinde aşk ateşinin parlamaya başladığını hisseder. Şems, Mevlânâ'ya kitap okumaması ve kimseyle konuşmaması konusunda baskı yapar. Şems yine bir gün Mevlânâ'yı babası Bahaeddin Veled'in kitaplarını okurken görür ve ona üç kez kitap okumamasını söyler. Mevlânâ kitap okumayı bırakınca ledün ilminin sırlarına ermeye başlar.[181] Medresede ders okutmayı ve öğretmeyi bıraktıktan sonra lâles sarığını sarar, hindbarî ferecesini giyer, semâ ve riyâzete başlar.[182] Mevlânâ medresede Şems'in kalması için hazırlanan odanın kapısına onun Hızır'ın sevgilisi olduğunu söyleyerek kendi eliyle '*makam-ı mâşuk-ı Hızır Aleyhisselâm'* diye yazar.[183]

Ahmed Eflâkî, Kira Hatun'un rivayetinden hareketle Mevlânâ ve Şems'in halvetteki hallerinden bahseder. Kira Hatun, Mevlânâ ve Şems'in halvet hâlinde odada bulundukları sırada merakla kapının deliğinden bakar. Birdenbire evin duvarının açıldığını, gayp âleminden gelen altı heybetli adamın selâm vererek yeri öptüklerini, bir deste gülü Mevlânâ'nın önüne bıraktıklarını görür. Öğle namazı vaktine kadar hiçbir kelime konuşmadıklarını, daha sonra Mevlânâ'nın imamlığında

[178] Sultan Veled, *age*., s. 260.
[179] Ferîdun Ahmed-i Sipesâlâr, *age*., s. 126.
[180] Ferîdun Ahmed-i Sipesâlâr, *age*., s. 473.
[181] Ferîdun Ahmed-i Sipesâlâr, *age*., s. 475.
[182] Ferîdun Ahmed-i Sipesâlâr, *age*., s. 476.
[183] Ferîdun Ahmed-i Sipesâlâr, *age*., s. 300.

öğle namazını kıldıklarını görünce manzaranın mehabetinden kendinden geçer. Kira Hatun kendine geldiğinde Mevlânâ o bir deste gülü ona verir.[184]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Mevlânâ'nın Şems geldikten sonraki hali ile ilgili olarak onun namaz kılmak, vaaz vermek yerine semâ yaptığı, medresede ilmî sohbetler yerine kendini ney ve rebabın nağmelerini dinlemeye verdiği konusunda menkıbe kitaplarının hem fikir olduklarını belirtir.[185]

1.1.21. Mevlânâ'nın Şems'i Sınaması

Şems, Mevlânâ'yı denemek için ona imtihana tâbi tutar. İlk önce Mevlânâ'dan *"güzel bir sevgili"* ister. Mevlânâ'da ona eşi Kira Hatun'u götürür. Şems *"O benim can kız kardeşimdir, bu olmaz."* diyerek reddeder. İkinci isteği ona hizmet edecek güzel bir erkek çocuktur. Mevlânâ bu kez oğlu Sultan Veled'i götürür. Şems bunun üzerine *"O kalbimi bağlayan oğlumdur. Şimdi şarap olsaydı su yerine onu içerdim, onsuz yapamam."* der ve Mevlânâ hemen Yahudi mahallesine giderek bir testi şarap getirir. Bunun üzerine Şems, feryat ederek Mevlânâ'nın ayaklarına kapanır. Şems, Mevlânâ'nın yumuşak huyluluğunun derecesini anlamak için onu sınava tabi tutmuştur. Mevlânâ'nın gösterdiği çabaya ve itaate hayran kalır. Ona mürit olur.[186]

1.1.22. Mevlânâ ve Şems Muhabbetini Kıskananlar

İbtidâ-nâme'ye göre Mevlânâ ve Şems, buluşmalarından sonra iki yıl rahat, huzurlu ve coşkulu zaman geçirirler. Fakat bir süre sonra ikisi arasındaki ilişkiye dair dedikodular artmaya başlar. Müritler, Şems geldikten sonra Mevlânâ'nın kendilerinden yüz çevirdiğini düşünüp Şems'e karşı bir hazımsızlık duymaya

[184] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 128.
[185] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 194.
[186] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 475.

başlarlar. Mevlânâ'nın yüzünü göremeyen, vaazından mahrum kalan müritler, Şems'in büyücü olduğunu düşünürler. Onu öldürmek için plânlar yaparlar.[187]

Ahmed Eflâkî'ye göre; kötü kalpli, kibirli, kendini beğenen, gerçeği göremeyen insanlar dedikodu yapmaya başlarlar. Mevlânâ'nın semâ ve riyâzet yapmaktan aklını kaybederek delirdiğini söylerler.[188] Yine başka bir rivayette Mevlânâ'nın Şems geldikten sonra vaaz ve ders vermeyi bırakınca Konya'nın ileri gelenleri ve âlimler, Mevlânâ'yı sevenlerinden ve dostlarından ayıran kişiyi merak ederler. Mevlânâ gibi büyük bir âlimin, Şems'i kasdederek, *"ayaktakımının oyuncağı"* olduğunu ifade ederler ve bu durum karşısında ne yapacaklarını bilemezler.[189]

1.1.23. Şems'in Konya'yı Terk Edişi

İbtidâ-nâme'ye göre müritler; düşmanlık, fesatlık ve kıskançlıkta sınır tanımayınca Şems, Konya'yı terk ederek Şam'a gider.[190] Ahmed Eflâkî'ye göre ise Mevlânâ, Şems geldikten sonra sadece onunla sohbet edip herkesten ilgisini kesince bu durum sevenler ve dostlar arasında rahatsızlık uyandırır. Hazımsızlık öyle bir raddeye gelir ki büyük bir kıskançlık ve düşmanlık duyguları ile hareket ederler. Şems de *(21 Şevval 643)* 10-11 Mart 1246 perşembe günü ortadan kaybolur. Bir ay arama neticesinde nerede olduğuna dair hiçbir ize rastlayamazlar.[191] Ahmed Eflâkî'nin naklettiği başka bir rivayette ise ona karşı yapılan düşmanlık yüzünden Şems, Şam'a gider ve orada uzun bir süre kalıp Mevlânâ'nın çağrısıyla Konya'ya geri döner.[192] Bedîüzzaman Fürûzanfer, Şems'in Konya'ya gelişini 30 Kasım 1244, gidişini ise 14 Mart 1246 *(21 Şevval 643)* olarak verir. Mevlânâ ve Şems, on altı ay sohbet arkadaşlığı yaparlar. Mevlânâ her yerde Şems'i arar, fakat hiçbir yerde onun

[187] Sultan Veled, *age*., s. 53-54.
[188] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 127.
[189] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 474.
[190] Sultan Veled, *age*., s. 58.
[191] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 127.
[192] Ahmed Eflâkî, *age*., 517.

izine rastlayamaz. Nihayet Şems'in Şam'da olduğuna dair haberler gelir.[193] *İslâm Ansiklopedisi*'nde Şems'in 1245-46 *(643)* tarihinde Konya'yı terk ettiği ve Şam'a gittiği belirtilir.[194]

1.1.24. Şems Gidince Mevlânâ

Şems, Konya'yı terk ettikten sonra Mevlânâ, ayrılığın ızdırabıyla perişan olur. Müritlerle olan dostluğunu tamamen keser.[195] Gece gündüz ne yapacağını bilmez bir hâldedir. Uyku gözüne girmez olur, huzursuzluğu artar.[196] Şems gidince başına bal renginden bir külâh geçirir. O dönemlerde yaşlıların giydiği hindibarî denilen bir kumaştan elbise giyer. Sarığını şekerâvîz biçiminde sarar. Ayağına Mevlevî çizmesi ve ayakkabısı giyer. Gömleğinin önü açıktır.[197] Bedîüzzaman Fürûzanfer, Ahmed Eflâkî'nin eserinde yer alan dört mektubun yanında Şems'in de Mevlânâ'ya bir mektup gönderdiğini Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a dayanarak belirtir.[198]

1.1.25. Müritlerin Pişmanlıkları

Şems gidince her şeyin eskisi gibi olup Mevlânâ'nın onlarla ilgileneceğini düşünen müritler, Mevlânâ'nın perişan halini ve onlardan tamamen yüz çevirişini gördükçe pişman olup Allah'a tövbe ederler. Mevlânâ'nın huzuruna gelerek ondan af dilerler. Müritlerin feryat figan hallerini gören Mevlânâ onları affeder.[199]

---

[193] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., 199.
[194] Semih Ceylan, "Şems-i Tebrîzî" maddesi, *age*., s. 512-513.
[195] Sultan Veled, *age*., s. 58.
[196] Ahmed Eflâkî, *age*., 525.
[197] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 127.
[198] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 200-201.
[199] Sultan Veled, *age*., s. 58-59.

1.1.26. Sultan Veled'in Şems'i Bulmak İçin Görevlendirilmesi

İbtidâ-nâme'ye göre Mevlânâ büyük oğlu Sultan Veled'e duyduğu büyük sevgi ve teveccühle, Şems'i gidip Şam'dan getirmesi için onu görevlendirir. Şems'e, müritlerin yaptıkları kötülükler sebebiyle pişman olduklarını, bu ayrılığa bir son vermesini söylemesini ister. Sultan Veled de aşk ve şevkle Şam'a yolculuğa çıkar.[200] *Makâlât*'a göre Şems, Sultan Veled'i görünce ona sadece Mevlânâ'nın mektuplarının yeteceğini söyleyip gidebileceklerini ifade eder. Sultan Veled ise babasının, kendisini onu getirmesi için görevlendirdiğini, onu almadan giderse Mevlânâ'ya ne cevap vereceğini ifade eder. Şems, Sultan Veled'in güzel ahlâklı oluşuna binaen ona büyük bir ilgi gösterdiğini belirtir.[201]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *İbtidâ-nâme*'den farklı olarak bir grup müridin Sultan Veled'e gelerek Şems'i Şam'dan gidip getirmesi için ricada bulunduklarını, bu görev için ona gümüş, altın ve yol harçlığı verdiklerini anlatır. Mevlânâ, Sultan Veled'e, Şems'e götürmesi için yazdığı gazeli de verir. Sultan Veled yoldaşları ile birlikte Şam'a gider ve her yerde Şems'i arar. Birkaç gün sonra Şems'i bir köşede bulur. Mevlânâ'nın selâmını ileterek mektubu, altın ve gümüş paraları huzuruna bırakır. Şems onlara gülümseyerek altın ve gümüşle işinin olmadığını, ona sadece Mevlânâ'nın yeteceğini belirtir. Birkaç gün sonra da Şems ile birlikte yola çıkarlar. Sultan Veled içinden gelerek, Şems'in atının üzengisinin yanında, yaya olarak yolculuk yapar. Şems ata binmesini söylese de o bu teklifi *"Hüdavendigârım, padişah atlı, köle atlı, bu nasıl olur?"* diyerek reddeder.[202]

Ahmed Eflâkî'ye göre Şems, Konya'yı terk ettikten sonra, Mevlânâ, Sultan Veled'i çağırarak onu Şems'i aramaya gönderir. Ona giderken Şems'in ayakkabısının içine dökmesi için gümüş ve altın paralar verir. Paraları ayakkabıların içinde döktükten sonra ayakkabıları Rum tarafına çevirmesini ve selâmını söylemesini ister. Bir de Şam'da Cebel-i Salihiye adında meşhur bir han olduğunu,

[200] Sultan Veled, *age*., s. 60.
[201] Şems-i Tebrizi, *age*., s. 164.
[202] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 153.

oraya gittiğinde Şems'i Frenk bir çocukla tavla oynarken göreceğini, oyunu Şems'in kazanması hâlinde Frengin malını alacağını, Frenk çocuğun kazanması hâlinde ise Şems'e tokat vuracağını, bu durumda ona kızıp bir şey yapmamasını, zira çocuğun kutuplardan olduğunu ifade eder.

Sultan Veled, yirmi yol arkadaşı ile birlikte Şam'a gider. Şems'i hakikaten Mevlânâ'nın dediği gibi, handa Frenk bir çocukla tavla oynarken bulur. Altın ve gümüş paraları Şems'in ayakkabısının içine döker. Konya'da ona düşmanlık yapanlar adına özür diler. Ona kötülük yapanların pişman olduklarını, bir daha ona küstahça davranmayacaklarını ifade eder. Şems, Sultan Veled'le Konya'ya dönmeye razı olur. Yolculuk hazırlığından sonra Sultan Veled, rahvan atını Şems'in önüne getirir ve ona binmesini söyler. Kendisi de onun yanında yaya olarak yolculuk yapar. Şems ona ata binmesi konusunda ısrar etse de o, *"Padişah atlı, kul atlı, hiç yakışık alır mı?"* der ve yaya olarak yolculuğunu sürdürür.[203]

Bedîüzzaman Fürûzanfer'e göre Şems, Şam'da on beş aydan fazla kalmamıştır. Devletşah'ın tezkiresinde yazılı olan Şems'in Tebriz'e gittiği ve Mevlânâ'nın onu aramak için Tebriz'e gitmesi rivayetinin şüpheli olduğunu, bu bilginin *İbtidâ-nâme*'de ve *Ariflerin Menkıbeleri*'nde yer almadığını belirtir.[204]

1.1.27. Şems'in Konya'ya İkinci Gelişi

Şems, Sultan Veled'le birlikte bir aydan fazla süren zahmetli bir yolculuktan sonra Konya'ya gelir. Mevlânâ ve Şems birbirine kavuşunca çekilen zahmetler yerini mutluluğa bırakır.[205] Sultan Veled'in Şems'le birlikte Konya'ya gelişi şehirde duyulur. Şems, Mevlânâ'ya Sultan Veled'in ona hürmetinden, yol arkadaşlığından pek memnun kaldığını belirtir. Mevlânâ'nın bu hadiseyle birlikte Sultan Veled'e olan sevgisi daha da artar. Mevlânâ, Şems'in Konya'ya ikinci gelişinden sonra eskiye

[203] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 522-523.
[204] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 206-207.
[205] Sultan Veled, *age*., s. 62.

nazaran ona daha fazla ilgi gösterir, iltifatlarda bulunur. Öyleki gece gündüz birbirleriyle sohbet hâlindedirler.[206] Ahmed Eflâkî'ye göre Sultan Veled'le birlikte Şems'in Konya'ya gelişi Mevlânâ'ya haber verilir. Mevlânâ sevincinden sarık, fereci ne varsa bir dervişe verir. Şems'i karşılamada herkes bulunsun diye Şems'in Konya'ya geldiği bir dellal vasıtasıyla herkese duyurulur. Mevlânâ ile Şems karşılaştıklarında nara atarak kendilerinden geçerler. Atlarından aşağı inerek birbirleriyle kucaklaşırlar. Gazeller söylenir, müritler semâ yaparlar.[207]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Sultan Veled'in Şems'i Şam'dan bulup getirmesi konusunda rivayetler arasında bir uygunluk olduğunu ifade eder. Şems, Sultan Veled aracılığı ile ulaştırılan Mevlânâ'nın davetini kabul eder. 1247 *(644)* yılında Sultan Veled'in refakatiyle bir aydan fazla süren bir yolculuktan sonra Konya'ya gelir. Mevlânâ'nın Şems'e olan hasreti diner. Müritler Şems'ten özür dilerler. Semâ meclisleri düzenlenir.[208]

1.1.28. Şems ve Kimya Hatun'un Evliliği

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Şems, Konya'ya geldikten uzun bir süre sonra Mevlânâ'nın yetiştirdiği evlâtlığı Kimya Hatun'la evlenmek ister. Mevlânâ Şems'in isteğini pek memnun olarak kabul eder ve onları evlendirir. Şems ve Kimya Hatun'un kalması için evinde bir yer hazırlar.[209] Ahmed Eflâkî'ye göre Kimya Hatun, bir gün Şems'e kızıp meram bağlarına doğru gider. Mevlânâ, Şems'in Kimya'ya olan bağlılığını bildiğinden medresedeki hanımlara hemen gidip Kimya'yı getirmelerini söyler. Onlar gitmeye hazırlanırken Mevlânâ, Şems'in yanına gider. Şems'in bir çadırda Kimya ile birlikte olduğunu görür ve çok şaşırır. Hücreye girdiğinde ise Şems'in yanında kimsenin olmadığını fark eder. Şems'e Kimya'nın

[206] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 154.
[207] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 522.
[208] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 210-211.
[209] Ferîdun Bin Ahmed-i Sipehsâlar, *age*., 154.

nerede olduğunu sorar. O da *"'Yüce Tanrı beni o kadar sever ki istediğim şekilde yanıma gelir. Şu anda da Kimya şeklinde geldi.'"* diye cevap verir.[210]

Ahmed Eflâkî'de yer alan başka bir rivayete göre Sultan Veled'in büyükannesi ve medresede bulunan hanımlar, bir gün Şems'ten izin almadan Kimya Hatun'u bağa gezdirmeye götürürler. Eve geldiğinde Kimya Hatun'u bulamayan Şems, bu duruma çok kızar. Kimya Hatun eve gelince boynu tutulur. Üç gün boyunca ağrıdan duramaz ve vefat eder. Ayrıca Ahmed Eflâkî, Şems'in Kimya Hatun'un ölümünden yedi gün sonra (*Şaban 644)* Aralık 1246'da tekrar Şam'a gittiğini söyler.*[211]*

1.1.29. Müritlerin Eski Hallerine Dönüşleri

Şems, Konya'ya döndükten sonra müritler ondan af dilerler, tövbe ettiklerini belirtirler. Fakat bir süre sonra tekrar eski hallerine dönüp düşmanlık yapmaya başlarlar. Şems, müritlerin tekrar ona karşı kin ve nefretle dolduklarını anlar. Sultan Veled'e müritlerin onu Mevlânâ'dan ayırmak istediklerini, bu kez öyle bir gidişle gideceğini ve izini kimsenin bulamayacağını ifade eder.[212]

Mevlânâ, Şems Konya'ya dönünce yine bütün zamanını onunla geçirir. Onun heyecan ve coşkuyla söylediği sözler her yerde konuşulmaya başlanır. Çevrede bazıları, Mevlânâ'nın deli, Şems'in ise cadı olduğunu düşünürler. Onun vaaz ve ders vermek yerine semâ yapması, fakihlerin giydiği elbise yerine dönemin yas tutulduğunda giyilen Hind alacasından hırkayı ve başına bal renginde külâhı giymesi, sarığını şekeraviz biçiminde sarması, ayaklarına Mevlevî çizmesi giymesi, rebabın dört telli iken, altı haneli yapılması Konya'da dinî çevrelerce çok çirkin görülür. Müslümanlığı kurtarmak adına Mevlânâ'yı küçük düşürücü sözler sarf ederler. Semânın haram olduğunu ifade ederler. Bunlara karşılık Mevlânâ, kendi âleminde

[210] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 485.
[211] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 487.
[212] Sultan Veled, *age*., 64-68.

yaşar. Onlardan bir korkusu yoktur. Mevlânâ ve Şems ilişkisindeki manayı anlayamayan halk, Şems'i söylediği sözler sebebiyle kâfir sayar. Buna karşılık Mevlânâ'nın Şems'e bağlılığını, onu dinin özü olarak görmesi dedikoduların daha da artmasına yol açar. Belh'ten gelen Mevlânâ'ya bağlı samimi müritler bile, şeyhlerinin eskisi gibi onlarla görüşmemesi, toplantılar yapmaması, Şems'in, Mevlânâ'nın kaldığı hücrenin kapısına oturup onu görmeyi arzu edenlerden karşılığında ne getirdiklerini, "*şükrânelik*" olarak ne vereceklerini sormasından rahatsızlık duyarlar ve bu durum, Şems'e olan düşmanlığın artarak devam etmesine yol açar.[213]

1.1.30. Şems'in Ebediyen Ortadan Kaybolması

Şems, Konya'ya ikinci gelişinden sonra müritlerin eski düşmanlıklarına devam ettiğini görünce bu durumdan rahatsız olarak yine bir gün ortadan kaybolur.[214] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Alâeddin Çelebi, *"güzellik, hoşluk, ilim ve faziletle dünyanın nazenin kişilerinden*"dir. Alâeddin Çelebi genellikle her gün anne ve babasının elini öpmeye gelir. Bunun için de sofadan geçecek hale girer. Onun geçtiği yerde Şems'in odası da bulunmaktadır. Şems bu durumdan rahatsız olur. Yazar bu durumu *"velilik kıskançlığı"* olarak adlandırır. Alâeddin Çelebi'yi güzel bir üslûpla uyarır. Alâeddin Çelebi, Şems'in sözlerinden incinir. Aynı zamanda, onun, ağabeyi Sultan Veled'e olan teveccühünü bildiğinden kıskançlık duygusuna kapılarak hadiseyi birkaç kişiye anlatır. Hadiseden haberdar olan grup, Şems'e karşı önceden beri mevcut olan hazımsızlık duygusuyla onu kızdıracak küstahça davranışlarda bulunur. Bu kişiler, Şems'in Alâeddin Çelebi'ye söylediği sözleri, onu eve almak istemediği şeklinde yorumlarlar. Şems, bütün bu olan bitenden çok rahatsız olur, fakat Mevlânâ'ya bir şey söylemez. Sadece Sultan

[213] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 213-214-215.
[214] Sultan Veled, *age*., s. 68.

Veled'e *"Bu sefer izimi hiçbir yaratığın bulamayacağı şekilde kaybolacağım, bilinsin."* der ve kısa bir süre sonra ortadan kaybolur.[215]

Ahmed Eflâkî'ye göre Şems, bir gün Mevlânâ ile halvet hâlinde iken birisi onu dışarı çağırır. Şems, yerinden kalkar ve Mevlânâ'ya *"Beni öldürmeye çağırıyorlar."* der. Mevlânâ ise şöyle mukabele eder: *"Halk (yaratma) ve emir onundur (A'raf, 7:54) ayetinde duyurulana uymak en doğru harekettir."*[216] Ahmed Eflâkî'de yer alan başka bir rivayette kıskanç, kötü ahlâklı yedi kişi, Şems'e tuzak kurarlar. Bir şekilde fırsatını bulup Şems'e bıçak saplarlar. Şems o esnada bir nara atınca yedi kişi, kendinden geçer. Kendilerine geldiklerinde Şems'in cesedi yerine birkaç damla kan görürler. Şems'i sabahtan akşama kadar her yerde ararlar, fakat ondan hiçbir iz göremezler. Mevlânâ bu haberi duyar ve *"Tanrı istediğini yapar ve arzu ettiği şeye hükmeder." (Al-i İmran, 3:40; Haç, 22:18 ve maide, 5:1)* ayetini dile getirerek bu hadiseyle bir ilgisinin olmadığını Şems'in geçmişte verdiği bir söze binaen olayın vuku bulduğunu ifade eder.[217]

Ahmed Eflâkî, Şems'in ortadan kaybolduğu tarihi 1247 *(645)* yılının Perşembe günü olarak verir.[218] Şems'in ortadan kaybolması ile ilgili Ârif Çelebi'nin annesi Fatma Hatun'dan aktardığı rivayeti nakleder: Mevlânâ'yı şehit eden müritler onu bir kuyuya atarlar. Sultan Veled bir gece rüyasında Şems'i görür. Şems rüyasında ona bir yerde uyuduğunu söyler. Sultan Veled gece vakti samimi olduğu müritleri toplayarak Şems'i bulup Mevlânâ'nın medresesinin mimarı Emir Bedreddin'in yanına gömer.[219]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Ahmed Eflâkî'nin ve ona benzer bir rivayet dile getiren Câmi'nin söylediklerini şüpheli bulur. Şems'in Mevlânâ ile halvet hâlinde iken kendini öldüreceklerini bile bile halvetten çıkmayacağını, Şems'ten ayrı kalmaya bir an bile dayanamayan Mevlânâ'nın buna izin vermeyeceğini ifade

[215] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 155.
[216] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 514.
[217] Ahmed Eflâkî, *age*., s.515.
[218] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 516.
[219] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 525.

eder.[220] Şems'in âkıbeti ve mezarın nerede olduğuna dair menkıbe ve tezkire yazarlarının farklı rivayetler dile getirmesinin onların bu konu hakkında tam bilgi sahibi olmadıklarını gösterir. Yazar, Ahmed Eflâkî'nin, Mevlânâ'nın biyografisi konusunda *"en doğru, en eski"* kaynak olarak kabul ettiği *İbtidâ-nâme* ve *Sipehsâlâr Rialesi*'ne karşıt bir rivayet dile getirdiğini belirtir.[221] Mevlânâ'nın, Şems ortadan kaybolduktan sonra onu Şam'da şehir şehir, mahalle mahalle karış karış dolaşarak araması, onun Şems'in öldürüldüğüne inanmadığını gösterir.[222] Bedîüzzaman Fürûzanfer bütün bu sebeplerden yola çıkarak Şems'in büyük bir ihtimalle Konya'da öldürülmediğini belirtir. Şems'in ortadan kayboluş tarihinin ortak bir kabul ile 1247-48 *(645)* yıllarında olduğunu belirtir.[223] *İslâm Ansiklopedisi*'nde Semih Ceylan, Şems'in müritlerin ve halkın dedikoduları sebebiyle 8 Aralık 1247 *(8 Şaban 645)* tarihinde ortadan kaybolduğu belirtilir. Bununla birlikte Şems'in âkıbeti konusunda farklı rivayetlerin olduğu söylenerek Ahmed Eflâkî'nin rivayeti anlatılır.[224]

1.1.31. Şems'in İkinci Gidişinden Sonra Mevlânâ

Mevlânâ, Şems'in ortadan kayboluşu ile yine dertlere, kederlere gark olur. Fetva veren bir şeyh iken derdinden şiir söyleyen şair olur.[225] Gece gündüz semâ yapar. Mevlânâ gibi bir âlim, şeyh ve İslâm müftüsü, aşkından coşkulu haller içindedir. Konya'da herkes aşka *"rehin"* olmuş durumdadır. Virtleri namaz ve ibadet yerine artık şiir söylemek olur. Yolları âşıklık olup aşktan başka her şey anlamsız gelmeye başlar.[226] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre, Mevlânâ sabah kalktığında Şems'i evde ve medresede bulamayınca telâşa kapılır. Sultan Veled'i hemen kaldırarak Şems'i aramasını söyler. Şems'in ayrılık acısıyla gece gündüz şiirler söyler. Şems sebebiyle Mevlânâ'dan ayrı kaldıklarını düşünenler bu kez ondan

[220] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 219.
[221] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 220.
[222] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 221.
[223] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 222.
[224] Semih Ceylan, "Şems-i Tebrîzî" maddesi, *age*., s. 513-514.
[225] Sultan Veled, *age*., s.68.
[226] Sultan Veled, *age*., s. 74-75.

tamamen mahrum kalırlar.[227] Mevlânâ, Şems ortadan kaybolduktan kırk gün sonra başına duman renkli bir sarık sarar. Yemen ve Hint kumaşından bir fereci yaptırır. Ömrünün sonuna kadar bu elbiseyi giyer ve bir daha beyaz sarık takmaz.[228] Ahmed Eflâkî'ye göre, Şems ortadan kaybolduktan veya öldürüldükten sonra Mevlânâ, semâ yapmaya, mersiye gazelleri söylemeye başlar. Şems'i öldüren hainlerin bir kısmı öldürülürken bir kısmı da felç geçirir. İkisi damdan düşerek ölürken Alâeddin ise sıtma hastalığından vefat eder. Mevlânâ, oğlu Alâeddin'e kırgınlığı sebebiyle onun cenazesinde bulunmaz.[229]

Ahmed Eflâkî'de yer alan başka bir rivayete göre, bir gün Mevlânâ babası Bahaeddin Veled'in mezarını ziyarete gelir. Namaz kılıp virdler okuduktan sonra bir süre murakabeye dalar. Daha sonra kendine gelerek Alâeddin Çelebi'nin mezarına gider. Alçıyla sıvanmış türbesinin üzerine şu dizeleri yazar:

"Eğer senin merhametini yalnız iyinin ümit etmesi lazımsa, suçlu kime gidip sığınsın?

Ey kerim olan Tanrı! Eğer sen yalnız iyiyi kabul ediyorsan, alçak kime yalvarıp yakarsın"

Mevlânâ, gayp âleminde Şems'in Alâeddin Çelebi'yi affederek onunla barıştığını ve Alâeddin Çelebi'nin onun şefaatiyle rahmete erenler cümlesine katıldığını görür.[230]

1.1.32. Mevlânâ'nın Şems'i Aramak İçin Şam'a Gitmesi

Mevlânâ, bir gün Şems hiçbir haber bırakmadan ortadan kaybolunca Konya'nın her yerini, her köşesini dolaşır, fakat onu hiçbir yerde bulamaz. Bu kez Şems'i bulmak için Şam'a bizzat kendisi gider. Şam'da yaptığı uzun aramalar

[227] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., 157.
[228] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 517.
[229] Ahmed Eflâkî, *age*., 515-516.
[230] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 410.

neticesinde Şems'i bulamaz. Şems'i sûret yönüyle bulamasa da onu mana yönüyle kendinde bulur. Bedenen ayrı olsalar da aslında bir olduklarını ifade eder.[231] Şems'i bulabilmek umuduyla Şam'a *"keklik gibi"* giden Mevlânâ, onu bulamaz ve *"alıcı doğan*" gibi Konya'ya döner.[232] Konya'da birkaç yıl kaldıktan sonra tekrar Şam'a gider. Gece gündüz her yerde Şems'i arar, fakat bulamayınca tekrar Konya'ya döner. Mevlânâ, Şems'i arayışlarının sonunda aslında asıl aradığı kişinin kendisi olup onunla bir olduğu hakikatine ulaşır.[233]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın Şems'in ikinci gidişinden sonra onu her yerde aradığını, fakat bulamadığını belirtir. Daha sonra Şems'i aramak için Şam'a bizzat kendisi gider. Şam'da da bulamayınca tekrar Konya'ya döner.[234] Ahmed Eflâkî'ye göre Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'yi müritlere vekil tayin ederek Şems'i aramak için üçüncü kez Şam'a gider. Bir yıldan fazla bir süre Şam'da kalır.[235] Bedîüzzaman Fürûzanfer, Mevlânâ'nın Şam'a dört kez gittiğini[236], seferlerinin 645 / 1248 – 647 / 1250 yılları arasında vuku bulduğunu belirtir.[237]

1.1.33. Sâlâhaddin-i Zerkûbî

Şems'in ebediyen ortadan kaybolmasıyla coşkulu, kederli ve dertli bir ruh haline bürünen Mevlânâ'nın gönlü, müritlerinden Salâhaddin Zerkûbî ile durulur, huzur ve sükûna erer. Şems'i onda bulur.[238] Mevlânâ, Sultan Veled'i yanına çağırarak o günden sonra Salâhaddin'e uyulmasını ister.[239] Salâhaddin'le uzun vakitler geçirerek sohbet eder. Lütfu ve keremi hep onadır. Ondan başkasıyla görüşmemektedir. Bu sebeple müritler yine haset ederek bozgunculuğa başlarlar. Şems'in ilim ve irfan bakımından üstün olduğunu, Salâhaddin'in ise yazmayı ve söz

[231] Sultan Veled, *age*., s. 79.
[232] Sultan Veled, *age*., 81.
[233] Sultan Veled, *age*., 81-83.
[234] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 156.
[235] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 523.
[236] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., 237.
[237] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., 240.
[238] Sultan Veled, *age*., s. 87.
[239] Sultan Veled, *age*., s. 89.

söylemeyi bilmediğini, dükkânında kuyumculuk yaptığını ifade ederler. Fatiha suresini bile doğru bir şekilde okuyamayan birini nasıl olup da Mevlânâ'nın kendine hem-dem seçtiğini anlayamazlar.[240] Salâhaddin'e kin, nefret ve hasetle sözler söyleyerek isyan ederler. Onu öldürmeye karar verirler. Bir mürit onların plânlarını Mevlânâ'ya anlatır. Salâhaddin'in de bu plândan haberi olur. O, Allah istemedikçe hiç kimsenin canını alamayacağını ifade eder.

Mevlânâ ve Salâhaddin, kötülük düşünen, plânlar yapan topluluğa kızarak onlardan yüz çevirirler. Mevlânâ onları sohbetinden uzaklaştırır. Bir süre geçtikten sonra bu kişiler maddî sıkıntılara düşerler. Durumları daha da kötüye gidince tövbe ederek Mevlânâ ve Salâhaddin'den af dilerler.[241] Onlar da yaptıkları kötülükler sebebiyle bin pişman olan müritleri affederler.[242]

Salâhaddin, Sultan Veled'den, eğer onu gönlü ve ruhu ile kabul ederse, ona mürit olmasını ister. Sultan Veled de ancak âlim birinin ondaki cevheri anlayacağını, gönlünün onun elinde olduğunu ve ona tâbi olduğunu ifade eder.[243] Mevlânâ, halifesi ve naibi olan Şeyh Salâhaddin'le on yıl birlikte rahat ve huzurlu günler yaşar. Bu on yılın sonunda Şeyh Salâhaddin birdenbire hastalanır.[244] Her geçen gün biraz daha sararıp solar. Mevlânâ onun ebedî âleme göçmesine izin vermediği için hastalığı daha da uzar. Şeyh Salâhaddin, Mevlânâ'ya artık zahmetten kurtulmak istediğini, gönlü sürur içinde ebedî âleme gitmek istediğini belirtir. Mevlânâ da onun dileğini kabul eder. İki üç gün onu görmeye gitmez. Şeyh Salâhadddin, Mevlânâ'nın yanına gelmeyişini artık ebedî âleme gitmenin zamanı geldi diye yorumlar.[245] Vasiyet olarak cenazesinde davul, dümbelek ve def çalınmasını, mezarına onu bir düğün gibi neşeli bir şekilde götürmelerini söyler.[246]

---

[240] Sultan Veled, *age*., s. 97.
[241] Sultan Veled, *age*., s.115.
[242] Sultan Veled, *age*., s. 117.
[243] Sultan Veled, *age*., s. 138.
[244] Sultan Veled, *age*., s. 146.
[245] Sultan Veled, *age*., s. 147.
[246] Sultan Veled, *age*., s. 150.

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre, Şems'in ebediyen ortadan kaybolmasından sonra Mevlânâ'nın halifesi daha önce onun sohbetlerinde bulunmuş olan Salâhaddin-i Zerkûb olur. Kuyumculuk işi ile uğraşan Salâhaddin-i Zerkûb'un dükkânına bir gün Mevlânâ gelir. Mevlânâ dükkânın içinden gelen çekiç seslerindeki nağmenin ahengiyle aşk ve şevke gelerek semâ yapmaya başlar. Salâhaddin altınlarının ziyan olmasını düşünmeden varak ustalarına çekiçleri ile vurmaya devam etmelerini söyler. Bir süre sonra Mevlânâ, Salâhaddin'i dışarı çıkarır. Salâhaddin Mevlânâ'ya mürit olur.[247] Mevlânâ, Şems gittikten sonra huzur ve sükûnu Salâhaddin'de bulur. Mevlânâ'nın Salâhaddin'e olan yakınlığı ve ilgisi müritler arasında kıskançlığa yol açar. Müritler, kıskançlık ve hazımsızlık duyguları ile Salâhaddin'e düşmanlık yapmaya başlarlar. Salâhaddin'i cahil olmakla itham ederler.

Salâhaddin, onu öldürmek isteyen müritlerden haberdar olur ve onlara Allah'ın izni olmadan onu kimsenin öldüremeyeceğini söyler.[248] Mevlânâ'nın Salâhaddin'e olan büyük sevgisi ve onu her türlü durumda koruyup kollaması karşısında müritler onu kabullenmek zorunda kalırlar. Yaptıkları kötülükler sebebiyle tevbe ve istiğfarda bulunurlar.[249] Mevlânâ, Şeyh Salâhaddin ile olan yakınlığını oğlu Sultan Veled'i onun kızı ile evlendirerek taçlandırır.[250] Mevlânâ'nın Şeyh Salâhaddin'le tam on yıl süren sohbet arkadaşlığından sonra Salâhaddin hastalanır. Ebedî âleme gitmek için Mevlânâ'dan izin ister. Mevlânâ üç gün Şeyh Salâhaddin'i görmeye gitmez. Şeyh Salâhaddin Mevlânâ'nın bu davranışını bir izin olarak düşünür. Kısa bir süre sonra da vefat eder.[251] Yazar bu hadiseyi de *İbtidâ-nâme*'den alıntı yaparak kaydeder.

Ahmed Eflâkî, eserinde Şeyh Salâhaddin Zerkûbî'yi "*Abdal ve evlâdın kutbu, âriflerin sultanı, Yağı Basan'ın oğlu Konyalı Zerkûb"* diye tanıtır.[252] Mevlânâ, Şems'i arayıp da onu bulamayacağını anlayınca kendine halife olarak Şeyh

[247] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 157.
[248] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 160.
[249] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 161.
[250] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 162.
[251] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 163.
[252] Ahme Eflâkî, *age*., s. 529.

Salâhaddin'i seçer. Şeyh Salâhaddin artık onun meclislerdeki yakın dostu ve arkadaşıdır.[253]

Şeyh Salâhaddin'in anne ve babası, Konya'nın Kâmile köyündendir. Göl kenarında bulunan köyde balık avlamakla geçinirler. Gençlik yıllarında Seyyid Burhâneddin'in müridi olan Şeyh Salâhaddin, o vefat ettiği zaman anne ve babasını ziyarete gider. Ailesi onu evlendirdikten sonra bir süre onların yanında kalır. Bir gün Konya'ya gelir. Cuma namazı için geldiği Ebülfazl Mescidi'nde Mevlânâ'nın vaazını dinler. Mevlânâ o günkü vaazında Seyyid Burhâneddin'den bahseder. Şeyh Salâhaddin o anda Mevlânâ'ya baktığında Seeyid Burhaneddin'in hallerinin onun zatında bir nur şeklinde göründüğünü fark eder. Feryat ederek Mevlânâ'nın minberinin altına gelir.[254]

Mevlânâ bir gün Kuyumcular çarşısından geçerken kuyumcu ustalarının çekiç seslerinden çıkan tik-tak seslerindeki ahenkten etkilenerek dönmeye başlar. Çarşıda kuyumcu dükkânı bulunan Şeyh Salâhaddin de Allah'tan gelen bir ilhamla dışarı çıkar. Mevlânâ'nın ayaklarına kapanarak kendinden geçer. Şeyh Salâhaddin, çıraklarına, vücudunun riyâzet ve mücahededen zayıf düştüğü için kendinin semâ yapamayacağını, fakat altın varakların parça parça olup ziyan olacağını bile bile Mevlânâ'nın semâsını sonlandıracağı ana kadar hiç durmadan çekiçle vurmalarını emreder. Mevlânâ öylece ikindiye kadar semâ yapar. Şeyh Salâhaddin bütün altınların ziyan olması bir yana dükkânının altın yapraklarla dolduğunu görür. Halkın dükkânını yağmalamasını ister. Mevlânâ'nın sohbetini dünya sevgisine, malına karşın tercih eder. Mevlânâ'nın Şeyh Salâhaddin'le on yıl süren bir sohbet arkadaşlığı olur. [255]

Mevlânâ, büyük oğlu Sultan Veled'i Şeyh Salâhaddin'in kızı Fatma Hatun'la evlendirir. Aynı zamanda Fatma Hatun'a okuma ve yazma öğretir.[256] Ahmed Eflâkî,

[253] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 531.
[254] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 532.
[255] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 535-536.
[256] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 540.

eserine, Mevlânâ'nın Fatma Hatun'a ve Sultan Veled'e yazmış olduğu mektupları da alır. Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'e yazdığı mektupta ondan eşi Fatma Hatun'un halini, hatırını gözetmesini, ona haksızlık yapmamasını, ihtimam göstermesini ister.[257] Fatma Hatun'a yazdığı mektupta ise onun oğlu Sultan Veled'le arasında geçen kırgınlık sebebiyle özürlerini dile getirir.[258]

Şeyh Salâhaddin, Mevlânâ ile on yıl süren sohbet arkadaşlığından sonra 1258 yılının (657) aralık ayında vefat eder.[259]

1.1.34. Hüsameddin Çelebi

Şeyh Salâhaddin vefat edince Mevlânâ naip ve halife olarak Hüsameddin Çelebi'yi seçer. Sultan Veled, Hüsameddin Çelebi'ye *"Ahitürk oğlu"* diye hitap eder. Mevlânâ'ya bir gün "*Hangi naibin üstün*?" diye sorarlar. O, Şems'in *"güneş"e,* Selahaddin'in *"ay"a* ve Hüsameddin Çelebi'nin *"yıldız"a* benzediğini, insanı Allah'a ulaştırma yönüyle hepsinin bir olduğunu ifade eder. Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'yi halife seçtikten sonra ashabına ona uymalarını, emirlerini yerine getirmelerini söyler.[260] Müritler, daha önce Şems'te ve Salâhaddin'de gösterdikleri düşmanlığı bu kez göstermezler. Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi ile dertsiz, tasasız ve mutlu bir şekilde on yıl süren bir sohbet arkadaşlığı yaşar.[261]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Şeyh Salâhaddin'in vefatından sonra Mevlânâ'nın halifesi ve aynı zamanda müritlerinin şeyhi Hüsameddin Çelebi olur. Hüsameddin Çelebi, soyunu *"Kürt olarak akşamladım, Arap olarak sabahladım."*

---

[257] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 549.
[258] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 550.
[259] Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 549; Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 266.
[260] Sultan Veled, *age*., s. 151.
[261] Sultan Veled, *age*., s. 161.

diye tarif eder. Mevlânâ'nın eseri *Mesnevî*, onun talebiyle yazılır.[262] Hüsameddin Çelebi'nin Mevlânâ'nın sağlığındaki halifeliği on yıl sürer.[263]

Ahmed Eflâkî, eserinde, Hüsameddin Çelebi'yi *"Zamanın Bayezid'i ve Cüneyd'i, arş hazinelerinin anahtarı, yer hazinelerinin emini, yeryüzünde sünnet ve farzlarla kaim, Tanrı velisi, Kıyamet gününde muhiplerin şefaatçisi olan ve 'Kürt olarak uyudum, Arap olarak kalktım." sözünü söyleyen tekrim edilmiş şeyhe kapılanan Ahi Türk'ün oğlu Hasan'ın oğlu Hakkın ve dinin kılıcı"*diye tanıtır.[264] Tahsin Yazıcı, "*Kürt olarak yattım, Arap olarak kalktım.*" sözünün kime ait olduğunun kesin olarak bilinemediğini belirtir.

Mevlânâ, Şeyh Selâhaddin vefat edince Hüsameddin Çelebi'yi kendine halife olarak seçer. Şeyh Selâhaddin'de gördüğü kemali, onda bulur. İkisi arasındaki sohbet arkadaşlığı on yıl sürer. Hüsameddin Çelebi'ye çocukluk yıllarında güzelliği *sebebiyle "zamanın Yusuf'u"* lâkabı verilir. O, daha bülûğ çağına girmeden babasından yetim kalır. Zamanın şeyhleri ve fütüvvet erbabı tarafından yetiştirilir. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın yolunda olmayı tercih ederek bütün malını ve mülkünü onun hizmetine bağışlar.[265] Ahmed Eflâkî'nin başka bir rivayetinde Hüsameddin Çelebi'nin Urmiyeli ve Şafii mezhebinden olduğu, Mevlânâ Hanefi mezhebinden olduğu için mezhebini değiştirmek istediği, fakat Mevlânâ'nın bunu kabul etmeyerek ona kendi mezhebinde kalıp halkı aşk yoluna yöneltmesini istediği ifade edilir.[266] Hüsameddin Çelebi, 3 Kasım 1248 *(22 Şaban 683)* Çarşamba günü vefat eder.[267]

Bedîüzzaman Fürûzanfer, Hüsameddin Çelebi'yi tanıtırken Ahmed Eflâkî'nin rivayetine ek olarak onun 622/1225 yılında Konya'da doğduğunu ifade eder. Mevlânâ'nın şiirlerinde, tezkerelerinde Hüsameddin'le beraber söylenen *"Çelebi"*

[262] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 164.
[263] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 164.
[264] Ahmed Eflâkî, *age*., 553.
[265] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 555
[266] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 568.
[267] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 579.

lâkabı onun bir unvanı olup *"Seyyidim:Efendim"* manasına gelir. Yalnız Hüsameddin'e mahsus olarak söylenen *"Çelebi"* lâkabı, daha sonra Mevlânâ ailesinden gelenler için de kullanılır. Hüsameddin Çelebi'nin bir de Ahi Türkoğlu diye bir unvanı vardır. Bu lâkapla ün kazanmasının sebebi ise babasının *"Ahilik"* tarikatının yöneticilerinden olmasından kaynaklanır.[268]

Mevlânâ'nın Hüsameddin Çelebi ile olan sohbet arkadaşlığı tam on beş sene sürer. Bedîüzzman Fürûzanfer, *İbtidâ-nâme*'de ve *Ariflerin Menkıbeleri*'nde bu sürenin on yıl olarak yazıldığını belirtir. Ona göre, Selâhaddin'in vefatı ile ilgili olarak bazı rivayetlerde verilen tarih (662 / 1264) yanlıştır.[269]

1.1.35. *Mesnevî*'nin Yazılışı

Ahmed Eflâkî'ye göre Hüsameddin Çelebi, bir gün, bazı dostlarının aşk ve şevkle Hakîm'in *İlâhinâmesi* ile Ferideddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr* ve *Musibetnâme*'sini okuduklarını, eserlerdeki ilâhî sırlardan zevk aldıklarını fark eder. Mevlânâ'nın yanına gelerek önce ona gazel divanlarının çoğaldığını belirtir. Sonra Mevlânâ'ya *İlâhinâme ve Mantıku't-Tayr* tarzında bir eser yazılırsa bu eserin âşıklara ve dertlilere *"can arkadaşı"* olacağını, aynı zamanda insanlara hâtıra olarak kalacağını belirtir. Eserin ortaya çıkma sürecinin ise Mevlânâ'ya bağlı olduğunu söyler. Hüsameddin Çelebi'yi dinleyen Mevlânâ, sarığının içinden bir cüz çıkartarak ona verir. Bu cüzde *Mesnevî*'nin başında yer alan on sekiz beyit yazılıdır. Mevlânâ, kitap yazma düşüncesinin Hüsameddin Çelebi'nin aklına gelmeden önce ona ilham olunduğunu ifade eder.[270] Hüsameddin Çelebi, *Mesnevî*'nin tashih sürecinde eserin bütün ciltlerini Mevlânâ'ya yedi kez okur. Mevlânâ da onu dinler ve eserin zor anlaşılan yerlerinin harf harf harekelendirmesini yapar.[271]

---

[268] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 270-271.
[269] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 284.
[270] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 556-557.
[271] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 393.

Bedîüzzaman Fürûzanfer'e göre Mevlânâ, gece gündüz demeden Hüsameddin Çelebi ile birlikte *Mesnevî*'nin yazımı ile uğraşırlar. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın söylediklerini kâğıda yazdıktan sonra Mevlânâ'ya okur. Birinci cilt bittiğinde Hüsameddin Çelebi'nin eşi ölür. Eşinin ölümü sebebiyle Hüsameddin Çelebi'nin dikkati dağılınca *Mesnevî*'nin yazımına iki sene ara verilir. *Mesnevî*'nin ikinci cildinin yazımına 662/1264 yılında başlanır. Buradan hareketle de birinci cildin yazımına 657/1269 – 660/1262 yılları arasında başlanmış olması gerekir. Altıncı cilt ise 662/1264 yılında sona erer.[272]

1.1.36. Mevlânâ'nın Vefatı / Vuslat / Şeb-i Arus

Mevlânâ, halifesi ve naibi Hüsameddin Çelebi ile on yıl süren sohbet arkadaşlığından sonra 17 Aralık 1273'te (5 Cemaziyelâhir 672) vefat eder.[273] Mevlânâ'nın vefat haberini duyan halk, büyüğü ve küçüğü ile âh ve feryat eder. Her mezhep ehli ona inandığı gibi, her dinden her topluluk da ona âşıktır. Mevlânâ'ya Hristiyanlar "*İsa'mız*", Museviler "*Musa'mız*" derken, Müslümanlar ise onu Hz. Peygamber'in sırrı ve nuru olarak görürler. Bu sebeple cenazesinde sadece Müslümanlar değil, her dinden, her mezhepten insanlar bulunur. Kırk gün süren yastan sonra onu kendilerine şefaatçi olarak gören halk, gece gündüz hep onu anlatırlar. Mevlânâ'nın bir hazine olup toprak altına gittiğini, güzel ahlâkını, Allah'a olan aşkını, lütfunu, tevazusunu, hakikatin sırlarına erişini, ilim ve irfanını anlatırlar.[274]

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre, Mevlânâ'nın vefatında, zengin, fakir her sınıftan; Hıristiyan, Musevi her dinden ve devlet kademesinden en yüksek makamdan en alçağına birçok insan yas tutar. Keder ve üzüntüyle her yerden feryat ve figanlar yükselir. Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak üzere Şeyh Sadreddin öne çıkar, fakat o esnada kendinden geçerek bayılır ve namazı Kadı Sadreddin

[272] Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 283-284.
[273] Sultan Veled, *age*., s. 161; Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 285; Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 135; Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî" maddesi, *age*., s. 445; Ahmed Eflâkî, *age*., s. 451.
[274] Sultan Veled, *age*., s. 162.

kıldırır. Şeyh Sadreddin cenaze namazını kıldırmak için safa durduğunda meleklerin saf bağladıklarını görünce, manzaranın mehabetinden aklı başından gider.[275]

Ahmed Eflâkî'ye göre Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ ölmeden önce ona "*Cenaze namazını kim kıldırsın*?" diye sorar. Mevlânâ, cenaze namazını kıldırmaya lâyık olan kişinin Şeyh Sadreddin olduğunu belirtir.[276] Şeyh Sadreddin, Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak istediğinde birdenbire kendinden geçer. Sonra namazı kıldırır ve gözlerinden kanlı yaşlar akar. Ondaki bu halin sebebini soranlara ise meleklerin önünde sırayla dizildiklerini, Hz. Peygamber'in de namaz kılmak için geldiğini, meleklerin mavi kıyafetler içinde ağladıklarını anlatır.[277]

1.1.37. Mevlânâ'nın Vefatından Sonra Halifelik

Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın vefatından sonra Sultan Veled'e babasının makamının ona uygun düşeceğini, onun vasfında bir ârifin ve yol gösterenin olmadığını, dolayısıyla bu makama geçmesi gerektiğini ifade eder. Sultan Veled, ona itiraz ederek babasının bedenen ölmüş olsa bile ruhen diri olduğunu, babasının zamanında olduğu gibi halifeliğe devam etmesini ister. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'dan sonra on yıl halifelik yapar ve bir gün ansızın hastalanarak vefat eder.[278] Hüsameddin Çelebi'nin vefatından sonra halk, Sultan Veled'e artık şeyhlik makamına geçmesi gerektiğini söyler.[279] *İbtidâ-nâme*'nin yetmiş yedinci bölümünde Mevlânâ'nın halifelerinin isimleri yer alır[280]. Buna göre halifelerin isimleri şöyledir:

1. Şemseddin
2. Şeyh Salâhaddin
3. Çelebi Hüsameddin

[275] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 135-136.
[276] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 451.
[277] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 302.
[278] Sultan Veled, *age*., s. 164.
[279] Sultan Veled, *age*., s. 172.
[280] Sultan veled, *age*., s. 208.

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre Mevlânâ'nın vefatından sonra kimin halife olacağı konusunda bir ihtilâf çıkar. Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled'e Mevlânâ'nın makamına onun oturması gerektiğini ifade eder. Sultan Veled, babasının sağlığında Hüsameddin Çelebi'yi halife olarak seçmesini göz önünde bulundurarak bu teklifi reddeder. Hüsameddin Çelebi böylece on iki yıl daha halifelik yapar.[281]

Ahmed Eflâkî'nin rivayetine göre, Mevlânâ vefat etmeden önce şehrin imamları ve şeyhleri onu ziyarete gelerek halifelik makamına kimin lâyık olduğunu sorarlar. O da Hüsameddin Çelebi diye cevap verir. Sorunun üçüncü tekrarında da Mevlânâ'dan aynı cevabı alırlar.[282] Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın vefatıyla halife olur ve on yıl hizmette bulunur.[283]

Ahmed Eflâkî'de yer alan başka bir rivayette Mevlânâ vefat edip Hüsameddin Çelebi halife olunca Sultan Veled'in eşi bu duruma itiraz eder. Sultan Veled'e halifelik makamına onun lâyık olduğunu belirtir. Sultan Veled ise Hüsameddin Çelebi'nin manevi olarak makamının ondan üstün olduğunu, babasının halife olarak onu seçtiğini ifade eder.[284]

1.1.38. Sultan Veled

Güzel ahlâkıyla babasının büyük bir sevgisine ve teveccühüne mazhar olan Sultan Veled, doksan altı yıl süren bir ömür yaşar. Çelebi Ârif, Çelebi Âbid, Çelebi Zâhid ve Çelebi Yâcid adında dört çocuğu olur.[285]

Sultan Veled'in bebekliği Mevlânâ'nın şefkatli kolları arasında geçer. On yaşına geldiğinde de babası ile birlikte bütün toplântılara giderek onun yanında bulunur. Gençlik yıllarında ise onu Mevlânâ'ya benzetirler ve onun kardeşi sanarlar.

---

[281] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 170.
[282] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 447.
[283] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 575.
[284] Ahmed Eflâkî, *age*., 575.
[285] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 172-173.

Mevlânâ, Sultan Veled'in yaratılış ve ahlâk bakımından ona çok benzediğini belirtir ve ona babasının adını verir. Sultan Veled, tevazu ve itaatte çok ileri bir derecededir. Babasının halifelerine gösterdiği sevgi, saygı ve itaat bunun bir delilidir. Mevlânâ vefat ettiğinde Hüsameddin Çelebi yanına gelerek onun halife olmasını söylediğinde Sultan Veled'in bunu kabul etmeyerek Mevlânâ'nın halife olarak onu seçtiğini ifade etmesi, Şems'le birlikte Şam'dan Konya'ya dönüşlerinde onun yaya, Şems'in at üzerinde yolculuk yapması ve Şeyh Salâhaddin karşısında gösterdiği tevazu, onun güzel ahlâkına örnek teşkil eder. Sultan Veled, Mevlânâ'nın anlattığı hakikatleri yetmiş sene boyunca anlatma, açıklama ve tefsir etmede büyük bir başarı sağlar. O, Mevlânâ'nın *"Bahaeddinimiz iyi talihlidir. Hoş yaşadı ve hoş ölecektir."* sözüne mazhar olur.[286]

Ahmed Eflâkî'de yer alan başka bir rivayette Şems, Allah tarafından ona verilen iki hal olduğunu belirtir. Bu hallerden biri başı iken diğeri de sırrıdır. Başını bütün samimiyetiyle Mevlânâ'ya verirken sırrını da Sultan Veled'e verir. Ona verdiği bu sırra da Sultan Veled'in, Hz. Nuh gibi uzun bir ömrü olsa da, zamanın çoğunu ibadetle geçirse de, ulaşmasının çok zor olacağını ifade eder.[287]

Sultan Veled'in Fatma Hatun'la olan evliliğinden Çelebi Emir Arif, Nusret Hatun'dan Abid Çelebi ve Sünbüle Hatun'dan da Emir Zahid ve Sultan Vacid adında dört çocuğu olur.[288]

[286] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 586.
[287] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 523.
[288] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 605.

1.2. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ

1.2.1. *Mesnevî-i Şerif*

Adını Doğu'nun hikâye anlatma formu olan mesnevîden alan *Mesnevî-i Şerif*, Mevlânâ'nın tasavvufun hakikatlerini mesnevî nazım biçimiyle yazdığı eseridir. Farsça yazılan eser, yaklâşık 25700 beyitten oluşmaktadır.[289] Mevlânâ, *Mesnevî*'nin IV. cildinin başında eserin yazılışına Hüsameddin Çelebi'nin vesile olduğunu anlatırken[290] Ahmet Eflâkî de *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde bir rivayete dayanarak eserin yazılış hikâyesini anlatır. Hüsameddin Çelebi bir gün dostlarından bir kısmının *İlâhinâme*, *Mantuku't-Tayr* ve *Musibetnâme* gibi eserleri okuduklarına, bu eserlerden büyük feyizler aldıklarına şahit olur. Bu durumu fırsat bilerek Mevlânâ'nın yanına gelir. Ona gazel divanlarının çoğaldığını, *İlahinâme* ve *Mantuku't-Tayr* tarzında bir eser yazıldığı takdirde, bu eserlerin bütün insanlara hâtıra olarak kalacağını, âşıklara ve dostlarına "*can yoldaşı*" olacağını belirtir. Eserin yazımının ise Mevlânâ'nın lütuf ve çabaları ile gerçekleşeceğini ifade eder. Hüsameddin Çelebi'nin talebini dinleyen Mevlânâ, sarığının içinden *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin yazılı olduğu cüzü çıkararak ona verir. Manzum bir eser yazma işinin ondan önce Allah tarafından kalbine ilham olunduğunu ifade eder.[291]

Mesnevî, Mevlânâ tarafından gece-gündüz demeden, belli bir mekân gözetilmeden, irticalen söylenerek Hüsameddin Çelebi'nin yardımıyla yazılır. Hüsameddin Çelebi, yazımı biten metinleri tekrar Mevlânâ'ya okur. Mevlânâ da

---

[289] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 325.

[290] "*Ey Hak ziyası, ey manevi kılıç (Hüsameddin)! Mesnevî senin nurunla aydan da parlak oldu.*
Ey gönlü ümidi, yüce himmetin Mesnevî'yi çekip götürür? Allah bilir.
Mesnevî'nin boynu sana bağlı, sen onu bildiğin yere çekersin.
Mesnevî'ye başlamaya sebep sendin. Eğer uzar giderse bu uzama da sendendir.
Senin dileğin, Hakk'ın dileğidir. Cenabı Hak, muttakîlerin arzularını yerine getirir.
Önce sen kendini Hakk'a verdin, Allah da karşılık olarak seni bakileştirdi.
Mesnevî sana binlerce sena edip ellerini açarak şükür ve dualar etti.
Cenabı Hak Mesnevî'nin ağzında ve elinde senin şükrünü görüp san nice lütuflarda bulundu."
(Süleyman Nahifî, *age.*, s. 415.)

[291] Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 556-557.

metin üzerinde gerekli düzeltmeleri yapar.[292] *Mesnevî*'nin birinci cildinde şeriat bilgileri, ikinci cildinde tarikatın adabı, üçüncü cildinde hakikat sırları anlatılır.[293] Dördüncü ciltte ayrıntılı olarak hakikat bilgileri[294], beşinci ciltte hakikate ulaşmaya talip olan kişiye şeriatın yol göstereceği, tarikatla yol alacağı ve hakikatle de Allah'a ulaşacağı[295], altıncı ciltte ise *Mesnevî*'nin "*vehim, şüphe ve hayalât, tereddüt ve kıyas karanlıkları*" içinde kalan insanı aydınlatan "*parlak bir kandil*" olduğu anlatılır.[296]

Abdülbâki Gölpınarlı *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I-II cilt* adlı çalışmasına yazdığı "*sunuş"* yazısında Mevlânâ'nın "*Mesnevî'miz, Birlik dükkânıdır; / Birden başka ne belirirse puttur*" beytinden hareketle *Mesnevî*'de İslâm'ın esaslarının, ümmetin birliğinin ve insanlığın özündeki birliğin âyetler, hadisler, hikâyeler, atasözleri, masallar, deyimler ve Hint-İran, Yunan-Roma mitolojilerinden örneklerle şiir formunda anlatıldığını ifade eder. Ona göre *Mesnevî*, Hicri 656'dan (1258.m) önce başlamış olup, bu tarihten önce bitirilir. *Mesnevî*'nin bütün ciltlerinin ise ne zaman bitirildiği kesin olarak bilinememekle birlikte Sultan Veled'in son cilde yazdığı "*Tetimme/Tamamlama*" bölümünün, eserin Mevlânâ'nın vefatından (1273) kısa bir süre sonra tamamlandığını gösterir. Mevlânâ'ya isnad edilen yedinci cilt ise tamamen uydurma, şekil ve muhteva yönüyle de onun duygu ve düşünce dünyasına aykırıdır. Sultan Veled'in altıncı cilde yazmış olduğu "*Tetimme*" ve eserin bu ciltte biteceğini belirtmesi, yedinci cildin uydurma olduğunu ispat eder.[297]

İslâm Ansiklopedisi'nde ise Semih Ceylan, farklı rivayetleri dikkate alarak *Mesnevî*'nin birinci cildinin 1258-1261 arasında bir yazılmaya başlandığını, 1263 veya 1264 yıllarında da tamamlanmış olabileceğini, diğer beş cildin ise *Mesnevî*'nin yazımının sekiz-on yıl sürdüğü esas alınarak 1268 yılında sona erdiğini belirtir. *Mesnevî*'nin yazıldığı tarihler konusunda Sahih Ahmed Dede'nin verdiği tarihler ise Bedîüzzaman Fürûzanfer tarafından doğru olarak kabul edilir. Verilen tarihler

[292] Ahmed Eflâkî, *age*., s. 558.
[293] Süleyman Nahifî, *age*., s. 267.
[294] Süleyman Nahifî, *age*., s. 412.
[295] Süleyman Nahifî, *age*., s. 526.
[296] Süleyman Nahifî, age., s. 655.
[297] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I-II Cilt*, 6. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s. IX-XII.

şöyledir: (I. Cilt 659 (1261), II. Cilt 663 (1265), III. Cilt 664 (1266), IV. Cilt 664; V. Cilt 665 (1267), VI. Cilt 666 (1268)[298]

1.2.1.1. *Mesnevî*'nin Tercüme ve Şerhleri

Türk edebiyatında *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhleri İsmail Güleç tarafından müstakil bir çalışma olarak hazırlanmıştır.[299] Bu çalışmada *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhleri ayrıntılı bir şekilde tasnif edilmiştir. Tercümeler; *Mesnevî*'nin tamamının yapıldığı tercümeler, ilk dönem tercümeleri, kısmen düzenli yapılan manzum tercümeler ve seçme tercümeler olmak üzere dört grupta incelenir. Şerhler de tercüme sınıflandırmasına benzer bir şekilde, *Mesnevî*'nin tamamının yapıldığı şerhler, kısmen yapılan şerhler, *Mesnevî*'den yapılan intihap şerhleri, dibace şerhleri, *Mesnevî*'nin birkaç beytine yapılan şerhler, ilk on sekiz beyit şerhleri ve seçme beyitlere beş beyit ilâvesiyle yapılan şerhler olmak üzere yedi grupta incelenir. Biz tasnifi yapılan tercüme ve şerhlerden öne çıkanları tanıtacağız.

1.2.1.1.1. Tercümeler

I. Manzum ve Tam Metin Tercümeleri

1. Süleyman Nahifî Tercümesi

Süleyman Nahifî, *Mesnevî*'yi tam ve manzum olarak ilk tercüme eden kişidir. Eser ilk defa 1851 yılında Bulak matbaasında basılır. Âmil Çelebioğlu, bu baskıyı Latin harflerine aktararak sadeleştirir. (1967)[300]

---

[298] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *age*., s. 326.
[299] İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2008, 286 s.
[300] İsmail Güleç, *age.*, s. 70.

2. Mehmed Şakir Tercümesi

Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Mehmed Şakir, Mevlânâ'ya ait olup olmadığı konusunda tartışmalar bulunan cildi de çevirir. Tercümenin 1830 yılında başlanarak 1835 yılında tamamlandığı bilinir.[301]

3. Ahmet Metin Şahin Tercümesi

Kendisi de bir şair olan Ahmet Metin Şahin, 1996 yılında başladığı tercümeyi 2006 yılında bitirir.[302]

II. Mensur Tercümeler

1. Veled Çelebi İzbudak / Abdülbâki Gölpınarlı Tercümesi

Mevlânâ'nın torunlarından Mustafa Necip Çelebi'nin oğlu olan Veled Çelebi, *Mesnevî*'nin tamamını nesir olarak tercime eder. 1942 yılında dönemin Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel'in teşvikiyle MEB tarafından altı cilt hâlinde basılır. Daha sonra Abdülbaki Gölpınarlı bu baskıyı gözden geçirir ve bir ön söz yazar.[303]

2. Şefik Can Tercümesi

Mevlânâ konusunda birçok çalışması bulunan Şefik Can'ın tercümesinin adı *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî*'dir. Ötüken Yayınevi tarafından 1997 yılında dört cilt hâlinde basılmıştır.[304]

---

[301] İsmail Güleç, *age.*, s. 71.
[302] İsmail Güleç, *age.*, s. 73.
[303] İsmail Güleç, *age.*, s. 76.
[304] İsmail Güleç, *age.*, s. 79.

3.Âmil Çelebioğlu Tercümesi

Türk kültürüne dair birçok eseri bulunan Âmil Çelebioğlu, Süleyman Nahifî'nin manzum *Mesnevî* tercümesini sadeleştirir. Talebesi Nihat Öztoprak yayına hazırlar. 2007 yılında Timaş Yayınları tarafından neşredilir.[305]

III. Kısmen Düzenli Yapılan Tercümeler

1. Muhammed Nazmi Efendi Tercümesi

Nazmi Efendi'nin *Mesnevî*'nin birinci cildini manzum olarak çevirdiği eseridir. "*Sırr-ı Manevî*" adını verdiği eser 1676 yılında tamamlanır.[306]

2. Feyzi Halıcı Tercümesi

Eser, *Mesnevî*'nin I. cildinin 1001 beyti ile ikinci cildin 1001 beytinin manzum çevirisinden oluşur. (1982)[307]

3. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu Tercümesi

Mesnevî'nin 2112 beyitlik manzum tercümesinden oluşur. Yazar esere yazdığı "*ön söz*"de "*şahe*ser" olarak adlandırdığı *Mesnevî*'nin dili sebebiyle (Farsça) Türk milletine bigâne olmasının üzüntü verici olduğunu, muradının herkesin okuyup anlayabileceği bir manzum tercüme yazmak olduğunu belirtir. Zira ona göre Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i sade dili ve manzum olmasıyla halkın malı olarak hafızalara kazınır. Yazar da *Mesnevî*'nin manzum olarak tercüme edilmesi hâlinde kolay bir şekilde ezberleneceğini, kendi dili ile de yazılmış olacağından Mevlânâ'nın

[305] İsmail Güleç, *age.*, s. 82.
[306] İsmail Güleç, *age*., s. 105.
[307] İsmail Güleç, *age*., s. 108.

daha iyi anlaşılacağını ifade eder.[308] Eser, kendi türünün "*en başarılı örneği*" olarak kabul edilir.

4. Feyzullah Sacit Ülkü Tercümesi

Mesnevî'nin birinci cildinin manzum tercümesidir. Tercüme edilen beyit sayısı 4118'dir. (1945)[309]

5. Ömer Faruk Gürtunca Tercümesi

Mesnevî'nin I. cildinden 213 beytin manzum tercümesinden oluşur. (1963)[310]

1.2.1.1.2. Şerhler

I. *Mesnevî*'nin Tam Metin Şerhleri

1.Mustafa Şem'i Dede ve *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*'i

Mustafa Şem'i Dede, *Mesnevî*'nin tamamını ilk şerheden kişidir. 1587'de şerh edilmeye başlanan eser 1595-1603 yılları arasında tamamlanır.[311]

[308] Abdullah Öztemizhacıtahiroğlu, *Mesnevî (Kendi Vezni İle Manzum Tercüme)*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1972, s. 8.
[309] İsmail Güleç, *age.*, s. 112.
[310] İsmail Güleç, *age.*, s. 114.
[311] İsmail Güleç, *age.*, s. 140-141.

2. İsmail Rusûhi Ankaravî ve eseri *Mecmuâtü'l–Letaif ve Matmüratü'l– Maarif*

Bir Mevlevî şeyhi olan İsmail Rüsuhi Efendi tarafından geniş bir şekilde yapılan ilk şerhtir. Eser 1622 – 1631 yılları arasında tamamlanır.[312] şerhler arasında "*en muteber*" olarak kabul edilir.[313]

3.Ahmed Avni Konuk ve *Şerh-i Mesnevî*'si (1929-1937)[314]

Ahmed Avni Konuk'un 1937 yılında tamamladığı tam metin şerhidir. Otuz dört defterden meydana gelmektedir.[315]

4. Tahrü'l – Mevlevî Olgun ve *Şerh-i Mesnevî'si* (1949)[316]

Tahirü'l-Mevlevî Tahir Olgun tarafından *Mesnevî*'nin İlk dört dildi ile beşinci ciltten bin kada beytin şerhinden oluşur. Eser, yazarın vefatı üzerine Şefik Can tarafından tamalanır.[317]

5. Abdülbaki Gölpınarlı ve Mesnevî Şerhi[318]

Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan Mesnevî'nin tam metin şerhidir. Altı cilt hâlinde neşredilir. (I-IV, İstanbul 1973)[319]

---

[312] İsmail Güleç, *age.*, s. 142.
[313] İsmail Güleç, *age.*, s. 331.
[314] İsmail Güleç, *age.*, s. 148.
[315] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *age*., s. 331.
[316] İsmail Güleç, *age.*, s. 149.
[317] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *age*., s. 331.
[318] İsmail Güleç, *age.*, s. 152.
[319] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *age*., s. 331.

II. *Mesnevî*'nin Birinci Cildine Yapılan Şerhler

1.Muînî'nin *Mesnevî-i Muradi*'si (1436)[320]

Şeyh Muîneddin b. Mustafa tarafından yapılan şerh, *Mesnevî*'nin birinci cildinin 14. 404 beyitlik kısmından oluşur. Yazar tarafından II. Murad'a ithaf edilen esere, *Manevî-i Murâdiyye* adı verilir.[321]

2. İsmail Hakkı Bursevi'nin "*Rûhû'l-Mesnevî*"si (2004)[322]

Bursalı İsmail Hakkı tarafından şerhedilen eser, *Mesnevî*'nin birinci cildinin ilk 738 beytinden oluşur. Eser 1704'de tamamlanır.[323]

3.Kenan Rifâî'nin "*Mesnevî Hâtıraları*" (1968), "*Şerhli Mesnevî-i Şerif*" (1973)[324]

Kenan Rifâî tarafından *Mesnevî*'nin birinci cildine yapılan şerhtir. Eser, ilk defa yazarın oğlu Kâzım Büyükaksoy tarafından *Mesnevî Hâtıraları* adıyla (İstanbul 1968), daha sonra da Kenan Rifâî'nin talebeleri tarafından *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* adıyla yayımlanır. (Ankara, 1973; İstanbul 2000)[325]

1.2.1.1.3. Doğu Dünyasında *Mesnevî* Tercüme ve Şerhleri

Hindistan'da ilk *Mesnevî* şerhi, Ahmed-i Rûmî'nin "*Dekâ'iku'l-Hakâik ve Rekâ'iku't-Tarâ'ik*" adlı Farsça eseridir. (1325) Fars edebiyatının ilk *Mesnevî*

---

[320] İsmail Güleç, *age.*, s. 158.
[321] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *age*., s. 331.
[322] İsmail Güleç, *age.*, s. 167.
[323] Semih Ceylan, "Mesnevî" maddesi, *age*., s. 331.
[324] İsmail Güleç, *age.*, s. 178-179.
[325] Semih Ceylan, "Mesnevî " maddesi, *age*., s. 331.

şarihleri ise Abdurrahman-ı Câmi, Yakub-ı Çerhi ve Hüseyin Vaiz-i Kâşifî'dir. Molla Cami'nin *Mesnevî*'nin ilk iki beyit şerhi Hoca Süleyman Neş'et tarafından "*Tercüme-i DüBeyt-i Mesnevî*" adıyla Türkçeye çevrilir. (1273) İran sahasında Bedîüzzman Fürûzanfer, Musa Nasri, Abdülhüseyin Zerrinkub, Celâleddin Hümaî, Muhammed İstilâmî *Mesnevî* üzerine çalışmalarıyla ön plâna çıkan isimlerdendir. Hindistan'ın modern döneminde ise Şibli Numanî ve Muhammed İkbal'in *Mesnevî* üzerine çalışmaları bulunur.[326]

1.2.1.1.4. Batı Dünyasında *Mesnevî* Tercüme ve Şerhleri

Avrupa'da *Mesnevî*'yi ilk tanıtan ilk on sekiz beyit tercümesiyle Sir William Jones'tir. Sir James William Redhouse'un "*The Mesnevî of Mevlânâ Jelâlu'd-din Muhammed er-Rûmî*"adlı eseri 1. cildin manzum çevirisidir. (1881) İngilizce olarak *Mesnevî*'nin tam metin ve şerhi Reynold Alleyna Nicholson'a aittir. Artur John Arberry'nin "*Tales from the Masnavi*" (1961) ve "*More Tales from the Masnawi*" (1963), Annemale Schimmel'in "*The Triumphal Sun*" (1978), William Chittic'in "*The Sûfî Path of Love*" 1983 *Mesnevî* üzerine yapılan çalışmalarındandır.

Almanya'da ilk Almanca tercüme George Kasen'e aittir. Eser I. ciltten 1371 beytin manzum çevirisinden oluşur. *Mesnevî*'nin Almanca tam tercümesi Eva de Vitray Meyerovitch ile İranlı Murtazavi'nin ortak çalışması olan "*Masnavi as Mathnawi laquête de l'absolu*" (1990)[327]

1.2.2. *Dîvan-ı Kebîr*

Kelime olarak "*büyük divan*" anlamına gelen "*Dîvan-ı Kebîr*", elli bine yaklaşan beyit sayısı ile Mevlânâ'nın ilâhî aşk konulu şiirlerinin yer aldığı lirik bir şiir kitabıdır. "*Dîvan-ı Kebîr*" aynı zamanda "*Dîvan-ı Şems-i Tebrîzî*" ismiyle de anılır. Eserin bu isimle anılmasının sebebi, Mevlânâ'nın yazdığı gazellerin sonuna

[326] Semih Ceylan, "Mesnevî " maddesi, *age*., s. 332-333.
[327] Semih Ceylan, "Mesnevî " maddesi, *age.*, s. 333-334.

kendi adını değil, Şems'in adını koymuş olmasından kaynaklanır. Mevlânâ, şiirlerinde çok ender de olsa "*Hâmûş*" ve "*Salâhaddin-i Zerkubi*" mahlâslarını da kullanır.[328]

Mevlânâ "*Dîvan-ı Kebîr*" de Horasan ilinin halk Farsçasını kullanılır. Üslûp, ifade ve heyecan bakımından *Mesnevî* ile benzerlik taşıyan eser, klasik edebiyatın nazım şekillerinden gazel tarzıyla yazılır. Eserde yer alan her şiirin kendi içinde bir bütünlüğü vardır. Klasik edebiyatta divanlarda gördüğümüz şiirlerin tertip usulü, "*Dîvan-ı Kebîr*" de görülmektedir. Şiirler, kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralanır.[329]

1.2.2.1. *Dîvan-ı Kebîr* Tercümeleri

1. Bediüzzaman Fürüzanfer'in "*Külliyyât-ı Şems yâ Dîvan-ı Kebîr*" (I-VIII, Tahran 1336-1345 hş)

2. Reynold A. Nicholson "*selected Poems fromthe Divan Shams-i Tabriz*" (Cambridge, 1898)

3. Rıza Kulı Hidayet Han'ın "*Dîvan-ı Şemsü'l-Hakâyık*" (Tebriz 1280) adlı üç ciltlik antoloji "*Dîvan-ı Kebîr'den Seçme Şiirler*" adıyla Türkçeye tercüme edilir. (I-III, İstanbul 1944)

4. Abdülbâki Gölpınarlı'nın "*Dîvan-ı Kebîr, Gül deste*" (İstanbul 1955) Seçme şiirler 282 gazelli.

---

[328] Şefik Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler I. Cilt*, 4. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s. V-XII.

[329] Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr I. Cilt*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul,1957, s. V-XV.

5. Abdülbâki Gölpınarlı "*Divan-ı Kebîr, I-VII cilt*" (İstanbul 1957-1974)[330]

6. Şefik Can, "*Dîvan-ı Kebîr, Seçmeler I-IV cilt*" (İstanbul 2011)

1.2.3. *Fîhi Mâ Fîh*

Kelime olarak "*o şey ki onun içinde*"[331] anlamına gelen eser, Abdülbâki Gölpınarlı tarafından Türkçeye uygunluğu gözetilerek "*Ne varsa onun içinde var*" şeklinde çevrilir. *Fîhi Mâ Fîh*[332], Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin sohbetlerinden meydana gelir. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde kayda alınan sohbetler, onun vefatından sonra tanzim edilerek kitap haline getirilir. Sohbetleri kaydeden kişinin ise Sultan Veled olduğu düşünülmektedir.[333]

Fîhi Mâ Fîh yetmiş altı bölümden oluşur. Her bölüm, bir sohbet konusunun açıklamalarından oluşur. Sohbetler, *Kur'ân*'ın tertip usulü örnek alınarak uzundan kısaya doğru sıralanır. Her bölümde Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasını oluşturan bir konu anlatılır. Konular, muhtevaya uygun ayet, hadis, hikâye, menkıbe, şiir ve sözlerle izah edilir. *Fîhi Mâ Fîh*'te anlatılan konulardan bazıları şöyledir:

Devlet büyüklerinin davranışları ve iktidara yakın olmanın kötülükleri, Allah'a yakın olma, davranışlarda ve sözlerde yerindelik, insanın ayırt etme yeteneği, kendini tanımanın önemi, Allah'ın varlığı karşısında bilgin, zahit ve ârifin durumu, nefisle mücadele, şiir ve şair hakkındaki görüşler, insanlara seviyelerine göre söz söyleme, şükrün önemi, hayır ve şer dengesinde Allah'ın iradesi, Tanrı ve kul arasındaki perdeler, Moğollar, aşkla kemale erme, Allah'ın gazabı ve öfkeyi yenmenin faziletleri gibi.

---

[330] Tahsin Yazıcı, "Dîvan-ı Kebîr" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 432-433.
[331] Ferit Devellioğlu, *age*., s. 266.
[332] Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi Mâ fîh*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 5. Baskı, İnkılâp Kiatbevi, İstanbul 2011, 236+60 s. (metin ve açıklama)
[333] Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, *age*., s. I.

Eser, Türkçeye üç kez çevrilir. İlk çeviri Ahmed Avni Konuk'a (1868-1938), ikinci çeviri Meliha Ülker Tarıkâhya'ya (1959)[334] ve üçüncü çeviri de Abdülbâki Gölpınarlı'ya aittir. (1959)

1.2.4. *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)*

"*Yedi Meclis*"[335] anlamına gelen "*Mecâlis-i Seb'a*"[336] Mevlânâ'nın çeşitli vesilelerle halka verdiği vaazlardan oluşur. Mevlânâ, vaazlarına ilk önce Allah'ın ilmi, kudreti ve yüceliğinin övüldüğü bir hutbe ile başlar. Hutbenin sonunda Hz. Peygamber'e ve dört halifeye rahmet okunur. Ardında münâcatla birlikte bir hadisle vaaza başlar. Vaazlarda anlatılan konu; ayet, hadis, hikâye, şiir ve peygamber hayatlarından örneklerle izah edilir. "*Birinci meclis*"te Hz. Peygamber'in ümmetinin ayrılığa düşmesini ve kurtuluş yolunun sünnete tâbi olmaktan geçmesi[337], "*ikinci meclis*"te Allah'ın günahkâr olmaktan sakınarak ona sığınan kullarını her türlü durumda üstün kılacağı[338], "*üçüncü meclis*"te bir kulun ibadetlerine güvenmemesi gerektiği, ancak Allah'ın yardımı ile insanın hakikati anlayabileceği[339], "*Dördüncü meclis*"te Allah'ın kendine yakın kıldığı derecesi yüksek kullar[340], "*Beşinci meclis*"te ilmin, irfanın ve âlimleri sevmenin önemi[341], "*altıncı meclis*"te insanların sorgu ve suale tâbi tutulacaklarını bile bile gaflet içinde yaşamaları[342] ve "*yedinci meclis*"te hakikati anlamada aklın öneminden bahsedilir.[343]

---

[334] Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, s. VI-VII.
[335] Ferit Devellioğlu, *age*., s. 593.
[336] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 1. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010, 111+33 s. (metin ve açıklama)
[337] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 11-49.
[338] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 49-62.
[339] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 63-74.
[340] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 75-84.
[341] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 85-94.
[342] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 95-99.
[343] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis …*, s. 100-111.

1.2.5. *Mektûbât (Mektuplar)*[344]

"*Mektuplar*"[345] anlamına gelen *Mektubât* Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin çeşitli sebeplerle aile efradına, devlet ricaline, dostlarına ve sevenlerine yazdığı mektuplardan oluşur. Mevlânâ'nın yazdığı mektupların çoğu bir işin halledilmesi, sıkıntıda olanlara yardım edilmesi, bağışlanma talebi ve teşekkür için yazılan mektuplardır. Mektup gönderdiği kişiler arasında aile efradından büyük oğlu Sultan Veled ve eşi Fatma Hatun'a, küçük oğlu Alâeddin Çelebi'ye, devlet ricalinden Sultan İzzeddin Keykavus, Emir Pervane, Emir Mecdeddin, Maliye veziri Celâleddin Müstevfi, Kadı Taceddin; dostları ve sevenlerinden Şems, Hüsameddin Çelebi ve Salâhaddin Zerkûbî gibi zatlar bulunur. Oğlu Sultan Veled'e gönderdiği mektupta eşi Fatma Hatun'a iyi ve hoş davranmasını, hatırını gözetmesini isterken[346], Emir Pervane'ye yazdığı bir mektupta Hüsameddin Çelebi'nin oğlu Sadreddin'e yapılan yardımlar sebebiyle teşekkür eder.[347] Yine Emir Mecdeddin'e yazdığı bir mektupta Kemaleddin adında fakir birinden vergi alınmamasını rica ederken[348] Emir Pervane'ye yazdığı başka bir mektupta Hüsameddin Çelebi'nin bağ duvarının onarım masrafı için yardım edilmesi gerektiğini yazar.[349]

[344] Mevlânâ Celâleddin, *Mektûbat (Mektuplar)*, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, 5. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999, 219+33 s. (metin ve açıklama)
[345] Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 606.
[346] Mevlânâ Celâleddin, *Mektûbat …*, s. 3.
[347] Mevlânâ Celâleddin, *Mektûbat …*, s. 2-3.
[348] Mevlânâ Celâleddin, *Mektûbat …*, s. 29.
[349] Mevlânâ Celâleddin, *Mektûbat …*, s. 27.

İKİNCİ BÖLÜM

1.TÜRK ROMANINDA MEVLÂNÂ ALGISI

1.1. ROMANLARIN KONULARI VE OLAY ÖRGÜLERİ

1.1.1. *YENİ TURAN*

Konusu:

1912 yılında yazılan *Yeni Turan*[350] romanının konusu, geleceğin Türkiye'sine siyasî ve ideolojik olarak yön verip onu geliştirmeyi tahayyül eden isteyen Yeni Turan ve Yeni Osmanlılar partileri arasında geçen mücadeledir.

Olay Örgüsü:

Asım, yirmi beş yaşında Mülkiye'den mezun olur. Hayattaki en büyük tutkusu siyaset olan Asım, siyasetle uğraşmayı bir çeşit vatanseverlik olarak gördüğü için muhalefetin en güçlü siması, amcası Hamdi Paşa ile birlikte, aktif olarak siyasetin içinde yer alır. Asım, amcası Hamdi Paşa'nın partinin başkanı olması sebebiyle kendini Yeni Osmanlılar Partisi'ne yakın bulur. Hamdi Paşa, Yeni Osmanlılar Partisi'nin en güçlü adayıdır ve partinin görüşü, merkeziyettir. Merkeziyet, bütün yetkilerin tek elde toplandığı yönetim biçimidir. Yeni Turan Partisi'nin en güçlü siması ise Başbuğ Oğuz olup partinin savunduğu görüş, ademimerkeziyettir. Ademimerkeziyet, yerinden yönetim olup merkezî idarenin gücünün azaltılarak yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılmasını savunan siyaî görüştür.

---

[350]Halide Edib Adıvar, *Yeni Turan*, 1. Baskı, Can Yayınları, İstanbul 2014, 146 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Hamdi Paşa'nın hem silâh hem de okul arkadaşı Lütfü Bey, İttihat ve Terakki yanlısı olup Samiye adında bir kızı vardır. Lütfü Bey, eşi öldükten sonra bir daha evlenmez ve kızı ile birlikte yaşar. Hükümetin Yeni Osmanlılar'a geçmesiyle Hamdi Paşa önemli bir mevki kazanırken İttihat ve Terakki yanlısı Lütfü Bey ortadan kaybolur. Yıllar geçer, Hamdi Paşa yeğeni Asım'ı kendine kâtip yapar. Bu arada Yeni Turan Partisi'ne halkın ilgisi artmaktadır. Yeni Osmanlılar Partisi, Yeni Turan Partisi'ni gözden düşürmek için birtakım propagandalar yapar, fakat Yeni Turan'ın halkta karşılık bulan hizmetleri sebebiyle propagandalar etkisiz kalır.

Yeni Osmanlılar Partisi'nin yönetimi, propaganda çalışmaları ile uğraşırken Yeni Turan yurtlarının birinde Başbuğ Oğuz ve Kaya Hanım'ın düzenli olarak vaaz verdiğini öğrenir. Bu konuyu araştırmak için yola koyulan Asım, Erenköyü'ndeki Yeni Turan yurduna gelir. Yurdun okuma salonundan bahçesine her yerini gezen Asım, konuşmayı beklerken sahneye ilk önce beş altı kişilik bir Mevlevî bir grup ve ellerinde neylerle on iki çocuk gelir. Bu grup, Tasavvuf musikisiyle birleştirdikleri Yeni Turan musikisini icra ederler. Daha sonra Kaya, konuşmasını yapmak üzere sahneye gelir. Otuz beş yaşında ve bekâr bir hanım olan Kaya, bu işe ilk önce Erzurum'da Yeni Turan okulları açarak başladığını anlatır.

Yeni Turan ve Yeni Osmanlılar Partisi arasında kıyasıya bir seçim atmosferi oluşur. Hükümet, Oğuz'un halkı etkileyen konuşmaları sebebiyle mitinglerine engel olmak ister ve umumî yerlerde konuşma yapmaması için ona tebligatta bulunur. Tebligatı yasal bulmayan Oğuz, Sultanahmet'te bir konuşma yapar. O günün akşamı tutuklanır. Hükümet halkın tepkisini susturmak için sıkıyönetim ilân eder. Kaya, Oğuz'un tutuklandığı haberini alır. Hamdi Paşa'nın yanına giderek ondan Oğuz'un serbest bırakılmasını ister. Geçmişe dayanan bir gönül bağı ile ilgi duyduğu Kaya'nın Samiye olduğunu bilen Hamdi Paşa, ona, ancak kendisi ile evlenirse Oğuz'un serbest kalacağını söyler. Kaya, çocukluğundan beri tek hayali olan Turan'ı Oğuz'un gerçekleştirebileceği ümidiyle büyük bir fedakârlık yaparak Hamdi Paşa ile evlenir.

Oğuz, serbest kalır kalmaz Fatih Yurdu'nda konferanslara başlar. Yeni Turan Partisi'nin seçimleri kazanmasıyla İstanbul mebusu seçilir. Oğuz'un rakibi Hamdi Paşa da İstanbul mebusu seçilir. Hamdi Paşa'nın, kadınların öğretimi hakkında meclise gelen tasarının kabulünde çaba harcaması Kaya'yı çok mutlu eder. Kaya ile aralarının artık düzeldiğini düşünen Hamdi Paşa, Oğuz'un vurulduğu haberi ile sarsılır. Hamdi Paşa; bu haberi, terk edilme endişe ile bir süre Kaya'dan gizler.

Asım, mahallenin imamı Feyzi Efendi ile Oğuz'u görmeye gider. Oğuz onlara çocukluk günlerinden bahseder. Kaya (Samiye) Oğuz'un teyzesinin kızıdır. O, annesi öldükten sonra babası ile birlikte yaşar. Kaya'ın babası da ölünce Oğuz, annesinin ısrarı üzerine onu arayıp bulur. Daha sonra Kaya'yı yanlarına alırlar. Oğuz, onu görmeye gelen Asım ve Feyzi Efendi'ye Kaya'yı çok sevdiğini belirtir. Kaya, kısa bir süre sonra Oğuz'un öldüğünü Yeni Turan gazetelerinden öğrenir. Oğuz'un ölüm haberi ile derinden sarsılarak öfkeye kapılır ve onun ölümünden Hamdi Paşa'yı sorumlu tutar. Oğuz'un sahipsiz bıraktığı Yeni Turan'a hayat vermek için evden çıkar, gider.

1.1.1. *ÇALIKUŞU*

Konusu:

Çalıkuşu[351] romanınında İstanbullu bir ailenin kızı olan Feride'nin, nişanlısı Kâmran tarafından aldatılması ve hayal kırıklığı içinde kendini öğretmenlik mesleğine adayarak Anadolu'nun çeşitli illerinde başından geçen olaylar anlatımaktadır.

Olay Örgüsü:

Bir süvari binbaşının kızı olan Feride, çok küçük yaşta uzun zamandır hasta olan annesini kaybeder. Babası Nizamettin Bey, Feride'yi daha çok küçük olduğu için İstanbul'daki teyzelerinin yanına götürmeyi uygun bulur. Büyükannesi ve teyzesi onu yanlarına alarak bağırlarına basarlar.

Feride, içi içine sığmayan, kıpır kıpır, türlü türlü yaramazlıklar yapmaktan hoşlanan haşarı bir kız çocuğudur. Yalıda onunla birlikte kalan Besime teyzesinin oğlu Kâmran ise onun tam tersine çocuklarla oyun oynamaktan hoşlanmayan, ağırbaşlı, ciddi bir karaktere sahiptir. Feride dokuz yaşına geldiğinde büyükannesi vefat eder. O esnada İstanbul'da bulunan Nizamettin Bey, kızının teyzelerinin yanında bir sığıntı muamelesi görme ihtimalinden endişe ederek Feride'yi Dam De Sion adlı bir yatılı okula verir. Feride, yalıdaki yaramazlıklarına gittiği okulda da devam eder. Ağaçlara tırmanan, daldan dala atlayan bir çocuk olduğu için ona okulda "*çalıkuşu*" lâkabını verirler. Feride on iki yaşına geldiğinde babasını kaybeder.

[351]Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, 82. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2013, 541 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Zamanla birbirlerine âşık olan Kâmran ve Feride, yaz tatili için gittikleri Tekirdağ'da İstanbul'a dönerek nişanlanırlar. Kâmran, bir süre sonra Feride'nin de rızasını alarak amcasının yanında sefaret kâtipliği görevi yapmak üzere Avrupa'ya gider. Feride, dört sene sonra Dam De Sion'dan mezun olurken Kâmran da Avrupa'dan döner. Köşkte düğün hazırlıkları başlar. Feride, düğüne üç gün kala onunla konuşmak için gelen çarşaflı bir hanımdan Kâmran'ın İsviçre'de bulunduğu sırada, geçici bir hevese kapılarak genç bir kızla görüştüğünü öğrenir. Kâmran, genç hanımdan nişanlı olduğunu saklar. Genç kız Kâmran'la evleneceği ümidine kapılır. Çarşaflı Hanım, Feride'ye, delil olarak Kâmran'ın Münevver'e gönderdiği mektuplardan birini gösterir. Mektubu okuyan Feride, o akşam, yanına diplomasını ve ailesinden hatıra kalan birkaç eşyayı alarak köşkten ayrılır.

Feride'nin gönlü kırgın bir şekilde gurbet yolculuğu başlar. O geceyi Sahrayıcedit'teki sütninenin evinde geçirir. Bütün ümidini sahip olduğu diplomaya bağlar. Anadolu'nun bir ilinde öğretmenlik yaparak mutlu bir hayat geçireceğini düşünür. Bir ay sonra B… ilinin Zeyniler Nahiyesi'ndeki Vakıf Mektebi'ne tayini çıkar. Feride'nin Zeyniler köyündeki okulda, öğrenciler arasında sarı saçları, duru güzelliği ve melek yüzü ile Munise dikkatini çeker. Onun sevgisiyle âdeta hayat bulur. Üvey annesi tarafından kötü muamelelere maruz kalan Munise'yi ailesinin kabulüyle evlâtlık olarak alır. Bir anne şefkati göstererek onun her şeyi ile ilgilenir.

O sene Maârif Müdürü, öğrenci sayısının az olduğu, daha sağlam ve yeni bir binaya ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle okulu kapatır. Munise ile birlikte Zeyniler köyünden ayrılan Feride'nin ataması B...'deki Darülmuallimât'a yapılır. Müdürü, yardımcısı ve öğretmenleri ile okulunu pek sever. Feride, okulun mûsikîsiki öğretmeni Mevlevî Şeyhi Yusuf Efendi'nin ona âşık olduğunu öğrenince başka bir yere tayini ister. Feride'nin B...'deki okuldan sonra tayini Ç... Rüştiyesi'ne, Ç… Rüştiyesi'nden sonra ise Kuşadası Mektebi'ne çıkar.

Feride, Kuşadası'ndaki okulun savaş sebebiyle hastane olarak kullanıldığını öğrenir. Kitaplarını toplamak için okula gittiği sırada Zeyniler de gördüğü doktorla

tekrar karşılaşır. Doktor Hayrullah Bey, okulu elinden alındığı için üzülen Feride'ye burada aynı hizmeti yaralı askerlere hasta bakıcılık yaparak yerine getirebileceğini söyler.

Beş yıllık aradan sonra hastane olarak kullanılan okul tekrar açılır. Feride okuldaki derslerine başlar. Hayrullah Bey'in yardımıyla okula müdür olur. Bu durum Feride'nin arkadaşlarında kıskançlık ve hazımsızlığa yol açar. Feride'nin müdür olmasını çekemeyen arkadaşları, onun okuldan gitmesi için Hayrullah Bey'in âşığı olduğu iftirasını atarlar. Bu konuyla ilgili bir tahkikat yapılır. Hayrullah Bey, Feride'den sağlık durumu iyi olmadığından Kuşadası İnas Rüştiyesi'nden istifasını belirten bir dilekçe yazmasını ister.

Hayrullah Bey, Feride'nin gidecek yeri olmadığı için son çare olarak onunla arasında bir nikâh kıydırarak formaliteden ibaret olan bir evlilik gerçekleştirir. Zira bu yolla dedikoduların önüne geçip Feride'yi korumuş olur. Hayrullah Bey ölmeden önce Feride'den ailesinin yanına dönerek onlarla barışmasını ister. Bir vesileyle aldığı Feride'nin hâtıra defterini kutuya koyarak Kâmran'a vermesini ister. Bir süre sonra Hayrullah Bey vefat eder.

Feride, Hayrullah Bey'in vasiyetini yerine getirmek için teyzesinin ve Kâmran'ın bulunduğu Tekirdağ'a gider. Yakın bir zamanda eşi Münevver'i kaybeden Kâmran, Feride'yi görünce içi içine sığmaz. On gün Tekirdağ'da kalan Feride, gitmeden bir gün önce Müjgân'a eşinin vasiyetinden bahsederek mühürlenmiş paketi, ertesi gün, o çiftlikten ayrıldıktan sonra Kâmran'a vermesini ister. Müjgan, o gece Kâmran'ın yanına giderek paketi ona verir. Paketin içinden Feride'nin mavi kaplı okul defteri ile Hayrullah Bey tarafından Kâmran'a yazılmış bir mektup çıkar. Kâmran, sabaha kadar defteri okur. Feride'nin ona olan aşkını bir kez daha öğrenen Kâmran, onunla mutlu bir şekilde evlenir.

1.1.12. *PERVANELER*

Konusu:

Pervaneler[352] romanın konusu, Türkiye'de açılan yabancı okulların misyonerlik faaliyetleri ve bu okullara giden Türk gençlerinin aldıkları eğitim sonucunda kültür ve medeniyetlerine birer yabancı haline gelmesidir.

Olay Örgüsü:

İstanbul'un Bebek semtine gitmek için yola çıkan Doktor Burhan Ahmet, tramvayda genç asistanı Cemil ile karşılaşır. Burhan Ahmet ve Cemil burada büyük bir kalabalığın arasında kalırlar. Bu kalabalık, Millî Mücadele sonucunda yenilgiye uğrayan müttefiklerin İstanbul'dan gidişlerini büyük bir coşku ve sevinçle kutlayan Türk halkıdır. Burhan Ahmet, Cemil'e, kız kardeşi Leman'ı görmeye gittiğini, eğer isterse kendisinin de gelebileceğini söyler. Leman'a âşık bir genç olan Cemil, Burhan Ahmet'in teklifini büyük bir memnuniyetle kabul eder.

Burhan Ahmet, yolculuk sırasında Cemil'e Leman'ın kendisinin karşı çıkmasına rağmen, bir Amerikan okulu olan Bizans Koleji'nde okumaktaki ısrarından bahseder. O, yabancı okullarda okuyan Türk gençlerinin bu okullarda kendilerine verilen eğitim neticesinde kendi benliklerine, ailelerine ve birer yabancı olup Türklükten sıyrılarak Amerikan taklitçisi haline geldikleri düşüncesindedir.

Leman'ı evde bulamayan Burhan Ahmet, Cemil'i, müttefiklerin ülkeyi terk edişini kutlamak maksadıyla kendi evinde akşam yemeğine davet eder. Burhan

[352] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, 1. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002, 142 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Ahmet'in Fransız eşi Cláire, Fransızların ülkeyi terk etmeleri sebebiyle üzüntüsünden hastalanır ve onun istediği gibi bir kutlama yapmasına engel olur.

Burhan Ahmet, Meşrutiyet'in ilk yıllarında ilim öğrenmek için Avrupa'ya gider. Paris'te bir şarap tüccarının kızı ile Cláire ile evlenir. İlmî bir ciddiyete sahip olan Burhan Ahmet, o zamanlar bütün insanların kardeş olduğu düşüncesindedir ve bu sebeple Fransız bir Katolik olan Cláire ile evlenmekte bir beis görmez. Burhan Ahmet'in ailesi bu evliliği pek hoş karşılamaz ve bu durum Cláire ve aile arasında bir soğukluk oluşmasına sebep olur. Burhan Ahmet, en meşhur tıp hocalarından biri haline gelir. Cláire ve Burhan Ahmet'in iki kız ve iki erkek olmak üzere dört çocukları olur. Çocukların Fransız Katolik bir anne ile Müslüman Türk milliyetçisi bir baba arasında aldıkları terbiye, onların iki yüzlü bir hal almalarına sebep olur.

Kolejin gündüzcü öğrencilerinden Nesime, Mevlevî şeyhi Âmir Çelebi'nin kızıdır. O, doğduğunda annesi vefat eder ve babasının yanında tekkede büyür. Nesime'nin Bizans Koleji'nde aldığı eğitim ve sahip olduğu çevre, onun, yaşadığı muhiti sorgulamasına sebep olur. Kendisi için iki yol olduğunu düşünen Nesime, tekkede yaşanan hayatı değil, Amerika'daki hayatı yaşamayı uygun bulur. Leman ise ailesi tarafından ona iyi bir gelecek sağlayacağı ümidiyle Bizans Koleji'ne verilir.

Mr. Cox, büyük bir servet sahibi olup Hristiyan Cemiyeti'nin üyelerindendir. O; servetini, Protestan cemiyetlerine yardımda, dünyanın dört bir tarafından gelen öğrencileri okutmada ve himaye etmede kullanır. Nesime ve Leman'a göre Mr. Cox'un İstanbul'a gelmesi, onların okumak için Amerika'ya gitme fırsatını yakalamaları demektir.

Burhan Ahmet, çocuklarının bir Türk olarak yetişmesi istediği için iki oğlunu bir Türk okulu olan İstanbul Lisesi'ne verir. Ağırlıklı olarak Fransız kültürü ile yetişen çocuklar, gittikleri Türk okuluna tam adapte olamazlar. Cláire'ın mutsuz olduğunu gören Burhan Ahmet, onun sevineceğini umut ederek Sâmi Bey'in yabancı

eşi Andrée'nin İstanbul'a geldiğini ona haber verir. Cláire ve Andrée, zıt karakterlerde olmalarına rağmen birbirini çok seven iki arkadaştır.

Sâmi Bey, mimarlık eğitimi için Paris'e gider ve orada konservatuar öğrencisi olan Andrée ile evlenir. Evlendikten sonra İstanbul'a gelen Andrée, bu hayata kolay kolay alışamaz. O, aradığı huzuru kayınpederi Âmir Çelebi'nin yanında tekkede bulur. Sâmi Bey aynı zamanda Burhan Ahmet'in de samimi bir dostudur. O da Burhan Ahmet gibi kız kardeşini Nesime'nin Amerika'ya gitmesine karşıdır.

Nihayet Mr. Cox, İstanbul'a gelir ve onun şerefine Bizans Koleji'nde kabul töreni yapılır. Leman daha önceki kabul töreninde görmüş olduğu Amerikalı zabit ile tanışır. Laubalilikten hoşlanmayan okul yönetimi görüşmeye zamanında gelmeyen Leman'ı değil, sadece Nesime'yi Mr. Cox'a takdim ederler. Takdim edilemeyen Leman, yaşadığı hayal kırıklığı ile Amerikalı zabit Jack Peterson'la aşk yaşamaya başlar. Ailesinin bütün uyarılarına rağmen onları dinlemeyerek Jack Peterson'la Amerika'ya gider.

Burhan Ahmet, Leman'ın yaşadığı hadisenin tesiri ile kızlarını okuldan alır ve onları kendisi okutur. Kızlarını din vasıtasıyla Türklüğe bağlamak ister. Onlara namaz kılmayı, Kur'ân okumayı öğretir. Bir gün Sevda'ya ders vermek için odasına girdiği esnada onun bir kâğıt sakladığını fark eder. Sevda uyuduktan sonra elini yastığın altına uzattığında bir Hristiyan tespihi görür. Tespihin yanında resimler ve Fransızca yazılmış bir mektup da vardır. Mektup, Hz. İsa'ya yazılmış bir tazarrunamedir. Bütün gördükleri karşısında dehşete kapılan Burhan Ahmet'in çocukları için beslediği bütün umutlar söner.

Bizans Koleji'nde Nesime'nin Hristiyanlar Cemiyeti'ne hizmet edeceği hattâ Hristiyan olacağı yönünde haberler duyulur. Nesime büyük bir başarı ile okulu bitirir ve diplomasını alır. Ailesine, yengesi Andrée'ye gideceğini söyleyerek elinde bir valizle vapura binerek Amerika'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır.

1.1.2. *VURUN KAHPEYE*

Konusu:

Vurun Kahpeye[353] romanında Millî Mücadele döneminde Yunan ordusunun işgal ettiği bir Anadolu kasabasına tayini çıkan öğretmen Aliye'nin, Kuvâ-yı Milliye ruhunu güçlendirmek için çalıştığı sırada Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlarının taassubuyla linç edilerek öldürülmesi anlatılır.

Olay Örgüsü:

Dârülmuallimât'tan (Kız Öğretmen Okulu) yeni mezun olan Aliye, İstanbullu genç bir öğretmen adayıdır. Annesini verem hastalığı sebebiyle çok küçük yaşta kaybeder, yüzbaşı olan babasının izine ise annesi öldükten sonra bir daha rastlayamaz. Okulundaki genç bir öğretmenin "*Anadolu'da çalışınız*" telkini ile, diploma alır almaz adını kimsenin bilmediği bir Batı Anadolu kasabasına öğretmen olarak atanır. Kasabaya vardığında Maârif Müdürlüğü'ne giden Aliye, kalacağı yer ve mekteple ilgili olarak Maârif Müdürü'nden bilgi alır. Meclis-i idare azasından Ömer Efendi ve eşinin evine taşınır. Zamanla Ömer Efendi ile Gülsüm Hanım'ın gönlüne girererek onların rahmetli kızları Emine'nin yerini alır.

Yunanlılar ile Kuvâ-yı Milliye'nin çarpışması memleketi ikiye böler. Halk Yunan kuvvetlerine karşı birlik olurken Kuvâ-yı milliye'ye karşı olanlar ve İstanbul'daki Ferit Paşa Hükümeti'ne bağlı olanlar diye ikiye bölünür. Millî heyecanla ruhu dolu olan Aliye, çocuklara millî marşlar öğretir ve onlara ellerinde bayraklarla yürüyüşler yaptırır. Aliye'nin bu davranışları, kasaba halkı tarafından şüphe ile karşılanır ve halkın zihninde onun Kuvâ-yı Milliye taraftarı olduğu kanaati

[353] Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, 9. Basım, Can Yayınları, İstanbul 2013, 207 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

oluşur. Bütün olan bitenleri öfkeyle izleyen Hacı Fettah Efendi, bir cuma günü halkı toplar ve Kuvâ-yı milliye aleyhine vaaz verir.

Hacı Fettah Efendi hiddetli bir şekilde halka vaaz verdikten sonra kasabaya Tosun Bey öncülüğünde elli kişilik bir çete gelir. Tosun Bey, o sırada elinde bayraklarla öğrencileri ile oradan geçen Aliye ile göz göze gelir. Kendisi Kuvâ-yı milliye taraftarı olan Ömer Efendi, Tosun Bey'i evinde misafir eder.

Genç bir yüzbaşı olan Tosun Bey, Yunanlıların İzmir'i işgalinde hemşehrilerinden oluşan bir çete ile dağa çıkar. Güçlü bir imanı, başkaldırışı ve garazıyla çevredeki Yunan ordusunun en çok korktuğu çeteye sahiptir. O, Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için toplanacak para için kasaba eşrafı hakkında Ömer Efendi'den bilgi alır. Kendisinden beş bin lira istenen Hacı Fettah Efendi, bu duruma ateş püskürerek itiraz eder. Kasaba eşrafı da kendilerinden istenen parayı vermek istemez ve hanımlarını bu durumu konuşmak üzere Aliye'nin yanına gönderirler. Aliye bu konuda onlara yardım edeceğine dair söz vererek Tosun Bey'le konuşmaya gider. Aliye'yi dinleyen Tosun Bey, onu üzecek bir karar almayacağını söyleyerek Aliye'ye evlenme teklifi eder. Ömer Efendi'den ve kasaba halkından Aliye'yi isteyen Tosun Bey, Aliye ile nişanlanır.

Başka bir kasabada Yunanlılara karşı harekât düzenleyeceklerini söyleyerek ayrılan Tosun Bey, Aliye'yi onlara emanet edip on beş gün sonra düğün yapmak üzere geleceğini belirterek kasabadan ayrılır. Kendilerinden para alınmayacağını öğrenen kasaba eşrafı Aliye'ye minnet duyar. Hacı Fettah Efendi ile Hüseyin Efendi'de ise büyük bir öfke ve kin vardır. Aliye'ye duydukları düşmanlıkla bir plân yaparlar.

Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi tasarladıkları plan doğrultusunda Yunan karargâhına giderek muhbirlik yaparlar. Yunan karargâhında Binbaşı Damyanos'a Tosun Bey'in ve Ömer Efendi'nin Kuvâ-yı milliye taraftarı olduklarını, Tosun Bey'in kuvvetlerinin sayısını, Yunan karargâhına yapılacak harekâtın ne

zaman başlayacağını anlatırlar. Hacı Fettah Efendi bu bilgilerin yanında İstanbul'dan kasabaya yeni atanan Aliye'den de bahseder. Damyanos öğrendiği bilgilerle kasabayı işgal etmek için hazırlıklara başlar.

Binbaşı Damyanos, askerleri ile birlikte kasabaya gelir. Damyanos'a kalması için bir yer hazırlayan Hacı Fettah Efendi, Yunanlılar için çalışan bir adam haline gelir. Aliye'den oldukça etkilenen Damyanos, Hacı Fettah Efendi'nin Ömer Efendi hakkındaki şikâyetini dikkate almaz ve Ömer Efendi'yi serbest bırakır. Bir süre sonra Ömer Efendi'yi elinde tutmadan Tosun Bey'in ortaya çıkmayacağını düşünürek onu tekrar tutuklatır.

Aliye büyük bir öfke ile Yunan karargâhına gelir. Damyanos, Aliye'ye kendisiyle Yunanistan'a gelirse hem Ömer Efendi'yi hem de nişanlısı Tosun Bey'i serbest bırakacağını söyler, fakat Aliye bu teklifi reddeder. Aliye, babasını kurtarmak için Damyanos'la görüşmeye gider. Gözleri Yunan karargâhında Aliye'nin çıkmasını bekleyen Durmuş, birdenbire yanında Tosun Bey'i görür. Durmuş, Tosun Bey'e bütün olan biteni anlatır ve Tosun Bey'den onları kurtarmasını ister.

Ömer Efendi Atina'ya sürülür ve mallarının bir kısmına Hacı Fettah Efendi sahip olur. Damyanos, Yunan kuvvetlerinin durumu hakkında bilgi vermek üzere Atina'ya çağrılır. Hacı Fettah Efendi ile Hüseyin Efendi, Aliye'nin şüpheli biri olduğuna dair kasabada türlü dedikodular yayarlar.

Tosun Bey vaziyeti anlamak ve Aliye'yi görmek için kasabaya gelir. Hiç kimseye görünmeden Aliye'nin evinde kalır. Aliye bir kurtuluş çaresi bulur ve plânını Tosun Bey'e anlatır. Aliye, Damyanos'a Hüseyin Efendi'nin evinin etrafından uzaklaştırılması ve Hacı Fettah Efendi'nin ortadan kaldırılması şartıyla evlilik teklifini kabul edebileceğini söyler. Damyanos, Aliye'nin bütün şartlarını kabul eder.

Tosun Bey, Yunanlıların cephaneliğini havaya uçurur ve askerin dönüş yolu olan köprüyü yıkar. Bunun haberini alan Damyanos ve Yunan kuvvetleri kasabadan çekilir giderler. Aliye, Yunan karargâhından kaçıp Gülsüm Hanım'ın yanına gelir. Kasabada hiçbir Yunan askeri kalmadığına inanan halk, hapishanedeki tutukluları serbest bırakır. Bu tutuklular arasında Hacı Fettah Efendi ile Hüseyin Efendi de vardır. Daha önce Yunanlılarla işbirliği yapan Hacı Fettah Efendi, şimdi de Yunanlılar aleyhine yaptığı konuşmalarla kasaba halkının âdeta önderi haline gelir. Halkın desteğini kullanarak çektiği sıkıntıların bedelini ödetmek ister. Kin ve ihtiras duyguları içinde Aliye'yi kahpelikle suçlar. Aliye, onun tahrikleri sonucunda galeyana gelen halk tarafından linç edilerek öldürülür.

Kasabaya ilk giren Türk birliğinin komutanı Âli Bey, Tosun Bey'in cephanenin atılışı sırasında vücudunun yarısını kaybettiğini söyleyerek onun nişanlısını sorar. Aliye'nin âkıbetini öğrenir ve müsebbipleri hakkında araştırma yapar. Sonunda Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi'nin hıyanetleri, şahitlerin ifadeleriyle ispatlanır ve her ikisi de İstiklâl Mahkemesi kararıyla idam edilir.

1.1.4. *FATİH-HARBİYE*

Konusu:

Fatih-Harbiye[354] romanında Doğu kültüründe yetişmiş genç bir Türk kızının yanlış batılılaşmanın tesirinde kalarak yaşadığı bunâlim ve bunâlimın neticesinde ailesi ve çevresiyle yaşadığı çatışma, nihayetinde onların yardımıyla kendi özüne dönüşü anlatılır.

Olay Örgüsü:

Dârülelhân'da (Konservatuvar) eğitim gören Neriman ve Şinasi; aynı mahallede oturan, arkadaşlıkları lise yıllarına dayanan ve birbirini seven iki gençtir. Dârülelhân'ın alaturka bölümünde Neriman ud, Şinasi ise Kemençe çalmaktadır. Şinasi, son zamanlarda Neriman'ın davranışlarında birtakım değişiklikler sezer. Fark ettiği bu değişimi hadiselerin seyri de teyit eder. Neriman'ın kıyafetlerine çok daha fazla önem vermesi, Şinasi ile konuşurken asabî davranışlar sergilemesi, Dârülelhân'a daha seyrek gelmesi bunların birkaçıdır.

Neriman bir gün Şinasi'ye Beyazıt'taki bir arkadaşına gideceğini söyler, fakat tam tersine Fatih-Harbiye tramvayına binerek Beyoğlu'na gider. Neriman'ı Fatih-Harbiye tramvayına binerken gören Şinasi, Neriman'ın ondan gizlediği bir şey olduğunu ve ona yalan söylediğini anlar. Akşam olunca Neriman'ın evine gider ve saatin geç olmasına rağmen Neriman'ın hâlâ eve gelmediğini öğrenir. Gece geç saatlerde eve dönen Neriman, babasına hiçbir açıklama yapmadan odasına çıkar.

[354]Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*, Semih Lütfü - Sühûlet Kütüphanesi, 1. Baskı, İstanbul 1931, 149 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Neriman, ertesi gün uyandığında zihninde hep akşam Maksim Salonu'nda Macit'le geçirdiği eğlenceli saatler vardır. Kızının akşam nerede olduğunu merak eden Fâiz Bey, Gülter'den, Neriman'ın Fahriyeler'de olduğunu, gece yarısına kadar saz yaptıkları için geç geldiğini öğrenir. Dârülelhân'a giden Neriman, orada Şinasi'yi görür ve ona akşam Maksim Salonu'nda Macit'le beraber olduğunu anlatır. Şinasi, Neriman'ın ona yalan söylemesini hazmedemez ve rencide olmuş bir şekilde onun yanından ayrılır.

Neriman, Şinasi'yi üzdüğünün farkındadır. Şinasi'den pek de vazgeçmek istemeyen Neriman'ın Şinasi aralarında geçen bu mesele yüzünden iyice sinirleri bozulur. Kendinden nefret eder. Oturduğu mahalle, ev ve insanlar sinirine dokunur. Şinasi ile aralarında geçenleri Fahriye'ye anlattığı sırada Fatih-Harbiye tramvayının yaklaştığını görür. Fatih-Harbiye tramvayı âdeta Neriman'ın arzularını harekete geçiren bir uyarıcı gibidir. Neriman, Macit'le görüşme ihtimali ile tramvaya binerek Beyoğlu'na gider. Löbon'un ikinci katında Macit'le karşılaşan Neriman, Macit tarafından Perapalas'taki baloya davet edilir. Neriman baloya gitmeye son derece heveslidir. Oraya gidebilmenin yollarını düşünmeye başlar. Neriman, Perapalas'taki baloya mutlaka gitmek ister ve bu konuda babası Fâiz Bey'i ikna edebilmek için onun gözüne girmeye çalışır.

Neriman'ın Batı'nın hayat tarzına karşı ilgisi, eğitimlerini Avrupada alan büyük dayısının kızlarının etkisi ile olur. O, hem Macit hem de dayısının kızlarının etkisi ile Batı ile Doğu arasında bir ikilem yaşar. Neriman'a göre Macit Batı'yı, Şinasi ise Doğu'yu temsil eder. Şinasi'nin ne durumda olduğunu merak eden Neriman Dârülelhân'a gider. Şinasi ile bir müddet konuşan Neriman, onun temelinde sevginin olduğu ilişkilerinin sorgulanmasına muhatap olur. Neriman sesli olarak Şinasi'ye cevap veremez, ama iç sesi ile Fatih'te oturmak istemediğini, yaşadığı dünyayı beğenmediğini hattâ nefret ettiğini dile getirir. Şinasi, Neriman'ın ne istediğini bildiğini söyler: " - *Sen ... dedi, iki gözüm Neriman, sen foks-trot oynamak istiyorsun ve iyi bir kavalye. Onu da bulmuşsun*." (s. 78) Neriman'ın sinirleri, Şinasi'nin sözlerinin etkisi ile yine bozulur ve bayılır. Şinasi'nin yardımı ile kendine gelir. Fâiz

Bey bütün olan biteni Şinasi'den öğrenir ve ona Neriman'la arasındaki ilişkiyi evlilik ile sonuçlandırmaları gerektiğini söyler. Şinasi, Fâiz Bey'in bu sözlerine cevap vermez, fakat bu teklife uyacağını belli eden davranışlar sergiler.

Faiz Bey, Neriman'ın tavır ve davranışlarındaki değişimden endişe eder. Şinasi ile konuştuğu evlilik bahsini Neriman'a da açar. Neriman, kendini toparlamak için babasından üç ay süre ister. Fâiz Bey bunu kabul eder. Neriman konuşmasının devamında babasına bütün arkadaşlarının Perapalas'taki baloya gideceğini, fakat kendisinin bundan mahrum kalacağını belirtir. Fâiz Bey, Neriman'ın Şinasi ile birlikte baloya gitmesine izin verir. Neriman baloda giyeceği kıyafet konusunda bir fikir almak için dayısının kızlarının yanına, Şişli'ye gider. Eve gittiğinde yaşlı bir kadının ağlamaklı bir şeyler anlattığını görür. Dayısının kızlarından bu yaşlı kadının hayat hikâyesini dinler:

Aslen Rus olan bu kadının güzel bir kızı vardır. Bu kız Rus bir artiste âşık olur, fakat bir türlü evlenemezler. Kızın âşık olduğu artist, gitar çalıp para kazanan fakir bir gençtir ve bu sebeple kıza müreffeh bir hayat tarzı sunamamaktadır. Bir gün kızın karşısına zengin bir adam çıkar ve kız onunla yaşamaya başlar, fakat belli bir süre geçtikten sonra hakikî değerleri ona lüks bir hayat sunan zengin adamda değil, gitar çalarak para kazanan fakir gençte bulduğunu anlar. Sonunda bir gece yarısı evden çıkar ve eski sevgilisinin bulunduğu yere gelir, fakat gençten bu sefer ilgi göremez. Bir mektup yazarak intihar eder.

Dinlediği bu hikâyeden oldukça etkilenen Neriman, bu kızın hayatı ile kendi hayatı arasında büyük benzerlikler görür. Oradan ayrılarak Fatih'e gelir. Perapalas'taki baloya gitmekten vazgeçer. Babası Fâiz Bey'e üç ay bile beklemeden Şinasi ile evleneceğini söyler.

1.1.5. *SİNEKLİ BAKKAL*

Konusu:

Sinekli Bakkal[355] romanında II. Abdülhamit döneninde İstanbul'un arka mahallelerinden birinde Türk örf ve âdetlerine göre yaşayan bir aile ve bu ailede meddahlık yapan bir babanın kızı olan Rabia'nın, Türk musikisine olan yeteneği ile ilgi uyandırarak odak noktası haline gelmesi, Batı musikisinin üstadı olarak kabul edilen İtalyan Peregrini ile evlenmesi ve dönemin yönetiminin baskısından kurtulmak isteyen aydınların özgürlük mücadelesi anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

İkinci Abdülhamid döneminde İstanbul'un Aksaray ilçesinin adını semtinden alan Sinekli Bakkal Sokağı'nda yaşayan İmam Hacı İlhami Efendi, insanlara mesleği gereği yardımcı olan biridir. Genç yaşta hanımı vefat eden imamın Emine adında bir kızı vardır. Kendisine birçok yönleriyle benzeyen Emine, âdeta imamın düşünce yapısının timsali gibidir. Emine, daha on yedi yaşındayken mahallede zenne rolüne çıkmasıyla meşhur, Kız Tevfik lâkaplı bir meddaha gönlünü kaptırır ve ona kaçar. Tevfik'ten pek de hoşlanmayan Hacı İlhami Efendi ise Emine'yi mahalle huzurunda evlâtlıktan reddeder.

Aynı sene annesi ve dayısı vefat eden Tevfik, dayısından miras kalan İstanbul Bakkaliyesi'ni işletmeye başlar. Tevfik dükkânı kâr yapacak şekilde idare edemez ve tezgâhın başına Emine geçer. Dükkân, eski günlerindeki gibi işlemeye başlar. Kendisini dükkânında yalnız hisseden Tevfik, bir gece yarısı, arkadaşları ile dükkânda otururken onlara içeriğinde Emine'nin de taklidi olan bir gösteri sunar. Tevfik, Emine'nin taklidini yaptığı sırada Emine uykudan uyanır ve bütün olanlara

[355]Halide Edib Adıvar, *Sinekli Bakkal*, 13. Basım, Can Yayınları, İstanbul 2013, 473 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

gözleri ile şahit olur. Gördüğü bu durum karşısında öfkeye kapılan Emine, babasının evine döner. Babasının da desteği ile Tevfik'ten boşanır. Bu haber mahalle arasında duyulmakla kalmayıp din, iman elden gidiyor denilerek birtakım dedikodular çıkartılır. Sonunda Tevfik, padişaha ihbar edilir ve Gelibolu'ya sürülür. Bu sırada Emine'nin Tevfik'ten bir kız çocuğu dünyaya gelir: Adı Rabia'dır.

Rabia, daha küçük yaşta imam dedesi Hacı İlhami Efendi'nin öğretileri etkisinde kalır. Ahiret âlemini bütün dehşetiyle dedesinden öğrenir. Hacı İlhamî Efendi; Emine ve Tevfik'le yaşadığı tecrübeden sonra Rabia'yı mahalle mektebinde değil, kendi gözetimi altında okutmak ister. Rabia'ya ders verirken onun sûreleri kısa zamanda ezberlediğini fark eder ve onu hafız yapmaya karar verir. Rabia on bir yaşında hafız olur.

İlk ramazanda imamın iki senede kazanamadığı parayı kazanan Rabia, ona gösterilen ilgiden çok memnundur. Rabia'nın ilk başarısı ve tanınması ise Valde Camii'nde mukabele okurken Selim Paşa'nın eşi Sabiha Hanım'ın dikkatini çekmesiyle olur. Rabia, güzel sesi ve üslûbuyla dinleyenleri kendine hayran bırakır. Sabiha Hanım, camide mukabele okurken dinlediği Rabia'nın her akşam konağına gelip ona Kur'ân okumasını ister. Selim Paşa, imama, Rabia'nın hem zeki hem de yetenekli olduğunu söyleyerek konağa gelen Arapça, Farsça, Fransızca ve Musiki hocalarından istifade etmesinin uygun olacağını söyler. İmam ise bu teklifi, Rabia'nın evlerde okuduğu aşır ve mukabele karşılığında aldığı kazancı almak şartıyla kabul eder ve Rabia'yı düzenli olarak konağa göndermeye başlar. Ahiret düşüncesini hiç sevmeyen Sabiha Hanım, hoşgörülü bulduğu Mevlevî tekkelerine gitmeye başlar. Tekkede tanıştığı Mevlevî şeyhi Vehbi Dede'yi meşrebine uygun bulduğu için onu musiki hocası olarak tutar. Rabia'nın Vehbi Dede ile musiki dersleri, Arapça ve Farsça derslerinden sonra başlar. Rabia, Vehbi Dede'yi hayran bırakan bir hızla ve yetenekle bütün alaturka sazları öğrenir.

Hilmi'nin "*Genç Türkler*" davası için çalışması, padişaha son derece bağlı olan babası Selim Paşa ile aralarının açılmasına sebep olur. Baba oğulun tek

birleştikleri nokta, Rabia'nın musiki dalında büyük bir yetenek olduğudur. Hilmi, annesinin onayı ile Rabia'yı Piyano hocası Peregrini'ye dinletir. Rabia'yı dinleyen Peregrini ondaki sanat ışığını fark eder.

Rabia, akşam konaktaki musiki dersinden eve döndükten sonra Tevfik'in evinde bir ışık yandığını fark eder. Tevfik'in Gelibolu'dan dönmüş olabileceği ümidiyle hemen ertesi gün babasının evine gider. Tevfik ve Cüce Rakım'la sevgiyle kucaklaşan Rabia, dedesinin evinden ayrılarak babasının evine taşınır. Tevfik, Sinekli Bakkal Sokağı'ndaki eski dükkânı yenileyerek İstanbul Bakkaliyesi'ni açar. Bir yandan da Kabasakal Kıraathanesi'nde oyununu kurar. Kıraathanede gösterilen oyunlara halkın artan ilgisi neticesinde haftada iki akşam meddahlık yapar.

Rabia'dan gelen kazancı kesilen Hacı İlhami Efendi, kızı Emine'nin yoksulluk içinde ölmesine büyük bir öfke duyarak eski damadı Tevfik'i Dâhiliye Nazırı Zati Bey'e ihbar eder. Hilmi, durumun fark edilmesi üzerine postaneye gazeteleri almaya Tevfik'i kadın kılığında gönderir. Fransız Postanesi'nin kapısında görevlendirilen Selim Paşa'nın adamları, hal ve tavırlarından şüphelendikleri Tevfik'i postaneden çıkarken yakalarlar. Tevfik'ten bir türlü haber alamayan Rabia, babasının Şam'a sürgün edildiğini öğrenir. Selim Paşa'nın oğlu Hilmi ise babasının padişaha ve devlete bağlılığı düşünülerek Şam'a Vali Yardımcısı olarak tayin edilir.

Babası Şam'a sürgün edilen Rabia, hem babasına para göndermek hem de evin geçimini sağlamak için dükkânı idare etmeye başlar. Peregrini'nin annesi ölür ve ondan büyük bir miras kalır. Peregrini işlerini düzeltmek için İtalya'ya gider. Bir süre sonra İtalya'dan dönen müzisyen, Rabia'ya karşı olan hislerinden emin olarak ona evlenme teklifi eder. Rabia, Müslüman olma şartını kabul eden Peregrini ile evlenir. Bir süre sonra hasta olan dedesinin ölüm haberini alır ve yapılan tadilâttan sonra imamın evine taşınır. Sıkıntılı bir hamilelik süreci yaşayan Rabia'nın bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Bu arada 1908 İhtilâli ile eski rejim sürgünleri geri gelmeye başlarlar. Bunların arasında Rabia'nın babası, nam-ı diğer Kız Tevfik de vardır. Rabia ve ailesi için artık mutlu günler başlamaktadır.

1.1.6. *BATMAYAN GÜN*

Konusu:

Batmayan Gün[356] romanının konusu, hakikat arayışında akıl ve bilimle tatmin olamayan Aliye'nin, ihtiyacı olan "*vicdanî bilgiye*" büyükbabası İrfan Paşa'dan ona tevarüs eden defter notlarında anlatılan hakikatler ve yaşadığı aşkla ulaşmasıdır.

Olay Örgüsü:

İrfan Paşa, liyakat sahibi bir devlet adamı olarak çeşitli yerlerde valilik yapmış ve aynı zamanda ressam olan bir şahsiyettir. Eşi vefat ettikten sonra emeklilik yıllarını köşkte geçirir. Oğlu Sezai Nur Bey'i burada evlendirir ve iki erkek, bir kız olmak üzere üç torun sahibi olur. Vefat ettikten sonra oğlu Sezai Nur Bey'e muhteviyatı zengin bir kütüphane ile ruh dünyasının bir yansıması olan notlarından oluşan defterler bırakır. Sezai Nur Bey, babasının ona bıraktığı özel mirası muhafaza etmekte titiz davranır, fakat bu zengin ilim ve irfan dünyasından istifade etmediği gibi kendini bu dünyadan uzak tutar.

Sezai Nur Bey, İrfan Paşa'nın tek oğludur. Eğitim hayatı memleket dışında geçer ve genç yaşında diplomasiye girerek çeşitli memuriyetlerde çalışır. Mizaç itibariyle babasına pek benzemeyen Sezai Nur Bey, emekli olduktan sonra ailesi ile birlikte köşke yerleşir. Belçika ve Tahran'da hariciye memuru olan iki oğlu ile çok güçlü bir sevgiyle bağlı olduğu bir kızı vardır. Aliye babasının hayat kaynağı, hayattaki tek uğraşıdır. Aliye'nin eğitim hayatı, babasının işi sebebiyle Avrupa'nın çeşitli yerlerinde geçer.

---

[356] Samiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, 7. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2012, 315 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Aliye'yi bir başka seven Sezai Nur Bey, onun yarım kalan eğitimini tamamlamak üzere Avrupa'ya gideceğini düşündükçe hüzünlenir. Fikriye Hanım, öteden beri sosyete komşuları ile tanışmak istemekte ve bunun için fırsat kollamaktadır. Aliye'nin Avrupa'ya gidişi onun için güzel bir bahane olur ve bir veda yemeği düzenlemeye karar verir. Büyük bir zevkle yemek hazırlıklarına başlar. Nihayet ziyafet günü gelir. İstanbul sosyetesi yavaş yavaş gelmeye başlar. Aliye ise aralarında kuvvetli bir bağ olan çocukluk arkadaşı Selma'yı beklemektedir. Misafirler gelmeye devam ederken nihayet Fikriye Hanım'ın merakla beklediği Ulviye Hanım ve eşi Moskova Tıp Kongresi'nde olduğu için ona bu davette eşlik eden Doktor Cevat ve Doktor Hüsnü de gelirler.

Ziyafetten sonra Selma köşkte on gün kalır. Aliye ile birlikte korulukta, kırlarda güzel vakit geçirirler. Zaman zaman Doktor Hüsnü ile karşılaşırlar. Doktor Hüsnü, Aliye'ye ilgi duymakla birlikte onun ulaşılması son derece zor biri olduğunu düşünür. Hemen bir karar verir ve Selma'ya evlenme teklifi eder.

Aliye, Selma'ya mektup yazmak ve büyük babasının defterlerini düzenlemek için kütüphaneye gelir. Notların birinde büyükbabasının "K" remziyle birinden bahsettiğini görür. Notların devamında "K"nın tıbbiyenin son sınıfında talebe olduğu yazılıdır. Aliye bu notlardan "K" remziyle anlatılan kişinin büyükbabasının tablosunda tıbbiye üniforması taşıyan genç olduğunu anlar.

Nihayet Aliye'nin Almanya'ya gideceği gün gelir. Aliye, Berlin yolculuğu sırasında yanında götürdüğü defterleri okuyarak vakit geçirir. Berlin'de Borneisteinler'in pansiyonuna yerleşir ve onunla aynı pansiyonda kalan Profesör Kerim Bey'in oğlu Feyzi ile tanışır. Aliye, Berlin'de defter notlarındaki ruh ve mana iklimi ise huzur ve sükûn bulur. Bu sebeple onun hakikati arayışında hazine değerinde olan İrfan Paşa'nın notlarına "*Batmayan Gün*" ismini verir.

Sezai Nur Bey, kızı Aliye'den sürpriz bir mektup alır. Aliye bu mektupta "K" ile tanışma hikâyesini anlatır. Bir gün Feyzi ile üniversiteden dönerken karşıdan

tebessüm ederek gelen birini görürler. Feyzi koşarak babasının boynuna sarılır. Babasına Aliye'yi komşuları Sezai Nur Bey'in kızı olarak tanıştırır. Kerim Bey, Feyzi'ye Aliye'yi yirmi üç sene evvel Boğaziçi'ndeki köşklerinde on aylıkken büyükbabasının kucağında gördüğünü anlatır. Kerim Bey'in açıklamaları ile bilmece çözülür. Kerim Bey, İrfan Paşa'nın hatıralarında "K" remziyle anlattığı tıbbiyeli gençtir.

Hüsnü, Aliye İstanbul'dan gidince hisleri ile başbaşa kalır. Aliye'ye olan aşkı onu âdeta tutsak eder ve bu sebeple Berlin'deki bir akrabası vasıtasıyla Aliye'nin ne yaptığını, kimle görüştüğünü öğrenir. Kerim Bey'in orada olduğunu öğrenince kıskançlık krizine girer.

On dört gün gelir geçer ve Kerim Bey'in İstanbul'a dönme vakti gelir. Aliye, babasına yazdığı mektupta rûhî bir değişim yaşamasına sebep olan aşkından bahseder. O, Kerim Bey'in aşk cezbesine tutulur. Mektubu yazdığı sırada hastalanır. Aliye on altı günlük tedavi sürecinden sonra tehlikeyi atlatır ve hastalığını duyan babası onu görmeye gelir.

Aliye, Berlin'de sekiz ay kaldıktan sonra babası ile birlikte İstanbul'a döner. Kerim Bey, oğlu Feyzi'den İstanbul'a geldiğine dair bir telgraf alır. Ulviye Hanım, Feyzi'nin gelişi sebebiyle bir ziyafet yemeği verir. Selma ve Aliye, sohbet etmek için köşkün tenha bir köşesi olan kestanelikte buluşmak için sözleşirler. Bir süre yemekte vakit geçiren Aliye, kestaneliğe gider. Daha sonra oraya Hüsnü gelerek ona aşkını itiraf eder. Bu aşkın sadece kendine ait olması gerektiğini söyleyerek zehirli iğneyi Aliye'nin koluna batırır. Tam o esnada Aliye ile buluşmak için gelen Selma'ya daha sonra kendine silahla ateş eder. Hadise sırasında Selma yaralanır, Hüsnü ise ölür. Zehrin bir kısmının cildin dışına çıkması ve Kerim Bey'in ilk müdahalesi ile Aliye kurtulur. Selma bu olaydan sonra akıl hastanesine yatırılır. Aliye'ye göre Kerim Bey, onun manasına can verdiği gibi maddi varlığına da can vererek onu hayatta iki kez diriltir.

1.1.7. *YAŞAYAN ÖLÜ*

Konusu:

Yaşayan Ölü[357] romanının konusu, Aristokrat bir aileden gelen Leylâ'nın yaşadığı çevreden uzaklaşmak için Fizik öğretmeni olarak geldiği Konya'da Mevlevî Gerçek Çelebi rehberliğinde iç dünyasına yaptığı yolculuk ve sonunda rûhî tekâmüle ulaşmasıdır.

Olay Örgüsü:

Leylâ ve Seniye, köşkleri yanyana olan iki dost ailenin kızları olup çocukluk ve okul yılları birlikte geçen, birbirine son derece bağlı, iki candan dosttur. Leylâ, Fizik öğretmeni olarak Konya'ya tayin olunurken Seniye'nin tayini İzmir'e çıkar. Seniye, yazar Ekmel Haydar'la tanışıp evlenmeye karar verince görevinden istifa eder. Seniye ve Leylâ iki sene birbirinden ayrı kalırlar. Leylâ, Seniye'ye onu hiç arayıp sormamasından dolayı kırgındır.

Sadrazam Halil Paşa'nın torunu, Âyan Reisi Reşit Bey'in kızı Leylâ, aristokrat bir aileden gelir. Öğretmenlik yapmak için Konya'ya gittiğinde alışık olmadığı bir çevre ile karşılaşır ve buraya uyum sağlamakta zorlanır. Oysa o; menfaatin, riyanın hakim olduğu çevresinden uzaklaşmak, sadece mütevazi, samimi insanların bulunduğu bir ortamda yaşamak arzusu ile Konya'ya gelir. Fakat burada da ilişkilerin menfaat ile çevrelendiğini görünce hayal kırıklığına uğrar. Söz konusu insan olunca sınıflar değişse de aynı duyguların insanları esir aldığını anlar.

[357] Samiha Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 6. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2012, 221 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Leylâ Konya'da istediği gibi bir ortam bulamamanın hayal kırıklığı içinde bir gün, üç-dört sene önce İstanbul'da Güzel Sanatlar Fakültesi'nin çayında tanıştığı genç kızla karşılaşır. Adı Ayşe olan bu kız, Güzel Sanatlar Fakültesi''nin tezhip–minyatür bölümünden mezun olduktan sonra Konya'ya yerleşir ve burada çalışmaya başlar. Leylâ, Ayşe'yi hal, tavır ve ahlâkıyla pek beğenir. Leylâ ile bir süre sohbet eden Ayşe, onu evine davet eder. Leylâ, hem Ayşe'yi daha yakından tanıma merakı hem de yalnızlık duygusu ile daveti kabul eder.

Ayşe tıpkı Leylâ gibi anne ve babası küçük yaşta iken vefat ettiğinden büyükannesi ve büyükbabasının yanında büyür ve hâlâ onlarla birlikte yaşamaktadır. Leylâ, Ayşe'nin evine geldiğinde onun büyükbabası Hattât Gerçek Çelebi ile büyükannesi Şükriye Hanım ile tanışır.

Leylâ bu ilk ziyaretten sonra Ayşe'nin evinin müdavimlerinden olur. Gerçek Çelebi, ona Ayşe'den daha yakın bir dost olur. Gerçek Çelebi hat ve tezhibin yanında musiki ile de uğraşan sanatkâr ruhlu bir Mevlevî'dir. O, Mevlânâ'nın öğretilerini kendine şiar edinir. Gerçek Çelebi ile tanışmadan önce gururlu, şımarık, bencil bir insan olan Leylâ, onu, onun dünya görüşünü tanıyınca benliğini esir alan zaaflarından kurtulmaya başlar.

Leylâ, okuldaki derslerinden kalan zamanını Ayşe ve ailesi ile geçirir. O, Ayşe ile geçirdiği zamanlarda onun birine âşık olduğunu sezer. Leylâ bir gün hem Şükriye Hanım'la sohbet etmek hem de Seniye'ye mektup yazmak için Ayşe'nin evine gider. O sırada Gerçek Çelebi ve Ayşe evde değildir. Tam mektubunu bitirip kalkacağı sırada Gerçek Çelebi ve Ayşe'nin bir misafirle çıkageldiklerini duyar. Onlar geldiğinde yan odada bulunan ve konuşmalarına kulak misafiri olan Leylâ, misafirin Seniye ile birlikte Konya'ya gelen eşi Ekmel Haydar olduğunu anlar. Ekmel Haydar'ın Ayşe ile konuşmalarından Ayşe'nin âşık olduğu kişinin Ekmel Haydar olduğunu öğrenir. Leylâ, oradan gizlice ayrılarak onu mektepte bekleyen Seniye'yi görmeye gider. Birbirini çok seven iki arkadaş kucaklaşır, hasret giderirler.

Ekmel Haydar ve Seniye, Konya'ya geleli bir hafta olur. Bu süre zarfında Ekmel'i daha yakından tanıma fırsatı bulan Leylâ, ona karşı farklı bir alaka duymaya başlar. Ekmel Haydar ve Ayşe'nin ilişkileri geçmişe dayanır. Onlar çocukluk yılları birlikte geçmiş iki komşu çocuğu ve fakat daha sonra yolları bir şekilde ayrılan iki sevgilidir.

Leylâ, Ekmel Haydar'a artan ilgisi ve sevgisi sebebiyle kendini ona beğendirmek için çeşitli yollar dener. Bu süreçte ihtirasları ve zaafları ile mücadele hâlindedir. Ekmel Haydar'a her geçen gün biraz daha âşık olan biri olarak aşkın bütün ruhunu sardığını ve kendini alıp götüren bu fırtınadan Gerçek Çelebi'nin huzur iklimine sığınmakla korunacağını düşünür.

Ekmel Haydar ve Seniye, Konya'da bir ay kaldıktan sonra İstanbul'a dönerler. Bir gün Seniye'nin bir kızı olduğuna dair bir telgraf gelir. Leylâ bu habere çok sevinir. Ayşe ile birlikte Seniye'ye gönderecekleri hediyelerin hazırlıklarını yaparken kısa bir süre sonra Seniye'nin vefat haberini alır. Leylâ, aradan beş-altı ay geçtikten sonra büyükannesinin çok hasta olduğuna dair dadısının gönderdiği telgraf üzerine İstanbul'a gitmek üzere yola çıkar. Büyükannesinin yaşadığını öğrenince çok sevinir. Leylâ'nın dadısı köşkün bahçesinde Ekmel Haydar'ı görür ve ona Leylâ'nın geldiğini haber verir. Ekmel Haydar, Leylâ ile görüşmek için köşke gelir. Leylâ'ya Seniye'nin ölmeden önce ona yazdığı mektubu verir. Mektubun cevabını almak için ertesi gün geleceğini ifade eder.

Seniye, mektubunda, Leylâ'nın Ekmel Haydar'la evlenerek kızının annesi olmasını vasiyet eder. Leylâ, Ekmel Haydar'ın Ayşe'ye büyük bir aşkla bağlı olmasına rağmen eşinin isteği ile onunla evlenmeyi kabul ettiğini öğrenince onun erdem sahibi biri olduğunu düşünür. Gerçek Çelebi ve Ayşe'den öğrendiği hakikatler sayesinde nefis mücadelesinde savaşı kazanarak, Ekmel Haydar'a gönül verdiği hâlde onu reddeder. Böylece ölmeden önce ölmenin hazzına ererek yaşayan bir ölü olur.

1.1.8. *HUZUR*

Konusu:

Huzur[358] romanının konusu, Edebiyat Fakültesi'nden mezun ve aynı zamanda şair olan Mümtaz'ın, bir İstanbul Hanımefendisi olan Nuran'a aşkı ve bu dönem Türk toplumunda yaşanan kültürel değişimdir.

Olay Örgüsü:

Mümtaz, on bir yaşında iken birer hafta ara ile anne ve babasını kaybeder. Akrabaları tarafından, İstanbul'a amcasının oğlu İhsan ve ailesinin yanına gönderilir. İstanbul'a gelmeden önce hayata dargın, karamsar bir çocuk olan Mümtaz, İhsan'ın ailesi ile tekrar hayata tutunur. Galatasaray Lisesi'nde aynı zamanda Tarih hocası olan İhsan, ilmî ve edebî donanımı ile Mümtaz'ın duygu ve düşünce dünyasına istikamet verirken engin tarihî birikimi ile de ona tarih zevkini aşılar.

Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Mümtaz, Edebiyat Fakültesi'ne girer. Daha sonra aynı fakültede asistan olarak göreve başlar. Doktora tezini bitirir. Aynı zamanda bir şairdir. Bir gün Ada vapurunda kendisi gibi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Nuran'la karşılaşır. Nuran, kızı Fatma'yı Ada'daki halasına bırakmak için yola çıkarken Mümtaz; İhsan ve Galatasaray Lisesi'nden tanıdığı arkadaşları ile buluşmak maksadıyla Ada vapurundadır. Nuran; güler yüzü, endamı, bakışları, saçları ve edası ile Mümtaz'ın dikkatini çeker. Fakültede güzelliği ile nam salan Nuran, Fahir'le evlendikten yedi sene sonra eşi tarafından Romanyalı bir kadınla aldatılır. Bu sebeple eşi ile boşanma aşamasındadır.

---

[358] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Yedinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, 472 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Aklı fikri Nuran'da kalan Mümtaz, Ada'da onu bekleyen İhsan ve arkadaşları Suat, Nuri ve Fahri ile buluşur. Büyükada'da toplanan grup, toplumda yaşanan kültürel değişimle birlikte Şark-Garp medeniyeti, eski- yeni edebiyat gibi konular üzerinde tefekkür ederek sohbet ederler. Suat bir haftadır verem hastalığı sebebiyle sanatoryumda tedavi altındadır.

Mümtaz, Ada'dan İstanbul'a dönmek için geldiği iskelede Nuran'la tekrar karşılaşır. Yol boyunca sohbet ederek; musikîden, Mahur Beste'nin hikâyesinden bahsederler. İstanbul'a döndükten sonra Boğaz'ı gezmeye çıkarlar. Mümtaz aralarında ruh ve ten uyumu olan Nuran karşısında âdeta büyülenir.

Nuran'ın baba tarafı Mevlevî, anne tarafı Bektaşî'dir. Onun çocukluk yılları ses ve musiki den örülü olan bir dünyada geçer. Musikiye âşina bir ruha sahip olduğu gibi güzel bir sese de sahiptir. O, Mümtaz'ın arzusu ile zaman zaman eski eserlerden parçalar seslendirir. Mümtaz Nuran'la evlenmeye karar verir. Nuran eski eşi Fahir'den boşanır. Nuran, Mümtaz'la büyük bir aşk yaşadığı gibi aynı zamanda onun çok iyi bir arkadaşı olur. İki âşık birlikte İstanbul'un semtlerini, camilerini, medreselerini, türbelerini, çarşılarını karış karış gezerler. Boğaz'da sandal gezilerine çıkarlar. Mümtaz bir yandan da Şeyh Galip'le ilgili bir roman yazmaktadır.

Her geçen gün birbirine daha çok bağlanan Nuran ve Mümtaz, geleceğe dair hayaller kurarlar. Mümtaz, Nuran'a duyduğu büyük aşk sebebiyle onu kaybetme korkusu yaşar. Nuran bir gün eski eşi Fahir'den ve Suat'tan aşk mektubu alır. Eski eşi, ona tekrar yeni bir hayata başlamayı teklif ederken Suat ise ona olan aşkını itiraf ederek hastalığını, ancak onun iyileştirebileceğini söyler. Nuran, mektup hadisesini Mümtaz'a anlatır. Mümtaz, Suat'ı akrabası olduğu için, çocukluk yıllarından tanır. Suat çok kıskanç, başkalarına tahammül edemeyen bir mizaçta olduğu için onun mektubu Mümtaz'ı korkutur. Üstelik Suat evli olup çocukları vardır. Mümtaz, Nuran'ı bu yaşanan hadise karşısında etrafına karşı savunmasız bulur. Onu rahat bırakmayacaklarına inandığından hemen evlenmeleri gerektiğini düşünür. İhsan'la

evlilik meselesini konuşur. O, nikâh işlemlerinin bir hafta içinde halledilebileceğini söyleyerek nikâh tarihi alır.

Evlilik hazırlığı içinde olan Nuran ve Mümtaz, Emirgân'daki eve gelirler. Eve girdiklerinde Suat'ı evin holünde tavana asılmış bir vaziyette bulurlar. Nuran yaşanan bu hadiseden sonra artık birlikte olamayacağını söyleyerek Mümtaz'dan ayrılır. Mümtaz'ın bütün ısrarlarına rağmen kararından dönmez. Kısa bir süre sonra eski eşi Fahir'le tekrar barışır. Mümtaz, Nuran'ın ondan ayrılışı ve İhsan'ın rahatsızlığı sebebiyle zor günler geçirir. İhsan'ın hastalığı daha da artarak zatürreye çevirir. Mümtaz onu kötü bir hâlde görünce eve bir doktor getirir.

Nuran, eski eşi Fahir'e dönmeyi huzurlu olmanın tek yolu olarak görürken Mümtaz, huzuru kendi özünde araması gerektiğine inanır. Nuran sayesinde duygu ve düşünce dünyasında derinleşerek "*iç nizam*"a kavuşur. Doktor, İhsan'ın kalbi için birkaç ilâç yazar. Mümtaz, nöbetçi eczane aramak için sokağa çıktığında zihninde İhsan'ın ölümle hayat arasında çırpınışı ve Nuran'ın eski eşi Fahir'le evlenmek için İzmir'e gidecek olması vardır. Bu düşünceler arasında buhran geçirir. Sıkıntılı bir halet-i ruhiye ile eczaneyi bulur ve ilâçları alır. Yaşadığı buhranın tesiri ile yolda gelirken Suat'ı gördüğünü zanneder. Suat'ın vehmi ile sinirleri daha da bozulur ve sendeleyerek yere düşer. İlâç şişeleri kırılınca elleri, yüzü kan içinde kalır. Bir an önce eve gitmek için sokakta ilerlerken pencereden gelen radyo sesinden II. Dünya Savaşı'nın başladığı haberini alır. Eve geldiğinde kaza geçirdiğini söyleyen Mümtaz, doktordan İhsan'ın sağlık durumunun iyi olduğunu öğrenir.

1.1.9. *MATMAZEL NORALİYA'NIN KOLTUĞU*

Konusu:

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu[359] romanında, Tıbbiye'den ayrılıp, Felsefe bölümünde okumaya başlayan bir gencin, maddî imkânsızlıklar sebebiyle kaldığı pansiyonda yaşadığı birtakım olağanüstü olaylar ve bu olayların onun ruhunda meydana getirdiği buhranlar anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Verem hastalığından iki kız kardeşini ve annesini kaybeden Ferit; babasının işlerini düzeltmek için Londra'ya gitmesiyle maddî imkânsızlıklar içine düşer. Daha sonra Vâfi Efendi'nin konaktan bozma pansiyonunda kalmaya başlar. Ölen iki ablası gibi veremli olan kız kardeşi Nilüfer ise teyzesi Necmiye Hanım'ın yanına sığınır. Necmiye Hanım'ın her türlü işinde ona yardımcı olan Nilüfer, teyzesinin onlara karşı cimri ve merhametsiz tutumundan devamlı yakınır.

Vâfi Bey'in pansiyonunda kalan Eda Hanım ve ailesi, Bursa canavarı Tosun, Tahir Bey gibi kişiler, aklî ve rûhî yönden sorunludurlar. Ferit bu pansiyonda kalmaya başladığı ta ilk günden itibaren bir dizi garip hâdiseler yaşar. "*Eski bir hastalığım*" dediği siyah bir köpeğin onu takip etmesi, çıplak bir kadının yatağına girmesi, Eda Hanım'ın kızı Zehra'nın olayları önceden sezmesi. Bütün bunlar, tıpkı babası gibi nihilist ve inançsız bir genç olan Ferit'in kimlik ve ruh buhranları yaşamasına sebep olur. Bunların yanısıra cinsî bir haz duyarak Selma'ya yaklaştığı esnada Selma'nın "*Benim ruhum yok mu*?" çıkışı ile karşılık vermesi, onun ruhî bunâlimlarını içinden çıkılmaz bir hale getirir. Ferit, içine düştüğü bu durumları

[359] Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, 1. Baskı, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1949, 296 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

materyalist ve pozitivist düşünceler ile açıklamaya çalışır; fakat şüpheden bir türlü kurtulamaz.

Derin bir üzüntü ve bunâlim geçirdiği zamanlarda, kaldığı pansiyonun sahibi Vâfi Bey'in öğrettiği dualar, yaptığı telkinler onu bir nebze olsun sakinleştirir; fakat onu bu noktada asıl rahatlatan, ona yardım eden, inanç konusunda içinden çıkamadığı durumlara, sorunlara onda zihnî ve fikrî aydınlığa vesile olacak şekilde cevaplar veren, derinliği olan izahlar yapan kişi; Yahya Aziz Bey'dir. Yahya Aziz Bey, Sorbon Üniversitesi mezunu bir Felsefe öğretmenidir ve Ferit ile aynı pansiyonda kalmaktadır.

Yahya Aziz Bey'in ilmî izahları ile yeni bir kimlik arayışına giren Ferit; bir gün pansiyonda "*Bursa Canavarı*" diye tanınan Tosun ile tanışır. Ona hayatını ve ailesini anlatır. Şimdiye kadar köylüyü ezenleri, halkı soyanları, ırz düşmanlarını yani kötü insanları öldürerek kendine göre bir adalet duygusu tesis eden Tosun, Necmiye Hanım'ı Ferit ve Nilüfer'e karşı cimri ve merhametsiz bir tutum takındığı için öldürür ve bütün paraları bir bavula doldurduktan sonra Ferit'e teslim eder. Zaten bunâlimlı bir hayat süren Ferit, bu olay ile birlikte daha da tedirgin olur. İçine düştüğü bu durumdan Yahya Aziz Bey'in yardımı ile çıkar.

Yahya Aziz Bey; Ferit'e onu daha da hastalıklı bir hâletiruhiye içine sokan bu pansiyonda daha fazla kalmaması gerektiğini, Tosun'un ona verdiği paralar konusunda ahlakî endişelerinin yersiz olduğunu ve bu paraların onlara ait olduğunu söyleyerek Ada'da bir ev tutmasını tavsiye eder. Yahya Aziz Bey'e göre Ada'nın o güzel havası sadece Ferit'e değil; veremli kız kardeşi Nilüfer'e de iyi gelecektir.

Ferit, Yahya Aziz Bey ile birlikte Ada'da Matmazel Noraliya'nın evini tutar. Tuttukları bu oda; aynı Ada'nın havası gibi insana rahatlık ve güzellik duygusu verir. Ferit, ölmüş olan Matmazel Noraliya'nın hayat hikâyesini pansiyon sahibi ve bir zamanlar Matmazel Noraliya'nın hizmetçisi olan Fotika'dan dinler:

Matmazel Noraliya'nın babaannesi kazasker soyundan, babası Mecit Bey ise Sultan Aziz devri saray büyüklerindendir. Mecit Bey, Sultan Aziz'in onu bir iş için Paris'e gönderdiği sırada dönüşte İtalya'ya uğrar. Matmazel Noraliya'nın annesi Matmazel Gianetti'yi orada tanır ve birbirlerine âşık olurlar. Bir süre sonra İstanbul'da karşılaşan Mecit Bey ve Matmazel Gianetti birlikte yaşamaya başlarlar. Bu ilişkiden Mecit Bey'in adını Nuriye koyduğu bir kız çocukları olur. Matmazel Gianetti kızına Nuriye diyemediği için önce "*Nurya*" daha sonra da "*Nurilya*" demeye başlar. Çevresi tarafından oldukça sevilen Matmazel Noraliya, on sekiz yaşına kadar babaannesinin yanında bilinçli bir Müslüman kızı olarak yetişir. Ömrü boyunca hiçbir muradına nail olamayan Matmazel Noraliya'nın yaşadığı aşk da hüsranla biter. Hayal kırıklığı içinde kendini yaşadığı evdeki bir koltuğa mahkûm eder. Tam otuz iki sene oturduğu bu koltuk ile hayata tutunur.

Ferit'i, Matmazel Noraliya'nın hayat hikâyesi derinden etkiler. Bu hayat hikâyesi ile Selma'nın hayat hikâyesi arasında bir bağlantı kurar. Yahya Aziz Bey'e göre, Matmazel Noraliya'nın koltuğu, onun yalnız kendi ben'ine değil; bütün benlere isyandır ve yeni bir aydınlığın sembolüdür.

İnsan hür müdür, Allah'ın varlığı muhakkak mıdır, tasarladığı ekonomik nizam nedir gibi birçok soruya ilmî izahları ile açıklık getiren Yahya Aziz Bey, Ferit'in kimlik ve ruh bunalımından çıkarak Allah'a inanması ve huzura kavuşmasında etkin bir rol oynar. Ferit, aradığı gerçeği mistisizmde, mistik felsefede bulur.

1.1.13. *AŞK PEYGAMBERİ*

Konusu:

Aşk Peygamberi[360] romanında Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin hayatı anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte Belh'ten göç eder. Uzun süren yolculuklardan sonra Larende, Malatya, Erzurum ve Akşehir'e gelirler. Her gittikleri yerde saygı ve hürmet görürler. Bahaeddin Veled, Şerafeddin lala'nın kızı Gevher ile Mevlânâ'yı Larende'de evlendirir. Celâleddin ve Gevher'in çocukları Baha ve Alâeddin burada doğar. En son Konya'da karar kılarlar. Büyük Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat, onları şehrin kapısında bir törenle karşılar. Bahaeddin Veled ve ailesi Altun Aba medresesinde misafir edilir. Gevher, bu sırada hastalanarak vefat eder. Celâleddin'e çocuklarını ortada bırakmamak için bir çocukla dul kalmış Kerra Hatun'la evlenir. 1231 yılında babası Bahaeddin Veled vefat eder.

1244 yılı ekim ayının cumartesi günü Mevlânâ ders vermek üzere medreseye gelir. Dersini bitiren Mevlânâ, evine gitmek için Altun Âba medresesinden çıkar. Oğlu Baha Veled'le Konya halkının onu selâmladığı yoldan giderken birdenbire atının önüne bir yabancı atılır. Şems, Mevlânâ'ya birkaç soru sorar. Mevlânâ'nın izahları karşısında "*Hay*" diyerek bağırır, kendinden geçerek Mevlânâ'nın kollarına düşer. Şems, sorduğu sorularla Mevlânâ'yı tartar onun Beyazid Bistami gibi "*doyuculardan*" mı yoksa Hz. Muhammed yolunda "*ver daha ver*" deyicilerden mi anlamak ister. Mevlânâ, verdiği cevaplarla Bestamlı Beyazid olmadığını ispat eder.

---

[360] Nezihe Araz, *Aşk Peygamberi*, Dünya Aktüel Yayınevi, İstanbul 1985, 302 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Şems'in Konya'ya gelişinin üzerinden altı ay geçer. Şems, evde sohbet ederken tek hakikatin aşk ve cezbe olduğunu ve hakikate kitapları okuyarak değil, "*kendi varlığının kitabını*" okuyarak ulaşabileceğini söyler. Mevlânâ, Şems'in söylediklerine uyarak kitap okumaktan, ders vermekten eli eteğini çeker. Şems'in sözleri Mevlânâ sevenlerini, müderrisleri ve bilginleri bir hayli şaşırtır ve bu sözler onların giderek öfkelenmelerine yol açar. Onlar için bir hazine değerinde olan Mevlânâ'nın Şems yüzünden ellerinden kayıp gittiği hissine kapılırlar.

15 Şubat 1246 yılının gecesinde Şems, hiçbir iz bırakmadan Konya'yı terk eder. Mevlânâ Celâleddin'in oğlu Baha, akla gelebilecek her yere bakar, fakat Şems'i hiçbir yerde bulamaz. Mevlânâ, Şems'in gidişiyle kederinden eve kapanarak kimseyle konuşmaz. Şems, Mevlânâ ile olan ilişkisi sebebiyle Konya halkının eleştiri oklarına hedef olur. Halkın ona düşmanca tavır ve davranışlarından incinerek Konya'yı terk eder. Mevlânâ o günden sonra mâtem kıyafetini giyer ve Konya'nın Keçeciler çarşısına gider. Uzun süredir Mevlânâ'nın yüzünü görmeyen halk, onunla hasret giderir. Mevlânâ, onlara gönül dünyasında olup bitenleri şiirlerle anlatır. Onu dinleyen kalabalık arasında öfkeyle konuşan "*çatık kaşlı bir grup*" vardır. Bu grup, "*bilginler bilgini*", "*şeriatın bekçisi*", olarak gördükleri Mevlânâ'nın medreseyi bırakıp "saz" çaldırmasını, semâ yapmasını anlayamazlar. Bütün bunların "*ne idüğü belirsiz derviş*" diye nitelendirdikleri Şems yüzünden olduğunu düşünürler.

Şems, Mevlânâ'ya Şam'da olduğunu bildiren bir mektup gönderir. Şems'in mektubu, Mevlânâ'nın canına can katar, gözü aydınlanır. Mevlânâ oğlu Baha'yı Şems'i bulup getirmesi için Şam'a gönderir. Baha Veled, yirmi yoldaşı ile birlikte Şam'a gitmek üzere yola çıkar.

Bir ay süren yolculıktan sonra Şems bir atın üzerinde Baha arkasında yirmi yoldaşla birlikte Diyar-ı Rûm'a gelirler. Mevlânâ sürur içinde semâ yapar, duygularını mısralara döker. Şems, elini Mevlânâ'ya uzatarak attan iner ve onunla kucaklaşır. Şems'in gönlündeki sitemlerin, dargınlıkların hepsi yok olur. Mevlânâ, Şems'i, ona âşık olan evlâtlığı Kimya ile evlendirir. Kimya'ya karşı ilgisi olan

Alâeddin, bu evlilik haberinden pek hoşnut olmaz. Onun Şems'e karşı içinde karşı konulamaz bir öfke ve hınç vardır. O, hayattaki her şeyini onun yüzünden kaybettiğini düşünür. Alâeddin'in dostları, Konya'nın külhanbeyleri de Şems'in varlığından rahatsızlık duyarlar ve "*yok edelim şu deli dervişi*" diye söylenirler. Kimya, Şems ve Alâeddin'in tartıştığı o günden sonra hastalanırak vefat eder. Şems, Kimya'nın cenaze töreninde insanların ona karşı düşmanca bakışlarından rahatsız olur. Hiçbir iz bırakmadan ebediyen ortadan kaybolur.

Baha'ya göre Şems, haince öldürülür. O, babasının Şems'i bulma umudunu yok etmek istemediği için ona bu gerçeği söylemez. Mevlânâ, Şems'e karşı düşmanca tutumu sebebiyle Alâeddin'e kırgındır. Şems gittikten sonra özleminden ve kederinden hiç durmadan şiir söyler ve semâ yapar. Baharın gelişi ile havalar güzelleşir ve Mevlânâ, Şems'i aramak üzere Şam'a gider, fakat onu hiçbir yerde bulamaz.

Mevlânâ, Şems'in ikinci gidişinden sonra yeni bir döneme girer. Şems'le coşan, alevlenen, yanan gönlü, Salahaddin'le huzur ve sükûn bulur. Salâhaddin'le arasında oluşan sevgi bağını daha da kuvvetlendirmek için oğlu Baha'yı, onun kızı Fatma'yla evlendirir. Bir süredir Karaman'da bulunan Alâeddin, ciğerlerinden rahatsızdır. Çocuklarını Baha'ya emanet ettikten kısa bir süre sonra vefat eder. Mevlânâ, Alâeddin'in cenazesinde bulunmaz. Mevlânâ, Salâhaddin'le birlikte mutlu, huzurlu bir on yıl yaşar. Kısa bir süre sonra Salâhaddin hastalanır ve 1258 yılının aralık ayında vefat eder. Mevlânâ, Salahaddin'in vefatından sonra Hüsameddin Çelebi ile hayat kaynağını bulur. Hüsameddin Çelebi'nin yardımıyla *Mesnevî* yazılır. 17 Aralık 1273'te Mevlânâ vefat eder.

1.1.10. *HAYAT PARÇALARI*

Konusu:

Hayat Parçaları[361] romanında; gazeteci, milletvekili, yazar ve öğretim üyesinden oluşan bir grup aydının Anadolu'ya yaptıkları ilmî ve siyasî gezi, gezi sırasında yaşanan olaylar, İstanbul'a döndükten sonra izlenimlerin paylaşıldığı toplantılar ve Amerikalı gazeteci George Martin'in İstanbul'un arka sokaklarını ilgiyle gezmesi, iki gencin aşkına ve evliliğine tanık olması anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Şekip Taş, Taşlıdere köyünde oğlu Mustafa ile birlikte yaşamaktadır. Mustafa, bir gün dere boynunda Güllü'yü görür ve ona âşık olur. Bir süre sonra evlenirler. Mustafa, karısını babasına emanet ederek askere gider. Oğlu askere giden Şekip Taş, gelini Güllü ile birlikte karı-koca hayatı yaşamaya başlar. İki yıl sonra askerden dönen Mustafa onları evde uygunsuz bir hâlde görünce hem babasını hem de karısını öldürür ve hapse atılır. "*Öldürürüm baba, sağ komam seni*" türküsü bu dram üzerine yazılır.

İşte bu türkünün söylendiği Taşlıdere Köyü'nün o günlerde birçok misafiri vardır. Bu misafirler, Karadeniz bölgesine ilmî ve siyasî bir gezi yapmak maksadıyla gitmek isteyen bir grup aydındır. Aralarında tanınmış yazar Hâlim Kalem, Samsun Milletvekili Sâlim Somun, İstanbul Üniversitesi'nden bir doçent, gazeteci Ahmet Deniz ve Amerikalı George Martin vardır.

---

[361] Halide Edib Adıvar, *Hayat Parçaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963, 127 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Gezi grubu, köy kahvesinde dinlendikleri sırada bir kaval sesi duyar. "*Öldürürüm baba, sağ komam seni*" türküsünü seslendiren oldukça etkileyici bu sesin sahibinin Dilbaz Kara olduğunu öğrenirler ve ona "*Dilli Kaval*" adını verirler. Gezi grubu köy halkı ile vedalaştıktan sonra yola çıkar.

Güzide Hanım, Topağacı'nda yeni aldığı evde onu kutlamaya gelen misafirleri ağırlar. Misafirler arasında tanınmış yazar Hâlim Kalem, Samsun Milletvekili, bir doçent ve Güzide Hanım'ın İstanbul'dan gelen dostları bulunmaktadır. Sohbet sırasında yazar Hâlim Kalem, misafirlere gezi sırasında uğradıkları Taşlıdere Köyü'e dair yaşadığı izlenimlerinden bahseder.

İkinci cumartesi Topağacı'ndaki toplantıya Dilli Kaval, kıyafeti hazır olmadığı için gelemez. George Martin ise biraz geç de olsa toplantıya yetişir. Güzide Hanım'ın arkadaşları George Martin'in hayatını merak ederler. Hâlim Kalem, George Martin'in gazeteci olduğunu, bunun yanısıra Boston Üniversitesi'nde dersler verdiğini anlatır. Toplantı boyunca George Martin'in düşünceli olduğunu fark eder. Toplantı çıkışında Goerge Martin'e bunun sebebini sorar. George Martin, elinde fotoğraf makinesiyle İstanbul sokaklarında dolaşırken bir evin balkonunda gördüğü genç kızdan çok etkilenir. Genç kızdan izin isteyerek onun resmini çeker. Genç kız, bir kopyasını isteyerek pencereden kaybolur.

George Martin ve Hâlim Kalem, akşam Profesör Faik Bey'in evine davetlidirler. Faik Bey, onlara Türk profesörlerden birinin oğlunun üniversiteyi dereceyle bitirdiğini, babasının onu eğitim için Amerika'ya göndermeye karar verdiğini anlatır. O bu mesele ilgili George Martin'in fikrini almak ister. George Martin, bahsedilen profesörün oğlu geldiği zaman onunla yakından ilgilenir. Amerika'ya giderken onu da yanında götüreceğini söyler. George Martin, Ahmet Gürliyen ile sohbet ettiği sırada, söz, fotoğrafını çektiği kıza gelir.

George Martin'in pencerede gördüğü genç kız, Ahmet'in bir muhallebici dükkânında tanıştığı ve daha sonra aşk yaşadığı Naciye'dir. George Martin ve

Ahmet, kızın yaşadığı eve gelirler. George Martin, çektiği fotoğrafın bir kopyasını kıza verir. Naciye ile Ahmet arasında bir ilişki olduğunu anlar. O günden sonra Naciye ile daha sık görüşmeye başlayan Ahmet Gürliyen, ona daha çok bağlanır. George Martin birbirlerinin seven Ahmet ve Naciye'yi evlendirmeye karar verir.

Nihayet iki hafta sonra Ahmet ve Naciye'nin nikâh töreni yapılır. Nikâh töreni biter, tam davetlilerin dağılacağı sırada Ahmet Gürliyen, sol kolundan ve bacağından tabancayla vurulur. Ahmet Gürliyen'i vuran kişinin, Naciye'nin daha önceden bir iki defa görüştüğü, tavır ve davranışlarındaki taşkınlık yüzünden görüşmeyi kestiği kişi olduğu anlaşılır.

Topağacı'ndaki toplantılar düzenli bir şekilde devam eder. Yazar Hâlim Kalem ile eşi Şadiye Hanım toplantıya Dilli Kaval'ı da getirirler. Dilli Kaval'ın güzel sesi ile söylediği türkü büyük bir ilgi uyandırır. Sağlık durumu iyiye giden Ahmet, iki hafta sonra hastaneden taburcu edilir. Ahmet Gürliyen, eşi Naciye ve George Martin, uzun bir vapur yolculuğundan sonra nihayet Newyork'a varırlar. Onları karşılamaya plânlandığı gibi George Martin'in halası Mrs. Smith gelir.

Mrs. Smith, misafirlerini Colombia Üniversitesi'nin arka tarafında yer alan bir apartman katındaki eve götürür. Mrs. Smith, Naciye'ye büyük bir terzi yanında iş bulur. George Martin, Ahmet Gürliyen'i Fen şubesinin profesörleriyle tanıştırır. Üniversite çevresine hemen alışan Ahmet Gürliyen, Amerika'da yaşadıkları ile ilgili izlenimlerini Hâlim Kalem'e yazdığı mektuplarda anlatır. Eşi Naciye ile çok mutlu olan Ahmet, doktorasını bitirdikten sonra Türkiye'ye dönecektir.

Eyüp Sultan, George Martin'in ruhunu dinlendiren bir yerdir. Halim Kalem'e hayatının geri kalan günlerini Eyüp Sultan'da satın aldığı evde geçireceğini, evlâdı olarak gördüğü Naciye ve Ahmet için de bir yuva kuracağını Hâlim Kalem'e anlatır.

1.1.11. *PERTEV BEY'İN ÜÇ KIZI*

Konusu:

Pertev Bey'in Üç Kızı[362] romanında Miralay Pertev Bey ve ailesinin Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde verdikleri ayakta kalma mücadelesi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte hayata tutunma çabaları anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Miralay Pertev Bey, eşi Azize Hanım, üç kızı Selmin, Berrin ve Nermin, sayısı bir hayli fazla olan dadı, lala ve kalfalarla Moda'da eskiden zengin bir Rum'a ait olan köşkte kiracı olarak otururlar. Pertev Bey'in yabancı dadılar elinde büyüyüp Fransız, İngiliz ve Alman kültürü tesirinde yetişen kızları, bu köşkte dünyaya gelirler. Harp okulunu bitiren Pertev Bey, tahsil hayatını Almanya'da tamamlayarak kurmay olur ve Prusya ordusunda subaylık yapar. Sultan Abdülhamit Han'ın tahttan indirildiği yıllardır.

Pertev Bey'in ablası Nuhbe Hanımefendi, genç yaşta dul kalmış, son derece titiz bir hanımdır. Nuhbe Hanımefendi, oğlu Halet'e tutku ile bağlıdır. Ağabeyi Pertev Bey'i ve ailesini çok sevmektedir. Halet, eğitim için Fransa'ya giden ve ileride süvari olmak isteyen bir subaydır. Osmanlı Devleti için büyük bir felâket olarak nitelendirilen Balkan Savaşı 1911 yılında başlar ve Miralay Pertev Bey, bu savaştan yaralı bitkin bir hâlde döner. Halet, Fransa'dan memleketine döner. Dayısı Miralay Pertev Bey'in yardımıyla Harbiye Nezareti'nde mülâzım-ı evvel rütbesi ile göreve başlar. Selmin'i gördüğü ilk günden itbaren beğenen ve seven Halet, ona evlenme teklifi eder. Selmin, Halet'in evlilik teklifini kabul eder.

[362]Münevver Ayaşlı, Pertev Bey'in Üç Kızı, Üçüncü Basım, Sebil Yayınevi, İstanbul 1992, 192 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

1915 yılı Çanakkale Savaşı'nda destan yazan Türklerin senesi olur. Halet, Çanakkale Savaşı'nda şehit olur. Nuhbe Hanım'ın bu acı haber ile ruh sağlığı bozulur ve Şişli'deki bir akıl hastanesine yatırılır. Halet'in gizli nişanlısı Selmin ise, bu haberle yıkılır ve Moda'daki aile evine geri döner.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanır ve bu mütareke ile Osmanlı ordusu dağılmaya başlar. Bu süreçte Pertev Bey'e inme iner ve sol kolu ile bacağı tutmaz. Galiçya Cephesi'nden İstanbul'a dönerek otuz lira maaşla emekli olur. Maddî olarak sıkıntılar yaşayan Pertev Bey ve ailesi, elindeki değerli eşyaları satmaya başlar. Kadıköy Bahariye'de daha ucuz olan küçük bir eve taşınırlar. Selmin, aile bütçesine katkıda bulunmak için bir Türk şirketinde mütercim-kâtibe olarak çalışmaya başlar.

Şirketin sahibi ve müdürü Abdülgani Bey kırk beş-elli yaşlarında kurnaz ve riyakâr bir adamdır. Abdülgani Bey, zamanla güzelliği ve zarafeti ile ilgisini çeken Selmin'e göz koyar. Selmin şubat ayının soğuk bir kış gününde şirkette çalıştığı sırada tansiyonu düşerek hastalanır. Selmin fenalaştığı sırada Abdülgani Bey onu Tokatlıyan Oteli'ne götürür. Selmin'in başına gelenleri öğrenen Pertev Bey, onu, evden kovar. Gidecek başka bir yeri olmayan Selmin, o günden sonra Abdülgani Bey'in metresi olur.

26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz devam eder ve artık Türk milletinin yüzü gülmeye başlar. 2 Ekim 1923 günü İstanbul düşman işgalinden kurtulur. Türk halkı sevinçten sokaklara dökülür. Pertev Bey ve ailesi, işgal kuvvetlerinin gidişini Dolmabahçe'de izleyenler arasındadır. 1924 yılının Ocak ayında Pertev Bey, fenalaşarak vefat eder.

Abdülgani Bey, kendisine yeni bir metres bularak Selmin'den ayrılır. Selmin, ailesinin yanına gitmeye utanarak Rum hizmetçi Marika'nın pansiyonunda kalmaya başlar. Bir süre sonra pansiyonda kaldığı odanın kirasını ödeyemeyen Selmin, şimdi de aynı pansiyonda kalan otuz sekiz yaşlarındaki Bahriye yüzbaşısı Cavidan'ın

metresi olur. Dekorasyon işleriyle meşgul olan Cavidan'ın aldığı siparişlerle Selmin resim yapar ve birlikte para kazanmaya başlarlar. Bir süre sonra Cavidan tarafından da terk edilen Selmin, kaldığı pansiyonda ayrılarak Beşiktaş'ta büyük bir konağın selâmlık kısmını kiralar. Selmin, her sabah Beşiktaş'taki evine yakın Gülfem Hatun Camii'nden gelen sabah ezanının sesi ile uyanır. Ezan bittikten sonra konağa yakın bir evden de *Kur'ân* okuyan bir sesle ney sesi duyar. Selmin, ev sahibi hanımefendiden çok merak ettiği bu sesin Mevlevî şeyhi Arif Dede'den geldiğini öğrenir. Arif Dede ile tanıştıktan sonra onun müridi olur. Arif Dede'nin *Mesnevî* sohbetleri, ney ve rebap meşkleri eksenli irşadıyla tövbe ederek hakikate ulaşır.

1.1.14. *PERTEV BEY'İN İKİ KIZI*

Konusu:

Pertev Bey'in İki Kızı[363] romanında Pertev Bey'in ve büyük kızı Selmin'in vefatından sonra hayatta kalan aile fertlerinin Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminden sonra kaybolan ruhlarını arayışları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Paşa'nın vefatıyla biten birinci devresi, Cumhurbaşkanı İsmet Paşa ile başlayan ikinci devresi ve Demokrat Parti'nin iktidar olduğu üçüncü devre anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Selmin'in İstanbul'un Beşiktaş semtinde kiralayıp düzenini kurduğu ev âdeta bir Osmanlı konağını andırır. Selmin, bu konakta annesi Azize Hanım, kız kardeşi Berrin, iki dadısı ve lalası ile birlikte yaşamaktadır. Arif Dede Efendi, haftada iki defa, Selmin'le birlikte *Mesnevî* okumak, tanbur ve rebab meşk etmek için bu eve gelir. Yaşamaktan yorgun olan Selmin, sebebi bilinmeyen bir şekilde sararıp solmakta ve zayıflamaktadır. Selmin'in rahatsızlığı sebebiyle, Arif Dede konağa her gün gelmeye başlar. Selmin, manevî bakımından anlamlı rüyalar görmeye başlar. Selmin, tarikata girdikten sonra mürşidi Arif Dede'nin gösterdiği şekilde tövbe eder, fakat geçmişte işlediği günahların ızdırabından bir türlü kurtulamaz. Bu rüyalar, Selmin'in iç dünyasını bilen Allah'ın, sanki onun endişesini gidermek istercesine tövbesini kabul ettiğine dalalet eden rüyalardır.

Kalp gözü açık olan Arif Dede, bu rüyalardan sonra Selmin'in giderek kötüleşen halini görünce onun yakın bir zamanda öleceğini anlar. Matmazel Durand, Müslüman olmaya karar verir ve Azize Hanım'la birlikte İmam Hacı Cemal

[363]Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in İki Kızı*, Üçüncü Basım, Sebil Yayınevi, İstanbul 1992, 121 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Efendi'den namaz kılmayı öğrenir. Doktor tarafından Lösemi hastalığı teşhisi konulan Selmin, otuz sekiz yaşında 17 Aralık Şeb-i Arus'ta vefat eder. Arif Dede, Selmin vefat ettikten sonra gizemli bir şekilde ortadan kaybolur. Nermin'in adını Selmin koydukları ikinci çocuğu dünyaya gelir.

Pertev Bey'in en büyük kızı Selmin vefat edince geride iki kızı kalır: Berrin ve Nermin. Selmin'in Ihlamur'daki evi kapanınca, Azize Hanım ve Berrin, Muammer Bey'in Çiftehavuzlar'daki köşküne taşınırlar. Muammer Bey, milletvekili olmak için bankadan ayrılır. 10 Kasım 1938'de Mustafa Kemal Pala vefat eder ve millî yas ilan edilir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci devresi Mustafa Kemal Paşa'nın vefatı ile bitmiş olur. İkinci devre ise, İsmet Paşa ile başlar. İsmet Paşa, "*Milli Şef*" unvanı ile ikinci cumhurbaşkanı olur. Muammer Bey, cumhurbaşkanının gözüne girerek "*İsmet Paşa'nın adamı*" haline gelir. Nermin ve Muammer Bey'in üçüncü çocukları dünyaya gelir ve adını da Tülay koyarlar. Muammer Bey'in milletvekili olmasıyla, Berin'in de vekil olacağı haberleri duyulur. Berrin, haberi olmaksızın Muammer Bey tarafından milletvekili yapılır. Oğlu Baskın'ı Robert Koleji'ne yatılı veren Nermin, sadece yazları değil, kışları da İstanbul'da geçirir. Nermin dördüncü çocuğunu İstanbul'da Çiftehavuzlar'da dünyaya getirir. Tülay'dan sonra ikinci oğlunu kucağına alan Nermin ve eşi Muammer Bey, dördüncü çocuklarına da Aydın adını verirler.

Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nda *(1944 1945)* yenilir ve Amerika, dünyada yükselen bir güç haline gelir. Muammer Bey, eşini ve çocuklarını ihmal etmemekle birlikte Ankara'da kendine bir metres bulur. 1946 yılında çok partili hayatın başlamasıyla hükümete muhalif bir parti kurulur. Muhalefet partisini kuranlar arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, M. Fuad Köprülü ve Refik Koraltan vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü devresi bu şekilde başlamış olur. 1950 yılında seçimler yapılır, Cumhuriyet Halk Partisi büyük bir yenilgiye uğrar ve Demokrat Parti büyük çoğunlukla iktidara gelir.

Yıllardan beri yüzü gülmeyen Türk halkının yüzü gülmeye başlar. Muammer Bey'in milletvekilliği sona erer ve o da İstanbul'a ailesinin yanına taşınır. Baskın,

ailesine, eğitim hayatına Amerika'da devam etmek istediğini söyleyerek yurt dışına gider. Belli bir süre Amerika'da kalan ve buradaki hayata iyice alışan Baskın, ailesine Amerika'dan dönmeyeceğini bildirir.

Nermin'in büyük kızı Selmin, 1954 yılında kolejden mezun olur. Hariciye'nin büyük elçi adaylarından Ayhan Ertekin'le evlenip sefire olarak Uzak Doğu ülkelerine gider. Baskın, Amerika'daki eğitimini tamamlayarak kendine bir iş bulur. Nermin'in küçük kızı Tülay hukuk fakültesine, küçük oğlu Aydın ise İktisat Fakültesine başlar.

Selmin, kardeşleri Ayhan ve Tülay'ın değişen tavır ve davranışlarından rahatsızdır. Baskın Amerikalı, Aydın ve Tülay ise komünist olur. Nermin üç çocuğunu ülkedeki kötü rejime kurban olarak verir. Yazara göre bu rejim, kültürde, ahlâkta, eğitimde yozlaşmalar meydana getirerek fertlerin ülkelerinden, ailelerinden kopmalarına sebep olur. Cumhuriyet Halk Partisi rejimi karşısında, Türk milletinin boyun eğmesinin sebebi, ülkede çevrilen dolapları geç anlaması, anladığında ise iş işten geçmiş olmasıdır. Bu arada, Halk Partililer ve komünistler bir olup hükümete karşı ihtilâl hazırlıkları yapmaktadırlar. Pertev Bey'in C.H.P'li damadı ve iki komünist torunu Tülay ve Aydın, parti teşkilâtlarında görev alıp hazırlıklara katılırlar. Memleket hızla bir felâkete ve ihtilâle sürüklenmekte; fakat her şeye rağmen inanan insanlar, Türk milletinin bu çıkmazdan kurtularak Türklüğüne ve Müslümanlığına döneceğine olan ümidini korumaktadırlar.

1.1.15. *KARA KİTAP*

Konusu:

Kara Kitap[364] romanında genç bir avukat olan Galip'in onu terk eden eşi Rüya'yı İstanbul sokaklarında arayışı ve yazarlık macerası anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Genç bir avukat olan Galip, İstanbul'un Nişantaşı semtinde dede, nine, hala, amca ve amca çocuklarının birlikte yaşadığı bir aile apartmanı olan Şehrikalp Apartmanı'nda oturur. Amcasının güzel kızı Rüya ile evlidir. Rüya, Galip'i bir kış gününün sabahında on dokuz kelimelik bir mektup bırakarak terk eder. İlk önce eşinin onu aldattığını düşünen Galip, amcasının oğlu Celâl'in Rüya ile birlikte ortadan kaybolduğunu öğrenince ikisinin birlikte gittiklerini düşünür. İstanbul'un sokaklarında, mahallelerinde karış karış gezerek eşi Rüya ve Celal'i arar.

Celal, Galip'in amcasının oğlu olup onun hayran olduğu ünlü bir köşe yazarıdır. Galip onun Milliyet gazetesinde çıkan yazılarını büyük merak, dikkat, zevk ve ilgi ile okur. Rüya'nın bıraktığı mektubu tekrar gözden geçiren Galip onun gitmiş olabileceği tanıdık, arkadaş kim varsa onların bir listesini çıkarır. Rüya ilgili araştırmalarına devam eder.

Galip, yazıhanesine gelerek Celal'in yeni köşe yazısını okur. Celal Salik'ın dikkatli ve sadık bir okuru olan Galip, onun bu yazısının, geçmişte yazdığı yazılardan biri olduğunu fark eder. O, buradan hareketle Celal'in uzun bir süredir gazeteye yazı göndermediğini anlar.

---

[364]Orhan Pamuk, *Kara Kitap*,1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, 456 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Rüya ve Celal'in nerede olduğunu öğrenmenin tek yolunun Celal'in yazılarını okumak olduğunu düşünen Galip, sabah kalktığında üzeri köşe yazıları ile kaplı masaya oturur ve okumaya başlar. Celal'in birçok konuya dair yazılar yazdığı gibi Mevlânâ ve Şemsi Tebrîzî üzerine de yazılar yazdığını görür. Celal'in iki gün içinde gazeteye yazı göndermediği takdirde gazetedeki köşesinin boş kalacağını öğrenir. Remington daktilosunu alarak yazı yazmaya başlar. Yazdığı üç yazıyı Celal'in köşesinde yayımlanacağından emin bir şekilde onun imzasının taklidini yaparak imzalar. Milliyet gazetesine giderek Celal'in çok meşgul olduğu için gelemediğini, yazılarını bir süre onun getireceğini belirtir.

Galip, Celal'in onunla tanışmak isteyen bir okuru ile Alâeddin'in dükkânının önünde buluşmak için sözleşir, fakat buluşma saati geldiğinde orada kimseyi göremez. İskender'i arayarak Celal'in onunla görüşmek isteyen BBC muhabirlerine saat onda Pera Palas'ta önemli açıklamalarda bulunacağını söyler. Pera Palas'a giderek Celal'in çok önemli bir işi çıktığı için gelemediğini, kendi yerine onun konuşmasını istediğini söyler. Galip, Celal Salik olmadığı anlaşılmasın diye kendine hükümetin baskısından, darbeci askerlerden, siyasi cinayetlerden korkan bir Türk gazeteci havası vererek çekimi yüzünün karanlıkta olduğu bir atmosferde yapar. Onlara hayattaki en önemli şeyin kendi olarak yaşamak olduğunu anlatır. Konuşma yaptıktan sonra Şehrikalp Apartmanı'na gitmek için yola çıkar. Bindiği taksinin şoförü, birini öldürdükleri için Teşvikiye Karakolu tarafındaki yolun kapalı olduğunu söyler. Galip taksiden inerek Teşvikiye Caddesine gider. Cadde üzerinde üzeri gazete ile örtülü yatan kişinin Celal olduğunu anlar. Orada hemen aklına Rüya gelir. Onu bulmak için evine gider, fakat orada kimseyi bulamaz.

Celal'in cenazesi ertesi gün Teşvikiye Camii'nden kaldırılır. Galip, cenaze töreni sırasında Milliyet'in yazı işleri müdürü ile karşılaşır. Yazı işleri müdürü, Celal'in köşesine yazı gönderen Galip'e yazılarını yayınlamaya devam etmek istediğini söyler. Böylece Galip'in yazarlık macerası başlamış olur. Galip, Teşvikiye Camii'nden ayrılarak Nişantaşı Meydanı'na doğru ilerler. Gazeteye Celal'in yeni

yazılarını bırakır. Celal'in odasına girerek günlük gazeteleri okur. Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış bir yazıda Celal ve Rüya'nın öldürülme hikâyesini okur:

Celal ve üvey kız kardeşi Rüya akşam saatlerinde Nişantaşı'ndaki evden ayrılarak konak sinemasına giderler. Sinemadan çıkıp Teşvikiye caddesinden karakolun olduğu yere doğru ilerlerken hedefte ünlü köşe yazarı Celal olmasına rağmen kurşunlardan biri Rüya'ya da isabet eder. Kalbinden vurulan Celal orada hemen ölürken Rüya ise sol ciğerinden ağır bir şekilde yaralanır. Yaralı bir hâlde Alâeddin'in dükkânına kadar yürür ve dükkânın içindeki oyuncak bebekler arasına düşer. Silah seslerinden ürken dükkân sahibi Rüya'yı orada fark etmeyerek dükkânını erkenden kapatıp evine gider.

Galip, Celal'in Nişantaşı'ndaki evinden başka bir dairesinin daha olduğunu öğrenir. Celal, ilâcının henüz bulunmadığı bir hafıza hastalığına yakalanır. Bu hastalığını herkesten gizlemek için dairesinde saklanır. Celal bu süreçte Galip ve Rüya'dan yardım alır. Galip ve Rüya, bazı geceler Celal'in yanında kalarak geçmişini hatırlaması ve yeniden kurgulaması için onun hikâyelerini dinleyerek yazarlar.

Galip, Rüya'nın ölümünden sonra Şehrikalp Apartmanı'ndaki Celal'in dairesine taşınır. Yaz sonlarına doğru bir darbe olur. İktidara gelen yeni hükümet siyasî olarak işlenen cinayetlerin sorumlularının bulunacağını açıklar, fakat gazeteler uygulanan sansür yüzünden siyasi haber dahi yazamazlar. Celal Salik cinayetinin çözülmediğini uygun bir dille anlatırlar. Celal Salik ve Rüya'nın katili yıllar önce gazeteye gelerek Celal'e sorular soran ve onun ukalâ tavrından rahatsız olan bir berberdir. İnsanın kendi olması konusunda bir hayli fikir yürüten Galip, giderek kendisi olmaktan uzaklaştığını hisseder. O, Rüya'dan ona geriye sadece yazıların ve "*kara, kapkara karanlık sayfalar*"ın kaldığını belirtir. Celal'in son yazısını gazeteye gönderir.

1.1.116. *İÇİMİZDEKİ MEVLANA*

Konusu:

İçimizdeki Mevlana[365] romanında bir üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenci olan Yadigâr'ın Mevlânâ ihtifalini izlemek için gittiği Konya gezisi esnasında Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasıyla tanışması, benliğini ondan aldığı feyizlerle kötülüklerden arındırarak nefsine karşı savaşında galip gelip yakın arkadaşı Elif'i düştüğü zor durumdan kurtarması anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Bir özel üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri o sene Konya'da yapılacak Mevlânâ ihtifalini izlemek için İstanbul'dan yola çıkarlar. Tören, çocukların üniversitedeki hocaları Arif Bey'in Mevlânâ'nın hayat hikâyesinin anlatıldığı bir konuşması ile başlar. Salonda töreni izlemek için yerlerini alan üniversite öğrencileri gürültü yapınca yabancı aksanla konuşan bir beyefendi onları ikaz eder. İkazı yapan adamın yabancı olması çocukların bir hayli dikkatini çeker. O esnada mutrib heyeti ve semâzenler sahnedeki yerlerini alırlar. Kudümzen ilk vuruşunu yapar. Öğrencilerden Yadigâr, töreni izlediği sırada gördüğü manzarayı defterine çizer. Zira o yıl, kültür dergisi çıkarma görevi ona verilir. Yadigâr, derginin o ayki sayısını Konya gezisine ayırır ve derginin manşetini zihninde "*Ne olursan ol yine gel*" şeklinde tasarlar.

Tören bittikten sonra öğrenciler, izledikleri semâ gösterisinin tesiri altında İstanbul'a dönmek üzere yola çıkarlar. Yadigâr'ın İstanbul'a döndükten sonra çıkardığı dergi, büyük ilgi toplar. Arkadaşları ve hocaları onu tebrik ederek sevincini

[365]Cihan Okuyucu, *İçimizdeki Mevlana*, 1. Baskı, Bilge Yayınları, İstanbul 2002, 150 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

paylaşırlar. Bu mutlu anını paylaşmak istediği samimi arkadaşı Elif ise ona bu süreçte ilgisiz davranarak mutluluğuna gölge düşürür. Yadigâr çok sevdiği arkadaşı Elif'in ona soğuk ve ilgisiz davranmasını bir türlü anlayamaz.

Arif Bey, Yadigâr'ın çıkardığı dergiden ilham alarak ve aynı zamanda da o yıl dünyada ve ülkemizde Mevlânâ'yı anma törenleri yapılmasına binaen üniversitede ki derslerinin ilk on dakikasını bir sene boyunca Mevlânâ'ya ayırmaya karar verir. Sınıfa sonradan Müslüman olmuş Charles isminde bir yazarın Mevlânâ'nın hayatını ve fikirlerini anlattığı kitabını getirir. Charlers'in kitabını ödev olarak hazırlaması için Yadigâr'a verir. Yadigâr kitabı eline aldığında kapağındaki resmi görünce bu kişinin Konya'daki Mevlânâ töreninde onları sessiz olmaları konusunda uyaran yabancı adam olduğunu anlar.

Yadigâr yaptığı işi iyi bir şekilde yapmak isteyen başarılı öğrencidir. Hocası Arif Bey'in verdiği ödevi röportaj şeklinde yapmayı düşünür. Arif Bey'in tavsiyesi ile röportajı Mevlânâ konusunda uzman biriyle yapmaya karar verir. Arif Bey'in bu konuda önerdiği isimler üzerinde düşünürken ödevi için aldığı kitaptan bir tefeül çeker. Tefeül çektiği yerden yazarın adresini ve telefon numarasının yazılı olduğu bir kartvizit çıkar. Yadigâr bu durumun bir tesadüf olmadığını düşünerek kartvizitteki telefonu arayarak yazardan bir randevu ister. Nihayet randevu saati gelir ve Yadigâr gerekli malzemeleri alarak röportaj yapmak için yazarın evine gelir.

Mr. Charles, İngiltere'de Mevlânâ ile ilgili araştırmalar yapan bir enstitünün müdürüdür. Aynı zamanda Mevlânâ konusunda bir çok ilmî çalışması bulunan yazar, Müslüman olduktan sonra Celâleddinismini alır. Her sene düzenli olarak Konya'daki Mevlânâ ihtifallerini takip eder. Türk bir hanımla evli olan Mr. Charles (Celaleddin), Yadigâr'ı eşi ile birlikte Boğaz manzaralı evinde karşılar. Yazarla iki saat süren bir röportaj yapan Yadigâr, Mr. Charles'ten üniversitedeki derslerine de gelme söz aldığı için evden çok mesut bir şekilde ayrılır.

Yadigâr'ın Mr. Charles ile yaptığı Mevlânâ konulu röportaj, o hafta dergide yayınlanır. Mr. Charles, Yadigâr'a söz verdiği gibi bir hafta sonra eşi Mügü Hanım'la birlikte Arif Bey'in dersine gelir. Arif Bey, aynı zamanda bir Mesnevîhan olan Mr. Charles'i sınıfa takdim eder. Mr. Charles, sınıfta *Mesnevî*'nin ilk üç beyitini tahlil eder. *Mesnevî*'de anlatılan ney hikâyesinin aslında insanın kendi öz hikayesi olduğunu anlatır. Yadigâr dinlediklerinden hareketle derginin yeni sayısının başlığını "*Arkadaş, kamış mısın, ney misin?*" diye düşünür.

Üniversitede bölüm başkanı olan Arif Bey, bir konuyu konuşmak üzere Yadigâr'ı odasına çağırır. Konu, onun bir zamanlar candan dostu olan Elif'le ilgilidir. Elif'in bir konfeksiyon fabrikasına sahip olan babası Ahmet Bey'in bir kefil meselesi yüzünden maliye durumu bozulur. O, Arif Bey'e üniversitede paralı okuyan kızı Elif'i okulundan almak zorunda olduğunu belirtir. Arif Bey, dürüst bir işadamı olarak bilinen Ahmet Bey ve çalışkan kızı için bir çözüm bulmaya çalışırken aklına bir fikir gelir. Yadigâr, üniversitede devlet bursuyla okuyan bir öğrencidir. Başarılı bir öğrenci olarak o senenin sınıf birincisi olma ihtimali çok yüksektir. Eğer Yadigâr, Arif Bey'in dersinden yapılacak olan son sınavda istenen düzeyde bir kâğıt vermeyip son derece olarak ikinci olan Elif'in birinci olmasına vesile olacak ve Elif'te burs kazanarak okulu bırakmak zorunda kalmayacaktır. Yadigâr, hocanın teklifine çok şaşırır. Yadigâr bu süreçte kendini âdeta bir "*dar kapı*" da hisseder, nefsiyle mücadele eder ve Mevlânâ'yı tanımış olmanın verdiği sorumlulukla arkadaşını bu zor durumdan kurtaracak olan teklifi kabul eder.

Nihayet o yılın sonunda mezuniyet töreni olur. Birincilik ödülünü alan Elif, eğer Yadigâr sınavda hastalanmayıp sınıfı terk etmeseydi birinci olamayacağını, aslında birinciliğin Yadigâr'ın hakkı olduğunu söyleyerek ödülü ona takdim eder. Yadigâr, arkadaşının bu davranışı karşısında duygusal anlar yaşayarak gözyaşlarına boğulur. Duygu yoğunluğu içinde bir konuşma yapar. Bu hadise sebebiyle kin ve düşmanlık duyguları ile kirlenen ruhunun Mevlânâ'nın ilminden, ışığından aldığı feyizlerle temizlendiğini ifade eder.

1.1.17. *GÖNÜL BAHÇESİNDE MEVLANA*

Konusu:

Gönül Bahçesinde Mevlana[366] romanının konusu, dünyanın en büyük şirketlerinden birinin müdürü olan Japon Tadadoşi Takaşhi'nin Konya gezisiyle açığa çıkan manevî arayışı ve içe yolculuğunun hikâyesidir.

Olay Örgüsü:

Dünyanın en büyük şirketlerinden biri olan Electriccs Company'nin genel müdürü Tadadoşi Takahashi, şirketlerine bir yenisini daha eklemek, bir şube daha açmak için İstanbul'a gelir. Nihayet Tadadoşi'nin İstanbul'daki şirketinin açılışı yapılır. Türk yetkililer, Tadadoşi ve ekibine bir jest olsun diye bir gezi düzenlemek isterler. Şirketin açılış tarihi Mevlânâ'nın vuslat yıldönümü olan 17 Aralık gününe denk geldiği için gezi yerini Konya olarak seçerler.

Gezi ekibi, uzun bir yolculuktan sonra geldikleri Konya'yı bir rehber eşliğinde gezer. Rehber, ilk önce Konya'nın tarihi ve medreseleri hakkında bilgi verir. Devamında onları Mevlânâ müzesine götürür. Tadadoşi, Mevlânâ müzesine girdiğinde ruhunun huzurla dolduğunu hisseder. Rehber, Mevlânâ'dan şiir ve sözlerle onun hayatını, duygu ve düşünce dünyasını anlatır. Tadadoşi'nin Mevlânâ hakkında bilgi sahibi oldukça ona olan hayranlığı daha da artar. Arayış içinde olan ruhuna "*bengi-su*" olacak kişinin Mevlânâ olduğu konusunda artık hiçbir şüphesi kalmaz. Rehber, türbeyi gezdirdikten sonra Tadadosi ve gezi ekibini Mevlânâ'yı anma ve semâ gösterilerinin yapılacağı salona getirir. Tadadoşi, semâzenlerin gösterisi karşısında çok etkilenir.

---

[366]Melahat Ürkmez, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, 1. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, 207 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Nihayet Konya'dan ayrılma vakti gelir ve İstanbul'a yolculuk başlar. Tadadoşi, rehberin de kabulüyle İstanbul'daki son gününü de onunla geçirir. Rehber, Tadadosi'ye son olarak Mevlânâ ve İslâmiyet hakkında bilgi verir. Tadadosi, rehberden İslâm dini ile ilgili dinledikleri karşısında İslamiyet'i daha önce niye araştırmadığına üzülür. Rehbere teşekkür ederek ona minnettar olduğunu, Japonya'dan bir şey isteyip istemediğini sorar. Rehber'in Tadadoşi'den dileği ise onun Müslüman olduğuna dair müjdeli bir haber almaktır.

Tadadoşi, ekibi ile birlikte Japonya'ya geri döner. Japonya'ya gider gitmez rehberin ona hediye ettiği Mevlânâ ile ilgili kitapları bir solukta okur, okudukça tefekkür eder. İnandığı değerlerin misliyle onda vücut bulduğunu görür. Bir gün işine giderken Tokyo'da bulunan Türk Diyanet Camii'ni ziyaret eder. Camideki aksakallı adam oldukça dikkatini çeker. Adı Yahya Şerif olan aksakallı adam, otuz yıl önce Mısır'dan Japonya'ya gelen bir imamdır. Yahya Şerif Bey, yılların tecrübesi ile Tadadoşi'nin ruhundaki manevî arayışı sezer ve ona nasıl yardım edeceğini bilir.

Yahya Şerif Bey, Mevlânâ'nın eserlerini, manalarına daha fazla nüfuz edebilmek için Farsça aslından okur. Ona göre Mevlânâ'nın eserleri, insanları, iyiliğe ve güzelliğe çağırır. Tadadosi, Yahya Şerif Bey'den *Mesnevî*'deki bazı beyitlerin anlamlarını ondan dinlemek için evine gider. Yahya Şerif Bey'in evi ona eşyaları ve mimarisiyle Mevlânâ müzesini hatırlatır. Tadadoşi, Yahya Şerif Bey'in Hz. Peygamber'i, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini anlattığı sohbetinden büyük haz alır.

Evine döndüğünde Japoncaya çevrilmiş *Kur'ân-ı Kerîm*'i okumaya başlar. Mevlânâ'nın inandığı dinin ve peygamberin de mükemmel olduğunu düşünür. Yoğun bir okuma ve muhasebe sonucunda Müslüman olmaya karar verir. İslâmiyet'i seçen Tadadoşi, Taha adı alır. Boş kalan vakitlerini İslâm'ın emir ve yasaklarını öğrenerek geçirir. Ruhundaki manevî değişim sebebiyle iç âleminde Konya'ya gitme isteği doğar. Şirketteki işlerini düzenleyerek Konya'ya gider. Onu gezdiren rehbere Müslüman olduğu müjdesini verir. Tadadoşi'ye aradığı manevî dünyanın kapıları Mevlânâ ile açılır.

1.1.18. *BAB-I ESRAR*

Konusu:

Bab-ı Esrar[367] romanının konusu, Londra'da bir sigorta uzmanı olarak çalışan Karen Kimya Greenwood'un şirketin bir işini halletmek üzere Konya'ya gelmesi ve bu seyahati vesile kılarak yıllar önce ilâhî aşk uğruna onu terk eden babasını ve hakikati arayışıdır.

Olay Örgüsü:

Londra'da bir sigorta şirketinde uzman olarak görev yapan Kimya Karen Greenword, patronu Simon'un Türkiye'nin Konya şehrinde vukubulan Yakut Otel yangınında herhangi bir sabotaj ihtimalinin olup olmadığını araştırması için görevlendirilir. Simon'un bu görevi Karen'e vermesinin sebebi ise onun Türkleri tanıması ve Türkçeyi iyi bilmesidir. Bu işin üç milyon poundluk bir poliçeye sahip olması yönetici Simon'un gözünde bu işin önemini daha da arttırır.

Karen, bu işle görevlendirildikten sonra uçakla Londra'dan Türkiye'ye gelir. O uçak yolculuğu sırasında yirmi beş yıl önce babasıyla Konya'ya geldiği günü hatırlar. Karen o zamanlar dokuz yaşındadır O, bu güzel hatıradan sonra büyük bir sevgi ile bağlı olduğu babasının onları terk ettiği günü hatırlar. Karen, babasının hiçbir açıklama yapmadan bir erkekle çıkıp gitmesine anlam veremez.

Londra'daki şirketin Konya'daki yetkili acentesi Mennan Fidan, Karen'i havaalanından alıp otele götürdüğü sırada arabanın sağ ön lâstiği patlar. Mennan'ın arabanın lastiğini değiştirdiği sırada onu beklerken Şems ile karşılaşır. Şems,

[367] Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, 102.-103. Basım, Everest Yayınları, İstanbul 2013, 394 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Karen’e taşı kanayan yüzüğü vererek ortadan kaybolur. Mennan Fidan, arabanın lastiğini tamir ettikten sonra Karen'i kalacağı otele getirir. Oteldeki odasına çıktığı esnada onu Londra'daki cerrah sevgilisi Nigel arar. Aynı zamanda iki aylık da hamile olan Karen, sevgilisi Nigel'le birlikte bu çocuğu aldırmak konusunda anlaşır, fakat iş seyahati sebebiyle bu işi erteler.

Mennan, ertesi gün Karen Kimya'yı otelden alarak otantik bir mimariye sahip olan İkonion Turizm merkezine götürür. Karen, şirketin yönetim kurulu başkanı Ziya Kuyumcuzade ile tanışır. Ziya Bey, Karen'e, kendi babasının da onun babası gibi bir Mevlevî olduğunu söyler. Ziya Bey'e babasıyla Konya'ya ilk geldiklerinde dinî bir merkeze benzeyen bir eve gittikleri ve bu evi aradığını söyler. Ziya Bey, aradığı evin bir Mevlevi dergâhı olduğunu, eğer isterse onu dergâha götürebileceğini, babası İzzet Bey'in Poyraz Efendi ile yıllarca bu dergâha gelip gittiklerini belirtir. Arzu ettiği takdirde onu babası İzzet Bey'le tanıştırabileceğini ifade eder.

Karen, Mennan'la birlikte yanan Yakut Otel binasını dolaşır. Orada yangının görgü tanıklarıyla görüşür. O gün akşam yemeğini dışarıda yemeğe karar verir. Yemek için gittiği restoranda Şems’le karşılaşır. Şems, istemediği hâlde onu bir meczup zannederek çorbasına et ve yağ koyan garsonla tartışır ve orayı terk eder. Karen arkasından onu takip eder. Bir anda etraf, koyu bir karanlığa gömülür. Karen, ne yapacağını bilemediği bir sırada bir ışık fark eder. Şems'in ruhuna ve bedenine bürünerek Selçuklu dönemine gider. Mevlânâ ile Şems'in karşılaşmasına tanık olur.

Kapkaççı, elektriklerin kesilmesinden istifade ederek Karen’in cüzdanını ve pasaportunu alarak çantasını caminin bahçesine atar. Karen o anda yere düşerek bayılır. Hastanedeki tedavisinin ardından polise ifade verir ve daha sonra otele gider. Polisler, kapkaç olayı ile ilgili olarak çantasının içindeki paraların ve yüzüğün bulunduğunu, fakat onu gasp eden kişinin vahşi bir şekilde öldürüldüğünü haber verirler. Kapkaççının Karen'e saldırdığı yerde öldürülmüş olarak bulunması, Karen'i şüpheli durumuna düşürür.

Karen, sözleştikleri gibi Mennan'la birlikte İzzet Bey'i görmek için Mevlevi dergâhına gider. İzzet Bey, Poyraz Efendi hakkında Karen'e duygu ve düşüncelerini anlatır: Poyraz Efendi, sabırlı, nefsine hakim olmayı çok iyi bilen biridir. Yaş itibariyle ondan küçük olmasına rağmen ruh ve mana itibariyle büyüktür. Poyraz Efendi, bir gün bir İngiliz hanıma duyduğu beşerî aşk sebebiyle dergâhı terk ederek onun peşinden gider. Dergâhın Şeyhi Hikmet Efendi, Susan Hanım'la evlenip Londra'ya gitmek isteyen Poyraz Efendi'ye izin verir. Poyraz Efendi'nin nefsi ile olan mücadelesi Londra'da da devam eder. O, hakiki aşka duyduğu özlemle on iki yaşındaki kızını ve eşi Susan Hanım'ı terk ederek Pakistanlı bir şeyhin yanına gider.

Zeynep Komiser, Karen'i telefonla arayarak pasaportunun bulunduğunu haber verir. Pasaport, Karen'i gasp eden Solak Kemal'in evinde bulunur. Solak Kâmil ise çeteler arası bir hesaplaşma sonucu öldürülür. Kare'nin gasp edilmiş olması ile tamamen rastlantı sonucu vukubulur.

İkonion Turizm şirketi ile ilgili mali polisten istenen raporda şirketin bankalara beş milyar kredi borcu olduğu, maddî yönden zor durumda oldukları belirtilir. Şirketin yöneticisi Ziya Bey'in altı ay içinde kredi borcunu ödemediği takdirde malların tamamına haciz geleceği, onun daha önce Almanya'da Türk vatandaşlarından topladığı on milyon Euro'yu batırdığı içinde güvenilir biri olmadığı, Yakut Otel yangınını çıkarmış olabileceği yazılıdır. Karen, polislere ellerinde bir delil olmadığı için bir şey yapamadıklarını söyler.

Karen, Mevlânâ türbesine gitmek için taksi aradığı sırada onu arayan patronu Simon'a, Ziya Bey ve adamlarının oteli kundakladıklarını, fakat bir delil olmadığı için ispatlayamadıklarını anlatır. Simon bu durumda en mantıklı çözümün onunla uzlaşmak olduğunu, üç milyon poundluk poliçeyi düşürebileceği kadar düşürmesini söyler. Karen hemen Ziya Bey'i arayarak onunla görüşmek istediğini ifade eder.

Otele gitmek için yola çıkan Karen, yolda yürürken bir araba önünde durur. Ziya Bey, ona arabaya binmesini söyler. Karen'e istediklerini yapmadığı takdirde

öleceğini söyler. Araba, şiddetli yağan yağmurla birlikte süratle giderken yolun ortasına siyahlar içinde biri görünür. Karen, onun Şems olduğunu fark eder. Şems'in arkasına düşen yıldırımla büyük bir ses duyulur. Cavit aniden frene basar. Cip, yüksek hız sebebiyle savrularak takla atar. Şems, bir elinde Ziya Bey'in kesik başı, bir elinde kılıcı ile belirir ve Karen'e tebessüm eder. Ziya Bey ve Cavit, feci bir şekilde can verirler.

Karen, kazadan sonra hastane odasında ısrarla olay yerinde bir kılıcın bulunup bulunmadığını sorar. Doktorlar Karen'in ne anlatmak istediğini anlayamazlar ve ona bir iğne vururlar. Karen iğnenin tesiri ile kendinden geçer. Yolun kenarında Şems'i görür. Şems'i takip ederken karşısına Tuz Gölü çıkar. Tuz gölünde yedi kişi arasında semâya kalkamayan bir derviş dikkatini çeker. Bu derviş, yıllar önce onu terk eden babası Poyraz Efendi'dir. Şems, Poyraz Efendi'nin tekâmül yolculuğunu kalbindeki düğüm sebebiyle tamamlayamadığını, dolayısıyla semâya çıkamadığını belirtir.

Şems'e göre Poyraz Efendi'nin kalbi, kızına duyduğu sevgi sebebiyle düğümlenir. Yüzük, sahibine yani Poyraz Efendi'ye verilince düğüm çözülecektir. Karen, yüzüğü avucuna alarak semâ yapılan meydana doğru yürür. Babasına sarıldıktan sonra yüzüğü onun parmağına takar. Ona bütün bağlarına kurtulduğunu, artık semâya kalkabileceğini söyler.

Karen kendine geldiğinde hâlâ hastane odasında olduğunu, yaşadıklarının bir rüya olduğunu düşünür. Mennan'la geçirdiği araba kazasını konuşur. Ziya Bey ve Cavit'in onu kaçırmaya çalışsalar da bu durumun otelde sabotaj yapıldığına dair bir delil oluşturamayacağını, şirketin üç milyon poundluk tazminatı İkonion Turizm'e ödeyeceğini üzülerek ifade eder. Mennan, Ziya Bey öldüğü için paranın İzzet Bey'e kalacağını, onun da bu parayı Mevlânâ Müzesi'ne bağışlayacağını sevinç içinde anlatır. Karen, Mennan'la konuştuğu sırada onu Susan Hanım arar. Susan Hanım, Karen'in kaza geçirdiğinden habersiz üzgün bir şekilde Poyraz Efendi'nin öldüğünü haber verir.

1.1.23.1. *ŞEMS-İ TEBRİZİ VE MEVLANA*

Konusu:

Şems-i Tebrizi ve Mevlana[368] romanında, Mevlânâ'nın hayatı ve onun Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığı anlatılmaktadır**.**

Olay Örgüsü:

Horasan'ın Belh şehrinde yaşayan Bahaeddin Veled, 1211 yılının Moğol saldırıları yüzünden zor geçeceğini düşünür. O, hem batıya giden halkın ona ihtiyacının olması hem de fitne ve fesat yüzünden gönlünün incinmesi sebebiyle Belh'ten göç etme niyetindedir. Sultan Harzemşah'ın Fahreddin Râzi'nin her söylediğine inanarak oyuna alet olduğunu söyleyerek onları tenkit eder. Bütün bu söylenenleri duyan Sultan Harzemşah, Bahaeddin Veled'i sert bir dille uyarır, fakat Sultanül Ulema, doğru yoldan ayrılmayacağını belirtir. Aradan birkaç ay geçer ve Bahaeddin Veled'in gideceğini duyan Padişah Harzemşah, onunla barışmak ister, fakat Sultânü'l-Ulemâ Belh'ten göç etme konusunda kararlıdır.

1212 yılına gelindiğinde Bahaeddin Veled, ailesi ve dostları ile birlikte Nişabur'a gelirler. O sırada Alâeddin yedi, Celâleddin ise beş yaşındadır. Nişabur'da 1200'lü yılların en büyük mutasavvıf şairi Feridüddin Altar'a misafir olurlar. Bahaeddin Veled ve kafilesi Nişabur'dan sonra Kâbe'yi ziyaret ederler. Daha sonra Erzincan hükümdarının daveti üzerine Akşehir'e gelirler. Anadolu'da halkın ona ihtiyacının olduğunun bilincinde olan Bahaeddin Veled, Akşehir'den Toroslara, oradan Karaman'a gelir. Bahaeddin Veled ve kafilesi, halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. 1224 yılında Celâleddin on yedi yaşındayken annesi Mümine

[368] Devrim Altay, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana*, 1. Baskı, Alter Yayınları, Ankara 2009, 108 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Hatun rahatsızlanarak vefat eder. Kısa bir süre sonra da Celâleddin'in ağabeyi Muhammedi Alâeddin vefat eder.

Bahaeddin Veled, 1225 yılında on sekiz yaşına gelen oğlu Celâleddin'i Şerafeddin Lala'nın iyi eğitim almış kızı Gevher Hatun'la evlendirir. Celâleddin'in bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin adında iki oğlu olur. O yıllarda Anadolu'nun büyük bir kısmı Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti altına girer. Sultan Alâeddin Keykubat, Sultânü'l-Ulemâ'ın ününü duyar ve onu Konya'ya davet eder. Sultanın teklifini kabul eden Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte Konya'ya gelir. Hükümdar onları çok iyi bir şekilde karşılar. Bahaeddin Veled ve ailesi onları için tahsis edilen İplikçi Medresesi'ne yerleşirler.

1231 yılında Bahaeddin Veled vefat eder. Babası vefat ettiğinde yirmi dört yaşında olan Celâleddin, derin bir üzüntü ile günlerce odadan dışarıya çıkmaz. Seyyid Burhâneddin, bir gün rüyasında mürşidi Bahaeddin Veled'i görür. Bahaeddin Veled, ondan Celâleddin'e yardımcı olmasını ister. Seyyid Burhâneddin, gördüğü bu rüyadan sonra Konya'ya gelir. Celâleddin'e bundan sonra onun eğitimi ile ilgileneceğini belirtir. Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'in irşadıyla ilim yolunda bir hayli mesafe kat eder. Babasının muradını yerine getirerek Konya halkına vaaz vermeye başlar. Vaaza gelenlerin sayısı her geçen gün artarken halk ona Mevlânâ demeye başlar. Bir gün Seyyid Burhâneddin, Celâleddin'e öğretebileceği her şeyi verdiğini, fakat daha fazlasına ihtiyacının olduğunu, Halep'e Şeyh Kemaleddin Bin Adim'in yanına gitmesini tavsiye eder.

Mevlânâ, ailesi ile birlikte Halep'te yedi yıl yaşar. O sırada otuz bir yaşında olan Mevlânâ, şeyhinin "*Artık Konya'ya dönüp işinin başına geçmelisin*." (s:68) ihtarı üzerine yola çıkar. Önce Seyyid Burhâneddin'i görmeye Kayseri'ye gider. Seyyid Burhâneddin'le Konya'ya döner. Kırkar günlük üç çileden sonra Seyyid Burhâneddin hücre kapısını açar ve Mevlânâ'nın gözlerinin parladığını görür. Ona artık yolunun tamamlandığını, bundan sonra insanları ilim ve irfan ışığıyla aydınlatacağını ve kendinin görevinin bittiğini söyleyerek Konya'dan ayrılır. Mürşidi

Seyyid Burhâneddin, Konya'dan gittikten sonra kendini medresedeki öğrencilerine ve halkı irşada adayan Mevlânâ, her gününü gerek derslerle gerek vaazlarla halkla birlikte geçirir.

Bir Pazar günü Mevlânâ, Konya'yı gezdiği sırada bedestene girerken Şems'le karşılaşır. Şems, Mevlânâ'ya bir soru sormak istediğini belirtir. Ne sorduysa cevabını alan ve aldığı cevaplardan tatmin olan Şems yıllardır aradığı dostuna kavuşur. Aradan geçen zamanla birlikte Mevlânâ–Şems dostluğu daha da gelişir. Mevlânâ, vaktinin çoğunu Şems'le geçirip vaazları azaltınca bu durum Konya halkı içinde huzursuzluğa sebep olur.

On beş ay süren Mevlânâ Şems dostluğundan sonra Şems, halkın düşmanca tutumu sebebiyle Konya'yı terk ederek Şam'a gider. Şems'in tehdit edilerek Konya'yı terk edişine çok üzülen, kimseyle görüşmeyen Mevlânâ, eve kapanarak vaaz vermeyi bırakır. En sonunda oğlu Sultan Veled'i Şems'i gidip bulması için Şam'a gönderir. Sultan Veled, yirmi kişilik kafile ile yola çıkar ve Şems'i orada bulur. Şems, onlarla birlikte Konya'ya dönmeye ikna olur.

Şems, Konya'ya gelince Mevlânâ'nın eski neşesi yerine gelir. Şems'i Kimya Hatun'la evlendirmeye karar verir. Kimya Hatun'a âşık Alâeddin, bu habere çok sinirlenir. Düğüne bir ay kala, Şems'i sevmeyen ona düşmanlık besleyen müritler ile birlikte bir plan yapar. Ertesi gün Şems, gözlerini öfke ve kin bürüyen müritler tarafından öldürülür. Alâeddin, bütün olan biteni Sultan Veled'e anlatır. Şems'in öldürüldüğü gerçeğini bilen Sultan Veled, babasının Şems'i Şam'a gidip arayacağını söylemesi üzerine onun umutlarını yıkmamak için hiçbir şey söylemez.

Mevlânâ, Şam'a gittiğinde Şems'in öldürüldüğünü duyar. Hüzün ve çaresizlik içinde Konya'ya geri döner. Teselliyi Salâhaddin Zerkûbî ve Hüsameddin Çelebi'nin dostluğunda bulur. Yıllar sonra 1262 yılında Gevher Hatun rahatsızlanarak vefat eder. Mevlânâ, dostlarının tavsiyesi üzerine Kerra Hatun'la evlenir. 1273 yılının aralık ayında altmış altı yaşındayken karaciğer rahatsızlığından vefat eder.

AŞK

Konusu:

Aşk[369] romanında İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu Ella Rubinstein'in, bir yayınevinde işe başlayarak Mevlânâ'nın hayatını anlatan bir kitap üzerine rapor hazırlarken kitabın yazarı sûfî Aziz Z. Zahara ile tanışması ve onunla yaşadığı aşk anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Ella Rubinstein; İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu, fakat sonra edebiyatı çok sevmesine rağmen düzenli bir çalışma hayatı olmayan kırk yaşında bir kadındır. Bir diş doktoru olan David Rubinstein ile evlidir. Hayatını ailesine adayan üç çocuk annesi bir ev hanımıdır.

Edebiyatı çok seven Ella, bir yayınevinden iş teklifi alır. R.B.T. yayınevinde asistan olarak görev yapan Michelle, Ella'ya ilk işinin Aziz Z. Zahara'nın yazdığı *Aşk Şeriatı* adlı üç yüz sayfalık romanla ilgili rapor hazırlamak olduğunu belirtir. Ella'nın raporunu hazırlayacağı roman, 13. Yüzyılda Mevlânâ ile Şems'in ilişkisini anlatmaktadır.

Ella, Aziz Z. Zahara'nın *Aşk Şeriatı* adlı romanını okumaya başlar. Roman bir yandan Ella'nın hayat hikâyesine sahne olurken bir yandan da onun romanı okumasıyla Mevlânâ ile Şems'in hayat hikâyesine sahne olur. *Aşk Şeriatı* romanı Şems'in Mevlânâ'yı arayışı ile başlar ve Şems'in öldürülmesi ile son bulur. Ella romanı okudukça kitabın yazarını çok merak eder. Onun hakkında internet üzerinden bir araştırma yapar. Yazarın "*can yumurtası*" adlı blog sayfasından onun

[369]Elif Şafak, *Aşk,* 390. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2013, 413 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

fotoğrafçılık yaptığını ve Guatemala'da seyahat hâlinde olduğunu öğrenir. İnternet sitesinde yer alan e-posta adresine bir mesaj gönderir. Mesajında ilk önce kendini tanıtır. Sonra aşka bakış açılarının farklı olmasından ve ailesiyle yaşadığı sorunlardan bahseder. Bir süredir eşi tarafından aldatılan ve bu durumu bir sorun haline getirmeyip kabullenen Ella'nın evliliği, sadece aile düzeninin devam ettirildiği ve sorumlulukların yerine getirildiği bir evlilik haline gelir.

Aşka karşı menfî duyguları olan Ella, aşka özlem duymakta olduğunu fark eder. O, bir süre sonra Aziz'den mesajına karşılık bir e-posta alır. Aziz, Ella'ya gönderdiği e-postada tevekkülden, Mevlânâ'nın aşk anlayışından bahseder. Ella, Aziz Z. Zahara ile daha sık yazışmaya başlar. *Aşk Şeriatı*'nı bitirip raporunu tamamlar. Aziz Z. Zahara'yla e-posta, mektup ve telefon yoluyla görüşen Ella, Aziz'i tanıdıkça onun güçlü cazibesine kapılır.

Bir süre sonra bir gezi dergisinde kendine geçici olarak bir iş bulur. Gezi dergisi onu Kuzey Afrika'ya Bedevîler hakkında görsellerden oluşan bir yazı dizisi hazırlaması için gönderir. Gittiği yerde bir İngiliz antropologla karşılaşır. Antropolog onu İslâmiyet'in kutsal şehirlerinde çekim yapması için cesaretlendirir. Bu iş için sûfîlerden yardım alabileceğini, zira bu işin tek başına yapılmasının zor olduğunu ifade eder.

Sûfîler hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan Aziz Z. Zahara'ya bu iş çok cazip gelir ve bu düşüncenin cazibesiyle Fas'a, sûfîlerin bulunduğu zaviyeye gelir. Zaviyenin şeyhi Baba Samed, dergâhına ondan yardım almak için gelen Aziz'i geri çevirmez. Aziz burada dört ay kalır. Bu süre zarfından uyuşturucudan eroine kullandığı bütün kimyasal maddeleri bırakır. Büyük bir tecessüs ve iştiyakla tasavvuf felsefesi ve onu çok etkileyen *Mesnevî*'yi okur. Zaviyedeki bütün zamanını ibadet ederek ve meditasyon yaparak geçirir. Sonunda Müslüman olur ve Aziz Zekeriya Zahara adını alır.

Ella, Aziz Z. Zahara'ya duygularını anlatan samimi bir mektup yazar. Ona âşık olduğunu, onu görmeden dahi sevdiğini belirtir. Aziz, bir müze çekimi için geldiği Boston'da Ella ile görüşür. Onunla birlikte Amsterdam'a gitmek istediğini söyleyen Ella'ya ona bir gelecek vaat edemeyeceğini ifade ederek bunun sebebini açıklar:

Aziz Z. Zahara, 1976 yılında Müslüman olduktan sonra sûfîlikle tanışınca gezgin bir derviş ruhuyla dünyayı dolaşır. Birçok insanla tanışır, kendine dostlar edinir. Tasavvuf onun hayatının merkezine yerleşir. İki sene önce bozulmaya başlayan sağlık durumu deri kanserine yakalanınca başka bir boyuta taşınır. Doktorlar o sırada elli iki yaşında olan Aziz Z. Zahara'ya çok fazla bir ömrünün kalmadığını belirtirler. Aziz Z. Zahara ise bundan sonraki hayatını içine kapanmak yerine daha aktif bir şekilde yaşar. Bir gün Boston'dan hiç tanımadığı, esrarengiz bir hanımdan e-posta alır. Ella'yı tanıyıp ona âşık olunca ölmek istemez. Hattâ Allah'a isyan noktasına gelir. Altı ay ömrü kalan biri olarak Ella'ya, anı yaşamaktan başka geleceğe dair bir şey veremeyeceğini ifade eder. Ella bir sabah çocuklarına ve eşine güzel bir kahvaltı hazırladıktan sonra onları terk eder.

Ella, Aziz Z. Zahara ile birlikte Konya'ya gelir. Bir sene sonra Aziz Z. Zahara vefat eder. Vasiyeti üzerine onu Konya'ya gömerler. Ella, Aziz'in vefatından sonra ailesinin yanına dönmek yerine Amsterdam'a yerleşmeye karar verir.

1.1.19. *AŞKIN GÖZYAŞLARI II / HZ. MEVLÂNA*

Konusu:

Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna[370] romanında Mevlânâ'nın Belh'ten göç yolculuğu ile başlayan ve vefatına kadar süren hayatı anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Belh'ten ayrılacağı için hüzünlü olan Mevlânâ Celâleddin; ailesi, sevenleri, babasının müritlerinden oluşan üç yüz kişilik bir kervanla Belh'ten ayrılır. Böylece Mevlânâ Celâleddin'in hayatındaki on iki yıllık hicret başlamış olur. Bahaeddin Veled, niçin göç ettiklerini merak eden Mevlânâ Celâleddin'e Anadolu'da ilmin, âlimin değerini bilen bir sultan ve lmanevîyata, huzura, barışa susamış insanlar olduğunu söyleyerek Anadolu'ya gönderilmek için görevlendirildiklerini dile getirir. Belh'ten yola çıkan kervan Nişabur'a gelir. Nişabur'da üç ay kaldıktan sonra Bağdat, ardından Medine ve Mekke'ye giderek Hac farizasını yerine getirip Şam'a, Şam'dan sonra Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri üzerinden Karaman'a gelirler.

Bahaeddin Veled, Celâleddin'i Larende halkının hürmet ettiği Lala Şerafeddin'in, güzelliği ile nam salmış kızı Gevher Hatun'la evlendirir. Mevlânâ Celâleddin'in Gevher Hatun'la olan evliliğinden Sultan Veled ve Alâeddin adında iki oğlu olur. Yedi yıl Karaman'da kalan aile, Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın daveti üzerine Konya'ya gelir. Konya'ya gelmeden önce Mevlânâ Celâleddin'in annesi ve ağabeyi Karaman'da vefat eder.

---

[370] Sinan Yağmur, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, 5. Basım, Karatay Akademi Yayınları, İstanbul 2013, 259 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak döneminin yaşandığı devrin Sultanı Alâeddin Keykubat, Bahaeddin Veled ve ailesini karşılamak üzere ulaklarını gönderir. Onlara Konya'da sarayın gül bahçesi diye bilinen yerinde bir dergâh vakfeder. Bahaeddin Veled, dergâhta dine ve tasavvufa dair bilgiler öğretirken Mevlânâ Celâleddin İplikçi Camii'nde vaaz vermeye başlar. Bahaeddin Veled Ramazan ayında rahatsızlanarak vefat eder.

Bahaeddin Veled'in vefatı, geçmiş yıllarda onun müridi olan Seyyid Burhâneddin'e malûm olur ve o, Mevlânâ Celâleddin'in ona ihtiyacı olduğunu düşünerek Konya'ya gelir. Mevlânâ Celâleddin, onun rehberliğinde hal ilmine sûfîlikle giriş yapar. Riyazetlerin, ibadetlerin yoğun olduğu kırk günlük halvetlerle irşadını tamamlayarak ârif olur. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ Celâleddin'e, kendine düşen görevi yerine getirdiğini, bundan sonraki manevî yolculuğuna ilmi derin bir şeyhle devam edeceğini söyleyerek Konya'dan ayrılır.

Mevlânâ Celâleddin, beş yıl boyunca medresede fıkıh ve hadis dersleri okutur, halka vaaz verir, müritlerini irşat eder. Seyyid Burhâneddin'in tavsiyesi ile ilmini daha da geliştirmek için ailesini de yanına alarak Şam ve Halep'e gider. Konya'ya dönüş yolculuğunda Gevher Hatun sıtmaya yakalanarak rahatsızlanır, Konya'ya döndükten sonra vefat eder.

Bir gün dervişleri, müritleri ve kalabalık bir cemaatle İplikçi Camii'ne giderken Şems, Mevlânâ'nın bindiği katırın yularını tutarak onları durdurur. Mevlânâ Celâleddin'i çeşitli sorularla bir sınava tâbi tutar. Onun verdiği cevaplardan tatmin olarak babası BahaeddinVeled'e lâyık bir evlât olduğunu belirtir. Onunla manevî bir yolculuğa çıkacaklarını, bu yolculukta zahirin değil, özün ve aşkın önemli olduğunu söyler. Şems'in bahsettiği manevî yolculukta ne kitaplar, ne vaazlar, ne müritler vardır. Bu sebeple Mevlânâ'nın kitaplarını suya attığı gibi ona vaaz ve ders vermeyi yasaklar. Kalp ilminin, aşkın kitaplardan öğrenilemeyeceğini, kalbine bakması gerektiğini söyler. Mevlânâ Celâleddin, Şems'le birlikte halvet odasında ibadet, oruç, zikir, lmanevî sohbetler yaparak tam üç ay kalır.

. Konya halkı, Şems gelince vaazlarını, sohbetlerini, müritlerini bırakan Mevlânâ'ya hasret kalır. Şems'in Mevlânâ'yı onlardan uzaklaştıran kişi olduğunu düşünerek ona düşmanlık beslemeye, dedikodu yapmaya başlarlar. Bütün bunlardan haberdar olan Şems, bir gün hiç haber vermeden Konya'yı terk eder. Şems'i bulabilmek umuduyla Konya'nın her köşesini arayan Mevlânâ Celâleddin, onu hiçbir yerde bulamaz. Ayrılığın acısıyla kendini halvet odasına kapatır.

Mevlânâ Celâleddin, Şems'e hasret, ondan bir haber almadan altı ay geçirir. Bir süre sonra Şems, gönderdiği mektupta Konya'ya döneceğini ifade eder. Mevlânâ Celâleddin, Şems'i gidip getirmesi için Sultan Veled'i görevlendirir. Şems bir atın üzerinde, Sultan Veled de yanında Konya'ya gelirler.

Şems ve Mevlânâ yine eski günlerde olduğu gibi bir odaya kapanırlar. Derinliği olan manevî sohbetler yaparlar. Namaz kılıp dua ederler. Mevlânâ yine Şems'in isteği üzerine medreseyi kapatır. Başta küçük oğlu Alâeddin olmak üzere Konya halkı bu duruma yine kızmaya başlar. Alâeddin, Şems'e, babasının hayatını mahvettiğini, onu Konya'da istemediklerini söyler. Şems, bir gece Mevlânâ ile helalleşmek ve vedalaşmak için onun yanına gelir. Allah'a verilmiş bir sözünün olduğunu söyleyerek çıkar gider. Şems o gece hainler tarafından şehit edilir.

Mevlânâ'nın Şems'ten sonraki sığınağı ve sohbet arkadadaşı kuyumcu Salâhaddin Zerkûbî'dir. Salâhaddin Zerkûbî, Mevlânâ ile tam on yıl süren bir sohbet arkadaşlığından sonra vefat eder.

Salâhaddin Zerkubi'den sonra Mevlânâ'nın yeni sohbet arkadaşı Hüsamettin Çelebi'dir. Hüsamettin Çelebi, Mevlânâ'dan, medresede talebelerin okuması için bir kitap yazmasını ister. Mevlânâ o esnada *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin yazılı olduğu kâğıdı çıkararak ona verir. O günden sonra Hüsamettin Çelebi'nin yardımı ile *Mesnevî* yazılır. Mevlânâ, şeb-i arus olarak nitelediği ölümün yaklaştığını hisseder. Kendinden sonra halife olarak Hüsamettin Çelebi'yi seçer ve 17 Aralık günü vefat ederek Hakk'ın rahmetine kavuşur.

1.1.21. *MEVLANA / AŞK BENİ SENDE ÖLDÜRÜR*

Konusu:

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür[371] romanında Mevlânâ'nın ailesi ile birlikte Belh'ten göç edip Konya'ya gelişleri ve vefatına kadar geçen hayatı anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Mutezile fırkasının önderleri ve sultanın felsefeci dostları, dönemin sultanı Muhammed Tekiş Harzemşah'a Bahaeddin Veled hakkında yalan yanlış bilgiler anlatarak sultanı ona karşı kışkırtırlar. Bahaeddin Veled, fitne ve fesadın kaynadığı, değerinin anlaşılamadığı bu ortamda daha fazla kalmak istememekte, önce hacca, daha sonra talip olanlara ilim ve irfan öğretmek için Diyar-ı Rûm'a gitme niyetindedir.

25 Ağustos 1212 yılında Bahaeddin Veled, eşi Mümine Hatun, oğulları Alâeddin Muhammed ve Hüdavendigâr, müritleri, sevenleri yedi grup hâlinde yüklü deve katarları ile Belh'ten yola çıkarlar. Merv, Serahs'tan sonra Nişabur'a gelirler. Nişabur'dan sonra sırayla Bağdat, Küfe, Hicaz, Kudüs, Şam, Malatya, Erzincan'ın Akşehir kasabası ve 1219 yılında Larende'ye gelirler. Bahaeddin Veled'in eşi Mümine Hatun, daha sonra da büyük oğlu Alâeddin burada vefat eder. Bahaeddin Veled, on sekiz yaşına gelen oğlu Celâleddin'i Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlendirir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarı Alâeddin Keykubat, Bahaeddin Veled'in ailesini Konya'ya davet eder. Bahaeddin Veled, zaten bir süredir bu çağrıyı

---

[371] Okay Tiryakioğlu, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 251 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

beklediğini söyleyerek daveti kabul eder. 25 Mayıs 1228 günü Bahaeddin Veled ve ailesi, Sultan Alâeddin Keykubat tarafından devlet ricali ile birlikte şehir dışında karşılanır. İlme ve âlime büyük hürmeti ve saygısı olan Sultan Alâeddin, şehrin en büyük medresesi olan Altun Aba Medresesi'ni onlara tahsis eder.

Bahaeddin Veled bir gün soğuk algınlığı şikâyeti ile hastalanır. Hastalık ilerleyerek zatürreye çevirir ve 1230 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşur. Babasının vefatı ile sarsılan Mevlânâ, bir süre medresede ders verdikten sonra yalnız kalmayı tercih eder. O, babasının ölmeden önce işaret ettiği mürşidi beklemekte, babası ile başlayan ve vefatı ile yarım kalan manevî eğitimin tamamlanmasını arzulamaktadır.

Seyyid Burhâneddin, şeyhi Bahaeddin Veled'in vefatını gönül gözü ile hissederek anlar. Gece rüyasında Bahaaeddin Veled, ona, Celâleddin'in yalnız kaldığını, ona yardım etmesi gerektiğini söyler. Seyyid Burhâneddin, rüyasında Bahaddin Veled'den aldığı işaretle Konya'ya gelir. Mevlânâ'nın irşadına hal ilmindeki sofilikle başlar. Mevlânâ mürşidine uyarak halvete girer ve oruç, evrad ü ezkar ile çile çıkarır. Seyyid Burhâneddin'in tavsiyesiyle ilmini daha da ileri seviyelere taşımak için dönemin ilim merkezleri Halep ve Şam'a gider. Dört sene kaldığı Şam'dan ayrılarak Kayseri'ye gelir. İrşad görevini tamamlayan Seyyid Burhâneddin, Kayseri'ye döndükten sonra 1241 yılında vefat eder. Mevlânâ da eşi Gevher Hatun'un vefatından sonra Konyalı dul bir hanım olan Kerra Hatun'la evlenir.

Mevlânâ, bir gün Altun Aba Medresesi'ndeki dersini bitirir ve dergâha dönmek üzere yola çıkar. Bedestenin Cevahirciler kapısından geçerken Şems'le karşılaşır. Şems, Mevlânâ'nın atının dizginlerinden tutar ve onu durdurarak sorular sorar. Mevlânâ'nın verdiği cevaplardan mest olmuş hâlde kendinden geçer. Mevlânâ ile Şems sevgiyle kucaklaşırlar ve bir hücreye girerek altı ay süren bir manevî sohbete dalarlar. Halk, Mevlânâ'nın büyük bir âlim, müderris ve şeyh iken böyle kitapları, medreseyi, müritlerini bırakarak vaktinin çoğunu Şems ile sohbet ederek geçirmesine bir anlam veremez.

Şems, Mevlânâ olan ilişkisinden dolayı onları kınayan halkın iftiralarına, kıskançlıklarına daha fazla dayanamayıp 1246 yılında kimseye haber vermeden Konya'yı terk eder. Şems'in gidişi ile kahrolan ve iki aydır ondan bir haber alamayan Mevlânâ, Şems'e bir mektup göndererek ondan bir an önce Konya'ya dönmesini ister. Bir süre sonra Şems'ten bir mektup alan Mevlânâ, oğulları Sultan Veled ve Alâeddin'i onu Şam'dan bulup getirmeleri için görevlendirir. Sultan Veled, babasının Şems'e yazdığı mektupları ve hediyeleri alarak Alâeddin'le birlikte Şam'a gider. Şems, Mevlânâ'nın davetinin kendisi için yeterli olduğunu söyleyerek onlarla birlikte Konya'ya geri döner.

Melânâ, Şems'e kavuşmanın büyük hazını yaşarken bir yandan da onu tekrar kaybetmenin tedirginliği içindedir. Onu bir daha kaybedecek olmanın "*çıldırtıcı kaygısı*" ile evlâtlığı Kimya Hatun'u Şems'le evlendirmeye karar verir. Kimya Hatun, Şems'le evlendikten iki ay sonra vefat eder. Şems'in kıskançlık sebebiyle Kimya Hatun'u öldürdüğünü söyleyerek ona iftira atarlar.

Şems, Kimya Hatun'un vefatından bir hafta sonra ortadan kaybolur. O, fitne ve fesadın etkisiyle gözü dönmüş yedi kişi tarafından öldürülür. Cesedi Sultan Veled tarafından bir kuyunun içinde bulunur. Sultan Veled ve Alâeddin, hakikati bilmelerine rağmen babaları Mevlânâ'yı daha fazla üzmemek ve onun Şems'in geleceğine dair umutlarını yıkmamak için ona hiçbir şey söylemezler. Uzun arayışlar sonunda Şems'i bulamadan Konya'ya dönen Mevlânâ, kuyumcu Salâhaddin Zerkûbî ile sükûn dönemine girer.

1258 yılında Salâhaddin-i Zerkûbî yüksek ateşle yatağa düşer. Kısa süre sonra hastalığa yenik düşerek vefat eder. Mevlânâ'nın Salâhaddin Zerkûbî'den sonraki halifesi ve sohbet arkadaşı Hüsameddin Çelebi olur. Mevlânâ Hüsameddin Çelebi'nin yardımıyla *Mesnevî* adlı eserini tamamlar. Bir gün aniden rahatsızlanır. Karaciğer hastalığından şüphelenen doktorlar bir türlü ateşini düşüremezler ve 17 Aralık 1273'de vefat eder.

1.1.22.1. *OD / BİZİM YUNUS*

Konusu:

Od / Bizim Yunus[372] romanında hayatını insan-ı kâmil olmaya adamış derviş Yunus'un hayat hikâyesi anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Molla Kasım, on yıl Şam, üç yıl İsfahan ve altı yıl Konya medreselerinde fıkıh ve hadis ilmi öğrenir. Ona "*molla*" lâkabı öğrencilik yıllarında verilir. O, tarikatlardan pek hoşlanmayan, bir şeyhin kuralları ile İslâm'ı yaşamayı yanlış bulan biridir. Bir gün Turakçın Baba ve yoldaşlarının kabirlerinin bulunduğu bir türbeye rastlar. Akşama doğru meczup bir derviş, ona bir tomar kâğıt vererek ortadan kaybolur. Kâğıtların en başında "*Hâzâ Divan-ı Derviş Yunus*" yazılıdır. Beğendiği şiirleri alır, beğenmediklerini ise "*sûfîlerin hezeyanları*" diyerek yok eder. Derviş Yunus'un şiirlerini okurken bir şiirinin son beyti (*Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme* / *Seni sigaya çeker bir Molla Kasım gelir*) onu hayretler içerisinde bırakır.

Şiirde adının yazılı olduğunu gören Molla Kasım, secdeye kapanır ve tevbe eder. O, tarikat ehlini hakir gördüğü ve şiirlerin büyük bir kısmını yok ettiği için pişmanlık duyar. Aklına çeşitli yerlerde adı geçen Sarıca köylü Yunus gelir. Hemen onu aramak için yollara düşer. Bir yıl aradıktan sonra Yunus Emre Hazretleri'ni bulur. Molla Kasım, onun eşiğine baş koyar ve müridi olur. Onun yaklaşık iki bin şiirini yok etmiş biri olarak Yunus Emre Hazretleri'ne kendini affettirebilmek için hayat hikâyesini anlatan bir kitap yazmak ister. Yunus Emre Hazretleri'nin vefatından sonra Sarıcaköy'den ayrılan Molla Kasım, Karaman'da onun oğlunu bulur. Hayat hikâyesini tamamlamak üzere ondan yardım alır.

---

[372]İskender Pala, *Od/Bizim Yunus*, 1. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, 359 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Çekikgöz, Ucasar köyüne herkesin dehşetinden korktuğu saldırılarından birini düzenler. Yunus, eşi Sitare ve oğulları İbrahim ve İsmail'le oturdukları bir göz evlerinde Çekikgöz süvarilerinin vahşi saldırılarına maruz kalırlar. Oğulları İbrahim'i bu saldırı sonucu kaybederler. Elli haneden oluşan Uçaşar köyü, Çekikgöz tarafından yağmalanır. Yunus, ailesi ve üç kağnıdan oluşan köylülerle uzun bir yolculuğa çıkar.

Yunus ve eşi Sitare, sabırla Sarıcaköy'deki hayata alışmaya çalışırlar. Bir gün Sarıcaköy, tıpkı Ucasar gibi Çekikgöz süvarilerinin saldırılarına uğrar. Aslanlı Hünkâr Hacı Bektaş'ın halifesi Kara Burak ve muhafızlar, bir kağnı erzağı Sancaköy'e bırakırlar. Kara Burak, köyden ayrılacağı sırada Yunus'a Aslanlı Hünkâr'ın onu dergâhına davet ettiğini söyler. Yunus, köylünün erzak ihtiyacını Aslanlı Hünkâr'ın dergâhından alabileceğini düşünerek Kara Burak ve arkadaşları ile yola çıkar.

Yunus, Sulucakarahöyük'teki Aslanlı Hacı Bektaş Hünkâr'ın dergâhına gelir. Ona, Sancaköylüler'in ondan umutla beklediği buğdayı almak istediğini söyler. Hacı Bektaşi Veli, Yunus'a talebinin dünyalık olduğunu, dünya nimetlerinin Allah'ın düşmanı olduğunu söyler ve ona her alıcının alacağı buğday için bir nefes vermeyi teklif eder. Yunus ise buğdayı alıp gitmekte kararlıdır. Hacı Bektaş bu kez yemişin her çekirdeği için on nefes vermeyi teklif eder, fakat Yunus buğdayları alıp merkep çuvallarına yükleyerek yola çıkar.

Köye geri dönen Yunus, Haçlı tapınakçılarının insanları kılıçtan geçirerek öldürdüğünü, evlerin yakıldığını görür. Sitare bu saldırıda hayatını kaybederken İsmail ise kurtulur. Yunus, dokuz yaşındaki oğlu İsmail'i Satı Nine'ye emanet ederek ona vaadedilen nefesleri almak için Hacı Bektaş'ın yanına gider. Hacı Bektaş, artık nefesleri ona vermenin mümkün olmadığını, kapının anahtarını Tapduk'un eline verdiğini, gidip ondan nasibini almasını söyler.

Yunus, Kayseri de rastladığı Satı Nine'den İsmail'in Çekikgöz'ün adamları tarafından kaçırıldığını öğrenir. O, bir yıl boyunca aradığı İsmail'i bulamaz ve Tapduk Sultan'ın dergâhına gitmeye karar verir. Dergâha gelişinin üçüncü yılında

aldığı manevî eğitim ile her derdin dermanının Allah'ta, Allah'a yönelmekte olduğunu anlar. Yunus, Tapduk Sultan'ın dergâhında ilim ve irfan ile dolu dolu geçen bu beş yılda her şeyi bilenin Allah olduğu hakikatine ulaşır. Yunus, beş yıl tamamlandıktan sonra odunculuk ve sakalığı bırakır.

Tapduk Sultan, Yunus'a vaktin tamam olduğunu, kilidin açıldığını açıklar ve ondan şiir söylemesini ister. Yunus, coştukça coşar, şiir söylemeye başlar. Tapduk Emre, ilâhî aşkla coşan Yunus'un artık "*Şeyh Yunus*" olduğunu açıklar. Dergâha gelmeden önce ham olduğunu tekkede piştiğini, şimdi ise tekâmül yolculuğunda son durakta olup kendi benliğini tamamen yok etmesi gerektiğini belirtir. İgsisini havaya atar ve igsi nerede ise orayı kendine yurt edinmesini, burada gönüllere girmesini diler. Yunus, Tapduk Sultan'ın igsisini Sarıcaköy'de bulur. Köyü yeniden imar eder. Hakikatleri anlatarak halkı irşat eder.

İsmail (Samuel), köyleri basan, haraç isteyen Alamutçulara ve tapınak şövalyelerine hadlerini bildirmek için bir çete kurar. Dağlarda, köylerde hayatı mücadele içinde geçen İsmail'in aklına zaman zaman ailesi gelir. Babasına bulmak ümidiyle Sarıcaköy'e gitmek için yola çıkar.

Yunus, Nallıhan, Sivas, Amasya, Kırşehir dolaşırken bir yandan da oğlu İsmail'in hasreti içinde onu görmek arzusundadır. O, İsmail'i bulabilmek için Sarıcaköy'e gitmeye karar verir. Yolculuk sırasında Sakarya Suyuna giden Porsuk çayının az ilerisinde bir çeşme başında Samuel ve çetesi ile karşılaşırlar. Yunus, kılıçların çekildiği, okların atıldığı mücadele sırasında gözlerine serpilen reçine tozuyla kör olur. İsmail'i kalp gözüyle tanır. Baba oğul barışıp birbirlerine sarılırlar. Yunus Emre, İsmail ile birlikte Sarıcaköy'e gelir. Orada Tapduk Sultan'ın asasının düştüğü yere bir zaviye inşa ederler. Yunus Emre, ilk torunu Yunus doğduktan sonra vefat eder.

1.1.24.1. *RÛMÎ'NİN BİLDİĞİ AŞK*

Konusu:

Rûmî'nin Bildiği Aşk[373] romanında İtalyan ressam Fabio'nun hakikati keşfetme arzusuyla kendini tanımak ve Allah'ı bulmak için iç dünyasına yaptığı yolculuk ve bu yolculuk sırasında yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Olay Örgüsü:

Fabio, akciğer kanserine yakalanıp doktorunun ona yedi-sekiz ay ömür biçmesiyle yakın bir zamanda öleceğini düşünerek bir kitap yazmaya karar verir. O, kitabı, bir zamanlar yolları Paros'ta kesişen dostu Mathias'a yazar. Fabio ve Mathias'ın özel bir ilişkileri vardır. Ressam oluşları, mizaçları ve hayata bakış açıları aynıdır. Her ikisi de hakikati arama ve keşfetmek arzusuyla yola çıkar ve yolları Paros'ta kesişir.

Fabio, sonbahar ve kış mevsimini İstanbul'da, bahar ve yaz mevsimini ise bir Yunan adası olan Paros'ta geçiren İtalyan bir ressamdır. O, mizaç itibarıyla "*neşeli, dost canlısı, hayat dolu*" birisidir. Onu sevgi ve ilgiyle büyüten ailesi sayesinde mutlu bir çocukluk dönemi geçirir.

Ressamlığının yanında aynı zamanda bir motosiklet yarışçısı olan Fabio, bir motosiklet yarışı esnasında yüksek hızla giderken virajı alamayarak kaza geçirir. Hemen helikopterle hastaneye götürülür. Kaza sonrasında ölüm kalım savaşı verdiği helikopter yolculuğu, onun hayatında derin izler bırakır. O sırada öleceğini zanneder. Hayatı, hayalleri, arzuları, bir anda anlamını yitirir. Doktorların müdahalesi ile hayatî

[373] Serdar Özkan*, Rûmî'nin Bildiği Aşk*, 1. Basım, Artemis Yayınları, İstanbul 2013, 193 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

tehlikeyi atlatır. Birkaç gün içinde hastaneden taburcu olur. Motosiklet kazası ona yeni bir hayatın kapılarını açar. O, artık eski Fabio değildir. Kazadan önceki hayalleri ve hedefleri dış dünyaya ait iken kazadan sonra kendi özüne dönük iç dünyasının sırlarını bulmaya yönelik hedefler ve hayaller haline gelir. Bu bakış açısı Fabio için yeni bir hayatın habercisi demektir.

Fabio, hakikati keşfetme arzusuyla kendi özünü tanımak ve Allah'ı bulmak için bir yolculuğa çıkar. Los adasına geldiğinde orada kendisi gibi arayış içinde olan insanları görür. Los'taki dostları ile güzel vakit geçirmekle birlikte, her dinden her felsefeden insanın olduğu ortamda zihni daha da karışır ve benliğini şüpheler sarar. Ta ki o rüyayı görene kadar. Bir gün rüyasında Hz. İsa ona Kudüs'e gitmesi gerektiğini işaret eder.

Tanrı'nın ilâhî bir plân yaptığını düşünen Fabio, üniversitenin yüksek lisans programını bitirir bitirmez iş aramayı erteleyerek Kudüs'e gitmeye karar verir. Kudüs yolculuğu dört ay sürer. Yolculuk sırasında Hırvatistan'ın Spit şehrinin yakınlarındaki bir köyde Şaman bir gezginle karşılaşır. Fabio'nun hayat hikâyesini dinleyen gezgin, ona İstanbul'da sûfîlerle karşılaşacağını söyler.

Fabio, Şaman gezginin ona söylediği sözlerden sonra İstanbul'a döner. Her yerde onun sözünü ettiği sûfîleri arar. İstanbul halkı, sûfîleri soran Fabio'ya tekkelerden, Mevlânâ'dan, evliyalardan söz eder, fakat kimse ona yaşayan sûfilerden bahsetmez. O, sûfîleri ve Mevlânâ'yı aramak için Konya'ya gider. Konya'da Şems'in ve Mevlânâ'nın türbesini ziyaret eder. Orada Mevlânâ'nın ruhu ile tanışmak için Allah'a dua eder. Mevlânâ'nın türbesinin karşısında kaldığı pansiyonda o gece rüyasında Hz. İsa suretine girmiş Mevlânâ'yı görür. Rüyasında gördüğü Mevlânâ, insanlar onu özüne uygun bir şekilde tanımadıkları için üzgündür. Fabio gördüğü rüyadan sonra Mevlânâ'nın aslını ve ruhunu öğrenmeye karar verir. Mevlânâ ve Hz. İsa'nın öz bakımdan aynı olduğunu düşünür. Kudüs'e gitmek mi yoksa Konya'da kalmak mı konusunda Allah'ın ona doğru yolu göstermesi için dua eder. O gece rüyasında bir ses ona İstanbul'daki Yuşa Tepesi'ne gitmesi gerektiğini bildirir.

Fabio, gördüğü rüyadan ilhamla İstanbul'a döndüğünde ilk iş olarak Hz. Yuşa tepesine gider. Kabir ziyareti esnasında girişte bir ayetin yazılı olduğunu görür. "*Hani Musa, gence şöyle demişti: Ya iki denizin birleştiği yerde duracağım ya da uzun bir süre yürüyeceğim.*"*(s.92)* Bütün yaşadığı olaylarda Tanrı'nın ona yol gösterdiğine inanan Fabio, bu ayetlerdeki manadan hareketle iki denizin birleştiği bir yer olan İstanbul'da kalmaya karar verir. İlâhî kader plânında karşısına çıkan dört dinin temsilcilerinin Allah'ın birliğini temsil ettiğini, onları bir olan Tanrı'nın gönderdiğini idrak eder.

İstanbul'da yirmi dokuz gün kalan Fabio, bu süre zarfında günlerini Mevlânâ'nın aşkını yaşayanlara rastlayamaz ve ülkesine geri döner. İtalya'da kendine uluslararası bir şirkette iş bulur. On yedi yıl burada yaşadıktan sonra eşini ve kızını İtalya'da bırakarak İstanbul'a yerleşir. İstanbul'da tasavvufla ilgili birçok eser okur. Tanrı'ya ulaşmak için insanın kendi nefsini yok etmesi gerektiğini öğrenir. Fakat bunu hayatına nasıl tatbik edeceğini bilemez. İstanbul'da ressamlığa geri dönen Fabio, burada üç sene kalır ve dördüncü senenin yarısında Paros adasına gider. Paros'ta yaz akşamlarında sokak arasında resimler yapar. Bir gün kırmızı gülün etrafında dönen Mevlevî derviş resmini yaptığı sırada yoldan geçen bir hanımefendi, ona, resimle ilgili birşeyler söyler. Fabio, Zeynep Hanım'ın hal, tavır ve konuşmalarından tasavvufu özümsemiş, yaşayan bir sûfî olduğunu düşünür.

Fabio, İstanbul'a döndükten sonra bir İstanbullu olan Zeynep Hanım'la daha sık görüşmeye başlar. Zeynep Hanım, dört ay sonra Fabio'yu Bedreddin Dede ile tanıştırır. Fabio, Bedreddin Dede'nin her hali ile aşkı yaşadığına tanık olur. Bedreddin Dede, Fabio'nun gönlüne ayna olur ve onun içindeki aşkı ortaya çıkarır. Fabio, yakın bir zamanda öleceğini bildiğinden öldükten sonra kavuşacağını düşündüğü dostlarına mektup yazar. Mektup yazdığı dosları Luna, anneanne, Mevlânâ, Yunus, Şems, Hz. Musa, Hz İsa, Hz Muhammed ve Allah'tır, fakat en uzun mektup Mathias'a aittir. Çünkü hepsi Mathias'ın özünde gizlidir.

1.1.25. *MEVLÂNÂ ÇAĞIRINCA*

Konusu:

Mevlânâ Çağırınca[374] romanının konusu, bir melek tarafından görevlendirilen Mevlânâ'nın, berzah âleminden gelip bir insan bedenine bürünerek onu çok seven dünyaca ünlü İtalyan ressam Fabio'nun cenazesine katılması ve Fabio'nun kızı Luna'ya kendi özünü tanıması için yardım etmesidir.

Olay Örgüsü:

Mevlânâ, 12 Aralık 1273 tarihinde vefatından beri sevenlerinin cenazesine ruhen katılır. Dünyaca ünlü ressam Fabio'nun vefat ettiği, Allah (cc) tarafından bir melek aracılığı ile ona bildirilir. Melek, Mevlânâ'ya cenazenin yer ve saatini bildirmeyle kalmayıp diğerlerinden faklı olarak cenazeye bir insan bedenine girerek katılması gerektiğini, bunun sebebinin İstanbul'da onun yardımına ihtiyacı olan birinin olduğunu belirtir. Mevlânâ meleğin teklifini kabul eder ve kendini İstanbul'un Teşvikiye Camii'nde bulur.

Fabio'nun cenazesi, ünlü bir ressam olması sebebiyle çok kalabalıktır. Mevlânâ bir yandan cenaze namazı için camiinin avlusunda toplanan insanları incelerken bir yandan da onun yardımına ihtiyacı olan kişiyi araştırır. Cenaze namazı kılındıktan sonra tabut mezarlığa götürülür. Mevlânâ, cenazenin götürüleceği mezarlığa nasıl gideceğini düşündüğü sırada Bedrettin Dede ve Zeynep Hanım'la karşılaşır. Bedrettin Dede'yi görünce ona karşı bir aşinalık hisseder. Bedrettin Dede'nin "*Buyurmaz mısınız, sultanım*."*(s.36)* hitabı karşısında çok şaşırır ve onu tanıdığını düşünür. Onlarla birlikte mezarlığa gider. Mevlânâ ve Bedrettin Dede, Zeynep Hanım'a fark ettirmeden aralarındaki sırrı gizlerler.

---

[374] Serdar Özkan, *Mevlânâ Çağırınca*, 1. Basım, Artemis Yayınları, İstanbul 2014, 188 s. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Fabio'nun cenazesi Yuşa tepesine gömülür. Luna, babasının tabutuna sarılır ve ızdırab içinde gözyaşlarına boğulur. Mevlânâ, Luna'yı o hâlde görünce yardım etmesi gereken kişinin Luna olduğunu anlar. Babasının ölümü karşısında kendini çaresiz ve karanlıkta kaldığını hisseden Luna'nın kulağına eğilerek ona bir şiirden dizeler okur. Bedreddin Dede, Luna'yı içine düştüğü bu boşluktan, ancak Mevlânâ'nın kurtarabileceğini ifade eder. Zira Luna, Mevlânâ'ya büyük bir sevgi beslemektedir. Mevlânâ, cenaze töreninden sonra kalacağı otele gelir ve Bedrettin Dede, ona, içinde para olan bir zarf gönderir.

Luna, onu sevgi ve ilgiyle büyüten babasına çok bağlıdır. Baba kız arasındaki bu güçlü bağ, onun, ölüm hadisesini kısa sürede atlatıp hayata dönmesini daha da zorlaştırır. Annesi İspanya'ya dönerken o, babasının evinde kalmayı tercih eder. Mevlânâ, Luna'yı görmek için Fabıo'nun evine gelir ve zili çalar. O sırada evde olan Luna, görüşmeyi reddederek kapıyı yüzüne kapatır. Mevlânâ, başka bir gün tekrar Fabio'nun evine gelir ve zili çalar, fakat Luna bu defa da kapıyı açmaz. Luna en sonunda kapısından ayrılmayan, ısrarla zili çalan Mevlânâ'yı onu rahatsız ettiği gerekçesiyle polise şikâyet eder. Polisler, Mevlânâ'yı karakola götürerek sorguya çekerler. Kayıtlarda Mevlânâ ile ilgili hiçbir bilgiye rastlayamayazlar. Sorgu sırasında Mevlânâ'nın öbür dünyadan geldiğini, adının Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olduğunu öğrenirler, fakat bu anlatılanlar gerçeği yansıtmadığı için onun bir deli olduğu kanaatine varırlar.

Mevlânâ, kimlik tespiti yapılamadığından akıl hastanesine sevk edilir. Bir Mevlânâ seveni olan Luna, onun eseri *Mesnevî*'yi okur ve onun büyüsüne kapılır. Ona göre Mevlânâ her yerde aşkı anlatmaktadır. O da babası gibi bir gün onu Mevlânâ'nın ruhuyla buluşturması için Allah'a dua eder. Mevlânâ'dan ona yol göstermesini, Allah ile arasında bir köprü olmasını, hattâ ona ithafen bir kitap yazmasını ister.

Mevlânâ karakolda uyuduğu bir gün rüyasında Luna'nın ondan yardım istediğini görür. Luna, karakolu arayarak Mevlânâ'nın zararsız olduğunu, onu serbest

bırakmaları gerektiğini belirtir, fakat polisler onun akıl hastanesine sevk edileceğini haber verirler. Mevlânâ, Luna'nın istediği kitabı yazar. Luna bu süreçte ruhen ve kalben daha da iyi bir duruma gelir.

Mevlânâ bir sabah uyandığında karşısında onu görevlendiren meleği görür. Melek, ona, görevinin tamamlandığını açıklar. Mevlânâ, meleğe Luna'ya yazdığı kitabı ona ulaştırmak istediğini ifade eder. Melek de Mevlânâ'ya kitabın Luna'ya ulaşacağını ifade eder. Luna, karakola geldiğinde Mevlânâ'nın bir Mevlevî derviş gibi semâ yaparak bedeninin ortadan kaybolduğunu öğrenir. Onda geriye kalan ceketinin altında eflâtun kapaklı bir kitap olduğunu gören polisler, kapağında "*Rumî'den Luna'ya*" yazılı kitabı Luna'ya verirler.

2.2.ROMANLARDAKİ MEVLÂNÂ PORTRESİ

2.2.1. Mevlânâ'nın Fizikî Portresi

Mevlânâ'nın; fizikî özellikleri ve giyimi şeklinde ele aldığımız fizikî portresi, incelediğimiz eserler içinde daha çok onun bir roman kahramanı olarak yer aldığı eserlerde görülür. Biz incelediğimiz bu eserlere dayanarak romanların olay seyri içinde Mevlânâ'nın fizikî portresini anlatmaya çalışacağız.

2.2.1.1. Fizikî Özellikleri

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın fizikî özelliklerine[375] dair bilgiler daha ziyade, Şems'in Konya'yı terk edişinin Mevlânâ'da

[375]Mevlânâ'nın çehresi sarı ve nur yüzlüdür. Beden yapısı, zayıf ve ince vücutlu olduğu hâlde görünüşü heybetli ve uludur. Gözleri; bakanları son derece etkileyen, cazibeli ve parıltılıdır. (Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 349.)

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın vücudunun çok zayıf olduğunu bir rivayete dayanarak anlatır: Hüsameddin Çelebi, hamama giden Mevlânâ'nın vücudunun çok zayıflamış olduğunu görünce dayanamaz ve gözlerinden yaşlar süzülür. Mevlânâ'dan vücudunu kuvvetlendirmesini ister. Mevlânâ ise üç gün üç gece Allah'ın "*celâl güneşinin parıltısına*" ve "*cemal nurunun şimşeklerine*" mazhar olduğunu, elbette zayıf olan vücudunun buna dayanmasının zor olduğunu belirtir. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 124.)

Ahmed Eflâkî ise Mevlânâ'nın gözlerindeki nurun parıltısından bahseder. Öyle ki, gözlerindeki nurun parıltısının etkisiyle insanlar onun gözlerine bakamaz. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 135.) Ahmed Eflâkî de Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr gibi Mevlânâ'nın zayıf vücutlu olduğunu bir rivayetten hareketle anlatır. Mevlânâ, hamama gittiği bir gün vücudunun çok zayıflamış olduğunu görünce çok utanır. Bedeni ile ilgili bir muhasebe yapar. Vücuduna bir gün olsun gün yüzü göstermediğini, kuvvet bulmasına müsaade etmediğini ifade ettikten sonra iç huzurunun, vücudunun rahat olmamasına bağlı olduğunu söyler. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 329)

Yine Mevlânâ'nın fizikî portresine dair başka bir rivayetin Ahmed Eflâkî'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde yer aldığı şekli ile eserlerde anlatıldığını görüyoruz. Bu rivayete göre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ünlü vezirlerinden Muineddin Pervane'nin eşi Gürcü Hatun, Mevlânâ'ya olan derin sevgisi ve bağlılığı ile bilinir. Bir süreliğine Kayseri'ye gidecek olan Gürcü Hatun, Mevlânâ'dan ayrı kalmaya gönlü razı değildir ve çareyi onun bir resmini yaptırmakta bulur. Çağın ünlü ressamı Aynü'd-Devle'yi çağırıp ona hediyeler vererek Mevlânâ'nın resmini yapmasını ister. Aynü'd-Devle, yanına birkaç memuru alarak Mevlânâ'nın huzuruna gider. Mevlânâ, ressam daha bir şey söylemeden "*Yapabilirsen ne âlâ.*" der. Ressam, Mevlânâ'ya her baktığında çizdiği resimle onun arasında farklılık olduğunu tespit eder. Bu durum karşısında hayret içerisinde kalır. Mevlânâ o esnada fizikî durumunu anlatan bir gazel söyler:

yarattığı etkinin bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ, Şems'i kaldığı hücrede bulamayınca endişe ve korkuya kapılarak panik hâlinde üzerine bir giysi almadan oğlu Baha'nın yanına gelir:

"*Görülmemiş bir telaşla odasına giren babasının kül gibi olmuş yüzünü, titreyen dudaklarını, üzerine hiçbir şey olmadan fırlamış olduğunu görünce bir anda, önemli şey, belki de pek fena bir şey olduğunu anlıyor.*" (s.10)

Kül gibi olmuş yüz, ağlamaklı dudaklar, üzerine bir şey almadan dışarı fırlamak, bütün bunlar Mevlânâ'nın Şems'i kaybetme korkusunu, onu bir daha görememenin derin endişesini gösterir. Mevlânâ, Şems'i hiçbir yerde bulamamanın hayal kırıklığı içinde hücresine geri döner: "*Sedirdeki köşesine çöktü, samurlu cübbesinin içine çekildi, ufaldı, küçüldü, sanki bir noktada kalmak, kaybolmak, erimek istiyordu.*" (s.11) Mevlânâ, Şems'in gidişinden aylar sonra Keçeciler çarşısına gelir. Çok zayıflamış olan bedeni ile insanların dikkatini çeker:

"*Mevlânâ! Gülümsüyor. Bulut altından yüz gösteren güneş gibi. Aylardır ilk defa buralarda görünüyordu. Ne kadar da zayıflamış, incelmiş.*" (s.19)

Mevlânâ'yı çarşıda görenler onu tanıyor, fakat onun bir hayli değişmiş olduğunu dile getiriyorlar: "*Ama ne kadar başka bir Mevlânâ. Alazlanmış, yanmış, kavrulmuş bir adam…*" (s.19) Yazar burada Mevlânâ'nın Şems'in yokluğunda içinde bulunduğu durumu anlatabilmek için alazlanmak, yanmak ve kavrulmak fiillerini kullanır. Alazlanmak, yanmayı ve kavrulmayı içinde barındırırken[376], kavrulmak yanmanın bir üst derecesidir. Mevlânâ, keder ve ızdırabından yanmakla kalmamış acısını derin bir şekilde yaşamıştır. Şems gittikten sonra ondan "*gönle şifa*" hiçbir haber alamayan Mevlânâ'nın yüzünde "*bir dirhem kan*" kalmaz. "Kan" bir insanın

---

"*Ah! Ben ne de renksiz ve belirsizim. / Ben kendimi olduğum gibi görebilsem…/ Sırlarını ortaya koy diyorsun. / (Fakat) bulunduğum yerde (mekân) yer yok. / Benim bu ruhum nasıl diner? / Ben (ancak) böyle bir ruh içerisinde dinmedeyim. / Benim denizim battığı hâlde hayret, / İçimde ne kadar sonsuz bir deniz var.*" (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 349)

[376] TDK, *Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara 2005, s. 67.

hayatiyet göstergelerinden biridir. Mevlânâ'nın yaşadığı derin üzüntü sebebiyle kanı azalır, dolayısıyla eski canlılığını kaybeder.

Mevlânâ'nın fizikî özelliklerine dair başka bir bilgiye Mevlânâ ve Şems karşılaşmasının anlatıldığı bölümde rastlarız. Mevlânâ, medresedeki dersini bitirdikten sonra "Gevhertaş" evine gitmek için yola çıkar. Medresedeki öğrencileri ile birlikte yürürken onların arasında hoş, cazibedar ve gururlu bir duruş sergiler. Üzerindeki âlim kıyafeti onun bu duruşunu daha etkili gösterir:

"*Mevlânâ'nın bindiği hayvanın iki tarafında medresenin genç danişmendleri yürüyordu. Ortalarında Mevlânâ güzel, alımlı ve mağrurdu. Üzerindeki bilgin giysisi, onu daha da etkili, daha da gururlu gösteriyordu.*" (s.38)

Şems'in gidişi ile hüzünlere gark olan Mevlânâ, onun Şam'dan Konya'ya dönüşü ile de sevincinden semâ yapmaya başlar:

"*Avluda Mevlânâ, hala uyumlu bir kuğu gibi, süzüle süzüle semâ ediyor. Başı sağ omuzu üzerine hafifçe düşmüş, gözleri kapalı, rengi balmumu gibi sapsarı. Ve durmadan birbirinden ateşli şiirler söylemede.*" (s.76)

Şems'in eşi Kimya'nın vefatından sonra Muineddin Pervane'nin sarayında büyük bir semâ meclisi düzenlenir. Ney eşliğinde şiir söyleyen Mevlânâ, şiiri bitirdikten sonra semâ yapmaya başlar. O esnada "*Yüzü balmumu gibi sarı, dudakları renksiz, göz pınarları yaşlarla dolu*"dur. (s.122) Şems'in ebediyen ortadan kaybolmasından sonra ise artık onu bir daha görme umudunu tamamen kaybeden Mevlânâ'nın kederi, acısı ve ızdırabının boyutu daha da büyür ve bu durum en ziyade onun bakışlarından ve yüzünden anlaşılır. Aşkın, ayrılığın, özlemin kuvvetli tesiri altındaki Mevlânâ'nın yüzü solgun, gözleri ise ateş gibidir:

"*Solgun yüzlü bir adam, iki ateş parçası gibi yanan gözlerini, uzun, çok uzun bir dalgınlık hâlinden sonra açtı. Uzaklardan çok uzaklardan bakar gibi yanında,*

hemen dizinin dibinde oturan genç ve güzel yüzlü bir başka adama çevirdi. Baktı, baktı, baktı… O genç adam, acının ve kederin dayanılmaz derecede belirgin olduğu bu bakışlar altında yanıyor, eriyordu. Elinden gelse feryat feryat ağlayacak, yalvaracak; elinden gelse bu ızdırabının ücretini canı ile ödeyecek, kurtulacak ve kurtaracaktı.

Sapsarı yüzlü, ateş gibi bakışlı adam Tanrı katından gelirmişçesine insanı büyüleyen bir sesle sordu:" (s. 127)

Mevlânâ, Şems'in Konya'dan ikinci gidişinden sonra aşk ve vecd içinde semâ yaparken bir anda durur ve dostlarını gözlerinde Tanrı nurunun tecellilerini görmek için yanına davet eder:

"*Ama kimse bu davete icabet edemiyor, kimse Mevlânâ'nın gerçekten Tanrı tecellisi ile ve sonsuz bir aşk ve söyleyişle ışıl ışıl parıldayan gözlerine bakamıyordu. O devam etti, yüzünde tatlı ve çocuksu tebessümler uyanmıştı.*" (s.132)

Mevlânâ'nın Şems vefat ettikten sonraki sohbet arkadaşı Salâhaddin, hastalanarak yataktan kalkamaz hâle gelir. Salahaddin, her gün onu ziyaret eden Mevlânâ'ya onun yanına giderek vaktini boşa harcadığını; ondan bir ışık, bir teselli ve bir güzel söz bekleyenlere yazık olduğunu, kendisinin "*bir nefes*" dahi olsa ondan ayrı olmadığını dile getirir. Salâhaddin'in yakın bir zamanda vefat edecek olması ona duygusal anlar yaşatır:

"*Kumral kaşlar çatıldı. Benzi kül gibi soldu. Dudakları gizliden gizliye titredi. Celâleddin bu söylenenlerin ne demek olduğunu biliyordu*." (s. 211)

Hüsameddin Çelebi, hamamın halvetinde yalnızlığa çekilen Mevlânâ'yı görmek için hamama gelir. Onun "*son derece takatsiz, ama belli zevk içinde*"ki bedenini görünce gözyaşlarını tutamaz. Mevlânâ'dan iftar yapıp biraz dinlenmesini, hattâ halvetten çıkmasını rica eder. Mevlânâ'nın bedeni, halvet hâlinde iken yaptığı

riyazetler ve bu riyazetler çerçevesinde tuttuğu oruçlar sebebiyle çok zayıf düşmesine rağmen nefsini yok etmenin manevî hazzını yaşar:

"*Hüdavendigâr, aziz Hüdavendigâr, son derece zayıflamışsınız. Bizlerin hatırı için ne olur, bir bardak şerbetle iftar edin, bir an dinlenin, bu halvetten çıkın.*" (s. 230)

Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'ye "*Eyvallah.*" (s. 230) diyerek bu durumunu izah eden bir açıklama yapar. Yazarın bir kurgu çevresinde eserine aldığı açıklama, Mevlânâ'nın hayatı konusunda kaynak olarak kabul edilen Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın *Mevlânâ ve Etrafındakiler* adlı eserinden alınmıştır[377]:

"*Tur dağı hatırla ki, Tanrı güzelliğinin bir zerresine dayanamadı da parça parça oldu. Benim vücudumun üzerinde ise üç gün üç gece sayısız kez celâl güneşinin parıltısı ve cemal nurlarının yıldırımları vurdu. Vücudum buna nasıl takat getirir sen söyle.*" (s. 230)

İslâm tasavvufunda Allah'ın isim ve sıfatları celâl ve cemâl olmak üzere ikiye ayrılır. Allah'ın kahır ve gazabını gösteren isim ve sıfatlarına celâl[378] denirken, lütuf ve rızasını gösteren isim ve sıfatlarına cemâl[379] denir. Allah'ın celâl sıfatları tekâmül yolcusunda mehabet, cemal sıfatları ise üns meydana getirir. Celâlin sonucu korkmak, sıkılmak ve üzülmek; cemâlin sonucu ise rahatlamak ve sevinmektir. Kemalâta ulaşmış insanlar ve evliyalar, Allah'ın cemâl ve celâl sıftalarına aynı derecede mazhar olurlar. Mutasavvıflar insanların karakterlerinin oluşumunda Allah'ın celâl ve cemâl sıfatlarının tecellilerinden aldıkları nasip miktarının etkili olduğunu belirtirler. Celâl sıfatının tecellisine mazhar olan insanlar heybetli, cemâl

[377] Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 124.
[378] Süleyman Uludağ, "Celâl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 240.
[379] Süleyman Uludağ, "Cemâl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 7,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 296.

tecellisine mzahar olanlar ise yumuşak huylu olurlar. [380] Buna göre Mevlânâ da Allah'ın celâl ve cemal sıfatlarının tecellisine mazhar olduğunu ve buna dayanmasının kolay olmadığını ifade eder.

Selçuklu Devleti'nin veziri Muineddin Pervane'nin eşi Gürcü Hatun, Kayseri'ye gideceği için çok üzülür. Konya'dan, Mevlânâ'dan ayrılmak ona çok zor gelir. Mevlânâ'nın hasretine dayanamayacağını düşünerek onun yokluğunda resmine bakmak için "*çağın en usta nakkaşı*" Aynü'd-Devle'ye Mevlânâ'nın bir tasvirini yaptırmak ister. Gürcü Hatun bunun için Mevlânâ'dan izin ister. O da *"-Hay hay dedi, yapabilirse ne âla!*" (s. 242) diyerek kabul eder:

"*Ressam başladı. İlk resmi çizdi, fakat başını kaldırıp baktı ki, hiç de karşıdakine benzemiyor. Başka bir kâğıda yeniden başladı. Ve her sefer, çizdiği resmin başka bir çehreye büründüğünü hayretle gördü. İş, sonunda öyle bir hale geldi ki, Aynüddevle, naralar atarak, Allah Allah diye feryad ederek kalemleri kırdı. Kâğıtlarını yırttı.*" (s.242)

Mevlânâ bunun üzerine bir şiir söyler:

"*Ben renksiz ve belirsizim. Ben bile kendimi olduğum gibi göremiyorum. Sırlarını yere dök diyorsun. Ne var ki bulunduğum yerde yer bile yok.*" (s. 242)

Aşk Peygamberi romanında Mevlânâ'nın fizikî yapısına dair yapılan tasvirleri şöyle sıralayabiliriz:

[380] Süleyman Uludağ, "Celâl" maddesi, *age*., s. 296.

- ✓ kül gibi olmuş yüz
- ✓ titreyen dudaklar
- ✓ ufalan, küçülen bir beden
- ✓ zayıflayan, incelen bir vücut
- ✓ alazlanmış, yanmış, kavrulmuş bir adam
- ✓ bir dirhem kanın olmadığı yüz
- ✓ güzel, alımlı ve mağrur bir duruş
- ✓ balmumu gibi sapsarı bir yüz
- ✓ renksiz dudaklar
- ✓ solgun yüz
- ✓ iki ateş parçası gibi yanan gözler
- ✓ ateş gibi bakışlı bir adam
- ✓ ışıl ışıl parıldayan gözler
- ✓ kumral kaşlar
- ✓ son derece zayıf bir beden
- ✓ renksizlik ve belirsizlik
- ✓ güzel, âlimlı ve mağrur bir duruş

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında Mevlânâ ve Şems'in Şam'dan sonraki ikinci karşılaşmasında Şems'in Mevlânâ'ya sorduğu "*Tanrı dostu, büyük âlim Bistamlı Beyazid mı büyüktür, yoksa Hazreti Muhammed mi?*" (s. 125) sorusunda Hz. Peygamber'in bir din âlimi ile mukayese edilmesi karşısında Mevlânâ'nın öfkeyle kaşları çatılır: "*Güzel kaşları çatıldı Celâleddin'in.*" (s.125)

Romanın başkahramanı Karen, bedenen ve ruhen Şems yerine geçip yedi yüzyıl yıl öncesine gittiğinde tanık olduğu Mevlânâ ve Şems karşılaşmasından sonra kendisine geldiğinde yaşadığı anın etkisinden bir türlü kurtulamaz. Konya'nın Merecü'l-Bahreyn diye adlandırılan yerinde baygın bir hâlde bulunmasından sonra kaldırıldığı hastanede aklına Mevlânâ'nın ışık saçan gözleri gelir: "*Katırın üzerindeki adamın insanı bilinmeyen bir güzelliğe çağıran ışıltılı gözleri aklımdan çıkmıyordu.*" (s. 128)

Karen, Mennan'la birlikte Yakut Otel yangınının görgü tanıklarından olan Kadir Gemelek'le görüşmek için onun evine gelir. Olay anına dair Kadir Gemelek'ten gerekli bilgileri almasının ardından öğleden sonra İzzet Bey'le buluşmasına iki saat gibi bir zaman olduğu için bu vakti Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret

ederek geçirmek ister. Mevlânâ Türbesi'nin dış kapısına geldiğinde İngiltere'den gelen on kişilik bir turist grubu ile karşılaşır. Gezi grubunda yer alan hanımlardan biri, grubun rehberi olan Angelina'ya ne yazdığını sorar. Belli bir mesafeden onları izleyen Karen, afişteki Mevlânâ resmine bakınca resmin rüyalarında gördüğü Mevlânâ'ya benzemediğini dile getirir:

"*Şems'in yanında gördüğüm Muhammed Celâleddin'den oldukça farklıydı afişteki adam. Ne rüyalarımdaki Mevlânâ'nın gözlerindeki ateş vardı bakışlarında, ne yüzündeki heyecan.*" (s. 227)

Ona göre resimde gördüğü kişi, mürşidi için Yahudi mahallesine gidip şarap getirecek birinden ziyade nur yüzlü bir dervişe benzer:

"*Yaşlı, dertop olmuş bir ermişti resimdeki kişi. Bu nur yüzlü derviş, şeyhi için Yahudi mahallesine giderek şarap alabilecek birine hiç ama hiç benzemiyordu.*" (s. 228)

Mevlânâ, Şems'in ona kitap okumaması yönündeki ikazlarına rağmen hâlâ okumaya devam eder. Şems, bir kez daha vurgulu bir şekilde ona kitap okumamasını söyler. Onun bu teklifiyle Mevlânâ'nın yüzü sararır, hiç konuşmadan, okuduğu kitabı titreyen elleri ile kapatır: "*Bir çocuk gibi sarardı yüzü, suskunluk ağır bir nem gibi kapladı çilehaneyi, suçluluk bir dağ gibi çöktü omuzlarına Celâleddin'in.*" (s. 155) Şems, Mevlânâ'ya daha ne zamana kadar kitap okuyacağını, hakikati daha ne kadar başkalarının sözlerinde arayacağını sorduktan sonra Mevlânâ'nın cevap vermesini beklemeden artık kitaplardan kurtulmanın zamanının geldiğini söyler. Kitaplardan kurtulma ve bir daha kitap okumama düşüncesi Mevlânâ'yı çok üzer. Gözleri dolarken soluk çehresi üzüntülü bir hal alır. O esnada Mevlânâ, Şems'e, ilâhî bir surette görünür:

"*Uykusuzluktan mest olmuş gözleri nemlendi, solgun yüzünü incecik bir keder kapladı. O an öyle güzel, öyle masum, öyle mübarek görünmüştü ki gözüme, tövbe*

tövbe, eğer bir sureti olsaydı yüce Allah'ın 'İşte budur,' derdim.' işte Celâleddin'in yüzüdür o." (s. 155)

Bab-ı Esrar romanına göre Mevlânâ'nın fizikî yapısının özellikleri şöyledir:

- ✓ güzel kaşlar
- ✓ insanı bilinmeyen bir güzelliğe çağıran ışıltılı gözler
- ✓ ateşli gözler
- ✓ heyecanlı ve sararan bir yüz
- ✓ güzel, masum ve mübarek görünüş
- ✓ İlâhî suret

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ'nın fizikî özelliklerini yazar tarafından kurgulanan bir Mevlânâ karakterinde değil, roman boyunca Mevlânâ'nın hayatını anlatan bir rehber vasıtasıyla öğreniriz. Romanın başkahramanı Tadadoşi, rehbere Mevlânâ'nın kartpostallardaki resminin gerçeği yansıtıp yansıtmadığını sorar. Rehber, Mevlânâ'nın suretinin yaptığı perhizler sebebiyle benzinin solgun, vücudunun ise zayıf ve narin olduğunu anlatır: "*Hz. Mevlânâ devamlı yaptığı perhizden dolayı, solgun benizli, zayıf, narin vücutluydu.*" (s.108) Mevlânâ bir gün hamama gider. Aynada zayıflamış bedenini görünce kendinden utanır:*"Bütün ömrümde hiç kimseden utanmamıştım, fakat aynada kendi zayıf vücudumu görünce kendimden utandım.*" [381](s.108)

Yazara göre Mevlânâ'nın bedeni yaptığı perhizler sebebiyle çok zayıftır. Mevlânâ, içinde yemek yemeye tahammül edemeyen bir ejderha olduğunu, Allah'ın ona ihsan ettiği yemeğin (lmanevî gıda) ruhuna ulaşarak onu manen beslediğini

[381]Mevlânâ'nın fizikî portresine dair bu alıntı da yazar tarafından Ahmed Eflâkî'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinden alınmıştır: "*Yine bir gün hamama girmişti. Merhamet gözü ile kendi mübarek vücuduna baktı. Vücudu iğne ipliğe dönmüştü. Şöyle buyurdu: 'Bütün ömrümde kimseden utanmadım, fakat bugün zayıf vücudumdan çok utandım. Çünkü o, 'Bir gün bana huzur vermedin diye kimbilir hal diliyle neler söyledi; neler de söylemeyip gizledi ve 'Yükünü taşıyabilmem için beni hiç rahat bıakmadın; bir gececik olsun istirahat edip kuvvet bulmama bile müsaade etmedin' diye ne kadar inledi. Fakat ne yapayım ki, benim huzurum onun üzülmesindedir.' "*(Ahmed Eflâkî, *age*., s. 329.)

söyler. Şems ile girdiği altı ay süren halvetlerde, yemeden içmeden, manevî sohbet hâlindedir. Oruç tuttukları vakitlerde de tek çeşit yemekle yetinirler. Mevlânâ, soluk benizli olmasının yanı sıra nurlu ve heybetli bir görünüşe sahiptir: "*Hz. Pir solgun benizli olmasına rağmen, gayet nurani, mehabetli bir görünüşe malıkti.*" (s.108). Mevlânâ'nın gözleri cazibeli, bakışları ise insanları kuvvetli bir şekilde tesiri altına alan bir etkiye sahiptir:

"*Mübarek velinin gözleri çok çekici idi. Keskin ve coşkunlukla dolu idi. Nurlu bakışı, öyle tesirli idi ki, kimse onun gözlerindeki tesiri bilmeden gözlerini onun nurlu gözlerine çevirir de bakarsa, hemen o kudretli bakışların etkisi altında kalır da gözlerini oradan ayırırdı.*" (s.109)

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında Mevlânâ'nın fizikî yapısına dair tasvirler şöyledir:

- ✓ Solgun beniz
- ✓ Zayıf, narin vücut
- ✓ Nuranî, mehabetli görünüş
- ✓ Keskin ve coşkunlukla dolu, çekici gözler
- ✓ Nurlu ve kudretli bakışlar

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Şems, Semerkand'a yakın bir kervansarayda kaldığı bir akşam tasavvuftaki tayy-ı mekân ve zamanla[382] sırlar âleminde Mevlânâ'nın evinin avlusunu müşahede eder. Mevlânâ, avluya çıkarak hüzünlü gözlerle Şems'i arar. Mevlânâ'nın gözlerine sinen hüzün, acı ve kederin sebebi Şems'in ortadan kaybolması ve nihayet Mevlânâ tarafından, onun öldürülmesinin anlaşılmasıdır:

[382] Tayy-i mekân, -ı mesâfe, -ı zemân, "*Mekânı, mesâfeyi, zamanı atlarcasına geçme.*" anlamına gelir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 1042.)

"*Bir süre sonra geniş omuzlu, nazik bakışlı, ela gözleri derinlerde, orta yaşlı bir adam çıktı evden. Yüzünde koyu bir gölge, gözlerinde emsalsiz bir keder…*" (s. 47)

Sarhoş Süleyman, Hıristos'un meyhanesinde içki içip sızmak üzere iken dışarıdan gelen sesle birden irkilir. Aklına hemen Moğolların saldırı düzenlemiş olabileceği gelir. Hıristos, Süleyman'a meraklanmamasını, Mevlânâ'nın sevenleri ile birlikte sokaktan geçtiğini belirtir. Mevlânâ, öğrencileri ve müritlerinin arasında atının üzerinde dik bir duruşla dikkati çeker:

"*Pencereye gidip baktım. Hakikaten dediği gibiydi. Mevlânâ'nın talebe, hayran ve müritleri uzun bir yürüyüş alayı olmuş, sokaktan geçiyordu. Kalabalığın ortasında, atının üstünde dimdik duruyordu Rûmî.*" (s. 164)

Mevlânâ'nın evlâtlığı Kimya Hatun, yetenekli bir kız çocuğudur. Onun bu yeteneği köylerine gelen yaşlı bilge tarafından fark edilir. Yaşlı bilge, Kimya Hatun'un ailesine onu okutmaları gerektiğini ve Konya'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî adında bir âlimin yanına verebileceklerini söyler. Bunun üzerine Kimya Hatun ilme, ilim sahibi insanlara sevgisi ve hürmeti olan babası ile birlikte Konya'ya gider. Babası ile birlikte Mevlânâ'nın huzuruna çıkan Kimya Hatun, nasıl davranacağı, ne yapacağını bilemez. O esnada Mevlânâ'nın ellerindeki zarafet dikkatini çeker. Onun parmaklarını, uzun ve ince oluşu ile bir sanatkâr eline benzetir: "*Ellerine baktım. Zarif parmakları uzun inceydi, bir âlimden çok sanatkâr eli gibiydi.*" (s. 218)

Şems, akşamüzeri kerahat vakti girdikten sonra Mevlânâ'yı tespih çekerken ve tefekkür ederken görür: "*Biteviye tespih çekiyor parmakları; tefekkürle kırışmış alnı, pencerenin yanında, bir başına oturuyor sevgili Mevlânâ.*" (s. 291) Şems bir köşede durur ve hiçbir söylemeden öylece onu izler. Mevlânâ'nın yıllar sonraki halini görür. Mevlânâ'nın yıllar sonra daha yaşlı ve zayıf bir görünüşe, daha ağırbaşlı ve azametli duruşa sahip olacağını ifade ederken hayatının sonuna kadar onun yokluğunda duyacağı ızdıraba vurgu yapar:

"*Daha yaşlı, daha zayıf, daha hüzünlü ama daha heybetli ve vakur oturacaktı gene aynı noktada, aynı bal sarısı ışığın altında, koyu yeşil bir cüppe olacaktı omuzlarında, âlicenap bir nazarla bakacaktı etrafına ama kalbinde dinmeyen bir sızı olacaktı daima. Benim yokluğumu bir yara gibi üzerinde taşıyacaktı.*" (s. 292)

Şems, Mevlânâ'yı sınamak için onu bir imtihana tâbi tutar. Sınavın üçüncü merhalesinde Mevlânâ'nın meyhaneye gidip Şems'e şarap getirmesi gerekir. Mevlânâ, şarabı getirmek için Hıristos'un meyhanesine gider. Hıristos, Mevlânâ gibi bir âlimin meyhanesine gelmesine çok şaşırır. Şaşkınlığından onu buyur etmeyi unutur. Süleyman'ın uyarısıyla onu yandaki masaya oturması için davet eder. Mevlânâ'nın kendinden emin hali, mehabetli görünüşü ve nazik tavrı meyhanede bulunan sarhoşların dikkatini çeker:

"*Rûmî gösterilen yere ilişmeden evvel etrafa nazikçe selâm verdi. Bütün sarhoşlar saygıyla eğilip selâmına karşılık verdik. Gözlerimizi ondan alamıyorduk. O sakin, kendinden emin hali, efendiliği ve azameti, pahalı ve zarif cüppesiyle Mevlânâ gibi bir zâhid böyle bir makama uymuyordu ki.*" (s. 298)

Sultan Veled, Şems'in Mevlânâ'yı terk etmesinden sonra Mevlânâ'nın fizikî görünümdeki belirgin bir değişimden bahseder. Mevlânâ, Şems onu terk ettikten sonra hissettiği ızdırap; görünüşüne, yüzüne ve bakışlarına yansır. Uykusuz gözler, halsiz görünüş ve en önemlisi de çekilen sıkıntının yüksek bir boyutta olduğunu gösteren sakallarının hepsinin bir gecede ağarması bu değişimi bize anlatır:

"*Bu Cuma sabahı babam odama geldi. O kadar bitkin görünüyordu ki gözlerime inanamadım. Kirpiklerinin altında koyu torbalar oluşmuş, bakışları hepten değişmişti, bütün gece uyumamış gibiydi. Ama beni en çok şaşırtan sakallarıydı, bir gecede tamamen ağarmışlardı.*" (s. 350)

Aşk romanında Mevlânâ'nın fizikî yapısına dair yapılan tasvirleri şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Geniş omuz
- ✓ Nazik bakışlı
- ✓ Elâ gözler
- ✓ Yüzündeki koyu gölge
- ✓ Kederli gözler
- ✓ Dik duruş
- ✓ Uzun, ince ve zarif parmaklar
- ✓ Tefekkürle kırışmış alın
- ✓ Koyu torbalar oluşmuş göz altları
- ✓ Bir gecede tamamen ağaran sakallar

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Gevher Hatun, eşi Mevlânâ Celâleddin'in babası Bahaeddin Veled'in vefatından sonra farklı biri haline geldiğini, yaşadığı kederin yüzüne ve psikolojisine yansıdığını belirterek içine düştüğü ruh halini şu sözlerle anlatır:

"*Eşimin endişesi benim ruh hâlimdi. O kadar çok sevdiği adam gitmiş, yerine yüzü kül gibi olmuş biri gelmişti. Bu onun kocası değildi; onun kocası güçlü, genç, hayatı çehresi kadar yumuşak, kolay gülen, zor üzülen bir adamdı.*" (s. 62)

Mevlânâ, Şems onu terk ettikten sonra şehrin mollalarının ricası üzerine vaaz vermeyi kabul edince ilk hitabını Altunapa Medresesi'nde yapar. Kürsüye çıktığında onu gören cemaat, kendi arasında, Şems'in büyüsünün tesirinin devam ettiğini söyleyerek Mevlânâ'nın bitkin, çok zayıf ve yaşlanmış göründüğünü dile getirir:

"-Ne oluyor?

-Hâlâ büyünün tesiri devam ediyor, baksanıza takati kalmamış, düştü düşecek.

-Hasta mı?

-Ne kadar yaşlanmış olduğunu görüyor musun?

-Şu saçlarındaki beyazlıklara bak.

-Konuşamayacak kadar zayıf görünüyor." (s. 124)

Mevlânâ, Şems gittikten sonra ızdırap içinde geçirdiği uykusuz gecelerde zaman zaman kendini dışarı atar. Ailesi onu beti benzi solmuş, bitkin hâlde bulur. Mevlânâ'yı araken çok yıpranan ailesi, ona, kendine bir çekidüzen vermesi gerektiğini söyler:

"-Haydi evimize gidelim. Bak çoluk çocuk sokak sokak seni aramaktan telef olduk. Biraz uyusan. Toparla artık kendini. Rengin benzin solmuş…" (s. 128)

Mevlânâ, Şems'in şehit edilmesinden bir süre sonra Konya çarşısına çıkar. Konya halkı soluk bir yüz, ağarmış sakalları ile gördükleri Mevlânâ'yı daha önceden tanımasalar yabancı biri olduğuna hükmedeceklerini ifade eder:

"-Aman ya Rabbi! Bir yüz bir iki haftada bu kadar mı soluklaşır? Mum gibi erimiş bir vücudu, titrek bacakları nasıl oluyor da taşıyabiliyor?

-Sakalında ağarmamış bir tek kıl kalmamış bir tek kıl kalmamış. Gözlerinin feri sönmüş, alnındaki kırışıklıklar, yanağındaki kıvrımlar uçurumlaşmış adeta." (s. 166)

Sultan Veled bir gün babasının benzinin sarı olduğunu görünce hasta olduğunu zanneder: *"-Çok sarı benizlisiniz, hasta gibisiniz?*" (s. 209) Mevlânâ oğluna Allah'ı seven âşıkların sarı benizli olduklarını belirtir. "*-Ne yapâlim, Allah'ı sevenler öyle olur…*" (s. 209) Sultan Veled babasının açıklamaları karşısında üzülür, birkaç gün yüzü asık bir şekilde dolaşır. Mevlânâ, Sultan Veled'e neden böyle yüzünün neden böyle asık olduğunu sorar. Sultan Veled, kırmızı yanaklı olduğunu, fakat Allah'ı sevenlerin sarı benizli olduklarını duyunca, bu duruma üzüldüğünü belirtir. Mevlânâ, oğluna sarılır ve şöyle cevap verir: *"-Allah'ı sevenler sarı benizli olur. Allah'ın sevdikleri ise kırmızı yanaklı olur, dediğimde mutlu oldu.*"[383] (s. 210)

[383]Yazar, eserinin kurgusu içinde kullandığı bu sözü de Ahmed Eflâkî'nin eserinden ilham alarak yazar: "Yine bu topluluktan bir kişi Pervâne'ye 'Mevlânâ hazretleri son derece riyazet yüzünden sarı benizliydi. Sultan Veled ise son derece kırmızı yüzlüdür. Bunun sebei nedir?' diye sorar.'Mevlânâ hazretleri, ezellerin ezelinden hakkın celâlinin güzel yüzünün âşığıyla. Âşıklar daima sarı benizli olur.

Mevlânâ, vuslata yakın anlarında hiç konuşmadan mavi gözleri ile öylece tavana bakar:

"*Mevlânâ, son iki gündür bir kelime dahi konuşmadan suskunca tavana baktı, durdu. İçinden ayetler okuyor, masmavi gözleri ile kerpiç tavanı süzüyordu* ." (s. 258)

Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna romanında Mevlânâ'nın fizikî yapısı şöyledir:

Veled hazretleri ise anadan doğma maşuktur. Maşukların da renkleri daima kırmızı ve dudakları da aynen yemen akiki renginde olur' dedi ona Şeyh Muhammed." (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 603.)

- ✓ Kül gibi yüz
- ✓ Yumuşak çehre
- ✓ Genç ve güçlü bir vücut
- ✓ Zayıf bir beden
- ✓ Beyazlamış saçlar
- ✓ Soluk, sarı beniz
- ✓ Ağarmış saçlar
- ✓ Feri sönmüş gözler
- ✓ Kırışık alın
- ✓ Masmavi gözler

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Bahaeddin Veled, ailesi ve kafilesi ile birlikte Belh'ten göç ettikten sonra Malatya'da kısa bir süre kalır. Daha sonra Erzincan'ın Akşehir kasabasına gelirler. Sultânü'l-Ulemâ, burada olmayı Celâleddin'in hem zahirî hem de bâtınî ilimlerde ilerlemesi için bir fırsat olarak değerlendirir ve onun eğitimine büyük bir hassasiyet gösterir. Bir sohbet esnasında on dört yaşına girmek üzere olan Celâleddin'e bir soru sorar. Bahaeddin Veled, insanoğlunun hayatı boyunca nefsi ile mücadelesinde onun hile ve tuzaklarından bir şekilde kurtulacağına inandığını; fakat insanın yaşı ilerledikçe nefsin mahkûmiyetinden kurtulma ümitlerinin azaldığını söyleyerek, bu durumun çaresinin ne olduğunu sorar. Celâleddin elâ gözleri, etkileyici ve sevecen bakışları ile babasına şöyle cevap verir:

" '*Çare zamanı en aziz ganimet bilmektir babacığım,' dedi, yüz hatlarının erkeksi çizgileri artık belirginleşmeye başlayan Celâleddin. Artık on dördüne basmak üzereydi. Elâ gözlerinin o keskin ve müşfik bakışları, sesinin dingin tonuyla birleşiyor, son zamanlarda hayli tekrarladığı üzere, muhatapları yüreklerine apansız, ateşin bir muhabbet salıyordu. İnce bedeni halen çok zayıftı, ancak gözlerinin o sert madeninden yansıyan ışıltılar öyle bir daussılanının katmanları arasından süzülüyordu ki insanın ruhuna, umulmadık fırtınalarda baş döndürücü bir hızla savrulmaya başlıyordu yürekler.*" (s. 54)

Bahaeddin Veled, Konya'ya geldikten sonra *Maârif* adlı eserinin dördüncü cildini tamamlamak için yazıya geçirilmesi konusunda oğlu Mevlânâ'dan yardım alır. Ona "*Yazdın mı Hüdavendigâr ?...*" (s.71) diye hitap ettiği sırada Mevlânâ'nın kendisi gibi bitkin hali dikkatinin çeker:

"*Gülümseyerek, karşılıklı oturduğu oğlunun gür kara sakalları itinayla kısaltılmış, her zamanki gibi solgun, zayıf ama ince hatları zarif yüzüne baktı. Başucundaki sehpada titreyen amber katkılı çerağın akik rengi ışığında en az kendisi kadar sağlıksız görünüyordu o da.*" (s. 71)

Mevlânâ'nın lalası Şerafeddin Lala; medresenin idaresi, bakımı ve talebelerle ilgilenmek için Belh'te kalan Umurbek'e yazdığı mektubunda Bahaeddin Veled'in vefatından bahseder. Sultan Alâeddin Keykubat'ın, emirlerin, şeyhlerin, âlimlerin katıldığı törende cenaze namazını Mevlânâ kıldırır. Şerafeddin Lala, Mevlânâ'nın tören sırasında soğukkanlı, ağırbaşlı ve azametli duruşundan bahseder: "*Cenaze namazını kıldırırkenki kadar serinkanlı, vakarlı ve heybetli görünüyordu Mevlânâ.*" (s. 76) Tören sırasında metanetini koruyanlar olduğu gibi çığlık atıp hıçkırarak ağlayanlar, inleyenler de vardır. Mevlânâ, onları öyle görünce eliyle bir işaret yapar ve onlar da hemen eski "*mütevekkil*" hallerine dönerler.

İrşat görevini tamamlayan Seyyid Burhâneddin, Kayseri'ye gitmeden önce Mevlânâ'dan son bir ricası olduğunu belirtir. Şiir yazma konusunda ona izin verdiğini, bundan sonra durmadan okumasını, yazmasını ve ilmini tamamlamasını söyleyerek ona dualar eder. Mürşidinden bu sözleri duyan Mevlânâ edebinden kızaran yüzüyle şiirini okumaya başlar:

"*Mevlânâ bir an titrek bir soluk aldı. Sonra pencereden dışarı çevirdi utancından ala yazmış yüzünü. Gözlerinin elâsına çarpan yıldızların pırıltılı gölgeleri gerisine gizlenen ruhu usulca uzanıp hâkim oldu diline.*" (s. 87)

Mevlânâ, mürşidi Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'nin tavsiyesiyle ilmini daha ileri seviyelere taşımak için önce Halep'e sonra Şam'a gider. Şam'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin daveti ile onu görmeye Emevî Camii'ne gider. Mevlânâ içeri girdiğinde İbnü'l-Arabî'nin sohbeti sanki ona hitap ediyor gibidir. Mevlânâ onun sözleri karşısında hayret içinde kalır: "*Mevlânâ, yekpare taştan antik bir heykel gibi, ince uzun bedeninde asırların tutukluluğuyla, sonsuz bir alacakaranlığın eşiğinde donup kalmıştır.*" (s. 98)

Şerafeddin Lala, Mevlânâ ve Şems ilişkisine hoş bakmayan ve bu yönde hakarete varan eleştirileri olan Umurbek'e eski günlerin hürmetine yazdığını mektubunda Mevlânâ'nın Şems ile olan ilişkisine dair açıklamalarda bulunur:

"*Anla beni Umurbek! Anla beni dost! Hiç değilse bunun için çaba göster! Molla Hünkâr'ın, artık başka dünyaya bakan yorgun gözlerinin akik rengi derinliklerinde ebedi bir hayret ve ufaklara yönelik samimi bir sermesti mevcuttur; ancak bu onu hayattan koparan bir cezbe hali değildir zinhar, anlıyor musun?*" (s. 129)

Mevlânâ, Şems Konya'yı terk ettikten sonra ona bir mektup gönderir. Mektubu alan Şems, buna mukabil Mevlânâ'ya bir mektup gönderir. Mevlânâ'ya kendini böyle helâk etmemesini, vukubulan her şeyde bir hikmet olduğunu ve sabretmesi gerektiğini belirtir. Oysa Mevlânâ'nın bedeni ızdırap içinde geçen günlerde daha da güçsüzleşir:

"*Mevlânâ, uzun ve riyazetle geçen ıstıraplı aylar boyunca epeyce güçten düşmüş bedenini yavaşça doğrulttu. Kara feracesinin eteklerini toplayarak ayağa kalktığı anda görüşünde bir buğulanma hissedince durakladı.*" (s. 139)

Mevlânâ, Şems'ten aldığı mektupla umutlanarak neşe içinde Sultan Veled'i çağırır. Sultan Veled'i Şems'i gidip getirmesi için Şam'a gönderir. "*Sultan Veled'i*

fark edince, buğulu gözlerinden ve boğuk sesinden beklenmeyecek bir neşeyle, 'Derhal Şam'a gidiyosun oğul,' dedi." (s. 140)

Sultan Veled, Şems'e arkasından "iş çeviren gafilerin her biri"nin (s. 145) ondan bütün yapılanlar için pişman olduklarını ve "af" dilediklerini söyler. Şems, Mevlânâ'nın davetini esas kabul ederek onlarla birlikte Konya'ya geri döner. Mevlânâ, Şems'i bir daha kaybetmemek için onu Konya'da tutacak bir bağı olsun diye evlâtlığı Kimya Hatun'la evlendirir, fakat halk tekrar dedikodulara başlar. Kimya Hatun, düğünden bir hafta sonra vefat edince halk bunu bir fırsat bilerek Şems'in kıskançlık yüzünden Kimya'yı öldürdüğü iftirasını atar. Sonunda Şems, Mevlânâ ile ilişkisini hazmedemeyen, gözü dönmüş fitne ve fesat ehli tarafından öldürülür. Şems'in öldürülme olayı, onu bulma umuduyla Şam'a gitme niyetinde olan Mevlânâ'dan gizli tutulur. Mevlânâ bu kez Şems'i aramak için Şam'a bizzat kendisi gider. Şems'in haber vermeden bu ikinci gidişi, onu yine kederlendirir. Üzüntüsü ve ızdırabı yüzüne yansır: "*Mevlânâ etrafları halka halka morarmış ve torbalanmış gözleriyle şöyle bir baktı ihtiyar lalasına.*" (s. 180)

Mevlânâ, Şems'in ikinci gidişinden sonra sükûn dönemine girer. Semâ meclislerine sadece sevenlerinin ve talebelerinin ricalarını kıramadığı zamanlarda katılırken, çok hayatî bir mevzu olmadığı sürece de medreseye gitmez. Daha ziyade yalnız kalmayı tercih eder. Bir gün Konya çarşısına gitmek için dergâhtan çıkar. Münadilerin nidaları ile Mevlânâ'nın geldiğini duyan halk ve çarşı esnafı onu görmek için yollara dizilir. Onu izleyen halk, Mevlânâ'nın henüz daha kırklı yaşlarda olmasına rağmen yaşlanmış bir görünüme sahip olduğunu fark eder:

"*Şehrin dar sokaklarının arasına karışır karışmaz hayret dolu bakışlar üzerinde toplanmaya başladı. Henüz kırk bir yaşında olmasına rağmen ellilerinin ortalarında görünen bu bir deri bir kemik, yaşlı adam Mevlânâ mıydı? Nasıl da çökmüştü böyle?...*" (s. 188)

Mevlânâ, Moğolların kumandanı Baycu Noyan'ın Konya'yı kuşatma kararından sonra onunla görüşme sahnesinden önce şehrin dışına çıkar ve Moğol askerlerinin gözü önünde küçük tepeye doğru ilerlerken başlayan şiddetli rüzgâr ve fırtına eşliğinde ilerler:

"*Mevlânâ, rüzgârı arkasına almış ilerliyordu. Yerden hiç kalkmadığı yağmur rengi yüzü, uzak göklerin pusuna mahpus dağlar gibi mağrur ama kederliydi.*" (s. 215)

Romanın sonlarına doğru Mevlânâ, Allah'a vuslatın yaklaştığını hissettiği yetmişli yaşlarındadır. Onun yaşıyla birlikte fizikî özelliklerinde de bir değişim gözlenir. Benzi daha da solarken, sakalı tamamen beyazlar:

"*Bırak bunları Şemseddin, sen asıl Molla Hünkâr'ın benzinin son günlerde ne kadar solduğunun farkında mısın onu söyle? Buğday teni sayrılı bir mantıkla çevrelendi. Sarı sakalı bembeyaz kesildi. Beli o kadar büküldü ki o uzun boyu artık fark edilemez oldu. Soğuk mu dokunur oldu iyicene?*" (s. 234)

Nefisüddin Sivasî ile dostu Şemseddin Ali Attar arasında geçen bu konuşmadan sonra iki dost, Mevlânâ gibi on beş-yirmi günde iftar eden, ümmetin sorumluluğunu taşıyan büyük zatlarda bu gibi hallerin olabileceğini ifade ederler. Mevlânâ, vuslat vaktinin yaklaştığı sıralarda aniden rahatsızlanır. Şeyh Sadreddin Konevî, hem Mevlânâ'ya şifa dilemek hem de onu görmek için dergâha gelir. O, yaşlılığın ve aniden gelen rahatsızlığın tesiriyle sararıp solar:

"*Sultan'ın gönderdiği bronz ayaklı devasa kandillerin parlak ışıkları altında döşeğinde âdeta ufalmıştı Molla Hünkâr. Kılcal damarları belirginleşmiş, solgun teni âdeta saydamlaşmış, kanı çekilmiş, dudakları ip gibi incelmişti. İstemsiz bir hâlde hilâl biçiminde yükselmiş ince kaşları ona kederli bir hava veriyordu. Güzel elâ gözlerinin zaman zaman gelen havalelerle hâlen parlak akları meydana çıkıyor, gözbebekleri her zamanki gibi akik rengi ışıltılara değil, limonküfü ile kuzgunî siyah*

arası kasvetli renklere bürünüyordu. Soluk buğday benzi hafif bir kızarıkla hareleniyordu böyle zamanlarda. Tamamen ağarmış saç ve sakallarının görüntüsü ise artık yolun sonuna geldiğinin en güçlü alametiydi sanki." (s. 242)

Doktorlar, Mevlânâ'nın sebebini bilemedikleri yüksek ateşini bir türlü düşüremezler. Bir karaciğer rahatsızlığından şüphelenirler. Mevlânâ onu görmek için gelen ailesini ve sevenlerini her zamanki etkileyici bakışlarıyla süzer: "*Mevlânâ susuyor, yalnızca o her zaman etkileyici, ateşin gözleriyle yakınlarını teker teker süzüyordu*." (s. 245)

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür romanında Mevlânâ'nın, diğer eserlerden daha fazla ve ayrıntılı bir şekilde anlatılan fizikî özellikleri şöyledir:

- ✓ keskin ve müşfik bakış
- ✓ akı parlak olan, etkileyici ve ateşin, güzel elâ gözler
- ✓ ince ve çok zayıf bir beden
- ✓ gür kara sakallar
- ✓ solgun, zayıf, ince hatları olan zarif yüz
- ✓ serinkanlı, vakarlı ve heybetli görünüş
- ✓ utancından ala yazmış yüz
- ✓ yekpare taştan antik bir heykel gibi ince uzun beden
- ✓ akik rengi derinliği olan yorgun gözler
- ✓ güçten düşmüş, ufalmış beden
- ✓ etrafları halka halka morarmış ve torbalanmış gözler
- ✓ genç olmasına rağmen yaşlı görünüş
- ✓ yağmur rengi yüz, soluk buğday beniz
- ✓ buğday ten, sarı sakal
- ✓ belirgenleşen kılcal damarlar, saydamlaşmış ten, kanı çekilmiş deri, ip gibi incelen dudaklar
- ✓ limonküfü ile kuzgunî siyah arası renge dönüşen akik renkli gözbebekler

- ✓ bütünüyle ağarmış saç ve sakallar

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ'nın fiziki özelliklerine dair bilgiye, romanın iki yerinde rastlarız. Birincisi babasının vefatından sonra Seyyid Burhâneddin'e öğrenci olarak eğitime devam eden Mevlânâ, ondan birçok şey öğrenir:

"*Aradan uzun bir zaman geçti. Kalın kaşlı, aydın yüzlü Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'den yeni bilgiler öğrenince kendine olan güvenini yeniden kazandı.*" (s. 58)

İkincisi ise Mevlânâ'nın mürşidi Seyyid Burhâneddin'in tavsiyesi üzerine üç aşama şeklinde kırkar günlük halvete girdiğinde, üçüncü kırk günlük halvetten sonra onun bedeninin değişim geçirmesidir:

"*Zaman ilerledi. Seyyid Burhâneddin üçüncü kırk günün sonunda hücre odasının kapısını açtı. İçeri girdiğinde Mevlânâ'nın gözlerinin ışıdığını fark etti. Hafifçe yüzünü onun yüzüne yaklaştırdı ve onun her yerinin ışıktan parıl parıl olduğunu gördü.*" (s. 75)

Mevlânâ, daha küçük yaşlarında babasının ilgisini çeker. Bahaeddin Veled, oğlunun ileride bütün dünyayı etkileyerek bir yere geleceğini söyleyerek bir öngörüde bulunur. Küçük Celâleddin ise babasının onun hakkında söylediklerini anlamaya çalışır, fakat kendinde bir cevap bulamaz: "*Bu soruya cevap vermeyince buğulu gözleri nemlendi, sonra küçük dudaklarını büzüştürüp başını annesinin omzuna yasladı.*" (s. 24)

Buna göre eserde yer alan Mevlânâ'nın fiziki özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Kalın kaşlı
- ✓ Aydın yüzlü

- ✓ Küçük dudaklar
- ✓ Buğulu gözler
- ✓ Pırıl pırıl parlayan bir beden

Serdar Özkan, Rûmî'nin Bildiği Aşk romanında, Mevlânâ'yı, Hz. İsa suretinde gösterir. Romanın başkahramanı Fabio; Mevlânâ'nın sevgiyle herkesi kucakladığını, sinesini herkese açtığını duyar ve buradan ilham alarak Konya'ya gelir. Ona göre bu arzu, Tanrı tarafından onun kalbine ilham edilir. Uzun bir süre Allah'a Mevlânâ'nın ruhuna bir kapı açması için dua eder. Fabio o akşam Mevlânâ'nın türbesinin karşısındaki pansiyonda gece uykuya yattığında rüyasında Hz. İsa suretine bürünmüş Mevlânâ'yı görür: "*Rüyamda, bu yolculuğa çıkmama sebep olan kızının bedenini gördüm. İsa'nın bedenini: Ama sanki o bedenin içindeki İsa değildi, Mevlânâ'ydı.*" (s. 81) Fabio, rüyasında gördüğü kişiyi Hz. İsa zannederek "*İsa*" (s. 81) diye seslenir ve ona elini uzatır: "*İsa'nın yüzünde şefkatli bir gülümseme belirdi ve şöyle dedi bana: Ben İsa değilim, ama yine de yanılıyor sayılmazsın İsa ile aynı yerden geliyoruz biz.*" (s. 81) Yazar, Mevlânâ'yı Hz. İsa suretinde göstermekle insanların öz itibariyle aynı olduğunu anlatarak vahdet-i vücut felsefisine vurgu yapar.

Rûmî'nin Bildiği Aşk romanında Mevlânâ'nın fizikî özelliği şöyledir:

- ✓ Hz. İsa suretine bürünmüş Mevlânâ

Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında Mevlânâ, yeni bir görünümle karşımıza çıkar. Mevlânâ, vefat tarihi 17 Aralık 1273'ten beri ona sevgi ve muhabbetle bağlı dostlarının cenazesine hep katılır. Bu defa onu çok seven dostu Fabio'nun cenazesine katılacağı bir melek tarafından ona bildirilir. Allah tarafından görevlendirilen melek, Mevlânâ'ya Fabio'nun cenazesine sadece ruhen değil, aynı zamanda bedenen de katılacağını haber verir. Çünkü orada Mevlânâ'nın yardımını bekleyen birisi vardır. Mevlânâ, hem cenazeye katılmak hem de o kişiye yardım etmek için ruh ve bedeniyle berzah âleminden İstanbul'a gelir ve kendini yeni bir

Celâleddin şeklinde bulur: "*Üsbütünü başımı yokladığımda, altmışlı yaşlarda, sarıksız, sakalsız, yeni bir Celâleddin buldum."* (s. 7)

Fabio'nun kızı Luna, Mevlânâ'nın yardım edeceği kişidir. Mevlânâ, cenaze töreninden sonra Luna ile konuşmak için onun evine gider. Luna, onunla konuşmak için evine gelen Mevlânâ'nın gözlerini, babasının gözlerine benzetir. Mevlânâ ile görüşmek istemeyen Luna, kötü bir söz söyleyip onu incitme kaygısıyla kapıya dahi çıkmaz: "*Ve bunu istemiyorum, hem yaşlı, hem gözleri senin gözlerin gibi ışık dolu:*" (s.95)

Mevlânâ Çağırınca romanında Mevlânâ'nın fizikî özellikleri şu şekildedir:

- ✓ sakalsız
- ✓ yaşlı ve ışıltılı gözler

2.2.1.3. GİYİM VE KUŞAMI

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygemberi* romanında Mevlânâ'nın giyimi[384], Şems'in Konya'yı terk edişi ve tekrar Konya'ya dönüşü ile bağlantılı olarak değişiklik arzeder. Mevlânâ, Şems'in Konya'yı terk edişinden aylar sonra Keçeciler çarşısına gelir:

"*Başında bal rengi keçe külâh. Sarığı 'şekerâvîz'le yapılmış. Üzerinde "hindibari kumaştan bir ferace. Gömleğinin önü açık. Ayağında ipek gibi yumuşak deri çizmeler. Bu, o çağlarım matem kıyafetidir.*" (s. 19)

Şems gittikten sonra ondan "*gönle şifa*" hiçbir haber alamayan Mevlânâ'nın yüzünde "*bir dirhem kan*" kalmaz. Bir gün Erzurum yaylasından Şems'i bir handa satranç oynarken gördüğünü iddia eden bir yabancı gelir. Mevlânâ ve yanındakiler

[384]Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın giyimi ile ilgili olarak fereci giydiğini ve sarık sardığını, şekil ve şemail olarak bir bilgi vermeyip Şems'e uyduğunu belirtir. (Ferîdun BinAhmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 43) Eserin başka bir yerinde de Mevlânâ'nın gömleğinin ve feracesinin önünün açık olduğunu ifade eder. Yazar, Mevlânâ'nın gömleğinin ve feracesinin önünün açık olmasının sebebi ise, fakir biri yanına gelip dilencilikte bulunduğunda üzerindekileri kolay bir şekilde çıkarıp vermek için şeklinde aıklar. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 119-120) Ahmed Eflâkî, Mevlânâ'ya bir gün gayp âleminden bir hal geldiğini ve kırk gün boyunca sarığını Araplar gibi boynuna bağlayarak dolaştığını belirtir. Bir rivayette, Mevlânâ'nın duman rengi sarık ve mavi fereci giydiği ifade edilir. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 193) Şems-i Tebrîzî geldikten sonra medresedeki derslerini bırakan Mevlânâ, sarığını sarar ve hindbarî ferecisini giyer. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 476.) Şems ortadan kaybolduktan sonra ise başından beyaz sarığını çıkarak duman renginde sarığını sarar. Elbise olarak Yemen ve Hint kumaşından bir fereci giyer. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 517.) Konya Mevlânâ Müzesi'nde 1953-1964 yılları arasında müdürlük yapan (Behcet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1995, s. 260.) Mehmet Önder de Mevlânâ'nın giyim kuşamı hakkında bilgiler verir. Mevlânâ'nın giyimi ile ilgili olarak Mevlevî kaynaklarında verilen bilgilerin Konya Mevlânâ Müzesi'nde Mevlânâ'ya mal edilen kıyafetler ile benzerlik taşıdığını ifade eder. Yazarın verdiği bilgiye göre müzede on beş adet Mevlânâ elbisesi bulunmaktadır. Bunların üçü cübbe, sekizi pamuklu hırka ve dördü de entaridir. Kıyafetlerin kumaşlarının cinsi, basit pamuklu dokuma, ipek ve iplik karışık hareli gezi, atlas, alaca ve canfesten oluşur. Elbiselerde kullanılan renkler, filizî, kurşunî, gri, siyah, beyaz, mavi ve penbe renktir. Kıyafetlerin çoğu geniş yakalı, uzun kollu olup önü yırtmaçlıdır. (Mehmet Önder, "Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 3, 1955, s. 79-83.) Hasan Özönder, Mevlânâ Müzesi'nde, bu kıyafetlere ek olarak Mevlânâ'ya ait olduğu ifade edilen deve tüyü keçeden yapılmış iki külâh (sikke) ve bir gece takkesinin (arakiyye) bulunduğunu belirtir. (Hasan Özönder, *age*., s. 50-52.)

onun yalan söylediğini anlarlar, fakat Mevlânâ on beş-yirmi altın değerindeki "*som sırma sanavberler işlenmiş cübbesini*" çıkarır ve yabancıya verir. Bir yalan için bu kadar değerli bir cübbenin verilmesine tahammül edemeyenlere Mevlânâ bir açıklama yapar. Mevlânâ'ya göre bu yabancının Şems'i görmesi yalan bile olsa onu mutlu etmeye yeter. O, bu haberin doğru olması hâlinde canını vereceğini ifade eder:

"-Bu cübbe, bu yabancının yalanına armağan edilmiştir. Bile bile… Doğru söylediğine inansaydım… Ah inansaydım… Cübbemi değil, canımı verirdim ona!.." (s. 25)

Gönüllü münadilerin Şems'in gelişini haber veren nidalarını duyan halk, medreseliler ve esnaf akın akın Mevlânâ'nın evi Gevhertaş'a gelirler. Mevlânâ üzerindeki hüznünü, kederini ve mutsuzluğunu yansıtan kıyafetini değiştirir, yerine sevincini ifade eden giysiler giyer:

"*Artık üzerinde matem elbisesi yok, başına duman rengi sarık sarmış. Sırtında koyu yeşil bir ferace, ayağında yine her zamanki gibi, ipek yumuşaklığında kısa çizmeleri.* (s. 77)

Aşk Peygamberi romanında Mevlânâ'nın giyim ve kuşamı şöyledir:

- ✓ bal rengi keçe külâh[385]
- ✓ şekerâvîzle[386] yapılmış sarık[387]
- ✓ hindibari[388] kumaştan bir ferace[389]

---

[385] "*Külâh, "Külâh (eskiden) giyilen, ucu sivri veya yüksek başlık, başa giyilen şey.* Külâh-*ı mevlevî: Mevlevî külâhı*" anlamına gelir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 689.)

[386] *Şeker-âvîz, "Sarığın bir ucu olup arkadan omuzların arasına sarkıtılmasıdır."* (Bedîüzzaman Fürûzanfer, *age*., s. 478.)

[387] Sarık: "*Kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, şal vb*."(TDK, *age*., s. 1704)

[388]Hindibarî kelimesi birçok sözlükte yer almazken Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgatı*'nda hindûbâr şekli yer alır. Kelimenin "yazı hokkası" ve "Hindistan" olmak üzere iki anlamı vardır. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 371.) Mevlânâ'nın biyografisini hazırlayan Bedîüzzaman Fürûzanfer ise kelimenin anlamı hakkında şu bilgileri verir: "*Hindistan'dan getirilen bürdün bir nevidir. O yol yol, çizgili bir kumaş olup, Zemahşerî, Mukaddimetü'l-Edeb'de onu alaca diye tefsir*

- ✓ önü açık gömlek
- ✓ ipek gibi yumuşak deri çizmeler
- ✓ som sırma[390] sanavberler[391] işlenmiş cübbe[392]
- ✓ duman rengi sarık
- ✓ koyu yeşil bir ferace

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Konya halkı, Şems'in Konya'ya ikinci gelişinden sonra Mevlânâ'nın ders ve vaaz vermeyi bırakarak semâ yapmasına, fıkıh âlimlerinin giydiği elbiseyi çıkararak farklı bir elbise giymesine tepki gösterirler:

"*Halkın Mevlana'ya kızmasının sebebi, Şems geldikten sonra ders ve vaaz vermeyi bırakması, semâ ve raksa başlaması, fakihlere mahsus elbisesini çıkararak, Hint alacasından hırka, bal renginden külâh giymiş olmasıydı.*" (s. 76)

Gönül Bahçesinde Mevlana romanına göre Mevlânâ'nın giyimi şu şekildedir:

- ✓ hint alacasından hırka
- ✓ bal rengi külâh

---

etmiştir. Zahiren bir kumaş olup bundan öncelerine kadar giyilmekte, alaca diye meşhur idi." (Bedîüzzaman Fürûzanfer*, age*., s. 477.)

[389]Mevlânâ'nın giyim ve kuşamı ile ilgili bir terim olarak karşımıza çıkan ferace, incelediğimiz eserlerde fereci şeklinde de kullanılır. Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlüğü*'nde sadece ferace yer alır. Ferace, " 1. *Kadınların sokakta giydikleri, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, çoğu kez eteklere kadar uzayan üst giysisi. 2. Dervişlerin giydiği bol bir tür hırka.*" anlamlarına gelir. (TDK*, age*., s. 687.) Ferit Devellioğlu'nun *Osmalıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ında kelimenin hem ferace hem de fereci şekli yer almazken *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te kelime her iki şekli ile de yer alır: *Ferecî, "Ferec, 'ferahlık' ve nispet eki –î ile ferecî'den) Şeyhlerin ve ulemanın giydiği çok geniş ve bol üstlük." (İlhan Ayverdi, age., s. 939); Ferâce, 1. Eskiden kadınların dışarı çıkarken giydikleri gerdan altında kavuştuktan sonra omuzlara doğru açılıp sırttan yere dökülerek inen, pelerine benzer, geniş yakalı üst giyeceği 2. Eskiden bilhassa ilmiye sınıfındaki erkeklerin giydikleri, kolları çok geniş ve yarık yabanlık giyecek.*" (İlhan Ayverdi, *age*., s. 936.)

[390]*Sırma: " Altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel.*" (TDK, *age*., s. 1759.)

[391] *Sanavber: "Çam fıstığı ağacı 2. Çam fıstığı kozalağı.*" Ferit Devellioğlu, *age*., s. 919.)

[392] Cüppe, *Türkçe Sözlük*'te "Hukukçuların, üniversite öğretim üyelerinin, din adamlarının, mezuniyet törenlerinde öğrencilerin elbise üstüne giydikleri uzun, yanları geniş, düğmesiz giysi." TDK, *age*., s. 376.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta ise " (*Evvelce) sarıklı din adamlarıyla bazı yaşlı kimselerin giydikleri uzun üstlük.*" anlamı ile yer alır. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 146.)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında cüzzam hastası olan Dilenci Hasan, Mevlânâ'nın vaazlarının çok kalabalık olmasını bir fırsat bilerek para toplamak için caminin girişindeki yerini alır. Biri yüksek bir sesle Mevlânâ'nın geldiğini haber verir. Mevlânâ'nın o sırada üzerinde altın varaklar ve inci mercanlar işlenmiş, kehribar renkli[393] bir kaftan[394] vardır:

"*Elbette gelen Rûmî'ydi. Hem de ne geliş! Altında süt gibi apak bir at vardı. Kehribar renkli kaftanına altın varak, inci mercanlar işliydi. Ardında müridleri, hayranları, taraftarları izdiham oluştururken o önde mağrur, bilge ve asil ilerliyordu. Cazibe, özgüven ve feraset saça saça gelişine bakılırsa bir âlimden çok bir hükümdara benziyordu. Rüzgârın, ateşin, suyun ve toprağın sultanıydı.*" (s. 140)

Dilenci Hasan da topladığı paraları cebine koyarak ve de yüzünün bir kısmını kapatarak camiye girerek vaazı dinlemeye başlar. Vaazı dinleyenler arasında en ön sırada Mevlânâ'nın iki oğlunu görür. Sultan Veled, Şems'in öldürülmesinden sonra evlerine gelen bir bezirgândan bahseder. Şems'i tanıdığını, onun Hindistan'da bulunduğunu uygun bir zamanda ortaya çıkacağını söyler. Mevlânâ bu güzel haberi duyunca ona kaftanını hediye eder: "*Ve babam bunu duyar duymaz altın sırma işlemeli kadife kaftanını çıkarıp adam verdi.*" (s. 403) Sultan Veled, bezirgân oradan ayrılınca babasına adamın yalan söylediği belli olduğunu kaftanı ona niçin verdiğini sorar. Mevlânâ ona şöyle cevap verir:

---

393 "*Kehribar rengi: parlak sarı.*" (İlhan Ayverdi, *age*., s. 1683)

394 Kelime *Türkçe Sözlük*'te "*Çoğu ipekten yapılan, bir çeşit uzun, süslü üst giysisi.*" ve "*Genellikle gönül almak ve ödüllendirmek için giydirilen üstlük, hilat.*" şeklinde iki anlamı ile yer alırken (TDK, *age*., s. 333.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*haftan*" şeklinde yer alır. Arapça bir isim olan haftan, "kaftan" ve "*Savaşta zırh üzerine giyilen bir çeşit pamuklu elbise.*" anlamlarına gelir. (Ferit Devellioğlu*, age*., s. 311.) *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ise kaftanın Farsça "haftan" kelimesinden gelip "*Ekserisi süslü ve kıymetli kumaştan, boyu diz kapağına topuklara kadar inen, önden açık, bazısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız hafif üst giyeceği.*" anlamına geldiği belirtilir. (İlhan Ayverdi, *age*., s. 1513.)

" '*Şems'in hayatta olduğunu söyledi ya. Böyle bir yalanın bedeli bir kaftan vermişim, fazla mı? Düşünsene ya doğru olsaydı dedikleri, ya hakikaten Şems hayatta olsaydı? O zaman değil kaftan, canımı verirdim!*" (s.403)

Aşk romanında Mevlânâ'nın giyimi şunlardan oluşur:

- ✓ altın varak ve inci mercan işlenmiş kehribar renkli kaftan
- ✓ altın sırma kaftan

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, Şems'le halvetten sonra babasından hatıra kalan şeyh cübbesini çıkararak keçeden üretilmiş sade bir derviş külâhı giyer:

"*Halvetten sonra üzerimde Şam dönüşü giydiğim baba yadigârı Şeyh cübbesini çıkarıp başıma keçeden yapılma sade bir derviş külâhı giydim. Bu sikke, tıpkı bir mezar taşına benziyordu ve bunu giyenin ölmeden önce öldüğünü temsil ediyordu.*" (s. 114)

Konya'nın mollaları Şems şehri terk ettikten sonra bu durumdan duydukları memnuniyetle Mevlânâ'ya bir şeyh cübbesi hediye etmek için gelirler:

"*Şehrin mollalarını bana hediye etmek üzere Hint kumaşından yapılmış yeşil şeyh cüppesini ellerine alıp yanıma geldiklerinde Şems'in yokluğundan duyduklarını memnuniyeti gizlemediler.*" (s. 123)

Mevlânâ, Şems'i Şam'da gördüğünü söyleyen tüccara sevincinden üzerindeki hırkasını hediye eder: "*Bu habere, hırkamdan başka verilecek bir şeyim yo*k" (s.129)

Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna romanında Mevlânâ'nın kıyafeti konusunda şunları sıralayabiliriz:

- ✓ keçe derviş külâhı
- ✓ hint kumaşından yapılmış yeşil şeyh cübbesi

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ, mürşidi Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin gösterdiği yol doğrultusunda ilmini daha da ileri seviyelere taşımak, kendini daha da geliştirmek için dönemin ilim merkezleri olarak kabul edilen Halep'te Halaviye medresesi, sonra da Şam'da Mukaddemiye medresesine gider. Şam'da bulunduğu sırada Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den onu görmek istediğini ihtiva eden bir mektup alan Mevlânâ, onun her gün sabah namazını kıldığı Emevi Camii'ne gider. Mevlânâ kendini Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin karşısına çıkmaya ehil görmediğinden biraz düşünceli biraz tedirgin camiye girer: "*Zihninde bu garip düşünceler dolanırken, usulca ayağına geçirdiği sarı sahtiyandan*[395] *çedikleriyle bir gölge gibi birinci avluya doğru süzüldü.*" (s. 96)

Konya halkının fitne, fesat ve hazımsızlık duyguları ile düşmanca hal, tavır ve hareketlerine daha fazla dayanamayan Şems, hiçbir haber bırakmadan Konya'yı terk eder. Mevlânâ, Şems'in gidişi ile derin üzüntülere, tarifsiz elemlere gark olur ve ona tekrar kavuşabilmek umuduyla bir mektup yazar:

" '*Bu nameyi selâmımızla birlikte Şems'e ulaştırın,' dedi, saçı sakalı iyiden iyiye ağarmaya yüz tutmuş Molla Hünkâr lâkaplı genç müderris, sırtında hindibarî kumaştan siyah bir fereci giymiş, başına bal rengi yünden bir külâh geçirip şekeraviz tarzında sarık bağlamıştı.*" (s. 133)

Mevlânâ'nın Şems'e yazdığı mektuptan sonra Şems de ona bir mektup gönderir. Şems, mektubunda Mevlânâ'ya kendini böyle helâk etmemesini, her şeyde bir hikmet olduğunu ve sabretmesi gerektiğini belirtir. Oysa Mevlânâ'nın bedeni ızdırab içinde geçen günlerde riyazetlerin de etkisiyle daha da güçsüzleşir:

[395] Sahtiyan: "*Sepilenerek boyanmış ve cilâlanmış deri.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 913.)

"*Mevlânâ, uzun ve riyazetle geçen ıstıraplı aylar boyunca epeyce güçten düşmüş bedenini yavaşça doğrulttu. Kara feracesinin eteklerini toplayarak ayağa kalktığı anda görüşünde bir buğulanma hissedince durakladı.*" (s. 139)

Mevlânâ, Şems'ten aldığı mektupla umutlanarak neşe içinde Sultan Veled'i çağırır. Sultan Veled'i Şems'i gidip getirmesi için Şam'a gönderir. Şems'in Konya'ya ikinci gelişinde Şems ve onun atının dizgininden tutan Sultan Veled, şehrin kapısından görülünce Mevlânâ daha fazla beklemeye tahammül edemez ve ona bir an önce kavuşabilmek için hızlı adımlarla yürür: "*Sahtiyan çizmelerinin altında hışırdayan ve çıtırdayan topraktan başka tek ses yoktu civarda.*" (s.151)

Mevlânâ, Şems'in Konya'dan ikinci gidişinden sonra onu aramak için gittiği Şam'da eski günleri yad ederek gezer, fakat Şam sokaklarında onun hiçbir izine rastlayamaz. Onun Konya'ya gelmesini dört gözle bekleyenlerin yalvar yakar çağrıları ile Konya'ya geri döner: "*Nice rica minnet ve yüksek aracıların teşvikleriyle Konya'ya döndükten sonra, başında duman rengi destarı, sırtında Hint kumaşı, önü yırtmaçlı fereciyle, büyük bir suskunluk devrine girdi Mevlânâ.*" (s. 187)

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür'de Mevlânâ'nın kıyafeti ile ilgili olarak şunları sıralayabiliriz:

- ✓ Sarı sahtiyandan çedikler
- ✓ Hindibarî kumaştan siyah bir fereci
- ✓ Bal rengi yünden bir külâh
- ✓ Şekerâvîz tarzında sarık
- ✓ Sahtiyan çizmeler
- ✓ Duman rengi destar[396]
- ✓ Hint kumaşı, önü yırtmaçlı fereci

[396] Destar*: "Sarık, tülbent."* Ferit Devellioğlu, *age*., s. 178.)

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ'nın giyimi ile ilgili ilk bilgi, onun dört yaşında bir çocukken giydiği kıyafetle ilgilidir. Mevlânâ, o zaman belinde kuşağı olan şalvar[397] giyer: "*Celâleddin ise üzerine el işlemeli bir şalvar giymiş, beline de kuşak kuşanmıştı.*" (s. 23). İkinci bilgi, ailesi ile birlikte Belh'ten göç edip Konya'ya gelince, ki Mevlânâ o sırada on sekiz yaşındadır, oranın tarihî özellikleri hakkında bilgi almak için gezdiği sırada verilir: "*Peki Konya adı nereden geliyor?" diye Celâleddin sorduktan sonra belini sıkan renkli kuşağını çözüp yeniden bağladı.*" (s. 48)

Şems-i Tebrizi ve Mevlana romanında Mevlânâ'nın giyim ve kuşamı şu şekillerdedir:

- ✓ El işlemeli şalvar
- ✓ Bele takılan kuşak

[397] Farsça "şelvar"dan gelen şalvar, "*Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan geniş bir tür pantolon.*" anlamına gelir. (TDK, *age*., s. 1846.)

Mevlânâ Çağırınca romanında berzah âleminden Fabio'nun cenazesine katılmak için İstanbul'a gelen Mevlânâ'nın fizikî görünümündeki değişim giyim ve kuşamında da gözlenir. O, çağa uygun bir giyimle karşımıza çıkar: "*Kıyafetlerim yepyeniydi ve yeni devre aitti, beyaz bir gömlek, eflatun bir pantolon ve ceket, mor bir kazak*." (s. 7)

Mevlânâ Çağırınca romanına göre Mevlânâ'nın giyimi şunlardan oluşur:

- ✓ Beyaz gömlek
- ✓ Eflâtun pantolon ve ceket
- ✓ Mor kazak

Mevlânâ'nın fizikî özellikleri ve giyimi, incelediğimiz eserlerde onun yaşadığı olayların tesiri altında kalan ruh halinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. Fizikî özellikleri ve giyimi konusunda eserlerde en çok göze çarpan nokta, uzun süre yapılan riyazetlerin ve onun hayatında köklü değişimler yaratan Şems'in büyük rol oynamasıdır. Uzun süreli riyazetlerde tuttuğu oruçlarla son derece zayıf ve takatsiz bir bedene sahip olduğu ve buna rağmen manevî zevk hâlinde olduğu belirtilir. Şems'in gelişi, onunla karşılaşması, Konya'yı terk edişi, tekrar dönüşü, sohbet arkadaşlığı gibi olayların her birinde hissedilen sevinç, üzüntü, ızdırap, endişe, kaybetme korkusu, çaresizlik ve umut Mevlânâ'nın giyimine ve fizikî özelliklerine yansımıştır. Güzel bir yüze, nurlu ve parıltılı gözlere, etkileyici bakışlara sahip olan Mevlânâ, Şems'in gidişiyle kül gibi olmuş sararan bir yüze, ağlamaklı dudaklara, ufalan bir beden ve âdeta yok olmayı isteme, ağaran saçlara ve sakallara, genç yaşta olmasına rağmen yaşlı bir görünüme sahip olmuştur. Yine Şems'in gidişiyle dönemin matem kıyafeti olarak bilinen bal rengi keçe bir külâh, hindibarî kumaştan bir ferace gibi kıyafetleri giyerken gelişi ile içi içine sığmayan Mevlânâ, mutluluğunu kıyafetinde yaptığı değişiklikle göstermiştir. Başına duman rengi bir sarık, üzerine koyu yeşil bir ferace ve ayağına kısa deri çizmeler giymiştir. Mevlânâ eserlerin genelinde dönemin kültürünü yansıtan kıyafetler içinde gösterilirken sadece Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında yeni çağın kıyafeti ile gösterilmiştir. Burada yazar eserin kurgusuna bağlı olarak romanın seyri içinde berzah âleminden İstanbul'a gelen Mevlânâ'yı çağa uygun kıyafetlerle göstermiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türk romanında Mevlânâ'nın fizikî portresi, incelediğimiz eserlerde roman kurgusu içinde genellikle onun hayatını anlatan tarihî kaynaklara ve özüne uygun olarak verilmiştir. Yazarların, Mevlânâ'nın biyografisi konusunda önde gelen Sultan Veled'in *İbtida-nâme*'si, Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın *Mevlânâ ve Etrafındakiler*'i ve Ahmed Eflâkî'nin *Ârifler*in *Menkıbeleri* adlı kaynak eserlerden faydalanarak eserlerini kurguladıkları görülmüştür.

2.2.2. MEVLÂNÂ'NIN RÛHÎ PORTRESİ

2.2.2.1. Mevlânâ'nın adı

Asıl adı Muhammed, lâkapları Celâleddin, Hüdavendigâr, Rûmî ve Mevlânâ olan[398] Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin adı, özellikle Mevlânâ'nın hayatının anlatıldığı biyografik romanlara konu olur. Bu bölümde Mevlânâ'nın adının romanlarda ne şekilde yer aldığını anlatmaya çalışacağız. Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında eserin başkahramanı Japon Tadadoşi Takashi, Türk yetkililerin düzenlediği Konya gezisinde rehbere Mevlânâ'nın adının ne manaya geldiğini sorar. Rehberin açıklamaları şöyledir:

" – *Mevlana Celaleddin meşhur ismidir. Hüseyin Hatibi oğlu Muhammed oğlu Muhammed'tir. Mevlânâ olarak meşhur olmasının sebebi, uzun yıllar Konya'da ikamet edip 'Rum'un Efendisi' diye meşhur olmasındandır. Ona verilen Mevlana lâkabı (mevlâ) yani 'kavmin büyüğü' kelimesinden alınmış ve bu kelime Arapça Birinci çoğul bitişik zamiri ile terkip yapılarak Mevlana olmuştur.*" (s.46)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar'da* romanın başkahramanı Karen, dinlenmek için yatağına uzanıp televizyon kanallarını gezdiği sırada Mevlânâ'nın hayatının anlatıldığı bir programa denk gelir. Program sunucusunun Mevlânâ ile Şems ilişkisini anlattığı bölümde Şems'in Konya'ya geldikten sonra herkesin mutlu olduğunu söylediği anda Şems ortaya çıkarak bütün bu anlatılanların yalan olduğunu, Konya'ya geldiği ilk günden itibaren kimsenin ondan hoşlanmadığını, sadece Hüdavendigâr ve büyük oğlu Sultan Veled'in onu sevdiğini dile getirir:

"*Hepsi nefret etti, hepsi Konya'dan gitmemi istedi. Ellerinden gelse bir kâşık suda boğalardı beni. Hüdavendigâr ile bir de büyük oğlu Bahaeddin hariç.*" (s.148)

---

[398] Mevlânâ'nın adı konusunda ayrıntılı bilgi, çalışmamızın birinci bölümünde "Mevlânâ'nın Adı, Lâkapları ve Mahlâsları" bölümündedir.

Karen, o ana kadar Hüdavendigâr ismini duymadığı için onun kim olduğunu sorar. Şems ona "*Kim olacak Muhammed Celaleddin.*" (s.148) diye cevap verir. Bu ismi asıl kullanan kişinin Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled olduğunu, kendisinin de beğendiğini ifade eder:

"*Ben değil, babası Belhli Muhammed Bahaeddin Veled nam-ı diğer Sultanû'l-Ulema. Babasının söylediği ne varsa, unutmasını salık verdim ona. Ama babasının seslendiği gibi seslenmekten de geri durmadım. Çünkü ben de sevmiştim Hüdavendigâr adını.*" (s.148)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında eserin kahramanlarından sûfî yazar, Aziz Z. Zahara'nın yazdığı *Aşk Şeriatı* romanının ön sözünde Mevlânâ'nın adına ilişkin bilgiler yer alır. Mevlânâ kelime olarak "*Efendimiz*" manasına gelir ve zamanla Mevlânâ'nın ismi olur. Onun bir diğer adı da Celâleddin Rûmi'dir. Celâleddin Rûmî, Anadolu'da büyük bir kargaşanın yaşandığı yıllarda bütün Müslümanları aydınlatan büyük bir âlim olarak tanıtılır:

"*Pek çoklarının Mevlânâ, yani 'Efendimiz' diye seslendiği bu mümtaz şahsın dört bir yandan gelmiş binlerce müridi, hayranı vardı. Bütün Müslümanlara ışık tutan bir fener addedilirdi. Nâm-ı diğer Celâleddin Rûmi.*" (s.37)

Yine aynı eserde Mevlânâ'nın mürşidi Seyyid Burhâneddin, Şems'in Mevlânâ'yı arayışında ona yoldaş tayin edilen Bağdat'taki zaviyenin şeyhi Baba Zaman'a gönderdiği mektupta Mevlânâ'dan bahsederken aslında adının Mevlânâ Celâleddin olduğunu, bazı insanların da Rûmî diye hitap ettiğini belirtir: "*İmdi Konya'da bir âlim yaşar, ismini belki duydunuz, belki duymadınız, Mevlânâ Celâleddin ise de kimisi Rûmî diye çağırır zâtını.*" (s.37)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında göç yolculuğunda Nişabur'dan sonra Bağdat, Bağdat'tan sonra Medine'ye gelen Bahaeddin Veled ve kafilesi, Hz. Peygamber'in mübarek mezarını ziyaret ederler.

Bahaeddin Veled, Medine'den ayrılacakları sırada Mevlânâ Celâleddin'e Muhammed ismini verme sebebini anlatır. Bir zamanlar Bahaeddin Veled'in değerli bir üstadı vardır. Üstat, talebelerine ders anlatırken sadece bir öğrenci ile ilgilenir. Bu durum diğer talebelerin ilgisini çekince üstada itirazda bulunurlar. Üstat da Hz. Peygamberin "*Benim adımı taşıyanlara ikram edin.*" buyuruğundan hareketle adı Muhammed olan gence teveccüh gösterdiğini belirtir. Bahaeddin Veled yaşanan bu hadiseden bir gün sonra doğan oğluna Muhammed ismini verir:

"*Evet o gencin ismi Muhammed'di. Ertesi gün sen doğmuştun, sağ kulağına ezan okuduğumda, tebessüm ediyordun, ismini tekbir getirerek okudum, kulağına üfledim.*" (s.37)

Konya halkı, Şap ve Halep'ten döndükten sonra medresede ders, camide vaaz vermeye başlayan ve dergâhta mürşitlik yapan Celâleddin'e "*Mevlâna'mız*" diye hitap etmeye başlar: "*Cumaları camide vaaz verdiğimde Konya sokakları boşalıyordu. Artık bana 'Mevlânamız' diyorlardı.*" (s. 89) Aslında bu unvandan kurtulmak isteyen Mevlânâ, ne kadar kurtulmak istese de bu adın üzerine yapıştığını düşünür. İsmi ile ilgili oğlu Sultan Veled'e açıklamalarda bulunur:

"*-Oğlum âşıkların iki ismi olur. Birisi ailesinden gelir diğeri aşkından. Deden ilk ismimi verdi. Mevlâna ismini maşuğum Şems verdi. Şems bir gün bana dedi ki: 'Sen yokluksun. İsminde yokluk olsun. Herkes Mevlâna ismini Efendi manasında anlıyor. Oysa Farsçada Mev: Yokluk, Arapçada Lâ: Yokluk ve Türkçede Na: yokluk demektir.*' " (s.210)

Sinan Yağmur'un eserinde Mevlânâ'nın ismine dair verilen bilgiler tamamen kendi tasarrufudur. Şems'in Mevlâna Celâleddin Rûmî'ye Mevlâna adını verdiğine dair bir bilgiye rastlanmadığı gibi *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde na eki; "*işte, buyur, ne?, ona, buyurun ve anne*" anlamlarına gelirken[399] kelimenin yokluk

[399]http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d50900e11023.04956765.

anlamı yoktur. Farsçada olumsuzluk edatı nâ'dır[400] ve yokluk anlamında mev kelimesi bulunmamaktadır.[401]

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'nın adı ve lâkabı ile ilgili birçok ismin kullanıldığını görüyoruz. Belh'te bulunan bazı mutezile önderleri ve sarayın felsefeci dostları tarafından çıkarılan fitne ve fesat sonucu Sultanı etkileyerek onu Bahaeddin Veled aleyhine kışkırtırlar. Sultânü'l-Ulemâ, Sultan Harzemşah'ın özür ve af dilemesine rağmen Belh'ten diyarı Rum'a göç etmeye karar verir. Belh'ten göç edenler arasında başta Bahaeddin Veled ve ailesi, onların sevenleri ve dostları bulunmaktadır. Göç edenlerin isimleri zikredilirken Mevlânâ'ya babasının "*Hüdevendigâr*" diye hitap etmekten hoşnut olduğu, isminin de "*Muhammed Celâleddin*" olduğu belirtilir:

"*Yaşlılığı sebebiyle bu uzun yolculuğu kaldıramayacak olan sütannesi Nesibe Hatun'un elini öpmüş, eşi Mümine Hatun, oğulları Alâeddin Muhammed ve Hüdavendigâr diye adlandırmaktan hoşlandığı Muhammed Celâleddin, sevdiği müritleri, Muhipleri ve yanından hiçbir zaman ayırmadığı kitaplarından oluşan küçük bir kervanla yola koyulmuştu Hoca Bahaeddin.*" (s.27)

Mevlânâ ailesi ile birlikte Belh'ten göç ettikten sonra Konya'ya gelinceye kadar ona "Celâleddin", "Hüdavendigâr", "Muhammed Celâleddin", "Celâleddin Hüdavendigâr" diye hitap edilirken Konya'ya geldikten sonra irşat ve ilim tahsili ile belli bir seviyeye ulaşınca halk "*Mevlana Celaleddin-i Rumi*" ismini kullanmaya başlar: "*Hocamız ve artık 'Mevlana Celaleddin-i Rumi' mahlasıyla anılmaya başlayan Hazreti Hüdavendigar, Sultan Alaeddin Keykubat'ın bir nevi nedimleri haline geldiler.*" (s. 69)

Yine eserde Mevlânâ için "*Molla Hünkar*" lâkabının da kullanıldığını görüyoruz. Mevlânâ, Şems'in Konya'yı terk edişinden sonra ona hasretini belirten ve

[400] Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 635.
[401] Mehmet Kanar, *age*., s. 624.

bir an önce dönmesi gerektiğini ifade eden bir mektup yazar ve mektubunu Şems'e ulaştırmalarını söyler: " '*Bu nameyi selâmınızla Şems'e ulaştırın,' dedi, saçı sakalı iyiden iyiye ağarmaya yüz tutmuş molla hünkar lâkaplı genç müderris.*" (s.133) Şems'in Mevlânâ'yı gördüğünde ona hitabı ise "*Belhli Sultanü'l-Ulema oğlu Molla Hünkar Mevlana Muhammed Celaleddin*" şeklindedir. Buna göre eserde en çok Mevlânâ adı kullanılmakla birlikte yazar tarafından lâkapları da bolca kullanılarak Mevlânâ'ya birçok değişik hitap şeklinin olduğu görülür. Eserde Mevlânâ için kullanılan isimler ve lâkaplar şunlardır:

- ✓ Celâleddin Hüdavendigâr
- ✓ Hüdavendigâr
- ✓ Celâleddin
- ✓ Muhammed Celâleddin
- ✓ Mevlânâ Celâleddin Rûmî
- ✓ Hazret-i Hüdavendigâr
- ✓ Celâleddin Muhammed
- ✓ Mevlânâ
- ✓ Mevlânâ Celâleddin
- ✓ Celâleddin Rûmî
- ✓ Molla Hünkâr Celâleddin Rûmî Hazretleri
- ✓ Molla Hünkâr Mevlânâ Hazretleri
- ✓ Molla Hünkâr
- ✓ Molla Hünkâr Mevlânâ
- ✓ Molla Hünkâr Hazretleri
- ✓ Molla Hünkâr Cenab-ı Hüdavendigâr Mevlânâ Hazretleri
- ✓ Cenab-ı Hüdavendigâr Molla Hünkâr Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Hazretleri
- ✓ Belhli Sultânü'l-Ulemâ oğlu Molla Hünkâr Mevlânâ Muhammed Celâleddin

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ'nın adı romanın seyri boyunca onun yaşına, aldığı eğitime, ulaştığı mertebelere göre değişiklik arz eder. Roman Mevlânâ'nın çocukluğu ile başlar. Mevlânâ dört yaşında

bir çocukken ona Celâleddin / küçük Celâleddin diye hitap edilir: "*Küçük Celaleddin ile babasının ne demek istediğini pek fazla anlayamamıştı.*" (s. 25). Bahaeddin Veled Belh'ten göç ettikten sonra Erzincan'ın hükümdarı Fahreddin ve eşi İsmeti Hatun'un davetiyle Akşehir'e gelir. Küçük Celâleddin babasına buradaki arkadaşlarının nineleri ve dedeleri olduğunu, kendi ninesini ve dedesini merak ettiğini dile getirir. Bahedddin Veled, Mevlânâ'ya babası ve annesi hakkında bilgi verirken onun adından bahseder: "*Babam Celaleddin Hatip ben çok küçükken rahmetli olmuş. Annem Alaüddev, Alaeddin Harzemşah'ın kızıydı. Ağabeyine dedemin adını, sana babamın adını verdim.*" (s.34)

Mevlânâ ailesi ile birlikte babasından ilk eğitimini alan Celâleddin, onun vefatından sonra halka vaaz vermeye başlayınca halk ona Mevlânâ diye seslenir. "*Günler geçtikçe Celaleddin'in vaazına gelen insanların sayısı çoğaldı. Halk bu durumdan son derece memnundu. Ona herkes Mevlana diyordu.*" (s. 25) Önce babası daha sonra Seyyid Burhâneddin, Kemaleddin Adim ve en son Şems'in irşadıyla kemale eren, ilmini taçlandıran Mevlânâ artık ünü her tarafa yayılan bir büyük âlim, şeyh ve sûfî şair haline gelir ve bu durum onun adına da yansır. O, Celâleddin-i Rûmi diye anılır: "*Saat onda medreseye Kayseri Valisi geldi. O, Celaleddin Rumi'nin ününü biliyordu.*" (s. 68).

Serdar Özkan'ın *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanında eserin genelinde Mevlânâ ismi kullanılırken bir yerde Mevlânâ Celâleddin Rûmî ismi geçer. Şaman gezginden aldığı işaretle İstanbul'a dönen Fabio, büyük bir tecessüsle İstanbul'da her yerde sufileri arar. Her rastladığı insana onları sorar. İstanbul'da yaşayan insanlar, sufileri saran Fabio'ya tekkelerin yerini tarif eder. Mevlânâ'dan, evliyalardan bahseder. O, Mevlânâ'nın adını ilk defa orada duyar:

"*Kimisi Sultanahmet'teki bazı kafe ve restoranlarda, dönen dervişleri izleyebileceğimi söylüyor, bana buraların yerini tarif ediyordu, kimisi de İstanbul'da geçmişte sufilerinmekânı olan tarihi tekkeleri, gösteriyordu. Kimisi de Mevlânâ*

Celâleddin Rumi'den bahsediyordu. İşte o yüce sevgi insanının ismini ilk kez o günlerde duydum, sevgili dostum." (s. 66)

Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında Mevlânâ'nın asıl adının Muhammed Celâleddin-i Rûmî olduğu, sevenlerinin ona Mevlânâ diye hitap ettikleri, fakat onun bu durumdan pek de hoşnut olmadığını dile getirilir:

"*Asıl adım Muhammed Celâleddin–i Rûmî. Türk gönüldaşlarımın birçoğu Mevlânâ diye anarlar beni. Doğruyu söylemek gerekirse, bu isim çok hoşuma gitmiyor, yine de, onları kırmamak adına, bu İstanbul ziyaretimde, bunu onlara söylemeye karar verdim.*

Mevlânâ, Efendimiz, Sahibimiz anlamına geliyor ki, bu hitaplarla özleştirmeyi hiç istemem. Ben insanların efendisi değil, bilakis bendesiyim. Ya da sevgilisi. Ama efendisi kesinlikle değil." (s.1)

Eserde Mevlânâ için en sık kullanılan isimler, Mevlânâ ve Rûmî iken, az da olsa Muhammed Celâleddin-i Rûmî, Mevlânâ Celâleddin–i Rûmî, Muhammed Celâleddin ve Celâleddin de kullanılır. Rûmî adını roman kahramanları içinde sadece Luna kullanmıştır. Bir İtalyan ressamın kızı olan Luna, Mevlânâ'yı eserlerinden bilen ve bu eserlerin tesirinde kalarak ona sevgi ve muhabbet besleyen biridir.

Mevlânâ'nın adı ile ilgili olarak, incelediğimiz eserlerin hemen hemen hepsinde sıklıkla Mevlânâ olarak kullanılmıştır. Mevlânâ'nın yanı sıra Celâleddin, Muhammed Celâleddin, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, Hüdavendigâr, Rûmî isimlerinin de kullanıldığı görülmüştür. *Mevlânâ / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında ise bunlara ek olarak farklı hitap şekilleri kullanılmıştır. Aynı zamanda eserlerde Mevlânâ'nın çocukluk ve gençlik yıllarından bahsedilirken Celâleddin, olgunluk öneminde ise Mevlânâ adı kullanılmıştır.

2.2.2.1. Anne ve Babası

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled ilmî dirayeti, annesi Mümine Hatun ise insanlık ve şefkati temsil eder. Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled ile ilgili ilk bilgiler eserin birinci bölümünde yer alır.

Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, eserde, Horasan'ın Belh şehrinden Anadolu'ya göç eden ve göç esnasında sadece kitap taşıyan kervanıyla yolculuk yaparken uğradıkları Bağdat, Mekke, Medine, Halep, Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde, Karaman, Larende ve Konya'da hürmetle karşılanan, Sultan'ül-Ulemâ lâkabına sahip büyük bir âlim olarak tanıtılır. Bağdat'a vardığında nereye gittiğini soran saray muhafızlarına verdiği cevap, onun büyük bir âlim olduğuna delâlet eder: "*Tanrıdan geldik, Tanrı'ya gidiyoruz. Tanrıdan başka kimsede kudret ve kuvvet yoktur ki, bizi durdursun. Biz mekânsızlıktan gelip mekânsızlığa gidenlerdeniz.*" (s. 33)

Bağdat'ın ünlü âlimi Şehabeddin Sühreverdi, halifeye, bu cevabı ancak Belhli olan Bahaeddin Veled'in verebileceğini ifade eder: "*– Devletlim demişti, bu olsa olsa Horasan illerinden göç ettiğini duyduğumuz Belhli bilgin, bilginler sultanıdır. Çünkü bu asırda ondan başka hiç kimse böyle konuşamaz.*" (s. 33-34) Âlimlerin sultanı olmayı, dünya saltanatına tercih eden Bahaeddin Veled, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'ın tahtını ona bağışlaması üzerine dünya malında gözü olmadığını, hayattaki tek emelinin Allah'a kulluk olduğunu belirterek ona sunulan makamı reddeder:

"*Tahtında rahat otur. Biz dünya malına gözlerimizi kapamışız. Şimdi Tanrıya kulluk ediyor, O'nun emirlerini yerine getirmeye çalışıyorum."* (s. 199)

Mevlânâ'nın sadece babasına dair bilgilerin anlatıldığı birinci bölümden sonra, Salâhaddin Zerkûbi'nin anlatıldığı beşinci bölümde hem annesine hem de

babasına dair bilgiler vardır. Mevlânâ, Salâhaddin'in vefatı sebebiyle mahzun, yorgun bir hâlde dinlendiği sırada gözlerini kapar ve geçmişe döner. Belh'teki evlerini, çocukluk günlerini hatırlar. Mevlânâ, iki yaşında iken annesi Mümine Hatun tarafından sütten kesilir. Lalası Cemal dede onu sırtında gezdirir. Mevlânâ, o çok sevdiği Cemal dededen göç sebebiyle ayrılmak zorunda kalır. Mevlânâ ve ailesi Belh'ten göç etme hazırlığındadır. Develere kitap yükleyen aile, göç hazırlığını tamamlar ve yıllarca süren yolculuklar başlar. Her gittiği yerde büyük bir itibar gören Bahaeddin Veled, Şam'a gelir. Şam halkı, onları bırakıp gitmemesi için Sultânü'l-Ulemâ'ya yalvarıp yakarır, fakat o "*Tanrı yurdumuzun Rûm diyarında olmasını buyuruyor. Bizim durağımız Konya'dır. Bu belde bizi çekiyor.*" (s. 216) der ve oradan ayrılarak Malatya, Erzurum, Akşehir üzerinden Larende'ye gelir.

Bahaeddin Veled ve Mümine Hatun'un oğlu Muhammed Celâleddin, Larende'ye geldiklerinde bir delikanlıdır. Mümine Hatun, oğluna artık büyüdüğünü eğer isterse babasının onu Larende'de evlendirebileceğini belirtir. Celâleddin'i evlendirmek istedikleri kız ise onun çocukluk arkadaşı, beraber büyüdükleri Gevher Hatun'dur. Celâleddin, anne ve babasının yaptığı evlilik teklifini memnuniyetle kabul eder. Bahaeddin Veled ve Mümine Hatun'un ilk torunları Baha ve Alâeddin burada dünyaya gelir. Mevlânâ'nın mübarek annesi Mümine Hatun, Larende'de vefat eder. Celâleddin için annesinin ölümü, onun hayatında yaşadığı ilk "*büyük vuruş*"tur:

"*Kimseye benzemedi o. Rahmet hazinelerini varlığı içinde saklayan bir kadındı. Gevher'le beraberliğine rağmen, anası ölünce biraz kadınsız, yalnız kaldığını tuhaf bir şekilde hissetti. Mümine ana demek ki, onu tarifsiz bir biçimde dolduruyordu. Şüphesiz Gevher, ona sütünden ayrıldığı zaman dudaklarına uzatılan o sevimsiz lokum lokması gibi değildi. Ama anasında, artık bir daha hiçbir kadında bulunmayacağı bir kaynak, bir sır vardı ki, onu yitirmişti.*" (s. 218)

Karamanlılar, Larende'de Mevlânâ'nın annesi için Mâder Sultan türbesini yaparlar. Kısa süre sonra da Celâleddin'in ağabeyi Alâeddin vefat eder. Celâleddin için ağabeyi dostluk ve güven demektir. Onun vefatından sonra Bahaeddin Veled,

ailesi ile birlikte Konya'ya gelir. Büyük Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat, onları şehrin kapısında törenle karşılar. Sultan Alâeddin Keykubat, tahtını ona bıraktığını ifade eder. Sultan, âlimlerin sultanının önünde saygı ile eğilir. Daha önce de Harizmşah Sultanı kinayeli bir şekilde saltanatı ona bıraktığını söylese de Sultânü'l-Ulemâ "*bilginler sultanı*" olmayı makam ve mevkiye tercih eder. "*Babası Bilginler Sultanı olmayı herhangi bir taç ve taht sahibi olmaya yeğ tutmuştu. Bilginler Sultanı!*" (s. 223)

Bahaeddin Veled, Mevlânâ yirmi dört yaşındayken 1231 yılında vefat eder: "*Baha Veled, 1231 yılının kış ortasında bir kuşluk vakti, ancak üç gün hasta yattıktan sonra hayata gözlerini kapayıvermişti.*" (s. 220)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında dünyanın en büyük şirketlerinden biri olan Electrics Company'nin genel müdürü Tadadoşi Takahashi, Türk yetkililer tarafından düzenlenen Konya gezisinde Mevlânâ'nın çocukluğunu ve hayatını merak eder. Rehber de Mevlânâ hakkında bilgi vermeye devam eder. Bahaeddin Veled, ailesi ve kafilesi ile birlikte Belh'ten göç ettikten sonra yolculuk güzergâhında uğradıkları Nişabur'da Şeyh Ferîdüddin Attâr'la görüşür. O esnada babasının arkasından gelen küçük Celâleddin'i gören Ferîdüddin Attâr, "*Allah! Allah! Bir okyanus, bir denizin ardına düşmüş gidiyor.*" (s. 56) der ve Mevlânâ'ya "*Esrarnâme*" adlı eserini hediye eder. Mevlânâ'daki cevheri fark eden Ferîdüddin Attâr, şunları söyler: "*Çok geçmeyecek, yakın bir gelecekte oğlun âlemde gönüllere ateş verecek. Onların yüreklerini yakacak.*" (s. 57-58)

Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, Belh'te yaşayan soylu bir aileden gelir. O, Belh'te ilmi, irfanı ve güzel ahlâkıyla tanınan, "Sultânü'l-Ulemâ" (*âlimlerin sultanı*) lâkabına mazhar olan büyük bir âlimdir. İlim, sanat ve tarikat merkezlerinden biri olan Belh'te o dönemde birçok inanç, mezhep ve görüş arasında tartışmalar, kavgalar vardır. Bahaeddin Veled de bu tartışmaların ortasında sohbet ve vaazlarında felsefî akımlara karşı çıkar. Yunan felsefesini benimseyen Fahreddin Râzî ile ona uyan Sultan Harzemşah'ı tenkit eder. O, *Maârif* adlı eserinde Hz.

Muhammed'in yolunun en doğru yol olduğunu ifade eder. Halka din adına hakikatleri anlatır ve felsefecileri bidatçılık ile suçlar. Dönemin din âlimlerinden Fahreddin Râzî ve felsefeciler, Bahaeddin Veled'in sözlerinden rahatsız olurlar. Fahreddin Râzî, hükümdarın kendisine karşı teveccühünden faydalanır. Hükümdara Bahaeddin Veled'i kötülemeye başlar. Böylece hükümdarla Bahaeddin Veled'in aralarının açılmasına sebep olur. Harzemşah'ın ona karşı tutumundan incinen Bahaeddin Veled, ailesi ve sevenleri ile birlikte Belh'ten göç etmek zorunda kalır.

Bahaeddin Veled'in Sultânü'l-Ulemâ lâkabını alması ile ilgili olarak bir rüya anlatılır. Belh'te bulunan âlimlerin hepsi, aynı gün, aynı gece, aynı rüyayı görürler. Görülen rüyada Hz. Peygamber, onlara, Bahaeddin Veled'e Sultânü'l-Ulemâ demeleri gerektiğini söyler. Bahaeddin Veled de aynı rüyayı görür. O günden sonra Bahaeddin Veled'e Sultânü'l-Ulemâ lâkabı ile hitap edilir.

Bahaeddin Veled, ailesi ve sevenleri ile birlikte Belh'ten göç ederek Nişabur'a gelir. Nişabur'da onu saray muhafızları karşılar ve ona nereye gittiklerini sorarlar. O da Allah'tan gelip Allah'a gittiklerini söyler. Şeyh Şehabeddin Sühreverdi, sözdeki mana derinliğinden hareketle bu cevabı, ancak Bahaeddin Veled'in söylemiş olabileceğini belirtir. Bahaeddin Veled'i karşılamaya gider. Bahaeddin Veled'i tekkesine davet eder; fakat o âlimlerin medresede kalmasının daha uygun olacağını söyleyerek daveti geri çevirir. Halifenin gönderdiği üç bin dinarı da haramın karışmış olabileceği şüphesi ile kabul etmez. Nişabur'dan sonra hac görevini yerine getirir ve dönüşte Şam'a uğrayıp Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüşür. Şam'dan sonra sırayla Erzincan, Akşehir, ve Lârende'ye gider.

Dönemin hükümdarı Alâeddin Keykubad, Bahaeddin Veled'in ününü duyar ve onu Konya'ya davet eder. Ailesi ile birlikte Konya'ya gelen Bahaeddin Veled'i yolda büyük bir saygı ile karşılar. Onları Altınapa Medresesi'nde misafir eder. Halk, kısa sürede Bahaeddin Veled'e büyük teveccüh göstererek ona bağlanır. Sohbetlerine, vaazlarına katılır. Hükümdar başta olmak üzere, devletin önde gelen emirleri de ona bağlanarak müridi olurlar. Bahaeddin Veled, 1231 yılında Konya'da

vefat eder. O, vefat ettiğinde yirmi dört yaşında olan Mevlânâ, babasının makamına geçer. Bu konuda babasının vasiyeti, müritlerinin de ricası vardır.

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Mevlânâ'nın aile olarak aristokrat bir aileden geldiği anlatılır. Dilenci Hasan, Mevlânâ'nın vaazını dinlemeye gelenlerden hasılatını topladıktan sonra cüzzamlı yüzünü kamufle ederek onu dinleyenler arasında yerini alır. Mevlânâ o günkü vaazında insan hayatında neşenin ve hüznün bir uyum içinde dengeli bir şekilde yer aldığından bahseder. Sohbeti dinleyen Hasan; hüznü, acıyı insanlar tarafından horlanmayı, açlığı, şefkati iliklerine kadar yaşayan biri olarak Mevlânâ gibi aristokrat bir çevreden gelen birinin bunu dile getirmesine içerler ve ona öfke duyar: "*İşte benim payıma fakr u zaruret, açlık, sefalet, musibet bahsetmişti. Mevlânâ'ya gelince refah, irfan, saadet, sıhhat ve muvaffakiyet*." (s. 142) Aynı zamanda onun sahip olduğu zümreyi şu sözlerle anlatır:

"*Mevlânâ mahrûmîyetten, elemden, kahırdan ve evhamdan ne anlardı ki? Nüfuzlu bir adamın oğlu olarak gelmişti şu dünyaya. Ardında babası, yedi ceddi, muteber sülalesi olmuştu hep. Zengin ve müreffeh bir hayat sürmüştü, zorluk nedir bilmeden. Gerçi ilk zevcesinin ölümü onu üzmüş olmalıydı ama bunun dışında hiçbir sıkıntı yaşamamıştı kanaatimce. Ağzında gümüş kâşıkla doğmuş, saygın zümrelerde büyümüş, en iyi âlimlerce eğitilmiş, hep sevilmiş, hep şımartılmış, hep hürmet görmüştü. Benim gibi bir cüzzamlının karşısına geçip de ne cüretle acı çekmenin erdemlerinden bahsediyordu?*" (s. 142)

Dilenci Hasan'a göre soylu bir aileden gelen, refah içinde bir hayat yaşayan, iyi bir eğitim alan ve hayatı boyunca saygı, sevgi ve itibar gören Mevlânâ; acının, kederin, hakir görülmenin, fakirliğin ne demek olduğunu anlayamaz. Dolayısıyla bu imkânlara sahip olan Mevlânâ, onun gibi cüzzamlı birinin bulunduğu ortamda acı çekmenin faziletlerinden bahsedemez. Dilenci Hasan'ın içindeki öfke, Mevlânâ'ya duyduğu sevgiye ve hayranlığa galip gelir. O, Mevlânâ'nın vaazını büyük bir iştiyakla dinleyen ve camiye girebilmek için can atan insanların şaşkın bakışları eşliğinde dışarıya çıkar.

Şems de Dilenci Hasan'a benzer bir şekilde nüfuzlu bir aileden gelen Mevlânâ'nın toplumun aşağı tabakasındaki insanların hâlinden anlamasının çok zor olduğunu ve bu durumun onun için geçilmesi zor bir sınav olduğunu belirtir. Şems'e göre dünyadaki bütün insanlar mutlu olma çabasındadır, fakat onları mutluluğa ve huzura götürecek bir "*manevî rehber*"den yoksundurlar. İnsanlar bu eksikliği Mevlânâ'nın öğretileri ile aydınlanarak gidereceklerdir. Şems bu noktada Mevlânâ'nın sahip olduğu şan, şöhret, makam ve mevkinin insanları anlamada bir engel teşkil edeceği kaygısını taşır:

"*Tek endişem, şu içine gizlendiğin kabuk. Meşhur ve muktedir birisin, etrafın doyanlarla kuşatılmış. Ama sıradan kimseleri ne kadar bilirsin? Düşmüşleri, dışlanmışları anlamadan toplumu anlamak mümkün değil. Sarhoşları, dilencileri, hırsızları, fahişeleri, kumarbazları… Teselli bilmezleri, ihmal edilmişleri, yaftalanmışları… Allah'ın yarattığı her mahluku sevebilir miyiz? Çetin bir sınavdır bu, çok az kişi verir bu imtihanı.*" (s.256)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ'nın çocukluğu ve gençliği; katliamların, taht kavgalarının yaşandığı, Moğol zulümleriyle inleyen Anadolu topraklarında huzursuz bir ortamda geçer. Bu huzursuz ortamda Mevlânâ'ya büyük bir âlim olan babası ve saliha bir kadın olan annesi mutluluk kaynağı olur: "*Bilgin bir babanın, saliha bir annenin çocuğu olmak bahtiyarlığımdı.*" (s. 21)

Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun, Belh Emiri Rükneddin'in kızı olup soylu bir aileden gelir. Mümine Hatun, züht ve takvasıyla saliha bir hanım, Bahaeddin Veled'e iyi bir eş ve çocuklarına karşı şefkatli bir annedir. Yazara göre Mevlânâ, soy itibariyle Hz. Ebubekir'e (r.a.) dayanır. Dedesi Celâleddin Hüseyin Hatibî dönemin büyük âlimlerindendir. Babası Bahaeddin Veled, Tacikistan'ın Vahş köyünde doğmuş bir Türk'tür. İlim tahsili için çıktığı yolculukta "*Ümmü'l Bilâd*" diye tanınan Belh'te karar kılarak oraya yerleşir. İlim ve irfanı ile Sultan'a danışmanlık yaptığı gibi medresede talebeler yetiştirir. Halkın sevgi ve saygısı ile büyük teveccühe

mazhar olan Bahaeddin Veled'e âlimler sultanı anlamına gelen "*Sultânü'l Ulemâ*" lâkabı ile hitap edilir:

"*Soyum, baba yönüyle Hz. Ebubekir (r.a.)'e dayanır Celâleddin Hüseyin Hatibi, zamanın büyük bilginlerindendir. Babam Tacikistan'ın Vahş köyünde doğmuş bir Türk'tür. İlim öğrenmek için diyar diyar dolaşır ve en sonunda "Ümmü'l-Bilad" diye meşhur olmuş, şehirlerin anası sayılan Belh'e yerleşir. İlmi, irfanı ve hatipliği ile saray hocası olarak Sultan'a ilmi danışmanlık görevinin yanı sıra medresede talebeler yetiştirmektedir. Bütün halkın saygı ile andığı "Sultanü'l-Ulema" diye taltif edilir.*

Annem, Mümine Hatun, Belh Emiri Rükneddin'in kızıdır. Annem saliha bir kadındı. Züht ve takva içerisinde yaşayarak Allah'a karşı iyi bir kul, babama sadık bir eş, ağabeyim Alâeddin ve bana müşfik bir anne oldu. En sıkıntılı zamanlarda bizlere daima yardımcı oldu. Karaman'da kaldığı yıllarda ciğerlerindeki rahatsızlıktan dolayı vefat etti." (s. 21-22)

Mevlânâ, üç yüz kişilik bir kervanla yola çıktıklarında babasına Belh'ten Anadolu'ya niçin göç ettiklerini sorar. Bahaeddin Veled'in Konya'ya gitmesinin iki sebebi vardır: Birincisi, Anadolu'nun ilmin ve âlimin değerini bilen güvenli bir yer olması. İkincisi ise Bahaeddin Veled'in Moğolların zulmünden ve saldırılarından bunalan Anadolu halkına maneviyat ve huzur götürmek için görevlendirilmiş olmasıdır:

"*-Anadolu, hem güvenilir hem de cevherin kıymetini bilen, ilmin hakkını veren, ancak lmanevîyata aç, barış ve huzura hasret biri diyordu. Anadolu için görevlendirildik evlât.*" (s. 24)

Mevlânâ, Belh'ten itibaren göç yolu boyunca verdikleri molalarda kitap okur. Babası onun bu halini görünce mutlu olur, fakat annesi biraz endişeli, onun arkadaşları ile oyun oynamasını ister. Oyundan pek zevk almayan Mevlânâ, kitaplarda onu mutlu eden bir huzur bulur:

"*Mola için durduğumuzda bir ağaç altına oturup kitaba devam ediyordum. Babam hâlimi gördükçe mutlu oluyordu kendince. Annem ise tedirgin, biraz da telaşlı bir ruh haliyle benim yaşıtlarımla oyun oynamamı istiyordu. Oyun ise bana yavan geliyordu, kitaplarda bir sıcaklık, tatlı bir huzur buluyordum.*" (s. 25)

Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte çıktığı Belh'ten güzel evleri ve çiçeklerle bezenmiş bahçeleri olan Nişanbur'a gelir. Kervanın şehre yaklaştığını duyan halk, onları karşılar. Karşılamaya gelenler arasında âlimler de vardır. Mevlânâ o çocuk hali ile onlara gösterilen yoğun ilgiden çok mutlu olur : "*Ben ise bu aşırı ilgiden hayrete düşmüş, çocukça bir sevince kapılmıştım.*" (s. 26) Mevlânâ, onlara gösterilen hürmet ve ilginin sebebinin Sultânü'l-Ulemâ olan babası olduğunu bilir ve onunla gurur duyar: "*Babası ile gurur duyan bir çocuğun sevinciydi bunlar.*" (s. 26) Nişabur'da kendilerini karşılayanlar onları bir medreseye götürürler. Âdetleri gereği okunan *Kur'ân-ı Kerîm*'den sonra ilk sözü Bahaeddin Veled'e verirler. Bahaeddin Veled, Belh'te olduğu gibi gür sadası ve akıcı üslûbuyla sohbete başlar. Sohbeti dinleyenler arasında tasavvuf ehlinden bir âlim ve de aynı zamanda mutasavvıf bir şair olan Ferîdüddin Attâr da vardır. Bahaeddin Veled bir süre sonra ona sorulan soruları misafir ve yorgun olduğunu söyleyerek başka bir zaman cevaplayabileceğini belirtir. Bunun üzerine Ferîdüddin Attâr, dinleyicilerden gelen sorulara cevap verebilecek biri var mı diye sorar. Mevlânâ, herkesin ilgisini çeken, ilmî derinliği olan cevaplar verir.

"*Oradakilerin hepsi 'Helal olsun şu küçük yaşta ne büyük sözler sarf etti!... Babasının ilim rahlesinden nasiplenmiş' diyerek iltifat göstererek, alnımı öptüler. Baktım ki hepsinin gözleri buğulanmıştı.*" (s. 29)

Ferîdüddin Attâr da Mevlânâ'yı dinleyince "*İşte beklediğim hikmet aşığı*" (s. 30) der ve kırk yıl süren bir çabayla yazdığı *Esrarname*'yi, onu hak ettiğini düşündüğü Celâleddin'e hediye eder. Ferîdüddin Attâr, Nişabur'da üç ay kalıp ayrılmak üzere olan Bahaeddin Veled'e oğlu Celâleddin hakkında öngörülerde

bulunur. Celâleddin'in gelecekte bütün dünya tarafından sevilen ve bilinen bir âlim olacağını ifade eder:

"*-Bahaeddin Veled, bil ki senin oğlun bir damladır. Öyle bir damla ki ummanları ardından sürükleyecek ve cümle âlem tarafından sevilen, konuşulan bir bilge olacaktır, dedi.*" (s. 30)

Bahaeddin Veled, Konya'da Ramazan ayının beşinci günü birdenbire rahatsızlanır. Onu görmeye gelen Mevlânâ Celâleddin'e "*-Hiç borç kaldı mı*?" (s. 59) diye sorarak hesapları incelemesini ister. Mevlânâ Celâleddin, hesapları incelediğinde esnafa hiçbir borcun kalmadığını ve bağışların dervişlerin ailelerine dağıtıldığını söyler. Bahaeddin Veled, yükünün hafiflediğini hisseder. Ramazan boyunca hasta olmasına rağmen oruç tutan Bahaeddin Veled, halsiz düşer ve duaları güçlükle edecek duruma gelir. Nihayet, Mevlânâ'ya Ramazan Bayramı'ndan önce vefat edeceğini ve yerine onun geçeceğini belirtir:

"*Ramazan bayramından önce göçmüş olacağım. Beni defnedecek ve yerime sen geçeceksin.' derken yorgun gözlerindeki gururu ve huzuru okudum.*" (s. 60)

Mevlânâ Celâleddin, babasının söylediklerine itiraz etmemek için kendini zor tutar. Ona üzülmemesini, yakında iyileşeceğini söyler. O, daha erken yaşlarda annesinin ve ağabeyinin vefatı ile ölüm acısını tadar; fakat babası söz konusu olunca ona ölümü yaklaştırmayıp onun ölmeyeceğini düşünür:

"*Ölüm bana yabancı değildi. Çocukken birçok yerde cenazelere rastlamıştım. Karaman'da anneciğimin ve ağabeyimin ölüm acısını tatmıştım. Ömrümün varı babamı, sanki hiç ölmeyecek gibi düşünürdüm. Ona ölümü yakıştıramazdım. O, benim sadece babam değil, yarenim, hocam, lmanevîyatım, soluğum, damarlarımda akan kanım, candan öte canımın özüydü.*" (s. 61)

Mevlânâ Celâleddin, babasına onu bırakmamasını daha hazır olmadığını belirtir. Bahaeddin Veled, üzüntü içerisinde olan oğlunun saçlarımı okşar, sakalını sıvazlar, ondan ağlamamasını ister. Nişabur'da iken Ferîdüddin Attâr'ın söylediklerini hatırlamasını ister. Mevlânâ da hatırladığını şu sözlerle ifade eder: "*Hatırlıyorum baba. 'Allah'a hamd olsun. İşte büyük bir nehir, arkasından kudretli bir okyanusu sürükleyerek geliyor.' demişti.*" (s. 61) Bahaeddin Veled, Mevlânâ Celâleddin'e yerine geçerek dinî ilimlere susuz insanlara tasavvuf kâsesi ile su vermesini söyler:

"*-Kudretli okyanus olacaksın ve bütün dünyayı aşk sularında bereketlendireceksin. Benim yerimi alacaksın, dünya susamış insanlarla dolu.*" (s. 61) ve o gece vefat eder. Babasının vefatı ile öksüz ve yetim kaldığını düşünen Mevlânâ'yı Gevher Hatun teselli eder.

Bahaeddin Veled'in vefatından sonra Mevlânâ; devamlı dua eder, oruç tutar ve namaz kılarak Allah'tan yardım ister. Babasının yokluğu içini daha da acıtır. Zamanla, babasının vefatının ona kendi olma yolunu açtığını idrak eder: "*Bahaeddin'in vefatı beni, artık kendim olmaya götürecek yolu açmıştı*" (s. 64) Mevlânâ arkadaşı Sadreddin Konevî'den bu süreci atlatma konusunda yardım almak için onun yanına gider. Sadreddin Konevî ona dergâhı açmasını, zira insanların ona çok ihtiyacı olduğunu belirtir: "*Dergâhı aç, halk eskisi gibi gelsin. İnsanlar dergâha, senin babana olan ihtiyacından daha çok muhtaç.*" (s. 65)

Mevlânâ, babasının vefatından bir ay sonra onun yerine geçip geçmeme konusunda bir karar verir. O, bu kararı verirken bir hayli zorlanır. Zira insanlar ondan vaaz ve fetva vermesini, karmâşık işlerin çözümü noktasında yardım etmesini beklemektedir; fakat o, "*kitaba bağlı âlimlerin yolu*" nun ona göre olmadığını, babasının yerine geçmek için hazır olmadığını, şimdilik o gün gelinceye kadar Konya halkına öğretecek bir şeyinin olmadığını ifade eder: "*- Size öğretecek hiçbir şeyim yok, Konyalıları seviyorum ve inşallah bir gün babamın yerini alacağım ama o gün gelinceye kadar dudaklarım mühürlü kalmalı.*" (s. 65) Gevher Hatun,

Mevlânâ'nın kararı karşısında şaşkınlığını gizleyemez. O, eşinin medresedeki görevini yapmadığı takdirde nasıl geçineceklerinin endişesini taşır. Mevlânâ eşine bu konuda Allah'ın yardım edeceğine inandığını ve bir kez daha kendini insanlara yol gösterme makamında görmediğini dile getirir. O günden sonra başta *Maârif* olmak üzere tasavvuf, hadis, fıkıh ve tefsir ilimlerine dair birçok kitap okur; eserleri ezberlemeye çalışır:

"*Hakim Senai, Ferîdüddin Attâr, Harakani, Ahmet Mütenebbi ve babamın Maârif'i başta olmak üzere kütüphanedeki kitaplarla yatıyor, onlarla kalkıyordum. İçimdeki boşluğun cevaplarını sayfa aralarında arıyordum.*" (s. 66)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, Belhli Hatiboğullarından Sultânü'l-Ulemâ lâkabına sahip olan Bahaeddin Veled Hazretleri diye tanıtılır. Bahaeddin Veled'in dedesi Ahmet Hatibî, Necmeddin-i Kübra'nın halifesidir:

"*Şemseddin biraz şaşkındı, ancak hocasının yakınlığından cesaret buldu, 'Siz ki,' dedi, 'Hocam siz ki, Belhli Hatiboğulları'ndan Sultânü'l-Ulemâ sanlı Bahaeddin Veled Hazretlerisiniz. Necmeddin-i Kübra'nın halifesi, dedeniz Ahmet Hatibî gibi ünü cihanı tutmuş bir âlimin namlı talebesisiniz; ancak bu kadir kıymet bilmezler, bu âlemi tan ediciler…*" (s. 9)

"*Gök gözlü, değirmi akça yüzlü, kumral, kısa sakallı*" olan Bahaeddin Veled, Belh'ten göç etmeye karar verdiğini çok yakın dostu Şerafeddin Lala'ya bildirir. Şerafeddin Lala, Bahaeddin Veled'in kırgın olduğunu ifade eder. Bahaeddin Veled ise dünya meseleri sebebiyle hiçbir zaman üzüntü içinde değildir, fakat Mutezile mezhebinin önderleri ve sarayın felsefecileri, kendisi hakkında padişaha fütursuzca yalan yanlış bilgiler aktarır. Bahaeddin Veled, Belh'te fikirlerini açıklamasına uygun bir ortamın Belh'te kalmadığını ve buradan göç etmenin en uygun iş olacağını dile getirir:

"*Şerafeddin dost sen ki bizi bilirsin, ne zaman dünya meselerinden gam çektiğimize tanık oldun? Her şey Dost'a ayandır. Bu mutezile fırtınasının tam ortasında, devlet gücüyle fikirlerimize pranga vurulmak istenirken bu topraklarda daha fazla kalamayız.*" (s. 8)

Bahaeddin Veled bu durum sebebiyle üzülen Şerafeddin Lala'ya Belh'teki görevini tamamladığını, bundan sonra, önce hacca, daha sonra belli bir güzergâh izleyerek Diyar-ı Rum'a göç edeceğini belirtir. O, aynı zamanda Konya'ya gittiğinde sahip olduğu ilim ve irfan emanetini talep edenlere vereceğini söyler.

Eserin birinci bölümünde Bahaeddin Veled'in Belh'ten göç etme sebepleri sıralanırken Mutezile mezhebinin önderlerinin ve saray felsefecilerin yalanlarından etkilenen Sultan Harzemşah'ın, olan bitene inanarak onu Belh'ten göç etmeye zorlaması ile üzerindeki ilim ve irfan emanetini Diyar-ı Rum'a giderek taliplilerine vermek istemesine ek olarak bir de Bahaeddin Veled'in oğulları Alâeddin ve Muhammed Celâleddin'in fitne ve fesat hisleriyle oluşan düşmanlık atmosferinde, bozuk fikirlerin kol gezdiği bir ortamda yetişmesini istememesi dile getirilir:

"*Hem çocukların Alaeddin Muhammed ve Muhammed Celaleddin Hüdavendigâr'ın, bu düşmanca şartlar ve bozuk fikirler arasında yetişmelerini münasip görmüyorsun. Yedi nesil dedeleri gibi onlar da burada doğdular gördüğün üzere süratle de büyüyorlar, ancak bizi zorlayan bu şartların sorumlusu biz değiliz. Alâeddin on yaşını doldurdu, Celaleddin Hüdavendigar ise artık yedisinde sayılır. Allah-u Teâlâ nazarlardan esirgesin ikisi de fevkalade zekâları ve ferasetleri sayesinde istemediğim kadar çok şeyin farkındalar.*" (s. 11)

Bahaeddin Veled, zamanını, gününün birkaç saatini uyuyarak, geri kalan zamanı ibadet ederek ve kitap okuyarak geçirir. Onun kaldığı medresenin duvarları kitaplarla kaplıdır:

"*Duvarlar kitap raflarıyla kaplıydı. Hepi topu birkaç saati bulan uykusundan arta kalan zamanlarını hücresinde okuyarak ve ibadet ederek geçirirdi Hoca Bahaeddin Veled Hazretleri.*" (s. 19)

Bahaeddin Veled, eşi Mümine Hatun, oğulları Alâeddin ve Muhammed Celâleddin sevenleri, müritleri ve kitapları ile birlikte yedi grup hâlinde kervanlarla yola çıkarlar. Giden kervanın arkasından Sultan ve veziri sarayın pencerelerinden, "*bir ışık seli*"ni andıran kervana bir pişmanlık duygusu ve Belh'in "*manevî zırhını*" kaybetmenin endişesi ile bakarlar.

Bahaeddin Veled, oğlu Mevlânâ'ya "*Hüdavendigar*" diye hitap etmekten hoşlandığını belirtir. Eserde Belh'ten göç edenler sıralanırken Mevlânâ'dan babasının "*Hüdavendigar diye adlandırmaktan hoşlandığı Muhammed Celaleddin Hüdavendigâr*" diye bahsedilir.

Merv ve Serahs'dan sonra Nişabur'a gelen Bahaeddin ve ailesini burada büyük tasavvuf âlimi Ferîdüddin Attâr karşılar. Özlem ve sevgi ile kucaklaşan iki büyük âlim, Nişabur Medresesi'nde ilim ve tasavvuf sohbetleri yaparlar. Ferîdüddin Attâr, bu sohbetlerden birinde Bahaeddin Veled'e Sultânü'l-Ulemâ lâkabının verilmesinin hikâyesini anlatır. Belhli üç yüz âlim aynı gece rüyalarında Hz. Peygamber'i görürler. Rüyada Hz. Peygamber ve Bahaeddin Veled, bir çadırda sahabelerle birliktedir. Bahaeddin Veled, o rüyada Hz. Peygamberin "*Bundan sonra Bahaeddin Veled'e 'Sultanü'l-Ulema' deyiniz.*" (s. 36) iltifatına mazhar olur. Ferîdüddin Attâr, rüyayı anlatırken o sırada yedi yaşında olan Celâleddin ilgisini çeker. Attar, tasavvuf konusunda meşhur eseri *Esrarname*'yi ona hediye eder. O, Celâleddin'de gördüğü ışığa binaen onun ileride birçok gönüle aşk ateşini duyuracağını ifade eder:

"*Sonra birden kürsünün basamaklarını uçarcasına inip onu bağrına bastı ve minberde açık durmakta olan kitabı Esrarname'yi Celaleddin Hüdavendigar'a hediye ederek, hemen yanında bulunan hocamız Bahaeddin Veled'e, dünya durdukça*

unutulmayacak şu sözleri söyledi, 'Umarım ki yakın bir gelecekte, oğlun âlemde gönüllere ateş salacak, onları yakacak!" (s. 36)

Küfe'den sonra Hicaz, Kudüs ve daha sonra Şam'a gelen Bahaeddin Veled ve kafilesi, burada üç ayı aşan bir süre kalırlar. Halk, Bahaeddin Veled'e yoğun ilgi ve sevgi gösterir. Sultânü'l-Ulemâ onları bırakıp gitmesin diye kendini helâk ederler, ağlayıp sızlayanlar hattâ kendini öldüreceğini söyleyenler bile vardır. Şerafeddin Lala'ya göre Halk arasında Bahaeddin Veled'in sözlerindeki hikmeti, hakikati anlayanların sayısı azdır ve bu durum onlar üzerinde bir sıkıntı yaratır:

"*Şam'daki son gecemizde Bahaeddin Veled Hazretleri ilk defa açık açık menzilimizi belirtti, 'Allah, yurdumuzun Rum topraklarında olmasını buyuruyor. Bizim durağımız Konya şehri olacaktır. Bu beldenin çağrısına karşı koyamıyoruz.*' " (s. 50)

Bahaeddin Veled, "*Maârif*" adlı eserinin son cildini oğlu Mevlânâ Hüdavendigâr'a yazdırarak tamamlar: "*Yazdın mı Hüdavendigar?... Mevlana ... Mevlana Hüdavandigar...*" (s. 71) Sonra Mevlânâ'ya yazdırdığı son bölümü okutur. Bu bölümde Mutezile mezhebinin önderleri ve felsefe ehlinin fikirleri ile insanları şüpheye düşürdüklerini, hakikatin onlara çok yakın olduğu hâlde gerçeği göremediklerini, en iyi ve en doğru yolun Hz. Peygamber'in yolundan gitmek olduğunu belirtir:

"*Kısa bir sessizliğin ardından, 'Bunları da bütüne eklersiniz,' dedi Baha Veled. Düşünceli bir tavırla sustu, hemen ardından 'Hamdolsun,' diyerek iç geçirdi, 'Maârif' isimli eserimizin dördüncü cildi de böylelikle tamamlanmış oluyor.*" (s. 71)

Bahaeddin Veled, oğlu Mevlânâ'ya hem çoluk çocuk sahibi biri olması hem de medreseyi idare etme görevinin onda olması sebebiyle oruç konusunda ifrat ve tefritten uzak durmasını ve biraz yemek yemesini tavsiye eder. O, buna karşılık

"*Oruç yolumuzun ışığıdır buyurmaz mıydınız baba?*" (s. 72) diyen oğluna örneklerle izah getirir:

"*Öyledir, yolumuzun kurucusu Necmeddin Kübra Hazretleri oruca çok kıymet verirdi, ancak itidal sahibi olmak gerektir. 'İfrat ve tefritten uzak dur, vasatı tercih et; çünkü işlerin en hayırlısı orta olanıdır,' buyurur Peygamber efendimiz.*" (s. 72)

Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in bir soğuk algınlığı ile başlayan rahatsızlığı zatürreye çevirir ve kısa süre sonra 1231 yılında vefat eder. Cenazesine başta Sultan Alâeddin Keykubat olmak üzere devlet erkânından emirler, kumandanlar, âlimler, şeyhler, halk ve sevenleri katılır. Sultan Alâeddin Keykubat, Bahaeddin Veled'e olan saygı ve sevgisi sebebiyle kabr-i şerif'e giderken atına binmemiş, gözyaşlarını tutamamıştır:

"*Cenaze kafilesinin başında Alaeddin Keykubat olduğu hâlde bütün emirler, Sipehsalarlar, âlimler ve şeyhler kederli binlerce insanla omuz omuza sessiz sedasız yürüdüler. Kimse konuşmuyor, ağlamıyor, tek kelime dünya kelamı edilmiyordu. Fısıldayan dillerde yalnızca tehliller, tahmidler ve dualar vardı. Matem gereği Sultan dahi ata binmemişti o gün; ancak bağışladığı gülistana açılmış kabr-i şerife doğru ilerlerken önce o tutamadı gözyaşlarını.*" (s. 75)

Şerafeddin Lala, Bahaeddin Veled'in cenazesi sırasında sevenlerinden birinin onun için söylediği "*kıyısı olmayan bir hakikat ve Maârif deryası*" tespitini pek beğendiğini ifade eder. Mevlânâ, Bahaeddin Veled'in vefatından sonra kendini "*yıkılmış ve sahipsiz*" hisseder. İlminin zekâtı olarak medreseyi ve talebeleri ihmal etmez, fakat dersini vredikten sonra ya hücresine ya da kimsenin olmadığı tenha yerlere gider. Şerafeddin Lala, babasının vefatından sonra Mevlânâ'nın onlarla bir ilgisinin kalmadığını belirtir. Bu durum Mevlânâ'nın babasının vefatı ile yaşadığı yalnızlık ve yıkılmışlık psikolojisinin bir sonucudur. O aynı zamanda babasının vefatını bir işaret telâkki edip yanına gelecek, onu irşadla görevli kişiyi

beklemektedir. Mevlânâ'nın babasıyla başlayan manevî yolculuğu onun vefatı ile yarım kalır ve bu durum ona çok dokunaklı gelir:

"*Asıl mesele, Mevlana'nın bir virane gibi yanmış, yıkılmış ve sahipsiz hissetmesidir kendisini, sorun işte budur! Babasının vasiyeti gereği medreseyi dolduran taliplilere ilminin zekâtını canla başla öder, ancak hemen sonra ortadan kaybolur. Hücresinde, civardaki tarlalarda ve akarsu başlarında yalnız kalmayı tercih eder. Bizlere iltifatı kalmamıştır. Ondaki bu hal üzer hepimizi ancak elden ne gelir dost? O şimdi kendini irşat edecek, babasının yerine koyacağı bir zat arzulamaktadır. Manevî yolculuğunda yarım kaldığını hissetmek ona ağır gelir.*" (s. 77-78)

Şems-i Tebrizi ve Mevlana romanında Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, eserde Sultan-ı Ulema lâkabıyla ün salan, medresede öğrencilere ders veren bir hoca, halka vaaz veren büyük bir âlimdir:

"*Sultan-ı Ulema unvanıyla dünyaya nam salan Bahaeddin Veled, Belh şehrinin parlak güneşiydi. Her gün müminlere vaaz verirdi.*" (s. 6)

Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte Belh'ten göç edip Akşehir'e geldiklerinde Mevlânâ dokuz yaşındadır. Akşehir'de arkadaşlarının dede ve nineleri ile ilişkilerine tanık olan Mevlânâ, onların yokluğunun burukluğuyla babasından kendi dedesini ve ninesini anlatmasını ister:

"*Çok dalgın görünüyorsun? Bir şey mi oldu?*'

'*Hayır baba' dedi. 'Gayet iyiyim. Sadece buradaki çocuğun ninesi, dedesi var. Benim neden yok diye merak ediyorum.*'

'*Senin de deden, ninen vardı; ama onlar hayata gözlerini sen doğmadan önce yumduğu için sen onları göremedin*.'

‘*Sahi mi?’ diyen Celaleddin’in gözlerinin içi parlıyordu. ‘Bana onları anlatır mısın?*’ (s. 33)

Bahaeddin Veled küçük Celâleddin’in isteği üzerine ailesi hakkında bilgi verir. Sultânü’l-Ulemâ, soy itibariyle aristokrat bir aileden gelir. Babası Celâleddin Hatip ilim sahibi bir âlim iken, annesi Alâuddev, Alâeddin Harzemşah’ın kızıdır: “*Babam Celaleddin Hatip ben çok küçükken rahmetli olmuş. Annem Alâuddev Alâeddin Harzemşah’ın kızıydı.*” (s. 34) Bahaeddin Veled, çocuklarına isim koyarken büyük oğluna kayınpederinin (Alâeddin), küçük oğluna da kendi babasının adını (Celâleddin) koyar. Anne tarafından akrabaları, Bahaeddin Veled’in padişah olmasını isterken o, “*dünya hükümdarlığı*”nı değil, “*gönül hükümdarlığı*”nı tercih eder. Onun ilim ve irfan sahibi bir âlim olmasındaki başlıca amil, annesi Alâuddev’in ondaki ilim aşkını daha da arttıran sözleridir:

“*Beni babana çok ilim bildiği için verdiler. Sen de onun gibi çok kitap oku. Annemin bu sözleri kalbimdeki ilim aşkını tutuşturdu. Akrabalarıma padişah olmayacağımı söyledim. Kendimi tamamen bilime verdim.*” (s. 34)

Dedesi ve ninesi hakkında bilgi alan Celâleddin, bu kez de ona Sultânü’l-Ulemâ denmesinin sebebini sorar. Bahaeddin Veled de Sultânü’l-Ulemâ lâkabına ilham kaynağı olan rüyayı anlatır:

“*Bir gün rüya gördüm. Sahra çölünün içinde kocaman dev bir çadır vardı. İçeri girdim. Kimsecikler yoktu. Sadece yaygı ve birçok yastık vardı. Birden görüntü değişti ve etraf insanlarla doldu. Hepsine dikkatli bakınca o kişilerin Belh civarında yaşayan bilginler olduğunu fark ettim. Sayıları üç yüzdü. Bu kadar kişinin arasında bir tek yastık boştu. Oraya geçmek için birkaç adım atınca boş yastığın yanında oturan adamla göz göze geldim. Adamın yüzüne dikkatli bakınca onun peygamber efendimiz olduğunu anladım. Bana, ‘Yanıma otur,’ dedi ve birkaç dakika sonra konuştu. ‘Bahaeddin Veled’in tarafımızca değeri çok yüksektir. Bundan sonra da Sultan-ı Ulema’ deyin dedi.*” (s. 34-35)

Bahaeddin Veled, gördüğü rüya karşısında şaşkınlık içindedir. Sabah olduğunda rüyasında gördüğü bilginlerin hepsi yanına gelir. Aynı rüyayı onların da gördüklerini anlatırlar ve o günden sonra onun müridi olurlar. Küçük Celâleddin şimdi de Belh'ten ayrılma sebebini sorar. Bahaeddin Veled, halka sadece hakikatleri anlatan, bazı ilim adamlarının yanlışlarını söylemekten çekinmeyen, hedefi daima doğru yolda olmak olan büyük bir âlimdir. İşte bu sebeple Belh'teki başta Fahreddin Râzî olmak üzere bazı ilim adamlarının vaazlarında yanlışlarını dile getirir. Onun halkı aydınlatmasını istemeyen bazı kötü niyetli insanlar fitne ve fesat çıkararak Sultan Harzemşah'ı ona karşı kışkırtırlar. Suçsuz yere Sultan Harzemşah tarafından uyarı alan Bahaeddin Veled'in gönlü incinir. Bir yandan da Moğolların her yeri istila eden saldırıları korkutucu bir boyuta ulaşır. Bahaeddin Veled de bütün bu sebeplerden dolayı ailesi ve sevenleri ile birlikte Belh'ten göç eder.

"*Kısa boylu*", "*sivri burunlu*", "*kır saçlı*","*uzun kirpikli*", "*geniş omuzlu*", "*gür sakallı*" ve "*esmer tenli*" olan Bahaeddin Veled, istiğna ruhuna sahip halka sadece dinî konularda değil, pek çok konuda yardımcı olan bir âlimdir. Onun medresede öğrencilerine ders verirken giydiği kıyafet, "*bol kesimli, simli şeritli olan yeşil kaftan*"dır. :

"*Sultanü'l-Ulema herzaman halkına yardımcı olan bir bilgindi. Horasan dolaylarındaki pek çok kimsenin en ufak bir sıkıntısı oldu mu Belh şehrine gelip ondan fikirler alırlardı.*" (s. 14)

Bahaeddin Veled'in eşi, Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun, eserde her zaman eşinin yanında, ailesine bağlı saliha bir hanım olarak gösterilir. O, Bahaeddin Veled ile evliliğinin ilk yıllarında da devlet içinde iktidar kavgalarının olduğunu, bu gergin ortamdan eşinin sohbeti ile uzaklaşarak huzur bulduğunu belirtir:

"*O zamanlar aklım çok karışıktı. Bir de devlet içinde oynanan entrikaları hissettikçe içimde fırtınalar kopardı. Böyle bir ruh hali içindeyken seninle sohbet etmek benim gözlerimdeki perdeyi kaldırdı.*" (s. 21)

Mümine Hatun, Moğol istilâlarının ve zulmünün ortalığı kasıp kavurduğu bir dönemde Belh'ten göç etmek isteyen eşine destek olur: "*Gidelim şeyhim. Biz de halkımızla beraber mücadele edelim. Onlara senin desteğin lâzım.*" (s. 21) Çocuklarına karşı müşfik bir anne, eşine de daima destek olan Mümine Hatun, Bahaeddin Veled sayesinde bakış açısının değişerek hadiselere iyi yönden bakmayı öğrendiğini ve aynı zamanda mücadele azmi kazandığını belirtir. O, ailesi ile birlikte Karaman'da bulunduğu sırada rahatsızlanarak vefat eder. Celâleddin, o sırada, on yedi yaşındadır.

2.2.2.2. Eşleri

2.2.2.2.1. Gevher Hatun

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Gevher Hatun, güzel ve akıllı bir hanım olup Mevlânâ'nın derin bir aşk ve sevgi ile bağlı olduğu ilk eşidir. Gevher Hatun, Mevlânâ'nın nazarında aşk ve duruluğu temsil eder. Mevlânâ ve ailesi Belh'ten göç ettiklerinde yanlarında babasının çok sevdiği dostu Şerafeddin Lala da vardır. Gevher Hatun, Şerefeddin Lala'nın kızı olup çocuklukları Mevlânâ ile beraber geçmiştir:

"*Gevher Şerefeddin Lala'nın kızıydı. Göç yollarını hemen hemen aynı mahfelerin içinde, onunla oynaya oynaya geçmişler, bütün çocuklukları iki ayrı renk ipek yumağı gibi birbirine karışmıştı.*" (s. 217)

Mümine Hatun, Mevlânâ'yı yanına çağırarak artık büyüdüğünü eğer isterse babasının onu Gevher Hatun'la Larende'de evlendirebileceğini dile getirir.

Celâleddin, "*ilk kutlu aşk*" olarak nitelediği Gevher Hatun'la evlenir. Gevher Hatun genç, güzel ve aynı zamanda zeki bir hanımdır. Mevlânâ'yı zekâsıyla etkiler: "*Gevher güzel, ateşli bir kızdı. Çekik gözlerinden zekâ taşardı. Celaleddin'i güzelliği, körpe gençliği, ama asıl zekâsı ile avlamıştı.*" (s. 218) Celâleddin'in Gevher Hatun'la evliliğinden Baha ve Alâeddin adında iki erkek çocuğu olur.

Mevlânâ, Gevher Hatun'a derin bir sevgi ve aşkla bağlıdır. O, ailesi ile birlikte Konya'ya gelip Altun Aba Medresesi'nde misafir olarak ağırlandıkları esnada Gevher Hatun hastalanır ve kısa bir süre sonra da vefat eder. Mevlânâ'ya göre eşinin ölümü "*en az yarı yarıya*" kendisinin ölümü gibidir. Gevher Hatun'un ölümünün üzerinden yıllar geçer ve bir gün Mevlânâ'ya bir dostu, çocuklarını ortada bırakmamak için evlenmesi gerektiğini söyler. Gönlü Gevher Hatun ile dolu olan Mevlânâ, dostunun tavsiyesi üzerine Kerra Hatun ile evlenir.

Aşk romanında Gevher Hatun, Mevlânâ'nın sevgiyle hatırladığı ilk eşi olup cazibeli ve güzel bir hanım olarak anlatılır. Mevlânâ'nın hayat hikâyesi Şems'in Konya'ya gelişinden sonra başladığı için Mevlânâ'nın daha ziyade ikinci eşi Kerra Hatun ile ilişkisi anlatılır. Gevher Hatun ise yıllar önce vefat etmiş olduğundan eserin kurgusu içinde yardıma ihtiyacı olan Kimya'ya ruhen görünür. Kimya'nın manevîyata açık, Allah'tan gelen ilhamlara mazhar olan bir çocuk olması sebebiyle Gevher Hatun'u kimse göremese de o görür ve Gevher Hatun ona yardım eder. Bu çerçevede Gevher Hatun'un fizikî ve ruhî özellikleri anlatılır. Yetenekli bir çocuk olan Kimya Hatun, ilim öğrenmek için babası ile birlikte köylerinden yola çıkarak Konya'ya gelir. Kimya'nın babası Mevlânâ'nın huzuruna gelerek ona kızını öğrenci olarak kabul edip etmeyeceğini sorar. O sırada Kimya, medresenin bahçesine çıkar ve orada güzelliği ile dikkatini çeken Gevher Hatun'u görür:

"*Medrese sadece oğlanlar içindi. Ama dönüşte köşede tek başına dikilen genç kadını görünce afalladım. Alımlı, hoş bir kadındı. Ay gibi yuvarlak ve berraktı suratı. Teni bembeyazdı, mermerden yontulmuşçasına.*" (s. 218)

Gevher Hatun, Kimya'ya onu görüp görmediğini sorar. Kimya onu gördüğünü söyleyince bu durumdan memnuniyetini şu sözlerle dile getirir: "*İşte bu harika! Senden başka kimse göremiyor beni.*" (s.218) Gevher Hatun bedeniyle sadece Kimya Hatun'a görünür. Mevlânâ, Kimya Hatun hakkında babasından onun kendi kendine kitap okumayı öğrendiğini, özel yetenekleri olduğunu öğrenir. Kimya Hatun'a kitapları niçin sevdiğini sorar. Kimya Hatun, babasının onunla gurur duyacağı bir cevap vermek ister, fakat âdeta dili tutulur ve hiçbir şey söyleyemez. O anda Gevher Hatun elini tutarak ona destek olur: "*Ama genç kadın usulca elimi tuttu. 'Hadi güzel kız anlat Mevlânâ'ya. Söz veriyorum her şey güzel olacak.*" (s. 219) Gevher Hatun'un yardımı ve desteği ile kendine güveni gelen Kimya Hatun, Mevlânâ'ya ilim öğrenmek için iştiyak içinde ve bunun için her türlü zorluğa katlanmaya hazır olduğunu belirtir. Ayrıca öğrencisi olmaktan da gurur duyacağını ifade eder. (s. 219)

Mevlânâ, Kimya'nın ilme karşı talepkâr ve azimli olduğunu, fakat bir kız çocuğu olarak kısa zaman sonra evleneceğini, ona göstereceği ihtimamın boşa gideceğini belirtir. Kimya Hatun'un üzüldüğünü gören Gevher Hatun, ona şöyle demesini söyler: "*Mevlânâ'ya de ki, zevcesi hep küçük bir kızları olsun isterdi. Allah şimdi seni gönderdi. Eğer bir kız çocuğunu eğitirse karısı buna çok sevinir.*" (s. 219) Mevlânâ, Kimya'nın Kerra Hatun ile konuştuğunu zanneder. Ona Kerra Hatun'un bu işlere karışmadığını belirtir. Kimya, Gevher Hatun'un yönlendirilmesiyle Kerra Hatun'dan değil, Gevher Hatun'dan bahsettiğini söyler: "*Kerra'dan bahsetmediğini söyle. O ikinci eşi. Sen Gevher'den bahsediyorsun. Oğullarının anası.*" Kimya Hatun bunları söylemekle de yetinmez. Gevher Hatun'un yanında olduğunu, ellerini tuttuğunu ve üzerinde nasıl bir kıyafet olduğunu anlatır:

"*Rahmetli eşiniz burada, yanımda. Elimi tutuyor, beni konuşmaya teşvik ediyor. Koyu kahve badem gözleri, çillenmiş yüzü, uzun sarı elbisesi var…*

Genç kadın terliklerini işaret edince, onu da anlattım. 'Terliklerinden bahsetmemi istiyor. Parlak turuncu ipekten yapma, üstünde ufacık al çiçekler işli. Çok güzeller." (s. 220)

Kimya, Mevlânâ'nın Gevher Hatun'a Şam'dan aldığı terliklerden bahseder. Mevlânâ çok duygulanır: "*Mevlânâ'nın gözleri doldu. 'O terlikleri Gevher'e Şam'dan almıştım. Pek severdi rahmetli…*" (s. 220) Mevlânâ, Kimya'nın anlattığı sırlı hadiseler sebebiyle ondaki cevheri daha da iyi anlar ve onun iyi bir talebe olacağını belirtir.

Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna romanında Gevher Hatun, Şerafeddin Lala'nın güzelliği ile ün salan kızı, Mevlânâ'nın hayatını adadığı, sevgi ve aşkla bağlı olduğu ilk eşidir. Mevlânâ'nın "Gül Hatun" diye hitap etmekten hoşlandığı Gevher Hatun ise her zaman eşinin yanında ona destek olan ve onu zor zamanlarında teselli eden bir hanımdır.

Şam'dan yola çıkan kervan Karaman'a gelir. Karaman'da onları karşılamaya halkın yanında Larende'de halkın saygı duyduğu zengin ve âlim bir zat olan Lala Şerafeddin'de karşılar. O, Bahaeddin Veled'in ilim ve irfanından nasibini almak için koşar gelir ve onları güzel ahlâkı ve misafirperverliğiyle evinde ağırlamak ister. Bahaeddin Veled onun ricasını kıramaz ve evlerine misafir olur. Lala Şerafeddin'in Gevher Banu adında güzelliği ile nam salmış bir kız vardır:

"*Lala Şerafeddin'in dillere destan güzellikte bir kızı vardı. Gevher Hatun idi adı. Lala Şerafeddin, kızı ile hep gurur duymaktaydı. Babam ve annem de çok sevmişlerdi. Gevher Banu'yu.*" (s. 45)

Babasının gurur duyduğu Gevher Banu'yu Bahaeddin Veled ve Mümine Hatun da çok severler. Bahaeddin Veled, oğlu Celâleddin'e artık evlenme vaktinin geldiğini, Gevher Hatun'u ona eş olarak düşündüklerini belirtirler. Celâleddin anne ve babasının isteklerini kabul eder. Bir süre Gevher Hatun'la mektuplaşan ve buluşan

Mevlânâ, ailelerin de rızasıyla Gevher Hatun'la evlenir. Mevlânâ'ya göre Gevher Hatun hayatını adayacağı eşsiz bir hanımdır:

"*Gevher'di ismi. Gül yanağına bakıp bakıp hayran kalmıştım. Görücü usulü idi evlilik adımımız. Hayatımı adayacağım bir kadındı. Kadından öte yoluma candı. Gözlerinde binlerce kadının bakışını toplamış bir ışık taşıyordu. Öyle bir ışık iki içime işledikçe gözlerine yandım.*" (s. 46)

Bahaeddin Veled, Gevher Hatun'un saygı duyduğu biridir. Gevher Hatun'un manevî terbiyesinde emeği vardır. Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled vefat ettiğinde öksüz ve yetim kaldığını hisseder. Onu bu süreçte eşi Gevher Hatun, sakinleştirmeye ve teselli etmeye çalışır:

"*Beni kimsenin sözü teselli etmiyordu. Eşim Gül Hatun (Gevher Banu), bir yandan beni sakinleştirmeye çalışıyor, diğer yandan da kayınpederi için ağlıyordu*." (s.62)

Mevlânâ, ailesi birlikte kaldığı Şam ve Halep'ten sonra Konya'ya dönmeye karar verir. Konya'ya dönüş yolculuğunda Malatya'da "*Gül Hatun*" diye hitap ettiği eşi sıtmaya yakalanır ve kısa bir süre sonra Konya'ya geldiklerinde de vefat eder: "*Konya'ya gelişimizden on gün sonra hayat arkadaşım, sevdiceğim, çocuklarımın annesi, yüreğimin Gül Hatun'u Hakk'ın rahmetine kavuştu.*" (s. 79) Mevlânâ, Gevher Hatun'u gözünün sürmesi olarak görür. Aklına onunla ilgili bir hatırası gelir. Gevher Hatun bir gün Mevlânâ'ya ilâhî aşkı yaşayan biri olarak ona ne kadar âşık olduğunu sorar. Mevlânâ bu soruya şöyle cevap verir:

"-*Sen benim Yaradan'dan ötürü yaradılanı sevişim, bir adım gelene on adım gidişim ve herkesi olduğu gibi kabul edişimsin. Sen benim bu günüme şükür, yarınıma dua edişim, azla yetinişim, çoğa göz dikmeyişimsin ve kapanmayan avuç içimsin*." (s. 79)

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür romanında Şerafeddin Lala, Umurbek'e gönderdiği mektubunda Mevlânâ ile Gevher Hatun'un evliliğinden bahseder. On sekiz yaşına gelen Mevlânâ, Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlenir. Mevlânâ'nın evliliğinden kısa bir süre sonra annesi Mümine Hatun, ağabeyi Alâeddin ve Şerafeddin Lala'nın eşi Matlube Hanım'ın vefatları yeni evli çifti büyük üzüntülere boğar:

"*Kardeşimiz Hamza Kâtibî'nin, Moğol zulmü altında zindanlarda çürüyen zayıf bünyesi ebediyete daha yeni yolcu edinmişken; evvel hocamızın yedi iklimde eşi bulunmaz zevceleri Mümine Hatun, hemen ardından da büyük oğulları Alaeddin'in vefatları, mamur medresemizi viraneye çevirdi. Eşim Matlube Hanım'ın onları müteakip irtıhali ise, artık on sekizine basmış gözümüzün nuru Celâleddin Hüdavendigar ile yeni izdivaç eden kızım Gevher Hatun'un dünyasını başına yıktı.*" (s. 56)

Şems-i Tebrizi ve Mevlana romanında Gevher Hatun, Şerafeddin Lala'nın iyi bir eğitim almış kızı olup Mevlânâ'nın ilk eşidir. 1225 yılında on sekiz yaşına gelen Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled tarafından yakın dostu Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlendirilir:

"*Lalanın iyi eğitim almış bir kızı vardı. Genç kızı görünce onun oğluna denk olduğunu düşündü. Eve gelince hemen konuyu oğluna açtı, İlk önce Celâleddin itiraz etti, sonra genç kızın methini duyunca evlilik olayına sıcak baktı. Böylece Celâleddin, Gevher Hatun'la evlendi.*" (s. 44)

Aynı zamanda diğer eserlerden farklı olarak, Mevlânâ'nın Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığında vaktinin çoğunu onunla geçirmesinden rahatsızlık duyan ve bu sebeple eşinin, ailesini ihmal ettiğini düşünen hanımın Kerra Hatun değil, Gevher Hatun olduğu anlatılmıştır. Gevher Hatun, Şems geldikten sonra Mevlânâ'nın hayatında gözlemlenen değişiminden rahatsızlık duyar. O, eşinin, vaktinin çoğunu Şems ile geçirmesi yüzünden ailesini ihmal ettiği düşüncesindedir:

"*Gevher Hatun çok dertliydi, çünkü Mevlânâ eşini ihmal ettiğinin farkında değildi. Tam aksine çok mutluydu; fakat etrafındakiler Şems'in onun hayatında yeni ufukların açılmasına sebep olduğunu idrak edemiyordu.*" (s. 101)

Gevher Hatun, 1262 yılında aniden rahatsızlanarak Karaman'da vefat eder. Mevlânâ, dostlarının tavsiyesi üzerine ikinci bir evlilik yaparak Kira Hatun ile evlenir. Onun bu evlilikten Muzafferüddin, Âlim Çelebi ve Melike Hatun adlı üç çocuğu olur.

2.2.2.2.2. Kerra Hatun

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Kerra Hatun, Mevlânâ'nın Gevher Hatun'un vefatından sonra evlendiği ikinci eşidir. Kerra Hatun, bilinmeyen bir hastalık sebebiyle eşini kaybeder ve iki yaşında bir erkek çocuğu ile dul kalır. Birçok insanın evlilik tekliflerini geri çeviren Kerra Hatun, söz konusu "*müderris Mevlana*" olunca evlilik teklifini kabul eder. Çünkü o, "*bütün Konya kadınlarının, fırsat buldukça, akıllılığını, yakışıklılığını, zarafetini konuştukları genç adam*"dır. Mevlânâ'nın evlilik teklifi, Kerra Hatun için gurur kaynağıdır:

"*Güzelliği, zarafeti, iyi kalpliliği üzerine herkesin birleştiği Kerra hatun, Celâleddin tarafından kendisine yapılan evlenme teklifinden uzak durmazdı elbet. Uzak olmak ne kelime, heyecanlı, gizli gizli memnun, umutlu hattâ biraz gururluydu.*" (s. 236)

Kerra Hatun'un evlenmeden önce var olan korkularının hiçbiri çıkmamıştır. Celâleddin ona ilk eşi Gevher Hatun'a gösterdiği ilgi ve itinayı gösteriyor, onu kırmamak için elinden geleni yapıyor, keza çocukları da öyle. Hattâ Kerra Hatun, mutluluğuna nazar değecek diye endişe ediyor. Celâleddin bu anlarda onu şu sözlerle teselli ediyor: "*Bu endişelerle gönlünü karartacağına yaşamana bak, vakit kaybediyorsun. Zamanın değerini bil, diye kaşlarını çatardı.*" (s. 238)

Baha, bir gün Kerra Hatun'a Mevlânâ'nın akşam Gevhertaş evine gelmeyeceğini haber verir. Kerra Hatun'un aklına hemen başka bir kadın gelir. Baha, öyle bir şey olmadığını, Salâhaddin'in evinde bir misafirin olduğunu anlatır. Celâleddin, birkaç gün sonra yüzü sararmış bir hâlde Gevhertaş'a gelir. Kerra Hatun, Celâleddin'e neden eve uğramadığını, onu ihmal etmesinin sebebini sorar:

"- Hüdavendigar bizi böyle ihmalin sebebi nedir?

- Hangi ihmal kadınım?

- Hüdavendigar, nicedir Gevhertaş evine uğramadığını bilmiyor gibisin.

- Aaa… demişti Hüdavendigâr, aa… Sen beni zaman kaydında mı sanıyorsun? Ben zamanı mekânı şaşırdım kadınım… Ben dört yönü şaşırdım. Ben bir kıyametten geliyorum, geliyorum ne kelime? Ben bir kıyamette haşroluyorum. Yenimden yakamdan tutarak bana hesap sorma! Küp dibinden sızana, kaç kadeh içtin denir mi? Bana ne içtiğimi sorma. Bana hiçbir şey sorma… Beni hiçbir kayda sokma. Ben avlanmış bağlanmışım ben…" (s. 239)

Kerra Hatun, Şems'in Konya'ya gelişi ile her şeyin değiştiğini söyleyerek "*Ondan sonra hiç, ona hiç sahip olamadım, onu yakalayamadım, tutamadım.*" (s. 240) diyerek sızlanır. Mevlânâ'yı ondan kopardığı için ilk zamanlar Şems'e büyük bir öfke duyar ve Mevlânâ'yı ondan kıskanır. Onun için gözyaşı döker, sıkıntıdan tırnaklarını yer, meraktan Mevlânâ ile Şems'in bulunduğu hücre kapısının önüne gelerek onları gizli gizli dinlemeye çalışır. Kerra Hatun'daki mutsuzluğu anlayan Mevlânâ ona sorular sorar:

"*-Nen eksik? Söyle kadınım, nen eksik? Güzel güzel çocuklarımız mı yok? Seni sevmiyor muyum? Sana karşı borçlu muyum? Herkes gibi giyinip kuşanmıyor musun? İtibarın mı azaldı? Söyle bana nen eksik?*" (s. 241)

Kerra Hatun, bir eksiğinin olmadığını; fakat Mevlânâ'nın başka bir Mevlânâ haline geldiğini düşünür. Sonunda bir karar verir. Şems'in varlığını, onun Mevlânâ

ile olan ilişkisini bir gerçek olarak telâkki eder ve bu durumu zor da olsa kabullenir. Aksi takdirde her şeyini kaybedeceğini, bu sebeple isabetli bir karar verdiğini düşünür:

"*Bu yüzden Tebrizli'ye ilk zamanlar son derece öfkelenmiş, onu son derece kıskanmıştı. Ne ki kadın iç güdüleri bir gerçeği kendisine kabul ettirmekle güçlük çekmedi. Şems başka bir şeydi. Bir güç, bir sezgi, bir ışık… Kerra onu anlar, onu sayar, onun gölgesindeki hayatı kabul ederse yaşama imkânı vardı. Aksi hâlde yok olup gitmeye, her şeyi kaybetmeye mahkûmdu*." (s. 240)

Selçuklu veziri Muineddin Pervane'nin eşi Gürcü Hatun, Konya'dan Kayseri'ye gidecektir. Konya'dan ayrı kalmanın Mevlânâ'dan ayrı kalmak anlamına geldiği için çok üzülür ve bu ayrılığa dayanabilmek için ressam Aynüddevle'yi çağırarak Mevlânâ'nın bir resmini yaptırmak ister. Mevlânâ'dan izin alan Gürcü Hatun resmi yaptırır. Bunu duyan Kerra Hatun resimle ilgilenmez ve Gürcü Hatun'un Mevlânâ'nın onun eşi olduğu hâlde böyle bir şey yapmasından rahatsız olur:

"*Ama Kerra kadın ne resmi, ne çerçeveyi, ne kocasının karşısında kendini kaybeden ressamı ne de Mevlana'nın okuduğu o güzelim şiiri düşünüyor. Celaleddin onun kocası, Gürcü Hatun'a ne oluyor? Derinden derine derdi dayası bu.*" (s. 243)

Yine bir gün Kerra Hatun'a dostları bir hadise anlatırlar. Mevlânâ'nın Sahib-i İsfahanî hanının önünden geçerken o handa bulunan Konya'nın en ünlü fahişesinin hemen önüne çıkarak ayaklarına kapandığını, Mevlânâ da o kadına hitaben "*Rabia, ya Rabia, Ya Rabia…*" (s. 243) dediğini bildirirler. Eşini çok iyi tanıyan ve bilen Kerra Hatun, yaşanan bu hadisenin basit bir seviyede ele alınarak anlaşılamayacağını, Celâleddin'in orada bir hakikati kendi ölçülerine göstermek maksadıyla böyle davrandığını, bu sebeple onu kınamanın doğru olmayacağını dile getirir. Hem Mevlânâ böyle durumlarda Kerra'ya dedikodunun da bir ömrü olduğunu, belli bir süre konuştuktan sonra bırakacaklarını ifade eder:

"*Kerra'nın içinden, içinin derinlerinden Celaleddin'i böyle bir sebepten kınamak gelmiyor. Onun tutumu başka. O bütün insanları, bu arada da kadınları herkesten başka türlü görür. Derinden derine bunu hissediyor Kerra.. Celaleddin gülerdi bütün bunlara.*" (s. 243)

Esere göre Kerra Hatun, Mevlânâ'nın ikinci eşi olup onun evlilik teklifi ile gurur duyan, bir erkek çocuğu bulunan dul bir hanımdır. Güzel, zarif ve iyi kalpli bir hanım olan Kerra Hatun, aynı zamanda kıskançtır. Mevlânâ'nın Şems ile olan muhabbetini kıskandığı gibi hanımlarla olan münasebetini de kıskanır. Eşini çok iyi bilen ve tanıyan Kerra Hatun, onun Şems ile olan ilişkisini ilk başlarda anlamakta zorluk çekse de kısa bir süre sonra bu durumu kabullenir. Zira ona göre ya Şems'i kabul edecek ya da eşini kaybedecektir.

Bab-ı Esrar romanında güzel bir hanım olarak gösterilen Kira Hatun, Rum bir aileden gelir ve Mevlânâ ile evlenmeden önce Müslüman olur:

"*En üst kat Hüdavendigar'ın odasıydı. Köklü bir Rum ailesinden gelen Kira adındaki güzel hatunla paylaşıyordu odayı. Celâleddin evlenmeden önce Müslüman olmuştu kadın.*" (s. 152-153)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Rum asıllı bir Hristiyan olan ve sonradan Müslüman olan Kerra Hatun, Mevlânâ'nın Gevher Hatun'un vefatı ile kaybettiği sevgiyi ve mutluluğu tekrar yakaladığı ikinci eşidir. Mevlânâ, Şems'i gördüğü rüyalardan birinde rüyanın tesiriyle bağırdığı sırada Kerra Hatun'un sözleriyle uyanır. Kerra Hatun, Mevlânâ'nın kırk gündür aynı rüyayı gördüğünü bildiğinden ona sarılır: "*Ta ki karım döşekte kalkıp bana sıkı sıkı sarılıncaya; başımı sinesine yasladığımda şefkatle mırıldanıncaya dek.*" (s. 130)

Mevlânâ sahip olduğu nimetleri, güzellikleri anlatırken eşlerini şöyle anlatır: Gevher Hatun vefat ettiğinde çok üzüldüğünü, ikinci eşi Kerra Hatun'la tekrar mutluluğu yakaladığını belirtir:

"*Gerçi ilk zevcemi yitirdiğimde dünya başıma yıkıldı. Ama Allah Kerra'dan razı olsun, sayesinde sevgiyi ve neşeyi yine tattım.*" (s. 132)

Mevlânâ'nın çok sevdiği ilk eşi Gevher Hatun vefat edince, onun yokluğunda sevgiyi, mutluluğu tekrar yakaladığı eşi Kerra Hatun, Mevlânâ ve Şems arasındaki ilişkiden rahatsızlık duyanlar arasındadır. Onlar bir odaya kapanıp sohbet ettiklerini gördükçe niye birçok ilim öğrenmedi diye hayıflanır:

"*Bugünlerde öyle keyifsiz, o kadar takatsizim ki. Mevlana ile Şems gece gündüz kapanıp fısır fısır sohbet ettikçe, ben daha derin batıyorum sessizliğe. Keşke fıkıh, hadis, felsefe, tarih ve mantık gibi hususlarda bilgili olsaydım.*" (s. 213)

Kerra Hatun bilgili olunca tıpkı Şems gibi Mevlânâ ile sohbetler edeceğini düşünür ve evliliklerinin ilk yıllarında yaşadığı bir hâtırası aklına gelir. Yalnız kaldığı zamanlarda kütüphanede Mevlânâ'nın her birini özenle koruduğu, okuduğu kitapları arasında vakit geçirmekten hoşlanır. Mevlânâ'nın kitaplarına çok değer verdiğini, onları gözü gibi koruduğunu, babasının kitabı *Maârif*'i de bıkmadan usanmadan birçok kez okuduğunu dile getirir:

"*Kütüphanesi birbirinden kıymetli el yazmaları ile doludur, çoğu rahmetli pederinden miras. Bu kitaplar arasında gözbebeği Ma'arif'i satır satır ezbere bilir. Nice geceler şafak sökene kadar uyumaz, habire okur.*" (s. 214)

Kerra Hatun yine böyle yalnız kaldığı bir gün kütüphaneye gider ve kitapların tozunu alır. Bir yandan da kendince bazı kitapları okur. İmam Gazali'nin *İhya-i Ulûmi'd-Din* adlı eserini karıştırdığı sırada Mevlânâ'nın sesini duyar. Mevlânâ ona kütüphanede ne yaptığını sorar. Kerra Hatun eşine hoşuna gideceği için kitapların tozunu aldığını söyler. Mevlânâ'nın ona evlilikleri boyunca böyle sert konuştuğunu duymamıştır: "*Sekiz yıllık evliliğimiz boyunca bir tek o zaman benimle böyle sert konuştu.*" (s.215)

Kerra Hatun, Mevlânâ'nın uyarısıyla o günden sonra bir daha kitaplara dokunmadığı gibi kütüphaneye de girmez:

"*Niyetinin iyi olduğuna şüphem yok fakat rica ediyorum kitaplarıma el sürme. Temizlenmeleri gerektiğinde onları ben temizlerim. Senden ricam bu odaya girmemen ve kimseyi de buraya sokmaman.*" (s.215)

Bu durum ilk başta Kerra Hatun'a dokunsa da sonra kabullenir.

Kerra Hatun, Şems Konya'ya geldikten sonra Mevlânâ'nın vaktinin çoğunu onunla geçirmesini ilk zamanlar gelip geçici bir münasebet olarak kabul eder, fakat her geçen gün birbirlerine daha da fazla bağlandıklarına şahit olur. Kerra Hatun, Mevlânâ ve Şems'in uzun süre ne konuştuklarını veya hiç konuşmadan öylece nasıl durduklarını merak eder. Bu ilişki ona görünen yüzü ile pek de tabii gelmez hattâ tuhaf karşılar:

"*Bir aradayken ya garip bir suskunluğa bürünür yahut fısır fısır konuşurlar. Nasıl böyle uzun uzun sustuklarını da anlamıyorum, bunca sözü nereden bulduklarını da. Şems'le her sohbet sonrasında Mevlana farklı bir adama dönüşüyor; öylesine uzak, düşünceli, sanki vücudu burada ama kendi yok.*

Onlarınki iki kişilik bir dünya. Üçüncü birine yer yok aralarında. Her söze aynı anda, aynı şekilde tepki veriyorlar. Aynı anda durulup hüzünleniyor, susup dalıyorlar. Ruh halleri birbirine bağlı. Öyle günler oluyor ki rüzgârda sallanan beşik gibi sakinler; ne yiyor, ne içiyorlar. Bazı günlerse taşkın nehirler gibi durup dinlenmek bilmeden konuşuyor, okuyor, yürüyorlar." (s. 225)

Kerra Hatun hal böyle olunca eşi Mevlânâ'nın ondan uzaklaştığını hisseder. O Mevlânâ ile ilişkilerinin eskisi gibi olmadığını şu sözlerle anlatır:

"*Ona bir tek derin uykuda olduğu zaman yakın hissediyorum. Çoğu gece uyumadan yanında yatıyor, nefes alışverişini dinliyorum. Ancak o mahremiyette kendimi karısı gibi hissediyor, aramızdaki eski bağın canlanacağına dair bir teselli buluyorum.*" (s. 226)

Şems'in gideceği günü sabırla bekleyerek eski güzel günlere tekrar kavuşacağını düşünen Kerra Hatun böylece Mevlânâ'nın yine eskisi gibi ailesi, müritleri, talebeleri, halkı ile birlikte olacağına inanır. Sabrı tükenir gibi olduğu zamanalarda da Mevlânâ'nın ona sahip çıktığı günleri hatırlayarak güç bulur. Zira o Müslüman olmadan önce Hristiyan olması sebebiyle halk tarafından Mevlânâ'ya lâyık görülmemiş ve evlilikleri eleştirilmiştir:

"*Kerra eskiden Hristıyan'dı. Bu kadın Rum asıllıdır. Hak dinine dönmüş olsa bile nasıl güvenirsin? Eldir, bizden sayılmaz. Senin gibi bir İslâm alimine doğma büyüme Müslüman bir kadın almak yakışır.*" (s. 226)

Kerra Hatun'un, Müslüman olduktan sonra tek zorlandığı nokta, Hz. Meryem konusudur. Hz. Meryem'i terk etmek ona zor gelir. Zira o, simasıyla Kerra Hatun'a huzur verdiği gibi zor zamanlarında ona dua ederek rahatlamasına vesile olur:

"*Benim esas zorlandığım husus Meryem'i terk etmek oldu. Bunu kimseye söylemedim, Mevlânâ'ya bile. Ama bazen Meryem'in o müşfik, kahverengi gözlerini özlüyorum. Yüzü hep huzur verirdi bana. Anaç merhametli, sevecen, kadife bakışlı Meryem…*" (s. 227)

Kerra Hatun, Şems geldikten sonra değişen aile düzenleri ile birlikte bunaldığı zamanlarda Hazreti Meryem'e dua etme ihtiyacı hisseder. Bu arzusunu yenmekte zorlandığı gibi İslâm dinini yaşama bakımından bir hataya düşüp düşmediği konusunda da endişe eder. Aslında bu konuyu eşine sormak ister, fakat onun yüzünü çok az gördüğü gibi dinî açıdan hassasiyet gerektiren bu konuyu nasıl

soracağını da bilemez. Bunu eşiyle paylaştığında Mevlânâ'nın ondan daha da uzaklaşmasından ürker:

"*Keşke derdimi hocama açabilsem, ama nasıl? Onu kendimden daha da uzaklaştırmaktan korkuyorum. Mevlânâ eskiden her şeyimdi. Şimdi ise bir gölgeden farksız.*" (s. 227)

Kerra Hatun, Kimya'nın düğün hazırlıkları sırasında hamur işleri yaparken eline bir miktar hamur alarak Meryem Ana Heykeli yapar: "*Başladım, ufacık, yumuşacık bir Meryem Ana yapmaya. Bıçak marifetiyle hamuru biçimlendirdim*." (s. 364) Şems yaptığı hamurun Hz. Meryem olduğunu anlayarak ona "*Meryem'i mi özlersin*?" (s. 364) diye sorar. Kerra, kimseyi özlemediğini, din değiştirerek Müslüman bir kadın olduğunu söyler. Şems ona bir hikâye anlatarak aslında Hz. Meryem'i özlemesine gerek olmadığını anlatır. Maksat Allah'a bağlanmaksa o da Hz. Meryem'e ulaşıyorsa onu sevmeye, ona dua etmeye devam edebileceğini ifade eder:

"*Demek istediğim o ki Meryem Ana'yı özlemene gerek yok. Çünkü onu terk etmene gerek yok. Eğer bir kadın peygamber gelseydi, o hiç şüphesiz Meryem olurdu. Seni Allah'a bağlayan, O'na çağıran Meryem'se, O'na bildiğin yoldan yönel. Müslüman bir kadın da Meryem Ana'yı hayırla, duayla zikredebilir.*" (s. 365)

Eserde, Şems, Mevlânâ'yı aramak için yolda rastladığı köylünün kağnısı ile birlikte Konya'ya gelir. Kendine kalmak için Şekerci Han'ını uygun bulur. Handaki odasına yerleştikten sonra Konya'yı dolaşmaya çıkar. Dillerin, dinlerin farklılığına rağmen bir arada yaşayan insanlar görür:

"*Her adımda bir başka dil, bir başka din, hacılara, Yahudi tacirlere, Budist rahiplere, Frenk olanlara, Çin-i macinden cambazlara, Hintli yılan oynatıcılarına, efsunperver mecuzilere ve Urum filozoflarına denk geldim.*" (s. 144)

Her gittiği yerde insanların Mevlânâ'dan bahsettiklerine tanık olur. Mevlânâ'nın halk tarafından bu denli sevilmesinin onu nasıl etkilediğini merak eder. Bir yandan Konya'yı gezmeye devam eder. Yıkılmış evlerin ve bahçelerin bulunduğu yerlere doğru yönünü çevirir. Bahçesinde güzel güllerin bulunduğu bir ev dikkatini çeker. Olağanüstü güzellikte bahçesi olan evin sahibini merak eder. O tarafa doğru yönelir. Birden karşısına iri yarı, bed görünümlü hünsa çıkar. Hünsa oranın bir kerhane olduğunu, dervişlere göre bir yer olmadığını söyler. Şems ona gül bahçesine hayran kaldığını, onu seyretmek için oraya kadar geldiğini belirtir. Hünsa ona gül bahçesini kerhanede çalışan "çöl gülü" namlı bir kızın yetiştirdiğini söyler. Şems, oradan ayrılmadan önce, günü gelince bu kızın manevî yolculuğa çıkacağını ve burayı terk edeceğini söyler.

Çöl Gülü bir sabah uyandığında Mevlânâ'nın vaazını dinlemek için içinde bir heyecan duyar. Güçlükle hünsadan izin alır ve erkek kılığına girerek Mevlânâ'nın vaaz vereceği camiye gider. Mevlânâ o gün dünyada yaratılan ne varsa hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığını, her şeyin zıddıyla var olduğunu anlatır. Mevlânâ'nın vaazını dinleyen Çöl Gülü burada huzur ve sükûn bulur: "*Bu öğleden sonra hıncahınç kalabalık bir camide Rumi'yi dinlerken bir dinginlik, bir huzur geldi üsbütüne.*" (s.159)

Çöl Gülü, Mevlânâ'nın vaazını dinlemekten büyük zevk alır almasına, fakat onun erkek kılığına girerek oraya geldiği anlaşılır ve etrafındaki insanlar onu kötü bir kadın ya da ahlâksız bir kadın olduğunu söyleyerek linç etmeye kalkarlar. O esnada caminin yanında bulunan Şems onlara, vaazı dinlerken Çöl Gülü'nü fark eden insanlara "*Demek camiye gidip, sağdakine soldakine bakıyorsunuz. Hakiki mümin, yanındaki çıplak dahi olsa haramı fark etmez.*" (s.163) diyerek asasıyla onları dağıtır. Hayatı boyunca birçok zorluk, sıkıntı, keder yaşayan Çöl Gülü'nü, bu en son yaşadığı hadise derinden etkiler. Camiye gittiği için çok pişman olur. Şems ona susamış bir köpeğe su verdiği için Allah tarafından günahları affedilen fahişenin hikâyesini anlatır. Ona Baba Zaman'ın verdiği ipek mendili verir: "*Ne zaman şüpheye düşsen, sana kendi içinin temizliğini hatırlatır.*" (s. 177)

Çöl Gülü'nün patronu hünsa, o günden sonra onun hiçbir yere gitmesine izin vermez. Şems o günden sonra her hafta Çöl Gülü'nü ziyaret eder: "*Ama Şems geçtiğimiz aylar boyunca hemen her hafta ziyaretime gelmişti.*" (s.267) Çöl Gülü, Şems'in kimseye yakalanmadan onu ziyarete gelmesini bir türlü anlayamaz. Şems ona uygun gelen bir vakitte hiç durmayıp kerhaneyi terk etmesini tavsiye eder: "*Hazır olduğunda hiç arkana bakma. Çık git bu kerhaneden.*" (s.267) Çöl Gülü, Şems'in hiçbir çıkar ve menfaat gözetmeksizin yardımcı olması karşısında ona şükran borçludur. Şems, Çöl Gülü'ne her türlü hal ve şartta ümitsiz ve köbütünser olmamayı tavsiye eder:

"*Karamsar olma Çöl Gülü, kendini tasavvufa adamak istiyorsan, bu arzunda samimiysen, bil ki karamsarlığa yer yok bizim yolumuzda… Kendini çaresiz hissetme. Hakk'ın sıfatları arasında ne acizlik var, ne bedbinlik.*" (s.267)

Hünsanın koruması olan Baybars, bir gün kerhaneye Çöl Gülü ile birlikte olmak için gelir. Çöl Gülü'ne onu artık kendine bir dost tutacağını, çalışmasına gerek kalmadığını söyler. Çöl Gülü, Baybars'ın teklifini reddeder. Kerhaneden ayrılacağını, kendini ibadete adayacağını söyler ve böylece Baybars'ın hışmına uğrar. Baybars onu öldüresiye döver. Çöl Gülü âdeta ruhunun bedeninden ayrıldığını hisseder.

Çöl Gülü, Baybars'tan yediği dayaktan sonra kalan ömrünü Allah'a, ibadete adamaya karar vererek çalıştığı kerhaneden kaçar. Mevlânâ'nın evine giderek Şems'i sorar. Kerra'ya kerhaneden kaçtığını, gidecek yeri olmadığını söyler. Kerra, bir süre sonra Mevlânâ'yla birlikte gelen Şems'e onu burada bekleyen bir fahişenin olduğunu söyler. Şems ilk önce çalıştığı yerden kaçtığı için Çöl Gülü'ne "*Helal olsun! Demek sonunda başardı.*" (s. 327) diyerek sevincini belirtir ve Kerra'ya hiç durmayıp kadını içeri almasını söyler. Kerra ise bir fahişe ile aynı evde kaldıklarında konu komşunun ne diyeceğini söyleyerek endişelerini belirtir. Şems, Kerra'ya şöyle cevap verir:

"*İyi de Kerra, zaten hepimiz aynı çatı altında yaşamıyor muyuz? Veziri de dilenci de, bakiresi de fahişesi de, âlimi de cahili de... İşte hepimiz buradayız ya! Aynı gök kubbealtında!*" (s. 327)

Şems, sürur içinde "*Hoş geldin! Safalar getirdin.*" (s. 327) diyerek Çöl Gülü'nü karşılar. Ona bir daha o yere dönmeyeceğini, bundan sonraki hayatında Allah'ın yardımı ile ona yakın bir kul olacağını belirtir.

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ'nın ilk eşi Gevher Hatun, Şam ve Halep'te yedi yıl kaldıktan sonra Konya'ya dönüş yolculuğunda Malatya'da sıtma hastalığına yakalanır. Konya'ya döndükten kısa bir süre sonra da vefat eder. Mevlânâ'ya ikinci defa evlenmesi için birçok kişi ısrarcı olur. Yakın arkadaşı Sadreddin Konevî de onun ziyaretine gelerek Konya'da kocası vefat etmiş dul bir hanımdan bahseder. Sadreddin Konevî, Mevlânâ'ya bu hanımla evlenirse hem ona hayat arkadaşı olacağını hem de bu hanımın bir sahibinin olacağını dile getirerek onu evlenmeye ikna eder: "*Ona hem sahip çıkmam hem de bana bir hayat arkadaşı gereği beni onunla evlenmeye ikna etti.*" (s. 83)

Mevlânâ'nın ikinci eşi Kerra Hatun, Rum asıllı, sonradan Müslüman olmuş bir ailenin kızı ve iki çocuklu dul bir hanım olarak tanıtılır:

"*Ailesi aslen Bizans Rumlarından olan Kerra Hatun, Haçlı seferlerinin zulmünden Konya'ya kaçan ve Konya'da Müslümanlığı seçmiş olan bir babanın kızıdır. İlk eşi Şah Muhammed vefat edince oğlu Yakup ve kız Kimya ile dul kalır.*" (s.83)

Mevlânâ, Kerra Hatun ile evlenmeden önce Sadreddin Konevî'nin evinde onunla buluşur. Ona ilk eşi Gevher Hatun gibi sadık bir eş olacağına inandığını, talebeleri, müritleri ve halkı ile ilgilenmesi gereken birçok vazifesi olduğunu, zaman zaman onu ihmal edebileceğini ifade eder. Kerra Hatun ise, Mevlânâ'ya onu önceden tanıdığını, onun gibi bir âlimin eşi olmanın ona gurur vereceğini ifade eder.

Mevlânâ'nın çocukları çok seven biri olarak onun çocuklarına da iyi bir babalık yapacağını belirtir. Kerra Hatun'un ilk evliliğinden bir kız bir erkek olmak üzere iki çocuğu olmakla birlikte Mevlânâ ile evliliğinden de iki çocuğu dünyaya gelir: "*Kerra Hatun, güzellik ve olgunlukta örnek bir kadındı. Kızım Melike Hatun, en küçük oğlum Emir Alim Çelebi bu evlilikten dünyaya gelmişlerdir.*" (s. 84) Çarşı, pazar gibi ev alışverişlerinden pek de hoşlanmayan Kerra Hatun, Mevlânâ'nın sohbet meclislerine katılarak onu dinlemeyi sever. Mevlânâ'nın yanından ayrılmak istemez. Mevlânâ Kerra Hatun ile en çok kıskançlık sebebiyle tartıştıklarını hatırlar. "*Kerra ile en çok tartışmamız Şems için olacaktı.*" (s. 84) Kerra Hatun, Mevlânâ ve Şems ilişkisini başlangıçta anlamasa da ona olan sevgisi sebebiyle bu ilişkiye sessiz kalmayı tercih eder. Kerra Hatun'un Mevlânâ ile aralarında şöyle bir diyalog geçer:

-Vaktini sürekli Şems'e harcıyorsun. Senin bir ailen var, galiba aklından çıktık!..

-İlahi aşk yolundaki gönüldaşımı sen de mi kıskanıyorsun?

-Şems'ten ayrıl, dünyanı da ahretini de batıracaksın.

-Dünya ile nikah kıymak isteyenden, dünya mehir olarak dinini ister. Dinini hiçbir paraya pula minnet etmeden satmayan, âşıklardır.

-Şems'i kendinden uzak tut ve ailene dön." (s. 84-85)

Mevlânâ, Kerra Hatun'u ona olan sevgisinden ve kıskançlığından kaynaklanan sitemli sözleri karşısında üzülür. Ona Şems olmadan bir gurbet olarak telâkki ettiği dünyanın sıkıntılarına katlanamayacağını, Şems'in bedbin olan gönlünü teselli ettiğini belirtir:

"*Ben dostum, yarenim Şems olmadan bu çirkin gurbetin çileli yollarından nasıl geçerdim? Bana kim teselli verdi? Meyus ve muhtaç kalbimi kim sevindirdi? Şems yetişmeseydi imdadıma, akıbetim nasıl olurdu?*" (s. 85)

Mevlânâ, Şems ile ilgili bu izahları yaptıktan sonra Kerra Hatun'dan çıktığı bu manevî yolculukta ona destek olmasını, onu daha fazla üzmemesini ister. Kerra

Hatun, Mevlânâ ile Şems ilişkisinde ilk başta Mevlânâ'nın onları ihmal ettiğini düşünür. Şems onu terk edince eşinin perişan bir hale düştüğünü görünce Mevlânâ'nın daha fazla üzülmesini istemediğinden onun ikinci gelişinden sonra bu ilişkiyi kabullenir. Şems'in Mevlânâ ile beraberken onlarla görüşmesini yasaklaması üzerine bu duruma boyun eğer: "*Kerra Hatun buna boyun eğdi ama Şems'e karşı itaatkâr olduğu için değil, benim üzülmemi istemediği için ...*" (s. 157)

Kerra Hatun, Mevlânâ'nın Şems ile ilgili dedikoduların çıkma sebeplerini Alâeddin'e anlattıktan sonra Alâeddin'in öfkesi ve kinini yatıştırmak amacıyla onunla konuşur. İlk başlarda Şems hakkında onun gibi suizanda bulunduğunu fakat sonradan onun bir mürşit, veli, dost olduğunu anladığını, dedikodulara kulak asmamasını söyler:

"- *Başlangıçta Şems hakkında ben de senin gibi düşünüyordum. Zamanla öğrendim ki Şems meczup değil, mürşit, deli değil veli ve düşman değil dostmuş. Oğlum etrafın laflarına kulak asma. Unutma, sen şimdilerde Konya'nın hayran olduğu, gelecekte bütün cihanın hayranlık duyacağı bir babanın ciğerparesisin. Ona göre davran. Dışarıdakiler seni kullanmaya çalışıyor.*" (s. 179)

Mevlânâ'nın yorgun ve halsiz bedenini gören Kerra Hatun, onun ölmesinden endişe ederek Allah'a "*Duam odur ki Rabbim benim kalan ömrümü sana versin, sen yaşa ben öleyim.*" (s. 250) diye dua eder. Mevlânâ, eşi Kerra Hatun'un samimi bir şekilde dua ettiğine inandığını ifade eder, fakat ona "*Bil ki benim hoşnutluğumu diliyorsan, sevgiliye kavuşmamı geciktirecek dualar okuma."* (s. 250) diyerek bir an önce Allah'a kavuşmak istediğini belirtir.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ, Gevher Hatun'un vefatından sonra Konya'da yaşayan dul bir hanım olan Kerra Hatun ile evlenir. Umurbek, Şerafeddin Lala'ya gönderdiği mektubunda Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Kerra Hatun'un evliliği hakkında "*son zamanlarda yüzümüzü güldürecek en hoş olay*" (s. 119) diye bahseder.

2.2.2.3. Çocukları

2.2.2.3.1. Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın büyük oğlu Baha, babasının en iyi dostu, en büyük destekçisi ve yardımcısı; küçük oğlu Alâeddin ise babasının yaşadığı hadiseler karşısında son derece kayıtsız ve umursamaz bir tavır içinde karşımıza çıkar. Mevlânâ ve ailesi, Belh'ten göç ettiklerinde uğradıkları yerler arasında Larende de vardır. Mevlânâ, Gevher Hatun'la burada evlenmiş, çocukları Baha ve Alâeddin burada dünyaya gelmiştir: "*Larende.. Baha da Alâeddin de orada doğmuşlardı.*" (s. 36) Baha, büyük oğlu olmakla birlikte Alâeddin ile aralarında bir yaş vardır: "*Baha tatlı kara gözleriyle bakıyor, gülümsüyordu. Ondan bir yaş büyüktü.*" (s. 28) Her ikisi de Mevlânâ'nın ilk evliliğinden olan çocuklardır. Baha, adını dedesi Bahaeddin Veled'den almıştır.

Şems'in Konya'dan ikinci gidişinin anlatıldığı bölümde 15 Şubat 1246 yılının karın yolları kapadığı soğuk bir kış gününde Şems, hiçbir iz bırakmadan Konya'yı terk eder. Şems'in Konya'yı terk ettiğini anlayan Mevlânâ, hemen büyük oğlu Baha'nın yanına gelir. Baha, Gevhertaş evindeki hücresinde o esnada dedesinin kitabı *Maârif*'i okumaktadır. Babasının telâşlı halini görünce kötü bir şey olduğunu anlar:

"*Güzel bir genç adam… Çekik kaşları, kocaman parlak gözleri, ince bıyıkları ve elmacık kemikleri çıkık, anlamlı yüzüyle bu adam tam bir Ortaasyalı. Gerçi büyük bir dikkatle önündeki kitaba bakıyor, ama belli ki okumuyor.*" (s.10)

Mevlânâ, oğlu Baha'dan koşarak gidip herkesi uyandırmasını, Şems'i aseslere[402] sormasını, akla gelebilecek her yerde aramasını, yalvarıp yakarıp onu getirmesini ister. Baha babasının en yakın dostu olarak yanına yardımcılarını alır ve

[402] Ases, "*Gece devriye gezen, gece bekçisi.*" dir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 93

onun direktifleri doğrultusunda Şems'i her yerde arar: "*O, Mevlana'nın en yakın dostu, en sevgili oğluydu, ne yapılması gerektiğini bilirdi.*" (s.12)

Medrese öğrencileri, Şems gittikten sonra kederinden yemeyen, içmeyen, kimseyle konuşmak istemeyen Mevlânâ'yı dört aydır göremediklerini, onun feyzinden istifade edemediklerini Baha Veled'e arz ederler. Mevlânâ'nın en yakın dostu olan Baha, babasının içindeki yangını bizzat müşahade ediyor ve bu konuda "*o izin vermedikçe*" onunla konuşmalarının mümkün olmadığını, bu hasretin ancak Şems'in gelmesi hâlinde biteceğini belirtiyor.

Şems, Konya'yı terk ettikten sonra onun odasına kalmaya başlayan Alâeddin, Gevhertaş evinde aylardır yaşananlara kayıtsız kalmakta, babasının hüznünü, derdini umursamayan bir tavır takınmaktadır. Kimya, Alâeddin'in Şems'in odasında kalmasını ona karşı bir saygısızlık olarak görür. Alâeddin ise Kimya'ya ilgi duymakta, hücresinin penceresinden onu gözetlemektedir. Kimya, onun bakışlarından, onu takip etmesinden rahatsız olmaktadır.

Baha, bir gün Alâeddin'le konuşmaya gider. O "*tatlı kara gözleriyle*" gülümseyerek babalarının hatırını sormasını, ondan uzak durmaması gerektiğini belirtir. Zira nice uzak ülkelerden onu görmek için, onun duasını almak için gelenlerin olduğunu, onun ise bu kadar yakınında olup ondan uzak olmasının doğru olmadığını anlatmak ister. Alâeddin, babasının artık değiştiğini ifade eder:

"- O Mevlana yok artık! Babamız şimdi herkesten kaçıyor. Bir garip oldu. Anlaşılmaz şeyler yapıyor. Şiirler söylüyor, semâ ediyor. O, bu ülkenin en ergin kişisi olarak şeriatın, düzenin, dengenin bekçisiydi. Şimdi şeriatı, düzeni, dengeyi unuttu. Okuduklarını hiçe sayıyor, öğrettiklerini inkâr ediyor." (s. 29)

Baha, Alâeddin'in eleştirilerine karşı bu gibi hallerin tasavvufun ruhunda var olduğunu, Şems'in ona kendi varlığını gösteren bir ayna olduğunu, ayrıntılarda boğularak hakikati göremediğini dile getirir. Alâeddin eleştirilerine devam eder:

"*Neredeyse medreselerin kapısına kilit takacaksınız. Rebab sesinde kaybolacaksınız. Kitaplar toz bağladı. Dersler kesildi. Bilginlerin kaşları çatık. Çünkü hiçbiri artık Mevlâna'mızdan iltifat görmüyor. Ah Bahaeddin… Onu çok seviyorum. Anlatamayacağım kadar çok. Büyüklüğü altında eziliyorum. Yokluğuna hayranım, azametine kurbanım. Ama nasıl oluyor da Sultânü'l-Ulemâ'nın oğlu Seyyid Burhâneddin'in öğrencisi, bilginler bilgini Mevlâna keçecilerle sohbet ediyor, papazlara konuk oluyor, hallaçlarla dostluk tutuyor, dervişlerin meclisinden çıkmıyor, semâ etmekten baş alamıyor. Ne idüğü belirsiz bir serseri dervişin aşkına…*" (s. 29-30)

Baha, Alâeddin'e hak erenlerini kendi değer ölçülerine göre değerlendirmemesi gerektiğini belirterek açıklama yapar:

"*Bilinenlerin ötesinde, dedi, nice bilinmeyenler var. Hak erenlerinin kârı bizim alışverişimize sığmaz. Mevlâna'yı kendi ölçülerin içinde görmeye çalışma, zorlama. Keçeciler, dericiler, hallaçlar… Onun yüceliğine ne noksan düşürür? Önemli olan insandır. Önemli olan insanı bulmak, onu sevmektir. Kardeşim, kalbinin kapılarını aç. Kusur görmeden sevmesini öğren.*" (s. 30)

Alâeddin, Baha'dan daha fazla nasihat istemediğini, her koyunun kendi bacağından asılacağını dile getirir. Baha, Alâeddin'e onunla kardeş olduklarını, ne düşünürse düşünsün, onu sevdiğini belirtir.

Bir gün Şam'dan gelen ulaklar, Şems'ten bir mektup getirirler. Bu mektupta Şems'in Şam'da olduğunu öğrenen Mevlânâ, Baha'yı Şems'i gidip getirmesi için görevlendirir. Sultan Veled babasının isteğinini hiç sorgulamadan, kayıtsız şartsız bir itaaatle "- *Evet aziz babam, merak etmeyin, hemen hazırlanır, yola çıkarım*" (s. 34) der ve yirmi yoldaşı ile birlikte Şam yolculuğuna çıkar.

Mevlânâ'nın Şems ile coşan, aşka gelen gönlü o ebediyen ortadan kaybolduktan sonra Salâhaddin Zerkûbi ile durulur. O, sohbet arkadaşı Salâhaddin ile bağlarını daha da kuvvetlendirmek için oğlu Baha'yı, Salahaddin'in kızı Fatma ile evlendirir: "*Mevlânâ, Selâhaddin ile aralarındaki dostluğu maddi bir takım bağlarla da bağlanmak için bazı çareler arıyordu*." (s.182)

Fatma, karakter itibariyle dünya hayatına meyl etmeyen, daha çok manevî âlemle hemhâl olan bir hanımdır: "*Genç Fatma hemen de her gün oruçluydu. Az yer, az uyur, az konuşur… Yaşına göre büyük bir cüret ve cesaretle Hak yaradanın sırlarına dudak uzatırdı.*" (s.183) Onun bu özelliği, dünya hayatı ve manevî hayatı bir dengede tutan Baha ile aralarının açılmasına sebep olur. Mevlânâ, çocuklarının hayatı ile ilgili, onlara nasihatte bulunan ve çözüm üreten bir baba olarak Fatma'nın sararmış ve gülmeyen yüzünden hemen durumu anlar ve Baha'ya eşini incitmemesi gerektiğini ihtiva eden bir mektup yazar:

" '*Umulur ki, oğlumuz ona haksızlık etmez. O kadın; doğuştan getirdiği sabırdan dolayı şikâyet etmez. Salah'ın tertemiz çocuklarının koruyucusu olan ilâhî ruhların gözetiminden sakınmak gerekir. Babanın, kendinin ve bütün kabilenin yüzünü ak etmek için Fatma Hatun'un hatırını aziz tutasın. Her gün ve geceyi düğün günü ve gecesi bilesin. Sen onu gönül ve can tuzağı ile avlamaya çalış. Onun nasıl olsa avlandığını ve artık tuzağa gerek kalmadığını sanma. Çünkü bu, kadın ve erkek alışverişini yüzeyde görenlerin yoludur. Fatma Hatun eskiyecek cinsten değildir. Tanrı'nın ezeli yardımı onların kapı ve duvarlarını her zaman nurlu ve ıtırlı bulundurmayacak kadar az mıdır sanıyorsun? Oğlum sen bu vasiyeti gizli ve saklı tutasın ve hiçbir kimseye söylemeyesin*..' " (s.187-188)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi, Mevlânâ'nın ilk eşi Gevher Hatun'dan olan çocuklarıdır. Bahaeddin Veled, yedi yıl kaldığı Larende'de on sekiz yaşına gelen oğlu Mevlânâ Celâleddin'i Semerkandlı Hoca Lala Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun ile evlendirir. Mevlânâ'nın bu evliliğinden Mehmed Bahaeddin (Sultan Veled) ve Alâeddin

Mehmed adında iki oğlu olur. Mevlânâ, Gevher Hatun'un vefatından sonra Kerra Hatun'la evlenir. İkinci eşinden de Muzaffereddin Âlim Çelebi adında bir oğlu ile Fatma Melike adında bir kızı olur. (s. 58)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında Bahaeddin, güzel bir yüze ve ahlâka sahip, itaatkâr biri iken kardeşi Alâeddin ise onun tam zıddı isyankâr, öfkeli, fevrî ve Şems'e karşı düşmanca bir tutuma sahip biri olarak anlatılır. İki kardeşin bu özellikleri babaları Mevlânâ ve Şems ile ilişkilerinde belirleyici rol oynar. Alâeddin, evin içinde koşar adımlarla yürürken o anda yanından geçen Şems'e çarpar. Şems az kalsın yıkılacak gibi olur. Alâeddin'i yavaş olması konusunda uyarır. Alâeddin ise Şems'in azarlar tarzda konuşmasından Kimya yanında olduğu için rahatsız olur. Şems'ten özür dilemek yerine asıl kendisinin yere düşeceğini belirtir. Şems'e göre Alâeddin'in özellikleri şöyledir: "*Boyun eğmeyen bir çocuktu Alâeddin; bendine sığmayan, döküldüğü kabın şeklini almayan bir çocuk.*" (s. 153) Şems, Alâeddin'e böyle koşar vaziyette olmasının sebebini sorar ve ondan özür dilemesi gerektiğini söyler. Alâeddin, ona, "*Kusura bakma*." (s. 153) diyerek Karatay Medresesi'ndeki derse yetişeceğini belirtir. Kimya Hatun da hemen arkasından gider.

Şems, Konya'ya geldiği ilk günden itibaren Alâeddin'in ona olan düşmanlığının hiç bitmediğini ifade eder: "*Buraya geldiğim ilk günden beri gözlerindeki o düşmanca parıltı hiç eksilmemişti yüzünden*." (s. 153) Alâeddin'in iyi bir dersi hak ettiğine inandığını, fakat sabrettiğini belirtir. Evin içinde biraz daha ilerleyince bu kez karşısına Mevlânâ'nın büyük oğlu Bahaeddin çıkar. Şems, Bahaeddin'in mizacının Alâeddin'den farklı olduğunu şu sözlerle anlatır: "*Alâeddin ateşse, Bahaeddin suydu; Alâeddin fırtınaysa, Bahaeddin sükûnet, Alâeddin öfkeyse, Bahaeddin huzur; Alâeddin isyansa, Bahaeddin boyun eğiş.*" (s.153) Sultan Veled, Şems'e kardeşinin meşrebi düzgün biri olmadığını, babasının ne yapıp ettiyse onu bir türlü terbiye edemediğini söyleyerek onu bağışlamasını rica eder: " '*Bağışlayın şeyhim,' diyerek elime sarılıp öptü, kardeşim yabanidir, kıymet bilmez. Babam ne yaptı, ne ettiyse bir türlü terbiye olmadı bu çocuk.*" (s. 154) Şems, Sultan Veled'in onun gönlünü alır mahiyette konuşmaları karşısında memnuniyetini onun yanağına

dokunarak belli eder: "*Usulca dokundum bu cismi güzel, ruhu güzel, sözleri güzel çocuğun yanağına.*" (s. 154)

Romanın başkahramanı Karen, İzzet Efendi'ye şimdi Şems'in öldürülme olayına Alâeddin'in karışıp karışmadığını sorduktan sonra Şems ve Kimya ilişkisine dair yazılanlardan bahseder. Alâeddin'in Kimya'ya âşık olduğu, Kimya'nın da ona ilgi duyduğu, fakat bu karşılıklı sevgiye rağmen Mevlânâ'nın Kimya'yı Şems ile evlendirdiği, hattâ Şems'in Kimya'nın ölümüne sebep olduğunu aktarır. İzzet Efendi, Şems hakkında söylenenlerin birer iftira olduğunu ifade eder:

"*Bütün bunların Şems Hazretleri hakkında uydurulan iftiralar olduğunu düşünüyorum. O iki dünya sarrafının, nefislerine yenileceklerine inanmıyorum. Böyle bir şey olmaz. Şems Efendimizin yeri geldiğinde acımasız olduğu bir gerçektir, ama hak edenlere. Mevlânâ hazretleri ise bırakan kötülük etmeyi, kötülük düşünmeyi bile beceremez.*" (s.354)

Alâeddin'in Şems'in öldürülme olayına karıştığı için Mevlânâ'nın onu evlâtlıktan reddettiğine dair konuya gelince İzzet Efendi, Mevlânâ gibi birisinin gönlünde kinin barınamayacağını, dolayısıyla onun böyle bir şey yapmayacağını söyleyerek şu açıklamayı yapar:

"*Hiç kuşku yok ki oğlunu affetti, Alâeddin Çelebi'nin mezarının üzerindeki sandukaya şöyle yazmıştı: 'Ey kerim olan Allah! Eğer sen yalnız iyiliği kabul ediyorsan, suçlular kime yalvarıp yakarsın? Neden böyle yazdığını söyleyen dostlarına da şu açıklamayı yaptı: 'Gayb âleminde, o gül yüzlü Şems'le konuştum. Bana, Alâeddin Çelebi'yi affettiğini, bütün suçlarını bağışladığını söyledi.' Büyük şeyhi, Alâeddin'i bağışlayınca, Mevlânâ Hazretleri de bu hayırsız oğlunu bağrına bastı.*" (s. 355)

Karen, İzzet Efendi dile getirmese de Mevlânâ'nın sözlerinden oğlunun hatalı olduğunu fark eden bir babanın anlaşıldığını ifade eder.

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Mevlânâ'nın oğulları Sultan Veled ve Alâeddin, birbirinden çok farklı mizaçta iki kardeş olarak anlatılır. Her ikisi de babaları ile gurur duymakla birlikte Sultan Veled akıllı, anlayışlı, vefalı, itaatkâr olup babasının ahlâkının timsali, Alâeddin ise asabî, kavgacı, öfkesine yenik düşen, kalbi haset ve kinle dolu bir delikanlıdır. Sultan Veled, babasının Şems ile olan muhabbetini sorgulamadan olduğu gibi kabullenirken, Alâeddin ise babasını anlamadan yargılayan, ona birçok kötü ithamlarda bulunan biridir. Ayrıca Şems'in öldürülme olayını plânlayanlar arasında yer alması, Mevlânâ ile aralarında dargınlığa yol açmıştır.

Mevlânâ'nın Gevher Hatun'dan olan iki oğlu, onun vefatından sonra evlendiği ikinci eşi Kerra Hatun'la tekrar mutluluğu yakaladığı bir aile ortamında büyür, fakat buna rağmen Mevlânâ'ya göre Sultan Veled ve Alâeddin birbirinden çok farklıdır:

"*Sanki aynı toprağa yan yana aynı tohumdan iki tane ekilmiş; aynı güneş, aynı su verilmiş ama bir bakmışsınız tamamen farklı iki rebat boy vermiş.*" (s. 132)

Cüzzam hastası olan Dilenci Hasan, Mevlânâ'nın vaazlarının çok kalabalık olmasını bir fırsat bilerek onun vaaz vereceği camiye gider. Topladığı paraları cebine koyarak camiye girer ve vaazı dinlemeye başlar. Vaazı dinleyenler arasında en ön sırada Mevlânâ'nın, babaları ile gurur duyan iki oğlunu görür:

"*En ön safta Rûmî'nin iki oğlu oturuyordu. Tıpatıp rahmetli annesine çektiği söylenen büyük oğlan Sultan Veled ile duru bir çehresi, iri kirpikleri, badem gözleri, geniş bir alnı olan, lâkin etrafını ters ters süzen kardeşi Alâeddin. Her kisi de besmeli babalarıyla gurur duyuyordu.*" (s.141)

Mevlânâ'nın ilk eşi Gevher Hatun'dan olan küçük oğlu Alâeddin, Mevlânâ ile Şems karşılaştığı gün arkadaşlarıyla birlikte ava gittiği için o ana tanık olamaz. Avdan döndükten sonra bütün Konya halkının Mevlânâ ile Şems'in tanışmalarını,

Mevlânâ'nın onun karşısında saygıyla eğilmesini konuştuklarını işitir. Çocukluk yıllarından beri babasına hürmet edildiğini gören Alâeddin, bu duruma çok şaşırır. Zira ona göre babası, alt seviyede gördüğü Şems'in değil, ancak bir hükümdarın veya başvezirin önünde saygıyla eğilebilir.

Alâeddin, babasının "çulsuz bir derviş" olarak nitelediği Şems'e hürmetle eğilmesine sinir olduğu gibi bir de onların evinde kalacağını duyunca onların ne yaptıklarını, ne konuştuklarını duymak için bulundukları kapıyı dinlemeye koyulur. Onu bu hâlde iken bir seferinde üvey annesi Kerra Hatun, başka bir sefer de ağabeyi Sultan Veled görür. Alâeddin, onu uyaran ağabeyini çok da umursamaz. Hattâ onu rahatsız olunacak bir şey varsa onun da babasının ailesini ihmal edip vaktinin çoğunu bir yabancıyla geçirmesinin olduğunu söyler. Sultan Veled ile bilakis babasının yıllardır aradığı "ruhdaşı"nı bulduğu için sevinmeleri gerektiğini belirtir:

"*Babamız Tebrizli Şems'te senelerdir aradığı dostu, ruhdaşı, yoldaşı buldu. Çocuk gibi şikâyet edip sızlanacağına, onun için sevinmen gerek.*" (s.207)

Alâeddin, ağabeyinin sözlerinden sonra her ikisi hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunur:

"*İstiyor ki her şey sütliman, herkes mesut olsun! Çocukluğumuzdan beri böyleydi. O babamın gözdesi, terbiyeli, kâmil oğlan, bense haylaz, ele avuca sığmaz ve anlaşılmaz olan. Belki de herkesin yerine getirmesi gereken bir rol var bu dünyada. Ve eğer bütün fiyakalı roller kapılmışsa, sen de üstüne düşen kısmı sırtlanırsın, istese de istemesen de. Aile büyüklerinin biricik veliahtı, babamın ilk göz ağrısı olmak ağabeyimin rızkıydı. Benim payımsa geride kalmış sıfatları üstlenmek.*" (s.208)

Alâeddin kütüphanede kırk gün kalan Mevlânâ ve Şems'i yine dinlediği günlerden birinde onların ne konuştuklarını duyar. Şems, Mevlânâ'ya artık odadan çıkma zamanının geldiğini, zira ailesinin onun için kaygılanmış olabileceğini dile

getirir. Mevlânâ'nın eşinin ve çocuklarının onları anlayacak bir olgunluğa sahip olduklarını belirtir. Şems, eşini tanımadığını, fakat iki oğlunun birbirinden çok farklı mizaçta olduklarını ifade eder:

"*Zevceni bilmem ama iki oğlun yaz ve kış kadar farklı' dedi Şems. 'Hadis-i Şerif der ki: 'Oğul babanın sırrıdır.' Ama hangi oğul? Büyük oğlun ayak izinden yürür ancak küçük oğlan bambaşka bir mecraya akmakta. Haset, şüphe ve tenkit etmek yüreğini karartmış.*" (s. 208)

Alâeddin, Şems'in onun için söylediği sözleri duyunca kızarır, bozarır. Onu tanımadığı hâlde böyle şeyler söyleme cesaretini nereden bulduğunu düşünür. Şems, Mevlânâ'ya Alâeddin'in onu tanımadığını zannetse de onu tanıdığını, zira kırk gündür onları kapıdan gözetlediğini bildiğini ifade eder. Bu sözler üzerine çok şaşıran Alâeddin, apar topar odaya girer. Mevlânâ oğluna yaptığı davranışın kabalık olduğunu, onları rahatsız ettiğini belirtir. Alâeddin babasının ona çıkışmasına içerler ve Şems'in onun hakkında nasıl böyle konuşabildiğini söyledikten sonra babasını ailesini bırakıp Şems ile vakit geçirdiği için eleştirir:

"*Babacım, Kerra sizi çok özledi. Talebeleriniz de. Şu çapulcu dervişe bu kadar zaman ayırıp sevdiklerinize nasıl arkanızı dönersiniz?"* (s. 209)

Mevlânâ Alâeddin'den hemen odayı terk etmesini ister. Küçük yaşlarda annesini kaybeden Alâeddin, şimdi bu hadiseyle babasını kaybettiğini düşünür ve bütün bunların sorumlusu olarak da Şems'i görür*: "Tebrizli Şems yüzünden hayatımız altüst olmuştu. Bundan böyle hiçbir şey aynı olmayacaktı*." (s. 209) Sultan Veled, Alâeddin'in çocukluğunda da asabî, çabuk sinirlenen, en ufak bir meselede kavga etmeye hazır bir mizaçta olduğunu belirtir. Şimdi ise Alâeddin daha sinirli, öfkeli, çocukların bile ondan çekindiği biri haline gelir:

"*Gerçi Alâedin hep böyleydi; böyle tezcanlı ve alıngan. Çocukken de tepesi çabuk atardı 'Ne var ki son zamanlarda hep gergin, hep diken üstünde. Anında öfkeleniyor.*" (s. 248)

Sultan Veled, devamlı kızgın ve asık suratlı durması sebebiyle Alâeddin'in yüzünde çizgiler oluştuğundan bahseder. SultanVeled, birgün Mevlânâ'nın yazılarını temize çektiği sırada Alâeddin yanına yaklaşarak ne yaptığını sorar. Sultan Veled, " '*Babamın eski bir risalesinin suretini çıkarıyorum.' dedim. Bütün sohbetlerini temize çeki kopyalamak niyetindeydim.*" (s. 248) diye cevap verir. Alâeddin'e göre Sultan Veled boş yere uğraşmaktadır, zira babası sorumluluklarını yerine getirmeyerek medresedeki derslerini, camideki vaazlarını bıraktığı için bunun bir faydası yoktur:

"*Babamız ders vermeyi de, vaazları da bıraktı. Artık medresede müderrislikte etmiyor. Bütün meşgulliyetlerini bir kenara attı. Boş yere uğraşıyorsun*." (s. 248)

Sultan Veled'e göre bu durumun geçiçi olup, zamanı gelince Mevlânâ tekrar ders ve vaaz vermeye başlayacaktır.

Alâeddin'e göre Sultan Veled kendini kandırmaktadır. Zirâ Mevlânâ vaktinin çoğunu Şems ile geçirmekte, kimseyle görüşmemektedir. İnsanların babası ile Şems ilişkisine dair bol bol dedikodu yaptıklarını, Mevlânâ'ın itibarının kalmadığını, böyle giderse etrafında onu dinleyecek kimseyi bulamayacağını ifade eder. SultanVeled, Alâeddin'in hal, tavır ve hareketlerinden onun birine gönül verdiğini anlar, fakat bunun kim olduğunu bilemez. Ona Şems'i sevmese de misafir olduğu için saygı göstermek zorunda olduğunu belirtir:

"*Alâeddin, biliyorum Şems'i sevmiyorsun. Ama evimizde misafirdir, hürmet etmek gerekir. Hem neden elalemin dediğine kulak asıyorsun? Pireyi deve yapmanın anlamı yok.*" (s.249)

Alâeddin, SultanVeled'in sözlerine âdeta köpürür. Şems'in Konya'ya geldikten sonra onun ailesi üzerindeki etkisini bir "*felâket*" olarak görürken Sultan Veled'in bu durumu çok küçük bir mesele gibi değerlendirmesine sinir olur. Sultan Veled bir yandan da babasının sohbetlerini temize çekmeye devam eder. Mevlânâ'nın öğretilerini gelecek nesillere ulaştıracak bu iş yaptığı için gurur duyar:

"*Aradan bin asır bile geçse insanlar babasının ayetlerini okuyup feyz alabileceklerdi. Nesilden nesile bu malûmatın intikalindan ufak da olsa bir payım olması gurur veriyordu.*" (s. 249)

Sultan Veled yaptığı işe kötü bir nazarla bakan Alâeddin'in asıl öfkesinin Şems'e değil, babasına olduğuna inanır:

"*Alâeddin kızgındı babama; kendini yeterince koruyup kollamadığını düşünüyor ve bütün itibarına rağmen, annemizi genç yaşında alıp götüren ölüm karşısında çaresiz kalmış olmasını kabullenemiyordu.*" (s. 250)

Sultan Veled, Alâeddin'den, Şems ile ilgili olarak, babasını hatırı için az da olsa ona hürmet göstermesini ister. Bir an onun Şems ile arasının iyi olacağı düşünerek ümitlenir, fakat nice zaman sonra bu konuda yanıldığına anlar.

Mevlânâ ve Şems'in arzusuyla bir semâ âyini düzenlenir. Semâ âyinine her makam ve mevkiden insan katıldığı gibi devrin padişahı Sultan Keyhüsrev de katılır. Sultan Keyhüsrev, âyini çok beğenir ve tören bittikten sonra memnuniyetini bir kese altını sahneye fırlatarak gösterir. Yaptığı işin gururu ile meydandan çıkacağı sırada fırlattığı bir kese altın ayaklarının dibine düşer. Şems, sultana altınları iade eder. Şems'i bu davranışı sebebiyle kınayanlar arasında Alâeddin de vardır: "*Ve ne ilginçtir ki kızgınlıkla çıkıp giden bu güruhun içinde Rûmî'nin en eski müritlerinden iki tanesi ve öz oğlu Alâeddin de vardır.*" (s. 333) Alâeddin "*zındık*" diye hitap ettiği Şems ile babasının ilişkisi sebebiyle yeterince utanç yaşadığını, bir de üstüne "*müzik ve raks*" diye nitelediği semâyı görünce iyice çileden çıkar. Babasının, onları, Konya

halkının önünde küçük düşürmeye hakkının olmadığını düşünür. Ona göre semâ, "*yüce din âlimine yakışmayacak türden pespaye bir dans gösterisi*"dir. Önceden Mevlânâ'nın oğlu olmakla iftihar eden Alâeddin şimdi ise başka birinin çocuğu olmayı yeğler.

Alâeddin, semâdan hoşlanmadığı gibi törenden sonra Şems'in sultana karşı davranışını küstahça bularak bundan son derece rahatsız olur. Safını belli etmek maksadıyla da Şeyh Yasin ve talebeleri ile birlikte oradan ayrılır:

"*Keyhüsrev'in ardından Şeyh Yasin ile öğrencilerinin salondan çıktığını görünce, ben de onlara katıldım. Şehir halkı Şems'in yanını tuttuğumu zannetsin istemem. Ağabeyimin aksine benim babamın kuklası olmadığımı herkes anlasın.*" (s. 334)

Alâeddin o akşam eve dönmeyerek geceyi Şeyh Yasin'in talebelerinden İrşad ve birkaç arkadaşı ile geçirir. İrşad da Şems'in eve bir fahişe getirdiğini öğrenir. O gece, Şems'in Konya'dan gitmesi gerektiğine karar verir: "*Tebrizli Şems ya bu deveyi bizim istediğimiz gibi güdecek ya da bu diyardan gidecekti.*" (s. 334) Alâeddin ertesi gün Şems ile bu konuyu görüşmek üzere onun yanına gider. Şems, ona, âyini nasıl bulduğunu sorar. Alâeddin ona şöyle cevap verir:

" '*Hiç beğenmedim. Rezaletin daniskasıydı.' dedim. 'Oyun oynamayı keselim, tamam mı? Seni hiç sevmedim. Babamın itibarını daha fazla mahvetmene müsaade etmeyeceğim.*' " (s. 335)

Alâeddin, Şems'e çatmaya devam eder. O gelmeden önce mutlu ve huzurlu olduklarını, babasının itibar edilen büyük bir âlim olduğunu, ikisi arasında hiçbir benzerlik olmadığını belirtir. O esnada Alâeddin'in içinden Şems'in canını yakmak için yumruk atmak geçer, fakat birden bire dizlerinde mecalin olmadığını hisseder. Şems'in ona büyü yaptığını düşünür. Şems, Alâeddin'e bir hikâye anlatarak aslında Mevlânâ ile kendinin bir olduğunu ifade eder:

" '*Halbuki ne dediğim çok açık. Sen de şaşı çırak gibi baktığın her yerde ikilik görüyorsun' dedi Şems. 'Babanla ben tekiz. Beni kırarsan onu da kırarsın, anlamıyor musun Alâeddin?'* " (s. 337)

Alâeddin Şems'in bu açıklamalarına rağmen babasıyla aralarında hiçbir benzerlik olmadığını ve kendisi ortadan kalktığında babasını esirlikten kurtaracağını ifade eder.

Alâeddin, Şems öldürüldükten sonra babası ile konuşmaya ilk başta cesaret edemez. Bir süre geçtikten sonra cesaretini toplayıp onunla konuşmaya gider. Ona Şems'in öldürülmesinde bir dahlinin olmadığını anlatmaya çalışır, fakat Mevlânâ buna izin vermeyerek konuşulacak bir şey olmadığını söyler:

"*Babam parmağını kaldırıp lafımı kesti. 'Sus evlât! Senden duymak istediğim bir şey yok. Sana söyleyecek sözüm de yok. Bundan böyle aramızda kelimeler kurudu.*" (s. 400-401)

Alâeddin babasına yemin ederek *Kur'ân*'a el basabileceğini, masum olduğunu söylese de Mevlânâ "*Ben değildim dersin ama cüppenin kenarlarında onun kanı var.*" (s. 401) diyerek ona inanmadığını söyler. Alâeddin hemen cüppesinden bir leke var mı diye kontrol eder. Cüppesinin temiz olduğunu görür, fakat Mevlânâ'nın onu bu sözle tuzağa düşürdüğünü anlar. Zira bu işlerle ilgili olmayan biri hemen cüppesinde bir şey var mı diyerek kontrol etme ihtiyacı hissetmeyecektir. Alâeddin, Hıristos'un meyhanesinde cinayeti plânlayanlar arasında olduğunu, her şeyden haberinin olduğunu, hattâ Şems'in her gece avluya çıkıp tefekkür ettiği bilgisini kendisinin verdiğini, fakat kavgada yer almadığını itiraf eder:

"*Kavgaya katılmadım. Şems'e saldıranlar arasında yer almadım. Onu yapan Baybars'tı. İrşad'la diğerleri de yardım etti. Ve kim bilir, belki de başaramayacak, çuvallayacaklardı. Ama onların yarım bıraktığı işi çakal kafa tamamladı.*" (s.401)

Alâeddin, babası Mevlânâ'nın gönül dünyasında farklı din, kültür, sınıf ve mezhepten gelen birçok insanın yeri olduğunu, fakat bu gönül dünyasında bir tek onun giremediğini belirtir: "*Babamın sevgi çemberine bir ben dahil olamadım. Öz be öz oğlu…*" (s. 402)

Mevlânâ, Sultan Veled'i Salâhaddin Zerkûbî'nin kızı Fatma ile evlendirir:

"*Günü geldi, büyük oğlum, Salâhaddin'in büyük kızı Fatma ile evlendi. Bu son derece çalışkan ve akıllı kız bana güzeller güzeli Kimya'yı hatırlatır. Zamanla Fatma 'sağ gözüm' oldu, kız kardeşi Hediye ise 'sol gözüm*' " (s.405)

Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna romanında Sultan Veled ve Alâeddin, Mevlânâ Celâleddin'in Gevher Hatun ile olan mutlu evliliğinden olan iki oğludur: "*Mutlu bir evliliğimiz vardı, yuvamızın iki tane cennet çiçeği doğmuştu: Sultan Veled ve Alâeddin.*" (s.50) Mevlânâ oğulları Sultan Veled ve Alâeddin'e karşı ilgili bir babadır. Onun olmadığı zamanlarda ise Hüsameddin tıpkı bir kardeş gibi onlarla ilgilenir, babalarının yokluğunu onlara hissettirmez. Her iki oğlunun da kendinden sonra halef olarak âlim olmasını arzulayan Mevlânâ, oğullarının çocukluktan gençliğe evrildiği yıllara baktığında ikisi arasındaki mizaç farklılıkları gözüne çarpar:

"*Kardeşinden üç yaş büyük olan Sultan Veled, iyi bir talebeydi, yumuşak huyluydu ve gözlerinde daha şimdiden âlimlik kıvılcımı tutuşuyordu. Alâeddin ise ilmin dış kabuğunu öğrenmekte oldukça başarılı olmasına karşılık manevî dünyayı hiçbir zaman bilemeyeceği gayet açıktı. Dualarda sabırsız davranıyor, tasavvufi konuşmalar sırasında canı sıkılıyor, ofluyor, bunalıyordu… Sultan Veled kolayca yön verilebilen uysal bir huydaydı, ilim âşığıydı. Elinden lokması alınsa şikâyet etmezdi. Alâeddin ise her zaman inatçı, kanaatsiz, kavgacı ve gözü sokakta hırçın bir delikanlı olmuştu. Beni deliler gibi sevse de benim yolumdan asla gitmeyecekti*." (s. 81)

Mevlânâ, Şems'in Konya'ya döneceğini yazdığı mektubundan sonra onu gidip getirmek için yola çıkmak ister, fakat yolun uzun ve tehlikeli olması sebebiyle Sultan Veled ve Hüsameddin ona gitmemesi için dil dökerler. Alâeddin'in Şems'i

getirmek için ağabeyi ile birlikte gideceklerini söylemesi üzerine Mevlânâ oğullarının mizaçlarını dikkate alarak " - *Şems tatlı sözlerle ikna edilmeli, sen burada kal. Sultan Veled gidecek.*" der ve bu iş için Sultan Veled'i görevlendirir. Alâeddin babasının böyle bir kararı almasına üzülmekle birlikte öfke de duyar. Babasına *"Niçin ağabeyim gidiyor? Niye her zaman onu kayırıyorsun?*" (s. 147) diye sorar. Mevlânâ, Sultan Veled'in ondan daha büyük ve bilgili olduğunu ifade eder: "- *O senden daha büyük ve bilgili de ondan…*" (s. 147)

Sultan Veled, yirmi dervişle birlikte Şems'i bulup getirmek için gittiği Şam'da onu bir handa satranç oynarken bulur. Şems, Sultan Veled'i görür, fakat satranç oynamaya devam eder. Sultan Veled onu bir saat bekler. O izin vermeden konuşmaya başlamaz. O, bu davranışı ile güzel ahlâklı, fazilet sahibi biri olduğunu göstermiş olur:

"*Aldığı terbiyenin gereği, destur verilmeden hareket edilmez. Babasının yetiştirdiği, erdemli delikanlıdır Sultan Veled.*" (s. 148)

Şems, Konya'ya dönmeye razı olur ve Konya'ya dönüş yolculuğunda Sultan Veled'in refakatinden çok memnun kalır. Hattâ bu hoşnutluğun tesiri ile birçok manevî sırrını onunla paylaşır. *Kur'ân-ı Kerîm*'deki ve tasavvuftaki hakikatlerden bahseder. Yolculuğun ilerleyen günlerinde Şems ve Sultan Veled'in önlerine "*manevî manzaralar*" serilirken Sultan Veled'in gözlerinden yaşlar boşalır. Mevlânâ, Şems'i karşılamak için şehrin surlarına doğru gittiğinde Sutan Veled'in ona doğru koştuğunu görür. Sultan Veled'in tıpkı çocukluğunda ona sarılmak için koştuğu gibi koştuğunu, hayırlı evlâdı olduğunu söyler.

"*En öndeki atın üzerinde Şems vardı ve yanında bir genç koşuyordu. Koşan oğlumdu, Sultan Veled'imdi. Çocukken bana sarılmak için koştuğu gibi koşuyordu. Hayırlı evladım benim!*" (s.152)

Sultan Veled'den üç yaş küçük olan Alâeddin, yaşının daha çok genç olması sebebiyle "*hırçın*", mizaç itibariyle "*kavgacı*" dır. Tasavvufla ilgisi olmayıp dergâhtan kaçmaya, etkilenmeye meyilli biridir. Mevlânâ ve Şems ilişkisini kıskaçlık ve fesatlıkla çekemediğini bilen insanlar onu "- *Bu adam babasının mahvolmasına neden olacak. Aynı zamanda sahip olduğu itibarı da yok edecek!*" (s. 174) tarzında sözlerle kışkırtırlar. Alâeddin kin ve öfkeyle Şems'in karşısına çıkarak onu Konya'da istemediklerini, onun babasını mahvettiğini söyler. Şems ise babasından hiç nasiplenmediğini, gafil davrandığını söyler ve ona "*Daha ne olsun sana, yazıklar olsun!*" (s. 175) diyerek bağırır. Mevlânâ, bu olaydan haberdar olur. Oğlu Alâeddin'i çağırtarak ondan Şems'ten özür dilemesini ister. Alâeddin, babasına Şems ile ilişkisi sebebiyle Konya'da çıkan dedikodulardan bahseder. Mevlânâ, oğlu Alâeddin'e Şems ile ilişkisine dair bir açıklama yapar:

"*Allah seni mübarek kılsın! diye dua eden bir adamın elini öpmüştür baban. Şems ile tensel temasımız sadece bu olmuştur.*" (s. 176)

Mevlânâ, bu kısa açıklamadan sonra meselenin özünü anlatır. Şeyh Siraceddin, Mevlânâ'nın sarayın baş imamı olarak tayin edilmesini hazmedemez. Mevlânâ, istemediği hâlde ona tevdi edilen bu görevi Şems geldikten sonra bırakır. Mal ve altın biriktirme konusunda ihtirası olan Şeyh Siraceddin, para almadan fetva vermediği gibi fakirleri de kapıdan kovar. Bu sebeple dervişlerinin sayısı azaldığı gibi halkın gözünden de düşer. Sultânü'l-Ulemâ unvanına ulaşması için tek engel Mevlânâ'yı görür. Kıskançlık, çekememezlik, hazımsızlık duygularıyla yanına bir dervişini de alarak Mevlânâ'yı halkın gözünden düşürme plânları yaparlar. Dervişe eğer plân başarılı olursa kadılık makamınının verileceğini belirtir. Derviş, yaptıkları plân doğrultusunda dedikodu çıkarmaya başlar. Alâeddin'in delidolu bir genç olduğunu bilen derviş, onun bu özelliğinden faydalanarak dedikoduların ilk önce onun kulağına gitmesini sağlar. Mevlânâ, oğlu Alâeddin'e bütün gerçekleri olduğu gibi anlatır, fakat o kendi bildiği gibi hareket etmeye devam eder. Mevlânâ, oğlu Alâeddin ile bir imtihanda olduğuna ve buna sabırla tahammül etmesi gerektiğine inanır: " – *Evlât bu, ciğerparemdir. Asiliği benim sabır imtihanımdır.*" (s.179)

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile ilişkisi sadece baba-oğul ilişkisinden ibaret değildir. Aynı zamanda hoca-talebe, hattâ ağabey-kardeş ilişkisi de vardır. Zaman zaman dergâha gelen misafirler, onları gördüklerinde baba-oğuldan ziyade ağabey kardeş olduklarını sanırlar. Mevlânâ çocuklarını çok seven ilgili bir babadır. "*Oğlum ile baba-oğul olduğum gibi, bir hoca talebe olduğum gibi aynı zamanda ağabey-kardeş gibiydik.*" (s. 209) Sultan Veled zaman ve fırsat buldukça maneviyatını daha da geliştirmek için Şems'e ve Mevlânâ'ya sorular sorarak onların ilminden istifade eder:

"*Sultan Veled'im Şems'ten ve benden manevî ziyafetlerden gıdalanmak için çaba sarf eden bir pınardı. Benimle baş başa kaldığında sürekli sorular sorarak lmanevî açlığını doyururdu.*" (s. 211)

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür romanında Mevlânâ'nın Gevher Hatun ile evliliğinden doğan büyük oğlu Sultan Veled, güzel ahlâkıyla Mevlânâ'ya en çok benzeyen, Şems'in sırlarına vâkıf biri olarak anlatılırken, Alâeddin ise diğer eserlerden farklı olarak olumlu özellikleri ile karşımıza çıkar. Alâeddin Çelebi, diğer romanlarda kıskanç, hazımsız ve kötü niyetli; burada ise anlayışlı, iyi niyetli, zarif ve edep sahibi biri olarak anlatılır. Mevlânâ, ailesi ile birlikte Belh'ten göç ettikten sonra yolculuk güzergâhının duraklarından Larende'ye geldiklerinde on sekiz yaşındadır. O, babasının çok yakın dostu Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlendirilir. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin adında iki oğlu olur. Şerafeddin Lala, Umurbek'e gönderdiği mektupta bu doğumu şu sözlerle anlatır:

"*Evvelki sene Sultan Veled'in bu sene de Alâeddin'in doğumlarıyla bizim dahi ruhlarımız şad, hanumanımız abat oldu. Celâleddin'in bu kutlu yavruların Allah'u Teâlâ iki cihanda da selâmet versin.*" (s. 58)

Yazar, burada, diğer eserlerden farklı bir kurguyla Mevlânâ'nın, Şems'i Şam'dan alıp getirmesi için sadece Sultan Veled'i değil, kardeşi Alâeddin'i de görevlendirdiğini anlatır; fakat bir yandan da mizaçlerının farklı oluşunu göz önünde

bulundurarak, Mevlânâ'nın Şems'e yazdığı mektupları ona Sultan Veled'in ulaştırmasını istediğini ifade eder: "*Zira bana yaradılış ve huy bakımından en fazla benzeyen sensin.*" (s. 140)

Şems'i Şam'da Cebel-i Salihiye adlı bir handa Hristiyan bir gençle satranç oynarken bulan Sultan Veled ve Alâeddin, getirdikleri hediyeleri Şems'e takdim ederler. Şems, onun için getirilen hediyeleri, satranç oynadığı gence, Kandiyeli Nikos'a vermelerini söyler ve Nikos'a Sultan Veled'i ve Alâeddin'i tanıtır. Diğer eserlerde Şems'in, sadece Sultan Veled'den övgü dolu sözlerle bahsettiği anlatılırken, burada ise hem Sultan Veled hem de Alâeddin Çelebi hakkında olumlu özellikler anlatır:

"*Büyük olan Sultan Veled'dir, Mevlânâmızın bir eşidir. Hattâ bilmeyenler onu kardeş sanır. Kemal yolunun sadık bir yolcusudur. Bu görkemli yiğit de Alâeddin Çelebi'dir Nikos. Sultanımızın küçük oğludur. Esaslı bir muhabiri andırsa da aşk ordusunun sadık erlerindendir. Takdir-i ilahî işte; bazen zahirin ışığı, batın aynasında daha parlak ziyalara teşne olur; ona baktıkça bizim dahi gönlümüze muhabbet dolar.*" (s.146)

Şerafeddin Lala, Umurbek'e gönderdiği mektupta Şems'in Sultan Veled hakkında söylediklerine yer verir:

"*Benim, Allah vergisi iki hâlim vardır: Biri başım, öteki sırrımdır. Başımı tam bir samimiyetle senin yoluna feda ettim. Sırrımı da Veled'e verdim. Veled oğlumuzun Nuh Peygamber kadar ömrü olsaydı ve hepsini ibadet ve riyazete harcasaydı, yine bu yolculukta benden ona ulaşan sır kadar sırra müyesser olamazdı…*" (s.157)

Alâeddin Çelebi, diğer eserlerde Şems-Kimya Hatun evliliğine kıskançlık ve hazımsızlık duygusuyla husumetle bakan; burada ise, Kimya'nın, ancak Şems gibi kemal sahibi biri ile evlenmesinin uygun olacağını düşünen iyi niyetli biri olarak anlatılır. Şems'in Konya'ya ikinci gelişinden sonra onu tekrar kaybetme korkusu

yaşayan Mevlânâ, onu Konya'ya bağlayan bir bağ daha olsun diye evlatlığı Kimya Hatun'u onunla evlendirmek ister. Şems ise yaş, huy ve denklik bakımından Kimya Hatun'un Alâeddin Çelebi ile evlenmesinin uygun olacağını belirtir:

" '*Bence Alâeddin pek uygundur' dedi Şems, 'yaşı yaşına, boyu boyuna, huyu huyuna denktir. Kimya gibi bir güzele, Alâeddin gibi gökçek bir yiğit uygundur.*"(s.170)

Şems, bu evliliğin uygun olmadığı konusunda ne dediyse Mevlânâ'yı ikna edemez. Mevlânâ ise, bu evliliğe, Alâeddin Çelebi'nin de rızası olduğunu belirtir:

"*Hem Alâeddin Çelebi'nin durumundan haberi vardır ki, Kimya Hatun'un sizin gibi kemal ehli bir zattan başkasına varmasına o dahi razı değildir.*"(s.172)

Şerafettin Lala, Kimya Hatun ile Şems'in düğünlerinde Alâeddin Çelebi'nin olmayışı türlü dedikodulara sebep olur. Şerafettin Lala'ya göre bu dedikodular Alâeddin Çelebi'yi tanıyan herkes için yersizdir:

"*Alâeddin Çelebi'nin deli dolu, cengâver ruhlu bir genç olduğunu yediden yetmişe hepimiz bilirdik. Oruçlu geçirdiği günlerde dahi bedensel eğitimini ihmal etmez, bir hassa muhafızı gibi ağır idmanlar yaparak mukavemetini geliştirirdi. Ancak edep ve âdaba riayette de muhteşem bir dikkate sahip olduğu su götürmez bir gerçekti. Öte yandan babasına olan bağlılığını ve Şems Hazretleri'ne duyduğu hayranlık uyandıran saygısını da tüm bunlara ekleyecek olursak şüphelerimizin boş olduğu ortaya çıkıyordu.*"(s.174)

Şerafettin Lala, Alâeddin'den bütün gerçeği öğrenir. Ona göre "*ateşli bir ruh yapısına sahip olduğu kadar aynı zamanda da babasının zarafetinden muhteşem izler taşıyan bu ince delikanlı*" olan Alâeddin, Kimya Hatun ve Şems'in düğününe bilerek gelmemiş, Şems'e görünüp onu daha fazla üzmek istememiştir:

"*Bu kutlu genç, Şems Hazretleri'nin gözüne ilişip, onu daha fazla utandırmak ve üzmek istememişti, işte hepsi bu.*"(s.174)

Yine diğer eserlerde Alâeddin Çelebi, Şems ile Kimya Hatun'un kaldıkları odanın yakınından bilerek geçerek onları rahatsız eden kötü niyetli; burada ise yolu daha kısa bulduğu için oradan geçen, fakat rahatsızlığa yol açtığı için de özür dileyen ve yaptığından pişmanlık duyan edep sahibi biri olarak anlatılır.

Şerafettin Lala, Alâeddin Çelebi ve Şems arasında geçen bu hadise ile ilgili çıkan dedikodular sebebiyle bir açıklama yapar. Şems ve Kimya Hatun'un kaldıkları oda, medresenin avlusuna bakar. Alâeddin Çelebi de medresenin diğer bölümlerine geçmek için daha kısa bulduğu bu güzergâhtan yani odanın önünden geçer. Şems, Alâeddin Çelebi'yi buradan geçmenin uygun olmadığını düşünerek uyarır. Alâeddin Çelebi hatasını anlar, Şems'in elini öperek ondan özür diler ve bir daha bu yolu kullanmaz. Pişmanlık duyduğu bu olayı ise birkaç kişiye anlatır:

"*Ancak tek bir hatası oldu; bu olayı bir kaç yerde, yaptığı vurdumduymazlığın verdiği utançla, tamamıyla nedamet duyarak anlattı. Ne var ki çok geçmeden bizler bu vakanın Şems Hazretleri ile Alâeddin Çelebi'nin karşılıklı tartışmalarına ve darılmalarına sebep olduğunu işittik.*" (s. 178)

Alâeddin Çelebi, diğer eserlerde Şems'in "öldürülme" olayında onu öldürmek için plân yapan veya plânı uygulayanlar arasında gösterilir. Burada ise, bu olayla bir ilgisinin olmadığı, Şems'in öfke ve hınçla dolmuş yedi kişi tarafından öldürüldüğü anlatılır. Sultan Veled, bizzat, Şems'in vücudunu kuyuda bularak Emir Bedrettin Gevhertaş'ın kabrinin yakınlarına gömer. Sultan Veled ve Alâeddin, Şems'in öldürülme olayını Mevlânâ'dan gizleme kararı alırlar. Zira onlara göre babalarının, Şems'in bir gün geleceğine dair hâlâ umudu vardır: "*İki kardeşin de muvafakatiyle Şems'i Tebrizî'nin katli Mevlânâ'dan gizlenecekti.*" (s. 177)

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ'nın büyük oğlu Sultan Veled'in babasına ve onun Şems ile muhabbetine karşı daha anlayışlı ve sevecen, Alâeddin'in ise hırsına ve öfkesine yenik düşerek Şems'in öldürülmesine sebep olduğu anlatılır.

Mevlânâ'nın Gevher Hatun ile evliliğinden Sultan Veled ve Alâeddin adında iki oğlu olur:

"*Yıllar birbirini kovaladı. Celâleddin iki erkek çocuk babası oldu. Büyük oğlunun adını Sultan Veled, küçük oğlunun adını da Alâeddin koydu.*" (s.44)

Mevlânâ'nın büyük oğlu Sultan Veled, babasının Şems ile ilişkisi neticesinde halk arasında çıkan dedikodulardan rahatsızdır. Hattâ bir gün babasına "*Şems ile çok vakit geçiriyorsun.*" (s. 95) der. Mevlânâ da ona Şems'in alelâde bir derviş olmadığını, onun üstün özelliklere sahip olduğunu, onu şimdiye kadar bu kadar derinden etkileyen birine rastlamadığını, bu sebeple onun hakkında bu şekilde konuşmasının uygun olmadığını belirtir. Sultan Veled, babasının anlattıklarını düşününce onun haklı olduğunu düşünür.

Sultan Veled, babasının talebi üzerine çıkan dedikodular sebebiyle Konya'yı terk eden Şems'i arayıp bulmak için Şam'a gider. O, bütün olanları unutarak Konya'ya dönmeye ikna olan Şems'i yolculuk sırasında tanıma fırsatı bulur. Sultan Veled, Şems'le yaptığı sohbetlerden onda manevî bir üstünlük olduğunu kabul eder. Babasının Şems konusunda haklı olduğunu bir defa daha anlamış olur.

Mevlânâ'nın küçük oğlu Alâeddin de Şems ve babası hakkında çıkan dedikodulardan rahatsızdır. Bir de âşık olduğu kız Kimya Hatun'un Şems ile evlendirileceğini duyunca Şems'e olan öfkesi daha da büyür. Alâeddin kendisi gibi Şems'i sevmeyen müritlerle birlikte onu öldürmek için bir plân yaparlar. Şems'e öfke ve kinlerinden gözleri dönen müritler, yaptıkları plân doğrultusunda onu öldürürler. Alâeddin, Sultan Veled'in babasıyla birlikte Şam'a gidip Şems'i

arayacaklarını duyunca "*Çok pişmanım.*" (s.106) diyerek bütün olan biteni Sultan Veled'e anlatır. Sultan Veled, Alâeddin'e "*Nasıl böyle bir şey yaparsın!*" (s.106) diyerek tepki gösterir. Sultan Veled, babasının Şems'i aramak için Şam'a gittiğinde de onun yanındadır.

2.2.2.3.3. Kimya Hatun (Evlâtlık)

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ ve eşi Kerra Hatun, anne ve babası küçük yaşta vefat eden Kimya'yı Allah'ın onlara bir emaneti olarak yanlarına alırlar ve onu büyütüp yetiştirirler. On altı yaşına gelen genç kıza, Melike Hatun kız kardeş, Baha Veled de ağabey olur. Kimya Hatun, kendine münhasır bir güzelliğe sahiptir:

"*Güzel kız Kimya. İri bademler gibi çekik çekik gözlerini elden günden mor gölgeli, kimseninkine benzemeyen kirpikler saklar. Yay gibi gerilmiş kaşları sedef duruluğundaki çehresinde iyi okunur bir yazı gibi.*

Gürül gürül omuzlarından inen saçlarında hep bir karanfilin harlı kokusu gizli. Ama bütün bunlardan öte, Tanrı ona sözün anlatamadığı, kalemin çizemediği bir güzellik vermiş ki, kolayına herkes bulup çıkaramaz." (s. 25-26)

Şems'in Konya'gelişine en az Mevlânâ kadar sevinenler arasında Kimya da vardır:

"*Kına çiçeklerinin ardında, hücre pencerelerinin birinden avluda olanları seyreden bir küçük baş vardı. Kimse onu görmüyor. Sevincinden hıçkıra hıçkıra ağlıyor. Bu küçük baş, Kimya kızın kutlu başıdır. En az Mevlânâ kadar şevkli, onun kadar sabırsız. Atlı ulağın müjdesini duyduğu andan beri bıraksalar uçacak. Zincirli hana konacak. Küçücük avuçlarını göğsü üzerinde bastırıyor ve o da büyük Mevlânâ gibi 'O geliyor, o..' diye fısıldıyor.*" (s.74)

Kimya'nın mutluluğu gözlerinden okunur ve devamlı "*-O geliyor*." (s. 74) diyerek kendi kendine söylenir. Kerra Hatun, Kimya'da başka bir hal olduğunu sezer. Onun, Şems'e âşık olduğunu anlar. Sır gibi sakladığı sırrının ortaya çıktığını düşünüp tedirgin olan Kimya, korku içinde ağlamaya başlar. Kerra Hatun, Kimya'yı o hâlde görünce ona bütün bu olanların ikisinin arasında kalacağını ifade eder:

"*-Küçük kız, diye düşündü Kerra Hatun. Küçük kız. Ama gönlüne bir cihan sığmış. Belki de bu aşkla yanıp eriyecek. Ama sevmiş. Kim ne diyebilir? Bu, Allah'ın insanlara en büyük lütfu, en güzel armağanı. Küçük Kimya, Koca Tebrizli'ye gönlünü kaptırsın? Çıralar gibi cayır cayır yansın da… Kimseciklerin haberi olmasın. Kerra Hatun elini Kimya'nın karanfil kokulu saçları üzerinden kaldırdı.*" (s.75)

Mevlânâ "*gönüllerde olanı bilici*" olduğu için Kimya'nın gönlünden geçenleri anlar ve Şems ile bu konuyu görüşür. Şems'in de bu öneriden hoşnut olmasıyla düğün yapılmasına karar verilir. Birkaç gün sonra Şems ve Kimya'nın nikâhları kıyılır. Şems'e âşık ve vurgun olan Kimya'nın mutluluğuna diyecek yoktur. Öyle ki bir şey olur, sihir bozulur diye kimseye bir şey anlatmaz. Onlar, Gevhertaş evinde Şems için ayrılan odada kalmaya başlarlar.

Onların düğün haberini Alâeddin'in dışında Gevhertaş evinde yaşayan herkes sevinçle karşılar. Kimya'ya karşı ilgisi olan Alâeddin, Kimya'nın Şems ile evlendirilmesini bir türlü hazmedemez. Şems ve Kimya'nın kaldıkları hücrenin kapısının önünde dolanır, oyalanır ve onları rahatsız eder. Şems, Kimya'ya Alâeddin'in yanlış bir harekette bulunursa gönül kılıcının ona zarar verebileceğini söyler. Kimya'nın zaten zayıf olan bedeni, bu tür hadiselerle daha da çok yorulur.

Bir gün Kerra Hatun, Kimya'ya Meram bağlarına davetli olduklarını söyler. Gevhertaş evindeki hanımlar, eşlerine haber vermeden Meram'a giderler. Şems, eve geldiğinde Kimya'yı göremez. Eve geç gelen Kimya'nın yüzüne bakmaz ve o gece Kimya'nın boynu tutulur. Üç gün süren dargınlık Kerra Hatun'un araya girmesiyle

düzelir. Şems, Kimya'nın boynunu ovar, yağlar sürer ve ağrılarını dindirir; fakat Kimya, Şems'e kırgındır.

Bir gün Alâeddin, Şems'in halvet olmak için seçtiği odada cübbesinin olduğunu söyleyerek hücreye girmek ister. Şems, Alâeddin'e odaya izin almadan kimsenin giremeyeceğini söyler. Kimya, Şems ile Alâeddin'in tartıştığı o geceden sonra hastalanır ve bir süre sonra vefat eder. Şems, Kimya'nın vefatından hücrede kendini yalnız hisseder. Kimya'nın yokluğu Şems'e hüzün verir:

"*Tebrizli Kimya'daki aşkı sevmişti. Onun aşkına âşık olmuştu. O aşkı nerede görse önemsiyor, büyük buluyor, seveni seviyordu. 'Aşk, aşk, illa o! Ondan gayri gerçek yok, yaşanmaya değer hiçbir başka duygu yok.*" (s. 117)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında Kimya, diğer eserlerden tamamen farklı olarak Şems ile evli bir hanım olmasına rağmen Alâeddin ile yasak aşk yaşayan biri olarak karşımıza çıkar.

Kimya, Mevlânâ'nın öz kızı olmayıp sonradan evlât edindiği bir kız çocuğudur. Karen, Şems kılığında Mevlânâ'nın ailesi ile birlikte yaşadığı evi gezmeye devam eder. Mutfağın yanından geçerken Alâeddin ve Kimya ile karşılaşır. Kimya Hatun, Mevlânâ'nın öz kızı değildir, fakat sanki onun öz kızıymış gibi bir hal ve tavırdadır. Karen (Şems), Kimya'nın, Alâeddin'in yanında olmasına bir anlam veremez:

"*Baktım Hüdavendigar'ın ortanca oğlu Alâeddin, arkasından da günbegün serpilen, günbegün güzelleşen Kimya. Hüdavendigar'ın gerçek çocuğu olmadığı hâlde, gerçek kızıymış gibi bu evde başı dimdik gezen Kimya. İnsanın yüzüne korkmadan, utanmadan, çekinmeden bakan Kimya. Ne arıyordu bu kız, bu oğlanın yanında?*" (s. 153)

Karen, otel odasında dinlenmek için yatağına uzandığı sırada aynanın içinde yanıp sönen bir ışık dikkatini çeker. Işığın nereden geldiğini anlamak için etrafına bakar ve odadaki bütün lâmbaların kapalı olduğunu görür. Tekrar aynaya baktığında ise kendini yine Şems'in ruhuna ve bedenine bürünmüş hâlde, o kerpiç evde bulur:

"*O anda kendimi, içeride yanan kandillerin titrek aydınlığını dışarı yansıtan ahşap bir pencerenin önünde buldum. Yine o bahçede, yine o iki katlı kerpiç ev, o çinili havuz, o uzun boylu kavak ağaçları, parlak dolunay...*" (s. 286)

Karen (Şems) çok yakınlarda bir yerde kalbi heyecandan ve korkudan çarpan birinin nefesini hisseder. Ruhunu ve bedenini esir alan kötü bir duygu ile sesin geldiği yere doğru yaklaşır. Bir kadın ve erkeğin yaşadıkları yasak aşka şahit olur. Kıskançlık, aldatılmışlık duyguları içinde kendini acınacak hâlde bulan Karen (Şems), ilk başta, onları, daha çok genç olup nefsanî arzulara kapılarak günah işledikleri için vicdanları ile baş başa bırakmanın doğru olacağını düşünür:

"*Onlar daha çok genç, bedenlerinin güzelliği başlarını döndürmüş, kalplerindeki ateş sarhoş etmiş akıllarını. Bırak böyle kalsınlar. Bırak işledikleri günah, versin onların cezalarını.*" (s. 287)

Bir süre sonra dolunayın aydınlattığı ışıkla bu iki kişinin bedenlerinin yılana dönüştüklerini görür: "*Dolunay dokununca, şehvetin ateşiyle usulca kıpırdanan iki beden, gümüşten bir yılana dönüşüverdi gözlerimin önünde.*" (s. 287) Onları öyle görünce büyük bir öfkeye kapılır. Genç olan erkeği hemen orada öldürmek ister, fakat bir gören olur düşüncesiyle vazgeçer. Genç kadın, bir ses duyduğunu söyleyerek korku ve telâşla oradan uzaklaşır. Karen (Şems) kadının eve gideceğini duyunca ondan önce gidebilmek için hızlanır ve evde onu öfke ve nefret dolu hislerle beklemeye başlar. Kadın içeriye girince önce ona nerede olduğunu sorar. Karen (Şems), kadın durumu anlayıp kaçmaya çalışınca ona engel olur. Onunla görüşmesini yasaklamasına rağmen niçin görüştüğünü sorar. Kadın kimseyle görüşmediğini söyleyince ondan yemin etmesini ister. Kadın bağırmaya başlar. Şems kadının

boğazına sarılır ve bir çıtırtı sesi gelir. O anda Alâeddin içeriye girer, Şems'e, kadını karnındaki çocuğu ile öldürdüğünü söyler:

"*Dinlemiyordu, beni üzerinden atmak için çırpınıp duruyordu. Ellerim boğazında öfkeyle sarstım. Bir çıtırtı sesi duyuldu, vakitsiz kopartılan bir gülün dalından ayrılırken çıkardığı ses. Hazan bahçesinde dolaşan rüzgârın her dokunuşunda yaprakların derin yankısı. Bulutundan kopan damlaların düştüğü toprakta çoğalan küçük çığlık. Sonra sessizlik, sonra kıpırtısızlık, sonra ceylanın donmuş gözlerinde ağlayan kendi suretim; karalar giymiş, kara sakallı, kara gözlü, kara kalpli, karanlık bir derviş, sonra açılan kapı. Kapının önünde dikilen genç bir adamın çılgına dönmüş yüzü. Çılgına dönmüş sözleri. 'Onu öldürdün... Onu öldürdün. Onu karnındaki bebeğiyle öldürdün.*' "(s. 289)

Karen sabah uyandığında rüyasında gördüğü Kimya'nın, Şems'in kolları arasında boynu kırılarak öldüğünü hatırlar:

"*O genç kızın güçlü parmaklarının arasında bir gül dalı gibi kırılan incecik boynu. Benim parmaklarımın arasında mı? Hayır benim değil Şems'i*n." (s. 290)

Karen, Şems'in ruhuna ve bedenine girerek Kimya'nın yaşadığı yasak aşka şahit olur. Kimya, Şems ile aralarında çıkan tartışma esnasında boynu kırılarak ölür. Biz bu rüyanın sonuna kadar yasak aşk yaşayan roman kişilerinin kimliklerinin anlayamayız. Yazar, rüyanın sonuna gelindiğinde, "*ceylanın donmuş gözlerinde ağlayan suretim; karalar giymiş, kara sakallı, kara gözlü, kara kalpli, karanlık bir derviş*" diyerek Şems'i işaret eder. Kimya'nın yasak aşk yaşadığı kişiye "*genç bir adamın silüeti*" derken Alâeddin'i kastettiğini ise eserin ilerleyen bölümlerinde Karen'in anlattığı rüyanın ayrıntılarından öğreniriz:

"*Dün gece rüyamda gördüklerimi hatırladım. Kimya'nın cansız bedenine bakarak haykıran Alâeddin'in acı içindeki yüzü geldi gözlerimin önüne. Evet,*

sevgilisinin öldürüldüğünü gören o çocuk her şeyi yapabilirdi. Nedense bu delikanlıyı savunmak geldi içimden." (s. 320)

Karen, Şems'in Kimya hakkında söylediklerinden sonra, onların ilişkilerine dair bir araştırma yapar. Bilgisayarda araştırma yaparken karşısına ilk önce Mevlânâ'nın hayatı ile ilgili eserler çıkar:

"*Önce Rûmî'nin kitaplarının ismini gördüm. Mesnevî, Dîvan-ı Kebîr, Fîhi Ma-fih, Mecâlis-i Seb'a ve Mektubât, ardından Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr adında bir yazarın kaleme aldığı Risale, Sultan Veled'in yazdığı Veled-nâme, Rebab-nâme, Maârif ve sonunda işte Mennan'ın sözünü ettiği kitap; Ahmed Eflâkî'nin Ariflerin Menkıbeleri.*" (s. 312)

Ahmed Eflâkî'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eseri tam metin olarak sitede yer alır. Karen, bu eserde Şems ve Kimya ilişkisine dair bilgilerin yer aldığı bölümleri inceler. Onun asıl merak ettiği bilgilerden oluşan bölümü okur. Esere göre Kimya Hatun, güzel ve iffetli bir hanımdır. Bir gün Şems'ten izin almaksızın bağa gezmeye gider. Eve geldiğinde Şems'in hışmına uğrar ve o gece boynu tutulur. Birkaç gün sonra da vefat eder:

"*Şemseddin'in nikâhlısı olan Kimya Hatun, çok güzel ve namuslu bir kadındı. Bir gün kadınlar, Şems'ten izin almaksızın Sultan Veled'in büyük annesiyle birlikte Kimya Hatun'u gezdirmek maksadıyla bağa götürdüler. Şemseddin evi gezdi, onu bulamadı. Sultan Veled'in büyükannesiyle birlikte kadınların onu gezmeye götürdüğünü söylediler. Şemseddin fena hâlde kızdı. Kimya Hatun eve gelince hemen boynu tutuldu. Kuru bir ot gibi hareketsiz kaldı. Üç gün feryat ve figan edip öteki dünyaya göçtü.*" (s. 313)

Karen, rüyasında Şems'i gördüğünde onun Kimya ile ilgili anlattıklarının bu eserde anlatılanlarla örtüştüğünü görür. Bu durumda yaşadıklarının gerçek mi, rüya

mı olduğunu sorgulamaya başlar. Sonuç itibariyle iki hikâye arasında pek de fark olmadığını düşünür:

"*Rüyamdaki Şems, Kimya'yı elleriyle öldürmüştü, Eflâkî'nin anlattığında ise öfkesiyle. Sonuç değişmiyordu, bir adam, sözünü dinlemediği için karısının ölümüne neden oluyordu.*" (s. 313)

Karen'in zihninde Şems ve Kimya ilişkisine dair pek çok soru oluşur. Hoşgörü ve sevgi timsali Mevlânâ'nın daha on sekiz yaşını bile doldurmamış olan bir genç kızı, altmış yaşındaki biriyle nasıl evlendirdiğini anlamakta güçlük çeker. Ona göre bu soruya Poyraz Efendi, İzzet Efendi ve Mennan aynı cevabı verecektir: "*Aşk için*." (s. 313) Karen'in o anda aklına kırlangıç ile Hz. Süleyman'ın hikâyesi gelir. Hz. Süleyman ile Şems'in bir karşılaştırmasını yapar. Bu hikâyede Hz. Süleyman, sevgilisi için bir otoriteye başkaldıran bir âşık, Şems ise kendini savunamayan ve koruyamayan bir genç kızın hayatı ile öfkesine yenik düşen bir derviştir: "*Genç kızın donmuş gözlerinde, nefretine yenilmiş bir dervişin utancını bir kez daha gördüm.*" (s. 313) Karen, içindeki öfkeyi bastırmaya çalışır. Dönemin şartlarını düşünerek bu durumu anlamaya çalışır, fakat bir yandan da isyankâr ruhu açığa çıkar ve erkeklerin dünyayı ele geçirdiğini; kadınların, genç kızların mutsuzlukları ile kimsenin ilgilenmediğini düşünür. Bir yandan da Kimya'nın Şems ile evlenmek istemiş olabileceğini düşünür. Karen, Mennan'a, *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserle ilgili düşüncelerini anlatır. Ona göre eserdeki gerçeklerle efsaneler birbirine karışmıştır. Eserde yer alan Tanrı'nın Kimya görünümde Şems ile buluştuğu bölüm ise yersizdir:

"*Bir bölüm var mesela, Tanrı'nın Kimya görünümünde Şems'le buluştuğunu anlatıyor.' sustu, sıkıntıyla iri gövdesini oynattı. 'Buluşma değil de, tövbe tövbe Tanrı'yla konuştuğunu, oynaştığını yazıyor.'* " (s. 317)

Karen, Mennan'ın sözlerinden onun bu eserde Tanrı'nın bir insan görünümüne sokulmasını saygısızlık olarak kabul ettiğini anlar. Ona göre Şems, sıradan bir Müslüman değildir. Mennan, Şems'e, Şems Hazretleri diye hitap ederek

ona bir sözünün olmadığını, fakat eserin yazarı Eflâkî Dede'nin hadiseleri abartılı bir şekilde anlattığını ifade eder. Karen, eserde Şems'in nasıl öldüğüne dair bir açıklama var mı diye merak eder. Mennan, eserden aklında kalanları Karen'e anlatır:

Ariflerin Menkıbeleri'ne göre Mevlânâ ve Şems, her iki gönül dostu karşılaşmalarından sonra aradıklarını bulmanın sevinci ile günlerce, aylarca vakit geçirirler. Mevlânâ, vaktinin çoğunu Şems ile geçirince müritler, bu durumdan rahatsız olurlar. Öyleki Şems'i tehdit bile ederler. Şems de o gece Konya'yı terk eder. Şems Konya'yı terk edince Mevlânâ, büyük üzüntülere, ızdıraplara gark olur. Onu perişan hâlde gören müritler, Şems'e rahat vermeyip huzursuz ettikleri için pişman olurlar. Mevlânâ, her yerde, her köşede Şems'i arar. Nihayet Şems'in Şam'da olduğunu öğrenir. Büyük oğlu Sultan Veled'i Şems'i gidip getirmesi için görevlendirir. Şems, Konya'ya döndükten sonra da halkın dedikodularına engel olmak için onu evlâtlığı Kimya ile evlendirir: "*Dedikoduları önlemek için Şems'i Kimya adındaki evlâtlığı ile evlendirmiş.*" (s. 319) Mennan, Kimya'nın on sekiz ve Şems'in altmış yaşlarında olduklarını hatırlatan Karen'e o dönemin şartları içinde bu tür evliliklerin olağan karşılandığını belirtir:

"*Öyle olmalı, Şems Hazretleri biraz yaşlıymış... Ama o zamanlar bunlar normal sayılıyormuş. Hem Şems gibi ulu bir kişiyle hangi kız evlenmek istemez? Hangi aile onu damat olarak kabul etmez?*" (s. 319)

Mennan anlatmaya devam eder. Şems'in Kimya ile evliliğinden sonra dedikodular tekrar başlar. Mevlânâ'nın küçük oğlu Alâeddin de dedikodu ve fitne çıkaran gruba katılınca halk onun hakkında da dedikodu yapar. Alâeddin'in Kimya'ya âşık olduğunu, Şems'in babası ve ağabeyi ile olan yakın ilişkisini kıskandığını söylerler. Mennan'ın Alâeddin'le ilgili anlattıklarından sonra Karen'in aklına rüyasında Kimya'nın ölmüş olan bedenine kederli gözlerle bakan Alâeddin gelir. Alâeddin'in sevgilisi öldürüldüğü için her şeyi yapabileceğini ve Kimya'nın ölümünün onu karşı tarafa, fitne fesat çıkaran gruba ittiğini belirtir.

Mennan, Karen'e Alâeddin ile ilgili söylediklerine katıldığını, fakat çoğu yerde onun etrafı ile uyum sağlayamayan, dik başlı, uyumsuz biri olduğunun anlatıldığını belirtir. Zira ona göre Alâeddin, onun çok sevdiği Şems'i öldüren, isyankâr bir evlâttır. Karen, bir önceki gece rüyasında gördükleri ile Ahmed Eflâkî'nin eserinde yazılı olanların uyuşmadığını belirtir. Ahmed Eflâkî'de anlatılanlara göre Alâeddin; art niyetli, kıskanç biri iken Karen'in rüyasındaki Alâeddin, yaşadığı aşk sebebiyle aklı başından giden bir delikanlıdır. Karen onu bu yönüyle babası Poyraz Efendi'ye benzetir:

"*Eflâkî'ye göre, daha doğrusu ona bu kitabı yazdıran Mevlana'nın torunu Arif Çelebi'ye göre amcası kötü niyetli, kıskanç bir oğuldu, ama benim rüyalarımdaki Alâeddin tıpkı babası gibi akli aşk tarafından ele geçirilmiş çaresiz bir delikanlıydı sadece.*" (s. 322)

Karen, babasının arkadaşı Mevlevî arkadaşı İzzet Efendi'ye Şems ve Kimya ilişkisine dair yazılanlardan bahseder. Alâeddin'in Kimya'ya âşık olduğu, Kimya'nın da ona ilgi duyduğu, fakat bu karşılıklı sevgiye rağmen Mevlânâ'nın Kimya'yı Şems ile evlendirdiğini, hattâ Şems'in Kimya'nın ölümüne sebep olduğunu anlatır. İzzet Efendi, Şems hakkında söylenenlerin birer iftira olduğunu ifade eder:

"*Bütün bunların Şems Hazretleri hakkında uydurulan iftiralar olduğunu düşünüyorum. O iki dünya sarrafının, nefislerine yenileceklerine inanmıyorum. Böyle bir şey olmaz. Şems Efendimizin yeri geldiğinde acımasız olduğu bir gerçektir, ama hak edenlere, Mevlana hazretleri ise bırakın kötülük etmeyi, kötülük düşünmeyi bile beceremez.*" (s. 354)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Kimya, Mevlânâ'nın tıpkı oğulları gibi gurur duyduğu üvey kızıdır. Mevlânâ, Kimya'yı eşsiz, merhametli ve yardımsever olma gibi özellikleri ile çok beğendiğini şöyle dile getirir:

"*İkisiyle de gurur duyuyorum, tıpkı üvey kızımla gurur duyduğum gibi. Sevgili Kimyacık öyle yekta, öyle akıllı, öyle merhamet ve inayet dolu.*" (s. 132)

Mevlânâ'nın yanına altı yaşında evlâtlık olarak verilen Kimya, köylü bir ailenin çocuğu olarak küçük bir evde dünyaya gelir. Bir de kız kardeşi olan Kimya'nın ailesi; tarlada, bağda çalışarak geçinirler. Bir gün köylerine yaşlı bir bilge gelir. Kimya'nın babası onu evlerine davet eder. Yaşlı bilge, Kimya'nın yetenekli bir çocuk olduğunu, onu bir okula göndermeleri gerektiğini ifade eder:

"*Senin kızın müstesna bir çocuk. Allah ona büyük bir kabiliyet vermiş. Böylesi hediyenin kıymeti bilinmezse yazık olur. Kimya'yı muhakkak mektebe gönderin…*" (s. 217)

Kimya'nın annesi kız çocuklarının okumalarına gerek olmadığını belirtir. Yaşlı bilge Konya'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî adında bir âlim olduğunu ve kızına ilim ve irfan öğreterek onu yetiştirebileceğini ifade eder. Kısa bir süre sonra Kimya ve babası, yaşlı bilgenin yönlendirmesiyle Konya'ya giderler. Mevlânâ ile görüşen baba, ona, kızının yetenekli olduğunu ve onu yanına alarak yetiştirmesi konusunda talepte bulunur. Kimya Hatun, babası ile Mevlânâ'nın kanuştuğu sırada bahçeye çıkar. Bahçede güzel bir hanımla karşılaşır. Yıllar önce vefat eden Gevher Hatun, ruhen Kimya'ya görünür. Daha sonra Mevlânâ'nın huzuruna çıkan Kimya, kitap okumayı çok sevdiğini, ilim öğrenmeye karşı talebi ve azmi olduğunu belirtir. Mevlânâ, ona, böyle düşünmesinin güzel olduğunu, fakat kız çocuklarının çok geçmeden evleneceğinden onun için harcayacağı emeğin boşa gideceğini belirtir:

" '*Ama sen kızsın. Biz beraber durup dinlenmeden çalışsak, yollar kat etsek bile çok geçmeden evlenecek, çoluk çocuğa karışacaksın. Onca senelik tedrisat boşa gidecek.*' " (s. 219)

O esnada ne diyeceğini bilemeyen Kimya'nın yardımına Gevher Hatun yetişir. Gevher Hatun, Kimya'dan, söylediği sözleri Mevlânâ'ya iletmesini ister. O,

Mevlânâ'nın bir kız çocuğunu ilim ve irfan cihetiyle yetiştirmesi hâlinde çok sevineceğini dile getirir. Kimya, Gevher Hatun'un dediklerini aynı şekliyle iletince Mevlânâ, onun Kerra Hatun'dan bahsettiğini zanneder ve onun bu işlere karışmadığını söyler. Kimya, bunun üzerine Gevher Hatun'un o anda yanında olduğunu, hem fizikî özelliklerini hem de giyim kuşamı tarif ederek anlatır. Mevlânâ o anda Kimya'nın hakikaten özel bir çocuk olduğunu anlar ve onu kabul eder:

" '*Şimdi anlıyorum neden herkesin kızınızı kabiliyetli bulduğunu' dedi Mevlânâ babama. 'Haydi, burada dikilmeyelim. Evime gidelim. Beraber yemek yer, Kimya'nın istikbalini konuşuruz. Eminim çok iyi bir talebe olacak; hem de pek çok oğlanı geride bırakacak.*" (s. 220)

Kimya, Mevlânâ ve ailesine kısa sürede alışır. Kerra Hatun ona şefkatli ve sıcak davranır. Sultan Veled bir öz ağabey gibi yaklaşırken Alâeddin ona başka gözle bakar. Kimya ise Alâeddin'e bir ağabey nazarıyla bakar:

"*İlme aç, içine kapanık, çekingen bir çocuktum buraya geldiğimde. Ama yeni aileme çabuk ısındım. Zamanla Kerra kendi anamdan ileri oldu; her zaman müşfik ve sevecendi. Mevlânâ'nın oğulları bana kucak açtı, özellikle büyük oğlu gerçek bir ağabey oldu. Alâeddin beni başka türlü sever, bir şey demese de hissediyorum. Ama ben ona sadece bir ağabey gözüyle bakıyorum.*" (s. 221)

Kimya, Mevlânâ vaktinin çoğunu Şems ile geçirdiğinden onunla birlikte yaptıkları *Kur'ân* derslerini bayağı bir zamandır yapamaz. Çok zamandır Mevlânâ'yı özleyen bir talebe olarak kendini ihmal edilmiş hissetse de onu anlamaya çalışır. Zira o da Şems'in cazibesine tutulanlardandır:

"*Belki Rûmî'yi ona kızamayacak kadar çok sevdiğimden, belki de Şems-i Tebrizi'nin nasıl bir albenisi, cazibesi, cezbesi olduğunu anlayabildiğimden. Galiba ben de Şems'in rüzgârına kapılanlardanım.*" (s. 242)

Mevlânâ, haftanın üç günü Kimya ile yaptığı *Kur'ân* derslerini Şems geldikten sonra yapamaz. Kimya, ayetleri inceledikleri *Kur'ân* dersini artık yapamamanın hüznü ve kızgınlığı ile *Kur'ân*'ı eline alır, rastgele bir sayfa açar ve Nisa suresi çıkar. Sureyi anlamak ve tefsirini dinlemek için "*Efendi Babam*" diye hitap ettiği Mevlânâ'nın yanına gider. Odadan içeri girdiğinde Mevlânâ'nın değil, Şems'in orada olduğunu görür. Ona Mevlânâ'yı sorar. Şems, Kimya'ya anlamaya çalıştığı konu hakkında ona yardımcı olabileceğini söyledikten sonra hangi ayetten bahsettiğini sorar. Kimya, Nisa suresinden bir ayet okur ve bu ayette erkeklerin kadınları dövebileceğinden bahsedildiğini belirtir. Şems, Kimya'yı dinledikten sonra ona ayetin iki farklı yorumunu okur. Birinci yorumda kendine başkaldıran, asi davranan kadınların erkekler tarafından dövülebileceğine izin verilirken ikinci yorumda ise sadakat ve iffetinden endişe edilen kadınların yanlarından uzaklaştırılması tavsiye edilir. Kimya, Şems'e bu farklılığın nereden kaynaklandığını sorar. Şems, bazı insanların *Kur'ân*'ı zahirî yani sadece görünen anlamı ile kelimelere bakarak açıkladıklarını, oysa *Kur'ân*'ı anlamak için bâtınî yani öze ait anlamına bakmak gerektiğini belirtir. Nisa suresinin bu ayetine dikkatli bakıldığında ayetin kadınlık ve erkeklik hakkında olduğunu ifade eder. Mevlânâ'yı odasında bulamayınca Şems'le sohbet eden Kimya, Şems'in kendine bu derece yakın olması karşısında heyecanlanır, kalbi hızla atmaya başlar. Şems'in ahenkli ses tonu, zarif elleri, etkileyici bakışları onu tesiri altına alır ve aralarında bir yakınlaşma olur:

"*Şems elini omzuma koydu, yüzü yüzüme öyle yakındı ki nefesinin ılıklığı tenimi okşuyordu. Bakışlarında şimdi yepyeni, rüyada gibi bir hal vardı. Usulca dokundu yanağıma. Tenimdeki parmak uçları yanan bir kandil gibi sıcacıktı. Şaşkınlıktan küçük dilimi yutacaktım. Derken parmakları yüzümde aşağılara kaydı, alt dudağıma uzandı. Başım döndü, gözlerimi kapadım, heyecandan titriyordum. Ama Şems dudağıma değer değmez elini çekti.*" (s. 247)

Şems, Kimya'ya artık gitmesinin daha iyi olacağını söyleyince o da hızla dışarı çıkar. Kimya başının döndüğünü, yanaklarının yandığını hisseder. Odasına döndüğünde Şems'in onu öpmesi hâlinde neler olabileceğini düşünür. Kimya, Şems

ile görüşebilmek için fırsat kollar. Avluda temizlik yaptığı sırada Şems yanına gelir. Kimya'ya halini hatırını sorar. Kimya, çok zamandır *Kur'ân*'ı okumanın dördüncü boyutunu sormak istediğini, fakat bir türlü soramadığını söyler. Şems, dördüncü okumanın aşkın alanına girdiğini ve bunu anlatmasının mümkün olmadığını belirtir. Kimya, Şems'in sözlerinden sonra "*Keşke bir gün ben de aşkın sahasına ulaşsam.*" (s.274) dedikten sonra utanarak ilâhî aşkı kast ettiğini belirtir. Böylece *Kur'ân*'ı daha iyi anlayacağını söyler. Kimya Hatun, Şems ile sohbet hâlinde o kadar yakınında iken onu arzuladığını hisseder. Çok geçmeden Şems'e âşık olduğunu kendine itiraf eder: "*Evet ben Kimya, Mevlânâ'nın manevî kızı, talebesi, yetiştirmesi, gördüğüm günden beri Şems-i Tebrizi'ye sırılsıklam âşıktım.*" (s.277-278)

Kimya, sırlarını onu sık sık görmeye gelen Gevher Hatun ile paylaşır. Onunla birçok konuyu konuştukları gibi en çok da Şems'ten bahsederler. Bir sohbet sırasında Kimya, Gevher Hatun'a, Mevlânâ'yı endişeli gördüğünü ve ona yardım etmek istediğini söyler. Gevher Hatun, Kimya'ya aslında ona yardım edebileceğini belirtir. Mevlânâ'nın uzun zamandır düşündüğü bir konu olduğunu, fakat bunu henüz kimseye söyleyemediğini belirtir. Gevher Hatun, bu konunun ne olduğunu soran Kimya'ya şöyle cevap verir:

"*Rûmî'nin fikrince şayet Şems evlenir, bir yuva kurabilirse Konya halkı onu daha kolay benimser ve arasına alır. Dedikodular, ithamlar azalır. Şems'in başı bağlanırsa ayağı da bağlanır sayılır. Ve bir daha buralardan gitmesine gerek kalmaz*." (s. 360)

Gevher Hatun Kimya'ya Şems ile evlenmek isteyip istemediğini sorar : "*Baban merak eder. Kimyacım acaba sen Şems ile evlenmek ister misin?*" (s. 360) Kimya on yedi yaşına gelmiş bir genç kız olarak evlenme fikri ona çok uzak olmasa da bu soruyu duyunca şaşırır. Kimya, Gevher Hatun'la görüştükten sonra ertesi gün Mevlânâ'yı görmeye gider. Ona Şems ile evlenmek istediğini söyler:

" '*Efendim…' dedim. Sesim kısıldı, alnımı boncuk boncuk ter bastı. 'Buraya geliş sebebim Şems'le evlenmek istediğimi söylemekti.*' " (s. 362)

Mevlânâ, Kimya'nın evlilikle ilgili kararına çok şaşırır. Ona bu kararında emin olup olmadığını sorar. Kimya, emin olduğunu söyleyerek ona şöyle cevap verir: "*Fikrimce Şems benim alnıma yazılmış. O benim nasibimdir. Ya onunla evlenirim ya kimseyle evlenmem.*" (s. 362) Kerra, Kimya'nın evlilik haberini duyunca onun yanına gelir. Evliliğin öyle kolay bir şey olmadığını söyleyerek aralarındaki yaş farkını hatırlatır. Yaşına uygun birisi ile evlenmesinin daha uygun olacağını belirtir. Kimya ona Şems'in bir sözü ile cevap verir: " '*Şems diyor ki aşk bütün ayrımları geçersiz kılarmış.' dedim. 'Aramızdaki yaş farkı önemli değil.*' " (s. 362) Kerra, bu kez de Şems'in kalender bir ruha, aykırı bir tabiata sahip olduğunu, iyi bir eş olması konusunda şüphelerinin olduğunu, bu durumda incinebileceğini söyler. Kimya, Kerra ne derse desin, ikna olacak gibi değildir. Şems'in zamanla değişerek iyi bir eş ve iyi bir baba olacağını ifade eder. Kısa süre sonra Kimya ile Şems evlenirler.

Alâeddin, Kimya'nın evlendiği gün evde duramaz. Ağlamamak için kendini zor tutar: "*Kimya'nın Şems ile evleneceği gün evde duramadım. Göğüs kafesimde bir ağırlık, beynimde bir uğultu, boğuluyorum sandım.*" (s.373) Düğünün olduğu gün Sultan Veled'e arkadaşı İrşadlarda kalacağını söyleyerek çıkar gider. Gitmeden önce Mevlânâ'nın Şems'in gönlünü yapmak için bu evliliği tasarladığını söyler: "*Babam sırf Şems'in gönlünü hoş tutmak için, sırf o bir daha evden gitmesin diye bu evliliği ayarladı! Kimya'yı gümüş bir tepside o nankör herife sundu.*" (s.374)

Kimya, Şems ile evleneli altı ay olmasına rağmen aralarında bir yakınlaşma meydana gelmez. O da Şems'i etkileyebilmek için Çöl Gülü'nden yardım ister. Çöl Gülü de bir kadını çekici kılacak ne varsa, makyajdan kıyafete, Kimya'yı süsler:

"*Son olarak yüzüne bolca boya sürdüm. Cazibesi katlansın diye alnına bir inci kolye kondurdum. İşim bittiğinde Kimya öyle güzel olmuştu ki, gözlerimi ondan alamadım.*" (s. 380)

Çöl Gülü ilk başta Şems'in derviş olduğunu, onu bu yöntemlerle etkilemeye çalışmanın doğru olmadığını söylese de içinden Kimya'ya yardım etmek geçer:

" *İçimdeki sûfî 'zorla aşk olmaz, karışma bu işe' diye tembihledi. İçimdeki kadın ise 'âşık bir kıza yardım et' diye niyaz etti. Sonunda ikinci ses ağır bastı.*" (s. 379)

Çöl Gülü tarafından güzel bir şekilde hazırlanan Kimya, Şems'in yanına gider. Şems, Kimya'nın onu etkileyebilmek için yaptığı hal tavır ve hareketlerinden rahatsız olur ve bu davranışların ona yakışmadığını belirtir. Şems tarafından reddedilen Kimya, düştüğü bu kötü durumun altında ezilir. Ağlayarak odadan çıkar. O günden sonra Şems'i görmediği gibi odasından da dışarı çıkmaz. Hastalanarak yataklara düşer. Kimya'ya bakması için doktorlar getirilir, komşular ziyaretine gelir. Onlar Kimya'nın bu hâlde olmasının sebebi olarak Şems'i görürler. Kimya, Şems ile görüştükten on altı gün sonra vefat eder:

"*Şems'in odasını ipekler, tüller kuşanarak ziyaret edişimden on altı gün sonra ben Mevlânâ'nın evlâtlığı Kimya, çağıl çağıl bir hiçlik ırmağına daldım*." (s. 384)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Kimya, Şems'e ilgi duyan ve zamanla ona âşık olan bir genç kız olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ, eşi Kerra Hatun ile Şems hakkında konuşurlarken üvey kızı Kimya Hatun, onları dikkatli bir şekilde dinler. Şems hakkında sorular sorar. Birçok vasfa sahip olan Şems'in hayatında hiçbir kadının olmamasını tuhaf bulur ve bunu babasına dile getirir. Mevlânâ, Şems'in çocukluğundan itibaren nefsine ait ne duygu varsa onları terbiye ettiğini, ona sadece Allah aşkının haz verdiğini belirtir. O, kızı Kimya'nın Şems'e karşı sonradan aşka dönüşen ilgisinden ilk başta haberdar değildir. Zaman ilerledikçe bu durumun farkına varır. Şems'i tanıdığı için bu durumdan Kimya'nın incineceği endişesini taşır ve konuyu Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled ile görüşür. Her ikisi de Şems ve Kimya evliliğine olumlu bakarlar. Mevlânâ, Şems'e

Kimya'nın ilâhî aşka ulaşma çabasında olan biri olduğunu söylese de o, "*Ben buraya evlenmeye gelmedim. Allah'tan sırrıma eş istedim, yatağıma eş değil.*" (s.162) diyerek bu teklifi reddeder. Mevlânâ ise Şems'in Kimya ile evlenmesi hususunda ısrar eder. Ona Kimya ile evlenirse hayatını paylaşacak birine sahip olacağını ve onu çok mutlu edeceğini söyleyince Şems, Kimya ile görüşmeden bir cevap veremeyeceğini belirtir. Şems ve Kimya, gül bahçesinde konuşmak için sözleşirler.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Şems'in Konya'ya ikinci gelişinden sonra onu tekrar kaybetme korkusu yaşayan Mevlânâ, onu Konya'ya bağlayan bir bağ daha olsun diye evlâtlığı Kimya Hatun ile evlendirmek ister. Şems ise yaş, huy ve denklik bakımından Kimya Hatun'un Alâeddin Çelebi ile birbirlerine yakıştıklarını belirtir. Şems, bu evliliğin uygun olmadığı konusunda ne dediyse Mevlânâ'yı ikna edemez. Mevlânâ, bu evliliğe Alâeddin Çelebi'nin rızası olduğunu şu sözlerle anlatır: "*Hem Alâeddin Çelebi'nin durumundan haberi vardır ki, Kimya Hatun'un sizin gibi kemal ehli bir zattan başkasına varmasına o dahi razı değildir.*" (s.172) Kimya Hatun ile Şems'in düğünlerinde Alâeddin'in olmayışı türlü dedikodulara sebep olur. Şerafeddin Lala'ya göre bu dedikodular Alâeddin'i tanıyan herkes için yersizdir:

"*Alâeddin Çelebi'nin deli dolu, cengâver ruhlu bir genç olduğunu yediden yetmişe hepimiz bilirdik. Oruçlu geçirdiği günlerde dahi bedensel eğitimini ihmal etmez, bir hassa muhafızı gibi ağır idmanlar yaparak mukavemetini geliştirirdi. Ancak edep ve âdaba riayette de muhteşem bir dikkate sahip olduğu su götürmez bir gerçekti. Öte yandan babasına olan bağlılığını ve Şems Hazretleri'ne duyduğu hayranlık uyandıran saygısını da bütün bunlara ekleyecek olursak şüphelerimizin boş olduğu ortaya çıkıyordu.*"(s. 174)

Şerafeddin Lala, Alâeddin'den bütün gerçeği öğrenir. Ona göre "*ateşli bir ruh yapısına sahip olduğu kadar aynı zamanda da babasının zarafetinden muhteşem izler taşıyan bu ince delikanlı*" Alâeddin, Kimya Hatun ve Şems'in düğününe bilerek gelmemiş, Şems'e görünüp onu daha fazla üzmek istememiştir: "*Bu kutlu genç, Şems*

Hazretleri'nin gözüne ilişip, onu daha fazla utandırmak ve üzmek istememişti, işte hepsi bu." (s. 174) Şerafeddin Lala'ya göre Mevlânâ, bu evlilikle birçok kişiyi zorlu bir sınava tâbi tutarak onları bazı konularda sınar. Mevlânâ bu evlilikte ısrar ederek oğlunun ve Şems'in ona olan bağlılıklarını, Konya halkınının da bu evlilikle ortaya çıkan dedikoduları engellemek konusundaki samimiyetlerini ölçer.

Şerafeddin Lala, Alâeddin Çelebi ve Şems arasında geçen bu hadise ile ilgili çıkan dedikodular sebebiyle bir açıklama yapar. Şems ve Kimya Hatun'un kaldıkları oda, medresenin avlusuna bakar. Alâeddin Çelebi medresenin diğer bölümlerine geçmek için daha kısa bulduğu bu güzergâhtan yani odanın önünden geçer. Şems de Alâeddin Çelebi'yi buradan geçmenin uygun olmadığını düşünerek uyarır. Alâeddin Çelebi hatasını anlar, Şems'in elini öperek ondan özür diler. Yaptığından pişmanlık duyarak bu olayı birkaç kişiye anlatır. Kısa bir süre sonra insanlar bu hadise sebebiyle Şems ve Alâeddin'in birbirlerine darıldıklarını anlatırlar:

"*Ancak tek bir hatası oldu; bu olayı bir kaç yerde, yaptığı vurdumduymazlığın verdiği utançla, tamamıyla nedamet duyarak anlattı. Ne var ki çok geçmeden bizler bu vakanın Şems Hazretleri ile Alâeddin Çelebi'nin karşılıklı tartışmalarına ve darılmalarına sebep olduğunu işittik.*" (s. 178)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kimya Hatun, incelediğimiz romanlarda, Mevlânâ'nın öz çocukları gibi sevdiği ve ilgilendiği üvey kızı olup; çıkan dedikodular üzerine Konya'yı terk ettikten bir süre sonra tekrar geri dönen Şems'in onunla yapacağı veya yaptığı evlilikle Konya'da kalmasını sağlayacak bir bağ olarak düşünülen ve böylece Şems'i bir daha kaybetme korkusu yaşayan Mevlânâ'nın kaygılarını gideren bir konumdadır.

2.2.2.4. İrşat Halkası

İncelediğimiz eserlerde Mevlânâ'nın rûhî tekâmülünü oluşturan irşat[403] halkasında başta babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, sonra Seyyid

[403] İrşat, "*1. doğru yolu bulup gitme, doğru yolda gitme. 2. Doğru düşünme, akıl sahibi olma. 3. Bâliğ olma, büluğa erme, erginlik.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 447.) anlamlarına gelen Arapça bir kelime olan "rüşd" kökünden gelir. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*'de kelimenin Arapça "rüşd" kökünden geldiğini belirtip ve "1. *Doğru yol gösterme, doğru yola sevk, gafletten îkaz. 2. Bir ârif-i billahın birine tarikatı ve kurb-ı müvellâ yolunu irâe etmesi.*" (Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, s. 89.) anlamına geldiğini ifade eder. Muallim Naci, *Lûgat-ı Nâci*'de kelimeye "*Doğru yol göstermek, gösterilmek.*" (Muallim Naci, Lûgat-i Nâci, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 48.) anlamını verir. *Türkçe Sözlük*'te "*Doğru gösterme, uyarma.*" (TDK, *age*., s. 980.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*1. doğru yolu gösterme, uyarma. 2. İrfan sahibi birinin, bir kimseye tarikatı ve Tanrı yolunu göstermesi.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 447.) anlamlarına gelir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde Bekir Topaloğlu, kelimenin "rüşd" kökünden gelip masdar olarak irşat şeklinin aldığını ve "*doğru yolu göstermek*" manasına geldiğini belirtir. Burada doğru yoldan maksat, maddî olabildiği gibi "aklî-manevî" alanı da ilgilendirir. Bununla birlikte irşat, din terminolojisinde hidayet kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılır. İki kelime arasındaki fark, hidayetin Allah'a, irşadın kula nispet edilmesidir. İrşadın tevfik kelimesi ile de arasında mana bakımından bir yakınlık vardır. Tevfik, "*Allah'ın, kulunun fiilini kendi rızasına uygun şekilde yaratması*" demek olup sadece müminler için geçerlidir. İrşat ise hem müminlere hem de kâfirlere yöneliktir. Bu kelimelere ayrıca davet, tebliğ, tezkir, tebşîr, inzâr ve emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker kavramları da eklenebilir.

İrşat kelimesi, Kur'ân'da geçmemekle birlikte kelimenin kökü rüşd ve ondan türeyen kelimeler yer alır. (Süleyman Uludağ, *İslâm'da İrşad* adlı eserinde bu kelimenin rüşd, reşed, reşâd, râşid ve mürşîd olduklarını belirtirtir. Süleyman Uludağ, *İslâm'da İrşad*, Marifet Yayınları, İstanbul 2004, s. 22.) İrşatta takip edilecek yöntemler "*hikmet, güzel öğüt, iyi niyet ve samimiyete dayalı inandırıcı tartışma*"dır. Hikmet, âlim ve mütefekkirlere hitap edip kesin delillerden oluşurken güzel öğüt, psikolojik faktörlerin etkili olduğu, kalabalıklara hitap eden bir yöntemdir. Tartışma yöntemi ise iyi niyetli grupları hedefleyip onlardan gelecek zararı en alt seviyeye indirir. (Bekir Topaloğlu, "İrşad" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 444-445.)

Mürşit ise irşat etmek fiilini gerçekleştiren kişidir. Mürşidin *Kâmûs-ı Türkî*'de Arapça "*rüşd*" kökünden geldiği ve "*1. Doğru yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Mürîdâna tariatı öğretip tasavvuf usulünde hakâyık ve esrarı gösteren şeyh-i tarikat 3. Mec. Gafletten uyandıran, îkaz eden.*" anlamına geldiği belirtilir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 1324.) *Lûgat-i Nâci*'de "*İrşad eden, doğru yol gösteren*" şeklinde yer alır. (Muallim Naci, *age*., s. 750) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*1. irşâdeden, doğru yolu gösteren, kılavuz. 2. tarîkat pîri, şeyhi 3. gafletten uyandıran.*" şeklinde yer alır. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 735.) Türkçe Sözlük'te "*1. Doğru yolu gösteren kimse, kılavuz. 2. Müritlerine tasavvufu öğreten, sırları ve gerçekleri gösteren tarikat şeyhi.*" anlamı verilir. (TDK, *age*., s. 1437-1438.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde mürşitle ilgili olarak "şeyh" maddesine işaret edilir. Reşat Öngören, şeyhin, "*Mürîlere rehberlik yapan ve onları irşad eden kişi anlamında tasavvuf terimi.*" olduğunu belirtir. Kelime; tasavvufta, velî, pîr ve mürşit kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılırken Türkçede er, eren, ermiş kelimeleri de şeyh manasında kullanılır. Kur'ân ve hadislerde sözlük anlamı ile geçen kelime "taliplere doğru yolu gösteren ve onları irşat eden kimse" manasına gelir. Tasavvuf ehline göre bir tarikata intisap eden şeyh, seyr ü sülûkunu tamamlayarak şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşır. En yüksek makama ulaşan şeyhe "*şeyhü'l-ârifîn*" denilir. Tasavvuf kaynaklarına göre bir şeyhte bulunması gereken özellikler şunlardır:

- ✓ Müritlere ilgi göstererek maddî-manevî yardımda bulunmak
- ✓ Örneklik vasfı olmak
- ✓ Yol tecrübesi olmak
- ✓ Edepli olmak

Burhâneddin, Halep'te Kemaleddin Bin Adîm, Şam'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi görürüz. Bu halkanın son zincirini Şems oluşturur. Şems'i, Mevlânâ-Şems ilişkisi başlığı ile ayrı bir kategori de inceleyeceğimiz için, çalışmamızın bu bölümünde Bahaeedin Veled, Seyyid Burhâneddin, Kemaleddin Bin Adîm ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Mevlânâ'nın irşadında oynadıkları rolü ve psikolojine etkilerini romanlardan hareketle anlatmaya çalışacağız.

2.2.2.4.1. Bahaeddin Veled

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, babası tarafından ilgi ve sevgi ile büyütülen, şartlar ne olursa olsun, eğitimi ile birebir ilgilenilen bir çocuk olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ, on iki yaşına kadar yaşadığı Belh'te Kur'ân, tecvit, hadis, hüsnühat, cebir dersleri alır. Okumayı ilk olarak babasından öğrenir : "*Okumayı ilk öğrendiğim üstadımdır babam.*" (s. 23) Mevlânâ çocukluk yıllarında saklambaç, körebe gibi oyunları oynamaktan ziyade

---

- ✓ Cömert ve tok gözlü olmak
- ✓ Yumâşıklıkla terbiye etmek
- ✓ Emrettiği ve söylediği şeyleri önce kendisi yapıyor olmak
- ✓ Temel şeriat bilgilerini öğrenmek
- ✓ Ehl-i sünnet inancına sahip olmak
- ✓ Allah'tan gelen hakikatleri doğrudan almaya ehil olmak
- ✓ İlm-i ledün sahibi olma
- ✓ Allah'tan gelen rahmete mazhar olma

Bir mürit, kemal sahibi bir şeyhe biat ederse tekâmül yolculuğunu tamamlayıncaya kadar şeyhinin gözetimi altında bulunmak zorundadır. Çünkü bir mürşit, ancak şeyhinin rehberliği ile nefsinin ve şeytanın kötülüklerinden korunabilir. Seyr ü sülûkta (Tasavvufî bir terim olan seyr ü sülûk "*tarikatta tâkip olunan usûl, tarikata giren kimsenin (sâlih) gerçek varlığa ulaşması için yaptığı mânevî yolculuk.*" anlamına gelir. Ferit Devellioğlu*, age*., s. 947) esma yolunu esas olarak kabul eden tarikatlarda mürit, bir şeyh tarafından nefis terbiyesi, evrad, ezkâr, halvet, riyâzet ve rüya yorumlarıyla terbiye edilirken müsemma yolunu esas alan Melâmetîler aşk, sohbet ve mürşit nazarını esas alır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, kemal sahibi bir şeyhin söze ihtiyaç duymadan müridini etkileyebileciği belirtir. Gazzâlî, bir müridin şeyhini takip etmesi ve onun tavsiyelerini yerine getirmesi gerektiğini söylerken Necmeddîn-i Kübrâ müridin şeyhinin yanında bir çocuk gibi olması, irade ve tercihlerini şeyhine bırakması gerektiğini, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise müridin şeyhine teneşirdeki ölünün gassala teslimiyetindeki gibi teslim olması gerektiğini ifade eder. Bir müridin her şeyiyle şeyhini taklit ederek ona teslim olmasına şeyhte fani olmak (fenâ fi'ş-şeyh) denir. Bu, Allah'ta fani olmanın ilk basamağıdır. Bir mürşit seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra irşat ehliyeti kazanır, fakat irşat faaliyetine başlayabilmesi için şeyhinden icazet alması gerekir. (Reşat Öngören, "Şeyh" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 50-52.)

babasının sohbet meclislerine katılmaktan hoşlanır. Medresede babasını dinlemekten, kütüphanede vakit geçirmekten büyük haz alır. Mekke'de hac vazifesini yerine getiren Bahaeddin Veled ve kervanı ile birlikte Şam'a gelir. Yolculuk boyunca babasına sorular soran Mevlânâ, kendini tarih, coğrafya ve diğer ilimlerde daha da geliştirir.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ; zekâsı, ufku ve sorulara verdiği cevaplarla ilme karşı istidadı, babası tarafından fark edilen ve bu yeteneğinin geliştirilmesi için uygun bir yer aranan bir çocuk ve delikanlıdır. Mevlânâ'nın irşad halkasında başta babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled gelir. Şerafeddin Lala, Hamza Kâtibî'ye gönderdiği mektupta Nişabur'da Ferîdüddin Attâr'ın Mevlânâ'ya gösterdiği iltifattan bahseder. Feriddüddin Attar, Mevlânâ daha yedi yaşında olmasına rağmen ondaki cevheri sezer ve ona "*Umarım ki yakın bir gelecekte, oğlun âlemde gönüllere ateş salacak, onları yakacak!*" (s. 36) diyerek onun ileride büyük mertebelere yükseleceğini söyler. Mevlânâ'nın yedi yaşında olmasına rağmen zahirî ve bâtınî ilimlerde hızla ilerliyor olması Şerafeddin Lala'nın dikkatini çeker:

"*Aslında Celâleddin'in, efendimizin küçük oğlu olmasına rağmen zahirî ve batınî ilimlerde ağabeyinden katbekat hızlı ilerleyişi, hocası olarak beni dahi şaşkınlığa düşürüyor. Daha yedi yaşındaki bu çocuk boş değil kardeşim.*" (s. 36-37)

Feriddüdin Attar, kafilenin Nişabur'dan ayrılacağı sırada Mevlânâ'yı babasının arkasından giderken görür. İlim ve irfan cihetiyle Mevlânâ'yı okyanusa babasını da nehire benzetir: " '*Hayret! Bir ırmak, koca bir ummanı peşine takmış sürükleyip gidiyor.*' "(s.38) Ferîdüddin Attâr'ın Mevlânâ için söylediği bu sözler daha sonra herkesin diline düşer.

Umurbek, Şerafeddin Lala'ya Belh'teki medrese hakkında bilgi verdiği mektubunda ondan Mevlânâ'dan bahsetmesini ister. Zira ona göre Mevlânâ, Anadolu topraklarında ışığıyla parlamaya başlamıştır:

"*Celâleddin Hüdavendigâr'ın durumundan haber vermeyi unutma! Günbegün gelişen, hem takvası hem de zekâsıyla Anadolu topraklarında bir güneş gibi ışıldamaya başlayan gözbebeğimizi anlat bana. İnan, küçük efendimizden zuhur edecek harikaları düşündükçe yanınızda olamayışıma duyduğum acı katbekat çoğalıyor.*"(s. 50-51)

Malatya'dan sonra Erzincan'ın Akşehir kasabasına gelen Bahaeddin Veled ve ailesi, burada Mengücek Beyi Fahreddin Behramşah ve karısı İsmetiye Hatun tarafından karşılanır. Bahaeddin Veled, onlara kalmaları için tahsis edilen yeri reddederek medreseye yerleşir. Sultânü'l-Ulemâ, burada, uzun kış aylarını bir fırsat bilerek oğlu Celâleddin'in eğitimine ağırlık verir:

"*Bahaeddin Veled Hazretleri uzun kış aylarını bu bölgede çıkarırlarken, genç Celâleddin'in zahirî ve batınî eğitimine daha önce görülmemiş bir titizlikle ağırlık vermeye başlamıştı. İşaret açıktı. Baha Veled, yeşermekte olan bu muhteşem, taptaze filizi, bütün tehlikelerden korumak için canını dişine takmış, kendinden ve bütün talebelerinden geçer olmuştu. Gönlündeki haz, önceleri hiç rastlanmamış kutsî renklerle vuruyordu şimdi ince hatları enikonu yumuşamış güzel yüzüne.*" (s. 52)

Bahaeddin Veled, insanın hayatı boyunca nefsi ile olan mücadelesinde önüne türlü türlü tuzaklar çıktığını, tuzağa kapılan insanın hakikati anladığında artık çok geç olduğunu düşünerek ümitsizliğe kapıldığını anlatır. O zaman on dördüne yeni basan bir genç olan oğlu Celâleddin'e insanın düştüğü bu durumun çaresini sorar. Celâleddin; etkili ve sevecen bakışlar, sakin bir ses tonu, insanların gönüllerine coşkulu bir sevgi yayan edayla şöyle cevap verir: "*Çare, zamanı en aziz ganimet bilmektir babacığım.*" (s. 54) Devamında ise Bahaeddin Veled, kazların doğadaki hallerini anlatan açıklamalarından hareketle Alâeddin'e "*Biz şimdi ne yapıyoruz oğlum.*" (s. 54) diye soru sorar. Bahaeddin Veled'in sorusuna büyük oğlu Alâeddin, "*Şey… Geziyoruz baba.*" (s. 54) diye cevap verirken Celâleddin'in ise zekâsının, ufkunun, ilme karşı istidadının bir göstergesi olan izahlar ile öne çıkar. Ona göre dervişe yakışan "tefekkür" etmektir ve kişi o sayede "mütevekkil" olacaktır:

"*Mütebessim ifadesinde, ansızın beliren akşam güneşinin kıvılcımlarıyla konuştu Celâleddin, 'İnsanlar gibi geziyor, bilginler misali fikir ediyoruz. Ama kazlar kabilinden de mütevekkiliz, çünkü tefekkür ediyoruz demek istedi. Dervişe yakışan da bu değil midir babacığım?'*" (s. 54-55)

Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte Akşehir'den sonra Larende'ye gelirler. Larende'de uzun bir süre kalırlar. Zira o, Celâleddin'in eğitimi için huzurun hakim olduğu bir yerde uzun bir süre kalmak istediğini belirtir. Mevlânâ, Bahaeddin Veled'in *Maârif* adlı eserinin dördüncü cildini tamamlamak için yazımına yardım ettiği gün babası ile birlikteyken aklına Belh'teki çocukluk günleri gelir. Bahaeddin Veled, Mevlânâ'ya Belh'te geçirdiği çocukluk günlerine dair bir şey hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Mevlânâ, o günlerin "*bir rüya gibi*" olduğunu, hatırlamadığını, hatırlamak da istemediğini ifade eder. Bahaeddin Veled, Mevlânâ'ya onun kitaplara olan aşkından bahseder:

"*Müderris, uzanıp oğlunun elini tuttu. Derin göklerin remzini taşıyan gözleri birer mavi alevdi. 'Ben geceleri kitap okur, annen evin son işleriyle ilgilenirken, sen ve ağabeyin Alâeddin beni dinlemek isterdiniz. Sesli okumaya başladıktan bir müddet sonra ağabeyin sıkılırdı ama sen… Sen gözlerini yumardın. Uyudun sanırdım bazen; ama ben sesimi kısınca yükseltmemi ikaz ederdin hemen. Kitaplara âşıktın sen Celâleddin, okumayı çok küçükken sökmüştün ama dinlemek ayrı bir tat verirdi sana.*" (s. 73)

Bahaeddin Veled, oğlu Mevlânâ'ya dinlemenin kemale ulaşmada bir başlangıç olduğunu söyleyerek hayatı boyunca hem okumasını hem de dinlemesini tavsiye eder. Mevlânâ, kitap dinlediği zamanların birinde bir an dolan gözlerini açtığında nuranî varlıkların etrafına toplandıklarını görür ve bu sırlı hadiseler ona tarifi imkânsız manevî zevkler yaşatır. Bahaeddin Veled, Mevlânâ'ya "*Onları sana hangi ilim gösterebilirdi bilir misin oğlum?*" (s. 73) diyerek bir soru sorar. O, "*Öyle bir ilme sahip değilim ki ben.*" (s. 73) diyen Mevlânâ'ya bu ilme sahip olmasa bile

istidadı olduğunu ve ona bu ilmi öğretecek kişinin zamanı gelince ona bu ilmi öğreteceğini, vefatının ise ona bir işaret olacağını ifade eder:

"*Hafifçe ürpererek, 'Değilsin' dedi müderris, 'ancak istidadın var evlâdım. Dinle, dinle oğlum; bir dostum var. Şimdi huzursuz; uzaklarda sıkıntıyla kıvranır ama neden, nasıl olduğunu bilemez. Sen dahi tanımaktasın onu. Bir işaret beklemektedir. Benim göçmem ona işaret olacak. Fazla vaktim kalmadı Hüdavendigâr ...*" (s. 73)

Bahaeddin Veled, onu irşad edecek kişinin Tirmiz'den geleceğini, onun da iyi tanıdığı biri olduğunu belirtir. O, Mevlânâ'ya onu irşad edecek kişiye bir ölünün gassala teslim olduğu gibi teslim olmasını, onu dinlemesini, zahir ve bâtın ilimlerini öğrenerek hakikatın sırlarına erişmesini diler:

" '*İşte, ona teslim ol oğlum. Yıkayıcısının elindeki ölü gibi tıpkı… Sana ledün ilmini vereceklerden başta geleni odur. Dinle oğlum! Dinle ve öğren ki; ilm-i zahir ile ilm-i batın, ait olduğu merkezde, yani kalbinde birleşsin de seni ölmeden, çocukluğunda ziyaret eden nuranilerin yurduna yükseltsin.*' " (s. 74)

Bahaeddin Veled, Mevlânâ'ya kemale ulaşmadan eremeyeceğini, ölmeden yani nefsini öldürmeden tekâmüle ulaşamayacağını ifade eder. Ona göre hakikate ermenin şartı, kemalât; tekâmülün şartı da insanın nefsini her türlü kötülükten arındırarak özüne uygun saf ve temiz bir hale getirmektir. İnsan ancak saf ve temiz bir gönülle Allah'ın tecellilerine mazhar olabilir:

" '*Ölmeden ölmenin yollarını ara… Zira henüz vaktin var… Ancak buradaki talebelerimizi ihmal etme… Allah için geleni geri çevirme… İlminin zekâtıdır bu, zekâtını öde…'* " (s. 74.)

Bahaeddin Veled, oğlu Mevlânâ'ya ölmeden önceki son nasihatlerini de yapar. Bir Soğuk algınlığı ile başlayan şikâyeti zatürreye çevirince kısa süre sonra vefat eder.

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ, çok çalışkan, çok kitap okuyan, babasının vaazlarının dinlemekten büyük zevk alan, babası gibi olmaya çalışan bir çocuktur. Bahaeddin Veled, oğlu Mevlânâ'nın ileride bütün dünyayı etkileyecek biri olacağını öngörerek ona iyi bir eğitim vermeye çalışır. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, "*Sultan-ı Ulema*" lâkabı verilen büyük bir âlimdir. O, soy itibariyle aristokrat bir çevreden gelir. Babası Celâleddin Hatip, büyük bir âlim, annesi Alaüddev, Harzem padişahının kızıdır. Belh'te medresedeki öğrencilere ders, halka da vaaz veren Bahaeddin Veled'in, Celâleddin ve Muhammed Alâeddin adında iki oğlu vardır. O, oğlu Celâleddin'in ileride bütün cihanı etkileyeceği öngörüsünde bulunarak iyi bir eğitim vermesi gerektiğini düşünür. Mümine Hatun da eşi Bahaeddin Veled gibi, çocuklarının yetişkin biri olduklarında babalarının görevini devralacakları inancındadır.

Belh'ten göç ettikten sonra Kâbe ziyaretinin devamında Nişabur'a gelen Bahaeddin Veled ve ailesi, burada 1200'lü yılların en büyük mutasavvıf şairi Ferîdüddin Attâr ile karşılaşır. Ferîdüddin Attâr, henüz daha beş yaşında olan küçük Celâleddin'i kucağına alır ve sever. O, Bahaeddin Veled'e Celâleddin'in ileride bir "*okyanus*" olacağını dile getiren sözünü söyler: "*Sen bir ırmaksın, ama oğlun peşinde büyüyen bir okyanus olacak.*" (s. 30). Feridüdin Attar, Bahaeddin Veled'i ilmi ve bilgisi ile bir ırmağa benzetirken, oğlu Celâleddin'i onun ilminden nasibini alarak daha da ileri bir noktaya geleceğini belirtmek için onu da "*okyanus*"a benzetir. Bahaeddin Veled bir baba olarak oğluna söylenen bu sözler karşısında gururlanır. O da Celâleddin'in her şeyi çok çabuk kavrayan bir zekâya sahip olduğunu ifade eder. Ferîdüddin Attâr, Celâleddin'e *Esrarnâme* adlı eserini hediye eder. Mevlânâ, Akşehir'de dokuz yaşında iken babasından ilk eğitimini almaya başlar. Romanda Mevlânâ'nın aldığı ilk eğitimin niteliğine dair bir bilgi verilmez.

Bahaeddin ve ailesi Akşehir'den sonra Karaman'a gelirler. Karaman'a geldiklerinde yıl 1222 olup Celâleddin on beş yaşındadır. Küçük Celâleddin büyümüş, genç bir delikanlı olmuştur. Celâleddin, mutasavvıf şair Feriddün Attar'ın hediye ettiği *Esrarname* adlı eseri okumaya başlar. O, mizaç olarak kâinata tecessüs içinde bakan, çalışkan, her zaman babasını pür dikkat dinleyen, derslerin haricinde babasının vaazlarını dinlemekten büyük haz duyan bir delikanlıdır. Konya'ya geldiklerinde on sekiz yaşında olan Celâleddin, Konya'nın tarihi ilgili bilgiler ihtiva eden eserler okur. Babasının Konya ile ilgili olarak verdiği bilgiler karşısında şaşırır. Onun her konuda bilgiler olmasına hayran kalır. Bahaeddin Veled, Celâleddin'in ona olan hayranlığı karşısında " '*Çok kitap okuyorum.'* " (s. 49) diyerek cevap verir. Buna mukabil Celâleddin ise " '*Ama ben de okumama rağmen senin bilgine yetişemiyorum.'* " (s. 49) der. Bahaeddin Veled, oğlunu şu sözlerle teselli eder: " '*Okuduğunu biliyorum; ancak okuduğun kitapların sayısı arttıkça bilginin giderek çoğaldığını fark edeceksin*.' " (s. 49) Celâleddin için bu sözleri duymak güzel olsa da o, babasının bilgisine ulaşmasının "*çok zor*" olduğunu düşünür. Bahaeddin Veled, oğluna ilimle ilgili açıklamalar yapmaya devam eder. Âlim olmak için ilim öğrenmek, insanı-ı kâmil olabilmek için de insanın kendini tanıması gerektiğini ifade eder:

" '*Böyle deme, bilirsin ki boynuz kulağı geçer,' dedi Bahaeddin Veled. 'Eğitim kendini geliştiren kişiyi hedeflenen amaca göre geliştirir. Âlim olmak için ilim bilmek, adam olmak için ise kendini bilmek gerekir. İnsan öğrendiklerini uygulayabilmelidir. Yoksa o bilgiler havada kalır. Unutma ilmiyle amil olmayanın, nasihati tesirsiz kalır.*" (s. 49)

Celâleddin, babası ile birlikte Konya'da Sultan Alâeddin Keykubat'ın onlar için tahsis ettiği İplikçi Medresesi'ni gezer. Medresenin sütunlarını, koridorlarını, odalarını, taş süslemelerini, kullanılan geometrik motifleri büyük bir dikkatle inceler. Bahaeddin Veled, Celâleddin'e o esnada " '*İnsan yaşadığı yeri iyi bilmeli'* " (s. 50) der. Babasının söylediği söz, Celâleddin'in zihnini bir hayli meşgul eder. Bahaeddin Veled, ona şöyle cevap verir:

" '*Yaşadığı yeri bilmekten kast ettiğim şey fiziksel bedenimizdi,*' *derken Sultan-ı Ulema alnındaki derin kırışıklıkları kat kat olup deniz dalgası gibi sağa sola kayıyordu. 'Herkes kendinden sorumludur. Kendimizi donatmadığımız zaman çevremizdekilere verecek bir şeyimiz olmaz. Özellikle kendini sev, say. Kendini sevmeyen insan hiçbir şey yapamaz, kendini sevdikçe seni seven, sayan insanlar senin etrafına dolacak,' dedi.*" (s. 50-51)

Tasavvufta kendini bilmekten maksat; nefsini onu manevî bakımdan alçaltan süflî unsurlardan arındırarak insanı asıl büyük hakikate, Allah'ın varlığına ve birliğine ulaşmaktır. İnsan, ancak bedenini ve ruhunu cismanî unsurlardan, kötülüklerden arındırarak insan-ı kâmil olabilir. Şüphesiz insan kendini sevmeli, kendini tanımalıdır, fakat İslâm tasavvufunda bu bilinçlenme sürecinin manevî bir anlamı olmalıdır. Burada yazar, hakikate yani Allah'a ulaşmak için ifade edilen kendini bilme ve tanımayı tasavvuftaki anlamıyla değil, mutlu, başarılı, huzurlu olmak için öğrenilmesi gereken bir basamak olarak anlatmıştır. Celâleddin, babasının izahları karşısında tefekküre dalar ve kendini ilmî bakımdan daha da geliştirmeye adar: "*O gece Celâleddin hep babasının sözlerini düşündü ve kendisini daha fazla bilgiyle donatmaya karar verdi.*" (s. 51)

Aradan yıllar geçer ve 1231 yılında "*Sultan-ı Ulema*" Bahaeddin Veled birdenbire rahatsızlanarak vefat eder. Babasının ölümü karşısında sarsılan Celâleddin, günlerce odasından dışarıya çıkmaz. Halk, onun babasının görevini devralmasını beklese de o bunu reddeder. Celâleddin bir gece rüyasında babasını görür. Babası ona rüyasında " '*Halka vaaz ver, eğitimine devam et.*' " (s. 53) dese de o, babasının görevini hemen devralmamakta kararlıdır.

Celâleddin'in lalası, Bahaeddin Veled'in de müridi olan Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ ve ailesi Belh'ten göç ederken Belh'te kalmayı tercih eder. Mürşidi Bahaeddin Veled vefat ettiğinde ise yanında olamadığı için derin bir üzüntü duyar. Seyyid Burhâneddin, kalben, Celâleddin'in, babasının görevini başarı ile

yürütmesini temenni eder. Bir gün rüyasında Bahaeddin Veled'i görür. Bahaeddin Veled ondan yalnız kalan oğluna yardımcı olmasını ister.

Sonuç olarak diyebiliriz ki incelediğimiz eserlerde Bahaeddin Veled, Mevlânâ'nın çocukluk yıllarından itibaren onunla birebir ilgilenen, ondaki ilmî istidadı fark eden ve onun iyi bir eğitim alabilmesi için çaba sarfeden, dikkatli, özverili bir baba, zahirî ve bâtınî ilimlere vâkıf büyük bir âlim, hoca ve mürşittir. Mevlânâ ise ilme karşı merakı ve istidadıyla babasının çabalarını boşa çıkarmamış, ondan aldığı ilk eğitimini başarıyla tamamlamıştır.

2.2.2.4.2. Seyyid Burhâneddin

Mevlânâ'nın irşadının ikinci halkasında bulunan Seyyid Burhâneddin, *Aşk Peygamberi* romanında ilk olarak Şems ile Mevlânâ'nın karşılaşma sahnesinin anlatıldığı bölümde karşımıza çıkar. Burhaneddin Tirmîzî, gönüllerde olan sırları bilme fetanetine sahip olduğu için ona Konya, Horasan ve Buhara'da "*Seyyid Sırdan*" diye hitap ederler. Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in irşadı sayesinde ilim ve irfan cihetiyle çok ileri bir noktaya gelir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'yı peygamber ve velilerin parmakla gösterdiği, âlimlerin ve şeyhlerin imrendikleri makamda görmenin bahtiyarlığına eriştiğini dile getirir. Ulaştığı bu makamdan sonra da ondan insanların ruhunu ilmiyle aydınlatmasını ister:

"- *Celâleddin, demişti; sen bütün bilgilerde eşi, benzeri bulunmayan bir insan oldun. Artık sırları bilmede, gizliyi keşifte, geleceği görmede, Peygamberin ve ermişlerin parmakla gösterdiği mutlu bir yüceliktesin. Şimdiye kadar gelmiş geçmiş bütün şeyhler ve bilginler senin makamına özlemle ve hayranlıkla bakıyorlar. Şükür ki, benim gibi aciz bir kul bu mutluluğu ve devleti görebildi. Haydi, yürü. İnsanların ruhuna taze hayat ver, onları hesapsız rahmetinle yıka ve bu dünya hayatının ölülerini kendi gerçeğinde diri kıl.*" (s. 38)

Burhaneddin Tirmîzî, müritleri ile sohbet ederken Kayseri'ye gitme niyetini açıklar. Konya'da Mevlânâ'yı irşat görevini tamamladığını düşünür. O, Kayseri'ye giderek inzivaya çekilme arzusundadır. Konya halkı, onun, Konya'yı hele hele Celaleddin'i bırakıp gitme kararına bir anlam veremez. Âdeta bir veda konuşması yapan Burhaneddin Tirmîzî, geçmiş yıllarda aynı zamanda mürşidi olan Bahaedin Veled'den iki büyük hakikate ulaştığını dile getirir. Güzel söz söyleme hasletini Mevlânâ'ya, güzel hal'i de Salâhaddin'e miras olarak bıraktığını ifade eder:

"- *Kayseri'ye dedi. Ali Dağı'na gideceğim, gece gündüz hak yaradanla tek ve tenha kalmak için içimde sonsuz bir istek var. Aslında bakarsanız benim Konya'daki görevim bitmiştir. Ben, şeyhim Bilginler Sultan'ından ki büyük gerçeğe ulaştım. Biri güzel söz söylemek öbürü de güzel hal. Bırakabilecegim bu iki mirastan birinciyi Celaleddin'e veriyorum. Çünkü onun halleri zaten pek hoştur. Hâlimi de Salahaddin'e veriyorum. Çünkü görünüşte onun hiçbir hali yok.*" (s. 148)

Ertesi gün müritleri ile birlikte Meram bağlarına giden Burhaneddin Tirmîzî, bir an boşta bulunarak attan düşer ve ayağını incitir. Celâleddin hemen koşarak onun kırılan ayak bileğini ovmaya başlar. Burhaneddin Tirmîzî gülerek yaşadığı hadiseyi Celâleddin'in onun gitmesini istemediği şeklinde yorumlar: "- *Ne âlâ dedi, ne güzel mürid. Şeyhi gitmesin diye ayağını bağlıyor.*" (s. 149) Celâleddin, bunun üzerine şeyhi Burhaneddin Tirmîzî'ye gitmek istemesinin sebebini sorar. Burhaneddin Tirmîzî, "*kuvvetli bir arslan*" diye nitelediği Şems'in yakın bir zamanda Konya'ya geleceğini, kendinin de bir "*arslan*" olduğunu, aralarında bir geçimsizlik olabileceğini söyler:

"- *Celaleddin, dedi, senin üzerinde benim işim bitti. Buraya da kuvvetli bir arslan yöneldi. Fakat ben de bir arslanım. Olabilir ki, birbirimizle geçinemeyiz, seni zorda bırakırız, onun için gitmek istiyorum*." (s.149)

Mevlânâ, Burhaneddin Tirmîzî Kayseri'ye gittikten sonra ilmini daha da geliştirmek için Şam'a gider ve beş yıl Burhaneddin Tirmîzî'nin müjdelediği o

"*arslanı*" bekler: "*Bu bırakılıştan sonra Mevlânâ daha beş yıl, geleceği müjdelenen o arslanı bekleyecek, bu arada söylemini geliştirmek için Şam'a gidecekti.*" (s.148)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled'in vefatından sonra onun yerine geçerek vaizlik yapar. Bahaeddin Veled'in eski mürit ve talebelerinden Seyyid Burhâneddin Tirmîzî, şeyhini görmek için Konya'ya gelir, fakat onun ölüm haberini alır. Seyyid Burhâneddin Tirmîzî, şeyhinin yerine geçen Mevlânâ'nın ilmî bakımdan babasının derecesine yükseldiğini şu sözlerle anlatır:

"*Bilgide eşin yok, seçkin bir ersin ama baban hal sahibi idi. Sen de kal'i (söz) bırak da onun haline sahip olmaya bak. Buna çalış da ona varis ol, güneş gibi âlemi aydınlat.*" (s. 64)

Mevlânâ, bu sözler üzerine hal ilmini öğrenmek için Seyyid Burhâneddin'in müridi olur. Tekâmül yolculuğu, onun irşadıyla dokuz yıl devam eder. Yazar, Ahmet Eflâkî'ye dayanarak Halep ve Şam'daki irşad yıllarını da bu dokuz yıl içine alır. Mevlânâ, Halep'te Halaviyye Medrese'sinde büyük âlim Kemaleddin Bin Adîm'den fıkıh, tefsir ve usul dersleri alır. Halep'ten sonra Şam'da dört yıl Şam'ın ünlü âlimleri ile görüşerek ilmî araştırmalar yapar.

Mevlânâ, Şam ve Halep'e yaptığı ilmî yolculuklardan sonra Konya'ya dönüşünde Kayseri'ye uğrar. O, Kayseri'de bulunan Burhaneddin Tirmîzî'nin gözetiminde riyazete girer. Üç defa kırkar günlük çile çıkarır. Bu sürede az yiyerek, az içerek, az uyuyarak ve çok ibadet ederek nefsini her türlü kirden ve kötülüklerden arındırır. Üçüncü çile sonunda Seyyid Burhâneddin onu tebrik eder:

"*Bütün ilimlerde eşi ve benzeri olmayan bir insan, nebilerin ve velilerin parmakla gösterdiği bir kişi olmuşsun… Bismillah de ve yürü, insanları taze bir hayat ve ölçülemeyecek bir rahmete boğ, bu suret aleminin ölülerini kendi mana ve aşkınla dirilt.*" (s. 67)

Burhaneddin Tirmîzî, bu sözü söyledikten sonra Mevlânâ'yı irşatla görevlendirir. Yazar bir rivayete dayanarak Burhaneddin Tirmîzî'nin dört yüz talebesi ve on binden fazla müridi olduğunu söyler. İrşat görevini tamamlayan Tirmîzî, Kayseri'ye gitmak ister, fakat Mevlânâ onun gitmesine razı değildir. Mevlânâ, ona, gitmek istemesinin sebebini sorar. Seyyid Burhâneddin, "*Buraya kuvvetli bir arslan yöneldi. Ben de bie din arslanıyım. Biz birbirimizle geçinemeyiz.*" (s. 67) der ve Mevlânâ'nın izniyle Kayseri'ye gider.

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Seyyid Burhâneddin, birtakım rüyalardan yola çıkarak Mevlânâ'nın içindeki boşluğu dolduracak kişinin Baba Zaman'ın zaviyesinde bulunduğunu bilir ve bu sebeple iki ruhdaşı birbirlerine kavuşturmak amacıyla Baba Zaman'a mektup gönderir. Mektubunda kendini Mevlânâ'nın hocası, daha sonra mürşidi ve en sonunda da talebesi olarak tanıtır. Mevlânâ'yı tanımakla ne derece bahtiyar olduğunu anlatır. Ona göre Mevlânâ, çok bilgili ve üstün özelliklere sahip biridir. O diğer âlimlerden faklı olarak dinin özüne de hakimdir:

"*Ne bahtlıyım ki kendisini tanır oldum, tanımakla da kalmadım hocası oldum ve dahi babasının vefatından sonra, mürşidi oldum ve ondan da yıllar sonra talebesi oldum. Ne talihliyim ki onunla diz dize ilim çalıştım. Öyle marifetli, öyle mümtaz ve müstesnaydı ki, bir an geldi kendisine öğretecek hiçbir şeyim kalmadı. Bu sefer ben ondan öğrenmeye başladım. Tabii, babası da harikulade bir arifti. Gel gelelim Rûmî çok az âlimde olan bir hünere sahiptir: Dinin dış kabuğunu aralayıp, özündeki evrensel ve ebedi cevheri çekip çıkarma becerisi.*" (s. 97)

Seyyid Burhâneddin Mevlânâ'nın ilim, irfan ve ahlâkta ne kadar büyük bir âlim olduğunu Ferîdüddin Attâr'ın ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sözlerinden örneklerle anlatır:

"*Rûmî genç bir adamken o koca sûfî, o eşsiz eczacı o meşhur attar ile tanıştığında, Feridüddin-i Attar Hazretleri şöyle demişti: 'Çok geçmeyecek, bu oğlan âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacak.' Muteber Feylesof, muharrir*

ve mutasavvuf İbn-i Arabi Hazretleri ise bir gün genç Rûmî'yi babasının peşi sıra yürür görünce şöyle buyurmuştu: 'Fesüphânallah! Bir okyanus, bir gölün ardında gidiyor.' " (s. 98)

Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın mürşidi olması sebebiyle onun birçok ilme vâkıf olduğunu anlatır. Mevlânâ, fıkıh, felsefe, astronomi, kimya ve matematik ilimlerini anlamada bir benzeri yoktur. Onun Cuma günleri verdiği hutbeyi dinlemeye birçok şehirden insan gelir. Sayısı onbini bulan müridi vardır:

"*Daha yirmi dört yaşındayken Rûmî şeyhlik makamına erdi. Bundan tam on üç sene sonra bugün Konya halkı onu kendilerine örnek almakta. Her cuma dört yandan insan, sırf Mevlânâ'nın cuma hutbelerini dinlemeye şehre üşüşür. Zât-ı âlileri fıkıhta, felsefede, ilm-i heyet'te, kimyada ve dahi cebirde emsalsizdir. Denir ki daha şimdiden on bin müridi vardır. Müritleri ağzından çıkan her kelimeye kıymet atfeder. Ve onu, sadece İslâm tarihinde değil, dünya tarihinde müspet bir değişime yol verecek, yüce bir münevver addeder.*" (s. 98)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ Celâleddin'in irşadı, babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled ile başlayıp vefatına kadar devam eder. O, okumayı yazmayı ilkin babasından öğrenirken, ilme meraklı bir çocuk olarak babasının ilim sohbetlerinde, vaazlarında bulunmaktan büyük bir zevk alır. Ondan tarih, coğrafya, hadis, tasavvuf, fıkıh konusunda birçok bilgi öğrenir. Babasının vefatından sonra ise İrşat halkasına Seyyid Burhâneddin Tirmîzî dahil olur.

Seyyid Burhâneddin, Belh şehrinde tasavvufî terbiye alır. Bahaeddin Veled onun tasavvuf ilimleri konusundaki derinliği sebebiyle onu oğlu Mevlânâ'ya hocalık yapması için tutar. Seyyid Burhâneddin de Celâleddin'in hem ilmî konularda hem de terbiye olarak iyi yetişmesi için elinden gelen gayreti gösterir. Nitekim Mevlânâ onunla birlikte ezberindeki surelerin tefsirlerini, Hz. Peygamber'in ve sahabenin hayatını bütün yönleriyle öğrenir:

"*Hafızlığımı babam sağlamıştı, lalam da ezberimdeki surelerin tefsirlerini anlatıyordu. Siyer-i Nebi derslerimizde peygamberimizi anlatırken gözyaşlarını tutamazdı. Peygamberimizin ve sahabenin hayat bilgilerini tastamam öğretmişti.*" (s. 67)

Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya dört yıl hocalık yaptıktan sonra kendi arzusu ile yalnız kalmak istediğini söyleyerek Belh'ten ayrılır. O, mürşidi Bahaeddin Veled vefat ettiğinde Küfe'dedir. Bir gün Küfe'de camide bulunduğu sırada Bahaeddin Veled'in vefatı ona malûm olur: "*Camide bir gün, ayağa fırlayıp 'Şeyhim Baha Veled öldü, oğlunun bana ihtiyacı var!' diye bağırdı.*" (s. 68) O, Celâleddin'e yardım etmek için hemen yola koyulur ve Konya'ya gelir. Mevlânâ Celâleddin'i görmek için medreseye geldiğinde onu kendini kütüphaneye kapatmış hâlde bulur. Mevlânâ, onu görünce sevinç ve hasretle ona sarılır. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ Celâleddin'e gördüğü bir rüyadan hareketle ona yardım etmek için geldiğini anlatır:

" '*Hocam rüyamda 'Oğlum Konya'da yetim kaldı. Git ve ona sahip çık. Okyanusu mana diyarlarına taşı' dedi.*" (s. 63)

Seyyid Burhâneddin ilim tahsilinde mürebbiyelerin ve öğretmenlerin rolüne dikkat çekerek ona her konuda yardımcı olacağını söyler. Ona göre Bahaeddin Veled hem ilm-i hâlde hem de ilm-i kalde çok ileri noktadır. Mevlânâ Celâleddin de ilm-i hâle giriş yaparak manevî yolculuğuna devam etmelidir: "*Baban söz ilminde, hem de hal ilminde çok iyiydi. Sen de hal ilmine giriş yapmalısın.*" (s. 70) Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ Celâleddin'e ilmî konularla ilgili sorular sorar. Mevlânâ'dan aldığı cevaplar karşısında memnun olan Seyyid Burhâneddin, halvet için dergâhta uygun bir oda bulur. Mevlânâ'ya halvet odasında kırk gün kalacağını, günlerini oruç tutarak ve ibadet ederek geçireceğini belirtir:

"- *İçeride kırk gün kalacaksın. Her günün oruçlu geçecek. Az uyuyacaksın. Abdestsiz kalmayacaksın. İftarın ve sahurun kuru ekmek ve su olacak. Namazlarını hatim ile kılacaksın. Rabıta kuracaksın.*" (s.71)

Mevlânâ, sadece bir kilim ve rahlenin bulunduğu, penceresine koyu bir perdenin örtüldüğü halvet odasında üzerine giydiği tennuresiyle kırk gün kalır. Kırk günün sonunda Seyyid Burhâneddin içeriye girer. Mevlânâ, ilâhî aşkta istediği seviyeye gelemediğini bir kırk gün daha kalmak istediğini ifade eder:

"- *Aşk insana dağları deldirir demiştin. Ama henüz ben dağa tırmanamadım. Bir kırk gün daha istiyorum.*" (s.71)

Seyyid Burhâneddin ikinci kırk günlük halvettenden sonra Mevlânâ'nın gözlerindeki nuru fark eder. Mevlânâ'nın kendi gibi sırlara mazhar olduğunu belirtir. Seyyid Burhâneddin, hocalarından öğrendiği bütün ilimleri Mevlânâ'ya öğretir. O, müridi olduğu yıllarda Bahaeddin Veled'in onu "*âlim*", kendinin ise Mevlânâ'yı "*ârif*" yaptığını ve böylece görevini tamamladığını, gitme vaktinin geldiğini belirtir:

"- *Oğlum, sana bildiğim her şeyi öğrettim, Allah'ın yolunda sana rehber olup, sırları gösterip, hocalarımın bana aktardığı cümle hazineleri sana verdim. Şimdi sen bir irfan aslanısın. Baban seni âlim yaptı, ben arif yaptım. Artık buralardan gitme vaktim geldi.*" (s.72)

Mevlânâ Celâleddin, mürşidi Seyyid Burhâneddin gideceği için yalnız hüzünlüdür. Seyyid Burhâneddin ise Mevlânâ'ya çok yakında onun yanına bir dostun geleceğini söyler. Ona göre irşadıyla "*tasavvufun nehri*" haline gelen Mevlânâ, yakın bir zamanda gelecek olan "*dost*"un irşadıyla ereceği "*aşk okyanusu*" ile hakikate ermeli, Allah'a kavuşmalıdır:

"- *Yalnız olmayacaksın. Çok büyük bir dost sana ayna olmaya gelecek. Akislerinin karşısında hayrete düşeceksin ve aşkını bütün dünya saygıyla karşılayacak. Seni tasavvufun nehri haline getirdim. Şimdi bu nehir okyanusu bulmalı. Aşk okyanusu ile vuslata ermelisin.*" (s.72-73)

Seyyid Burhâneddin o zaman gelinceye kadar Mevlânâ'ya Şam ve Halep'e gitmesini, oralarda ilmini daha geliştirmesini tavsiye eder. Son olarak Mevlânâ'ya dünyadaki "*tek cevheri*" olduğunu, babasının yaptığı onca iyiliğe karşı o da bir şey yaptığı için mutlu olduğunu söyleyerek ve haklarını helâl etmesini dileyerek oradan ayrılır. Mürşidi Seyyid Burhâneddin Kayseri'ye gittikten sonra onun bütün kitaplarını ve notlarını toplayan Mevlânâ, bunlardan da istifade ederek *Fîhi Ma-Fîh* adlı eserini yazar. Medresede talebelerine beş yıl süreyle fıkıh ve hadis dersleri verir, halka vaaz vermeye, müritlerini irşat etmeye devam eder.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Umurbek, Şerafeddin Lala'ya yazdığı mektubunda Seyyid Burhâneddin'den bahseder. Meczupların tayfasından olduğu için "*Fahr'ül-Meczubin*" denilen birinin Mevlânâ'yı irşat etmesinin doğru olmadığını düşünür. Ona aynı zamanda birtakım gizli hallere sahip olduğu için "*Seyyid-i Sırdan*" da denildiğinden bahseder. Umurbek, Seyyid Burhâneddin'in Mevlânâ'nın çocukluğunda onun eğitimi ile ilgilenen kemal ve ilim sahibi biri iken daha sonra ortadan kaybolduğunu, coşkulu bir ruh haline sahip olup taşkınlığa meyyal birini Mevlânâ'nın onu kendine mürşit yapması karşısında söylenecek bir şey olmadığını, sadece endişelerini dile getirdiğini ifade eder:

"*O, aşkını dizginleyemeyen, nice taşkınlığa teşne, fazlasıyla feyezan ehli biridir. Ancak madem Mevlânâ onun Konya'ya geldiğini öğrenir öğrenmez koşup elini öpmüş ve teslim olmuştur, bize endişelerimizi dile getirmekten gayrisi düşmez.*" (s. 78)

Umurbek, Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin yaşadığı hadiseyi anlatır. Seyyid Burhanedin, dervişlerin bir arada olduğu bir topluluk içinde mürşidi Bahaeddin Veled'in vefat ettiğini öğrenince, "*Şeyhim Baha Veled, bu fani âlemden öte âleme göçtü. Kalkın, namazını kılalım!*" (s. 78) diye bağırır. Namaz kıldıktan sonra da şeyhi Bahaeddin Veled'in oğlu Celâleddin Muhammed'in yalnız kaldığını, Konya'ya giderek onun emanetine sahip çıkması gerektini söyler. Umurbek bu sözleri bir

kemalât değil, bilâkis sırrını ortaya saçmaktaki eksikliğin bir göstergesi olarak değerlendirir ve bütün bunlar onların nazarında bir soru oluşturur:

"*Şeyhim oğlu Celâleddin Muhammed yalnız kaldı, beni beklemete… Diyar-ı Rum'a göçmek, yüzümü şeyhimin temiz toprağına sürmek ve onun emaneti olun Celâleddin'i teslim almak.*" (s. 78)

Şerafeddin Lala, Umurbek'e Seyyid Burhâneddin hakkında söyledikleri ile onu üzdüğünü, tövbe etmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre Mevlânâ'nın Burhaneddin Tirmizî'ye intisabı onların da intisabı anlamına gelir. Seyyid Burhâneddin, Bahaeddin Veled vefat ettikten sonra bir rüya görür. Bahaeddin Veled, Seyyid Burhâneddin'in rüyasına girerek "*Burhaneddin! Benim Celâleddin Muhammedimi nasıl yalnız bıraktın? Bu hâl, lalalık ve atabeklik vazifene yakışmaz.*" (s.79) der. Şerafeddin Lala, Umurbek'e rüyanın İslâm dinindeki yeri hakkında "*Müminin rüyası, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür.*"(s.79) hadisini örnek olarak gösterir. Nihayet mürşidine kavuşan Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'den ilme dair açıklamalar dinler. Seyyid Burhâneddin'e göre Bahaeddin Veled, hem hal ilminde hem de kâl ilminde çok ileri seviyede büyük bir âlimdir. O, Mevlânâ'yı irşada hal ilmi ile başlayacağını söyleyerek ondan kırk günlük bir halvete girmesini ister:

" '*Bilgi de eşin yok oğul. Din ve yakîn ilimlerinde babanı hayli geride bırakmışsın. Fakat babanın hem hâl ilmi tamamdı, hem de o söz ilmine hâkimdi. İsterim ki, hal ilmine sofilik yoluyla başlayasın, hocamdan erişen o mânâyı sen de benden alasın. Bu peygamberlerin ve velilerin ilmidir. O ilme ledün ilmi derler. Buna çalış da âlemleri güneş gibi aydınlat. Gir bakalım şimdi şu halvet hücresine; gir de görelim kırk gün sonra senden geriye ne kalır.'* "(s. 83)

Mevlânâ, Kübreviyye tarikatının kurallarına göre kırk gün oruçlu olarak bir hücrede zikir ve ibadetlerle çile çıkarır:

"*Hazreti Mevlânâ, yalnızca küçük kubbesinin tepesindeki bir açıklıktan ışık ve hava olan, kavurucu sıcak bir hücrede kırk gün boyunca Kübreviyye esaslarına göre oruçlu olarak evrad u ezkar üzere çile çıkarıyordu.*" (s. 83)

Mevlânâ'nın halvetinin otuz dokuzuncu gününde bir ses yankılanır. Sesin çok şiddetli olması, bu sesin Konya halkı tarafından da duyulmasına sebep olur. Kırkıncı günün sonunda Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın kaldığı hücreye gelir ve ona "*Mübarek olsun oğul. Nefsinle savaşındaki bu kararlılığın o hain iblise haddini bildirdi.*" (s.84) diyerek şiddetli bir şekilde yankılanan sesin Mevlânâ'nın nefsi ile olan mücadelesindeki kararlılığına tahammül edemeyen iblise ait olduğunu belirtir.

Ertesi gün Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya, kötü nazar ve sözlerden uzak durmak için bir süre ayrı kalmanın iyi olacağını ifade eder. Bu güne kadar kalabalıklardan kaçan Seyyid Burhâneddin, arkasından konuşulmasından rahatsızdır. O, Bahaeddin Veled'in dergâhını bile bu sebeple terk eder. Mevlânâ, mürşidinin açıklamalarından onu inciten birileri olduğunu düşünür. İnsanlar onun hakkında namaz sürelerini uzattığını, bazen de karıştırdığını, bu durumun aklî bir eksiklikten kaynaklandığını söylerler, fakat Mevlânâ Seyyid Burhâneddin'in Allah'ın huzurunda iken ilâhî tecellilere mazhar olduğu için bu halleri yaşadığını belirtir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya "*Bu aşk Celâleddin… Ah bu aşk! Nasıl da dile düşürüyor insanı…*" (s. 85) der ve ilâhî aşkın onda yarattığı haller sebebiyle bunların yaşadığını, cahil insanların bunu anlamayıp bir takım sözler söylediklerini ifade eder. Mevlânâ, Seyyid'in bu sözleri üzerine "*Hocam, derdi olmayana dert anlatmak güçtür.*" (s. 85) der.

Seyyid Burhâneddin, insanların onun meczup olduğunu düşünerek Mevlânâ'ya mürşitliğe lâyık görmediklerini bilir ve kendisinin irşat yapmadığını, sadece şeyhi Bahaeddin Veled'in emanetine sahip çıktığını belirtir:

"*Halbuki irşat kim, biz kim? Biz yalnızca hocamın geride bıraktığı emanete sahip çıkan bir sergerdeyiz. Kimseye şeyhlik taslamak niyetimiz yoktur.*" (s. 85)

Seyyid Burhâneddin, gözleri dolan Mevlânâ'ya onun artık ilmin doğup geliştiği yerlerde bir süre kalmasının iyi olacağını belirtir. Mevlânâ büyük bir tecessüsle "*Ne… Nereye gitmem gerekiyor Efendim?* " (s. 86) diyerek gideceği yerleri sorar. Seyyid Burhâneddin, ona çağın en iyi medreselerinin Halep ve Şam'da olduğunu, önce Halep'e Halaviyye Medresesi'ne, sonra Şam'a Mukaddemiye Medresesi'ne gideceğini, oralarda kiminle görüşeceğine kadar her şeyi anlatır:

"*Zamanımızın en yüksek medreseleri Halep ve Şam'dadır oğlum. Öncelikle Halep'e gideceksin. Halaviyye Medresesi'nin namlı müderrisi Kemaleddin bin Adîm babanın eski dostlarındandır. Onu bulacak benim dahi selâmımı ileteceksin, zira seni beklemektedir. O senin için gereken her şeyi yapacak, ancak Halep'te, Şam'da olacağı kadar uzun süre kalmayacaksın. Bir süre sonra çeşitli icazetler alacak ve Şam'a geçeceksin. Orada Mukaddemiye Medresesi'ne yerleşerek, Muhyiddin-i Arabî, Şeyh Sadeddin-i Hamavî ve Osman-ı Rûmî gibi zahirî ve enfüsî ilimlerin zirveleriyle sohbetlerde bulunacaksın*." (s. 86)

Mevlânâ, Halep ve Şam'daki manevî eğitimini tamamladıktan sonra Konya'ya dönmek üzere yola çıkar. Yolculuk sırasında Seyyid Burhâneddin'i görmek için Kayseri'ye uğrar. Onu, Konya'ya beraber gitme konusunda ikna eder. Mevlânâ ve Seyyid Burhâneddin, Konya'ya birlikte dönerler. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'dan ayrı geçirdiği sürede *Makâlât* adlı eserini tamamlar. Oruca son derece bağlı olan âlim, riyazeti biraz daha arttırarak on beş günde bir iftar açar hale gelir. Mevlânâ, mürşidini hem ilerlemiş yaşı hem de süresi gittikçe artan riyazetler sebebiyle yıpranmış bir şekilde bulur. Neyse ki Seyyid Burhâneddin, artık Mevlânâ'ya, onun sohbetine kavuşmanın süruru içindedir. Mevlânâ önce babası daha sonra Seyyid Burhâneddin'in rehberliğinde geçen dokuz yıl, ardından Şam ve Halep'te aldığı yoğun bir eğitim ile kemâlatın zirvesine çıkar:

"*Bunca yıllık eğitim ve riyazetin ardından, İbnü'l-Arabî'nin de tedrisatından geçen Mevlânâ tam anlamıyla kemalâtının zirvesinde görünüyor. Dokuz yıla yakındır, Seyyid Burhâneddin'in manevî tasarrufunda aştığı mesafeleri de bu süreye*

eklersek, artık hazretin, makamını Mevlânâ'ya teslim ederek çekileceğini düşünürüm ben, zira görevi tamam olmuştur." (s. 113)

Mevlânâ'nın eşi Gevher Hatun vefat eder. Seyyid Burhâneddin'in de artık Konya'dan gitmek istemesiyle Mevlânâ'nın hüznü ikiye katlanır. Mevlânâ hocasına neden gitmek istediğini sorar. Seyyid Burhâneddin ona şöyle cevap verir:

" '*Buraya güçlü bir gönül aslanı yöneldi evladım,' dedi Seyyid Burhâneddin, 'O, gelip doğrudan seni bulacak. Ben de bir din aslanıyım. Bizim birbirimizle geçinmemiz muhaldir. Birbirimize ağır geliriz.*" (s. 114-115)

Bu açıklamalar üzerine Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'e "*gönül aslanı*" dediği kişinini kim olduğunu sorar. Seyyid Burhâneddin bu kişiyi ve onun Mevlânâ'ya tesirini şöyle anlatır:

"*Senin bu güzel yüzünü daha da solduracak, tatlı dilini daha da ballandıracak; aşk denizinin, bugüne kadar ancak kıyılarında ayaklarını ıslatarak oyaladığını görmeni sağlayacak hakiki bir Allah eri. Nasibin ondandır oğlum. Bizler, bütün hocaların; seni bugüne kadar ancak onun tedrisatının mukaddimesine eriştirebildik. Bundan sonra onun tasarrufu altında olacaksın; ama o seni irşad ederken, sen de onu irşat edeceksin. Çünkü sen öyle birisin ki, kıymetli cevherin özünden durmaz taşar oldu.*" (s.115)

Mevlânâ bu dinledikleri karşısında "*muazzam bir ışık yağmuru altına*" kaldığını hissederek heyecanla hocasına artık gidebileceğini belirtir. Mevlânâ ona son bir soru daha sorar: "*Söyleyin bana, gönül aynamda göreceğim bu aslan, hicabımın vücut bulmuş hali mi olacak, yoksa bütün utançlarıma deva mı?* " (s.115) Seyyid Burhâneddin bu soruya şöyle cevap verir:

" '*Sen onu tanıdığın gün, insani zaaflarından usul usul arınmış, ince ince işlenmiş o yepyeni Celâleddin Rûmî'yi tanıyacaksın ki, cihan, güneşinin tesiriyle*

yepyeni bir ışığa kavuşa. Birlikteyken özgür, ayrıyken yine birbirinize ve dünyaya mahkûm kalacaksınız. Yekdiğerinizde ışıyacak mağfiretin lâhutî timsali. O kadar yüreklerde uçacaksınız ki, hâlden bilmezlere bir parça dahi izah edebilmek mümkün olmayacak bu ahvali. Şu sefil arzın üzerindeki bedenlerinizi günden güne solduracak aşk-ı kutsî; ama bu hal çağlar boyu dilden dile düşürürken sizi, mahiyetinizin hakikatine erenlere de en güzel bir misal olacak.' " (s. 115-116)

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında "*Sultan-ı Ulema*" Bahaeddin Veled'in müridi ve aynı zamanda çocukları Celâleddin ve Muhammed Alâeddin'in de lalası olan Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın irşadı söz konusu olduğunda babasından sonra ikinci safhada yer alır. Zira Bahaeddin Veled, oğlu Celâleddin'in sadece kendisinden ilim öğrenmesini değil, başkalarından da ilim öğrenmesini ister ve bununla ilgili olarak aklına Seyyid Burhâneddin gelir.

Bahaeddin Veled bu sözleri Karaman'da bulunduğu sırada dile getirir, fakat Seyyid Burhâneddin'in Konya'ya gelişi onun ölümünden sonra olacaktır. Bahaeddin Veled, vefat ettikten sonra Seyyid Burhâneddin'in rüyasına girer ve ondan oğlu Celâleddin'e yardımcı olmasını ister. Seyyid Burhâneddin "*kılı kırk yaran bir ârif*" olarak ün salan bir âlimdir. Onun ilmî bakımdan bu seviyeye gelmesinde Bahaeddin Veled'in katkısı çok büyüktür. Şeyhi vefat ettiğinde yanında olamamak ona büyük üzüntü vermiştir. Bahaeddin Veled'e derin bir sevgi ve saygı ile bağlı olan Seyyid Burhâneddin, onun için her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdır. O, merhum şeyhinin dileği doğrultusunda Celâleddin'e yardımcı olmak için Konya'ya gelir. O sırada hâlâ babasının yasını tutan Celâleddin'e çocukluğunda ona lalalık yapan Seyyid Burhâneddin'i görmek çok iyi gelir. Seyyid Burhâneddin, Celâleddin ile uzun uzun sohbet ettikten sonra ona gelme sebebini açıklar. Celâleddin'in babasının vefatı ile yarım kalan eğitimini tamamlamak için geldiğini ifade eder:

" '*Senin eğitimine kaldığın yerden devam etmen için geldim,*' dedi. '*Küçüklüğünden beri öğrenme azmiyle dolusun. Babanın ölümüyle eğitimini*

sonlandıramazsın. Senin öğretmeninim ve eğitim, öğrenim yolunda ilerlerken senin yanında olmak zorundayım.' " (s. 55)

Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'e "*Siz benim öğretmenim olduktan sonra hiçbir şey dert değil.*" der (s. 55) ve onun müridi olur. Her geçen gün mürşidinden bir şeyler öğrenir. Babası vefat ettiğinde matem havasına giren Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'le kendini toparlayarak eski huzur ve neşesini tekrar kazanır. Seyyid Burhâneddin, Celâleddin'e bir gün bir ders sırasında babası ölünce kendini eve kapatıp insanlardan uzak durmasının bir hata olduğunu söyler:

"*Bilgelik sadece bilgi ve öğrenim değildir. Bütün bilgilerin özüdür. Ve canın hatadan uzak sonsuz birlikteliğidir. Sen odana kapanıp, insanlardan uzaklaşarak büyük bir hata yaptın. Baban çok bilge bir insandı; üstelik sonsuz iyilik ve sevgiyle her şeyi bilen anlayan bir ulemaydı. Sen onun yolunda ilerleyen bir evlâtsın. Böyle bir hata yapmaya hakkın yok. Bundan sonra davranışlarına dikkat et.*" (s. 56)

Seyyid Burhâneddin, acısının büyük olsa da her şeyi olduğu gibi kabul etmesi gerektiğini, insanların ondan babasının görevini devralmasını beklediğini söyler. Celâleddin, "*Yapamam.*" (s. 56) deyince mürşidi Seyyid Burhâneddin, onu birkaç soruyla ölçüp dener. Sorduğu sorulara aldığı cevaplardan Celâleddin'in ilmî bakımından eşi ve benzerinin olmadığını anlar, fakat onun beyninde işlenmeyi bekleyen madenler keşfettiği için bunları ortaya çıkaracak bir eğitim ve öğretim programı hazırlamayı uygun görür. Ona göre Celâleddin'in verdiği cevaplar, "*Sultan-ı Ulema*"nın oğluna yakışır nitelikte cevaplardır ve o, babasından aldığı ilk terbiye ile onun adını, ilmini bu medresede yaşatmalıdır. Seyyid Burhâneddin, plânladığı eğitim ve öğretim programı çerçevesinde önce hal ilmine giriş yapacağını belirtir:

"*Bilgin çok fazla ben bunu seni test ederken fark ettim. Babanı bu anlamda geçmiş sayılırsın. Lâkin baban söz ilminde, hem de hâl ilminde çok iyiydi. Sen de hâl ilmine giriş yapmalısın.*" (s. 57)

Seyyid Burhâneddin, "*Sultan-ı Ulema*" Bahaeddin Veled'in hem kal ilminde yani medreselerde öğretilen ilim, hem de hal ilminde yani tekkelerde öğretilen ilimde çok ileri seviyede olduğunu belirtir. İslâm tasavvufunda bir tarikata giren sâlik önce kendini medresede öğretilen bilgilerle donatmalıdır. Daha sonra ilmin ve imanın derinliğine ulaşmak, kendini tanımak, nefsi ile mücadele etmek ve nihayet insan-ı kâmil olmak için hal ilmine ihtiyaç duyar. Bu da kemale ermiş bir mürşit veya şeyh rehberliğinde tekkede verilen eğitimle olur. Seyyid Burhâneddin, Celâleddin'e hal ilmine sofilikle[404] başlayabileceğini ifade eder; " '*Bana sofiliği baban öğretti. Sofilik ile giriş yapabilirsin.' dedi Seyyid Burhâneddin.*" (s. 57) Celâleddin, Seyyid Burhâneddin rehberliğinde yeni yeni bilgiler öğrenir ve kendine olan güvenini tekrar

[404] *Kâmus-ı Türkî*'de kelime sûfî şeklinde yer alır. Kelimenin "*Yünlü esvap giydikleri münasebetiyle 'sûf'dan ve daha doğrusu 'tasavvuf' kelimesinin de aslı olan ve hikmet manasına gelen 'sûfiyâ' lafz-ı Yunanîsinden*" geldiği belirtilip "*1. Tasavvufa mensup. İlm-i tasavvufla meşgul." ve "Evâmîr-i ve nevahî-i dîniyyeden asla inhiraf etmeyen, zâhid, muttakî.*" şeklinde iki anlamı verilir. (Şemseddin Sami, *age.*, s. 840) *Lûgat-ı Nâci*'de sûfî yer alır ve kelimeye "*Ehl-i tasavvuftan olan veya onlardan geçinen zat.*" anlamı verilir. (Muallim Naci, *age.*, s. 515.) Türkçe Sözlük'te kelime hem sofi hem de sofu şeklinde yer alır. Sofi, "*sûfî ve mutasavvıf*" anlamlarına gelirken sofu ise "*Dinin buyruk ve yasaklarına bütünüyle uyan (kimse)*" anlamına gelir. (TDK, *age*., s. 1782-1783.) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta ise sûfî kelimesinin anlamları arasında yer alır. Arapça bir kelime olan Sûfî "*1. Tasavvuf ehli 2. Sofu*" anlamlarına gelir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 961.) *İslâm Ansiklopedisi*'nde "sofu" kelimesi ile ilgili olarak "sûfî" maddesine işaret edilir. Buna göre "*Tasavvuf yolunda nefis mücadelesini sürdürmekte olanlara mürîd ve mutasavvıf, bu mücâhedeyi tamamlayıp kemale ermiş olanlara*" sûfî denilir. Kelimenin Hz. Peygamber zamanında ve ondan sonraki dönemde kullanılmadığı, fakat Hasan Basrî'nin Kâbe'yi tavaf ederken bir sûfî gördüğünü söylemesi, kelimenin 7. yüzyılda bir unvan olarak kullanıldığının bir göstergesi olarak düşünülür. Sûfî unvanı 8. Yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlar. Sûfî kelimesi Kur'ân ve hadislerde geçmez. Âlimler, sûfî kelimesinin unvan olarak kullanılma sebepleri ile ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürerler. Sûfî kelimesi ile ilgili olarak en çok kabul gören görüş, kelimenin "*Hz. Peygamber ve ashabı olmak üzere birçok peygamberin tercih ettiği tevazuun sembolü olan yün elbise giydikleri için 'yün' anlamındaki 'sûf' "*tan geldiğidir. Sufînin "*yün giyen*" anlamına geldiği kabul edildiği takdirde "*tasavvuf*" kelimesinin de "*yün giydi*" anlamında "*tasavvefe*" fiilinin masdarı olduğu söylenir. Mutasavvıf ise "*sûfî olmanın yolunu tutan, bu yolda nefis mücadelesi yapan, sûfîler gibi davranmaya çalışan kimse*" anlamındadır. (Reşat Öngören, "Sûfî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 471-472.) Süleyman Uludağ, mutasavvıfın "*tasavvufî hayat tarzını benimseyen ve bu yolla Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kişi*" anlamına geldiğini belirtir. İlk devirlerde sûfî ve musavvıf kelimesi eş anlamlı olarak kabul edilir. Daha sonraları iki kelime arasında farklar olduğu belirtilir. Sûfî'nin "*Hakk'ın yakınlığını kazanan kimse*", mutasavvıfın ise "*Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kişi*" olarak tanımlanır. Şehabeddin Sühreverdî'ye göre müteşebbih iman, mutasavvıf iman ve ilim, sûfî ise ilim, iman ve zevk sahibidir. Tasavvufun iyi ve doğru bir yol olduğuna inanan kimseye müteşebbih denir. Kişi müteşebbih mertebesinden sonra Hakk'ın yakınlığına ermek için çabaladığında mutasavvıf mertebesine yükselir. Melâmetî ve mutasavvıf arasındaki fark da âlimler tarafından dile getirilir. Melâmetîler ihlâsa önem verdiklerinden dinî kıyafet ve semâ gibi şekle dair unsurları riyakârlık sayarlar. Mutasavvıflar da ihlâsa önem vermekle birlikte kişinin nefsini yok ederek kendi varlığını ortadan kaldırması hâlinde Hakk'la beraber olacağını ve bu bilinçte olan birinde riyanın olmayacağını savunurlar. (Süleyman Uludağ, "Mutasavvıf" maddesi, *TDV İslâm Asiklopedisi*, C. 31, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 379.)

kazanır. Halk onun Seyyid Burhâneddin'den ders almasını anlamsız bulup kınasa da Celâleddin bu sözlere kulaklarını tıkayıp mütevaziliği elden bırakmamıştır. Seyyid Burhâneddin, çarşı-pazar dolaştığı bir gün halkın tepkisiyle karşılaşır. Halk onun Mevlânâ'yı kötü etkilediğini düşünerek Konya'dan gitmesini ister: " '*Sen Sultan-ı Ulema'nın oğlu Celâleddin'i olumsuz etkiliyorsun. Giiit buradan*.' " (s. 59) Seyyid Burhâneddin, halkın onun yüzünden Celâleddin'i kınamasının doğru olmadığı düşüncesindedir ve Mevlânâ ile bu konuyu konuşmak için medreseye gelir. Medresedeki meydan minderinde oturan Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'e hürmette bulunur. Mevlânâ, irşat yolculuğunda Seyyid Burhâneddin'in ona doğru yolu gösteren hocası olduğunu ve insanların bu konuda ne dediklerinin bir önemi olmadığını ifade eder:

"*Ben doğru yolda ilerlediğimi biliyorum. Sen benim yolumu aydınlatan kişisin. Kim ne derse desin benim için hiçbir şey değişmeyecek. Sen hocamsın,' dedi gülümseyerek."* (s. 60)

Celâleddin'in sözleri karşısında duygulanan Seyyid Burhâneddin, insan-ı kâmil olmak ve ilimde ilerleyebilmek için tevazunun öneminden bahseder. Mevlânâ'nın tevazu sahibi biri olarak ileride bütün dünyayı etkileyebilecek bir mertebeye ulaşacağını belirtir: "*Sen dünyayı etkileyeceksin. Tevazu sahibisin. İnsanları olgunlaştıran ve ilimde ilerlemesini sağlayan şey tevazudur.*" (s. 60)

Hocasının desteği ile ilimde bir hayli mesafe kat eden Celâleddin, Konya halkına vaaz vermeye başlar ve böylece babasının görevini devralmış olur. Günler ilerledikçe İplikçi Medresesi Mevlânâ'nın vaazını dinlemek isteyen insanlarla dolar taşar. Vaazlarda halk ile birlikte olan Mevlânâ, huzura kavuşur. Halk da bu durumdan çok memnun olup ona Celâleddin'in yanında "*Mevlânâ*" da demeye başlarlar. Seyyid Burhâneddin'den ders aldığı için onu kınayan halk, şimdi şikâyeti bırakır. Mevlânâ ile beraberliğin manevî zevkini çıkarır. Hakikatin sırlarını öğrenmek için iç âleme yönelen Mevlânâ, çok ileri bir duruma gelir.

Hakikati tecessüsle araştırıp kavrayan Mevlânâ, insanların gönül dünyalarına tecelli eden sırlara vâkıf olur ve onunla ilgili bilgiler verir. O, artık "*benlik bozukluğu*"ndan kurtulmuştur: "*Üstelik can sıkıntısının ve eksik bilgilerin meydana getirdiği benlik bozukluğundan kurtulmuştu.*" (s. 61) Yazara göre "*benlik bozukluğu*", can sıkıntısından ve eksik bilgiden kaynaklanır. İslâm tasavvufunda insan, nefs-i emmare yani kötülüğü emreden nefse sahip olup, onu yenmek, ona hakim olmak için nefsi ile mücadele etmesi, nefsini bütün kötülüklerden arındırması gerekir. Bu da ancak bir mürşid veya bir şeyh öncülüğünde ona tâbi olup ondan ilim ve irfan öğrenmek suretiyle olur. Mevlânâ da babasıyla başladığı ilim ve irfan yolculuğuna Seyyid Burhâneddin ile devam etmiş ve ilimle yeni yeni mertebeler kazanırken ilmî inkişaflar elde etmiştir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya şimdilik öğretebileceği şeylerin bittiğini ve onun daha fazla bilgiye ihtiyacının olduğunu, bundan sonraki eğitimini Halep'te Kemaleddin Bin Adîm'in rehberliğinde sürdüreceğini açıklar:

" '*Halep'e. Orada eğitim alırsan ilerde yapacaklarını daha rahat yaparsın. İç aleme yöneldin, olgunlaştın; ancak gerçek olgunluk tam olarak kendini adama ve iyi niyet ister. Başlıca unsur bilgi değil bilgeliktir, yani her şeyi kucaklayan sevgi ile bilginin özüdür. Daha çok gelişmen için Halep'te yaşayan Kemaleddin Âlim'in yanına gitmesini istiyorum.'* " (s. 61)

Seyyid Burhâneddin, Celâleddin'e dediği gibi "*şimdilik*" ondan ayrılarak Kayseri'ye gider. Celâleddin ise mürşidinin isteği üzerine ailesini de yanına alarak Halep'e gitmek üzere yola çıkar. Halep'te ailesi ile birlikte yedi yıl kaldıktan sonra şeyhi Kemaleddin Bin Adîm'in "*Artık Konya'ya dönüp işinin başına geçmelisin.*" (s. 68) sözüyle harekete geçer. Önce Kayseri'de bulunan Seyyid Burhâneddin'in yanına gider. Daha sonra Seyyid Burhâneddin'le birlikte Konya'ya döner. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya, halvete gireceğini söyleyerek medresede halvet için uygun bir oda bulur. Odadaki birkaç eşya çıkarılır. Camına koyu bir perde takılır. İçeriye küçük ibrikle su ve birkaç somun[405] konulur. En son Celâleddin odaya

[405] Somun: "Yuvarlak ve şişkin ekmek." (TDK, *age*., s. 1790.)

girdikten sonra odanın kapısı kerpiçle örtülür. Hücreye girmeden önce Celâleddin'le sohbet eden Seyyid Burhâneddin, insanın kendisini dış dünyaya bir süre kapamasının duygularını kontrol altına almada önemli olduğunu, dolayısıyla gireceği halvetin ona bu imkânı sunarak duygularını kontrol edebilir duruma geleceğini ifade eder:

" '*Ben derin duygudan bahsediyorum. Anlatmak istediğim duygusallık değil. Duyguları tarafından kontrol edilen kişi duygu fırtınasına sık sık tutulur. Duygularını bu halvette iyice kontrol edecek duruma geleceksin. Kontrol sen de olunca önündeki bütün engelleri kaldıran fırtına olacaksın. Unutma şiddetli aşk insana dağları deldirir. Sen Tanrı aşkıyla tutuşan birisin*.' " (s.73)

Mevlânâ, kırk gün halvet için hazırlanan hücrede kalır. Kırkıncı günün sonunda Seyyid Burhâneddin gelir ve kerpiçle örülen duvarı yıkıp içeri girer. Mevlânâ'nın huzur iklimi içinde olduğunu görür. Mevlânâ'yı hücreden dışarı çıkarmak ister; fakat o henüz istediği makama ulaşamadığını düşünerek hücreden çıkmayı reddeder:

"*Haklıymışsın. Şiddetli aşk insana dağları deldiriyor' dedi. 'Ama henüz ben dağa tünel açamadım. Bir kırk gün daha.*" (s.73)

Seyyid Burhâneddin, onun isteğini kabul eder ve ona biraz su ve ekmek vererek ikinci kırk günlük halvet için onu hücreye kapatır: "*Celâleddin-i Rûmî'yi ikinci kez odaya kapattı. Böylece öğrencisi ikinci kırk günlük halvete başladı.*" (s. 74) Kırkıncı günün sonunda Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'yı görmeye gelir. O esnada Mevlânâ namazdadır. Celâleddin çok sakin bir şekilde üçüncü kırk günlük halvete başlayacağını ifade eder. Seyyid Burhâneddin'in buna itirazı olsa da üçüncü halvette ısrar eden Mevlânâ'ya izin verir ve hücre odasının kapısı kapatılır. Üçüncü kırk günlük halvetten sonra Mevlânâ'nın sadece gözlerinin değil, bütün bedeninin parladığı görülür:

"*Zaman hızla ilerledi Seyyid Burhâneddin üçüncü kırk gün sonunda hücre odasının kapısını açtı. İçeri girdiğinde Mevlânâ'nın gözlerinin ışıdığını fark etti. Hafifçe yüzünü onun yüzüne yaklaştırdı ve onun her yerinin ışıktan parıl parıl olduğunu gördü. Şaşkınlıktan ne diyeceğini bilemiyordu. Heyecandan yüreği güpgüp atıyordu hocası ona;*

'Sen gizli sırları bulansın Allah'ım hamd olsun ki bana senin bu halini gösterdi.' dedi. 'Artık yolun tamamen aydınlandı, sen insanların ruhuna taze bir hayat sunup sana gelen herkesi rahmete boğacaksın. Ben artık buralardan gidiyorum.' " (s. 75)

Seyyid Burhâneddin, Celâleddin'le ilgili görevinin artık tamamlandığını düşünür. Onun yardımına ihtiyacı olan başka öğrencilerin de olduğunu söyleyerek Konya'dan ayrılır.

İncelediğimiz eserlerde Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in vefatından sonra Mevlânâ'nın irşadında ikinci sırada yer alan Seyyid Burhâneddin; Mevlânâ'nın, babasının irşadıyla zahirî ilimlerde çok ileri bir seviyede, bâtınî ilimlerde ise eksiklikleri olduğunu fark eden ve onun bâtınî ilimlerde gelişmesi gerektiğini düşünerek onu bu yönde irşat eden mürşididir. Mevlânâ ise Seyyid Burhâneddin'in rehberliğinde hal ilmini öğrenerek riyazetlerle nefsi ile mücadelesinde başarılı olan mürittir.

2.2.2.4.3. Halep / Halaviyye Medresesi

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Mevlâna* romanında Gevher Hatun, seksen gün boyunca halvette olan eşi Mevlânâ Celâleddin'e halvetin başarılı geçip "ârif" olduğunu, fakat ailesini de ihmal ettiğini ifade eder. O şimdi de Şam'a ve Halep'e gitme kararlılığı olan Mevlânâ'ya o yokken ne yapacakları konusundaki kaygılarını dile getirir. Mevlânâ, dergâhta onların hayatlarını idame ettirecek imkânların olduğunu, Sultan Veled'in ona yardım edecek kadar büyüdüğünü söyler, fakat Gevher Hatun ondan ayrılmak istemediğini belirtir. Mevlânâ da bunun üzerine eşi Gevher Hatun, iki oğlu ve Hüsameddin'i yanına alarak Şam'a gider. Mevlânâ ve ailesi Şam ve Halep'te yedi yıl kalırlar. O buralarda ilmini geliştirdiği gibi farklı dinden bilginlerle tanışır. Sohbetlere katılır:

"*Şam ve Halep'te yedi yıl kaldık. Oğullarım delikanlılık çağına geldiler. Hüsameddin yanımdan ayrılmıyordu, kendini yanımda mutlu hissediyordu. İlmi derinliğe erişmek için oğlum ve Hüsameddin de heyecanlıydılar. Gündüz medresede neleri öğrenmişsem akşam onlarla paylaşıyordum.*

Bu yedi yıl içerisinde farklı olaylar da yaşadım. Hıristiyan ve Yahudi bilginlerle arkadaşlık kurdum. Tartışmalar, sohbetler ile birçok kişinin İslâm dinine girmelerine vesile olmuştum." (s. 76)

Mevlânâ, mürşidi Seyyid Burhâneddin'in rehberliğinde irşattan sonra ilmini ve irfanını daha da geliştirmek için gittiği Şam ve Halep'ten birçok ilimde donanımlı hale gelerek Konya'ya döner. İplikçi Camii'nde imamlık yapmaya, dergâhta sohbet, medresede vaaz vermeye başlar. Vaazlarına ve sohbetlerine halkın büyük bir teveccühü sebebiyle müritlerinin sayısı da artmaktadır.

Mevlânâ vaazlarında bildiği hakikatleri, dinleyen insanların makamına, rütbesine bakmadan hiç çekinmeden dile getirir. Bu anlatılanlardan rahatsız olup düşmanlık besleyenler olduğu gibi onun ilim ve irfanından faydalanmak isteyenler de vardır. O, bazı insanların rahatsız olmasına rağmen, Musevi ve Hristiyanların onu medresede dinlemelerine izin verir. Mevlânâ'nın talebelerinin ve dinleyicilerinin sayısı o derece artar ki Hüsameddin Çelebi ona yeni dergâhlara ihtiyaç olduğunu belirtir. Mevlânâ ise insanların yoğun ilgisini büyük bir alçakgönüllülükle değerlendirir. O, diğer insanlar gibi kendinin de insan olduğunu, insanların onu gözlerinde büyütmemeleri gerektiğini Hz. Peygamber'in bir sözüyle cevap verir:

"- *Niçin bana o kadar büyük bir hasretle bakıyorlar? Sadece bir insan olduğumu bilmiyorlar mı? Ben Peygamberimizin ayağının tozuyum ve Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimizin dediğini diyorum: 'Ben kuru ekmek yiyen bir kadının çocuğuyum.' Beni neden bu kadar gözlerinde büyütüyorlar Hüsameddin yârenim?*" (s. 81)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ, mürşidi Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin tavsiyesiyle zahmetli geçen bir yolculuğun ardından Halep'e gelir. Halep'te "*İbnü'l-Adîm*" tarafından sevgiyle karşılanan Mevlânâ, Halaviyye Medresesine yerleşir. Mevlânâ'nın ilim ve irfanındaki derinlik, "*İbnü'l-Adîm*" ve talebeleri tarafından hemen fark edilir ve onlar kısa bir süre sonra Mevlânâ'yı sevgiyle bağırlarına basarlar:

" *'Fahrü'l-Meczubin' Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin buyurdukları üzere, meşakkatli bir yolculuğun ardından Halep'te Halaviyye Medresesi'ne yerleşen Mevlânâ'yı, İbnü'l-Adîm, şefkat ve muhabbetle bağrına bastı.*" (s. 88)

Mevlânâ, Halep'te altı ayını doldurur ve ilmî donanımı ile orada bulunan herkesi kendine hayran bırakır. Zaman zaman eğitimin yoğunluğundan ve insanların büyük ilgisinden sıkılan Mevlânâ, çareyi halktan kaçmakta, tenha yerlere gitmekte bulur.

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Seyyid Burhâneddin'in Moğol zulmünden kaçıp Kayseri'ye yerleşen akrabaları vardır. O da bir süreliğine onların yanına gider. Celâleddin ise ailesi ile birlikte hayatının irşat duraklarının bir yerini teşkil eden Halep'e gider. Her gittiği yeri gezen Mevlânâ, Halep'e geldiğinde oranın kalesini, hanlarını, hamamlarını, çarşılarını, medreselerini de gezer. Celâleddin ve ailesi medreseye geldiklerinde onları Kemaleddin Bin Adîm'in müritleri karşılar. Bir süre sonra da medreseye Kemaleddin Bin Adîm gelir ve Mevlânâ ile tanışır. Celâleddin'le sohbet eden Kemaleddin Bin Adîm, sorduğu sorulara Celâleddin'in verdiği cevapların kuvvetli tesiri altında kalır ve ona şöyle der: " '*Başarının sırrı içtenliktir. Sen de büyük bir ışık gördüm' dedi. 'Çok içtensin ve samimisin.'* " (s. 66) Kemaleddin Bin Adîm tarafından övgü dolu sözlere mazhar olmak Celâleddin'i mutlu eder. Kemaleddin Bin Adîm, bu sözlere ek olarak Mevlânâ'nın ileride öğretileri ve eserleri ile bütün insanlığı etkileyeceğini dile getirir: " '*Sen de bir çekirdeksin köklenip ağaç olacaksın ve meyvelerinle bütün insanlığı etkileyeceksin.'* " (s. 67) Celâleddin, Kemaleddin bin Adim'in rehberliğinde tam yedi yıl manevî eğitime tâbi tutulur. Bu yedi yılın sonunda şeyhi ona artık Konya'ya dönmenin zamanının geldiğini söyler:

Mevlânâ, Kayseri'ye uğrayıp oradan Konya'ya gitmek niyetiyle yola çıkar. O sırada Kayseri de bulunan Seyyid Burhâneddin'le görüşür. Seyyid Burhâneddin Celâleddin'e "*Senin bir an evvel halvet çıkarman gerekiyor.*" (s. 69) der ve Konya'ya gittiklerinde kırk günlük halvete gireceğini belirtir. O da Celâleddin ile Konya'ya gelir. Medrese ehli, müritler ve halk Mevlânâ'yı büyük bir coşku ve sevinçle karşılarlar. Halvette iken halka vaaz veremeyeceğini düşünen Mevlânâ, halvete girmeden bir vaaz verir:

" '*Kimseye yan gözle bakmayın, kimseyi eleştirmeyin, kime haksızlık ederseniz bunun kötü sonucuna katlanırsınız. Birinin hakkını yedikten sonra parasız kalan, haksız eleştiri yaptıktan sonra eleştirilen, haksız yere birini küçük düşürmeye çalışan kimsenin aşağılandığını gördüm. Ne ekerseniz, onu biçersiniz. Hayatınızda hiçbir haksızlığa yer vermeyin.' dedi.*" (s. 71)

Mevlânâ'nın irşadının üçüncü safhasını teşkil eden Halep ve buradaki Halaviyye Medresesi; incelediğimiz romanlarda, Mevlânâ'nın mürşidi Seyyid Burhâneddin'in tavsiyesiyle ilmini daha da geliştirmek için geldiği, Kemaleddin Bin Adîm'in rehberliğinde manevî eğitim aldığı bir irşat durağıdır. Babasının vefatı ile kendini o makama geçmeye hazır hissetmeyen Mevlânâ, burada, Kemaleddin Bin Adîm'den çeşitli ilimler öğrenerek ilmî bakımdan daha da donanımlı hale gelir ve Konya'ya dönüp halka vaaz vermeye ehil olarak görülür.

2.2.2.4.4. Şam / Mukaddemiye Medresesi

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Halep'te Kemaleddin bin Adîm'in rehberliğinde iki yıl boyunca yoğun bir eğitim ve öğretime tâbi tutulur. Eğitimini büyük bir başarıyla tamamlayarak Kemaleddin Bin Adîm'in de uygun görmesiyle dönemin bir diğer ilim merkezi olan Şam'a gitmek için yola çıkar:

"*Mevlânâ iki yıl süren yoğun tedrisatını tartışılmaz bir başarıyla tamamladı ve İbnü'l-Adim'in muvafakatiyle; bütün dostlarının, hocalarının, hattâ ayaktakımının dahi hayret uyandıran muhabbet gözyaşları arasında, Şam'a giden bir kervanla birlikte Halep'ten ayrıldı*." (s. 91)

Mevlânâ, kafileye refakat eden dostları ile birlikte on iki ay süren yolculuktan sonra Şam'a gelir. Mevlânâ'yı şehrin ünlü âlimleri İsmail Larendevî ile Ali Ekber Celabadî karşılar. Hep birlikte şehrin meşhur kumaşlarının satıldığı toptancıların bulunduğu yerlerden geçerek yerleşeceği Mukaddemiye Medresesi'ne gelirler. "*Mevlânâ, bütün bu baş döndürücü dünyevî karmaşanın arasından kısa sürede, ikamet edeceği Mukaddemiye Medresesi'ne ulaştırıldı.*" (s. 93) Medresenin avlusunda hocalar, talebeler, hizmetliler onu sevinç içinde karşılarlar ve hazırlanan ziyafet sofrasına davet ederler. Mevlânâ burada da yoğun ilgiden bunalır ve bu durumu uygun bir dille anlatarak hücresine geçmek istediğini söyler. Orada bulunanlar Mevlânâ'yı daha fazla yormamak için onun isteğini kabul ederler.

Mevlânâ, Şam'da Mukaddemiye Medresesi'ne yerleştikten sonra Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserleri üzerinde çalışmaya başlar. Zira o Şeyhü'l-Ekber lâkaplı büyük âlimin karşısına çıkmadan önce bilgilerini tekrar etmek gereğini hisseder, fakat bir yandan da onun karşısına çıkma cesaretini de kendinde bulamaz:

"*O sıralarda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserleri üzerinde tekrar yoğunlaşmıştı Mevlânâ. Yüz yüze tanışma faslından önce bilgilerini tazeleme ihtiyacı duyuyor, ancak ne kadar çalışırsa çalışsın, Şeyhü'l-Ekber namlı bu ulu bilginin huzuruna çıkabilecek cüreti bir türlü kendinde bulamıyordu.*" (s. 94)

Mevlânâ, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Tenezzülâtü'l-Musuliyye, Risaletü'l-Envâr* ve *Füsûsü'l-Hikem* adlı eserlerini günlerce üzerlerinde tefekkür ederek okur ve yazarak çalışıp notlar çıkarır. O, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin medresede ve camide yaptığı sohbetlerine katılmak yerine ondan çekindiği için bir köşede onu sessizce dinlemeyi tercih eder: "*Yalnızca zaman zaman bir köşede sessizce oturuyor ve hiç sesini çıkarmadan yalnızca dinlemekle yetiniyordu.*" (s. 94) Bir gün Mevlânâ medresedeyken bir ulak, ona, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den bir mektup getirir ve ortadan kaybolur. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ'nın hâletiruhiyesinden haberdar olduğunu belirten bir mektup gönderir. Mektubunda Mevlânâ'yı beklediğini, fakat onun çekingen ve utangaç davrandığını belirtir:

" *'... Ey can, biz seni bekliyoruz, ancak sen hâlâ bizi arıyorsun. Yorulmadın mı henüz? Nedir bu ürkekliğin? Bizi, medresenin ve Emevi Camii'nin gölgeli kuytularından izlemekle yetinirsin; yüreğin neden hâlen hicapla örtülü bize? Tek bir söz etmeni bekleriz ama bilemeyiz; gözlerin neden hâlâ küskün yüzümüze? Gel de gönüllerimi hoş et… Gel de hasretimizi gider… Gel de sevginin menbaı yüreğinden biz de nasiplenelim Allah için…'* " (s. 94)

Mektubu alan Mevlânâ, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi görmek için sabah erkenden Emevî Camii'ne gider. Halkın yoğun ilgisi sebebiyle medrese dışındaki

yerlerde namaz kılmayı sevmeyen Mevlânâ, camide, uzak bir yere oturur. Caminin buz gibi havasına rağmen heyecandan onun bedenini bir sıcaklık sarar:

"*Ezanı dinledi. İçerdeki soğuğa rağmen müthiş bir ateşle kavrulduğunu hissettiği kalbinden başlayan sıcaklık bütün bedenini kavuruyor, alnında tomurcuklanan ter damlalarının yanaklarından süzülmesine sebep oluyordu.*" (s. 95)

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, talebeleriyle birlikte camiye gelir. Mevlânâ onu görünce simasındaki bir ayrıntıyı babasına benzetir. Sabah namazının sünnetleri kılındıktan sonra mihraptaki yerini alan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, her zaman yaptığı gibi namazı özüne uygun bir şekilde kılmanın öneminden bahseder. Mevlânâ ise bu namazı "*çocukluğunda damarlarında dolaştığını hissettiği saf bir kudretin yüreğine boşalttığı hazzın hayali dalgaları arasına gömülerek*" kılar. O, hâlâ kendini Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sohbetine lâyık bulmamaktadır:

"*En iyisi buradan gitmekti. İki yılı aşkındır Konya'dan, yani memleketinden uzaktaydı ve ilmini arttırarak maksadına yaklaşmıştı. Fakat İbnü'l-Arabî'nin yüzüne bakmaya dahi ehil görmüyordu henüz kendini.*" (s. 96)

Mevlânâ, babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled ile başlayan irşadını en son Şam'da tamamlar. Büyük âlimlerin rehberliğinde yıllar süren irşat ile ilim ve irfanda büyük bir gelişme kaydederek birçok âlim tarafından ilmî derinlikte çağın "*bir tanesi*" olarak görülür:

"*Sıkı bir eğitim ve riyazetle dolu ancak derin bir fîrak acısıyla yoğrulan yıllar birbirini takip etti. Arap dili ve edebiyatında ulaşılması zor makamlara vardı. Mevlânâ; öyle ki, âlimlerin ortak içtihadıyla devrinin bir tanesi olarak kabul ve ilan edildi. Ayrıca lugat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi aklî ve naklî ilimlerden pek çok yeni icazetler aldı.*" (s. 103)

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadeddîn-i Hammûye, Evhadüddin Kirmanî, Sadreddin Konevî gibi büyük âlimlerin sohbet meclislerinde bulunarak manevî ilimlerde yüksek mertebelere ulaşan Mevlânâ, nefsine hakim olup Allah'a teslim olmada bir ölü olup ruh ve mana ikliminde tekâmüle ulaşır: "*Öylesine şikayetsiz ve kibirsizdi ki, bir ölüden farksız halinin bu yolda zirveye ulaşmaması düşünülemezdi artık.*" (s. 103) Bir gün Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ'ya, ilim ve irfanını talip olanlara ulaştırması için medreseden ayrılıp memleketine dönmesi gerektiğini ifade eder. Mevlânâ hocasından izin alır, fakat o, hâlâ nefsine yenik düşüp düşmeyeceğinden emin değildir:

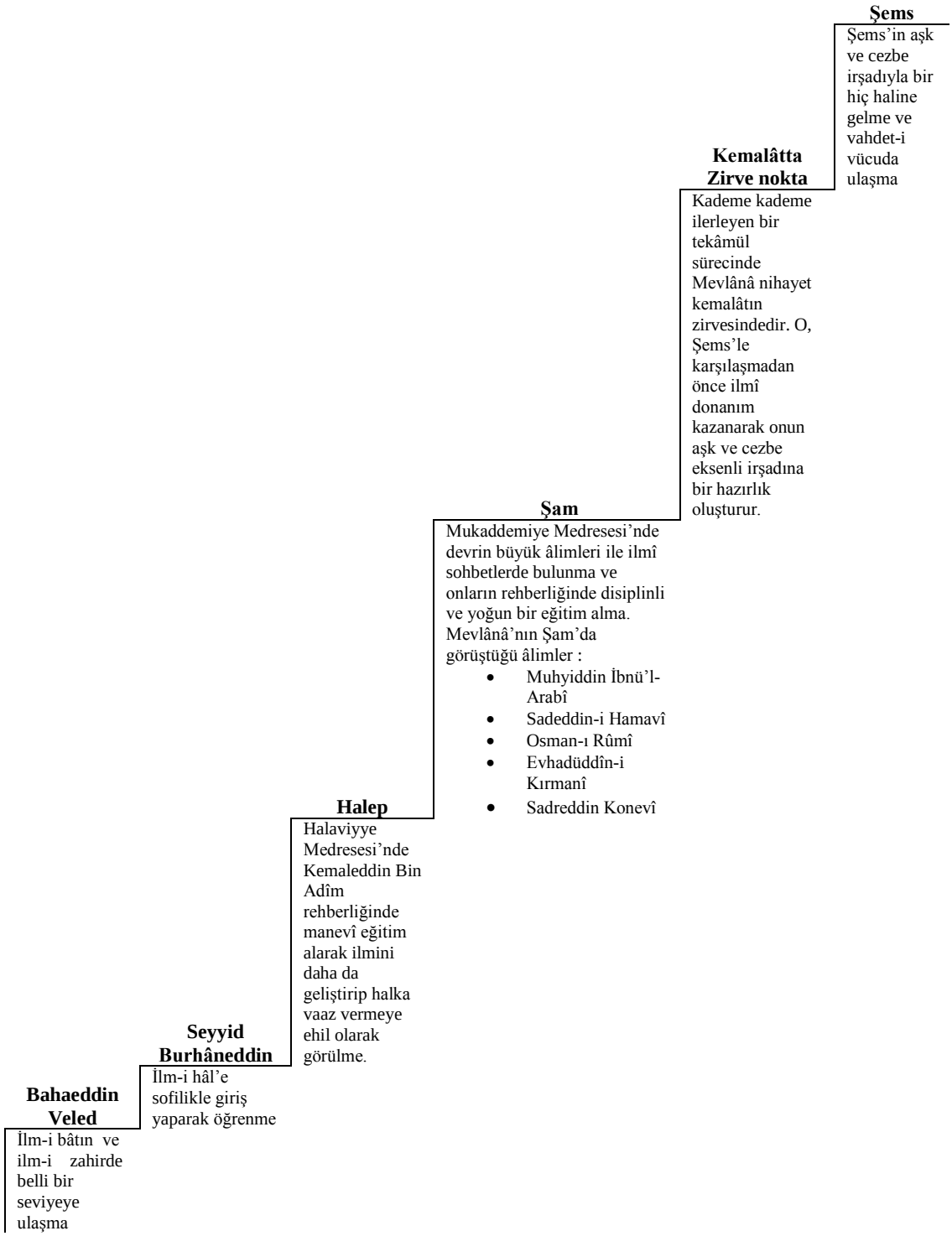
"*Nefsinin halen, ruhunun kuytuluklarında barınan tarifsiz çığlıklarıyla birlikte, onun güçsüz, ayağının sürçtüğü kısacık bir anını kolladığını açık seçik hissetmiyor muydu?*" *(*s. 104)

Mevlânâ, zihninde bir sürü soru ve şüphelerle irşada lâyık görülmenin ağırlığı altında kendine sorular sorar, fakat bir yandan da hocasına teslim olup onun gösterdiği yolu takip etmek gerektiğini düşünür*:*

"Ancak insanın kendindeki tekâmülü aşikâre göremeyeceği de malumuydu. Bu yüzden hocasına teslim olmalı ve bu manevî işareti takip etmeliydi." (s. 104)

Mevlânâ'nın irşadının dördüncü safhasını oluşturan Şam ve buradaki Mukaddemiye Medresesi; incelediğimiz eserlerde, Mevlânâ'nın başta Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadeddin-i Hammûye, Evhadüddin Kirmanî ve Sadreddin Konevî gibi büyük âlimlerin sohbet meclislerinde bulunduğu; ilim ve irfanını, büyük âlimlerin rehberliğinde yoğun bir eğitim ve riyazetlerle daha da geliştirerek ilmî bakımdan çağın önde gelen âlimlerinden biri haline geldiği bir yerdir.

İncelediğimiz Eserlere Göre Mevlânâ'nın İrşat Halkası:

Mevlânâ'nın Rûhî Tekâmül Süreci

2.2.2.6. Sohbet Arkadaşları / Hemdemleri

2.2.2.6.1. Şems-i Tebrîzî (Güneş)

Şems-i Tebrîzî, fizikî özellikleri ve giyimi[406] ile ilgili olarak incelediğimiz eserlerde çoğunlukla ince ve uzun boylu, etkileyici bakışlara sahip ve bütünüyle siyah rengin hakim olduğu kıyafetler giyen biri olarak anlatılmaktadır. Bu ortak özelliklerden farklı olarak romanlarda Şems-i Tebrîzî'nin fizikî özellikleri ve giyimine dair ayrıntılı tasvirler de yapılır. Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında kır sakallı, "*çocuksu*" bakışları olan ve yüzünde peçe, başında büyük bir külâhı ile gezgin bir derviştir. Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında gözleri çekik olup doğuştan sürmeli kara gözlü, uzun kirpikli, saçı ve sakalı birbirine karışmış "*dilenci görünümlü*"dür. Ayrıca eserin başkahramanı Karen, romanın olay seyri içinde sabotaj ihtimalinin olup olmadığını araştırmak için gittiği Yakut Otel'in yanan binasını gezdikten sonra o günün gecesinde gördüğü kâbusta Şems'in saçı, sakalları, gözleri ve kıyafetinin "*kıpkırmızı*" bir hâlde olduğunu görür. Bir süre sonra saçları tutuşurken, sakalları "*alevden yılanlara*" dönüşürek Medusa[407] haline gelir. Elif Şafak'ın *Aşk* romanında kemiğinin ince, alnının geniş, vücut yapısının çevik, burnunun "*sert hatlı*", gözlerinin "*kapkara*", saçlarının uzun ve zülüflerinin lüle lüle olduğu ifade edilir. Gözlerinde ise "*serkeş, cevval, asi ve korkusuz*", tevazu içinde eğildiği zamanlarda bile kaybolmayan "*deli bakış*"ı vardır. Bunların yanında Şems, aldığı manevî işaretle gittiği Bağdat'taki zaviyeden Baba Zaman'ın izniyle Konya'ya gitmek için ayrılmadan önce saçlarını, sakallarını ve bıyıklarını tamamen kazıtır. O

[406]Mevlânâ'nın hayatının anlatıldığı kaynak eserlerde Şems'in fizikî özeliklerine dâir bir bilgi bulunmazken giyimi ile ilgili olarak *Mevlânâ ve Etrafındakiler*'de fereci giyip sarık sardığı, hattâ giyim konusunda Mevlânâ'nın ona uyduğu belirtilir. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 43.) Yine aynı eserde Şems'in halka kendini belli etmemek için bir tüccar gibi giyinip hanlarda kaldığı ifade edilir. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 145.) *Âriflerin Menkıbeleri*'nde başında külâhı ve siyah kıyafetler içinde Şam'da dolaşırken Mevlânâ tarafından görüldüğü anlatılır. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 123.) Aynı eserin başka bir yerinde Şems'in kara keçe giydiği ifade edilir. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 470.)

[407] Yunan mitolojisinde Medusa, ıslık çalan, yılan saçlı bir canavardır. Domuz dişli ağzı, çengel gibi elleri vardır. Uluması ve böğürmesi duyanları dehşete düşürür. Kan toplanmış gözlerine bakanlar, o anda taş kesilir. Altın kanatlarıyla havalarda uçar. Kız kardeşleri Stheno ve Euıyale ölümsüz olup Medusa fanilerdendir. (Nüshet Haşim Sinanoğlu, *Grek ve Romen Mitolojisi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1931, s. 127-128.)

bu haliyle yaşının, adının ve cinsiyetinin kalmadığını, zaman olarak da geçmiş ve geleceğin ortadan kalkıp sadece içinde yaşadığı anda olduğunu ifade eder. Giyim olarak yün elbisesi, bol ve uzun olan harmanisi[408], manda derisinden çizmeleri ve boynunda muskaları vardır. Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Şems, beline kadar uzayıp giden saçları ile dikkat çeker. Kıyafet olarak pejmürde bir görünüm arz eden siyah feracesiyle dilenciyi andırır. Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Şems, ellili yaşlarda, ak düşmüş dağınık saçı ve sakalıyla karşımıza çıkar. Kara keçeden külâhı ve cübbesiyle görünüş itibariyle de özensiz bir giyim tarzına sahiptir. Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Şems, vücudu zayıf, teni esmer, gözleri "*koyu renkli ve buğulu*" ve "*kır saçlı*" olarak tarif edilir. Mevlânâ ile birinci karşılaşmasında görünüşü pejmürde bir hâlde "dilenci kılıklı bir adam" olarak gösterilirken ikinci karşılaşmada "*iyi giyimli*" ve "*gizemli*" olarak anlatılır.

Mevlânâ'nın hayatının anlatıldığı *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında Şems, Tebrizli olup Melikdadoğlu Ali'nin oğlu, kalender meşrep ruhlu, pervasız, maddiyata önem vermeyen, her türlü âdetin, geleneğin, ölçünün dışında farklı bir tavır ve duruşa sahip gezgin bir abdal[409] olarak anlatılır. Bunlardan farklı olarak *Bab-ı Esrar* romanında kalbinde umuttan çok şüphe barındıran, sevgiyi hak etmeyene sunulmayacak kadar değerli bulan biridir. *Aşk* romanında insanı büyüleyen ve ürküten "isyankâr" ve "fevrî" bir hali olduğundan bahsedilir. *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Şems; siyah rengini sevdiğini, siyahın dışında bir elbise giymediğini, siyah

---

[408] Harmani, "*Bütün vücudu saran kolsuz ve bazen kukuletalı bir çeşit üst giysisi*."dir. (TDK, *age*., s. 850.)

[409] *Kâmûs-ı Türkî*'de abdalın, Arapça "bedîl" kelimesinin çoğulu olup "*1. Ahmak ve safderûn 2. Bir şeye akıl yormaz kalender-meşreb ve derviş adam*." anlamlarına geldiği belirtilir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 12.) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta kelimenin Arapça "bedîl" kelimesinin çoğulu olduğu, fakat Türkçede tekil olarak kullanıldığı, "*1. Dünya ile ilgisini kesip, Tanrı'ya bağlanmış derviş. 2. Aptal, şaşkın, alık, ahmak, budala.*" anlamlarına geldiği ifade edilir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 198.) *Türkçe Sözlük*'te ise "*1. Gezgin derviş 2. Dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse*" anlamları verilir. (TDK, *age*., s. 2.)

giydiğinde isminden mülhem içinde güneşin belli olacağını ifade eder. O, bu sözleri ile kılık kıyafetin, dış görünüşün önemli olmadığını; özün önemli olduğunu belirtir.

Çocukluğundan itibaren Allah vergisi manevî bir üstünlüğe sahip olan Şems-i Tebrîzî, ulaştığı manevî makamlarda karar kılmayıp arayış içindeki ruhu ile tayy-i mekân ve zamanla uzak yakın mesafe gözetmeden bir yerden başka bir yere gezer. Bu sebeple ona "*Şems-i Perende*" (Uçan Şems) lâkabını verirler. Kendi gönlünün kurallarına göre hayatını yaşayan Şems; medreseler, dergâhlar ve tekkelerde değil, kervansaraylarda kalmayı tercih eder. Çoğu zaman bir yemekle yetinir. *Aşk* romanında Şems, hangi şehre giderse gitsin şehre girmeden önce oranın velîlerini selâmlar ve onların iznini aldıktan sonra şehre giriş yapar. *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Şems'in, caminin gasilhanesinde tabutun içinde yatmak gibi bir âdeti olduğundan bahsedilir.

İncelediğimiz eserlerde Şems-i Tebrîzî'nin üstün vasıflara sahip bir derviş olarak kerametlerinden bahsedilir. Eserlerin çoğunda çocukluğundan itibaren sırlı haller içinde olup öteki âleme ziyaretler yaptığı anlatılmaktadır. Bununla birlikte *Bab-ı Esrar* romanında Şems'in hergün yağsız ve etsiz çorba yemek için gittiği restoranın bereketi artar. Şems, restorana gelmemesi hâlinde buranın bereketinin kalmayacağını, öfkelenmesi hâlinde de yerle bir olacağını ifade eder. *Aşk* romanında "Allah" ile konuşur. Mevlânâ ile karşılaştığında onun huysuzlanan atının kulağına bir şeyler fısıldar ve atı sakinleştirir. Hakikatin kitaplardan değil, insanın kendi özüne bakarak öğrenileceğine inanan Şems, *Aşk* ve *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ'nın kitaplarını havuza atar. Bir süre sonra sudan çıkardığı kitapların kuru bir hâlde olduğu görülür.

Şems-i Tebrizi ve Mevlana arasında yaşana sevgi ve sohbet arkadaşlığının mahiyeti konusunda incelenen romanlarda vurgulanan nokta, Şems ve Mevlânâ'nın birbirlerine yaratıcının özünü, sırrını, aslını, özünü seyredebilecekleri ruhlarına eş birer ayna olmalarıdır. Şems ve Mevlânâ'nın karşılaşmaları, birbirini arayan iki gönül dostu için sevinç kaynağıdır. Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ ile Konya'da

karşılaştığında onun, yıllardır aradığı Hakk dostu olup olmadığını anlamak için çeşitli sorular sormuş, Mevlânâ'dan aldığı cevaplardan tatmin olarak onun aradığı kişi olduğunu anlamıştır. *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ, Şems'in, ona sorduğu soruların herkesin sorabileceği cinsten sorular olmadığını, sorulardaki mana derinliğinden hareketle bir "dahi" olabileceği ifade eder. Şems ve Mevlânâ, karşılaştıktan sonra zamanlarının çoğunu birlikte geçirirler. Kırk gün veya altı ay süren halvetlerle[410] kimi zaman hiç konuşmadan hal diliyle kimi zaman da dinî

[410] Halvet; Arapça bir kelime olup *Kâmûs-ı Türkî*'de "1. *Tenhaya çekilme, yalnız kalma. Halvet etmek: Büsbütün yalnız durma veya biriyle tenha konuşmak üzere yalnız kalıp kimseyi içeri almamak. 2. Tenha yer, boş mahal: halvete çekilmek. 3. İbadet ve zikir ve riyâzet ve murâkabe ile meşgul olmak üzere tenha bir hücreye kapanma: halvete girmek.*" anlamlarına gelir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 587.) *Lûgat-i Nâcî*'de "*Yalnız kalma, tenhaya çekilme, tenhalık.*" (Muallim Nâci, *age*., s. 391), *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*'ta "*1. Yalnız, tenha kalma, tenhaya çekilme, tenhalık. 2. Tenha yer. 3. Hamamın sıcak bölmesi.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 320.) ve *Türkçe Sözlük*'te "*Issız yerde yalnız kalma. 2. Issız ve kapalı yer. 3. Hamamlarda çok sıcak küçük yer.*" (TDK, *age*., s. 838.) anlamları verilir. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde halvetin "*Yalnız kalıp tenha bir köşeye çekilmek.*" şeklinde sözlük anlamı verilirken terim anlamı ise "*Tasavvufta ise zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere; şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması.*" olarak verilir. Halvet, Hz. Peygamber'in vahy gelmeden önce Hira mağarasında uzlete çekilmesinden doğar. Kırk güne hasredimesinin sebebi de Hz. Musa'nın Tur dağında Allah ile görüşmesinin kırk gün sürmesidir. Halvetin maksadı insanın duygu ve düşüncesini Allah'tan başka her şeyden uzak tutmaktır. Bütün tarikatlarda bulunan halvet, genellikle dergâhlarda bulunan özel odalardan birinde yapılır. Halvete girecek mürit, şeyhin yardımıyla odaya götürülür. Şeyh ona dua ederek oradan ayrılır. Düzenli bir şekilde yemek ve su götürülür, fakat yemeğin miktarı her geçen gün azaltılır. Mürit, günlerini az uyuyup dua, ibadet ve zikir yaparak geçirir. Tefekkür eder. Kırkıncı günün sonunda şeyh gelerek müridin gördüğü rüyaları dinler. Şükür kurbanı kesilir ve halvet tamamlanmış olur. (Ethem Cebecioğlu*, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 192-193.) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde uzlet bulunmayıp halvet yer alır. Halvet, Arapça isim olduğu belirtildikten sonra "*Yalnız, tenha kalma; hamamın en sıcak bölmesi, yalnız kalınan yer.*" şeklinde sözlük anlamı verilirken "*Tasavvufta dünyadan el çekip, maddî alâkalardan sıyrılarak Allah'la başbaşa kalmaktır.*" denilerek terim anlamı verilir. Halvete giren kişi, az yiyip, az uyuyup, vaktinin çoğunu ibadet ve zikirle geçirir. Kırk gün boyunca kalbini her türlü kötükten arındırmaya çalışır. (İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul 2002, s. 197-198.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde halvet "*Günahtan ve daha iyi ibadet etmek için ıssız yerlerde yaşamayı terk etmek anlamında bir tasavvuf terimi.*" olarak ele alınır. Allah'a yakın olmak için halktan ayrı kalmaya önem veren zâhid ve mutasavvıflar, başlangıç itibariyle toplum hayatını terk ederek evin bir köşesinde veya ıssız yerlerde yaşamayı tercih eder. Daha sonraki dönemlerde zâhidler, bu âdeti sürdürürken; bazı mutasavvıflar halveti, dinî hayatın bir unsuru haline getirirler. Mutasavvıflar, halvetin dnî bakımdan önemine işaret etmek için Hz. Peygamber'in halvetten ve yalnızlıktan hoşlandığını, Hira mağarasında inzivaya çekildiğini belirtirler.

Münzevîler, toplum hayatını tamamıyla terk edip kendilerini ibadete verirken âbid, zâhid ve sûfîler ise halvetin gerekli olduğuna inanırlar. Zamanla halvetin şekli konusunda farklı kanaatler ortaya çıkar. VIII. yüzyılda zâhidler, insanlar arasında bulunmayı hoş karşılamazlar, fakat tamamıyla dünyayayı terk edip inzivaya da çekilmezler. Onlara göre sâlik ve zâhid, bedeniyle toplum içinde olsa da kalp ve ruhuyla Allah ile beraber olmalıdır. Böylece insan halk içindeyken de halvette olabilir. X. yüzyıldan sonra halvet, bir şeyhin gözetiminde halvethaneye girip erbaîn çıkararak gerçekleşir.

konular üzerine tefekkür ederek sohbet ederler. *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Şems, Mevlânâ'ya onun geçmiş yıllarda halvet değil, uzlet[411] yaptığını belirtir. Peygamberlerin uzlet yaptıklarını, uzletin tek olarak ruhu arındırıp sırra ulaşmak olduğunu, onların ise halvet yapacaklarını belirtir.[412] Aynı eserde

---

Gazâlî'ye göre halvetin amacı, ruhu arındırarak onu marifet ve keşfe hazır hale getirmektir. O, bunun yanında halvetin birçok faydasını dile getirir:

- ✓ İbadetlerini ihlâslı ve daha çok yapıyor hale gelmek
- ✓ Yalan, dedikodu ve riya gibi günahlardan korunmak
- ✓ Fitne ve fesattan uzak kalmak
- ✓ Halkın eziyetlerinden kurtulmak
- ✓ Beklentisiz yaşamayı öğrenmek (Süleyman Uludağ, "Halvet" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 386-387.)

[411]Arapça bir kelime olan Uzlet kelimesi, *Kamûs-ı Türkî*'de "*Bir tarafa çekilip kendi kendine tenha oturma.*" anlamına gelir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 935.) Lûgat-i Nâci'de "*Nâs ile ihtilât etmeyip çekilmek.*" şeklinde yer alır. (Muallim Naci, *age*., s. 535.) , *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*Bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme*." (Ferit Devellioğlu, age., s. 1124) anlamı verilir. Türkçe Sözlük'te "T*oplum yaşayışından kaçıp tek başına yaşama.*" Olduğu belirtilir. (TDK, age., s. 2050.) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde uzlete, "*Halktan uzaklaşıp ayrı yaşamak.*" anlamı verilir. Uzlette halktan uzaklaşmaktan maksat kötü ahlâktan kurtulmaktır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de uzletle ilgili olarak "*Sizi ve Allah'tan gayrı çağırdıklarınızı terk ediyorum. (19/Meryem, 46)*" ayeti ile "*Onları ve tapmakta olduklarınızı terk ettiğinizde mağaraya sığının! (18/Kehf, 16)*" ayeti yer alır. Uzletin karşıtı halka karışmak anlamına gelen ihtilattır. Birçok tasavvuf ehli, "*İnsanların içine karışıp onların ezalarına sabreden kişi, insanlara karışmayıp ezalarına sabretmeyen kişiden daha hayırlıdır.(Tirmizî, İbn Mâce)*" hadis-i şerîfini kendilerine şiar edinip insanlar arasına karışırlar. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 505.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde uzlet, sözlük anlamıyla "*Bir kenara çekilme, alâkayı kesme, beden ve düşünce itibariyle aynı olma*." anlamına gelirken, terim anlamı ise "*Bir zahidin veya sûfînin Allah'a daha fazla ihlâslı şekilde ibadet etmek için dünyevî işlerden kendini soyutlayarak bütün varlığıyla Hakk'a yönelmesi.*"dir. Nefsi terbiye edederek Allah'ın yakınlığını kazanmak, uzletin asıl amacıdır. Bu vasıfları taşımayan uzlet ve halvete bir değer atfedilmez. Uzlet, âbid, zâhid ve ârîflerin kabul ettikleri "ortak bir değer"dir. Âbid ve zâhidler ahret hayatına önem vererek toplumdan uzaklaşırken ârifler ve âşıklar Allah'a yakınlaşmak için halvete çekilirler. Uzlet, inzivaya çekilerek ibadetle meşgul olma ve halvethanede çile çıkarmaktan daha kapsamlı bir kavramdır. Allah'a yakın olmak için yalnızlığı tercih eden bir müminin zihinsel ve duygusal olarak kalbini kötülüklerden arındırması da uzlettir. Zâhid ve ârîflere göre toplum hayatına gereğinden fazla karışmak, zihinsel ve ruhsal bozukluğa yol açarak inanan insanı Allah'tan uzaklaştırır. Uzlet, bütün din ve mezheplerde manevî ve rûhî eğitim metodu olarak karşımıza çıkar. (Süleyman Uludağ, "Uzlet" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 255-256.)

[412]Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi* adlı tez çalışmasında halvet ve uzletin mana yönüyle birbirine yakın olduğunu ve bu sebeple eş anlamlı olarak kullanıldıklarını ifade ettikten sonra uygulama alanlarından hareketle iki kavramın farklı yönlerine işaret eder. Ona göre halvet, fiilî yalnızlığın ve gelenekselliğin öne çıktığı bir tecrübe olup uzlet ise belli bir mekân ve fiilî yalnızlık gözetilmeden kişinin duygusal ve zihinsel olarak toplumdan uzaklaşmasıdır. Yalnızlık duygusu uzlette "tam bir tekliğe" dayanırken halvette biriyle ya da Allah ile yaşanır. Yazar ayrıca halvet ve uzlet arasındaki farkı, psikolojideki "tek başınalık" kavramından hareketle "*bireyin kendi başına olması eğer sistemli ve programlı (halvet) ise, özellikle plânlanmış ve uzun süreli 'tekbaşınalık'; eğer sistemli olmaktan ziyade bireysel ve daha kısa zaman dilimlerinde inzivaya çekilme (uzlet) şeklinde ise kısa süreli tek başınalık*" olarak açıklar. (Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,

birbirlerine düşkünlüklerinin birer ifadesi olan hitap şekillerinden bahsedilir. Şems, Mevlânâ'ya "*hâmûşum*" diye hitap ederken; Mevlânâ, Şems'e "*güneşim*" diye hitap eder.

İncelediğimiz romanların çoğunda Şems-i Tebrîzî'nin, Mevlânâ ile yaşadığı sevgi ve sohbet arkadaşlığına dair yapılan dedikodulardan gönlü incinerek Konya'yı terk ettiği anlatılmıştır. Şems'in Konya'yı terk edişi Mevlânâ için bir ızdıraptır. *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, Şems'in onu terk ettiğini anladığında kederinden yüzü kül gibi olur, dudakları titrer. Yaşama gücünü yitirir. *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Şems'in gidişiyle perişan olur. Kendinden geçmiş bir hâlde semâ yapmaya başlar. *Aşk* romanında üzüntüsünden bir gecede saçları ağarır. *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında acı ve kahır içinde kendini dağlara taşlara vurur. Ailesi tarafından beti benzi solmuş bitkin bir hâlde bir yerde bulunur. *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Şems'in Konya'dan gidişinde kimin bir sorumluluğu varsa evlâdı bile olsa affetmeyeceğini dile getirir. İncelediğimiz romanlarda genellikle Şems'in yokluğunda Mevlânâ'nın ona büyük bir hasret içinde olduğu anlatılırken *Aşk* romanında Şems'in Mevlânâ'ya özleminden bahsedilir. Şems, Şam'da bulunduğu sırada Mevlânâ'ya o derece hasret kalır ki onun ismini anmak bile ona acı verir. Şems'e göre Mevlânâ'dan ayrı olduktan sonra nerede olduğunun bir önemi yoktur. Mevlânâ nerede ise Şems için "*kıble*" o taraftadır.

Basılmamış Doktara Tezi), Erzurum 2011, s. 47.) Öncel Demirdaş, "Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevî Eğitimdeki Rolü" adlı makalesinde halvetin tarihçesini anlattığı bölümde halvet için belirlenen sürenin Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasını anlatan "*Musa ile otuz geceliğine sözleştik, buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlediği buluşma süresi kırk geceye ulaştı.*" (A'raf, 7/142) âyetinden hareketle kırk gün olarak kabul edilip uygulandığını ifade eder. Halvetin psikolojik yönü ile ilgili olarak da halvetin zorunlu olmayıp bilinçli olarak tercih edilen bir yalnızlık olduğu için insana güven aşıladığını ve kendi özünü tanımasına yardım ettiğini belirtir. Öncel Demirdaş'a göre benzer ifadeleri tefsir ve hadis âlim Şehabeddin Sühreverdî, yüzyıllar önce dile getirir: "*Ademoğlunun kendini Allah'a ibadete vererek her şeyiyle O'na yönelmesi ve gündelik maişet endişesinden sıyrılması, onu içinde bulunduğu bu hicaplardan kurtarır. Perdelerin zâil olması ölçüsünde bütün ilimlerin kaynağı ve merkezi demek olan huzur-ı İlâhî'deki kurb menziline yaklaşır. Erbain tamamlanınca bütn hicaplar zâil olarak ilim ve marifet ona doğru akmaya başlar.*" O, sonuç olarak halvetin insanın kendini tanımak, ruhsal uyum ve kişisel bütünlük elde etmek için tercih ettiği bir yalnızlık olup insanı huzura ve mutluluğa götüren "psikolojik destek" işlevi gördüğünü ifade eder. (Öncel Demirdaş, "Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevî Eğitimdeki Rolü", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 53, Yıl:16, s. 131-142.)

Şems-i Tebrîzî'nin Konya'yı terk ettikten sonra Mevlânâ'nın davetini kıramayarak Konya'ya ikinci gelişi ile iki gönül dostunun hasretleri sona erer. *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın Şems gittiğinde aşkla yanan gönlü coşmuş ve taşmış, Şems'e kavuştuğunda iç huzura kavuşmuştur. *Aşk* romanında Şems geri döndükten sonra Mevlânâ, Şems'i tekrar kaybetme korkusu ile mutlu olmak bir yana eskiye nazaran daha da mutsuz görünür.

Aşk Peygamberi, *Kara Kitap*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında hakikatin insanın kendi özünde saklı olduğuna inanan Şems-i Tebrîzî, aşk ve cezbe eksenli irşadıyla Mevlânâ'yı sahip olduğu makam, mevki, çevre, ilim ve irfan gibi nefsini beğenmesine yol açacak ve dolayısıyla yaratıcı ile arasında bir perde oluşturacak maddî unsurlardan uzaklaştırarak onu ilâhî aşka ulaştırır. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında eserin kahramanlarından Celâl'i Mevlânâ konusunda heyecanlandıran, onun hakkında yazı yazmayı iten sebep, onun hayatının bazı dönemlerinde erkekler ile kurduğu " '*cinsel ve mistik' yakınlık*" (s. 259) ve bu yakınlıkların hikâyelerine tesiridir. Orhan Pamuk'un öne sürdüğü bu iddiaya diğer yazarların hiçbirinde rastlanmaz.

Aşk Peygamberi, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar*, *Aşk*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında Şems-i Tebrîzî'nin, Mevlânâ ile aralarındaki sevgi ve bağlılığın mahiyetini anlamayıp kin, öfke ve kıskaçlığa kapılan art niyetli insanlar tarafından öldürüldüğü belirtilirken *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında "şehit"edildiği ifade edilir. *Kara Kitap* romanında ise tamamen farklı bir iddia yer alır. Romanın kahramanlarından Celâl Sâlik, Mevlânâ ve Şems üzerine yazdığı yazıların birinde Şems'i, Mevlânâ'nın öldürttüğünü iddia eder.[413] Ona göre Şems'in öldürülmesinden en çok fayda

[413]Süheyla Bayrav, "Kara Kitap ve Kendi Olmak" adlı yazısında romanda Celâl'in Şems'i Mevlânâ'nın öldürtmüş olduğuna dair iddiasını bir "eğretileme" olarak alınması gerektiğini ifade eder. Ona göre uzun süre Şems'in etkisinde kalan Mevlânâ, "o" olabilmek için uğraşmış ve belli bir mertebeye ulaşmıştır. Ulaştığı bu mertebeden sonra beraberliklerini aşma lüzumunu hissetmiş veya Şems, bilinçli bir şekilde Mevlânâ'dan uzaklaşmıştır. Yazar, Celâl'in, Şems'i Mevlânâ'nın öldürttüğü iddiasını gerçek benliğe ulaşmak için birçok yoldan geçen insanın en son aşama olarak sevgiden de vazgeçmesi

sağlayacak kişi Mevlânâ'dır. Zira o, bu sayede alelade bir hoca olmaktan çıkarak mutasavvıf bir şair mertebesine yükselecektir.

2.2.2.6.2. Salâhaddin-i Zerkûbî (Ay)

Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna, Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür ve *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında Salâhaddin-i Zerkûbî, Mevlânâ'nın, Şems öldürüldükten sonra onun neşesini, edasını, ışığını, ulvîliğini, Şems'e duyduğu muhabbetin ve yakınlığın bir benzerini bulduğu yeni sohbet arkadaşı ve müritlerinin irşadıyla görevlendirdiği halifesidir. O, Şems'in vefatında sonra Mevlânâ'nın en büyük teselli kaynağı olmuş, Şems'in aşk ve cezbesiyle coşan gönlünü huzur ve sükûna erdirmiştir.

Salâhaddin-i Zerkûbî, *Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında kuyumculuk işi ile uğraştığı için zerkûbî[414] mahlâsıyla anılır. Mevlânâ ile tanışmadan önce Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'nin müridi olmuştur. Aynı zamanda bir ümmî[415] olan Salâhaddin-i Zerkûbî, bu özelliği sebebiyle Konya halkı tarafından halifelik ve müritleri irşat için şeyhlik makamına lâyık görülmemiştir. Mevlânâ, bu duruma Şems'te olduğu gibi üzülüp öfkelenmemiş, hattâ onunla olan dostluğu ve sevgi bağını daha da kuvvetlendirmek için oğlu Baha'yı Salâhaddin-i Zerkûbî'nin kızı Fatma ile evlendirmiştir.

Salâhaddin-i Zerkûbî'nin mizacı ve vasıfları, *Aşk Peygamberi* ve *Mevlana Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'nın ona karşı hitaplarında belirtilir.

---

gerektiğini anlatan bir "eğretileme" olarak değerlendirir. (Süheyla Bayrav, "Kara Kitap ve Kendi Olmak", *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, drl. Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 73-79.)

[414]Zer-kûb "1. *Altın dövücü, altın yaprak yapıcı, sarı yaldız yapan."* anlamında kullanılır. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 1181.)

[415] Ümmî "*Anasından nasıl doğmuş ise öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiş (kimse).*"anlamına gelir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 1128.)

Mevlânâ, ona "*Şeyhlerin şeyhi*", *"Şeyhlerin ulusu 'sultanı'* ", "*Vaktin Bayezidi*", "*Zaman kutbu*", "*Devrin Cüneydi*", "*Hızır kademli*", "*Mesih nefesli*", "*Tanrı nuru*", "*Burhaneddin'in can ve gönül oğlu*", "*ariflerin ruhu*", "*kalplerin emini*", "*Tanrı ışıklarıyla kudretlenmiş*", "*irfan güneşiyle yücelmiş*", "*gönül sahibi*" ve "*Hak ve dinin salâhı*" diye hitap ederek Salâhaddin Zerkûbî'nin manevî yönünü vurgular. *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında temiz kalpli ve yumuşak huylu, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlana* romanında "*çok sakin ve temkinli*" biri olup ibadetine son derece bağlı, günlerini riyazetle geçiren ve bu sebeple çoğu zaman takatsiz düşen bir şeyh olarak anlatılmaktadır. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında Celâl Salik, Mevlânâ'nın Şems'in vefatından sonra "*bilgisiz, özelliksiz*" birini kendisine halife olarak seçmesinin onun ruhî ve cinsel durumu hakkında bazı işaretler taşıdığını belirtir. (s. 259) Orhan Pamuk'un bu iddiası da incelediğimiz diğer eserlerin hiçbirinde yer almamaktadır.

Salâhaddin-i Zerkûbî, *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında on yıl süren bir sohbet arkadaşlığından sonra vefat eder. Salâhaddin-i Zerkûbî'nin cenazesi onun vasiyeti üzerine davul, kudüm ve def çalanlar eşliğinde semâ yapılarak mezara götürülür.

2.2.2.6.3. Hüsameddin Çelebi (Yıldız)

Hüsameddin Çelebi, *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında Mevlânâ'nın, Salâhaddin-i Zerkûbî'nin vefatından sonra yeni yoldaşı, sohbet arkadaşı ve halifesidir. Hüsameddin Çelebi'nin fizikî özelliklerine dair bilgi sadece Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında yer alır. Eserde, Hüsameddin Çelebi'nin yaşıyla birlikte artan bir güzelliğe sahip olduğu ve bu özelliğinden dolayı ona "*zamanın Yusuf'u*" adını verdikleri anlatılmaktadır.

Gönül Bahçesinde Mevlana, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında aslen Urûmiyeli olup babasının âhilerin başkanı olması sebebiyle "*Âhi Türkoğlu*" adıyla anılan Hüsameddin Çelebi, babasının vefatından sonra bütün malını ve mülkünü Mevlânâ'nın hizmetine bağışlayarak ona intisap eder. Hüsameddin Çelebi, bu eserlerden farklı olarak Elif Şafak'ın *Aşk* romanında ilk olarak Şeyh Yasin'in medresedeki talebelerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bir süre sonra Mevlânâ'nın bulunduğu dergâha gelen Hüsameddin Çelebi, insan-ı kâmil olmak için çıktığı manevî yolculukta öyle süratle ilerler ki Mevlânâ'yı gururlandırır.

Hüsameddin Çelebi, *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Aşk Beni Sende Öldürür*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında sadakati, maddiyata önem vermeyen istiğna içindeki ruhu, edebi, anlayışı, karşılıksız sevgisi ve tevazusu ile güzel bir ahlâka sahip bir derviş olarak anlatılmaktadır. Bu eserlerden farklı olarak Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında "*özelliksiz ve parlaklıktan yoksun*" biri olduğu ifade edilir.

Mevlânâ'nın sohbet arkadaşlarından "yıldız"a benzettiği Hüsameddin Çelebi, incelediğimiz eserlerde, maddî değerlere kıymet vermeyen yüksek ahlâkı ile Mevlânâ'yı etkilemiş ve onun tarafından halife olarak seçilmiştir. Mevlânâ, Salâhaddin-i Zerkûbî'nin vefatından sonra teselliyi onda bulmuş, büyük eseri *Mesnevî-i Şerîf*, onun talebi ve yardımıyla yazılmıştır. Mevlânâ, sadece sağlığında değil, vefatından sonra da Hüsameddin Çelebi'yi halifesi olarak tayin etmiştir.

2.2.2.7. Mevlânâ'nın Vefatı

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Aşk Peygamberi* ve *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanlarında 17 Aralık'ta, *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında 1273 yılının Aralık ayında *ve Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında 17 Aralık 1273'de altmış altı yaşındayken vefat eder.

Aşk Peygamberi, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında Mevlânâ'nın, öldüğü günü âşığın maşuğa yani Allah'a kavuşacağı gün olarak adlandırdığı anlatılmaktadır. Mevlânâ'nın ilerleyen yaşı ile birlikte nükseden rahatsızlıkları sebebiyle benzi solar, saçları ağarır, sakalları seyrekleşir, bedeni ufalır. Ona göre fizikî özelliklerinde görülen bu değişim, ölüm anının yaklaştığını gösteren vuslatın habercileridir.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Sadreddin Konevî, Mevlânâ'nın neredeyse sade kemiklerinin göründüğü bedenini "*kıl inceliğindeki deri gömlek*"e benzeterek bu gömleğin âşıkla maşuk arasında bir perde olduğunu ve maşuka yani Allah'a kavuşmasına çok az bir zaman kaldığını, bunun zaten nice zamandır Mevlânâ tarafından hasretle beklenen bir an olduğunu belirtir. Mevlânâ'nın sağlık durumunda herhangi bir değişme olmayınca sevenleri ve doktorlar beklemeye başlarlar. Halk ise camilerde ve mescitlerde toplanarak hatimler indirir, dualar okur ve adaklar adar. Babası ölmeden önce o esnada yanında olan Sultan Veled, onun ölmeden önce "Allah!" dediğini duyar ve sonra da vefat ettiğini ifade eder. *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında Mevlânâ'nın ailesi, sevenleri ve dostları onun bu dünyadan gidecek olmasını kabullenmekte zorlanırlar. Mevlânâ'nın ikinci eşi Kerra Hatun, Allah'a Mevlânâ'ya daha çok ömür vermesi için dua eder. Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlânâ* romanında Mevlânâ, dünya hayatını bir hapishaneye benzetir. Dünya hayatına insanları irşat etmek için katlandığını, yoksa bu dünyada bir işinin olmadığını söyler. Firavun ve Nemrut gibi zâlimlerin, ancak uzun dünya hayatını isteyebileceklerini, kendisinin ne Firavun ne de Nemrut olduğunu belirtir. O, yakın bir zamanda Allah'a ve Hz. Peygamber'e kavuşacak olmanın sürüru içindedir. Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, son günlerini konuşmadan, içinden âyetler okuyarak geçirir. Gittikçe yükselen bir ateşle alnından terler akar. Ciğerleri sökülürcesine öksürük nöbetleri geçirir. Eşi Kerra Hatun, hanımlarla birlikte *Kur'ân-ı Kerîm* okurken,

dervişler ve hafızlar hatim indirirler. Mevlânâ, akşam namazını ima yoluyla kılar ve etrafında toplananlara Şems'in ezan okuduğunu söyler:

"*Duymuyor musunuz ezanı, tanımadınız mı sesi? Ezanı okuyan Şems… Şems beni çağırıyor. Maşuğum aşkın son yolculuğunda yolcusunu bırakmıyor*" (s. 259)

Mevlânâ, vuslat anı yaklaştıkça ölüm hakkında şiirler terennüm etmiş, vasiyetini açıklamıştır**.** *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında Mevlânâ, Allah'tan korkmayı, az yemek, az uyumak ve az konuşmayı, günahlardan çekinmeyi, oruca ve namaza devam etmeyi, cahil ve zevklerine düşkün insanlarla vakit geçirmemeyi ve ahlâkı iyi olan cömert insanlarla sohbet etmeyi vasiyet eder. Bu eserlerden farklı olarak Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında dergâhta ve şehirde yaşayan herkesten helâllik alınmasını, sokak hayvanlarına ekmek götürülmesini, kuşlar için cami ve çeşmelerdeki küçük teknelere su doldurulmasını, kendisini Hüsameddin Çelebi'nin yıkayıp kefenlemesini ve selâsını Bilâl dervişin vermesini; Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında ise öldüğü günün bir "*düğün günü*" gibi tef çalınarak geçirilmesini vasiyet eder.

Mevlânâ'nın cenaze namazını, incelediğimiz eserlerin çoğunda onun vasiyeti üzerine Şeyh Sadreddin Konevî'nin kıldıracağı belirtilir. *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Sadreddin Konevî, Mevlânâ'nın, cenaze namazını onun kıldırmasını istediğinde gözleri dolarak duygulanır. Mevlânâ'nın vefatına dayanabilirse cenaze namazını kıldırmanın onun için bir şeref olacağını belirtir. *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Sadreddin Konevî, Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak için huzura çıktığında meleklerin, cenazenin önünde saf tuttuklarını görür. Gördüğü rûhanî manzaranın mehabetiyle aklı başından giderek bayılır. Bunun üzerine cenaze namazını Konya Başkadısı Siraceddin Urmevî kıldırır.

Mevlânâ'nın vefatından sonra *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'nın cenaze törenine Konya halkı, devlet ricali ve gayrımüslimler katılırlar. Cenaze törenine gayrimüslimlerin katılması ile ilgili olarak *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında bir hadise anlatılır. Müslümanlar, törene katılan Hristiyan ve Musevîlere bu törenle bir ilgilerinin olmadığını, Mevlânâ'nın Müslümanlar'ın imamı olduğunu belirtirler. Bunun üzerine bir Mevlânâ muhibbi olan gayimüslimler şöyle bir açıklama yaparlar:

"*Biz Musa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin hakikatini onun sözlerinden anlayıp öğrendik. Kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin huy ve hareketlerini onda gördük. Sizler nasıl onun muhibbi ve müridiyseniz, biz de onun muhibbiyiz.*

Mevlânâ Hazretleri'nin zatı, insanlar üzerinde parlayan ve onlara iyilikte, cömertlikte bulunan hakikatler güneşidir! Güneşi bütün dünya sever. Bütün evler onun ruhuyla aydınlanır.

Mevlânâ ekmek gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymamazlık edemez. Ekmekten kaçan hiçbir aç gördünüz mü?" (s. 88)

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında Konya halkı, kırk gün yas tutar. Öyle ki Mevlânâ'nın kedisi bile onun vefatından yedi gün sonra vefat eder. *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emriyle ülkede kırk günlük resmî yas ilan edilir. Mevlânâ'nın cenaze alayında Sultan Veled, Alâeddin Çelebi, Şeyh Sadreddin Konevî, Ekmeleddin ve Gazanferî Tabip, Muineddin Pervane, devlet ricali, müderrisler ve talebeler yer alır. Cenaze, Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled ve Salâhaddin Zerkûbî'nin kabirlerinin yanına defnedilir.

2.3. ROMANLARIN TEMATİK İNCELENMESİ

2.3.1. Aşk

İncelediğimiz eserlerin çoğunda "aşk"[416] temi, insana hakikati gösteren hayatın özü, aslı ve manası olarak Mevlânâ ile Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığı

[416]*Kâmûs-ı Türkî*'de aşkın Arapça bir kelime olup doğrusunun ayn hafinin kesreyle yazımı (ışk) şeklinde olduğu belirtilir. Kelimeye "*Sevgi, sevda, muhabbet, ibtilâ.*" anlamı verilirken aşk-ı ilâhî ve aşk-ı mecazî olmak üzere iki türünden bahsedilir. Aşk-ı ilâhîye "*Maksatsız olan aşk-ı rûhanî ve rahmanî.*", aşk-ı mecazîye "*Nefs ve şehvet esası üzerine mebnî olan muhabbet*." anlamı verilir. (Şemseddin Sâmi, *age*., s. 947-948.) *Lûgat-i Nâci*'de de kelimenin doğru şeklinin aynın kesreyle yazılmış hali olan ışk olduğu, fakat çoğunlukla fetha ile (aşk) yazıldığı belirtilir. Kelimenin anlamının ise "*Pek ziyade sevme, ifrat-ı muhabbet. Hissedilip de tarif olunamayan bir hal.*" olduğu belirtilir. (Muallim Naci, *age*., 537.) *Osmanıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta kelimenin Arapça olup aslının ışk olduğu ve "*sevgi*" anlamına geldiği belirtilir. Aşkın cismanî, hakikî, ilâhî, mecazî ve rûhanî olmak üzere beş şeklinden bahsedilir. Aşk-ı cismanî, "*Maddî aşk, cinsel arzulara dayanan sevgi.*"; aşk-ı hakikî "*Gerçek sevgi, maddeye bağlı olmayan aşk.*"; aşk-ı ilâhî, "*Tanrı aşkı*."; aşk-ı mecazî "*Allah sevgisine ulaşmak için O'nun yarattığı geçici suretlerden birini sevme.*"; aşk-ı rûhanî ise "*Manevî sevgi, Allah sevgisi*." anlamına gelir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 47.) *İslâm Ansiklopedisi*'nde aşk; tasavvuf, İslâm felsefesi ve edebiyatta kullanılan geniş anlamlı bir terim olarak ele alınır. Arapça bir kelime olan aşkın aslı ışk'tır ve aşk, "*şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması*" anlamına gelir. Aşk kelimesinin sözlük anlamı, aynı kökten gelen "aşeka" ile ilgisinin olduğu belirtilir. Aşeka "sarmaşık" anlamına gelir. Sarmaşığın çevresini dolandığı ağacın suyunu emerek onu kurutmasından hareketle seveni sevgilisine duyduğu aşırı sevgi sebebiyle sararıp solduran duyguya da aşk denilir. İslâmî literatüre göre ilâhî (hakikî aşk) ve beşerî (mecâzî) olmak üzere ikiye ayrılan aşk, tasavvufta kapsamlı olarak işlenir. Kelime *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerde geçmeyip hub, muhabbet, meveddet ve bunlardan türetilen kelimelerle ifade edilir. Âlimlerin çoğu Allah sevgisini anlatmak için *Kur'ân* ve sünneti esas alarak aşk kelimesinin kullanılmasına karşı çıkarlar. Hallâc-ı Mansur gibi ilk sûfîler aşk, âşık ve mâşuk kelimelerinin yerine hub, muhabbet, habîb ve mahbub kelimelerini kullanmayı tercih ederler. Aşkın dinî bir terim olarak kullanılmasını caiz gören sûfîler de vardır. Onlar, görüşlerine dayanak olarak "*İman edenler Allah'ı daha şiddetli severler.*" (el-Bakara 2/165) ayeti ile Hz. Peygamber'in "*Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olmazsın.*" hadisini gösterirler.

Tasavvufî eserler içinde aşkı en geniş olarak ele alan Rûzbihân-ı Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn* adlı eserinde kâinatın yaratılışını aşk unsuru ile açıklar. O, "*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzden âlemi yarattım*." hadis-i kudsîsinde yer alan "bilinmek"le kasdedilenin marifet, "istemek"le kasdedilenin ise muhabbet/aşk olduğunu belirterek Allah'ın sevgiyle tecelli etmesinden kâinatın meydana geldiğini ifade eder. Bu ilk tecelliye "hakikat-i Muhammediye" de denilir. Kâinatın var olma sebebi, Allah'ın Hz. Peygamber'e olan ezelî aşkıdır. Bu sebeple, Hz. Peygamber'e "habîbullah" ve "mahbûb-i kibriyâ" denilir. Rûzbihân-ı Baklî'nin görüşü, aşk konusunu işleyen mutasavvıfların çıkış noktası olur ve mutasavvıflar aşkla ilgili görüşlerini bu eksen etrafında geliştirirler.

Mutasavvıflar ve velîler, aşk konusunda Hz. Peygamber'i örnek alarak kendilerinin Allah'ın âşığı ve mâşuğu olduklarına inanırlar. Rûzbihân-ı Baklî; Abherü'l-Âşıkîn adlı eserinde aşkı, behimî (hayvanî), tabiî, rûhanî, aklî ve ilâhî olmak üzere beşe ayırır: "*Behimî aşk ayyaş, günahkâr ve aşağılık kimselerin tanıdıkları nefs-i emmârenin eseri olup aslında hevâ ve hevesten ibaret olan aşktır; şehveti ve nefsî arzuları hedef alır. Mâkul ve meşrû çerçevede olmayan behimî aşk kötü ve günahtır. Tabiî aşk, unsurlardaki letâfetten hâsıl olan maddî ve cismanî bir aşk olup aklın ve ilmin hâkimiyetinde olmazsa kötüdür. Rûhanî aşk seçkinlerde (havas) bulunan, maddî ve manevî güzelliklere karşı duyulan*

bağlamında anlatılmaktadır. İki gönül dostunun arasındaki aşk, İslâmî literatüre göre ilâhî, İbnü'l-Arabî'nin tabiri ile rûhanî aşka bir örnek teşkil eder. İnsan, ancak aşk ile benliğini süflî duygulardan kurtarabilir ve aşkın gücü ile kendi özünü tanıyarak hakikate yani Allah'a ulaşır. Aşk, insanın özünde saklıdır. İnsanın kendi ruhu ve manasına benzeyen birini görmesi hâlinde ortaya çıkar. İnsan (âşık) ona (maşuk) bakarak kendi özünde saklı olan hakikati görür.

---

aşktır. Böyle bir aşka tutulan kimse kendini şehvetten korursa bu aşk onu ârifler derecesine ulaştırabilir. Melekût âlemine çıkmak için merdiven vazifesi göreceğinden bu aşk makbul sayılmıştır. Aklî aşk ise melekût âleminde tecelli eden güzellikleri temâşadan hâsıl olur. İlâhî aşka buradan geçilir. İlâhî aşk aşkların en yücesidir. Sûfîler mâkul ve meşrû çerçevede kalması şartıyla her çeşit aşkı iyi sayar ve birinden öbürüne geçe geçe arşların en yükseği olan ilâhî aşka ulaşmak isterler. Buna engel olduğu için şehvet, süflî arzular ve nefsanî isteklerin tesirinde kalan aşkı kötüler, bunun hevâ ve hevesten ibaret olduğunu söylerler." (Süleyman Uludağ, "Aşk" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türk Diyanet Vakfı Yaynları, İstanbul 1991, s. 11-17.) Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Aşk Risalesi*'nde aşk ve sevgiye dâir bilgiler verir. Ekrem Demirli, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin on sekiz ciltlik hacimli eseri *Fütûhât-ı Mekkiye*'yi tercüme eden bir yazar olarak okuyuculardan gelen talepleri değerlendirir. *Fütûhât-ı Mekkiye*'nin daha çok okuyucuya ulaşması için eseri bölümlere ayırır ve her kitabı müstakil bir isimle adlandırır. *Aşk Risalesi* de böyle bir çalışmanın ürünüdür ve *Fütûhat-ı Mekkiye*'nin sekizinci cildindeki 113-117. kısımları ile 177-178. bölümlerini ihtiva eder. İbnü'l-Arabî, muhabbeti (sevgiyi) ilâhî bir makam olarak niteler ve Allah'ın kendini Vedud (seven) diye isimlendirdiğini belirtir. Sevginin dört lâkabından (muhabbet, vüd, aşk, hevâ) bahseder. Aşk da bu lâkaplardandır ve "*Sevginin bütün parçalarını kuşatacak şekilde sevene yönelmesi.*" dir. Ona göre aşk, sevginin aşırı derece olup insanı bütünüyle etkisi altına almasıdır: "*Sevgi insanı bütünüyle kuşatır ve onu sevgilisinden başka her şeye karşı körleştirir. Bu hakikat onun bedenine, güçlerine ve ruhunun bütün parçalarına yayılır, tıpkı kanın damarlarda aktığı gibi akarak bütün eklemlerini kaplar. Varlığıyla bütünleşerek bütün parçalarını isim ve ruh bakımından kuşatır. Artık onda bir başkasının girebileceği bir yer kalmaz. Konuşması onunla, duyması onda, her şeydeki bakışı ona dönüktür. Sevdiğini her surette görür. Gördüğü her şey onun için 'odur' der. İşte böyle bir sevgi 'aşk' diye isimlendirilir. Züleyha'nın eli kesilip kanı yere düştüğünde, akan kanın düştüğü yerlerde 'Yusuf, Yusuf' diye yazdığı aktarılır. Bunun nedeni, Yusuf'un adının, tıpkı bir kan gibi bütün damarlarında akmasıydı. Aynı şey kesilen kollarından akan kanla toprağa 'Allah, Allah' diye yazılan Hallâc'dan aktarılır.*" İbnü'l-Arabî, aşkın, *Kur'ân-ı Kerîm*'de sevginin şiddetini anlatmak için kinaye yoluyla kullanıldığını belirtir ve bu görüşüne "İman *edenler ise en çok Allah'ı sever.*" (el-Bakara 2/165) ve "*Sevgisi onu kapladı.*" (Yusuf 12/30) ayetlerini örnek olarak gösterir. O, sevgiyi ilâhî, rûhanî ve tabiî olmak üzere üçe ayırır. İbnü'l-Arabî'ye göre ilâhî sevgi, "*Allah'ın bizi, bizim ve kendisi için sevmesi*"dir. Allah'ın bizi kendisi için sevmesine "*Bilinmek istedim, âlemi yarattım, onlara bilindim, onlar da beni bildi*" hadis-i kudsîsini ve "*Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.*" (ez-Zariyat 51/56) ayetini örnek olarak gösterir. Allah'ın bizi, bizim için sevmesinin ise onu tanıyıp bilmemizi sağlayan amellerle ilgili olduğunu belirtir. Ona göre bu ameller, insanoğlunu kurtuluşa ve mutluluğa ulaştırır. Rûhanî sevgi, "*Hem sevgili için hem de seven için sevmeyi kendinde barındıran sevgi* türü" dür. Ruhanî sevginin sonucunda seven ile sevilen bir olur. Sevenin zatı, sevilenin zatı haline gelirken sevilenin zatı da sevenin zatı haline gelir. Tabiî sevgi ise "*Doğal sevgi bir insanda bulunduğunda, bunun gereği, kişinin sevdiğini nimet ve haz elde etmek üzere sevmesidir. Dolayısıyla onu 'sevilenin zatı için' değil, kendisi için sever.*" (İbn Arabî, *Aşk Risalesi*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 35-86.)

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin tekâmül yolculuğu, Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmadan önce başlamıştır. Babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled ile çocukluğundan itibaren başlayan irşadı, onun vefatı ile Seyyid Burhâneddin Tirmîzî ile devam etmiş ilm-i kal ve ilm-i hâlde belli bir seviyeye ulaşmıştır. Şam'da Mukaddemiye Medresesi'nde İbnü'l-Arabî, Halep'te Halaviye Medresesinde Kemaleddin Bin Adîm rehberliğinde ilim ve irfan cihetiyle derinlik kazanmıştır. Sahip olduğu ilmî donanım ile dergâhta müritlerini irşat eden şeyh, medresede talebelerine ders veren müderris, camide halka vaaz veren vâiz ve fetva veren müftü mertebesine yükselmiştir. Eşi ve çocuklarıyla aile saadetine, sahip olduğu makam ve mevkilerle halkın büyük sevgisine ve teveccühüne mazhar olan Mevlânâ'nın arayışı devam etmiştir. Şems-i Tebrîzî de tıpkı Mevlânâ gibi birçok ilme vâkıf olmasına, manevî üstünlüğe sahip olmasına rağmen gezgin bir derviş olarak diyar diyar gezerek Allah'ın sevgili kullarından olup ruhuna eş birini aramıştır. Aradığı gönüldaşını bulmak için Allah'a dualar etmiştir. Gördüğü rüyalarda bu kişinin Konya'da yaşayan Mevlânâ Celâleddin Rûmî olduğu bildirilmiştir. Şems-i Tebrîzî, Allah'ın lütfuna karşılık olarak "başını" yani canını adamıştır. O, rüyalar vasıtasıyla aldığı manevî işaret üzerine Mevlânâ'yı bulmak için Konya'ya gelmiştir.

Biz, Mevlânâ'daki aşkın tezahürlerini romanlarda Şems'in gelişi, irşadı, Konya'yı terk edişi ve ebediyen ortadan kayboluşunda görürüz. Mevlânâ, Şems ile karşılaşınca aşk ve cezbenin kuvvetli tesiriyle bedenindeki en küçük parçayı dahi Şems'in varlığı kaplar. Onun varlığında kendi varlığını, kendinde de vücud-ı mutlak olan Allah'ı görür ve dininin aşktan ibaret olduğunu ifade eder. Mana âleminde başka bir buuda geçerek sonsuz bir zevk içine dalar. Şems'in varlığı Mevlânâ için bir bahanedir. O, Şems'in varlığının aynasında kendisini görür. Mevlânâ'nın yolu tıpkı Hz. Peygamber'de olduğu gibi aşk yoludur. Aşk yolunun esası da Allah'ı sevmek ve Allah'ın sevgisine ermektir. Allah tarafından aşktan yaratılan Mevlânâ, aşkın somutlaşmış halidir.

Şems-i Tebrîzî, aşk ve cezbe eksenli irşadıyla Mevlânâ'yı ilim ve irfan kaydından kurtararak zahitlikten çıkarıp âşık yapar. Şems'e göre insan, ancak "*kendi*

varlığının kitabını" okuyarak hakikate ulaşabilir. Kendisinde benlik zannı oluşturacak ne varsa terk ederek Allah'a teslim olmalıdır. Bu sebeple Mevlânâ'nın babasının kitabı *Maârif* de dahil kitap okumasını yasaklar. Mevlânâ, benliğinde gizli gurur oluşturacak, onu Hakk'a götürmesine perde teşkil edecek ne varsa kitap, ilim, güzellik, müderrislik, şeyhlik, vaizlik, mâsivâ, ukbâ her şeyi terk eder. Tasavvuf terminolojisinde bu durum zühd[417] kelimesi ile açıklanır. Mevlânâ nefsini her türlü kayıttan arındırarak yaratılan her şeyde Allah'ın tecellisini görme makamına yükselmiştir.

Şems-i Tebrîzî'nin Konya'yı terk edişinden sonra Mevlânâ'nın gönlündeki yangının, hasretin, ızdırabın kaynağı aşktır ve bu aşk duygusu onu vuslat arayışına sürükler. Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, Şems onu bırakıp gittikten sonra kederinden eve kapanıp kimseyle görüşmez. O çok sevdiği yediveren güllerinin açtığı Meram'a, âşıkların her gece semâ meclisi kurduğu Narlıbahçe'ye dahi gitmek istememiş, dört ay medrese öğrencileriyle görüşmemiş, başında bal rengi keçe külâh, şekeravizden yapılmış sarık; üzerinde hindibarî kumaştan yapılmış feracesi ile dönemin matem kıyafetini giymiştir. Aşk ve hasretle "*alazlanmış,*

[417]Arapça bir kelime olan zühd, *Kâmûs-ı Türkî*'de "*Perhizkârlık, menhiyyâttan tevakkî ile ibadete hasr-ı evkât etme, takva.*"anlamına gelir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 691.) *Lûgat-i Naci*'de "*Dünyaya rağbet etmeme, perhizkârlık.*" şeklinde açıklanır. (Muallim Naci, *age*., s. 408.) Ferit Devellioğlu, kelimeye "*Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme.*" anlamını verir. *Türkçe Sözlük*'te "Takva.", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "*rağbetsiz olmak, yüz çevirmek*" şeklinde sözlük anlamı, "*dünyaya doludizgin dalmamak*" şeklinde de tasavvufî anlamı verilir. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 550.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde bir tasavvuf terimi olarak ele alınan zühd, "*Kulun Hakk'ın dışındaki her şeyi terk etmesi*" anlamına gelir. Zühdde aslolan dünyaya gereğinden fazla önem vermemektir. İnsanın bu mertebeye ulaşması için nefsini riyazet, halvet ve uzlet gibi uygulamalarla kötülüklerden arındırması gerekir. Zühdün en yüksek derecesi, Allah dışındaki her şeyi kalbinden çıkarmak ve gönlünü devamlı Hakk ile irtibatlı kılmaktır. Zühd, sûfîler tarafından "*terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i terk*" şeklinde özümsenmiştir. Tarikata giren hedefi Allah'a ulaşmak olan sâlik, bir mürşid rehberliğinde adab ve erkâna riayet ederek önce onun hakikate ulaşmasında bir perde teşkil eden dünyayı, daha sonra ukbâ yani ahireti, en son da terki de terk ederek Allah'ta gayrı ne varsa nefsini onlardan arındırır ve Allah'ta fani olur. (Semih Ceylan, "Zühd" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 530-533.) Şeyh Rüsûhüddin İsmail Bin Ahmed El-Ankaravî, *Mevlevîler Yolu* adlı eserinde zühdü sâlikin tekâmül yolculuğundaki derecelerinden biri olarak zikreder ve kelimeyi "*Her şeye olan rağbeti kaldırmak, dünya ve içindekilerden kaçınarak nefsi masivaya olan meyil ve muhabbetten tecrit etmek*" şeklinde açıklar. Zühdün birinci derecesi avamın olup haramı terk etmek, ikinci derecesi hasların olup helâlden fazlasını terk etmek ve üçüncü derecesi âriflerin olup Allah'ı düşünmekten alıkoyan her şeyi terk etmektir. (Şeyh Rüsûhüddin İsmail Bin Ahmed El-Ankaravî, *Mevlevîler Yolu,* Şule Yayınları, İstanbul 2012*,* s. 231.)

yanmış kavrulmuş" olan Mevlânâ, âdeta bir "*âşıklar mahşeri*" olan Konya çarşısında semâ yapanlar eşliğinde "*aşk ve yalvarış*" gazelini okumuştur:

"*Ne yazık bu yola rastgele girene /Sen ey gideceğim yolu bilen / Sen ey yolumun ışığı / Sen ey benim asam / Bensiz gitme istemem / Onlar sadece aşk diyorlardı sana / Oysa aşk sultanımsın sen benim*" (s. 20)

Yazar, Mevlânâ'nın aşk ve cezbe ile coşan gönlünü, Şems ile ilişkisini ve bu ilişkinin bir yansıması olan duygu selini yansıtırken, yine onun şiir tercümelerinden istifade ederek anlatır. Mevlânâ, Şems'i yolunu aydınlatan bir ışık, maddî-manevî güç veren bir destek olarak görür, onun sadece aşk değil, benliğine hükmeden ve onu esir alan bir "*aşk sultanı*" olduğunu ifade eder. Ona göre esrarengiz hal, tavır ve hareketleriyle kimsenin hayaline sığmayan gönül dostu, eğer gidecekse onsuz gitmemelidir.

Mevlânâ, onu hakkıyla tanıyamadıklarını söyleyen ve "*Senin yolun nedir?*" (s. 139) diye soran Şeyh Mecdeddin Cendî'ye *Kur'ân-ı Kerîm*'den bir ayet okur. Hz. Peygamber'in yolunun da aşk yolu olduğunu ve yolunun Allah'ı sevmek, onun sevgisine ulaşmak olduğunu ifade eder:

"*Mevlânâ önce Kur'ân'dan şu anlamdaki ayeti okudu: 'De ki: Bu benim yolumdur. Ben, bana uyanları uyanıklık üzere Tanrı'ya davet ederim!'*[418] *Sonra devam etti:*

'Bizim Peygamberimizin yolu aşk yoludur. Tanrı beni aşktan, aşk şarabından yarattı. Ölüm beni ezse bile ben yine o aşkım. Yol budur. Tanrı'yı sevmek ve Tanrı'nın sevgisine ermek. Bunun için ey Konya kadısı! Aşksız olma ki ölü olmayasın. Aşkla öl ki diri kalasın!' " (s. 139)

---

[418] "*De ki: 'İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.' "* (Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, 12 / 108, s. 247.)

Melahat Ürkmez'in *Gönün Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ, Şems'in gidişiyle perişan olur. Ayrılık acısıyla şiirler söylemeye, kendinden geçmiş bir hâlde semâ yapmaya başlar. Şems, ortadan kaybolunca yine eski günlerde olduğu gibi Mevlânâ ile beraber olacaklarını düşünen halk, Mevlânâ'nın daha kötü bir duruma düştüğünü görünce pişman olur. Elif Şafak'ın *Aşk* romanında kahrından ve üzüntüsünden perişan olan Mevlânâ'nın bir gecede saçları ağarır.[419] Mevlânâ, Şems'in yokluğunda yaşadığı dünyayı "gayya kuyusu" benzetir. Varlığında manevî zevk içinde olan ruhu, yokluğunda "çorak" kalır. Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*'da kendini dağlara taşlara vurur. Ağlamaklı halini yollara anlatır. Kederinden kendini halvet odasına kapatır. Birkaç gün sonra aile fertleri içeri girdiklerinde Mevlânâ'yı sakalı dağılmış, elbiseleri parçalanmış pejmürde bir hâlde bulurlar. Vaaz vermeyi reddeden Mevlânâ, mollaların, müritlerin ve halkın ricasıyla vaaz verdiğinde de dinî konuları değil, Şems'i anlatır. Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ, Şems gittikten sonra "*çarmıhı omzunda, bekleyen, dövülmüş, ilenmiş, kovulmuş bir azap mahkûmu*"dur. (s. 134) O, "cânân"ı Şems'e ayrılık acısıyla bir mektup yazarak dönmesi için âdeta yalvarır. Oralarda kadr ü kıymetinin bilinemeyeceğini ifade eder. Ona göre Şems'e duyduğu sevgi, özünde Allah'a ait olup gönlünü her türlü kötülüklerden, beşerî zaaflardan arındırarak "cilâlayan" ve "parlatan" bir sevgidir. O, bu sevgi ile "*hakikî kemale*" yönelir. Bu sebeple Şems'in Konya'yı terk edişinde kimin bir sorumluluğu varsa pişman oluncaya kadar onları affetmeyeceğini ifade eder.

Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya gelişi ile vuslata eren Mevlânâ, *Aşk Peygamberi* romanında "*gam kabuklarını atmış, gencelmiş; ışımış, başka türlü bir insan*" (s. 73) olarak karşımıza çıkar. Sevincinden, aşkından ve şevkinden semâ yapar, duygularını mısralara döker:

---

[419]Mevlânâ, Şems'ten ayrıldığını anlattığı bir gazelinde üzüntüsünden saçlarının beyazladığını anlatır: "*Başın için olsun, kanadın yorulursa şu canı hasta, gönlü dosttan ayrılmış kulun hatırı için secde et de; / Gözyaşlarıyla ona de ki: Ayrıldığı andan beri günü karardı, saçları kâfur gibi ağardı;*" (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr III*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, , s. 218.)

"*Yollara sular dökün / Bahçelere müjdeler verin / Bahar kokuları geliyor / O geliyor.. O! / Ay parçamız, sevgilimiz, yârimiz geliyor / Yol verin, açılın, savulun / Beri durun, beri durun / Yüzü aydınlık ap-ak / Bastığı her yeri, ardında / Apaydınlık gündüzler gibi bırakarak / O geliyor O! Sen bizim yanımıza gelirsen göreceksin Ey Şems! / Huyumuz sadece susmak olmuş bizim susmak / Senin güzel gözlerin için işte canım pusuda / Rahatım kaçtı benim / Geceleri uykum kalmadı gitti artık / Bak ama o güzel günler yola çıkmış geliyor / Ay parçamız sevgilimiz yârimiz geliyor /O geliyor, O!*" (s. 73)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Mevlânâ, Şems'i tekrar kaybetme korkusu ve endişesi ile eskisinden daha mutsuz görünür. Ayrılık acısını iliklerine kadar hisseden Mevlânâ, "*yüreği ağzında*" yaşar. Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, büyük bir özlemle heyecandan titreyen bacaklarına aldırmadan koşarak Şems'in yanına gelir. Büyük bir sevinç içinde Şems'in ellerine sarılarak "*Bir daha bu acıyı yaşatma.!*" (s. 152) diye âdeta yalvarır. *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'nın dertleri ve acıları yok olur.

İncelediğimiz eserlerin çoğunda Şems'in ebediyen ortadan kaybolması veya öldürülmesinden sonra Mevlânâ, onu Şam'da bizzat kendisi aramış, fakat bulamamıştır. Bütün arayışlarına rağmen Şems'i bulamayan Mevlânâ, beden bakımından ayrı olsalar da aynı ruha sahip olmaları sebebiyle hakikatte bir olduklarını ifade ederek teselli bulmuştur. Aynı zamanda Şems'in öldürülmesi ile ilgili olarak *Bab-ı Esrar, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanında Şems'in aşk uğruna canını verdiği ifade edilmiştir.

Samiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında aşk, bütün âlemin manası ve insana hakikati anlatan bir ayna olup romanın başkahramanı Aliye'nin hakikate ulaşmasına vesile olan bir duygu olarak anlatılır. Biz, eserde, aşkın hem ilâhî hem de beşerî boyutunu görürüz. Aliye'ye büyükbabası İrfan Paşa'nın defter notları ile aralanan hakikat, Kerim Bey ile somut ifadesini bulur. Aliye, Kerim Bey'in aşk ve cezbesine kapılır. Ona duyduğu aşk ile hakikate ulaşır.

İrfan Paşa, işini lâyıkıyla yapan liyakatli bir devlet adamı olarak, içinde dürüstlük ve samimiyet barındıran ahlâkıyla çevresi tarafından takdir edilen biridir. Vefatından sonra ailesine çok değerli bir kütüphane ve ruhunun bir yansıması olan notlarından oluşan defterlerini bırakır. İrfan Paşa'nın kütüphanesine "*mizacının, duygu ve kabiliyetlerinin mirasçısı*" olan torunu Aliye ilgi duyar. Aliye'nin hakikat arayışının kapısını büyük büyükbabasının mirası aralar. O, bu kapıdan içeriye müthiş bir tecessüsle girer ve o mirasın muhteviyatındaki mana derinliğini ve büyük babasının tekâmül yolculuğunu anlamaya çalışır. İrfan Paşa'nın ruhu ile konuşup hem-hâl olmaya çalışır. Ona göre bu notlar, ruhunun derinliklerine işleyen bir "*haz menbaı*"dır. Notları okuyamadığı zamanlarda içinde bir sıkıntı belirir. Okuduktan sonra sıkıntının yerini huzur ve sükûn alır. Notların ihtiva ettiği mana denizinde hiçbir kötülük bulunmadığı gibi, orası zevk ve huzurun kaynağıdır. Aliye, bu sebeple büyükbabasının hâtıralarına "*Batmayan gün*" adını verir.

Aliye, büyükbabasının zengin dünyası karşısında "*öğrenmek zevkinin istilası*"na uğrar. O, büyük babasının notlarının, tefekkür edilerek bilinçli bir şekilde yazıldığını anlar. Defterlerdeki teorik bilgiler, bir hazine değerindedir. Ona göre bu hazineyi anlamak ve idrak etmek, hayata sadece maddî pencereden bakmayan, nefsinin esaretinden kurtulmuş bir İrfan Paşa ile mümkündür. Yıllardır eğitim gördüğü okullar "*vicdanî bilgiye*" kapalıdır. Ona göre ilmin üstatları aklın sınırını aşamadıkları için insanoğlunu huzura ve özgürlüğe ulaştıramamaktadır. Aliye, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde okuduğu okullarda müspet ilimleri öğrenir, fakat yaratılış itibariyle öğrenmek zevki ile donatılmış ruhu maddî ilimlerle tatmin olamaz. Aliye'ye göre aklın ve bilimin ışığında öğrendiği bilgiler ona makam, para ve bilgi kazandırabilir, fakat ruh dünyasının gelişmesi ve insan-ı kâmil olabilmesi için yeterli değildir. Ruhunun eksik, yarım kalan tarafını büyük babasının dünyasına vâkıf olunca anlar. Defterleri okudukça İrfan Paşa'nın duygu ve düşünce dünyası hakkında fikir sahibi olur.

Aliye'nin büyükbabası İrfan Paşa'nın duygu ve düşünce dünyasının esas noktası aşktır. Ona göre aşk, her düğümü çözer, her sorunu halleder ve her bilinmeyeni aydınlatır:

"*Büyükbabasının dünya görüşünün son noktası aşktı. O, her düğümü çözenin, her müşkülü halledenin, her meçhûlü aydınlatanın, vücudun hayatını idame eden hava gibi ruhun hayatını da temin edenin aşk olduğu neticesine varıyordu.*" (s. 39)

Nasıl ki hayatı sürdürebilmek için vücudun havaya ihtiyacı varsa ruhun da aşka ihtiyacı vardır. İrfan Paşa, tefekkürün aşksız olamayacağını ve aşk olmadığı sürece yaratılışın manasının anlaşılamayacağını belirtir. Aşkı olan kişi de hakikatten uzak kalamadığı gibi aşk sayesinde kendisini tanır. O, "*vicdanî zevk*" dediği aşka kavuşması hâlinde yok olup gitmeyeceğini, ebedî bir hayata sahip olacağını belirtir. Aşk için doğmak, ihtiyarlamak, harap olmak ve ölmek yoktur. O, "*her asrın muasırı, her anın hâkim ve sahibi*"dir. Ruhun devamı aşk iledir. Cihanda var olan her şey, aşk ile yaratılmıştır. İnsanın yaratılış sebebi de aşka "*karargâh*" olmaktır. Herkes kendi yeteneğine uygun bir şeye gönül verir ve aşkın gücü ile onunla bir olur. İnsan, kendi varlığını aşkta yok edebilirse ebedî hayata, sonsuzluğa ulaşır. Aliye, İrfan Paşa'nın aşkının nasıl bir aşk olduğunu merak eder. Notları okurken İrfan Paşa'nın "K" remziyle birinden bahsettiğini görür.

İrfan Paşa'nın "K" remziyle bahsettiği kişi, kendisi aynı zamanda bir tıp doktoru olan Profesör Kerim Bey'dir. Kerim Bey, İrfan Paşa'yı ilk defa Manastır'da görür. İrfan Paşa, orada validir. Kerim Bey, babası tarafından Farsça ders alması için İrfan Paşa'nın yanına gönderilir. İrfan Paşa, o günden sonra Kerim Bey'in sadece dil eğitimi ile değil, irşadıyla da ilgilenir. Kerim Bey, yirmi bir yaşına kadar belli aralıklarla İrfan Paşa ile görüşür. Mürit-mürşit ilişkisi içerisinde gördüğümüz İrfan Paşa ve Kerim Bey arasında zamanla güçlü bir sevgi ve bağ oluşur. Kerim Bey, hem üstadının hem de onun "*en sevdiği vücudun*" yani Aliye'nin yaşadığı yere komşu olmak için Boğaziçi'ndeki köşkü satın almıştır.

İrfan Paşa'ya göre Kerim Bey, "*hakikat ve aşk ifadesi*"nin cisimleşmiş halidir ve bu varlığı ile sadece ona değil, dünyaya bir "*rahmet*"tir. Kerim Bey, İrfan Paşa'dan daha genç olmasına rağmen hakikati ezelden öğrenerek gelmiştir. O, Allah tarafından "*hakikat ve aşkla yüklü*" olarak yaratılmıştır. Kerim Bey, akıl ve bilimi yabana atmadan aşkın hakikî manasına erer. Ona göre insan, hakikate ve ebediyete, ancak "*kendini bilme ilmi*" ile kavuşabilir. Bu da kalp, ruh ve aklın imtizacı ile mümkündür:

"*Peki bilgisine bile tasarruf edemeyen insan, her an kendisine vefasızlık etmek ihtimali olan maddî kuvvetlerinin yanı başında, kendisini hakikî ve zevalsiz bir dünyaya ulaştıracak olan 'kendini bilme ilmine' neden bir köşe ayırmıyor? Dünya, kafa ve ruh bilgisinin baş başa yarış edeceği bir meydandır. Hangi yarış meydanında tek at koşturulur.*" (s. 123)

İrfan Paşa, Kerim Bey ile vakit geçirmeye, sohbet etmeye doyamaz. Hattâ kendisinin Kerim Bey'i irşat etmek için bu dünyaya geldiğini, hocası olmaktan gurur duysa da "*manada*" hocasının Kerim Bey olduğunu belirtir. Yazarın bu yaklaşımına göre, Kerim Bey'in, İrfan Paşa'nın "mürşid"i olduğunu söylemek mümkündür.

Aliye, İrfan Paşa'nın Beyrut notlarından onun büyük bir saygı ve sevgi ile bahsettiği "K"'yı yani Kerim Bey'i tıpkı büyükbabası gibi sever. Büyükbabasının "*ruhunun varisi*" olan Aliye, İrfan Paşa'nın kıymet verdiği, sevdiği ve zevk aldığı her şeye karşı şiddetli bir eğilimi vardır. İrfan Paşa'nın bilinmeyen "*haldaş*"ını merak etmekten kendini alamaz. Aliye, yarım kalan eğitimini tamamlamak için gittiği Berlin'de Kerim Bey ile karşılaşır. Kerim Bey'in oğlu Feyzi de onunla aynı pansiyonda kalmaktadır. Aliye, Feyzi vasıtasıyla Kerim Bey ile tanışır. Büyük babasının "K" remziyle hitap ettiği kişinin Kerim Bey olduğunu anlar. İrfan Paşa'nın ruhu, Kerim Bey'in varlığı ile canlanır. Notlardaki hakikatleri tam olarak anlayabilmek için bir İrfan Paşa'ya ihtiyacı olduğunu düşünen Aliye, Kerim Bey'i bulduğunda âdeta onu bulmuş gibi sevinir.

Aliye, Kerim Bey hayatına girince âdeta yaşamaya başladığını ve bir "*ruh inkılâbı*" (s. 160) yaşadığını belirtir. Ona göre Kerim Bey bir "*volkan ateşi*"dir ve kendisinin de bu ateşte yanmaması mümkün değildir. Kerim Bey, oğlu Feyzi'yi görmek için geldiği Berlin'de, varlığı ile Aliye'ye yeni bir hayatın kapılarını açar. Aliye, Kerim Bey ile aralarında süratle ilerleyen bağlılığın manasını İrfan Paşa'nın notlarını okuyunca anlar: "*Manaları aynı olan kimseler, bir gün olup karşılaşınca, birbirlerine şiddetle yaklaşırlar.*" (s. 106) Babası tarafından, dedesinin ruhunun varisi olarak nitelendirilen Aliye'nin, İrfan Paşa'nın mana hocam dediği Kerim Bey ile aralarında bir bağ oluşması gayet tabiidir. Kerim Bey, artık Aliye'nin hayat kaynağıdır. Onun bir türlü çözemediği "*hilkat muamma*"sını Kerim Bey, onun anlayabileceği şekilde izah eder: "*Hilkattan maksut insan, insandan maksut da mana! Mana da ancak, ruh tasfiyesiyle hâsıl olabilir ki, bunu da ele getirecek aşktır!*" (s. 162)

Kerim Bey'e göre yaratılıştan kasdedilen insan, insandan kasdedilen ruh ve manadır. Mana ise, ancak insanın nefsini bütün kötülüklerden, günahlardan, kirlerden arınıp temiz bir hale getirmesiyle mümkündür. Buna da, ancak aşkla ulaşılabilir. Aşkı ve manasını bulan kişinin gönlü ihya olur. Hakikatin ve aşkın manasından habersiz olan insan, bilinçsiz, anlayışsız ve âdeta ölüdür. Aşk, cihanda bulunan her şeyin aslı ve özüdür. Aşka ve manasına kavuşan kimseye ondan başka hiçbir şey zevk vermez. Aşk ile bulduğu zevkler, lezzetler ve hoşlukların hepsi zaten kendi özünde saklıdır. İnsan, hakikatin manasına ererek etrafına baktığında aradığının ve "*avladığının*" kendisi olduğunu anlar.

Aliye, İrfan Paşa'nın hayatının merkezinde yer alan aşka Kerim Bey'in aşk ve cezbesiyle kendisi de tutulur. Aşk ile öyle bir güce sahip olur ki kendi varlığının bir hiç olduğunu, yaratıcı kuvvet karşısında ise son derece âciz kaldığını idrak eder. Daha önce insan, kâinat ve hakikat arayışına giren Aliye, şimdi bütün cihanda Allah'ı temâşa eder. Ondan başka bir şey göremez. Ona göre bütün kâinat bir hayalden ibarettir. Tek hakikat ise O'dur:

"*Aşkı bilmek işte bütün bir ömrün, hayır bütün cihanın manası ve hulâsası... O, her düğümü çözen, her varlığın manasını teşkil eden tek istediğini yaptıran ezici kudret! Ona tapıyorsam ne mutlu bana! Zira, tapılacak eşsiz varlık, tek sevgili odur. O, bana bütün kudretiyle senden göründü. Ben onsuz kendimi tanımadım, bilmedim. İnsanın şeklini aynen tekrarlayan bir ayna gibi aşk da beni bana gösterdi. Hakiki hüviyetimi çizerek karşıma koydu. Bu havadan bir nefes bile başımı çıkarmak istemiyorum.*" (s. 235)

Aliye, "*dünya yılanının çemberinden*" yani nefsanî arzulardan aşkla, aşkın hakikatiyle kurtulmuş bir hâldedir. Aliye'ye göre Kerim Bey, ona tesir etmek için hiçbir çabada bulunmamıştır. Ruhları ve manaları bir olan insanların maddî sebeplere tevessül etmeleri beklenemez. Aliye, sanki onu tanımış olarak doğmuştur. Aşk, ilk defa onu İrfan Paşa'nın odasındaki tabloda yer alan bilinmeyen fotoğrafta yakalar. Aşkın büyüsü bütün ruhunu sarar. Kerim Bey'de hakikatin sırrını anlatan bir "âlem" görür. Hakikate susamış ruhu ile Aliye, aşkın cezbesine kapılır ve kendisini bu âlemden alamaz. Kerim Bey'e göre Aliye'nin kendisi "*aşk*" olup, aşk olarak yaratılmıştır. Yaşadığı aşkla kendi aslına ve özüne dönmüştür. Aliye için hayatın manası ve özü, aşkı bilmektir. Kerim Bey'e duyduğu aşk ve cezbe, ona bir ayna olarak kendini tanımasına ve bilmesine vesile olup "*hakikî hüviyeti*"ni gösterir. Aliye için "*Batmayan gün*", büyükbabası İrfan Paşa'nın notlarında ve hâtıralarında yer alan hakikat parçalarının özünü anlatan "*zevk ve huzurun*" kaynağı aşktır.

Samiha Ayverdi[420], edebiyatçılığının yanı sıra mutasavvıf ve mütefekkir yönü ile bilinen bir yazardır. Yazarın tasavvufî dünya görüşüne sahip olmasında, manevî ve rûhî gelişiminde, ilmî ve edebî kültürünün oluşmasında ve Mevlânâ'ya derin bir

[420]Samiha Ayverdi, 1924 yılında bitirdiği Süleymaniye İnas Mektebi'nden sonra şahsî araştırma, okuma ve incelemeleri ile kendisini yetiştirir. Daha küçük yaşlardan itibaren ona ilmî derinlik kazandırmayan eserleri okumayı sevmeyen yazar, insan ve toplum meseleleri üzerinde tefekkür etmekten büyük zevk alır. Şark ve Garp klasiklerini okur. Onun eserlerinde şarka dair en çok karşılaşılan isimler, Ahmede'r-Rifâî, İbnü'l-Arabî, Mevlânâ, İbn Haldûn, Fuzûlî, Yunus Emre ve Şeyh Galib iken garba dair ise Sokrates, Eflatun, Mercius Oralis, Bergson, Kant, Bertrand Russel, Nistche'dir. Fakat onun asıl "has bahçesi" Ahmede'r-Rifâî, Mevlânâ ve Yunus'tur. Samiha Ayverdi'nin ilmî ve edebî kültürünün oluşmasında bir diğer etken Fatih'te Altay Ümmü Kenan Dergâhı'nın şeyhi Kenan Rifâî'dir. (Kazım Yetiş, *Samiha Ayverdi Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 5-6.)

sevgi beslemesinde 20. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Ümmü Kenan Dergâhı Postnişini Kenan Rifâî'nin[421] büyük bir etkisi vardır. Yazar, Kenan Rifâî'ye intisap eden talebelerindendir. Tasavvufî dünya görüşünü benimseyen, özümseyen ve yaşayan yazar, eserlerinde, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışında[422] gördüğümüz aşk ve

[421]Mutasavvıf ve şair olan Kenan Rifâî, Selânik'te doğar. (1867-1950) Manevî hasletlerini ve terbiyesini annesinden alır. Annesinin yönlendirmesiyle onun mürşidi Üveysî Kadirî Edhem Efendi'nin irşadına verilir. Eğitimini Galatasaray Sultanîsi'nde tamamladıktan sonra hukuk fakültesine girer. Daha sonra Balıkesir'de İdadî Müdürlüğü, Adana, Manastır, Kosava, Üsküp ve Trabzon'da Maarif Müdürlükleri'ne getirilir. 1908 yında ailesinin Hırka-i Şerif'te inşa ettirdiği Ümmü Kenan Dergâhı'nda postnişin olarak irşat faaliyetine başlar. Dergâh 1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla mesken olarak kullanılmaya başlanır. Kenan Rifâî, 20. Yüzyılın ikinci yarısında yaşayan sûfîlerdendir. Tasavvufî görüşleri, tevhid, güzel ahlâk, aşk ve irfan eksenindedir. Onun, irşadıyla ilim, fikir ve sanat dünyasına kazandırdığı isimler arasında Safiye Erol ve Samiha Ayverdi vardır. (Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 25, 2002, s. 254-255) Kenan Rifâî, içerisinde Şark ve Garp kültür ve bilgisinin, tasavvufun olduğu ilmî donanımı ile Samiha Ayverdi'yi etkiler. Yazar, onu, Mevlânâ, İbnü'l-Arabî ve Hâfız-ı Şirazî'ye sevk eden kişinin Kenan Rifâî olduğunu belirtir. (Kazım Yetiş, *age*., s. 7.)

[422]İslâm tasavvufunun tahalluk ve tahakkuk olmak üzere iki boyutu vardır. Tahalluk boyutu, eğitim ve ahlâk yönünü oluşturur. Bunun da 'salâh' ve 'ıslah' olmak üzere iki boyutu vardır. 'Salâh', insanın iyiliğe, güzelliğe ulaşması ve nihayetinde insan-ı kâmil olabilmesi için yetiştirilmesidir. 'Islah' ise, bir mürşid-i kâmilin irşadıyla doğru yolu bulmaktır. Tahakkuk boyutu, tekâmüle ermiş birinin ulaştığı manevî mertebe sebebiyle Allah tarafından verilen ilm-i ledün, marifet, keşif ve ilham gibi bilgilerdir. Mevlânâ'da tasavvuf, tahalluk ve tahakkuk boyutlarıyla en üst seviyededir. Tasavvufun tahalluk esasları, *Kur'ân* ve sünnete uyarak doğru yolda olmak, zühd yani dünya hayatına değer vermemek, ahlâk ve edep, Allah'a teslim olmak ve boyun eğmek, rûhanî hayat ve nefsi her türlü kötü huy ve alışkanlıklardan temizleyerek "Hak çizgisine" getirmektir. Mevlânâ, *Kur'ân* ve sünnete bağlılığını şöyle ifade eder: "*Yaşadığım sürece ben, Kur'ân'ın kuluyum. Ben Muhammed-i Muhtarın yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden, bundan başka söz naklederse, ben nakleden de, o sözden de, şikâyetçiyim.*" Mevlânâ'ya göre dünya sevgisi, insanın hakikati görmesine perde olur. O, dünya sevgisini gönlünden çıkarmış ve hayatını bu doğrultuda yaşamış, kalbini Allah sevgisi ile doldurmuştur. Mütevazi bir hayat yaşayan Mevlânâ, ömrünü Allah'a ve halka hizmetle geçirir. Tasavvufun hedefi ahlâk ve edeptir. Mevlânâ, eserlerinde, ahlâk ve edep üzerinde durur. Ahlâk, insanî ilişkilerde Hz. Peygamber'in yolunu benimseyerek onu kendine huy edinmek iken edep, insanı hicap duyacak bir duruma düşmesinden alıkoyan duygudur. Bu yönüyle edep, ahlâktan daha üstün bir seviyededir. Mevlânâ'ya göre tasavvuf, ahlâk ve edeptir. Edep, insan ile hayvanı birbirinden ayıran çizgidir. İnsan, tekâmüle ahlâk ve edeple ulaşır. Dolayısıyla tasavvufun tahalluk boyutu ahlâk ve edebe dayanır. Mevlânâ'ya göre gerçek kulluk ve hürriyet, ancak Allah'a kul olmakla elde edilir. Allah'a kul olarak, gerçek hürriyete kavuşan insan nefsin hilerinden, tuzaklarından kurtulur. Tasavvufun tahaluk esaslarından biri de 'rûhanî hayat'tır. Hz. Peygamber'in hayatında görülen vahiy ve namaz esnasında, gece ibadetlerinde yaşadığı vecd hali, tasavvuf yolu ile insanın hayatına taşınır. Mevlânâ'nın hayatı ve dile getirdiği sözler aşktan, cezbeden ve vecdden ilham alınarak söylenmiş ve yaşanmıştır. Tasavvufta İslâm hükümlerine göre nefsi her türlü günah ve kirden arındırarak itaate ve vermeye alıştırma konusunda Mevlânâ, "*Ne mutlu o cana ki, bire ermek uğruna aşk ile hanümanını, evini, barkını, malını, mülkünü Allah yolunda tasadduk eder.*" der. Tasavvufun tahakkuk boyutunda ise, tahalluk esasları ile tekâmüle ulaşan kişinin ilm-i keşf-i ilâhîye ulaşması vardır. Mutasavvıflara göre bu ilim, şeriata bağlılık Hz. Peygamber'e duyulan sevgi sonucu oluşur ve ancak bu ilme vâkıf olanların idrak ettiği 'batınî' bir ilimdir. Keşif ve ilham hakikate ulaşmak için bir vasıtadır. Bu çerçevede Mevlânâ, "*tasavvuf çizgisi içerisinde bize Kur'ân ve sünnet esasına uygun bir ahlâk eğitimi*

cezbe, vahdet-i vücûd, tekâmül, eğitim, ahlâka dair hakikatleri büyük bir dikkat ve vuzuhla ilmî izahlar getirerek birçok tasavvuf âlimi ve filozoflardan örneklerle anlatır. Eserde romanın başkahramanı Aliye, insanın özünde saklı olan hakikate yani Allah'a bir mürşid-i kâmilin öncülüğünde kâinatın yegâne manası olan aşk ve cezbe ile ulaşmıştır.

Samiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* romanında romanın başkahramanı Leylâ'nın tekâmül yolculuğu ekseninde hem ilâhî hem de beşerî aşk anlatılır. Leylâ, Gerçek Çelebi'nin irşadıyla bir "*tekâmül hamlesi*", Ekmel Haydar'a karşı hissettiği aşk ve cezbeyle "*hakikî ve büyük inkılâbı*" (s. 85) gerçekleştirir ve nihayet ilâhî aşka ulaşır.

Yaşayan Ölü romanının aslî kahramanları Leylâ ve Seniye, köşkleri yan yana olan iki dost ailenin "*tek hayal gibi birbirinin varlığında erimiş*", birbirini çok seven kızlarıdır. İki arkadaşın yolları, farklı şehirlere çıkan tayinleri sebebiyle ayrı düşmüştür. Fizik öğretmeni olan Leylâ'nın tayini Konya'ya, Seniye'ninki İzmir'e çıkar. Seniye, mesleğinin ilk yılında istifa ederek Ekmel Haydar ile evlenir. Yolları ayrı düşen iki arkadaş ilişkilerini bir süre mektuplaşarak sürdürür. Daha sonra Seniye, eşi Ekmel Haydar ile birlikte Konya'ya giderek Leylâ'yı ve Leylâ ile ortak dostları olan Ayşe, onun büyükbabası Gerçek Çelebi ve büyükannesi Şükriye Hanım'ı ziyaret eder. Okuyucu, bu iki dostun duygu ve düşünce dünyasını, birbirlerine gönderdikleri mektuplardan öğrenir.

Leylâ, Seniye'nin amcasının oğlu Macit ile yaşadığı aşk tecrübesinden sonra aşka inancını kaybetmiştir. Ona göre aşk, "*beşeriyetin başına musallat olan en sahte his*" (s. 11) ve ilkel bir duygudur. Bu aşk ona mutluluktan çok sıkıntı ve üzüntü vermiştir. O günden beri böyle ihtiraslı bir aşka yakalanmamak için yeterince tecrübeli olduğunu düşünür. Ona büyük bir ilgi ve sevgi duyan Doktor Şerif'in bile onu değiştiremeyeceğini ifade eder.

---

*talim etmiş, gerçekleştirmiş ve insanlığın hizmetine sunmuş değerli bir fikir adamı"*dır. (Hasan Kâmil Yılmaz, *Çağları Aşan Mevlânâ Çağrısı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2008, s. 107-132.)

Seniye, "kehrübâ" saçlı, simsiyah gözlü güzel bir genç kız olarak yirmi dört yaşının verdiği gençlik hevesi ile sevdiği kadar sevildiğini de zanneder. Ona göre Leylâ ile çocukluk günlerinden beri onları birbirine çeken özellik gurur ve haysiyetlerini her şeyin üzerinde görmeleridir. Fakat o, Ekmel Haydar'a âşık olduktan sonra bu iddiasından vazgeçer. Aşkın, rüzgârın her şeyi silkeleyip süpürmesi gibi, insanın nefsini, kibrini ve gururunu da yok ettiğini söyler. Seniye, bu durumdan asla şikâyetçi değildir. Onun muzdarip olduğu durum, eşinin engin bir ruh dünyasına sahip olması ve kendisinin bu dünyayı anlamakta yetersiz kalmasıdır. Sarı saçları, simsiyah gözleri ile bu kadar güzel olmak yerine onu sevmenin, her şeyi ile onu kendine bağlamanın sırrını bilmeyi tercih eder. Aşk ilmini tam anlamıyla öğrenmeden hiç kimsenin ona tutulmamasını diler.

Yazar ve aynı zamanda bir mütefekkir olan Ekmel Haydar, gördüğü her güzelliğe mana yönüyle bakar ve onlarda yaratanın güzelliğini seyreder. Onları yaratanın bir sanat eseri olarak görür. Hayata tasavvuf penceresinden bakmayan insan, nefsanî arzuların ön plâna çıktığı süflî duygularla bakar. Ekmel Haydar'a göre aşk, "*taptığı güzelin gölgesi*"dir ve sahibinden ayrı bir gölge düşünülemeyeceğinden neticede aşk onu hakikate, yaratıcıya götürür. Gördüğü her güzelde, her güzellikte bir olan sevgiliyi, Allah'ı görür.

"*Bütün güzelleri görünce meylederim, zira gözlerimi onlarda temizlerim. Fenalıktan uzağım, ancak bunlarda hilkatın sanatını hayretle seyrederim.*" (s. 22)

Seniye, eşinin dünya görüşünü bildiği hâlde onu şiddetli bir şekilde kıskanmasının anlamsız olduğunu, engin bir okyanus olan eşini bir kovaya sığdırmaya çalıştığı için de kendini eleştirir, fakat bu ilişki ile ilgili olarak yaptığı eleştiri ve tahlillerin mevcut olan sorunu bir çözüme kavuşturduğu anlamına gelmediğini de söylemeden geçemez. İradenin insana kuvvetli bir şekilde tesir eden büyük bir güç olduğuna inanır. O, zayıf iradeli bir kadın olup aşkın esiri olduğu için değil, aşka kayıtsız ve şartsız boyun eğecek çabayı gösteremediği için şikâyetçidir. Seniye'ye göre iradenin en belirgin niteliği feragattir ve o muhteşem bulduğu bu

özelliği bir türlü gerçekleştiremez. Ayrıca hiçbir kadının feragati, kolaylıkla yerine getirebileceğine inanmaz.

Leylâ, Konya'da İstanbul'da Güzel Sanatlar Fakültesi'nin çayında tanıdığı Ayşe ile karşılaşır. Ayşe, İstanbul'da Güzel Sanatlar Fakültesi'nin tezhip-minyatür bölümünden mezun olduktan Konya'ya yerleşir. Ayşe'nin de tıpkı Leylâ gibi küçük yaşlarda anne ve babası vefat eder. O, büyükbabası Gerçek Çelebi ve büyükannesi Şükriye Hanım ile birlikte yaşar. Tezhip sanatını sanatkâr olan büyükbabasından öğrenir. Leylâ, Ayşe'nin davetiyle onun evine gittiği günden beri bu evin müdavimlerinden olur. Leylâ, Gerçek Çelebi'ye her geçen gün biraz daha bağlanır. O, Gerçek Çelebi'nin kâğıtlarını okuma ayrıcalığına sahip olan biri olarak bu kâğıtları karıştırırken Mevlânâ'nın birkaç rubaisinin tercümelerine rastlar ve "*aşk tezahürlerinin dayandığı esas*" diye nitelediği rubaiyi okumaya başlar:

"*Güzelim zülfüne elimi uzattım, onu okşadımsa bana darılma... Vallah bu hareketimle hakikî bir şey yaptım, mecazî değil. Zira gönlümü saçlarının ucunda takılmış gördüm; onun için kendi gönlümle aşk alışverişinde bulundum, başka bir şey yapmadım ki...*" (s. 68)

Leylâ'ya göre bu ifadeler, sınırsız bir aşkın ifadeleridir. O, Mevlânâ'nın aşk ile sevgi adamı olduğunu, Gerçek Çelebi'nin de tekâmülün zirvesine oturduğunu belirtir. Ayşe de tıpkı Mevlânâ gibi sevgiliye ulaşamayınca bazı nesneleri vesile kılarak ona ulaşma çabasındadır. O, bu durumu Ayşe'nin hat ve tezhip gibi sanatlarla aşkını ifade edişine benzetir.

Seniye, Leylâ'nın Ayşe ve Gerçek Çelebi'yi tanıdıktan sonra yaşadığı değişimi onun geçmişte Macit ile yaşadığı aşk ekseninde anlatır. Ona göre Leylâ, Macit'i sevdiğini zannetmiş, fakat sevmemiştir. Onu bu aşkta "*aradığı dost evini bulmak için yanlış kapı çalan bir yolcu*"ya benzetir. Leylâ, artık Macit gibi birine gönlünü kaptırmayacak biçimde değişmiştir. Seniye, Ekmel Haydar ve Macit'in aşka bakışlarındaki farkını anlatır. Ona göre Ekmel Haydar'da aşk, bir gaye iken, Macit'te

eğlence ve ihtirastan ibarettir. Ekmel Haydar aşkı ve güzelliği yaratılan her şeyde bulur ve hayran kalır. Macit'in aşk ve güzelliğe bakışı ise bir kadına ulaşmaktan ibarettir. Leylâ, Gerçek Çelebi'ye ulaşmakla bir "*tekâmül hamlesi*" yapmıştır, fakat bundan öteye gidemeyip "*hakikî ve büyük inkılâbı*" gerçekleştirememiştir. Leylâ, Gerçek Çelebi rehberliğinde çıktığı tekâmül yolculuğunda istediği seviyeye gelebilmek için dua eder: "*Çelebi, Çelebi! Ruhum atına öyle bir kamçı vur ki, beni semâvattan da ileri götürsün…*" (s. 86)

Ekmel Haydar ve Ayşe, çocukluk yılları birlikte geçen iki komşu çocuklarıdır. Daha sonra birbirlerine âşık iki sevgili olan Ekmel Haydar ve Ayşe'nin bir sebeple yolları ayrılır. Ayşe, kemali ve irfanı bulduğu aşkı ile ihtiraslarını, duygularını kontrol altına almış ve yüce bir kişiliğe bürünmüş, Ekmel Haydar'ın Seniye ile evliliğine bir zarar gelmemesi için özen göstermiştir. Ayşe ile Ekmel Haydar ilişkisini gizlice öğrendiği günden beri çok sevdiği dostu Seniye için endişe duyan Leylâ, Ayşe ve Ekmel Haydar arasındaki aşkın mahiyetine vâkıf oldukça onun adına korkulacak bir durum olmadığına karar verir. Zira ona göre Ayşe ve Ekmel Haydar, bu aşk ilişkisinde iradeleri sayesinde hislerini kontrol altına tutabilmeyi başarmışlardır. Leylâ, kendi yaşadığı aşk da dahil olmak üzere aşka ilkel bir duygu olarak bakarken şimdi ise Ayşe'nin aşkına farklı bir nazarla bakar. Ona göre bu aşk, "*yüksek ve görünmeyen varlığın, irfana, hikmete ve sonsuzluğa doğru uzanmış bir köprüsü*" dür. (s. 113-114) Ekmel Haydar, Ayşe'ye hitaben söylediği "*Ben senin ezelde ruhunun beşiğini salladım, fakat sonra bu cenini kaybettim.*" (s. 134) sözüyle ruhların yaratıldığı elest bezminde[423] Ayşe'nin ruhuna yakınlık

[423]Bezm-i elest, *İslâm Ansiklopedisi*'nde tasavvufî ve edebî anlamıyla ele alınır. Tasavvufî olarak incelenen bölünde Farsça "sohbet meclisi" anlamına gelen bezm kelimesi ile Arapça "ben değil miyim" anlamına gelen çekimli fiil elestü'nün terkibinden oluştuğu ve "*Allah'la yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir.*" olduğu belirtilir. Bezm-i elest tabirindeki "elest" kelimesinin A'raf suresinin 172. ayetinden alındığı, bu ayette Allah'ın Adem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkardığı ve onları nefislerine şahit tutarak "*Ben sizin rabbiniz değil miyim*" diye hitap ettiği, ruhların da "*evet*" dedikleri ifade edilir. Allah ile insanlar arasında meydana gelen bu sözleşmeye "*kâlû belâ*", "*bezm-i ezel*", "*rûz-i elest*" ve "*bezm-i elest*" gibi adlar verilir. Bunlar içinde en çok kullanılan terkip, "*bezm-i elest*" terkibidir. (Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i elest" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 106-108.) Dinî-tasavvufî edebiyatta bezm-i elestin "*bezm-i ezel*" olarak bilindiği belirtilir. Klasik Şark-İslâm edebiyatlarındaki anlayışa göre âşıklar, sevgililerine elest bezminde âşık olurlar. Bezm-i elest günü ruhların toplândığı mecliste sevgilisini ilk defa orada gören âşık, aşkına sadık kalacağına söz verir ve

duyduğunu anlatır. Kendi hâlinde hissettiği duyguların, yakınlığın ve özlemin başkalarına herhangi bir zarar vermeyeceğini belirtir.

Ekmel Haydar, engin ruhu ve sabrı, ölçülü davranışlarıyla Leylâ'yı şaşırtmaya devam eder. Onu tanımadan önce menfî hislere sahip olan Leylâ, artık Ekmel Haydar ile evli olan Seniye'yi zavallı bulmadığını belirtir. Leylâ, ruhundaki tekâmülün Gerçek Çelebi, Ekmel Haydar ve Ayşe'deki berrak, saf kemalâtın sükûnetine borçlu olduğunu belirtir. O, aşkı insanlık için acınacak bir durum olarak görürken onlarla birlikte öğrendiği ilâhî aşkın cismanî hislerden kaynaklanan duygulardan farklı olduğunu öğrenir. Bir bilgenin "*En asil ruhların elde etmek için çalışacakları en yüksek gaye, güzelliği hayretle temaşaya vasıl olabilmektir.*" (s. 130) sözünden hareketle güzelliğin ve aşkın, Çelebileri, Ayşeleri ve Ekmelleri birbirine bağlayan büyük bir güç olduğunu ifade eder. Ekmel Haydar'a göre, "*Sevgili, kendisinde Hüsnümutlak'ın bir sureti bulunan*"dır. (s. 131) Leylâ, Ekmel Haydar'ın Eflatun'dan aktardığı bu sözün çok manalı olduğunu düşünür. O, bu güzelliği temaşa ettiği Ekmel Haydar'ı artık görmemezlikten gelemeyeceğini belirtir.

Leylâ, zaafları ve ihtirasları ile savaş hâlindedir. Ekmel Haydar'a âşık olan Leylâ, bir yandan da kendini Ekmel Haydar'a beğendirebilmenin yollarını arar. Leylâ, bütün yaşadıklarına rağmen Ayşe'yi çok sevdiğini belirtir. Ona göre bu sevgiyi fazlasıyla hak eden Ayşeler, Çelebiler "*hayat karanlığının meş'aleleri*"dir. Leylâ, Gerçek Çelebi'nin rehberliğinde yetişen ve tekâmül yolculuğuna çıkan birinin sadece zaaflar, ihtiraslar konusunda değil, insanı iyiliğe sevk eden isteklerinin de esiri haline gelmemesi gerektiğine inanır. Bu sebeple Ayşe'yi kıskanmakla gösterdiği davranışın Gerçek Çelebi'nin ahlâk anlayışına uymadığını ve onun rehberliğinde gelişen biri olarak sadece sevdiği insanlara karşı değil, kâinatta yaratılan ne varsa hepsine karşı içinde en ufak kötü bir düşüncenin kalmaması gerektiği düşüncesindedir. Herkesten daha çok beğenilmek ve güzel olmak isteyen Leylâ,

---

bu sözü yerine getirmekle yükümlüdür. (İskender Pala, "Bezm-i elest" maddesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 108.)

benliğine savaş ilan ederek Gerçek Çelebi'nin irşadıyla bu zaafını yenmeye çalışır. Gerçek Çelebi'den öğrendiği hakikatler ışığında kendini bir aşkın merkezinde bulur.

Leylâ, Ayşe ve Ekmel Haydar arasındaki ilişkiyi "*Büyük ruhlar, göze görülmez ve fena bulmaz rabıtalarla birleşmek için kendilerine benzer ruhlar ararlar.*" (s. 142) sözünden hareketle iki tekâmül etmiş ruhun aşk ve cezbe tesiri ile bir araya gelmesi şeklinde açıklar. Leylâ, bir iç muhasebe yaparak kendisini Ayşe ile karşılaştırır. Ayşe, hiçbir beklenti içinde olmayan yüksek ruhlu bir kadındır. Kendisi ise hâlâ benliğinin girdabından kurtulamayan biridir. Gerçek Çelebi, bu konu ile ilgili olarak Mevlânâ'dan şu sözleri aktarır:

"*Efendi kimdir, ulu kimdir? Seni azat edendir, esaret bendini ayaklarından çözendir. Yani seni benlik esaretinden kurtarıp hürriyetini bahşedendir. Çünkü hür, o kimseye derler ki nefsinden azat olmuş; kendi varlığını bulmuştur.*" (s. 148)

Leylâ, Ayşe'yi nefsine esir olmaktan kurtararak hürriyete kavuştura aşkın, kendisinin de efendisi olmasını ister. Seniyeleri ve Leylâları "*kurak ve çorak havalarda bahçıvanın imdadıyle geçinen zararlı cılız nebatlar*"a (s. 148) benzetir. Çelebileri, Ayşeleri ise insanoğlunun ruhunu kirleten menfaat, riya, hırs, kibir gibi süflî duygulardan kendilerini koruyan, ölmeden önce ölmenin şuuruna eren "*yaşayan ölüler*" (s. 149) diye niteler. Leylâ, hâlâ Ayşe'yi kıskanmaktan korkar. Bu zaafından kurtulabilirse kendisini savaşı kazanmış biri addedeceğini belirtir: Bununla birlikte Leylâ, Çelebi'nin "*İnsan, ölmeden yaşamanın sırrına eremez.*" (s. 151) sözünden esinlenerek süflî ve ulvî özelliklerle donatılmış insanın nefsinin[424], süflî özelliklerini

[424]*Kamûs-ı Türkî*'de Arapçadan geldiği belirtilen nefsin çoğulu nüfûs ve enfüstür. Kelime, "1. *Ruh, can, hayat 2. Hayat-ı hayvanî, insandaki hayvaniyet, şehvete ve yiyip içmek gibi ihtiyacât-ı maddiyeye olan meyl-i tabiî: Nefsine mağlup olmak; nefs-i emare: İnsanı kötülüğe sevk eden şehvet; nefs-i levvame: Kötülüğü işledikten sonra vehametini ibraz ile levm ü takbih ederek muazzeb eden hal, vicdan rahatsızlığı; nefs-i mutmainne: İyiliği kötülükten fark ve temyiz ederek âdeme vazife-i insaniyeti tattıran kuvvet. 3. Şahıs, zat, kendi. 4. Asıl, cevher, ayn, maya: nefsü'l-emr 5. Bir şeyin mülhakatından sarf-ı nazarla asıl kendisi, merkezi. 6. Menî, nutfe, bel suyu.*" anlamlarına gelir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 1466.) *Lûgat-i Naci*'de "*1. Can, ruh 2. Kan 3. Ceset 4. Bir şeyin hakikati 5. Her şeyin aynı, cevheri, bu manalarda cemi: Nüfûs, enfüs gelir.*" şeklinde yer alırken nefsin sıfatları ile ilgili olarak ise *"Nefs-i emmare: Tabiat-ı insaniyyenin lezzât-ı dünyevîyeye hahişi, meyelânı. (Emmare) ziyadesiyle emreden demektir. Nefs-i levvame: Vuku-ı maasîden dolayı kendini ziyadesiyle levm eden irade-i*

insaniyye. Nefs-i mutmaine: Sıfat-ı zemîmeden pak ü ihlâk-ı cemîde ile muttasıf olarak kurb-ı ilâhîyeye itminan-ı kesb etmek olan irade. Nefs-i natıka: Ruh, can. Nefs-i küll: Arşdan kinayedir. Nüfûs-ı kudsiyye: Ervah-ı ebrar ve ahyar, melâike. / İç, iç taraf." anlamları verilir. (Muallim Naci, *age*., s. 905) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta Arapça bir kelime olan nefsin çoğul hali enfüs ve nüfûstur. Kelime "*1. Ruh, can, hayat. 2. İnsanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçları. 3. Kendi, şahıs. Bi-n-nefs: bizzat 4. Asıl, maya, cevher. 5. Bir şeyin ta kendisi. 6. Döl suyu 7. İç, iç taraf. 8. Bir şehrin içinden olan kimse."* anlamlarına gelir ve eserde nefsin sıfatları şöyle yer alır*: Nefs-i emmâre (çok zorlayan nefis): İnsanı kötülüğe sürükleyen nefis, (öfke, hırs, şehvet ve benzeri haller). Nefs-i hayvanî (canlılık nefsi): Canlılardaki hareket ve kuvvetler. Nefs-i kudsiyye: Kudse mensup, ilâhî nefis. Nefs-i küll (bütün nefs): 'Arş-ı a'lâ'dan kinaye. Nefs-i levvame (azap verici nefis): Kötülükten sonra içe huzursuzluk, rahatsızlık veren nefis; (Lekeleyici nefistir. Birinin aleyhinde bulunmak, aşağı görmek, nefs-i emmâredeki örnekleri yapmamak, fakat yapanları ayıplamak, onlardan nefret etmek.). Nefs-i marziye: Başkaları tarafından beğenilme hali; (kendinden razı olandan herkes de razı olur. Kimseyi incitmez, herkes ondan memnun olur.). Nefs-i mutmaine: İyilikle kötülüğü ayırt eden, temizlenerek kişiyi Allah'a yaklaştıran kuvvet. (Nefs-i mülhimede gösterilen misalleri yerine getirenlerde oluşan tatmin duygusudur.) Nefs-i mülhime: İlham verici nefis. (Fakir, masum, perişan birine yardımda bulunmak). Nefs-i râziye: Kendinden razı olma halidir. (Kendini beğenir, huzur duyar, görünüşte her davranışı iyidir; bütün kaidelere uygun bir yaşayış sürdürenlerde hâsıl olan bir seviyedir.) Nefs-i rahmanî: Rahman'a, Tanrı'ya mensup nefis. Nefs-i safiye: Peygamberlere ait (ruhen) nefis. Saf, tertemiz iyilik yapmak duygusudur. Seçkin insanlara mahsustur.)*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 818.) *Türkçe Sözlük*'te kelimeye "1*. Öz varlık, kişilik. 2. İnsanın yeme, içme vb. gereksinimlerinin bütünü.*" anlamları verilir. (TDK, *age*., s. 1465.) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "*Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murat.*" manalarına gelir. Tasavvufî olarak da "*kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latif buharlı cevher*"anlamındadır. Nefis, *Kur'ân-ı Kerîm*'de zatullah, insan ruhu, kalp, sadır, insana kötülüğü emreden kuvvet, zat ve cins anlamlarına gelir. Kelime Türkçede nefsine hakim olmak, nefisle mücadele etmek ve nefsini bilen Rabbini bilir gibi farklı şekillerde kullanılır. Nefis ile ilgili olarak nefs-i emmâre, "*emredici nefis*" olup "kalbi, ulvî değil, süflî (aşağılık, alçak) şeylere celbeden şeye denir. Nefs-i levvâme, "kınayıcı nefis" olup "bir parça kalbin nuru ile nurlanmış, o nur ölçüsünde uyanıklık kazanmış nefis"dir. Nefs-i kâmile, "*Olgun nefis. Tasavvufî olarak, bütün olgunluk özelliklerini elde etmişi irşad durumuna geçmiş nefis*"dir. Nefs-i Mardiyye, "*hoşnut olunan nefs, kendisinden razı olunan nefs.*"dir. Allah bu nefisten razı olup nefsin altıncı makamıdır. Bu makamdaki nefiste, beşerî istekler terk edilir ve ahlâk güzelleşir. Nefs-i mutmaine, "*doyuma, huzura, rahata kavuşmuş nefis*"dir. Nefs-i mülhime, "*ilham ve keşfe nâil olan nefis*"dir. Nefsin ulaştığı bu üncü makamda Allah'ın yardımı ile sevap ve günah bilinir ve böylece Allah'ın dışındaki her şeyden uzaklaşılır. Nefs-i râdiye, "*razı olan, hoşnut kalan nefis*"dir. Kendi iradesinden vazgeçen nefis, Allah'ın iradesine tâbi olur. Nefs-i kudsiyye, "*kutsallaşmış nefis*"dir. İlâhî nefis olarak da adlandırılan kudsî nefis, "*yakîni bir şekilde, kemalâtın tamamını veya büyük bir kısmını haiz olma melekesini elde etmiş yüce nefis*"tir. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 363-366.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*İnsanın özü, kendisi, ilâhî lâtife, kötü huyların ve süflî arzuların kaynağında anlamında kullanılan bir terim*" olduğu ifade edilir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de "*ruh*", "*zat*" ve "*öz varlık*" anlamlarında kullanılır. Nefis, ilâhî hitaba muhatap kılındığı için sorumlu tutulur. Sorumla olan nefse, kötülüğü emretme, yapılan kötülükleri kınama ve huzura erme gibi farklı görevler yüklenir. Nefsin ruh anlamına gelmesi ve Allah'ın "emr"inden olan ruh hakkında çok az bir bilgiye sahip olunması kelimenin tanımlamasının yapılmasını zorlaştırır. Aynı zamanda nefis, hayır-şer, sevap-günah, iyilik-kötülük zıtlıkların konusu ve öznesi olarak görülür. Bu durum onun hem olumlu hem de olumsuz yönünü ortaya çıkaran tanımlamaların yapımasına sebep olur. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Allah'ın, insanların ve cinlerin nefislerinden söz edilmekle birlikte meleklerin nefislerinden bahsedilmemektedir. İnsan, nefis ile beden birlikteliğinden oluşur. Nefis, bedene hayat verir ve nefsin bölünmeyen ve parçalanmayan bir tek şey olduğuna dair görüş benimsenir. Ruh ile nefsin aynı veya farklı olduğu konusunda âlimler arasında tartışmalar vardır. Gazzalî'ye göre kalp, ruh, nefis ve aklın birbirinden farklı birçok anlamı vardır. Bununla birlikte bu dört kavram, "*rabbanî ve ilâhî latifayi ifade etme*" bakımından eş anlamlara gelir. Allah'ın Âdem'e üflediği ruh ile tam bir inançla Allah' yönelen

yok ederek yaşamanın sırrına ereceğini belirtir. Gerçek Çelebi, nefsiyle mücadele içinde olan Leylâ'ya bir şifa ve teselli olan sözler terennüm eder: "*Aşk âlemine, menfaat, riya ve yalan sığmaz. Orada ikiliğe yer yoktur. Sev, fakat bir şey bekleme, sevdiğin için ağla, sevilmediğin için değil.*" (s. 170)

---

nefis aynıdır. Buradan hareketle nefse akıl da denir. Akıl da insanı diğer canlılardan farklı kılan ve insan yapan özelliği sebebiyle nefis anlamına gelir. Gazzâlî, nefsi, "*rabbanî ve ilâhî latife*", "*manevî bir cevher*", "*insandaki ilen ve algılayan latife*", "*hakikî insan*" ve "*insanın kendisi*" şeklinde tarif eder. Ona göre filozofların nefs-i nâtıka dedikleri şey bu "ilâhî latife"dir. İbn Teymiye'ye göre insan esas itibariyle nefisten ibarettir. Bu sebeple "*İnsan nedir?*" ve "*Nefs nedir?*" sorularına verilen cevaplar aynıdır. Kelâm âlimlerine göre nefis, latif bir cisimdir. Fahreddin er-Râzî'ye göre nefis, "*bedende mevcut cismanî, nuranî, şerefli ve latif bir cevher*"dir. İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre "*nuranî, ulvî, şerefli, latif, canlı / diri bir cisim*" olmakla birlikte esas yönü ile bedenden ayrı bir şeydir. Vücudun her tarafına yayılır ve onu harekete geçirir. İnsanın bedeni ve organları bu latif cismin etkilerine kabule uygun olduklarında hissetme, hareket etme ve irade gibi haller kazanırlar. Organların hayatiyetini kaybetmesi hâlinde bir fonksiyonu kalmayan nefis, bedenden ayrılarak ruhlar âlemine gider. İbn Kayyim'e göre bu görüş, *Kur'ân*, sünnet, icmâ, aklî deliller ve fıtrata uygundur. Diğer görüşler bâtıldır. Nefsin mahlûk olduğu konusunda âlimlerin ortak kabulü vardır, fakat mülhid diye adlandırılan bazı zümreler kadîm olduğuna inanırlar. Âlimlerin çoğu, "*Her nefis ölümü tadar.*" (*el-Enbiya 21/35; el-Ankebût 29/57*) dayanarak nefsin fani olduğunu belirtirler. Nefsin ölümlü olması, onun bedenden ayrılması şeklinde yorumlanır. Bedenden ayrılan nefsin, nimet içinde bulunması veya azap çekmesi, mutlak olarak yok olmayacağının bir göstergesi olarak kabul edilir.

Tasavufta nefis ise şerrin, günahın, süflî arzuların, kötü huy ve alışkanlıkların kaynağıdır. İlk âbid ve zâhidler, zühd hayatı yaşamlarına engel olarak şeytan ve nefsi görürler. Bazen nefisten "*İçimizdeki şeytan*" şeklinde bahsedilir. Onlara göre nefis, günah ve kötülük işlemeye heveslidir. Bu sebeple ibadetten ve hayırlı işlerden uzak durur. Zühd hayatını yaşayan insanın hayra ve kurtuluşa ermesi için nefsine daima muhalefet hâlinde olması, onunla barışık olmaması ve onu yenmenin gerekli olduğuna inanması gerekir. Sûfîler, nefis ile mücadeleyi "cihad-ı ekber" yani en büyük cihat olarak kabul ederler. Onlara göre nefis şeytandan daha tehlikelidir. Çünkü şeytan, nefsi kullanarak insana günah işletir. Mutasavvıflar, nefsin insanın putu olduğunu, Hakk'a ulaşmak için nefis putunu kırmak gerektiğini belirtirler. Kendine tapma ve hayran olma, kendini beğenme, bencillik ve kibirli olma nefsin özellikleri arasındadır, fakat esas özellikleri zaaf, cimrilik, şehvet ve cehalettir. Nefsin tabiatında dört özellik vardır: 1. Yırtıcılık / vahşîlik 2. Hayvanlık 3. Oburluk 4. Hırs. Yırtıcılık, nefisteki düşmanlık ve saldırganlığın; hayvanlık, oburluk ve hırsın; şeytanlık, hilekârlık ve kurnazlığın; Tanrılık ise büyüklenme ve her şeye hükmetme arzusunun kaynağıdır. Mevlânâ, anlattığı hikâyelerle nefsin aldatıcı ve tuzak kurucu oluşuna vurgu yapar. Nefsin sağ elinde *Kur'ân-ı Kerîm* ile geldiğini, fakat sol elinde tuttuğu kılıçla insanı öldürdüğünü; insanı su bulma sözüyle kuyuya götürdüğünü, fakat onu kuyunun içine attığını anlatır. Tasavvufî anlayışlardan biri olan Melâmetîliğin temel esası, nefsi her konuda kınamak, nefsin ayıp ve kusurlarından bahsetmek, başkalarını haklı ve mazur görmek ve Allah için nefse düşman olmaktır. Tasavvufta insanın Allah'ı tanıması için kendini bilmesi, kendini bilmesi için de nefsini tanıması gerekir. Mutasavvıfların çoğu, bir bedende sadece bir tek nefis olduğuna inanırlar ve onlara göre nefsin kötülüğü emretme (emmâre), kötülüğü kınama (levvame), itminana erme (mutmaine), razı olma (râzıye), razı olunma (marziyye) gibi sıfatları vardır. Esma yolunu esas alan tarikatlarda nefsin yedi mertebesi ve sıfatı, emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye, zekiye / kâmiledir. Bir tarikata giren sâlik, nefsini yenme yolculuğunda bu yedi mertebenin her birinde Allah'ın yedi isminden birini zikreder. Nefs-i emmârede mürşidinin belirlediği sayıda kelime-i tevhidi, levvâmede Allah, mülhimede Hû, mutmainnede Hak, raziyede Hay, marziyyede Kayyûm ve zekiye / kâmilede Kahhâr ismi zikredilir. Yedinci mertebede nefs-i kâmileye ulaşılır. (Süleyman Uludağ, "Nefis" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 526-529.)

Leylâ, Gerçek Çelebi'nin ifade ettiği "*aşk güneşi*" ile benliğini zaaflardan, ihtiraslardan, kötülüklerden arındırır. Aşk ateşi onu yakar ve bedenin ortadan kalktığını hisseder. Leylâ, artık, herkesten çok sevilmek ve beğenilmek isteyen, kıskanan, kibirli, inatçı Leylâ değildir. İçini hiçbir nefsanî arzu ve zaafa yer vermeyecek şekilde bütün kötülüklerden arındır.

Cihan Okuyucu'nun, Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasının anlatıldığı *İçimizdeki Mevlana* romanında Mevlânâ'nın aşk anlayışı ile ilgili bilgiler verilir. Arif Bey'in edebiyat bölümünde başlattığı Mevlânâ serili derslerinde öğrenciler, Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyası hakkında bilgi sahibi olurlar. Yine böyle Mevlânâ derslerinden birinde öğrencilerden biri, Arif Bey'e, Mevlânâ'nın, cinselliği, okuyanı rahatsız edecek ölçüde açık bir şekilde anlatması ve aşkla ilgili şiirlerinde sevgilinin kimliğini anlatmakta zorlanmasının sebebini sorar. Arif Bey ona şöyle cevap verir:

"*Klasik aşk anlayışı ne tamamen cinsel, ne de tamamen platoniktir. Sûfîlere göre erkek-dişi kutuplaşması âlemin önünde mevcuttur. Mevlânâ kâinatta her şeyin birbirine âşık çiftlerden meydana geldiğini söyler; yer-gök, gece-gündüz, erkek-kadın vs. Şimdi gelelim kadın güzelliğini terennümde Mevlânâ'nın ve bazı şairlerin serbest ifadelerine. Aslında bu tavır için ta başından beri dinî bir müsamaha söz konusudur. Mesela, Kaab b. Züheyr, Hz. Peygamberin takdirini kazanmış olan ünlü kasidesinde, sevgilisi Suad'ı fizikî özellikleriyle oldukça realist tarzda tasvir etmektedir. Bu durum İslâm dininin aynı zamanda insanın bedenini de inkâr etmeyen dünyevî karakterinden gelmektedir.*

Oysa platonik aşkta, bir bedene yönelen sevgi küçümsenir. Şölen'de aşkı konu olarak ele alan Eflatun, asıl sevginin bedenleri aşarak 'hiçbir bedene bağlı olmadan, arıtmayan, eksilmeyen, değişmeyen' bir güzelliğe yönelmesini ister. Eflatun'un fikirleri, Hristiyanlarda, cinselliğin bayağı bir iş, hatta ailenin bile aşağı bir kurum olarak algılanmasına yol açmıştır. Kadınlığın modeli 'kutsal Bakire Meryem'dir. İslam Peygamberinin cinsel hayatının rağmına, bazı sûfîlerde de cinsellik konusunda

yukarıdakine benzer temayüller gözlenir. Oysa bazı diğer sûfîler, mesela Ruzbihan Baklî'ye göre aşkın beş çeşidi vardır: Hayvanî, tabiî, rûhanî, aklî ve ilâhî aşk. Bunların hepsi, makul çerçevede makbuldür ve her biri sonrakine basamak olur. Böylece cinsellik ve yüksek aşk arasında bir zıtlık değil devamlılık söz konusudur." (s.99)

Arif Bey'e göre bazı mutasavvıflar beşerî aşk konulu gazelleri ilâhî aşka uygularken, Mevlânâ ve Molla Câmi gibi mutasavvıflar da ilâhî aşkı, beşerî aşk biçiminde tasavvur edip şiirlerini yazarlar. İşte bu iç içe geçmişlik halidir ki aşkın mahiyetini anlamayı zorlaştırır.

Ahmet Ümit'in, *Bab-ı Esrar* romanında sadece Mevlânâ ile Şems arasında yaşanan sevgi ve sohbet arkadaşlığı anlatılmamış; aynı zamanda bu sevgi ve sohbet arkadaşlığı, Londra'da sigorta uzmanı olarak çalıştığı şirketin bir işini araştırmak üzere Konya'ya gelen Karen Kimya Greenwood'un yıllar önce ilâhî aşk uğruna onu ve annesini terk eden babası Poyraz Efendi'nin şeyhi Şah Nesim ile arasında yaşanan sevgi ve sohbet arkadaşlığına benzetilmiştir.

İzzet Efendi, onu Mevlevî dergâhında ziyarete gelen Karen'e babası Poyraz Efendi'den bahseder. Aynı zamanda Poyraz Efendi, çocukluk yıllarından itibaren kardeşi derecesinde sevdiği biridir. Poyraz Efendi, daha bebekken ailesi tarafından bir sepet içinde dergâha bırakıldığı günden itibaren dergâh, onun hem evi hem de ailesi olur. Belli bir süreye kadar dergâhta yaşayan Poyraz Efendi, bir İngiliz olan Susan Hanım'a âşık olunca dergâhı terk ederek İngiltere'ye yerleşir.

İzzet Efendi, Poyraz Efendi'nin, beşerî bir aşk için dergâhı terk ettiğini belirtir. Ona göre insana duyulan aşk ölümlüdür. Ebedî bir aşka sahip olmak, ancak ölümsüz bir varlığı sevmekle mümkündür. Poyraz Efendi, ilâhî aşk ile bir insana duyulan aşkı birbirine karıştırmıştır. O, âdeta gönlündeki bu karışıklığı düzeltmek ister gibi şeyhi Hikmet Efendi'den İngiltere'ye gitmek için izin istemiş, Şeyh Hikmet Efendi de Poyraz Efendi'nin tekâmül yolculuğunda bu duyguları yaşaması

gerektiğine inanarak onun gitmesine izin vermiştir. İzzet Efendi, burada bir tezat olmadığını, insana duyulan aşkın da Allah'a duyulan aşkın bir sureti olduğu için insanın aklını başından almaya yeteceğini ifade eder:

"*Çünkü insana duyulan aşk da, Allah'a duyulan aşkın bir suretidir. O aşkın sureti bile o kadar güçlüdür ki, kişinin aklını başından alır.*" (s. 260)

Poyraz Efendi, yıllar önce İzzet Efendi'ye beşerî bir aşk için ilâhî aşktan vazgeçtiğini itiraf eder. İzzet Efendi, o esnada çok üzgün olan Poyraz Efendi'yi "küllî aşk"a ulaşmak için "cüzî" olanı yaşadığını söyleyerek teselli eder. Poyraz Efendi, İzzet Efendi'nin onu teselli eden sözlerini dinledikten sonra, zaman zaman onun da böyle düşündüğünü, fakat işin içinden bir türlü çıkamadığını belirtir:

"*Her ne kadar Mevlânâ Hazretleri, içindeki damlayı yok et ki, deniz olasın, dese de, denizde damlalardan oluşmuyor mu diye düşünüyorum. Tanrısal olana, insandan ulaşamaz mıyız diye soruyorum. Sonra bütün bu akıl yürütmelerimin bir tür çaresizlik olduğunu anlıyorum. Hakikat aşkının özlemiyle yanarken, kalbindeki küçük sevdaya yenilen bir dervişçiğin çaresizliği.*" (s. 261)

İzzet Efendi'ye göre Poyraz Efendi, tekâmül yolculuğunda merdivenin ilk basamaklarındadır. İlâhî aşka ulaşmak için ilk önce beşerî aşkı öğrenir. Poyraz Efendi, tekâmül yolculuğunda Susan Hanım ile gittiği yolun onu hakikate götüren yol olmadığının farkındadır, fakat bu yola girmekten de kendini alamaz. Bu sebeple nefsi ile olan mücadelesinde ilk savaşı kaybeder. Karen'e göre, babasının nefsi ile olan mücadelesi, İzzet Bey'den ayrı kaldığı zamanlarda da devam eder. Bir gün eşini ve on iki yaşındaki kızını terk ederek Pakistanlı bir şeyhle hakikat yolculuğuna çıkmasıyla ilk kaybettiği savaşın rövanşını alır. İzzet Bey, bu durumun Karen için kötü olduğunu belirtir, fakat bir derviş için yalnızlığın gerekli olduğunu ifade eder.

Susan Hanım, Poyraz Efendi'nin, yaşadıkları aşk sebebiyle dergâhı ve şeyhini terk etse de hiçbir zaman Tanrı aşkından vazgeçmediğini ifade eder. Poyraz Efendi,

Susan Hanım'a onu "*Anadolulu mistik şair*" diye tarif ettiği *Yunus Emre*" nin "*Yaradılanı severiz Yaradandan ötürü.*" (s. 296) sözünden hareketle Allah'ın ebedî olan aşkından ilham alarak sevdiğini belirtir. Bir süre sonra bu aşk, eski şiddetini yitirerek ona yetmemeye başlar. Susan Hanım'a göre Şems'teki ilâhî aşka olan doyumsuzluğun bir benzeri Poyraz Efendi de vardır: "*Sadece bizim yanımızda değil, nereye giderse gitsin yaşadıkları ona yetmeyecek, asla doyum bulamayacak.*" (s. 105) Şems, şeyhi Ebubekir Sellebaf'tan ilim ve irfan cihetiyle faydalanmış, fakat ilâhî aşka teşne ruhu ile arayışa devam etmiştir. Poyraz Efendi de arayış içindeki ruhu ile kendisine "gönüldaş" olarak Şah Nesim'i bulur. Karen, Şems'in çocukluk yıllarına ait okuduğu bir metinden hareketle onun kendine güveni yüksek biri olduğunu ve Şems'in bakışlarındaki ilgisiz tavrın bir benzerinin Şah Nesim'de olduğunu düşünür:

"*Dünyanın bütün sırlarına ermş gibi sakin, artık beni hiçbir olay, hiç kimse şaşırtamaz dercesine umursamazca bakıyordu insana. Aslında bu ilgisiz yüz ifadesni, bu aldırmaz tavrı tanıyordum: Babamın arkadaşı, can yoldaşı, uğruna bizi terk edip gittiği Pakistanlı Şah Nesim de böyleydi. Hayır asla kaba davranmazdı kimseye, hattâ ilgi gösterirdi. Her karşıaşmamızda mutlaka gülümserdi, yakınımda duruyorsa saçlarımı okşardı, derslerimi sorardı, ama bir şey vardı, sesinin tonu mu, gözlerindeki solgun parıltı mı, davranışlarındaki çekingenlik mi, ne yapar eder, aramızdaki uzaklığı hissettirirdi, bana. Sanki o bizden biri değildi, başka bir dünyadan gelmiş gibi hareketlerimize, alışkanlıklarımıza, davranışlarımıza, hissettirmemeye çalışsa da küçümseyrerek bakardı. Babam onun gibi değildi, birine gülümsediğinde gerçekten gülümserdi, sarıldığında bütün içtemliği ile sarılırdı, sevgisini araya hiçbir engel koymadan gösterirdi. Ama yine de Şah Nesim deyince akan sular durur, babamın bütün ilgisi onun üzerinde toplanır, ne ben ne annem umurunda olurdu. Hiçbir zaman anlayamadığım bir ilişkiydi bu. Sanırım Şah Nesim de Şems-i Tebrîzî gibi biriydi ya da öyle olmaya çalışıyordu.*" (s. 105)

Karen, Şems'in ruhuna ve bedenine girerek ruh göçü ile tanık olduğu Mevlânâ ve Şems karşılaşmasında Şems'in Mevlânâ'ya bakışını hatırlar. Onun

bakışında Mevlânâ'ya duyduğu büyük sevgi ve bağlılığı görür. Aynı heyecan, sevgi ve etkileşimin sevgilisi Nigel ile aralarında olmadığını düşünür. O, Mevlânâ'nın Şems ile karşılaştığında gözlerinde oluşan parıltının bir benzerini Poyraz Efendi'de görmüştür. Şah Nesim, Şems, Poyraz Efendi ise Mevlânâ'dır:

"*Nasıl bir sevgiydi bu? Ya Mevlânâ Celâleddin Rûmî, o neler hissediyordu acaba? Katırı üzerindeki adamın ışıltılar içindeki gözlerini hatırladım. Onun hali Şems'ten daha beterdi; bir tür kendinden geçmişlik, bir tür esriklik yaşıyordu. İki adamı birbirine hissettiği bu güçlü duyguyu nasıl adlandırmalıydı? Nasıl bir bağlılıktı bu, nasıl bir tutku? Tıpkı babam ile Şah Nesim gibi. Şah Nesim'i görünce tıpkı Mevlânâ'nın gözlerindeki parıltıya benzer ışıltılar geçiyordu babamın gözlerinden. Ne bana, ne de anneme bakarken öyle tutkuyla parlamıyordu gözleri. Şah Nesim'le konuşurken duyduğu heyecanı hiç kimse veremiyordu ona. Evet, Şah Nesim, Şems-i Tebrizi'ydi, babamsa Muhammed Celâleddin. Bu hikâyeden annemin, ne de benim hiçbir önemimiz yoktu. O yüzden içi sızlamadan bırakıp gitti bizi. Kim bilir Şems ile Mevlânâ da nelerden, kimlerden vazgeçtiler aşkları için?*" (s. 145)

Poyraz Efendi, Şah Nesim söz konusu olduğunda eşi ve kızı bile olsa gözü hiçbir şey görmez ve bütün ilgisini ona gösterir. Poyraz Efendi ve Şah Nesim, tıpkı Mevlânâ ve Şems gibi bir odaya kapanarak saatlerce sohbet ederler. İzzet Efendi, Mevlânâ ve Şems'in halvet odasında karşılıklı oturup bakışarak konuşmalarını Hakk'ı arayış olarak değerlendirir:

" '*Arıyorlardı…' diye mırıldandı sabırla.' O sessizlikte, hiç kıpırdamadan, hiç soru sormadan, hiç cevap vermeden öylece oturmuş kendilerini arıyorlardı. Ama kendileri diye aradıkları Cenabı Hak'tan başkası değildi. Bu yüzden biri âşık oldu, öteki maşuk. Çünkü aşk olmadan Hakk'a ulaşamayacaklarını biliyorlardı. Mevlânâ Hazretleri o anı şu sözlerle dile getirmiştir: 'Gönül ile aşk, yüz perdeden soyundu / Her ikisi yan yana, can cana oturdu / O anda ikisinin arasına Cebrail girecek olsa dahi / Aşkın ateşinden kurtulamaz cayır cayır yanardı' İşte böyle güzel kızım, onlar Hakk'ı bulmak için aşkı seçtiler.*' " (s. 350)

Şah Nesim, her gün beş vakit namaz kılmaz. Bazen odasına kapanarak secdeye durur. Poyraz Efendi'nin ibadeti de namazdan ibaret değildir. Bazen geceler boyunca hiç hareket etmeden öylece tefekkür eder, bazen de ney üfler. Susan Hanım, Şah Nesim'in de aralarında bulunduğu bir hayata katlanamaz. Poyraz Efendi, bir tercihte bulunur. Mevlânâ, nasıl büyük bir aşk ve ihtirasla bağlı olduğu Şems uğruna her şeyini (makam, mevki, unvan, talebeler, müritler gibi) terk ettiyse Poyraz Efendi de büyük bir aşk ve sevgi ile bağlı olduğu eşini ve kızını terk eder. "*Küçük aşkı*"nı bırakarak "*büyük aşkı*"na döner. (s. 296) Susan Hanım'a göre Şah Nesim, Poyraz Efendi'yi "*Tanrı'ya götüren kapı*"yı temsil eder. O, Poyraz Efendi'nin tekâmül yolculuğunda kemale ulaştığında artık Şah Nesim'e bir ihtiyacının kalmayacağı düşüncesindedir. Karen, Şah Nesim ile babasının aşka bakışlarının kendi bakışından farklı olduğunu ifade eder. Şah Nesim ve Poyraz Efendi'nin aşk anlayışının temelinde ilâhî bir varlığa duyulan sevgi vardır:

"*Neler hissettiklerini tam olarak asla bilemem, ama anladığım kadarıyla onların aşkında kesin bir perhiz var. Yememek, içmemek, sevişmemek hatta uyumamak. Çünkü ilâhî bir varlığı seviyorlar. O varlığa ulaşmaları için bedensel ihtiyaçlarından kurtulmaları gerekiyor, hatta bedenlerinden de vazgeçmeleri gerek. Bedeni olan bir varlığın, rûhanî bir varlığa erişmesi olanaksızdır. Yani rûhanî olan bedenli bir varlık haline gelecek ya da bedenli olan rûhanî olana dönüşecek. Âşık olan bedenli varlık olduğuna göre, kuşkusuz özveri de ona düşecek.*" (s. 299)

Karen'in İzzet Efendi ile asıl konuşmak istediği konu Mevlânâ ile Şems arasındaki ilişkinin mahiyetidir.[425] İki erkeğin birbirine bu derece yakın ve tutkuyla

[425]Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'daki gerçek aşkı, kemalâta ulaşmış birine duyulan yakınlık ya da kemale ermiş ruhunu onda görmek şeklinde açıklar: "*Mevlânâ'daki gerçek aşk, kâmil insana duyulan bağlılık, yahut kendi kemalini onda görüştür ki cezbe haline geçince bu sevgi, dünyaya yayılır, bütün insanlara, hattâ bütün canlılara taallûk eder, hayrı, güzeli, iyiyi, olgunluğu ve birliği hedef tutar ki Mevlânâ, hayatın her safhasında daima yüksek ve alem-şümûl neşeye sahip olmuştur. Bu neşe, bazan merhamet, bazan bir görüş, bazan bütün kayıtlardan hür oluş, bazan ileri bir düşünce tarzında tecelli ettiği gibi bazan da kötüyü ve kötülüğü şiddetle tenkit mahiyetini alır ve Mevlânâ'ya göre 'Her şey sevgiliden ibarettir, aşksa bir perde. Yaşayan, ancak sevgilidir, âşıksa bir ölü. Aşka düşmeyen kişi, kanatsız bir kuşa benzer, vah ona, yazıklar olsun!' Ve bu aşk insanı insan eden, hırstan, kibirden, varlıktan ve benlikten kurtaran tek ilaçtır; insan, onunla ferdiyetten kurtulur.' "* Yazar, Mevlânâ'nın hiçbir zaman Şeyh Evhadüddin Kirmânî ve Fahreddin-i Irakî gibi güzel delikanlılara gönül vermediğini,

bağlı olmasının manasını sorar. İzzet Efendi'ye göre Mevlânâ ve Şems'i birbirlerine aşk bağlamıştır. Mevlânâ, aşkın ondaki benliği tamamen yok edererek onu "*hakikî hürriyet*"e kavuşturduğunu ve "*hakikî hürriyet*" olan aşkı da her şeyi gördüğünden ibaret sananların anlayamayacağını ifade eder:

"*Çünkü onları birbirine aşk bağlamıştı. Mevlânâ Hazretleri bu konuda şöyle buyurmuştu: 'Ben de bana dair hiçbir şey bırakmayan bu aşk hakiki hürriyettir. Ama sadece gördükleriyle yetinen insanlar anlayamaz bunu.*' " (s. 350)

İzzet Efendi, aşkı, arayışın kendisi, âşığı da özünde saklı olan aşkı arayan kişi olarak tarif eder. Ona göre Mevlânâ ve Şems, birbirlerinde kendi özlerini yani Allah'ı ararlar. Biri âşık, biri maşuk olan Mevlânâ ve Şems, Allah'a, ancak aşk ile kavuşacaklarına inanırlar. İzzet Efendi, Mevlânâ ve Şems'in yaşadıkları aşkın boyutunu Mevlânâ'nın şu sözleri ile anlatır:

---

tasavvufa dayanarak mutlak güzellikte mukayyet güzelliği seyretme gibi yorum yapma kolaycılığına düşmediğini, nihayetinde "*anormal bir zevke*" sahip olmadığını ifade eder. Ayrıca Mevlânâ'nın bu konu ile ilgili sözlerinden bahseder: " '*Mevlânâ bir gün, Evhadeddin, güzel delikanlıları severdi, fakat kötülükte bulunmazdı diyenlere, keşke kötülükte bulunsaydı da bu işten geçseydi*.' dediği gibi bir kere de "*Şeyh Evhadeddin, âlemde kötü bir miras bıraktı; kendi günahı da onun boynuna' sözleriyle bu zevk tereddisine işaret etmiştir.*" Yazar, ayrıca Mevlânâ'nın hem *Dîvân-ı Kebîr*'de hem de *Mesnevî*'de bu cinsî sapkınlığı şiddetle kınadığını belirtir. Yazarın bu konu hakkında açıklama yapma zarureti hissetmesinin sebebi ise Mevlânâ ve Şems arasındaki ilişkinin yanlış anlaşılmasıdır: "*Bu hususstaki ısrarımızın sebebi, Şems'e karşı duyduğu bağlılığın, bazı kimselerce yanlış anlaşılmasıdır. Halbuki Şems de gençlik çağını çoktan geçmiş bir zattı. Şuttar yolunda ve bilhassa Mevlânâ'nın seçtiği aşk yolundaki bu pire bağlılık ve kemale taalluk eden aşk, anlaşılmazsa, yahut ters anlaşılırsa kabahat, anlayamayanlarda, yahut anlayanların ters anlayışındadır. Şems'in şehadetinden sonra Mevlânâ'nın çoluk çocuk sahibi zahit ve arif olan ihtiyar Selâhaddin'e, ondan sonra da zahitlikte belki ondan daha ileri olan Çelebi Hüsameddin'e olan bağlılığı, aynı mahiyettedir ve böyle bir düşünceye meydan veremez. Burada şunu da söylemek gerekiyor galiba. Şeyh olsun, mürid olsun, hattâ baba olsun, evlad olsun, sevilen kişiye yazılan şiirler, Şark-Klasik edebiyatında aynıdır ve şair, övdüğünün boyunu selviye, hem de yürüye yürüye salınan selviye, kaşını yaya, bakışını hançere, kirpiğini oka, yüzünü aya, güneşe, saçını geceye, dudağını abıhayat kaynağına benzetecek, vuslatına erişmeyi özleyecek, yahut firakından öldüğünü söyleyecektir. Bu tekniği bilmeyenler, övülenin bir cihan mahbubu, övenin, onun visalini özleyen bir âşık olduğunu sansa hakkı vardır. Fakat dediğimiz gibi şeyh de böyle övülür, derviş de, padişaha da bu sözler söylenir, vezire de, evlat hasretinden de böyle bahsedilir, mahbup aşkından da. Şüphe yok ki Mevlânâ da Şems'i aynı estetiğe uyup övecekti. Divan estetiğinin zarurî sonuçları olan bu çeşit övüşlere aykırı manalar vermeye kalkışmak, sanırım ki mana verdiği sözleri anlamamaktan, bilmemekten meydana gelir.*" Şems de bu cinsî sapkınlığa şiddetle karşıdır. Şems'in bu konu ile igili Evhadüddin Kirmânî'ye tarizi vardır. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s. 209-210.)

" *'Gönül ile aşk, yüz perdeden soyundu, her ikisi yan yana, can cana oturdu, o anda ikisinin arasına Cebrail girecek olsa dahi, aşkın ateşinden kurtulamaz cayır cayır yanardı.' İşte böyle güzel kızım, onlar Hakk'ı bulmak için aşkı seçtiler.*" (s. 350)

Elif Şafak'ın iç içe roman özelliğini taşıyan *Aşk* romanında Mevlânâ ve Şems arasındaki sohbet arkadaşlığının yanı sıra romanın başkahramanı Ella Rubinstein ile sûfî yazar Aziz Z. Zahara arasında Mevlânâ'dan ilham alınarak yaşanan aşk anlatılır. Ella Rubinstein, mesleğinde çok başarılı diş doktoru eşi David Rubinstein ve üç çocuğuyla Amerika'nın Northampton şehrinde yaşar. Artık kırk yaşına gelen Ella, hayatının merkezine koyduğu evliliğinde eşiyle arasında pek derin bir bağ olmasa da bu durumun üzerinde pek de durmaz. Zira ona göre uzun süren evliliklerde öncelikler farklıdır: "*Aşktan ve tutkudan daha önemli şeyler vardı bir evlilikte: Karşılıklı hoşgörü, şefkat, anlayış, saygı ve sabır gibi… Ve tabi bir de her evlilikte elzem olan bir başka nitelik: Affedicilik!*" (s. 12) Ona göre aşk, ancak ya filmlerde ya da hayallerde olur. Hatta üniversitede okuyan büyük kızı Jeanette erkek arkadaşı Scott'a âşık olduğunu ve onunla evlenmek istediğini söylediğinde onun bu kararını pek hoş karşılamaz. Ona bir kadının âşık olduğu erkekle evlenmemesi gerektiğini, iyi bir eş ve baba olacak birini tercih etmesi gerektiğini belirtir. Zira ona göre aşk, gelip geçici bir duygudan başka bir şey değildir. Ella, daha önceki yıllarda eşine âşıktır, fakat zamanla bu duygu kaybolur.

Ella Rubinstein, İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu olan, edebiyatı seven ve merakını evde kitap okuyarak geçiren, maddî bakımdan iyi imkânlara sahip olduğu için çalışmaya ihtiyaç duymayan biri olsa da zamanla çocukları büyüdüğü için boş vaktinin olması, bir işe sahip olmanın iyi olacağı düşüncesi, eşi David'in de desteği ile R.B.T. yayınevinde edebiyat editörünün asistanının asistanı olarak işe başlar. Yayınevi, ondan, Aziz Z. Zahara adlı Hollanda'da yaşayan bir yazarın Mevlânâ ve Şems'i anlatan *Aşk Şeriatı* adlı romanını okuyarak ayrıntılı bir rapor hazırlamasını ister. Ella, ilk başta bu işi kabul etmekte tereddüt eder. Zira o, roman hakkında pek fazla bir bilgiye sahip değildir: "*Tek bildiği bunun tarihi, mistik bir roman*

olduğuydu, bir de meşhur Şair Rûmî ile onun sûfî dostu Şems'i konu edindiği." (s. 26) Ella, hayatında onu meşgul eden, canını sıkan ne varsa bunları bir kenara bırakarak R.B.T. Yayınevi'nin ona yolladığı A. Z. Zahara'nın üç yüz sayfalık romanını okumaya başlar.

Aziz Z. Zahara, romanında zaman dilimi olarak 13. yüzyılı anlatsa da bu yüzyılın 21. yüzyıldan pek de farklı olmadığını, yaşanan savaşların, çatışmaların, kavgaların, her iki dönemde de yaşandığını, korkunun, endişenin, ön yargının hakim olduğu bu buhranlı dönemlerde aşkın insana bir yol gösteren "pusula" olduğunu belirtir: "*Böylesi zamanlarda, aşk latif bir kelime değil, başlı başına bir pusuladır.*" (s. 31) Ella, Aziz Z. Zahara'nın satırlarını okumaya devam ettiği sırada önüne çıkan bölümün sanki kendi için yazıldığını düşünür:

"*Çünkü aşk, hayatın asıl özü, esas gayesidir. Mevlânâ'nın bizlere hatırlattığı üzere, gün gelir, herkesi, ondan köşe bucak kaçanları bile, hatta "romantik" kelimesini bir suçlama gibi kullananları dahi kıskıvrak yakalar aşk.*" (s. 31)

Ella, kızı ile yaşadığı problemler, eşinin onu aldatması, ailesinin mutluluğu için harcadığı emekler bütün bunları düşününce kendine acır. Hayatında *Aşk Şeriatı* romanının kahramanlarından Şems gibi biri olsun ister. Zira böyle biri olursa hayatı renklenir. Kendisini endişeli, yalnız, melankolik hisseden Ella, aşkın hayatında olmasını pek elzem bulmasa da aşka ihtiyaç ve özlem duyar:

"*Her ne kadar ayak direyip inkâr etse de, her ne kadar aleyhinde ileri geri laflar etse de, ta derinlerde bir yerde nicedir aşka muhtaç, aşka hasretti.*" (s. 60)

Aşk Şeriatı romanını okudukça hikâyesini seven ve özellikle de yazarını çok merak eden Ella, internet üzerinden yazarla ilgili bir araştırma yapar. Yazar, Aziz Z. Zahara'nın web sitesi ile karşılaşır. "*Can Yumurtası*" adlı blog sayfasında yazılan şiirler, yazılar, yer alan fotoğraflar, sitenin sayfasında kullanılan renklerin sanki sadece kendisi için hazırlandığını düşünür. Ella, sitedeki bilgilerden Aziz Z.

Zahara'nın fotoğrafçılık yapan bir sûfî olduğunu, dünyayı gezen biri olarak da Guatemala'da seyahatte olduğunu öğrenir. Siteden yazarın e-posta adresini alarak ona bir mesaj gönderir. *Aşk Şeriatı* adlı romanını, yeni başlamasına rağmen zevkle okuduğunu söyledikten sonra kızı ile yaşadığı sorundan bahseder. Aşka bakış açılarının farklı olduğunu, bu konuda kızı Jeanette ile neredeyse aynı fikirde olduğunu dile getirir: "*Belli ki aşkın hayatın öz olduğuna inanıyorsunuz, sizin için başkaca önemli bir şey yok gibi.*" (s. 68) Aziz Z. Zahara çok geçmeden Ella'nın mesajına bir cevap yazar. Ella'ya kızı ile aralarının düzelmesi için dua ettiğini, kendisinin insan ilişkilerinde tevekülle hareket ettiği belirtir. Ona göre tevekkülde durumu kabullenme ile uyumdan kaynaklanan bir huzur vardır. Kâinata aşkla bakmak ise insana hayat verir:

"*Kâinatta değiştiremeyeceğimiz, tam anlamıyla vâkıf olamayacağımız haller arz edebilir. Bu haller de dahil, tüm var oluşa aşkla yaklaşmak mümkün. En azından deneyebiliriz. Rûmî aşkın hayatın can suyu olduğuna inanırdı. Öyleyse eğer, tek bir katresi bile heba olmamalı.*" (s. 81)

Aziz Z. Zahara mesajını Ella'ya hiç beklemediği bir anda aşka ulaşmasını dileyerek bitirir. Ella, uzun süren evliliklerde aşkın devam etmesinin zor olduğuna inanır. Güçlü bir arzu ile hayatında aşk olmasını ister, fakat eşine tekrar âşık olmak konusunda emin değildir. Eşi tarafından aldatıldığını bizzat öğrenen Ella, aşağılık kompleksine kapılır. Yine kendini suçlu hisseder. Eşine, çocuklarına karşı nasıl davranacağını bilemez. Çok bunaldığı günlerin birinde Allah'a onu bu sıkıntılardan, keşmekeşten kurtaracak gerçek bir aşk vermesi için dua eder:

"*Bana ya hakiki bir aşk ver -ver ki kurtulayım bu sıkıntıdan, sıkışmışlıktan- ya da beni öyle duyarsız yap ki hayatında aşk olmayışını umursamayayım.*" (s. 171)

Ella, Aziz'le her geçen gün artan yazışmaları sayesinde onun hakkında hayli bilgi öğrenir ve aralarında birçok farklılık olduğunu düşünür. Ella'nın kendisini ailesine adadığı sakin bir hayatı varken Aziz'in dünyanın birçok yerini gezen gören,

fotoğraflar çeken bir insan olarak heyecanlı bir hayatı vardır. Aziz, anı yaşarken Ella geleceğe dair plânlar yapar. Ella, kendini liberal, açık fikirli, demokrat, nazik, medenî, "*dinsel değil kültürel anlamda Yahudi*" olarak tanımlarken Aziz ise "*din ve inanç meselelerini ciddiye alan, maneviyatı kuvvetli*" biridir. Aziz, aslen İskoçyalı olup 1970'li yıllarda koyu bir ateist iken sonradan Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra her dinden ve kültürden mistiklerle tanışır onlarla görüşür, sohbet eder.

Ella, Aziz Z. Zahara'nın hayatına girmesiyle bir değişim yaşar. Sıradan, durgun bir hayatın yerine heyecanla, sırlarla dolu bir dünyada yaşamaya başlar. Bu esrarengiz hayatı yaşamakla onu heyecanlandıran bir zevk duyar. Aziz Z. Zahara ile bir süre e-posta, mektup yoluyla görüştükten sonra telefonla görüşmeye başlar. Ella'nın hayatındaki değişim ailesi ile olan ilişkilerine de yansır. Önceden ailesi üzerinde hakimiyet kurmazsa düzenin bozulacağına inanan Ella, Aziz'den öğrendikleriyle onları tahakküm altına almayan, daha sabırlı, duygulu biri haline gelir: "*Aziz'le yazışmalarından öğrendiği bir şey varsa, o da talepkâr ve ısrarcı olmaktan vazgeçip sakin ve dingin oldukça, çocuklarının ona açılmasıydı.*" (s. 223)

Ella, bir yandan da *Aşk Şeriatı* romanını okuyarak onun hakkında yayınevinin istediği raporu tamamlar. Raporu hazırlarken eserin yazarı Aziz Z. Zahara ile yaşadığı aşkı ve işini birbirine karıştırmaz. İşini profesyonel bir şekilde yapan biri olarak, eser hakkında rapor hazırlarken romanın yazarı Aziz Z. Zahara ile hiçbir paylaşımda bulunmaz. Mevlânâ hakkında aldığı kitaplardan, *Mesnevî*'yi okuduğundan bahsetmez:

"*İş ve aşk birbirine karışmamalıydı! Önce kendisine verilen görevi tamamlamalıydı! Hatta Aziz'e kitapçıdan Rûmî hakkında ne bulduysa aldığını, artık yatmadan önce her gece Mesnevî'den birkaç sayfa okuduğunu bile söylememişti.*" (s. 232)

Ella, bir süredir Aziz Z. Zahara ile yazışmaları ve telefonla konuşmalarına rağmen onu görmek için bir çaba sarfetmez. Fakat aradan geçen zamanla birlikte

Aziz'i tanıdıkça ona karşı merakı artar ve bir gün kendi fotoğraflarını Aziz'e gönderir. Ondan da bir fotoğraf istediğini belli eder ve Aziz de çok geçmeden ona fotoğrafını gönderir. Ella, Aziz'i uzun siyah keten gömleği, siyah pantolonu ve sert yüz hatları ile *Aşk Şeriatı* romanının başkahramanı Şems'e benzetir: "*Elbette ya! Aziz Z. Zahara şaşırtıcı şekilde Şems-i Tebrizi'yi andırıyordu.*" (s. 234) Ella, bu benzerlikten hareketle Şems karakterinde gizlenen Aziz'i bulabilmek için romanı tekrar okur. Aziz'in hayatına dair daha çok merak duymaya başlar. İskoçyalı olmasına rağmen bir Müslüman ismi olan Aziz'i niçin kullandığını, sûfînin, sûfîliğin ne demek olduğunu çok merak eder. Aziz'e romandaki Şems'in onun olup olmadığını sorar: "*Aziz, yoksa sen Şems misin? Romanında anlattığın karakterde sen de varsın, öyle değil mi?*" (s.238)

Aziz Zekeriya Zahara, anı yaşamayı kendine düstur edinen biri olarak geçmişi anlatmayı pek sevmese de Ella'yı kırmayarak ona hayatını anlatır. İskoçya'nın Kinlochbervie adlı bir balıkçı köyünde doğan Aziz'e ailesi Craig Kichardson adını verir ve onun çocukluk ve ergenlik dönemleri 1960'lı yılların öğrenci olaylarından, devrim girişimlerinden uzak bir şekilde burada geçer. Yirmi yaşına geldiğinde fotoğrafçılık kursuna yazılır. İlk başta hobi olarak başladığı fotoğrafçılık daha sonra onun için bir tutku haline gelir. Daha sonra arkadaşlarıyla birlikte dünyayı gezen ve bu sırada da köylerine uğrayan Hollandalı bir hanımla tanışır. Onunla birlikte Amsterdam'a giderek Margot'la evlenir. Âşık olduğu, sevdiği, birlikte geleceğe dair plânlar yaptığı kadını bir arabanın çarpması sonucu kaybedince bir travma yaşar. Hayatının her alanında dibe vurduğunu hisseder. Hayatın sûfî kelimesinin harflerine göre sınıflandıran Aziz, bu safhaya "s" harfiyle tanışma olarak adlandırır: "*Hızla değiştim, çirkinleştim, çirkinleştim ve en nihayetinde dibe vurdum. Hayatımın bu safhasına, sûfî kelimesinin "s" harfiyle tanışma dönemi oluyorum.*" (s. 265)

Aziz, dibe vurduğu hayatından yeni bir hayata Morgat'un eşyalarını mülteci ailelerine dağıtarak başlar. Bilinen bir gezi dergisinde geçici olarak bir iş bulur. Gezi dergisi onu Kuzey Afrika'ya Bedeviler hakkında bir yazı dizisi hazırlaması için gönderir. Kısa bir süre sonra orada bir İngiliz antropologla karşılaşır. Antropolog ona

fotoğraflarını gördüğünü ve onun iyi bir fotoğrafçı olduğunu dile getirdikten sonra İslâmiyet'in kutsal şehirlerinde hiçbir fotoğrafçının çekim yapamadığını, fakat oralarda gidip çekim yapacak cesaretin onda olduğunu belirtir. Ayrıca bu işi tek başına yapmanın zor olduğunu, bu konuda sûfîlerden yardım alabileceğini belirtir.

Aziz, sûfîye, sûfîliğe dair hiçbir şey bilmese de kutsal topraklarda ilk çekimi yapan Hristiyan fotoğrafçısı olmanın cazibesine kapılarak bu işi yapmaya karar verir. Hayatının bu safhasına sûfî kelimesinin "u" harfi ile adlandırır. Aziz, İngiliz antropologdan aldığı ilhamla 1977 yılının yazında Fas'a gider ve orada sûfîlerle tanışır. Fas'a gittiğinde hayatında ilk defa bir şeyh ile karşılaşır. Zaviyenin şeyhi, Baba Samed adında bir Mevlevî'dir.

Baba Samed, Aziz'e neden Mekke ve Medine'ye gitmek istediğini sorar. Aziz, Batılı bir fotoğrafçının bu kutsal topraklarda çekim yaparsa dinler arası barış ve diyaloğa hizmet eden bir adım atılmış olacağını söylese de Baba Samed ısrarla gitmek istemesinin altında yatan asıl sebebi sorar. Aziz, Baba Samed'e bu fotoğraf çekimlerini yaptığı takdirde fotoğraflarını büyük paralar karşılığında satabileceğini, dünyaca ünlü bir fotoğrafçı haline geleceğini itiraf eder. Baba Samed, faklı sebeplerle de olsa kapılarına kadar gelen Aziz'i geri çevirmeyip kendini tanıması için yardım eder.

Baba Samed, kendini, özünü tanıyıp içe yolculuk yaptıktan sonra nefsanî arzular için değil, aşk için "kâbe" olarak nitelediği kalbine gidebileceğini dile getirir: "*İnşallah nasip olur, sonunda şan şöhret için değil, aşk için gidersin Kâbe'ye. Kendi içindeki Kâbe'ye. Yani kalbine.*" (s. 288) Aziz'in bu sözlerini pek anlayamaz. O, mistik ruha sahip insanların böyle sözler söylemesini tabii karşılar. Baba Samed'in izni ile zaviyede kalmaya başlar. Zaviyede kaldığı günlerde uyuşturucu dahil bütün kimyasal maddeler ona yasaklanır. Aziz o ana kadar "bağımlı" biri olduğunun farkında bile değildir. Zaviyede kaldığı dört ay boyunca birçok kez yemin etmesine rağmen yemini bozar. İçki içer, sarhoş olur. Sûfîler ona büyük bir sabırla davranırlar. Kendinden geçtiği zamanlar hariç, sûfîlerle güzel anlaşır. Aziz, zaviyede kaldığı süre

boyunca dervişlerle birlikte ibadet eder, dua eder, zikir çeker, yemek yer. Orada Müslüman olur ve Aziz Zekeriya Zahara adını alır. Baba Samed bir gün ona zaviyeye geldikten sonra çıktığı tekâmül yolculuğunda birçok zorluklardan geçerek benliğini, nefsini aştığını ve artık gitme zamanının geldiğini belirtir. Aziz, hayatının bundan sonraki safhasını da "f" harfiyle adlandırır.

Ella, Aziz Z. Zahara ile yazışmalarından habedar olan eşi David Rubinstein'e " *'Aşk…' dedi en sonunda. 'Ben Aziz'e âşık oldum.'* " (s. 309) diyerek itirafta bulunur. David, Ella'ya, Aziz'i tanımadığını belirtir: "*Onu tanımak için çok şey bilmeme gerek yok. Onun özünü görüyorum.*" (s. 309) Aşkı gelip geçici bir duygu olarak gören eşinden bu sözleri duymak David'i şaşırtır. David'e göre hiç kimse Ella'yı onun kadar sevemez. Sevgiyi başkalarında araması hâlinde hata yapacağını ifade eder. Ella, David'e, Mevlânâ'dan bir sözle cevap verir:

"*Rûmî diyor ki aşk dışarda bulunan bir şey değildir. İçerden gelir tek yapmamız gereken içimizde bizi aşktan alıkoyan engelleri bulup kaldırmaktır.*" (s. 310)

Ella, eşi David ile yaşadığı gergin bir akşamın sabahında, Aziz'e yaşadıklarını anlatan samimi bir mektup yazar. *Aşk Şeriatı* romanın okuduğunu hikâyesini çok sevdiğini belirten Ella, ona yazışmasının asıl sebebinin bu roman değil, aralarında ilişki olduğunu belirtir. Ona âşık olduğunu itiraf eder:

"*Beni yazmaya iten, aramızdaki bu adını koyamadığım ilişki. İlk başlarda basit bir yazışma olarak gördüğüm macera sandığımdan daha ciddi bir hal aldı. Önce anlattığın hikâyelere âşık oldum, sonra bir de baktım ki seni sevmişim...*" (s. 325-326)

Ella, Boston'a bir müze için fotoğraf çekimini bahane ederek onu görmeye gelen gelen Aziz ile görüşür. Boston'daki Onyx oteline geldiğinde Aziz'i görünce onu yakışıklı ve çekici bulur. O geceyi Aziz ile birlikte geçirmeyi arzu eder, fakat

Aziz, ona, zihninin çok karışık olduğunu, ileride pişman olacağı bir şey yapmamak gerektiğini söyler. Ella, bu duruma ilk başta canı sıkılsa da Aziz bu davranışından hareketle onun aşkındaki farklılığı dile getirir:

"*Aziz'in aşkı kuşatan, rapteden, zapteden, hesap soran, kıskançlık yapan bir sevda değildi. Demir kapı gibi üzerine kapanmıyordu bu ilişki. Aksine, çoktan beri kilitli kapıları açıyordu. 'Uç' diyordu. 'istediğin yöne, dilediğince uç…'*

Aziz'in aşkı da kendisi gibiydi: Esaretten değil özgürlükten besleniyordu!" (s. 370)

Ella, Aziz'in Amsterdam'a döneceği günün sabahında ona Amsterdam'a gelmek istediğini söyler. Aziz, Ella'ya onunla birlikte Amsterdam'a gelmesini istediğini, fakat ona orada bir gelecek vaad edemeyeceğini ifade eder. Ve bu sözlerin anlamını hayatının "i" safhası ile anlatır. Aziz, Amsterdam'a giden uçağın zamanına birkaç saat kala otel odasında onun merakla anlatacaklarını bekleyen Ella'ya "i" harfinin hikâyesini anlatır. 1976 yılında Fas'taki zaviyede Baba Samed'in rehberliğinde sûfî olduktan sonra bir derviş ruhu ve de profesyonel bir fotoğrafçı olarak dünyayı dolaşır. Hayatı, tasavvuf ve aşk haline gelir:

"*Mizacındaki ve hayatındaki ana mihver tasavvuf olmuş; ömrünü aşk inancına ve başka insanlara faydalı olmaya adamış, gittiği her yerde, baktığı her ayrıntıda Tanrı'nın alametlerini aramıştı.*" (s. 388)

İki sene önce sağlık durumu bozulmaya başlamıştır. Bir tür deri kanseri teşhisi konan Aziz'e doktorlar tarafından çok fazla yaşayamayacağı ifade edilir. Aziz, çaesiz ölümü beklemek yerine bundan sonraki hayatını daha da aktif bir şekilde geçirir. Amsterdam'da sûfîzm vakfını kurar, Mısır'da müzisyenlerle konserler verir. Fas'taki zaviyeyi ziyaret eder. *Aşk Şeriatı* romanını yazar ve bir gün Boston'da bulunan bir hanımdan bir mesaj alır. Kendini ölüme hazırlayan Aziz, bir anda aşk kapısını çalınca ölmek istemez. Ona göre on altı ay ömrü kalan biri için en doğru olan, anı yaşamaktır. Ella, ağustos ayının alelâde bir gününde ailesini ve evini terk

ederek Aziz ile Konya'ya gider. Aziz, Ella ile birlikte zevkle, keyifle geçen bir senelik beraberlikten sonra vefat eder. Ella, Aziz ile geçirdiği süre boyunca birini aşkla sevmenin tadına varır: "*Meğer birini aşkla, şuurla ve şükranla sevmek ne güzelmiş.*" (s. 410)

Serdar Özkan'ın *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanında diğer eserlerden farklı olarak yaşadığı aşkın mahiyetinin insanlar tarafından anlaşılamadığını düşünüp hüzünlenen Mevlânâ ile Mevlânâ'daki hüznü görüp onu aslına, özüne uygun bir şekilde tanımak ve bilmek isteyen bir Mevlânâ muhibi olan İtalyan ressam Fabio'nun içe yolculukları anlatılmaktadır. Fabio, ailesi ve özellikle de anneannesi ile sevgi dolu bir ortamda büyür. Aynı zamanda bir motosiklet yarışçısı olan Fabio, yüksek hızla giderken virajı alamayarak ciddi bir kaza geçirir. Motosiklet kazası, Fabio'nun hayatında bir dönüm noktası olur. Fabio'nun artık tek bir hedefi vardır: O da sevgidir. İç dünyasına özen gösterirse dış dünyadan daha fazla lezzet alacağına inanan Fabio için yeni bir hayatın kapıları açılır. Dünyadaki güzelliklerin ve iyiliklerin Allah'tan'dan geldiğine inanan Fabio, bu güzelliklerde Allah'ı görür ve ona yaklaşır. Hakikati aramak ve nihayet Allah'a ulaşmak için yolculuğa çıkar.

Yolculuk sırasında Hırvatistan'ın Split şehrine yakın köylerden birinde Şaman bir gezginle tanışır. Şaman gezgin, Fabio tam köyden ayrılacağı esnada ona İstanbul'da sûfîlerle tanışacağını söyler. Şaman gezginden aldığı işaretle İstanbul'a dönen Fabio, büyük bir tecessüsle İstanbul'da her yerde sûfîleri arar. Fabio, aradığı sûfîleri İstanbul'da bulamayınca Mevlânâ'nın aşkını yaşayanları görmek için Konya'ya gelir. Konya'ya geldiğinde Mevlânâ ve Şems'in türbelerini ziyaret eder. Türbede Tanrı'ya kendisini Mevlânâ'nın ruhuyla tanıştırması için dua eder. Ona göre bu arzu onun kalbine Tanrı tarafından ilham edilmiştir.

Fabio, o gece Mevlânâ'nın türbesinin karşısındaki pansiyonda gece uykuya yattığında rüyasında Mevlânâ'yı görür. Fabio, rüyasında Tanrı'ya onu Mevlânâ'nın ruhuyla tanıştırdığı için şükreder, fakat aynı sürur halinin Mevlânâ'da olmadığını fark eder. Ondaki hüznün sebebini sorar: "*Neden böyle hüzünlüsün, sevgili Mevlânâ?*

diye sordum. Sevgi sadece neşe getirmez mi?" (s. 82) Fabio, bir şey söylemeden iç çeken Mevlânâ'ya ısrarla hüznünün sebebini sorar: " '*Biliyorum, Lâkin başkaları benim ruhumu tanımıyor, hüznüm bundandır.*' " (s. 82) Fabio ise Mevlânâ'ya herkesin onu tanıyıp çok sevdiğini kendisinin de buna tanık olduğunu belirtir. Mevlânâ, daha da hüzünlenerek ona şöyle cevap verir:

" '*Hayır' dedi. 'Beni sevmiyorlar. Birini sevmek için onu tanımak lazım. Oysa onlar benim iç halimi tanımıyorlar. Bütün dünya ismimi bilse ne çıkar, kimse sırrımı aşkımı bilmedikten sonra.*'" (s. 82)

Tanrı'nın bir lütfu olarak rüyasında Mevlânâ ile tanışan Fabio'nun içine Mevlânâ'nın hüznü bir burukluk katsa da o, Mevlânâ'nın aslını öğrenmek ve anlamak hedefiyle teselli olur. Mevlânâ'daki hüznün, aşkın bir yansımasından kaynaklanan bir hüzün olduğunu düşünür. Ona göre Mevlânâ, tüm dünyanın izlediği, bildiği, yüz yıllar geçse de sevgi ve saygıyla anıldığı, eserlerinin pek çok yerde birçok dil ve kültürden insana ulaştığı, adına birçok üniversite de kürsü kurulduğu, sözleri okunup dinlendiği hâlde insanların içlerindeki hazineye yani sonsuz sevgiye ulaşamadıkları için hüzünlüdür. Mevlânâ, eserlerini sevgi ve saygıyla anılsın diye değil, benliğinin esiri olan insanı aydınlığa çıkarmak için yazdığını belirtir ve yine ona göre aydınlığa, hakikate ve mana âlemine giden yol sevgiden ve aşktan geçer:

"*Mevlânâ işte bunun için hüzünlüydü. Bizi sevdiği, bize aşk duyduğu, ama aşk duyduğu bizlerin, onun bulduğunu bulamadığımız onun bildiği Aşk'ı bilemediğimizi gördüğü için.*" (s. 104)

Mevlânâ, nasıl onu seven insanların aşkı anlamadıkları için hüzünlüyse, Fabio da Mevlânâ'nın asıl anlatmak istediği aşkı yaşayanları bulamadığı için hüzünlüdür. Fabio, İstanbul'da geçirdiği yirmi dokuz günden sonra İtalya'ya döner. Tanrı'nın her yerde olduğunun bilincinde olan Fabio'nun hakikat arayışı İtalya'da da devam eder, fakat burada da nefsi Allah'a ulaşmasında bir engel olarak önüne çıkar. Nefsini, benliğini nasıl ortadan kaldıracağını bilemez. Tasavvufla, mistisizmle ilgili birçok

eser okur. Fabio, Tanrı'ya ulaşmak isteyen bir hakikat yolcusu olarak ne zaman onu terk etmek, tanımak, bilmek ve görmek istese ona ulaşmada en büyük engel nefsi ile karşılaşır. Ona göre insan, hedefleri doğrultusunda denemeli, azmetmeli, olacağına inanmalı, imkânsız olarak görmemelidir.

Fabio, on yedi yıl sonra eşini ve kızı Luna'yı İtalya'da bırakarak İstanbul'a döner. Ressamlık yapmaya başlar. Yaptığı resimler ilgi görünce profesyonel ressamlığa geçer. Yıllar geçse de Fabio'nun içinde hakikate duyduğu özlem hâlâ tazeliğini korur ve devam eder. Fabio, İstanbul'da üç sene kaldıktan sonra dördüncü yazını Paros'ta geçirir. Paros'ta bir akşam yaptığı kırmızı gül ve etrafında dönen Mevlevî derviş resminin son rötuşlarını yapar. Resmi sokaktan gelip geçenlerin göreceği şekilde bir yere koyar. Bu durum ona hem yeni insanlarla tanışma, onlarla sohbet etme hem de resmi alacak müşterilerle karşılaşma imkânını doğurur. Sokaktan geçen bir hanımefendi resme bakarak, Fabio'ya, "*Derviş, gül ile konuşabiliyor, değil mi?* (s. 132) diye sorar. Fabio, Zeynep Hanım'da bu konulara dair bir derinlik hisseder. Onunla Mevlânâ, Şems, tasavvuf ve dervişler üzerine saatlerce konuşur. Şimdiye kadar kitaplardan duyduğu bilgilerin biri tarafından anlatılması onda âdeta bu hakikatlerin canlandığı hissini uyandırır: "*Onunla sohbet ederken, yaşayan sûfîlerin kavuşmaları, iletişimleri de böyle olsa gerek diye düşündüm.*" (s. 104) Fabio'ya göre Zeynep Hanım, tasavvufun yaşayan timsalidir. O, ruh dünyasının bir yansıması olan konuşmaları ile etrafına ışık saçar. Fabio, bu ana kadar her zaman yanında olan Tanrı'nın ona ışığın kaynağını da göstereceğine inanır. Zeynep Hanım, Fabio'yu ona, ruhunu gösterecek bir ayna olan Bedreddin Dede ile tanıştırır.

Fabio'ya göre Mevlânâ'nın yaşadığı aşk, öyle kelimelerle anlatılacak bir şey değildir, ancak bu aşkı yaşayanın anlayabileceği bir duygudur. Fabio, okuduğu tasavvuf kitaplarından Allah'a ulaşmaya en büyük engelin insanın kendi benliği, nefsi olduğunu ve bu engelin, ancak Allah için olan aşk ile ortadan kalkacağını öğrenir. Fabio, bu hakikatleri Zeynep Hanım ve Bedreddin Dede gelmeden önce de bilir, anlar, özümser, fakat Mevlânâ'nın aşkını yaşayamamaktan, hissedememekten, o aşka tanık olamamaktan yakınır. Mevlânâ'nın aşkına şahit olamayan Fabio için aşk

bir kelimeden ibarettir. O, içindeki özü, hakikati ortaya çıkaracak aşkı tatmamış, görmemiştir ve bu durum Bedreddin Dede'deki aşka şahit olana kadar devam eder. Fabio'ya göre Bedreddin Dede, hal, tavır ve hareketlerinde "aşk"ı yaşayan biridir ve onu diğer insanlardan farklı kılan da budur.

Akciğer kanserine yakalanan Fabio, yakın bir zamanda öleceğini bildiğinden, öldükten sonra dirildiğinde kavuşmak istediği dostlarına mektuplar yazar. Fabio, Mevlânâ'ya yazdığı mektubuna "*ey yüce dost Mevlânâ*" hitabıyla başlar. Mevlânâ'yı rüyasında görüp onun hüznüne şahit olan Fabio, onun "*Herkes kendi zannınca dost oldu bana. İçimdeki sırrı ise kimse aramadı.*" (s. 166) sözünden hareketle kendisine onun aşkını bulma hedefi koyar, ömrü boyunca hakikati arar ve sonunda kendi özü ile Mevlânâ'nın ruh özünün aynı olduğunu öğrenir. Fabio, ölmeden önce dost bildiği insanlara mektup yazar. Fabio, Mevlânâ'ya mektubunda onun "*Aşk dediğinin Allah'a ulaştırmalı, yoksa yerle bir olmalı.*" (s. 166) sözünün karşısına çıktığını ve yaşadığı aşkın ateşinin hâlâ tüttüğünü dile getirir. Ona günümüzde yanan ve aslı ona ait olan aşktan bir "kor" alıp getireceğini ifade eder. Şems'e yazdığı mektubunda, Şems'in aşkı uğruna kendini, kendi benliğini feda ederek Mevlânâ'nın yüreğine ateş düşürdüğünü ve böylece çerağı tutuşturup onun kalbinden doğarak nice kalplere ulaştığını ifade eder:

"*İşte sen insanın en sevdiği şeyi, kendi benliğini verdin Şems'im. Bundan ötesi var mı? Belki sen o canı aşka feda etmiş olmasaydın, Mevlânâ'nın aşkı, yolu, sözleri böyle etkili ulaşmayacaktı sonraki yüzyıllara, Belki Mevlânâ'nın yüreğindeki ateş böylesine büyümeyecek, böylesine sıçramayacaktı kalplere, kalpleri böylesine tutuşturmayacaktı.*" (s. 168)

Fabio, bir diğer mektubu Hz. Peygamber'e yazar. Mektubuna "*Ey Muhammed, ey yüce sevgili*" hitabıyla başlar. Hz. Peygamber'i tasavvufla tanışmadan önce bilmediğini, onu sûfîler vasıtasıyla tanıdığını ve onu daha iyi anlamak için Mevlânâ'ya baktığını, orada da Mevlânâ'nın "*Ben Muhammed yolunda bir küçük toz zerresiyim. Kim, benden bundan başka söz naklederse, ondan da*

bezmişim, o özden de." (s. 177) sözüyle[426] karşılaştığını belirtir. Fabio, Hz. Peygamber'i "*aşk peygamberi*" diye adlandırır ve onu, ancak Mevlânâ, Şems, Yunus Emre gibi âşıkların hakikî manasıyla bilebileceğini belirtir. Geçmiş yıllarda Hz. Peygamber'i hakikî manada tanımayan Fabio, dünyaca tanınmış sûfîlerin onun önünde eğildiklerini görünce şaşkınlığını gizleyemez. Dünyanın her yerinde nam salmış Mevlânâ'nın nasıl olup da kendini onun yolunda "*bir küçük toz zerresi*" olarak görmesine hayret eder. Nice zaman sonra bunun sebebinin aşkta gizli olduğunu anlar: "*Mevlânâ'ya 'aşk nedir?' diye sormuşlar, / Ben ol ki, bilesin, diye cevap vermiş.*" Fabio, Mevlânâ'nın sözünden hareketle "*Allah'ın sevgilisi*" Hz. Muhammed'i, ancak Mevlânâ gibi aşkı bilenlerin hakikî manasıyla anlayabileceğini ifade eder.

Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanı da tıpkı *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanı gibi diğer romanlardan farklılık arzeder. *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanının devamı niteliğinde olan eserde Mevlânâ, Luna'nın, babasının vefatı ile kararan dünyasını sevgi ve aşkın gücüyle aydınlatmak ve ona yardım etmek için berzah âleminden İstanbul'a gelir.

Fabio, akciğer kanserine yakalanmış ve vefat etmiştir. Mevlânâ, 17 Aralık 1273 tarihinde vefat ettiği günden beri onu gönülden seven ve dile getirdiği aşkı bilen ve anlayan dostlarının cenaze törenlerine ruhen katılır. Fabio da hakikati keşfetmek ve anlamak maksadıyla çıktığı yolculukta aşkla hayatına yeni bir kapı açılan bir Mevlânâ muhibbidir. Bu sebeple Mevlânâ, onun cenaze törenine katılmak için berzah âleminden İstanbul'a gelir, fakat bu cenaze törenini diğerlerinden farklı kılan, Mevlânâ'nın törene hem ruhen hem de bedenen katılacak olmasıdır. Allah tarafından gönderilen melek, bir gönül insanı olan Fabio'nun cenazesine bedenen katılma sebebini de açıklar. Orada yardıma ihtiyacı olan biri vardır ve Mevlânâ'nın yardım elini ona uzatması gerekir. Mevlânâ'ya göre Allah, kendini daima fakr içinde

[426]Bu sözler Mevlânâ'nın rubâîleri arasında yer alır: "*Canım bedenimde oldukça Kur'ân'ın kuluyum; seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım; birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse, o nakleden de bezmişim ben, bu sözden de bezmişim.*" (Mevlânâ Celâleddin, *Rubâîler*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s. 153.)

hissedenlere manevî yardımlarını gönderir. O, geçmiş yıllarda Şems vasıtasıyla O'nun yardımına mazhar olur. Şems, Mevlanâ'nın gönlüne aşk ateşini düşürür. Şimdi ise yardıma ihtiyacı olan kişi Fabio'nun kızı Luna'dır. Mevlânâ, Luna'nın, babasının vefatı ile kararan dünyasını sevgi ve aşkın gücü ile aydınlatmak için görevlendirilmiştir. Luna'ya yardım edecek kişinin yaşayan bir sûfî değil de Mevlânâ'nın olmasının sebebi, Luna'nın ona büyük bir sevgi beslemesidir.

Allah, bazı dostlarının kimliğini açığa vururken kimini de gizler fakat onlar görünür olmaktansa bir hiç mesabesinde yaşamayı tercih ederler. Mevlânâ da eserde onun feyzinden, ilminden, nurundan insanlar istifade etsin diye Allah tarafından görünür kılınan bir Allah dostudur:

"*İşte ben de o kullardan biriydim hiçbir zaman öne çıkmaya, görünür olmaya niyet etmesem de Allah benim görünür olmamı diledi ve beni başka insanların kalplerinin ısınması için bir vesile yaptı. Kalpleri ısıtan Allah'tır, aşk ateşidir ben sadece kalpleri o ateşte toplayan bir ocak oldum*" (s. 18)

Mevlânâ'ya göre ârifler[427], dünyada nefisten sadır olan kin, haset, kıskançlık hırs gibi duygularla kirlenen, bozulan kalplerini sevgi ve aşkla onarmayı başaran,

[427]*Kâmûs-ı Türkî*'de Arapça bir kelime olan ârifin "irfan"dan geldiği ve "*Bilen, bilgi sahibi, dânâ, âşinâ.*" anlamına geldiği belirtilir. (Şemseddin Sami, *age*., s. 921-922.) *Lûgat-i Nâci*'de "*İrfan ile muttasıf, irfanlı.*" (Muallim Naci, *age*., s. 528.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*Bilen, bilgili, irfan sahibi.*" (Ferit Devellioğlu, age., s. 38.), Türkçe Sözlük'te "*Çok anlayışlı ve sezgili (kimse), varışlı*." (TDK, *age*., s. 118), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "*İrfan sahibi, Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişi.*" (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 529.) anlamına gelir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*Manevî tecrübeyle marifet ve hakikat mertebesine ulaşan sûfî*." anlamına geldiği, ârifin sahip olduğu bilgiye ise "marifet" denildiği belirtilir. Tasavvufta ârif ile âlim arasında bariz olan ayrımlar yapılır. Bu ayrımlar, irfan ve ilim arasındaki yöntem farklılığı ile ârif ile âlim arasındaki nitelik farkından doğar. İlme ulaşmada "*dinî ve ahlâkî şahsiyet*", bir önem taşımazken, ârifin bilgi elde etmesinde önemli bir rol oynar. Âlimin bilgisi, zihnî faaliyete dayanır. Ahlâkî ve manevî olarak arınan ârifin bilgisi ise "*sezgi gücü ve derûnî tecrübe*"ye dayanır. Âlim edindiği bilgi ile "*mutlak surette bilen*" konumuna, ârif ise "*öğrenen, anlayan*" konumuna yükselir. Sûfî yazarlara göre âlim, ilmî bakımdan derinleştikçe bilgisine güvenir hale gelirken ârif, marifet yönüyle ilerledikçe hayreti artar. Hayreti artınca marifet yönüyle âciz olduğunu anlar. Ârifin âciz olduğunu idrak etmesi ise "en yüksek marifet"tir. Bu sebeple bilgisine güvenme bakımından ârifler, âlimlerden üstün kabul edilir. İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ, ârifi, "*Allah'ın bütün isim ve sıfatlarıyla kendisinde tecelli ettiği insan-ı kâmil*" şeklinde tarif ederler. (Süleyman Uludağ, "Ârif" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 361-362.)

her türlü kötülükten arındırdığı gönlünü Allah'ın tecellisine açık hale getiren kimselerdir. Meleğin, cenazenin yer ve zamanını bildirmesiyle Mevlânâ, kendisini ruhen ve bedenen İstanbul'un Nişantaşı semtindeki Teşvikiye camiinde bulur. Mevlânâ, Fabio'nun cenazesini defnedilirken kendisini kabrin içine atan ve ağlamaya başlayan Luna'nın sırtını sıvazlar ve kulağına kendi şiirinden dizeler okur:

"*Cenazemi görünce ayrılık ayrılık deme / O vakit benim buluşma görüşme zamanımdır / Mezarıma defsiz gelme; / Çünkü Allah meclisinde gamlı durmak yaraşmaz / Hak Teâlâ beni aşk şarabından yaratmıştır / Ölsem, çürüsem bile ben yine o aşkım*." (s. 61)

Mevlânâ'ya göre kalp gözü aşk ile açılır. Aşk ile açılan gözle insanlara, dünyaya, cümle yaratılmışa evrensel gözlerle bakabiliriz. Aşk, insana kendi benliğini unutturur, onu yok ederek bir hiç hükmüne getirir. Geriye sadece Allah'ın nuruyla tecelli ettiği bir gönül kalır. Allah ile dolu olan bir gönülle "Rabbanî" bir bakışa, görüşe sahip olunabilir. Mevlânâ da Luna'ya beşerî gözlerle değil, kalp gözüyle bakmanın doğru olacağını, ancak bu şekilde onu anlayabileceğini ifade eder. Mevlânâ'ya göre en büyük keramet "aşk" tır. İnsan, ancak aşk ile benliğini eritebilir. Aşk, ben diyen nefse sen dedirtir. Bir kulun manevî derecesi ile aşkın büyüklüğü arasında doğru orantı vardır.

Luna'nın kalbinin Allah'ın ışığına ihtiyacı vardır ve bu ışık her yerde mevcuttur. İşte Mevlânâ, Luna'nın kalbindeki o ışığı perdeleyen benliğini aşk ve sevginin gücüyle yok ederek gönlünde Allah'ın tecelli etmesi için ona yardım eder. Luna, babasının ona sunduğu derin sevgi ile ona çok bağlı bir kız evlâdıdır. O, hiçbir babanın kızını onun kadar sevmeyeceğini düşünür. Bu sebeple babasının ölümü onu derinden sarsar. Mevlânâ, Luna'yı görmek, onunla tanışabilmek için Fabio'nun evine gelir. Luna'yla görüşemeyince kaldığı otele geri döner. Allah, Mevlânâ'nın kalbine ilâhî aşkı nakşeder. O, berzah âleminden gelmiş biri olsa da Allah'a şükreden bir kul olmak için namazını kılar. Mevlânâ, babasının, Şems'in ve evliyaların namaz kıldıklarını ve onların namazlarının da sevgiden ibaret olduğunu belirtir.

Luna, onu çok seven babasının, Mevlânâ'yı, öldükten sonra onunla ilgilenmesi için plânladığını düşünür. Çünkü ona göre Rûmî'ye olan sevgisini babasından başka kimse bilmemektedir. Mevlânâ, ertesi gün sahilde biraz yürüyüş yaptıktan sonra tekrar uygun bir vakitte Luna'nın evine gider. Fakat Mevlânâ'nın birkaç defa zil çalmasına rağmen, Luna yine kapıyı açmaz. Mevlânâ'ya göre bazı insanlar da vardır ki hayatta başlarına gelen her şeyin üstesinden kendi benlikleri ile gelebileceklerine inanırlar. Buna günümüz dünyasında "özgüven" dense de o, bunun bir "kibir" olduğunu ifade eder. Çünkü kibir insanı Allah'tan uzaklaştırır. Ona göre özgüven aslında kelime kökündeki "öz" den hareketle öze yani Allah'a güvenmek ve onun yardımıyla her şeyin üstesinden gelebileceğine inanmaktır.

Mevlânâ'ya göre insanın Allah'a ulaşmasında en büyük engel nefsidir. Nefsin insanın önüne çıkardığı hırs, tamah, kıskançlık, fesatlık, kibir gibi süflî duygular hakikat yolcusunun istikametini daha da zorlaştırır. Manevî yolculuğa çıkmış insanın kalbinde bir aşk duygusu neşv ü nema bulduysa biz bu duygunun kaynağına yani Allah'a ulaşmak için iştiyakla arayışa gireriz. Ona göre bu "*aşk kavramı*" o kadar cazibedardır ki insanı içine alır ve bu aşk vuslata ermeden insana rahat vermez. Ona göre bir "buz dağı" olan nefisten, ancak aşk ile kurtulabiliriz. Aşk ve cezbenin[428] gücü nefsi telaşlandırır. Çünkü nefis bu yolun sonunda yok olacağının farkındadır. Mevlânâ, "*Aşk dediğin Allah'a ulaştırmalı, yoksa yerle bir olmalı.*" (s. 99) sözünden hareketle bu aşkın ilahî aşk olması gerektiğini belirtir.

---

[428]Arapça bir kelime olan cezbe, *Kâmus-ı Türkî*'de "*Ehl-i hal olanların min-tarafillah (Allah tarafından) cezb olunarak istiğrak ve veleh ve hayrete dalmaları.*" (Şemseddin Sami, *age*., s. 472.), *Lûgat-i Naci*'de "*Cenab-ı Hakk'ın kulunu taraf-ı manevîsine cezb etmesinden husule gelen hâlet-i maneviye.*" (Muallim Naci, *age*., s. 315.) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*Ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesi. 2. Tarikat ehlinin kendinden geçme hali.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 157.) anlamlarına gelir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*Allah'ın kulu kendine çekip yaklaştırması anlamında bir tasavvuf terimi*" olarak tanıtılan cezbe, tasavvufta "*Hakk'ın kulu kendine çekmesi ve aniden yüce huzuruna yükseltmesi*" anlamına gelir. Allah, cezbe hâlinde sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırır. Kulunu herhangi bir çabası olmadan "*yakîn nuru*"ile manevî makamlara yükseltir. Cezbe, Allah'ın kuluna bir hediyesidir. Cezbe hali insanda doğru yolda olma ve ibadet etme isteği uyandırır. Bu cezbe ile belâ ve musibetlere dayanma gücü elde eder. Kul, cezbe hâlinde varlığını sadece Allah ile doldurur. Allah dışında her şeyi unutur ve kul olma bilincinden habersiz hale gelir. Böylece vecd ve istiğrak halini yaşar. Sohbet, zikir ve semâ meclislerinde Allah'tan kalbine gelen ilham ve tecellilerle kendinde geçmek, sıçramak, nâra atmak gibi davranışlara da cezbe denir. Bu durum için Türkçede cezbelenmek, cezbeye gelmek gibi deyimler kullanılır. Bununla birlikte cezbenin bu türüne ilk tasavvufî kaynaklarda vecd adı verilir. (Hasan Kâmil Yılmaz, "Cezbe" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 504.)

Mevlânâ, Luna'ya yardım etmek ve kalbini sevgiyle aydınlatmak için çıktığı yolda nefsinin onu yolundan alıkoyarak Luna'nın kapısından döndürmeye çalıştığını belirtir. Luna ile görüşmek isteyen Mevlânâ'ya nefsi "*Koskoca Mevlânâ'sın sen, şu haline bak, kalbi kararmış bir genç kızın evinin önünde dikilmiş, bir saattir kapısını çalıyorsun.*" (s. 99) der. Mevlânâ, daha önce de nefsinin türlü oyunlarla Allah ile arasına girdiğini, fakat nefsin cenderesinden Allah'ın yardımı ve lütfu sayesinde kurtulduğunu belirtir. Şimdi de Allah'ın yardım eli Luna'ya Mevlânâ vasıtasıyla uzatılır. Onu karanlıktan aydınlığa çıkarır:

"*Ve ben Celâleddin-i Rûmi, karanlık bir kalbe bir aşk kıvılcımı düşecekse, seve seve küçülmeye, alçalmaya razıyım. Ve bu olana dek, şuradan şuraya gitmeyeceğim, sevgili nefsim. Sen ne dersen de."* (s. 100)

Luna, her gün kapısına gelen Mevlânâ'yı ona rahatsızlık verdiği için polise şikâyet eder, fakat onu o hâlde görünce üzülür. Luna, aslında her gün sabırla kapısına gelerek onunla görüşmek isteyen Mevlânâ'nın sevgi dolu birisi olduğunu, bunları ancak, hayata, insanlara sevgiyle bakabilen birinin yapabileceğine inanır: "*Kapıma gelmesi sevgiydi, kapımı çalması sevgiydi, ısrarı sevgi, vazgeçmemesi sevgi. Çalan her zil ise bir sevgi sözcüğü.*" (s. 136) Luna, karakola giderek Mevlânâ'nın, babasının bir arkadaşı olduğunu ve bu sebeple şikâyetini geri aldığını söyler, fakat onun bu talebi Mevlânâ'nın, kimlik tespiti yapılamadığından kabul edilmez. Mevlânâ, karakoldaki polise "*Mevlânâ'yı tanır mısın?*" (s. 141) diye sorar. Polis, maneviyatla, dinle pek ilgisinin olmadığını, dolayısıyla sadece ismen tanıdığını dile getirir. Mevlânâ ise her insanın bir kalp taşıdığını, kalpte de Allah'ın ışığının bulunması yönüyle her insanın manevî olduğunu açıklar. Polis, Mevlânâ'nın maneviyatla ilgili anlattıklarının pek güzel olduğunu, fakat insanların ona kâfir dediklerini ifade eder. Mevlânâ'ya göre ona kâfir diyen insanlar, yargılama hakkının sadece Allah'a ait olduğunu bilmeden, hayatları boyunca sevgiden nasibini almayıp vakitlerini başkalarını suçlayarak geçirirler.

Polis, Mevlânâ'nın din konusunda bilgisinin olduğunu düşünerek ona "*Din nedir amca?*" (s. 147) diye sorar. Mevlânâ, aslında bu sorunun cevabını kendisinin vermesini gerektiğini belirtir. Zira Allah, insana hakikati bulması için kalp, akıl ve ışık verip kendi ruhundan üflemiştir. Ona göre din, insanın kendi özüne, kendi içinde saklı olan ilâhî ışığa ve ebedî sevgiye "*kavuşma yolculuğu*"dur. Bu yolculukta nefis, türlü engel ve tuzaklarla insanın karşısına çıkar. Engel ve tuzakları aşmak da, ancak sevgi ile olur.

Mevlânâ ve Şems, benlik hapishanesinden tevazu ile eğilerek ve aşkla bir hiç olarak kurtulurlar. Mevlânâ, Şems ile daha önce uyguladıkları Allah'a "kaçış plânı"ndan bahseder. Mevlânâ'ya göre nefis, tıpkı soğanın zarları gibidir. İnsan, nefsin önüne çıkardığı engelleri yendikçe, nefis önüne daha güçlü engellerle çıkar. Mevlânâ, işte nefsin bu zorlu sınavlarına karşı Allah (c.c) ve peygamberlerden tevarüs eden Allah'a bir kaçış plânından bahseder. Ona göre bu "kaçış plânı"nın merkezinde tevazu ile eğilmek, aşk ile yok olup bir hiç olmak vardır. Çünkü nefsin "*demir perdeleri*" ancak aşk ile erir:

"*Ama ne yapmamız gerektiği, kaçış plânında açık bir şekilde yazıyordu. Biz de onu yaptık. İyi korunaklı bir hapishaneden kaçmayı başaran bir mahkûmun yaptığı gibi, tünel kazdık. Çünkü nefsten kaçış ancak yerden mümkündür. Dimdik durarak değil, eğilerek, küçülerek mümkündür. Demir perdeleri aşmak yükselerek değil toprağın içinden geçerek, toprakla bir olarak, toprak gibi olarak mümkündür*." (s. 155)

İstanbul'a gelmeden önce de bir Mevlânâ muhibi olan Luna, Mevlânâ'nın onun kulağına bir şiirinden mısralar okumasıyla tekrar *Mesnevî* okumaya başlar. O, *Mesnevî*'yi okudukça Mevlânâ'nın eserinin tümünde aşktan bahsettiğini fark eder:

"*Kalbime düşen cevaplardan biri şuydu. Rûmî hep aşka dönüyor. Çünkü dönülecek başka yer yok. Allah'tan geldik, Allah'a döneceğiz. Rûmî için aşk Allah'ı*

ifade ediyor ve bunun için hep aynı yere dönmesi doğal. Onun için, o aslında hep Allah'a dönüyor." *(s.157)*

Luna, Allah'ı, Mevlânâ'nın sabrı ve sevgisiyle hatırlar. Luna'ya göre Rûmî, sevgi ve aşkı terennüm ettikçe Allah'ı anar. İnsanların kalplerine hep aynı şeyi söylemekle onların gönüllerine bir "*aşk sarayı*" kurar. Luna, babasının ve Rûmi'nin bir okyanus olduğunu, kendisinin bu okyanusta bir damla olabilirse bunun onun için sevinç kaynağı olacağını dile getirir. *Mesnevî*'nin kuvvetli tesiri altında kalbini ve ruhunu Rûmi'ye açmanın ona iyi geldiğini ifade eder. Onu Rûmi'nin ruhuyla irtibata geçirmesi için Allah'a dua eder. Mevlânâ, karakolda göz altındayken rüyasında Luna'yı görür. Luna, rüyasında Mevlânâ'dan yardım etmesini, yol göstermesini ve ona özel bir kitap yazmasını istemiştir. Luna, Mevlânâ'nın yardımı ile hem içini hem de dışını aydınlatan bir ışığa ulaşır. Luna, Mevlânâ'yı görmek için karakola gider. Müdür, Luna'ya Mevlânâ'nın kaldığı odanın kamera kayıtlarını izletir. Kayıtlarda Mevlânâ'nın kameraya bakarak Mevlevî dervişi gibi semâ yaparak ortadan kaybolduğunu ve geride sadece kıyafetlerinin kaldığını görürler. Ceketin içinden onun adına yazılmış eflâtun kaplı bir kitap çıkmıştır. Luna, kitabı eline aldığında çok heyecanlanır. Kitabın üzerinde "*Rûmi'den Luna'ya…*" yazılıdır. Melek, Mevlânâ'ya, yardımının yerine ulaştığını söyleyerek artık dünyadaki görevinin bittiğini belirtir.

2.3.2. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i vücûd temi, incelediğimiz eserlerde çoğunlukla Mevlânâ ve Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığı bağlamında yaşanan ilâhî aşkın nihaî noktası olarak ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinden istifade edilerek anlatılmıştır. Mevlânâ, vahdet-i vücûd[429] makamına tekâmül yolculuğunun sonunda ulaşır. Sultânü'l-Ulema

[429]Vahdet ve vücûd kelimelerinden oluşan Farsça bir tamlama olan vahdet-i vücûdun anlamına dair Kâmûs-*ı Türkî*'de bir kayıt yoktur. Eserde vahdet-i vücûdu meydana getiren vahdet ve vücûd kelimelerinin anlamları yer alır. Vahdet, "*1. Birlik, bir ve tek olma. 2. Yalnızlık, inzivâ, uzlet, halvet 3. Kurb-ı ilâhî*", vücûd ise "*1. Bulunma, var olma, varlık. 2. Cisim, beden, ceset*" anlamlarına gelir. (Şemseddin Sâmi, *age*., s. 1487-1488) Kelimeye *Lûgat-i Nâci*'de "*Birlik, bir olmak.*" (Muallim Naci, *age*., s. 924), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*Varlığın tek oluşu; tasavvuf mesleği.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 1132),*Türkçe Sözlük*'te "*Varlık birliği.*" (TDK, *age*., s. 2074.), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "*Varlığın birliği.*" ve "*Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip*

olmak, bilmek." anlamları verilir. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 512.) *İslâm Felsefesi Sözlüğü*'nde "*Varlıktaki mutlak birliği, yaratanla yaratılanın birliğini savunan varlık görüşü*." şeklinde yer alır. (Mehmet Vural, *İslâm Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2011, s. 589.) Kelimenin *İslâm Felsefesi Sözlüğü*'nde yer alan tanımı, aynı şekli ile Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde yer alır (Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2003, s. 407.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde ise "*Varlığın birliği ve varlıkta birlik anlamında bir tasavvuf terimi; bu bağlamda Tanrı, âlem ve insan ilişkilerini açıklayan düşünce sistemi.*" şeklinde tanımlanır. Vahdet-i vücûd terimi, İbnü'l-Arabî tarafından kullanılmamış olup onun takip edenler tarafından kullanılır. Terimin ilk defa Sadreddin Konevî tarafından kullanıldığına dair araştırmalar vardır, fakat yazarın eserlerinde iki defa geçen vahdet-i vücûd, sözlük anlamıyla kullanılmış olup metafizik bir terim olarak açıklamaya uygun değildir. Vahdet-i vücûda dair ilk kapsamlı tarif, İbnü'l-Arabî'nin yorumcularından Abdürrezzâk el-Kâşânî tarafından yapılır. Vahdet-i vücûdun bu tarifinde varlık, zorunlu ve mümkün olarak ayrım yapılmadan ele alınır. Vahdet-i vücûd için böyle bir tanımlama yapılmış olması, varlığı zorunlu ve mümkün diye ayıran filozoflara karşı bir varlık düşüncesinin ortaya koyulduğunun göstergesidir. Bu durum vahdet-i vücûd ile ilgili yapılan araştırmaların sınırını belirler. Vahdet-i vücûd, sadece tenzihi değil, teşbihi de savunurak "*mutlak tenzihçiliği*" savunan deist Tanrı anlayışını reddeder. İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine göre varlık bir olmakla birlikte aynı zamanda Allah'ın varlığıdır. "*Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır.*" cümlesi vahdet-i vücûdun dayanak noktasını oluşturur. Bu düşünce İbnü'l-Arabî tarafından "*Vücûd Hakk'ın vücûdudur.*" ve "*Vücûd birdir ve Hakk'ın vücûdudur.*" şeklinde ifade edilir. Vahdet-i vücûd, "Vücûd Hak'tır." der ve mutlak varlık kavramını benimser. Tanrı-âlem ilişkisini "âyân-ı sâbite" fikri ve eşyanın ilâhî ilimdeki hakikatlerine göre açıklar. Vahdet (birlik) ve kesret (çokluk) ilişkisi, İbnü'l-Arabî ve onu takip edenler tarafından çok önemli bir konu olarak görülür. Sûfîler, bu konu ile ilgili olarak filozofların sudûr anlayışı ile kelamcıların cevher-araz teorisinden istifade ederek yeni bir yaratılış teorisi geliştirmeye çalışırlar. Bu teorinin ana hedefinde vahdet ve kesret arasında herhangi bir çelişkiye mahal vermeden çokluğu açıklamak vardır. İbnü'l-Arabî, Tanrı-âlem ilişkisinin ilâhî sıfatları kabul ederek açıklanabileceğini belirtir. Metafiziğin akılcı yaklaşımını benimseyen filozoflardan ayrılarak bilginin kaynağı hususunda vahyi savunur. (Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 431-435.)

Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinin on birinci bölümünde bize vahdet-i vücûdu anlatır: "*Halk 'Ben Tanrıyım' demeyi büyük bir dava sanır; halbuki 'Ben kulum' demek büyük bir davadır. 'Ben Tanrıyım' demek, büyük bir gönül alçaklığıdır. Çünkü 'Tanrı kuluyum' diyen, iki varlık ispat eder; bir kendisini, bir de Tanrı'yı ispata çalışır. Fakat 'Ben Tanrıyım' diyen, kendisini yok etmiştir, yele vermiştir; 'Ben Tanrıyım' der; yani ben yokum, hep odur, Tanrı'dan başka varlık yoktur; ben salt yokluğum, hiçim der. Gönül alçaklığı, bundan daha artıktır; bundan dolayı da halk anlamaz. İşte buracıkta bir kişi, Tanrı rızasıyiçin Tanrıya kulluk eder; kulluğu meydandadır; Tanrı için kullukta bulunur amma kendisini de görür, yaptığını da görür, Tanrıyı da görür; o suya batmamıştır, suda boğulmamıştır. Suda boğulan o kişidir ki onda hiçbir hareket, hiçbir iş kalmaz; hareketi, suyun hareketinden ibarettir. Bir arslan, bir ceylanın peşine düşmüştü hani. Ceylan ondan kaçıyordu. Kaçtıkça da iki varlık vardı: Bir arslanın varlığı, öbürü ceylanı varlığı. Fakat arslan ona erişince ceylan, onun pençesinin altında kahroldu, arslanın korkusundan kendinden geçti, arslanın önünde yere serildi mi, o anda artık, yalnız arslanın varlığı kalmıştır, ceylanın varlığı da yok olup gitmiştir.*" (Mevlânâ, *Fîhi …*, s. 37.)

Ahmed Eflâkî'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde anlatılan menkıbeye göre Sultan Veled, babası Mevlânâ'ya yaşadıkları zamanın insanlarını inançlı ve samimi bulduğunu ifade eder. Zira vahdet-i vücûdun sırrına eren ve bu inancını sözleri ile dile getiren Mevlânâ, insanlar tarafından herhangi bir zarara uğramazken Hallâc-ı Mansûr 'Ben Tanrı'yım' dediği için öldürülmüştür. Mevlânâ, bu durumu şöyle açıklar:"*Mevlânâ hazretleri gülerek şöyle buyurdu: 'Onların makamı âşıklık makamıydı. Âşıklar belâlara düşkün olur. Bizim makamımız ise maşukluk (sevilmeklik) makamıdır. Maşuk (sevilen) daima hükmünü yürütür. Ve maşuka itaat olunur. O ruhların sultanı ve nefslerin emiri, akılların egemeni olur.*" (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 374-375.)

M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde vahdet-i vücûd inancını "*vücûdiye mesleği*" adıyla ele alarak izah eder. Klasik edebiyatı tam anlamıyla anlayabilmek için "*vücûdiye mesleği*"ni bilmenin gerekli olduğu inancındadır. "*Vücûdiye mesleği*", Cüneyd Bağdadî, Bâyezid Bistâmî ve Ebû Said Ebü'l-Hayr gibi sûfîlerde varlığını gösterir. İslâm âlemi ile Yunan felsefesi ilişkisi neticesinde İşrâkî felsefesi ve nev-eflâtuniye kurallarını yayan filozoflar yetişir. Melâmetiye zümresi tarafından da bilinen bu sistem, özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonra İslâm âlemine yayılır ve İslâm tasavvufunun temelini teşkil eder.

"Vücûdiye mesleği"nin temeli, vücudun tek olmasıdır ve buna vücûd-ı mutlak denir. Vücûd-ı mutlak, vücûd-ı ilâhîden ibaret olmakla beraber başka bir vücûdun varlığına imkân yoktur. Vücûd-ı mutlak; varlık, iyilik (hayr), güzellik (hüsn) ile birdir ve bunların zıddı yokluk (adem), çirkinlik (kubh) ve kötülük (şer) tür. Bunlar tek başlarına var olamadıkları gibi bir vehim ve hayalden ibaret olup hakikî varlıkları yoktur. Fakat tecelli kuralları çerçevesinde geçici bir zaman diliminde görünürler. Tecelli şu şekilde olur: Yokluk (adem), vücût ile karşılaşınca vücût bir aynada aksetmiş gibi akis ve hayal olarak görünür. Buna vücûd-ı mümkün denmekle birlikte âlem-i hâdisât yani hadiseler âlemi de denir. İşte bu şekilde Allah, durgun göle akseden güneş gibi hem kendine hem de insanoğluna tecelli eder ve bu şekilde insan, "sûretullah"ı ihtiva eder. İnsanlar, adem ve vücûttan, güzellik ve çirkinlikten, iyilik ve kötülükten meydana gelmiştir. İnsan, Allah'a ulaşmada engel teşkil eden "adem" unsurunu yok ederek Allah'a kavuşabilir ve nihayet Fenâfillâh derecesine erer. Bu sırra vâkıf olmanın çaresi nefsi terbiye ederek nefse hâkim olmaktır. Çünkü nefis, bütün kötülüklerin müsebbibidir. Nefsi yenmenin yegâne yolu ise "aşk"tır. Hakikî aşka giden yol, çok meşakkatli bir yoldur. Bu makama erişen hiçlikten, çirkinlikten ve kötülükten kurtularak her şeyde Hüsn-i mutlak'ı görür. Gönlüne baktığı zaman orada vücûd-ı mutlak olan Tanrı'dan başkasını göremez, çünkü artık benliği (ene) yok olur. Bunun için Tasavvufî düşüncede lâzım olan, ilim öğrenmek sûretiyle elde edilen ilm-i kâl değil, kâmil bir mürşidin rehberliğinde elde edilen ilm-i hâl ile ilâhî aşka ulaşmaktır. (M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 8. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 147-148-149.)

Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin* adlı eserinde vahdet-i vücûdun zâhitliği esas olarak kabul eden sûfîlerle, aşk ve cezbeyi esas olarak kabul eden sûfîler arasında ortak olarak kabul edilen bir inanç olduğunu ifade eder. Bu inanç, sûfîlere âlimlerden, İslâm filozoflarından ve bunların aracılığı ile Yeni Eflâtunculardan geçer. Varlık birliğinde Tanrı, mutlak varlıktır. Tanrı her şeyden münezzeh olup hiçbir sıfatla nitelenemez. Sûfîler bunu Eflâtun'un ide nazariyesindeki gibi gölgelerle anlatırlar. Denizdeki dalgalar nasıl denizden ayrı bir varlık değilse, gölge de gölgenin asıl sahibinden ayrı düşünülemez. Kâinatta göreceli olarak değişen çokluk da mutlak varlığın birliğine aykırı değildir. Çokluk, onun varlığına ne bir fazlalık ne de bir eksiklik getirir. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s. 155.)

Mevlânâ'da vahdet-i vücûd ise tamamen beşerî bir şekil alır. Mevlânâ, bu birlik âleminde bireyselliği terk ederek insanlarla beraber olur. Vahdet-i vücûd inancı, insanı, her şeyi hoş gören, hayallere daldıran bir hâle getirmez, bilâkis sadece düşünce alanında kalmayıp sınırsız bir hoşgörüyle insanlığın hâkim olduğu, iyilik ve güzelliğin amaç edinildiği bir birlik inancıdır. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s. 173.)

Emin Işık, "Hazreti Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Meselesi" adlı bildirisinde vahdet-i vücûdu "*Allah ile kâinatın bir bütün olduğunu savunan görüşün adı*" olarak tanımlar. İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ'nın "*en büyük 'vahdet-i vücûdçu'lardan*" sayılmalarına rağmen eserlerinde bu tabiri kullanmadıklarını ifade eder: "*Onlar varlığın birliğinden söz ederken, onun 'Bir'den doğduğunu, Tanrı'nın birliğinden yaratılmış olduğunu, maddenin kadîm olmadığını söylüyorlar.*" Bununla birlikte yazar, vahdet-i vücûdun İbnü'l-Arabî'de "*ilim ve marifet*", Mevlânâ'da "*aşk ve muhabbet*" meselesi olduğunu belirtir. (Emin Işık, "Hazreti Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Meselesi", *Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni Bildiriler 15-17 Aralık 2000*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 45-57.)

Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfîliğine Bakışlar* adlı eserindeki "13.-14. Yüzyıllar Anadolusu'nun İki Büyük Cezbeci ve Estetikçi Şair Sûfîsi: Celâleddin Rûmî ve Yunus Emre" adlı yazısında Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını temelinde "*Melâmetî-Kalenderî*" sûfîlik ve vahdet-i vücûd inancının olduğunu ifade eder. Mevlânâ'nın vahdet-i vücûd anlayışına sahip olmasında ise İbnü'l-Arabî'nin kuvvetli tesirine ve İbnü'l-Arabî'nin kurmuş olduğu sistem üzerine kendisin oluşturduğu senteze işaret eder:

(âlimlerin sultanı) Bahaeddin Veled'in oğlu olarak saygı, sevgi ve itibarın yüksek seviyede olduğu bir çevrede doğup büyüyen Mevlânâ, tekâmül yolculuğuna babasının irşadıyla başlar. Daha sonra Seyyid Burhâneddin Tirmîzî ile ilm-i kâl ve ilm-i hâlde belli bir seviyeye gelir. Şam ve Halep'teki medreselerde dönemin ünlü âlimlerinden aldığı dersler ve dinlediği sohbetler ile ilmini daha da derinleştirerek müritleri olan bir şeyh, fetva makamında müftü, camide vaaz veren hoca ve medresede ders veren müderris gibi yüksek makamlara ulaşır. Şems-i Tebrîzî geldikten sonra hakikatin insanın kendi özünde saklı olduğuna inanarak ona ilmi kitaplardan değil, gönlüne bakarak öğrenmesi gerektiğini ifade eder. Mevlânâ'nın kitap okumasını, müritlerle görüşmesini, vaaz ve ders vermesini yasaklar. Mevlânâ, Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığında onun aşk ve cezbe eksenli irşadıyla kitaplarını, müritlerini, vaazlarını bırakır. Böylece makam, mevki, ilim, bilgi, şöhret, kibir ve güzelliğin onda oluşturduğu benlik zannından kurtularak vahdet yani "çoklukta birliği" ve kâinatta yaratılan her zerrede Allah'ın tecellisi olduğunu görme hakikatine ulaşır. Şems'in ebediyen ortadan kayboluşundan sonra ulaştığı vahdet-i vücûd makamının tesiriyle görünüşte ayrı olsalar da gerçekte bir oldukları hakikatiyle teselli bulur. Aynı zamanda eserlerde Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde insanların inançlarında samimi olduklarına vurgu yapılır. Nitekim Hallâc-ı Mansur, "Enel Hak" dediğinde türlü eziyetlere maruz kaldığı, en nihayetinde idam edildiği hâlde Mevlânâ, her beytinde "Enel Hak" demesine rağmen herhangi bir tepki almaz. Mevlânâ, bu durumu sahip oldukları makama bağlı olarak açıklar. Ona göre Hallâc-ı Mansur, "âşıklık" makamındadır ve âşıklar belâlara müptelâ olurlar. Mevlânâ ise "maşukluk" (sevilen) makamındadır.

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, yoldaşları ile birlikte Şems'i aramak için Şam yolculuğuna çıkar. O, umudunu kaybetmeden, onu bulamayacağını aklına getirmeden Şems'i arama düşüncesinin bile onda hasıl ettiği mutlulukla Şam'a gider, fakat Şam'da Şems'i bulamaz. O, "*Beden bakımından*

"*Ancak o, bu sistemin ahlâkçı karakterinin üzerine kendi estetikçi damgasını vurmuş, onun varlık mertebesine verdiği ağırlığı insan faktörü üzerine kaydırmış, böylece bize göre tasavvuf tarihinin en ilginç sentezlerinden birini meydana getirerek büyük bir iş başarmıştır.*" (Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 132.)

ondan uzağız ama cansız, bedensiz ikimiz de bir ruhuz. İster onu gör, ister beni. Ey arayan kişi, ben oyum, o ben!" diyerek teselli bulur. Baha'ya göre Şems ve Mevlânâ, hakikatte bir olan iki sevgilidir: "*Tebrizli Şems'le babam Mevlânâ Tanrı seçilmişlerinin sevilmişi olan sevgililerdi. Onlar bir kişiydi, bir nurdu. Görünüşte ayrı, ama gerçekte birdi onlar.*" (s. 149) Mevlânâ, ulaştığı vahdet-i vücûd makamı ile yaşadığı değişimi şu dizelerle anlatır:

"*Bugün Ahmet benim, ama dünkü Ahmet değil / Bugün anka benim, ama yemle beslenen kuşcağız değil / Enelhak kadehi ile bir yudumcuk için sızdı, Tanrılık şarabından./ Ben küplerle, şişelerle içtim, sızmadım. Ben, / Sultanların aradığı sultan / Ben hâcetler kıblesiyim, gönlün kıblesiyim ben. / Ben Cuma mescidi değilim; insanlık mescidiyim ben. / Ben saf aynayım, sırrım dökülmemiş, paslanmamış. / Ben, kin dolu bir gönül değilim, Turusinanın gönlüğüm ben! / Üzüm sarhoşluğu değil benim sarhoşluğum./ Benim sarhoşluğum ebedi. / Tarhana çorbası içmem ben, can yemeği yerim. / Can şerbeti içerim. / İşte sararttı beni bir gümüş bedenlinin hasreti. / Altın haline geldim artık. / Sen altına âşıksın, altın benim rengime. / Gönlü saf dervişim ben, benim tekkem bu âlem. / Medresem dünya benim, ben… abalı dervişlerden değilim. / İster müracaat eri ol, meyhane rindi ol istersen… Bundan ne çıkar? / Cumaymış, cumartesiymiş bundan ne çıkar?/ Gerçek zevkine kapılan er ne altına aldırış eder ne kalender tacına bakar. / Onun ne gamı vardır, ne kini / Ey Tebrizli Şems! / Sen yüzünü bana göstermeseydin ben pek fakir pek çaresiz kalırdım, bu kulun ne gönlü olurdu, ne dini.*" (s. 150-151)

Halide Edib Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* romanında Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasının temelini teşkil eden ilâhî aşkın ve buna bağlı olarak kâinatta her şeyin Allah'ın bir gölgesinden ibaret olduğu anlamına vahdet-i vücûd inancı, Vehbi Dede tarafından savunularak dile getirilir. Vehbi Dede'nin Peregrini'ye îzah ettiği kâinat görüşü, tasavvufî düşüncede vahdet-i vücûd olarak adlandırılır. Vahdet-i vücûd, Allah, kâinat ve insan ilişkisini açıklayan bir düşünce sistemidir

Rabia'nın mûsikî dersini dinlemeye Sabiha Hanım'ın oğlu Hilmi ve Hilmi'nin piyano hocası Peregrini de gelir. Öyle ki daha sonraki derslerin âdeta müdavimleri olurlar. Rabia, mûsikî derslerinden birinde Hilmi'nin odasında Peregrini ile Vehbi Dede'nin sohbet ettiklerini görür. Paregrini şeytana dâir görüşlerini anlatırken Vehbi Dede onu bütün sükûnetiyle dinlemektedir:

"- *İnsanı ilk defa ilim ağacının yemişini yemeye sevk eden Şeytan değil mi? O olmasa, insan sadece yiyen, içen, iki ayak üstünde dolaşan bir mahlûktan ibaret kalırdı. Tecessüs her bilginin anahtarı, bu anahtarın ilk sahibi ve bize bu anahtarı veren de Şeytandır.*" (s. 83)

İslâm dinindeki inanışa göre, Hz. Adem ve Hz. Havva, cennete yerleştikten sonra Allah'ın onlara yasak ağaca yaklaşmamaları ikazına rağmen, şeytanın telkinleri ile yasak ağacın meyvelerinden yerler ve günahkârlardan olurlar. Daha sonra içine düştükleri bu kötü durumdan Allah'a tövbe ederek kurtulurlar. Peregrini de bu kıssadan mülhem, insanoğlunu ilim öğrenmeye sevk eden tecessüsün ilk olarak şeytanın sayesinde ortaya çıktığını belirtir. O sırada odada bulunan Hilmi, Hilmi'nin arkadaşları Galip Bey ve Şevki Bey, bu konu hakkında Vehbi Dede'nin ne düşündüğünü merak ederler*:*

"- *Bence şeytan ve Allah diye kâinatta iki kuvvet yoktur. Hepsi, her şey bir tek hakikatin, bir tek kudretin görünüşü. Cüz ve fertlerden en muazzam güneşlere kadar, insandan, göze görünmeyen böceklere kadar hep bir tek yaratıcı kudretin eseri. İyi kötü, güzel çirkin, Allah, Şeytan; bunlar, icat edilen isimler. Hepsinin arkasında, kendi kendini halk etmiş olan ve mütemadiyen halk etmekte olan bir kudret var... O, o... Kâinat denilen perdeye, gölgelerini aksettirmek için yaratmak fiilinde devam eden Hâlik.. Adı Allah, Rab, ne olursa olsun. Nurunun en parlak, en ezelî olduğu bir yer, sırrının makesi bir tek şey vardır: Aşk!"* (s. 85)

Vehbi Dede'nin kâinat görüşünü açıkladığı konuşmasına Peregrini'nin itirazları vardır:

"*- Ya kinler, nefretler, boğuşmalar, didişmeler, vahşetler... Onları bir fenalık Allahının eseri kabul etmek lâzım değil mi?*

- Hayır... Hepsi aynı nurun gölgesi, hepsi aynı ilâhî ressamın kullandığı başka başka boyalar...

- O hâlde sen, Dede, ayrı ve ferdî bir ruha inanmıyorsun?

Dede omuzlarını silkti:

- Kaynağına dönen damla, güneşe dönen ışık parçası ayrı mıdır, değil midir? Ben, sadece hepimizi içine alan muazzam bir vahdetin parçası olduğuna iman ettim. Bundan ötesini, perdenin bu tarafında kimse idrak edemez.

- O hâlde?

- O hâlde, bu kadarı yeter, ondan ötesi... Bütün varlık, yerler, hatta gökleri dolduran güneş manzumeleriyle birer birer gölge, geçici birer gölge oyunu!" (s. 86)

Romanda Vehbi Dede'ye sevgi ile bağlı olanlardan biri de İkinci Mabeynci'dir. O, insan için kurtuluş yolunun vahdet-i vücûd inancında olduğunu ifade eder. İkinci Mabeynci, Tevfik'in Fransız Postanesi'nden çıkarken yakalanan evrakların araştırılması için Selim Paşa'yı görevlendiren kişidir. İkinci Mabeynci Vehbi Dede'ye bağlılığını şöyle açıklar:

"*On yedinci asrın ilim dünyasına boş zamanını vakfeden bu ruhun heyecansız havasının derin bir yerinde hiç umulmayan azıcık müphem, azıcık mistik bir köşe vardı. Ve o köşede Mevlânâ'nın Mesnevî'sine bir gün bir nazire yazabilmek için yaşayan bir emel vardı.*

Bundan dolayı Vehbi Dede'ye çok merbuttu... Bundan dolayı Fransızca kütüphanesinin bir tarafına eski Türk, Acem, Arap sırrîlerinin eserlerinin zengin koleksiyonu vardı. Fakat İstanbul'un, o zengin kütüphanesinde zaman ait bir tek kitap yoktu." (s. 195)

“Genç Türkler”in Avrupa'dan gelen ihtilâlci gazetelerini okuyan Hilmi'nin başı bu gazeteler yüzünden derde girer. Hilmi’ye göre insanın içine düştüğü zorluklar karşısında kurtuluş yolu Vehbi Dede'nin dünya görüşündedir:

“ - *Ferd için bir tek selâmet yolu var, o da Vehbi Dede gibi dünyayı Allah'ın gelip geçen bir rüyası telâkki etmek.”* (s. 225)

Selim Paşa, oğlu Hilmi'nin sürgün olarak Şam Vali Yardımcılığı'na atanması karşısında çok üzülür. İkinci Mabeynci, ruhunda yer edinen Mevlânâ'nın felsefesiyle Selim Paşa’yı teselli eder:

“ - *Terfiini münasip gördüğünüz memurları inhâ ediniz, dedikten sonra, elini Paşa'nın çökük omzuna koydu. Gözlerinde ve sesinde gene Vehbi Dede 'yi andıran içinden gelen bir yumuşaklık vardı:*

- Pek işine koyma Paşa. Hepimiz geçici bir gölgeden başka bir şey değiliz, dedi.” (s. 233)

Samiha Ayverdi’nin *Batmayan Gün* romanında Aliye, Kerim Bey’in aşk ve cezbesine tutularak kendi varlığının yabancısı haline gelir. Aşk ile öyle bir kudrete sahip olur ki kendi varlığının bir hiç olduğunu, yaratıcı kuvvete karşısında son derece aciz kaldığını idrak eder. Daha önce dünya, âlem nerede diye hakikat arayışına giren Aliye, şimdi bütün cihanda Allah’ı temaşa eder. Ondan başka bir şey göremez. Ona göre bütün kâinat bir hayalden ibarettir. Tek hakikat ise O’dur.

Aliye, Kerim Bey’e Doğu dünyasının büyükleri olarak nitelediği şahsiyetleri onlar hakkında izahlar yapacak kadar tanımadığını söyleyerek İbnü’l-Arabî’nin “*Halk aynı Hak’tır, gözün varsa… Hak aynı halktır aklın varsa…*” (s. 157) sözünün anlamını sorar. Kerim Bey de Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin “*Eşya hakikî vücudun suretlerde görünüşünden ibarettir.*”, “*Hilkat mutlak vücudun ademden varlık âlemine geçmesinden ibarettir*.” sözlerini hatırlatarak kâinatta Mutlak Vücûd’dan başka bir varlık olmadığını belirtir:

"*Vücut birliğinden büyük bir ahlâk hocası olamaz Aliye Hanım… Vücut birliğini tanıyan kimse, ne bir insana, ne bir hayvana ve ne de kâinat zerrelerinden bir zerreye horlukla bakamaz.*" (s.158)

Kerim Bey'in vahdet-i vücûd ile ilgili izahlarından sonra Feyzi babasına bir soru sorar: "*Madem ki bütün varlık Mutlak Vücud'dan ibarettir, o hâlde "Allah yarattı" sözünün manası nerede kalıyor?*" (s. 158-159) Kerim Bey'e göre "*Allah yarattı*" demekten maksat Allah'ın kendi varlığını sıfatları ile göstermesidir:

"*İşte Feyzi, halk denen, Mutlak Vücud'un görünen ismidir ve haricî vücudu yoktur. Sabah güneşi minareye vurunca bir gölge görünür. Bu gölgeyi, güneşin doğması meydana çıkarıyor değil mi? İşte mahlûk budur. Bir müddet sonra yukarı çıkınca gölgeden eser kalmaz, gölge minarede gizlenir.*

Bir kimsenin de aşkla kuvvetlenmiş gözüne bu hakikat peydâ olunca, eşya Hâlik'in vücudunda gizlenerek yalnız o kalır. Gölgenin nasıl inkârı kâbil değilse, halkın vücudunun inkârı da kâbil olamaz, yalnız bu vücut, gölgeden ibaret bir vücuttur. Bütün eşyanın hâric yüzü mahlûk ve fenâ bulucu, iç yüzü ise hak ve bâkidir. 'Mevlânâ Celaleddin der ki: Hakk'ı bulmak çok kolaydır; fakat halkı bulmak güçtür.' İşte insanı şaşırtan, yokun var, varın da yok şeklinde gösterilmiş olmasıdır. Mutlak Vücud, hakikat denizini, eşyanın suretleri köpüğü ile örtmüş, bu suretle denizi gizlemiş, köpüğü âşikar etmiştir." (s. 159)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanında vahdet-i vücûd, Mümtaz'ın Nuran ile yaşadığı aşk çerçevesinde anlatılır. Mümtaz, Nuran ile birlikte olduğu sandal gezisinden birinde Sarıyer Büyükdere'de mehtabın da olduğu gecede içinde bulundukları atmosferin etkisiyle Neşatî'nin[430] "Nihanız" redifli gazellerinden

[430]17. yüzyıl Divan şairlerinden olan Neşatî, Edirne'de doğar ve asıl adı Ahmet'dir. Neşatî, kullandığı mahlâsın adıdır. Aynı zamanda bir Mevlevî olan şair, Gelibolu ve Beşiktaş Mevlevîhaneleri şeyhliklerinde bulunan Ağazade Mehmet Dede'nin dervişi olur. Şeyhinin ölümüyle Konya'ya gider ve daha sonra Edirne Mevlevîhanesi Şeyhliği'ne atanır. Mezarı Edirne'de mevlevîhanenin yanındadır. Şairin Hz. Mevlânâ'ya yazdığı 36 beyitlik bir medhiyesi de (Der meah-i Hazret-i Mevlânâ) vardır.

birinden verilen örnek bir beyitle[431] bulundukları ortamı açıklar: "*Ettik o kadar ref-i taayyün ki Neşatî / Âyine-i pür-tâb-ı mücellâda nihanız!*" (s. 220) Nuran, Neşatî'nin beytinin manasından hareketle her ikisinin de maddî varlıklarının olduğunu belirtir: "- *İyi ama, eşya var, biz varız, Vücudumuz maddî bir şey değil mi? Yani herkesin ki gibi* ..." (s. 220) Mümtaz, Nuran'a, onun varlığının ve vücudunun başka bir mana taşıdığını söyleyince Nuran bunu "kültür" olarak adlandırır. Mümtaz ise o anda yaşadıklarını vahdet-i vücûd olduğunu belirtir: "- *Kültür veya Allah'a giden yol en kısa yol… Unutma ki bu gece tam vahdet-i vücûd içindeyiz…*" Mümtaz, Neşatî'nin beytinde anlatılan vahdet-i vücûdu kendi ilişkisi çerçevesinde dillendirse de Nuran ile yaşadıkları aşkın onları Allah'a götüren bir yol olduğu noktasında şüpheleri vardır:

"*Mümtaz, aşklarının Allah'a ve başka bir yere giden en kısa yol olduğundan şüpheliydi. Aşka hayattaki büyük ve yapıcı yerini vermekle beraber, onun ancak tek başına bir his olduğunu, bütün insanı idare edemeyeceğini de biliyordu.*" (s. 221)

Münevver Ayaşlı'nın[432] *Pertev Bey'in İki Kızı* romanında Selmin'in, Mevlevî Arif Dede'nin irşadıyla vahdet-i vücûdun sırrına erişi anlatılır. Selmin, Beşiktaş'ta

---

(İsmail Ünver, *Neşatî / Türk Büyükleri Dizisi:13*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 7-8.)

[431]Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserine aldığı bu beyit, Neşatî'nin "nihânız" redifli gazelinin son beyitidir. Şair, bu beyitle kendisinde maddeden eser kalmadığını, maddeyle ilişkisini kestiğini ifade eder: "*Neşatî, biz görünen varlığımızı (bedenimizi) öylesine yok ettik ki, artık üzerinde toz ve pas bulunmayan parlak aynada bile görünmüyoruz.*" (İsmail Ünver, *age.*, s. 105) Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Divan şiirinin dil zevkini ve özelliklerini anlatırken Neşatî'nin "Nihanız" redifli gazelinin tamamını eserine alır ve bu gazeli Doğu'nun hayal dünyasını belirgin semboller üzerinden veren "*küçük bir şaheser*" olarak adlandırır. Gazelin bütünü ile ilgili açıklamalar yaptıktan sonra son beyti müstakil olarak açıklar. Ona göre Neşatî, son beyte gelene kadar büyük bir titizlik ve dil zevki ile oluşturduğu estetik güzelliğinden sonra kendi fâni varlığından hareketle vahdet-i vücûdu yani birliği hatırlar: "*Ancak son beyitte Neşatî'nin ilhamı birdenbire silkinir, o kadar dikkat ve zevkle ördüğü arabeski kendi fani varlığıyla beraber tek bir kanat çarpışında siler ve bizi 'birlik' aynasının kamaştırıcı aydınlığıyla baş başa bırakır.*" (Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001, s. 17.)

[432]*Pertev Bey'in Üç Kızı* ve *Pertev Bey'in İki Kızı* romanlarının yazarı Münevver Ayaşlı, bir Alman okulunda okuduktan sonra Fransa'da College de France ve Şark Dilleri Okulu'nda eğitimine devam eder. ("Münevver Ayaşlı" maddesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, s. 238.) Arapça, Fransızca öğrendikten sonra Hallâc-ı Mansûr üzerine tez hazırlayan Fransız şarkiyatçı Louis Massignon'dan tasavvuf dersleri alır. (Faruk Bildirici, "Louis Massignon" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 100.) Onun

kiraladığı Osmanlı konağını andıran evinde annesi Azize Hanım, kız kardeşi Berrin, lalası ve iki dadısı ile birlikte yaşar. Osmanlı Devletinin yıkılışı ile hayatta kalma mücadelesi veren aile, bu evde huzuru ve mutluluğu yakalar. Çünkü bu ev, onlara, özlem duydukları Osmanlı hayatını hatırlatır. Arif Dede, her zamanki gibi haftada iki kez bu eve gelmeye devam eder. Selmin ise Mevlevî tarikatında çile çıkararak derece derece yükselen ve kemale ulaşan Arif Dede vasıtasıyla irşat edilir. Bu irşadın tefekkür boyutunda *Mesnevî* sohbetleri, mûsikî boyutunda ise ney, rebab ve tanbur meşkleri ile ilâhiler yer alır. Selmin, Arif Dede'nin irşadı ile Allah'a her gün bir adım daha yaklaşan bir kul olur.

Pertev Bey'in ailesi içinde hem maddî hem manevî olarak büyük mücadele veren, Selmin olur. Selmin'in ilk yıkılışı, nişanlısı Halet'in Çanakkale Cephesi'nde şehit düşmesi ile olur. Daha sonra çıkan Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı ile Pertev Bey'in ailesi maddî yönden sıkıntıya düşer. Selmin ailesine katkı sağlamak maksadıyla çalışmak zorunda kalır. Dadılar, kalfalar ve lalaların olduğu, iyi imkânlara sahip bir ailede büyüyen Selmin'e iş temposu ağır gelir. Mütercim-kâtibe olarak çalıştığı şirkette bir gün bitkin düşerek bayılır. Patronu Abdulgani Bey tarafından iyileşmesi için bir otele götürülen Selmin, bu durumu duyan babası Pertev Bey, tarafından evden kovulur. Selmin, o günden sonra Gani Bey'in metresi olur ve bu manevî çöküş bahriye yüzbaşısı Cavidan'dan ayrılıncıya kadar devam eder. Üç sene sonra Abdülgani Bey tarafından terk edilen Selmin, yaşadığı hayat sebebiyle kendini ailesine lâyık görmediği için bir pansiyonda kalmaya başlar. Orada maddi bakımdan Cavidan'ın yardımlarını gören Selmin, bu kez de Cavidan'ın metresi olur. Selmin'in hayat mücadelesi Beşiktaş'ta yeni bir hayat kuruncaya kadar devam eder. Beşiktaş'taki evinde oturmaya başladıktan sonra tanıdığı Mevlevî şeyhi Arif Dede vesilesiyle manevî bakımdan yükselmeye başlar. Yazara göre maddî-manevî olarak çöküşe en çok maruz kalan Selmin olmakla birlikte, bu kötü durumdan en erken kurtulan da yine o olur. Azize Hanım ve Berrin, hakikati aramaya başladıklarında, Selmin çoktan onların aradığı, bulmak ve sevmek istedikleri Allah'ı mürşidi Arif Dede'nin irşadıyla bulur.

---

teşviki ile İslâm tasavvufuna yönelir. (Abdullah Uçman, "Münevver Ayaşlı" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 145.)

Arif Dede, Selmin'in kötüleşen durumu sebebiyle her gün konağa gelmeye başlar. Selmin, şeyhi Arif Dede ile *Mesnevî* okumaya ve ilâhî söylemeye devam eder: "*Selmin şeyhi ile kâh Mesnevî okuyorlar, kâh rebabla ney çalıyorlar ve hazin hazin ilahiler okuyorlardı.*" (s. 17) İlerleyen günlerde Selmin, rüyalarında Hz. Meryem'i görür. Önceleri rüyalarında Hz. Meryem'in zatını gören Selmin, daha sonra kendisini Hz. Meryem olarak görmeye başlar. Selmin, özel manalar taşıyan bu rüyaları Arif Dede'ye anlatır. Arif Dede, rüyaları dinledikten sonra Selmin'e "*Biliyorum*" (s. 18) der ve Âl-i İmrân suresinin mealini okur:

" '-Adını Meryem koydum. Onun ve zürriyetinin mel'un şeytanın şerrinden korunmasını sana bıraktım. (ayet 37) Tanrısı onu hüsnü kabul ile karşıladı. Ve pek güzel yetiştirdi. Zekâriyyâyı ona bakmağa memur etti. Zekâriyya (onu görmek için) mihraba girdikçe onun yanında yiyecekler bulur. 'Ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor? dedikçe (Meryem) 'Allah tarafından' derdi. Allah dilediğine sayısız rızık verir." (s. 18)

Kur'ân-ı Kerîm'in üçüncü suresi Âl-i İmrân, adını otuz üçüncü ayette geçen "Âl-i İmrân" tamlamasından alır. "Âl-i İmrân" tamlaması İmran'ın ailesi demektir.[433] İmran'ın hanımı, Hz. Meryem'e hamiledir ve karnındaki çocuğunu Allah'a adadığını dile getirmektedir.[434] Nihayet bir kız evlâdı olur ve adını Meryem koyar. Onu şeytanın şerrinden koruması için Allah'a dua eder.[435] Allah, İmran'ın kendisine adadığı kız çocuğunu kabul eder. Onu güzel bir şekilde yetiştirmesi ve koruması için Hz. Zekeriyyâ'yı görevlendirir.[436] Hz. Meryem, Allah tarafından seçilmiş, iffetiyle

---

[433]Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meali*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 49.

[434]"*Hani, İmran'ın karısı, 'Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin' demişti.*" (3/35) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 53.)

[435]"*Onu doğurunca, 'Rabbim' dedi. 'Onu kız doğurdum.' -Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir- 'Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum*.' " (3/36) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 53.)

[436]"*Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekariyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekarriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. 'Meryem! Bu sana nereden geldi?' derdi. O da 'Bu, Allah katından' diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.*" (3/37) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 54.)

dönemin bütün kadınlarına üstün kılınan bir hanımdır.[437] Bakire olduğu hâlde hamile kalan Hz. Meryem, Allah'ın bir şeyin olmasını istediği vakit "ol" diyerek yaratma kudretine binaen bir erkek çocuğu sahibi olur.[438] İsmi Allah tarafından bildirilen çocuk, Hz. Meryem'in oğlu Hz. İsa'dır.[439] Selmin, tevbe ederek tarikata girer, fakat geçmişte işlediği büyük günahların azabıyla endişe içindedir. Allah, Selmin'in tövbesini kabul ettiğini bir rüya vasıtasıyla bildirir. Ona rüyasında bakire olan ve hayatı boyunca da bakire olarak kalan Hz. Meryem'i göstermesi, Selmin'i de Hz. Meryem gibi günahsız ve tertemiz kabul ettiği anlamına gelir. Arif Dede'nin Selmin'in rüyasından haberdar olması, Selmin'in rüyasında bir pîri görmesi ve pîrin onu himaye etmesi gibi olaylar, mürşid ile mürid arasındaki perdenin ve ikiliğin ortadan kalkmasına delâlet eder. Selmin, yaşadığı sırlı hadiseler karşısında oldukça duygulanır ve ağlamaya başlar. Arif Dede, bir müjde olarak Selmin'e "*makam-ı Meryem*"e ulaştığını söyler:

"*Selmin titriyor ve hüngür hüngür ağlıyordu. Mürşid ile mürid arasındaki büyük sır çözülmüş, mürşid mürid, mürid mürşid olmuş ve ikilik ortadan kalkmıştı.*

Arif Dede Efendi, de kendine gelmiş ağır ağır söylüyordu.

'-Allah feyzini arttırsın, Allah feyzini artırsın. Makamı Meryeme eriştiniz.' dedi. Ve teker teker sözlerine devam etti.

'-Biliyorsunuz Hazreti Meryem bâkire idi ve ebedî bakire kaldı,' dedi." (s. 18)

Yazarın Selmin'in rüyasından hareketle "büyük sır" dediği hakikat, vahdet-i vücûdun bir yansıması olan tasavvuftaki "fenâ-bekâ" düşüncesinin bir boyutu olan

---

[437] "*Hani melekler, 'Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.*" (3/42) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 54.)

[438]"*Hani melekler şöyle demişti: 'Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada da, ahrette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır.*" (3/45) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 54.)

[439]"(*Meryem), 'Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?' dedi. Allah, 'Öyle ama, Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece 'ol' der, o da hemen oluverir' dedi.*" (3/47) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 55.)

şeyhte fani olmak kavramı ile açıklanır.[440] Bir mürşidin yol göstermesi ile nefsini terbiye eden Selmin, mürşidi Arif Dede vesilesiyle tekâmül süreci olarak adlandırabileceğimiz manevî yolculuğu başarıyla geçmiş, kâmil bir insan haline gelmiş ve mürşidi ile arasındaki ikilik ortadan kalkmıştır. Arif Dede'nin Selmin'in gördüğü rüyalardan haberdar olması, Selmin'in rüyasında Arif Dede'nin bir pîr olarak onu koruması, bütün bunlar, Selmin'in mürşidi Arif Dede'de fâni olmasına delâlettir.[441]

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında diğer eserlerden farklı olarak sadece vahdet-i vücûd anlatılmamış aynı zamanda vahdet-i vücûd ve panteizm arasındaki farklar anlatılarak Mevlânâ'nın panteist olmadığı belirtilmiştir. Arif Bey,

---

[440]*TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde fenâ , "*Kulun kendi fiil ve davranışlarını görmekten fânî olup gerçek kul olma noktasına ulaşması anlamında bir tasavvuf terimi*" olarak tanımlanır. Tasavvuf inancına sahip olan mürit, bir mürşid-i kâmilin rehberliğinde zikir, ibadet, oruç, evrad ü ezkârdan oluşan riyazet ve mücahedelerle nefsini terbiye eder. Nefsini terbiye ettiği yolculuğun sonunda "fenâ-bekâ"ya ulaşır. Vahdet-i vücûd anlayışının yaygınlaşmasıyla fenâ kavramının yeni terimlerle birlikte mahiyeti genişler. Bu terimler şöyledir: " *'Fenâ fi'l-kusûd' (maksat ve iradenin Allah'ın iradesinde yok olması), 'fenâ fi'ş-şühud (kâinatta Allah'tan başka bir varlığın müşahede edilmemesi), 'fenâ fi'l-vücûd' (Allah'tan başka hiçbir varlığın tanınmaması)*" Necmeddîn-i Kübrâ, Hallâc-ı Mansûr'un "enel-Hak" dediğinde ulaştığı seviyede "helâk" ile fenânın aynı anlama geldiğini belirtir. Tarikatların gelişimi ile birlikte fenâ kavramı, yeni boyutlar kazanır. Bunların içinde en bilinenleri fenâ fi'ş-şeyh, fenâ fi'l-pîr, fenâ fi'r-resûl ve fenâ fillâh'tır: "*Bir şeyhe intisap eden mürid, onun öğretilerine kayıtsız şartsız bağlı kalmak ve onu sevmekle ilk merhaleyi tamamlayınca mürşidi ona tarikatın kurucu pîrini tanıtır, anlatır ve sevdirir. Pîrin manevî tesirine retk edilen mürid düşüncesini onun tavsiye, fikir ve görüşleri üzerinde yoğunlaştırır. Üçüncü merhalede müridin Hz. Peygamber'in sevgisinde fâni olması söz konusudur. Fenâ fi'r-resûl fenâ fillâh makamının eşiğidir. Çünkü Hz. Peygamber'i sevmek Allah'ı sevmenin ön şartıdır. Fenâ fillâh kişide sevinç ve mutluluka birlikte güven duygusu meydana getirir; mürid bu halin manevî sarhoşluğuyla huzura kavuşur.*" (Mustafa Kara, "Fenâ", maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, 1995, s. 333-335.) İbnü'l-Arabî'nin kâinatta var olan her şeyin Allah'ın bir yansıması olan ayna olduğu düşüncesi, sûfîlerin "fenâ-bekâ" düşüncesi ile ilgilidir: "*Tasavvufî hayatta vahdet-i vücûdun en önemli yansımasını fenâ-bekâ düşüncesiyle vahdet-i vücûdun ilişkisi teşkil etmiştir. Bu noktada İbnü'l-Arabî, 'Her şey Hak'tır' veya 'Hak her şeyin aynıdır' dediği için eleştirilmiştir. Bu eleştirilere verilen cevaplarda en çok İbnü'l-Arabî'nin, 'Rab rabdır, kul da kuldur' cümlesinin tekrarlandığı görülür.*" (Ekrem Demirli, "Vahdet-i vücûd" maddesi, *age.*, s. 434.)

[441]Renold A. Nicholsan, görülen rüyaları şeyhte fani olmak kavramında açıklar: "*Mürid bir sufi olarak daima mürşidini aklında tutmalı ve zihnen onu devamlı teemmül ve tefekkür suretiyle O'nda erimelidir. Mürşid bütün kötü düşüncelere karşı onun kalkanı olmalıdır. Mürşidin ruhu onu bütün çabalarında takip eder ve nerede olursa olsun bir koruyucu ruh olarak ona refakat eder. Bu dereceye yükselince o, tıpkı cezb edilmeye müsait bir şeyhin, mıknatısın etkisi altında kalması gibi, herkeste ve her şey de mürşidini görür. Bu hale, mürşid'de veya şeyh'de yok olma (fena bulma) adı verilir. İkincisi yani şeyh veya mürşid, mistik rüyalarında müridin ulaştığı dereceyi ve ruhunun kendininkine bağlı olup olmadığını görür.*" Reynold A. Nicholsan, *İslâm Sufileri (Themystics of İslâm)*, Çev: Kemal ışık-Ruhi Fığlalı Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener-M. Rami Ayas-İsmet Kayaoğlu, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2014, s. 171-172.)

insana duyulan aşk ile ilâhî aşk arasındaki devamlılığın mantığını soran Ayten'e bu konunun da tasavvuftaki varlık anlayışından hareketle vahdet-i vücut felsefesi ile açıklanabileceğini ifade eder. Yadigâr, İbnü'l-Arabî'nin *Füsusü'l-Hikem* ve *Fütuhât-ı Mekkiye* adlı eserlerinde bu konuya dair izahlarının olduğunu belirterek bu soruya cevap vermek istediğini söyler:

"*Buna göre eşya, var olmadan önce Allah'ın ilminde 'düşünce' olarak mevcuttu. Bu tasarımlar sonra nesnel âlemi oluşturdu. Biz bu fikri, kısaca, vahdet-i vücut diye biliyoruz. Dolayısıyla, Allah'ın kendini sevmesi, kendi dışındaki şeyleri -eşyayı- da sevmesi anlamı taşır. O hâlde sevgi hangi kılıkta ortaya çıkarsa çıksın, hakikî kaynağı ilâhî muhabbettir. Demek ki bu anlayış, tasavvuftaki varlık teorisi ile ilgili. Esastaki bu birlik, daha sonra da farklı şeyler arasında çekim gücü yahut sevgi olarak ortaya çıkmış. O hâlde sevginin gayesi, iki tarafın tekrar birleşmesi... Bu düşünceyi genelleştirirsek; ortada Allah'ın varlığından başka varlık ve onun güzelliğinden başka güzellik olmadığından, Allah'tan başkasını sevmek mümkün değildir, sonucu çıkar. Bu sebeple her güzele duyulan sevgi, neticede ona duyulmuştur. Vahdet-i vücûda uygun olarak; aşk, âşık ve maşuk hep birdir.*" (s. 100)

Yadigâr, Charles ile Vahdet-i vücûd felsefesinden söz edilince ona vahdet-i vücut ile panteizm[442] arasındaki farkı sorar. Charles'in bu soruya cevabı şöyledir:

---

[442]Panteizm, *İslâm Felsefesi Sözlüğü*'nde "*Tanrı ile diğer varlıkların iç içe olduğunu, ne Tanrı'nın diğer varlıklardan aşkın bir yönünün bulunduğunu ne de tek tek varlıkların birer Tanrı olduklarını, buna karşılık varlığın bir bütün olarak Tanrı, varlıkların da onun birer açılımı olduğunu kabul eden anlayış.*" olarak tanımlanır. (Mehmet Vural, *age.*, s. 475.) *Lûgatçe-i Felsefe*'de "*Vücûdiyye mezhebi ki her şeyin Allah olduğunu ve Allah ile âlem bir şey demek idiğini kabul eden mezhebdir. Bu mezheb başlıca iki türlü anlaşılabilir. Birincisi yalnız Cenâb-ı Allah hakikîdir. Âlem ancak ne hakikat-i daimiyyesi ne de ayrıca cevheri olmayan tezâhürat veya sudûratın mecmuundan ibarettir. İkincisi yalnız âlem hakikîdir. Allah ancak mevcuz olan şeylerin mecmuudur."* şeklinde açıklanır. (İsmail Fennî Ertuğrul, *Lûgatçe-i Felsefe*, haz. Necdet Ertuğ, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara 2014, s. 371.) *Felsefe Sözlüğü*'nde "Vücûdiyyûn" olarak adlandırılan panteizm, "*İslâm felsefesinde doğatanrıcılığı ya da kamutanrıcılığı (panteizm) savunan akım*" olarak geçer. Bu akıma göre Tanrı kâinatın içindedir. Eserde panteizmin "*İslâm gizemciliği*" olarak adlandırılan vahdet-i vücûdla eş anlamlı olduğu belirtilir. (Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 446.) *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nde "*Tanrı'nın dünyaya aşkın değil de, içkin olduğunu öne süren Tanrı anlayışı ya da görüşü.*" anlamı ile yer alır. (Ahmet Cevizci, *age*., s. 316.) *Türkçe Sözlük*'te "*tüm tanrıcılık*" olarak adlandırılır ve "*Tanrı ile evreni bir kılan, her şeyi Tanrı olarak gören öğretilerin genel adı.*" anlamı verilir. (TDK, *age*., s. 2019.) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "vücûdiyye" şeklinde yer alan kelime "*Kamutanrıcılık, Tanrı*

varlığımı eşyanın varlığından ibaret sayma, fr. panthéisme." anlamına gelir. Eserde panteizmin vahdet-i vücûdla bir ilgisinin olmadığı belirtilir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 1152.)

Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* adlı eserinde panteizmi "*Tanrı-âlem ikiliğini kaldıran, Tanrı'nın her şeyi ihtiva ettiğini, hattâ O'nun her şey olduğunu, dolayısıyla ne tabiatın ne de insanın müstakil varlıklar gibi görülebileceğinin, onların sadece ilâhî varlığın farklı tarzlardaki açılımlarından ibaret olduğunu ileri süren dinî ve felsefî bir doktrindir.*" şeklinde tanımlar. "*Panteist*" kelimesini kullanırken dikkatli olmak gerektiğini belirtir. Müslüman, Hristiyan ve Musevîlerin büyük çoğunluğunun Tanrı-âlem ayniyetini savunan panteizmi reddetliklerini belirtir. Bu sebeple bilhassa "*İslam mütefekkirleri*" olarak nitelediği İbnü'l-Arabî, Hallâc-ı Mansur ve Mevlânâ hakkında panteist terimini kullanırken hassasiyet gösterilmesi gerektiğini ifade eder.

Panteizm denince ilk akla gelen düşünür Spinoza'dır. Yazar, Spinoza'nın panteizmini "Tanrı yahut Tabiat" şeklinde özetler. Onun bu düşüncesi kendi çağında eleştiriye tâbi tutularak ateizm olarak değerlendirilir. Yazar, Tanrı ile kâinatı bir ve aynı sayan Spinoza'nın İslâm düşüncesinde bir yer bulmasının mümkün olmadığını belirtir. Bununla birlikte Batıda ve Doğuda "panteist sûfîlik" tabirini kullananların ve İbnü'l-Arabî'yi de bu görüşü belli bir sisteme oturtan kişi olarak gösterenlerin olduğunu ifade eder. Vahdet-i vücûd ise özü itibariyle tecrübeye dayanır. Spinozacılık gibi felesefî öğreti olmadığı için anlaşılması ve yorumlanması daha zordur. Nitekim yazara göre vahdet-i vücûd, felsefî nitelikte ilmî çalışmalarla gerektiği ölçüde değerlendirilmemiştir. Bu sebeple ilim adamları birini panteist olarak adlandırmada kararlı bir tutum izlemeyip fikir değiştirirler. Yazara göre Mevlânâ ve Gazzâlî gibi mütefekkir-mutasavvıflar panteist değildir.

Mehmet Aydın, panteizme yöneltilen eleştirilerden de bahseder: 1. Panteizm, aşkınlık fikrini reddetmesi yönüyle ateizme yardımcı olarak görülmektedir. Yazar, panteizmin bazı yönleri itibariyle dolaylı bir şekilde ateizme yardımcı olduğunu, fakat bu durumun panteizmi bir çeşit ateizm olarak görme kolaycılığını vermediğini belirtir. 2. Panteizm, "*Tanrı her şeydedir*." diyerek varlık mertebeleri arasındaki ayrımı kaldırır ve taş ile insanı bir tutar. Yazar, bu eleştiride de bir "*aşırılık*" olduğunu, panteizmin "lafzî tarcümesi"nin bu anlayışa yol açtığını, panteizmin pratikte böyle bir iddiada bulunmadığını ifade eder. 3. Panteizm, sonlu ile sonsuz arasındaki bağlantıyı kuramamış ve birliğe ulaşmada başarılı olamamıştır. Yazar, burada "sonlu olan ben"in bir bütünün parçası olmasının anlamsız ve tutarsız bulur. 4. Panteizm inancında "aşkın ulûhiyet anlayışı" olmadığı için "yaratma" fikri de yoktur. Her şey Tanrı'da olup biter ve ondan ayrı bir âlem düşünülemez. Dolayısıyla yaratma da vukubulmaz. Teizmin en belirgin özelliği ise "hür bir yaratıcı" düşüncesinin olmasıdır. 5. Panteizm, dinî hayatı yaşamayı zorlaştırır. Tanrı'nın zat olmadığı bu durumda ibadetin ve duanın bir anlamı yoktur. "Dinî tecrübe", Tanrı-insan ayniyetine değil, münasebetine dayanır. Yazar, burada, panteizm ile vahdet-i vücûd arasındaki en önemli farka işaret eder. Panteizm, dinî tecrübeye değil, nazarî düşünceye dayanıp "*hayatın somut vechesinden kopmuş bir sistem*"dir. Vahdet-i vücûd ise "*somutluğunu bütün derûnîliği içinde yaşaması*"dır. Yazar, Tanrı'nın zat olarak düşünülmediği bir sistemde "*tabiî bir dindarlık*"ın doğabileceğini, fakat "halis" bir dinî hayatın oluşamayacağını ifade eder. 6. Panteizm, "kötülük problemi"ni anlaşılması güç bir duruma sokar. Ya kötülüğü tamamen inkâr eder ya da kötü ile iyi arasındaki farkı en düşük seviyeye indirir. Bu sebeple günah, ahlâkî sorumluluk ve kötülükle mücadelenin izahını yapamaz. (Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987, s. 145-154.)

Emin Işık, "Hazreti Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Meselesi" adlı bildirisinde ilk önce vahdet-i vücûdun panteizm olmadığını ortaya koymaya çalışır. Dinî bir terim olan vahdet-i vücûda göre Allah ile kâinat bir bütündür. Yaratıcı güç, kâinatın dışında değildir. "*Vahdet-i mevcud*" manasına gelen panteizm ise vahdet-i vücûddan çok farklıdır. Yazar, bu iki kavramın benzerlik, farklılık ve aykırılık gösterdiği noktaların ortaya konulmadığı sürece aynı anlama gelen kavramlar gibi anlaşılma tehlikesinin devam edeceğini belirtir. Panteizmde genellikle yaratan ve yaratılan diye bir şey yoktur. Yaratıcı güç maddenin içindedir. Tanrı, ya yok sayılır ya da maddenin içinde olduğu belirtilir: "*Bu görüşte, çoğu kere, her şeyi yarattığına inanılan bir ilâh yoktur. Varsa bile bu, semâvî dinlerdeki gibi adı, sanı ve özellikleri belli olan bir Tanrı değildir, madde içine sinmiş belirsiz bir kudret veya tamamen maddeden kaynaklanan bir yaratıcı güçtür. Ona göre, kâinat denilen bu maddî âlem, yaratılmış falan da değildir, kadîmdir, ezelde herhangi bir başlangıcı yoktur, sona da ermeyecektir. Madde, hareketi de, hayatı da kendiliğinden meydana getirmiştir. Maddenin üstünde, maddeye hükmeden başka bir*

"*Mevlânâ elbette bilinen anlamıyla panteist değildir. Genel anlamıyla tasavvuf, zuhur anlayışına bağlıdır. Buna göre Allah, yarattığı eşyada kudret ve cemaliyle tecelli etmiştir. 'Eynema tüvellu fesemme vechullah' (Nereye dönerseniz Allah'ın*

---

kuvvet yoktur." Yazar, bu görüşlerin ilk olarak ilkçağ filozofları olan Anaxagoras ve Demokritos tarafından ortaya atıldığını, daha sonraki çağlarda Epikür tarafından gündeme getirildiğini ve "*Tarihî maddecilik ile Marksizm*"in temel görüşü olarak günümüze kadar getirildiğini ifade eder. (Emin Işık, *agm.*, *age*., s. 145-146.)

Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf* şerhinin birinci cildinin "*mukaddime*" bölümünde "Vahdet-i vücûd ve vücûdîlik hakkında îzâhât" başlığı altında açıklamalar yapar. Yazar, müsteşriklerin vahdet-i vücûd ilmini panteizm olarak adlandırdıklarını, *Mesnevî-i Şerîf*'teki vahdet-i vücûda dair açıklamaları panteizm olarak saydıklarını ve Mevlânâ'yı da bu felsefenin ehillerinden bir filozof olarak bildiklerini ifade eder. Yazara göre vahdet-i vücûd ilmi delile değil, müşahedeye dayanan bir inançtır. Bu sebeple vahdet-i vücûd ile panteizm arasındaki temel farkları açıklamanın gerekli olduğuna inanarak bunları on bir maddede anlatmıştır: 1. Vahdet-i vücûd ilmi, enbiya ve evliyalar vasıtasıyla Allah tarafından nazil olan bir ilimdir. Panteizm ise cismanî duygularla "*âlem-i süflî*"den alınan bilgileri delil kabul ederek varlığın birliğini sezmektir. 2. Vahdet-i vücûdu savunan araştırmacılar arasında ihtilaf yoktur. Panteistler ise sahip oldukları ilmi, akıl ve his ile buldukları delillere dayandırdıkları için aralarında ihtilâf vardır. 3. Vahdet-i vücûdu savunanlar Hakk'ın zatına "mechûl-i mutlak" diyerek Allah'ı sıfatlardan tecrit ederler ve O'nu ulûhiyet mertebesinde görürler. Panteistler ise Hakk'a "*illet-i ûlâ*" (ilk sebep) ve "cevher" derler. 4. Vahdet-i vücûdu savunanlar, "*taayyünât ve eşyanın hakikati*"ne, panteistler ise "*eşyanın taayyünâtına ve zevatı*"na "Hak" derler. 5. Vahdet-i vücûdu savunanlar arasında çeşitli teorilere bağlı fırkalar yoktur. Panteistler ise çeşitli teorileri takip ederler. 6. Panteistler, varlığın birliği ile ilgili düşüncelerinde vahdet-i vücûdu savunanlara benzerler. "İslâm ulemâ-yı zâhiresi" bu benzerlik karşısında vahdet-i vücûd inancından ürker ve Allah'ı eşyadan tenzih etmek için aklî delilleri ortaya koymaya mecbur kalırlar. 7. Vahdet-i vücûdu savunanlar, "vücûd-ı hakikî"nin her mertebesinin bir hükmü olduğunu ve bunlara uymak gerektiğini düşünürler. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu şeriate ve amellere uymada özen gösterirler. Panteistler ise kendilerini bu konuda yükümlü görmezler. 8. Vahdet-i vücûdun anlaşılması güç olan inceliklerini "zevkan" ve "vicdanen" idrak edebilmek için ilk önce bu ilmin, *Kur'ân-ı Kerîm*'in, Hz. Peygamber'in sözlerinin, enbiya ve evliyanın ledünniyâta dair ilimlerinin özü olduğuna inanmak gerekir. Bu ilme ulaşabilmek için ise tekâmüle ermiş birinin irşat ve terbiyesi altında derece derece ilerleyerek manevî yolculukta bulunup "hal-i fenâ" yani Allah'ta yok olmayı öğrenmek gerekir. Panteistlerin ilimlerini ve aralarındaki ihtilâfı anlamak için "*akl-ı dimağî*" ve "*zekâ-yı tabiî*" yeterlidir. 9. Vahdet-i vücûd ilmi, ilâhî hikmet içeren söz ve düşüncelerden oluşur ve bu ilmi savunanlara "hakîm-i ilâhî" denir. Panteizm ise "hikemiyyât-ı tabîiyye"den olup Yunanların, Hintlilerin ve diğer kavimlerin filozofları tarafından bilinir. Panteizmi savunanlara da "hükemâ-yı tabîiyye" denir. 10. Vahdet-i vücûd ilmi, bu ilmi benimseyen âlimlerin birbirlerinden almış oldukları bir ilim değildir. "*Fenâfillah*" makamına ulaştıktan sonra müşahede edilen ilimdir. Panteizm, filozofların birbirlerinden aldıkları fikirleri kendi düşüncelerine göre genişlettikleri teorilerden oluşur. Buna göre vahdet-i vücûd ilmi, ilm-i kâl olmayıp ilm-i hâldir. 11. Vahdet-i vücûd ilmini savunanlar, Allah'ı hem tenzih hem de teşbih ederken panteistler sadece teşbih ederler. (Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf I. Cilt*, Yayına Hazırlayanlar: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, Kitabevi, İstanbul 2012, s. 50-53.)

Ahmet Yaşar Ocak, "İslâm, Tasavvuf ve Tarikatlar" adlı yazısında vahdet-i vücûdun "*bütün çağların en ünlü mutasavvıfı*" olarak tanıttığı İbnü'l-Arabî tarafından metafizik bir sistem şeklinde geliştirilen bir teori olduğunu ve bütün tasavvuf anlayışlarını tesiri altına aldığını belirtir. Böylece tasavvuf da bütünüyle İslâm dünyasında vahdet-i vücûdun hakimiyeti altına girer. Yazara göre vahdet-i vücûd teorisi, ihtiva ettiği manadan daha da ileri boyutlara taşınarak farklı yer ve zamanlarda panteizm olarak yorumlanmıştır. Daha sonra maddeci bir nitelik kazanarak siyasî iktidarlara karşı birçok toplum hareketinin doğmasına sebep olmuştur. (Ahmet Yaşar Ocak, "İslâm, Tasavvuf ve Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 45 / Mart-Nisan 1997, s. 9.)

cemali karşınızdadır.) ayeti bunu ifade eder. Âşık bir göz, bütün âlemde bu tecelliyi görme ve sevme yeteneği kazanmıştır. Mevlânâ:

"*Mevlânâ elbette bilinen anlamıyla panteist değildir. Genel anlamıyla tasavvuf, zuhur anlayışına bağlıdır. Buna göre Allah, yarattığı eşyada kudret ve cemaliyle tecelli etmiştir. 'Eynema tüvellu fesemme vechullah' (Nereye dönerseniz Allah'ın cemali karşınızdadır.) ayeti bunu ifade eder. Âşık bir göz, bütün âlemde bu tecelliyi görme ve sevme yeteneği kazanmıştır. Mevlânâ:*

Ger dü çeşm-i Hak-şinas amed türâ / Dost pür bin arsa-i her dü serâ (Eğer Hakk'ı gören iki göze sahip olursan, iki âlemin de dostla dolu olduğunu fark edersin) derken bunu kastetmektedir. Hak aşığı bu zuhurun temaşasından mest olmuştur. Her şeyde onu görür ve O'nun hatırına her şeyi sever. Yoksa yaratan ve yaratılan farkını ortadan kaldıran bir anlayış hiçbir ilâhî dinin ölçüsüne sığmaz." (s. 44)

Charles, vahdet-i vücûdla ilgili olarak Mevlânâ'nın demir parçası ile ateş benzetmesini de anlatır. Bir demir parçası ateşe atıldıktan bir süre sonra ateşle aynı duruma gelir. Aynı ateş ve demir parçası soğumaya tâbi tutulduğunda eski haline döner. O, ateşin "Tanrı", demirin de "kul" olduğu, bu benzetmeden hareketle dervişin aşk, cezbe ve vecd hâlinde benliğinin eriyerek Allah'ta yok olduğunu ifade eder. Ona göre "Enel Hak" bu istiğrak hâlinde söylenmiş bir sözdür. İnsan bu sözü bilinçli bir şekilde söylediği takdirde küfre girer.

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ'nın, *Kur'ân* ve sünnet çizgisinde yaşayan bir gönül insanı olarak vahdet-i vücûd anlayışını ayet ve hadislerle izah ettiği belirtilir:

"*Vahdet-i vücut anlayışını Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden ve Peygamber Efendimizin hadis-i şeriflerinden faydalanarak açıklamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de 'Ben yerlerime, göklerime sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım' hadisindeki gibi O'nu gönlümüzde arayacağız.*" (s. 137)

Allah'ın veli kulları onun cemali karşısında manevî şarap içmiş gibi kendinden geçerler. Hz. Peygamber, bu konu ile ilgili bir hadis-i şerifinde şöyle der:

"*Allah-u Tealâ Hazretleri velileri için öyle bir şarap hazırlamıştır ki, onu içtikleri zaman mest olurlar, mest olunca hoş hal olup, kendilerinden geçerler, kendilerinden geçince de susarlar, sessiz kalırlar.*" (s. 138)

Hz. Peygamber, Miraç hadisesinde "*O'nunla arasındaki mesafe, iki yay kadar ve daha yakın idi.*" (53/9) (s. 138) ayetinde bildirildiği gibi Allah'a o derece yaklaşır ki onun cemalini görünce manevî zevk içinde kendinden geçer: "*Yüce Peygamberimizi kendinden geçiren bu manevi şarap, sevgi şarabı, hakikat şarabı idi.*" (s. 138)

Yazar, Mevlânâ'nın ise "Mana Şarabı"nı *Dîvân-ı Kebîr*'deki bir şiirinde şöyle anlattığını belirtir:

"*O öyle bir şaraptır ki, ondan yere bir yudum damlasa, ot bitmeyen çorak yerden güller biter, gülistanlar meydana gelir. O öyle bir lal renkli bir şaraptır ki, gece yarısı coşup köpürse gökler, yerler nur ile dolar, parıl parıl parlardı. Gel, gel benim gönlümde sırlar var. O lal renkli şarabı sun, sun da gönlün perdesi açılsın, sırlar meydana çıksın. Sevgilim, sen beni güzelliğinle mest edince beni seyret… Av alanında mest arslanının nasıl olduğunu gör .. Ashab-ı Kehf gençlerinin halini gör. Onlar bu aşk şarabından içtiler de, tam üç yüz dokuz yıl harab bir hâlde, mağarada mest olup, yatıp uyudular. O, nasıl bir şaraptı ki, Musa peygamber onu, büyücülere verince onlar sarhoş oldular, kendilerinden geçtiler, ellerini ayaklarını kırdılar. Mısır'daki kadınlar Yusuf'un güzelliğinin sarhoşu oldular da, kınalı parmaklarını parça parça doğradılar. Kılıçların önüne, kalkansız ve zırhsız atılan sahabe. Hz. Muhammed'in sunduğu iman şarabıyla mest olmuşlar, kendi kendilerinden geçmişlerdi. Hayır, yanlış söyledim, Hz. Muhammed sâki değildi ki şarabı sunsun. O, Hak şarabıyla dolu bir kadehti. İyi kişilere, ermişlere şarap sunan Cenab-ı Hak idi. Edhem hangi şaraptan içmişti de kendinden geçmiş, tacını tahtını bırakmış,*

memleketinden kaçmıştı. Bu ne biçim kendinden geçme idi? Bayezid bu şaraptan içince 'Kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim' dedi. Aynı şaraptan Hallâc-ı Mansur içince 'Ben Hakk'ım diye bağırdı da darağacına çıktı. O, şarabın kokusunu aldı da sular, tertemiz bir hale geldi. Sarhoşlar gibi secdeler ederek, dereler hâlinde denizlere koşmaya başladılar. Şu karanlık gecenin, aklı fikri alan nasıl bir şarabı var ki, insanları bir kadehi ile uyutmada, onları işten güçten alıkoymadılar. O eşsiz büyük sanatkârın lütuflarından, iyiliklerinden hangisini söyleyeyim? O'nun kudret denizinin ucu bucağı görünmez ki… Biz, aşk şarabını içelim, sermest bir üzümden yapılan şarap.. Tertemiz şarap 'Âb-ı hayat'tır. Öbürü ise pisliktir. Üzüm şarabı, içeni bazen domuzlaştırır bazen de maymun haline sokar. O kırmızı şarap sonunda senin yüzünü kapkara eder. Allah şarabının küpü gönüldür, o küpün ağzını aç, o küpün ağzını işi gücü kötülük olan tabiat çamurla örtülmüştür. O pis balçığı küpün ağzından kaldır at." (s. 138-139)

Rehberin okuduğu bu şiirden sonra Tadadoşi, aşkı daha iyi anlamaya başlar. Hz. Mevlânâ'da ilâhi aşk, onun nefsini mâsivâdan, her türlü kirden, kötülükten arındırır. İnsana "*manevî emaneti taşıyan üstün bir varlık*" nazarıyla bakılmasına vasıta olur. Herhangi bir din ve mezhep ayrımı yapmadan insanı sever ve bütün dinlere saygı gösterir. Cenazesinde farklı dinden birçok insanın olmasının sırrı buradadır. Mevlânâ'nın bütün dinlere saygı göstermesi, onun bütün dinleri eşit gördüğü anlamına gelmez. O, bütün dinleri ihtiva ettikleri hakikatler bakımından bir görür. Yoksa Hz. Peygamber son peygamber olduğu gibi İslâmiyet de en son din olup kendinden önceki dinleri hükümsüz bırakır. Yazarın yaptığı alıntıya göre Mevlânâ, bu konu ile ilgili *Mesnevî*'de bir şöyle der:

"*Dinler arasındaki ayrılık, ihtilaf, gidiş tarzında ve ibadet ediş şekilllerindedir. Yoksa yolun hakikatinde değildir.*" (s. 141)

Melahat Ürkmez, Mevlânâ'nın ilâhi aşk ve tevhidin sırrıyla manevî zevk âleminde Hakk'ı bulduğunu yine onun dizeleri ile anlatır:

"*Ben, safâ denizinde, ruhânî zevk denizinde tuz gibi eridim. Bende artık ne küfür kaldı, ne iman, ne tam inanç, ne de şüphe. Gönlümün içinde bir yıldız peyda oldu, belirdi. Öyle bir yıldız ki, o yıldızda yedi kat gök ve her şey kayboldu gitti.*" (s. 142)

Tadadoşi, Japonya'ya döndükten sonra Tokyo'daki Türk Diyanet Camii'nin imamı Yahya Şerif Bey ile tanışır. Yahya Şerif Bey, Mevlânâ'ya olan benzerliği ile Tadadoşi'nin dikkatini çeker. Yahya Şerif Bey'e göre vahdet-i vücûd, kâinatta yaratılan ne varsa "*Mutlak Hakikat*" olan Allah'ın bir yansımasıdır. Allah, insana kendi ruhundan üflediği için insan mahlûkatın en şereflisi olarak çok özel bir konuma sahiptir. İnsan, Allah tarafından kendine tanınan ayrıcalık sebebiyle bilinçli hareket etmeli, yaratılışının gayesine uygun olarak nefsini kötülüklerden arındırıp insan-ı kâmil olmalıdır.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında vahdet-i vücûd temi, diğer romanlardan farklı olarak Mevlânâ'nın, ilmini daha da ileri seviyeleri taşımak için Şam'a gittiği sırada bizzat bu felsefenin kurucusu İbnü'l-Arabî tarafından anlatılmıştır. İbnü'l-Arabî, vahdet-i vücûdu camide anlattığı sırada Mevlânâ da dinleyenler arasındadır. İbnü'l-Arabî'ye göre, vahdet-i vücûdun temelinde insanın kendisiyle yüzleşmesi vardır. Ona göre Mevlânâ, bu yüzleşmekten kaçınarak sorumluluk almaktan korkar:

"... Asıl kötü olan da bu farkına varamadığımız umursamazlığımızdır kardeşlerim. Peygamberimiz hiçbir zaman yüzleşmekten kaçınmazdı. Çünkü tevekkülü sayesinde Allah'ın zatından başka varlık görmez ve ondan gayrisinden çekinmezdi, bizim de Vahdet-i vücut düşüncemizin, temeli işte budur. Şimdi bir zat var, tevekkülü had safhada, ancak kendini keşfetmeye çalışmaktan takati azalmış, artık kendini bırakmak, şemanın akışını duyabileceği gri bir dünyada uzun süre dinlenmek istiyor. Sorumluluk korkutuyor onu, zira devasa bir gölgenin altında kalmak olgunlaşmasına engel oluyor. Farkına varılacak renkler önünde, lâkin artık yarı esrik bir dünyada kendini alaca tonlara boyamaktan bitap düşmüş. 'Her şey bir

gün iyi olacak' diyor, 'ben bir kenarda olursam da hayat akıp gidecek iki yanımdan, kendi cehennemimdeyim ve hazırım şimdi…'

'Ona sormalı; Neye hazırsın?' şimdi bırakıp gidersen ektiğin onca tohumu acı bir yele vermiş olmaz mısın? Sen kendi varlığına bir değer biçiyorsun, işte hatan burada. Ya sen yoksan da yalnız Allah varsa? Sen dünyada huzuru arıyorsun, ancak ahirete ait manalara bu dünyada erişebilmenin tek yolunun belalara sabır olduğun göremiyorsun. Senin imtihanın da bu! Şöhret afettir ve sen bu afetin içinde doğmuşsun. Neden teslim olmuyorsun? Neden direniyorsun? Neden Allah'tan gelene razı olmadan yol alamayacağını göremiyorsun? Neden hala kendi varlığına değer biçip yaratan'a ısrarla karşı geliyorsun? Hâlbuki aşk ehlisin. Fakat aşk, seni onda öldürmedikçe neye yarar? Git öyleyse… Ne dilersen onu yap… Bu yol, meşakkatlerini en başından göze alamayanlara göre değildir kardeşlerim." (s. 97-98)

Mevlânâ, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sohbetini baştan sona dinler. İbnü'l-Arabî, vahdet-i vücûd ve aşk konulu sohbetinde âdeta Mevlânâ'ya hitap ediyor gibidir. Ona göre vahdet-i vücûd felsefesinin temelinde yüzleşmek vardır. İnsanın kendisini, kendi nefsini tanıması ve buradan hareketle nefsiyle yüzleşerek zaaflarını iyi tanıyıp ona hakim olabilmenin yollarını araması gerekir. Şöhret, insanı zaafa uğratan bir afettir. İnsanın aklını başından alır ve nefsinin kucağına atar. Mevlânâ da Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in oğlu olarak şöhretin kucağında doğmuş ve yıllarca bu şöhretin ağırlığı altında yaşamıştır. Çocukluğundan itibaren Belh'ten Konya'ya uzanan yolculuklarda, ilim öğrenmek için gittiği Halep ve Şam'da babasının ilim ve irfanına duyulan sevgi, hürmet ve ihtimamla hem devlet ricalinden hem de ünlü âlimlerden ailesi ile birlikte ilgi görmüştür. İbnü'l-Arabî'ye göre Mevlânâ da Allah'tan gayrı ne varsa nefsini arındırmalı, ona teslim olmalıdır. Bir gönül ehli, nefsini aşkta öldürerek bir hiç haline gelip Allah'ta fâni olmalıdır. Ona göre Mevlânâ, hâlâ Allah'a karşı gelip kendi varlığına kıymet vermektedir. İnsanın tekâmül yolculuğunda kemale ermesinin tek yolu belâlara, musibetlere sabretmektir. Bu yola da, ancak zorlukları göze alanlar girebilir. Mevlânâ, İbnü'l-Arabî'nin sözleri

karşısında âdeta tutulur kalır, içinde bulunduğu durum sebebiyle hicap duyar. Utancından arkasına bile bakmadan süratle camiden uzaklaşır.

Mevlânâ, ertesi gün medresenin mescidinde gelir. O sırada yanına İbnü'l-Arabî'nin talebelerinden biri gelerek İbnü'l-Arabî'nin onu görmek istediğini söyler. Mevlânâ, lâyık olmadığı hâlde İbnü'l-Arabî tarafından çağrılmanın şaşkınlığını yaşar. Mevlânâ, bir köşeye oturur ve İbnü'l-Arabî'nin o günkü sohbetini dinler. İbnü'l-Arabî, o gün hitabetten bahsederek herkesin seviyesine göre konuşmanın zor bir iş olduğunu söyler. Sohbetin devamında yine vahdet-i vücûddan bahseder:

"... İlim, aşkla yoğrulduğu zaman yollar kısalır canlar. Biz kendimizi zora koşarken, nefis atının dizginlerini şeytanın eline veririz. Onlar da diledikleri yere gönül hoşnutluğuyla çekerler bizi. Ama bilin ki, doğrudan yana olan taraf değildir bu asla. Biz ben dedikçe, gerçekten ben demeye layık olan O'na haksızlık ve saygısızlık etmiş olmaz mıyız? O sebepten ilmi aşk çeşmesinden sulayabilmeliyiz. Vahdet-i vücûd'a ancak böyle eseriz. Zira âşık, maşukunda yok olandır. Onunla bir olandır. İstese de O'ndan başka varlık göremeyendir." (s. 101)

İbnü'l-Arabî, vahdet-i vücûda sadece ilimle ulaşabilmeyi düşünmenin işi zora sokmak olduğunu, ilmi aşkla yoğurduğun zaman ise tekâmül yolculuğunun kısalacağını ifade eder. O, insanın, nefsin heva ve hevesine uyarak "ben" dediğini ve bunun mutlak olan Allah'a karşı saygısızlık olduğunu belirtir. Ona göre âşık nefsini, benliğini öyle bir yok etmeli ki hiç mertebesine yükselerek maşukunda yani sevilende, Allah'ta yok olmalıdır. İbnü'l-Arabî sohbetine bir ara verir ve Mevlânâ'ya tebessüm ederek ona "*Hoş geldin Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*" der. (s. 101) Gözünün yollarda kaldığını söyleyerek onu niye bu kadar beklettiğini sorar: "*Gel hele, gel de bilişelim ey dost; gel aşkının güneşiyle, akıl kandilinin karanlıklarındaki ruhlarımızı aydınlat!...*" (s. 101)

Mevlânâ, Şam'da kaldığı son gece âlimler onu ziyaret eder. İbnü'l Arabî, orada bulunan âlimlere "*İkilikten kurtuluş nasıl olur kardeşlerim?*" (s. 106) diye

sorar. Mevlânâ, bu soruya şöyle cevap verir. "*İkilikten kurtuluş, yani Tevhid-i Hakikî, kişinin kendi varlığından sıyrılmasıyla olur Efendim.*" (s. 106) İbnü'l-Arabî bütün bu açıklamalardan sonra onlara birbirlerini, halkı, cümle yaratılmışı sevmelerini söyler ve onlara Şam'dan ayrılacak Mevlânâ'yı hiçbir zaman yalnız bırakmamalarını ifade eder.

Mevlânâ, Şems'in ruhundan aldığı ilhamla güç kazanarak onu Şam'da ısrarla ve iştiyakla aramaya devam eder. Gittiği evlerde, katıldığı meclislerde hem Şems'i sorar hem de halkı irşat eder. Mevlânâ artık yazdığı gazellerin altına kendi ismini değil, Şems-i Tebrizî'nin adını verir: "*Artık nice gazellerin altına kendi ismini değil, Şems-i Tebrizî ismini koyuyor, sevgilide bütün anlamıyla fena buluyordu.*" (s. 184) Vahdet-i vücûda ulaşan Mevlânâ, hücresine girdiği bir gece divitini alıp kâğıtlara yazmaya başlar. Şiirinin dizelerini yazarken Şems ile olan manevî yolculuğun sonuna geldiğinin idraki içinde gözyaşlarını döker:

"*Bu mısraları yazarken, ömründe hiç olmadığı kadar şiddetle ağlıyor, Şems'in ölümsüz olduğunu ve yanından asla ayrılmayacağını nihayet anlıyor ve yıllar süren sülûkunun da sonuna eriştiğini artık açıkça görüyordu. Şems görevini tamamlamıştır.*" (s. 184)

Serdar Özkan'ın *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanında vahdet-i vücûd, diğer eserlerden farklı olarak, Mevlânâ, Hz. İsa suretinde gösterilerek anlatılır. Fabio'ya rüyasında Mevlânâ'nın, Hz. İsa suretinde görünmesi ona bu iki insanın öz bakımdan aynı olduklarını ve bir olan Tanrı'dan geldiklerini gösterir.[443] Ona göre Hz. İsa ile Mevlânâ'nın Tanrı'sı birdir:

[443]Şefik Can, Mevlânâ'nın "*Bazan görünmeyen, gizli kalan, bazan görünen, belli olan biziz. Biz bazan müminiz, bazan Musa'nın dinindeyiz, bazan da hırıstiyanız. Bu gönlümüz, her gönlün örneği olmak için, her gün bir başka suretle görünür, kendini gösterir.*" dizelerinden oluşan rubâîsinde vahdet-i vücûdun sırlarından bir nükte olduğunu söyleyerek bir yorumda bulunur: "*Temelde bütün dinlerin haber verdikleri gerçekler birdir. Bütün dinler, insanlıktan, faziletten, doğruluktan, sevgiden bahsetmektedirler. Hiçbir dinde hırsızlık, adam öldürmek, yalan söylemek, ana babaya karşı gelmek, makbul sayılmaz. Bu sebepledir ki, en son peygamber olan Hz. Muhammed'in haber verdiği gerçekler,*

"*Benim için Mevlânâ ile İsa birdi. Özleri aynı özdü. Ruhları aynı kaynağa gitti. Kimbilir, belki de Mevlânâ'nın aslını bilmek buydu. Onun ruhunun kaynağını bulmak.*" (s. 88)

Fabio, Mevlânâ'nın türbesinde ona yol göstermesi için Tanrı'ya dua ve niyazda bulunur. Şems'in türbesinde bir ağacın gölgesinde uyuya kalır. Tanrı onun dualarını kabul etmiş ve bunu bir rüya ile göstermiştir. Fabio, hakikate ulaşmak için çıktığı manevi yolculukta Tanrı'nın ona Hz. İsa, Şaman gezgin, Hz. Musa, İslâm sofileri gibi dört dinin temsilcileri ile yol göstermesini anlamlı bulur. O, bu durumu bütün insanlığın bir olması ve insanlığın mutlak varlık Tanrı'da birleşmesi şeklinde açıklar. "*Özde birlik ve Tanrı hepimizin Tanrı'sıydı. O'na inananların ve inanmayanların, Tanrı benim için, benim ruhuma uygun bir yol çizmiş olmalıydı.*" (s. 97) Fabio'ya göre Hz. İsa'nın, Hz. Musa'nın, Hz. Muhammed'in Tanrı'sı aynıdır. Her birinin dininin farklı olması, onların farklı zaman ve toplumlarda çıkmasından kaynaklanır. Burada din bir amaç değil, insanı kendi özüne, daha sonra da kendi özünü tanıyarak Allah'a götüren araçtır:

"*İşte farklı devirlerde farklı bir yüzle görünse de, aslında tek bir din vardı. Çünkü tek bir hakikat vardı. Ve Tanrı'nın elçileri o tek dini farklı devirlerde, farklı toplumlarda, o devrin ve toplumun karakterine uyacak şekilde anlatmıştır*." (s. 98-99)

Fabio, yıllar sonra karşılaştığı bir ayetin "*Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız*", manasından hareketle her peygamberin bir elçi olduğunu ve her birinin Tanrı'yı temsil etmek bakımından bir olduklarına inanır: "*Onlar, kendilerini göndereni temsil ediyorlardı yalnızca ve onları gönderen de birdi.*" (s. 100)

---

kendisinden evvel gelen peygamberlerin haber verdikleri ile aynıdır. Onların hepsinde de Nur-i Muhammedî vardır. Hepsinde de Muhammed'in kokusu hissedilir. Bu nedenledir Kur'ân-ı Kerîm'de de: 'O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayıramayız' diye buyurulmuştur. (2/285)' " (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Rubâîler*, çev. Şefik Can, Kurtuba Yayınları, İstanbul 2008, s. 346.)

2.3.3. SEMÂ

2.3.3.1. Semânın Anlamı

İncelediğimiz eserlerin çoğunda semâ, vecde gelerek Hakk'a yönelme, bütün ruhuyla Hakk'ı hissetme şeklinde tasavvufî anlamında kullanılmış olup semâ, semâ etmek / yapmak şeklinde adlandırılır. Bununla birlikte semâ[444] ile ilgili olarak özel

[444]Semâ, *Kâmûs-ı Türkî*'de Arapça bir kelime olarak "*1. Mûsikî dinleme, çalgı cemiyetine devam. 2. Mevlevî dervişlerinin nây ve kudüm ve bir usûl-i mahsûsa ile dönerek icrâ ettikleri zikir ve âyin.*" anlamlarına gelir. Semâ ile ilgili olarak bir de semâ-hâneye yer verilir. Semâ-hâne, semâ ve Farsça hâne kelimelerinin birleşiminden oluşur. Kelimenin "*1. Mevlevî tekkesinin semâ icrasına mahsus vâsi divanhane 2. Alelıtlak tekkelerde zikir ve mukabeleye mahsus mahal.*" anlamlarına geldiği ifade edilir. (Şemseddin Sâmi, *age*., s. 734.) *Lûgat-i Nâci*'de Arapça bir kelime olan semâ, "*İşitme ve erbab-ı tarikatın suver-i mahsusada zikir etmesi, hususiyle Mevlevîlerin dönmesi.*" anlamlarına gelir. Semâhâne, "*Semâ edilen mahal*."; semâzen ise "*Semâ eden derviş.*" anlamına gelir. (Muallim Naci, *age*., s. 481.) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta semâya "*1. İşitme, duyma 2. Mevlevî âyinlerinde tarîkat mensuplarının cezbe hali ile ayakta dönmesi, zikretmesi.*" anlamları verilir. Semâhâne, "*Mevlevî tekkesinin semâ edilen geniş divanhânesi.*"; semâzen ise "*Semâ yapan, törenle dönen (Mevlevî)*" anlamına gelir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 934.) *Türkçe Sözlük*'te "*1. İşitme, duyma 2. Mevlevî dervişlerinin ney, nısfiye vb. çalgılar eşliğinde, kollarını iki yana açıp dönerek yaptıkları âyin.*" anlamlarına geldiği ifade edilir. Semâhânenin Arapça semâ ve Farsça hâne kelimelerinden oluştuğu, "*Mevlevî tekkelerinde dervişlerin semâ âyini yaptıkları özel bölüm.*" anlamına geldiği belirtilir. Semâzen ise Arapça semâ ve Farsça zen kelimelerinden oluşur ve "*Semâ âyininde dönen derviş.*" anlamına gelir. (TDK, *age*., s. 1727.) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde "*Mevlevî âyinlerinde dönmek, oynamak, güzel ses ve müzikle vecde gelmek anlamlarında bir terim*" olduğu ifade edilir. (İskender Pala, *age*., s. 412.) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'de semâ, "*Dinleme, işitme ve dinlenen ilâhînin veya bir müziğin etkisiyle coşup dönme.*" anlamına gelir ve semâ "*Allah'ı zikreden bütün bir kâinatı*" simgeler. Yazara göre meleklerin arşın etrafında dairevî dönüş yapması ile Allah'ı tespih etmelerinde bir uyum vardır. Dervişler de semâ ederken kâinatın ve meleklerin Allah'ı zikretmelerine "*insanî plânda*" katılırlar. Böylece kâinatla ilgisine maddî-manevî "*mensubiyet olgunluğu*" kazanan derviş, varlığın özünü ve aslını yeteneği ölçüsünde anlar. Semâ ile iç ve dış âlemin seyrinden sonra Allah ona tecelli eder. Semâda sağdan sola dönülür. Dönme sırasında sol ayak yerde sabit kalırken sağ ayak sol tarafa çark atılır. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 426-427.) Abdülbaki Gölpınarlı, semânın "*Musîkiyye uyup sağdan sola, hırkalıysa, sağ eliyle hırkasının yakasını tutup göğsünü biraz açarak, sol eliyle, bel hizasında, hırkanın sağ yanını, açılmaması için tutarak; tennûreliyse kollarını açarak dönmek.*" anlamına geldiğini ifade eder. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, s. 50.)

TDV İslâm Ansiklopedisi'nde semâ, "*Sûfînin zâhirî ve batınî şeyleri işitmesi anlaında bir tasavvuf terimi*" olarak tanımlanır. Semâ kelimesi aynı zamanda "*şarkı, nağme, mûsikî, raks*" manalarını da çağrıştırır. İlk sûfî yazarlar ise semâya "*sûfînin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması*" anlamını verirler. Daha sonraki dönemlerde semâ, "*daha çok ritimli ve âhenkli seslerin, mûsikî nağmelerinin dinlenilmesine hasredilmiş, sûfîlerin tertip ettiği mûsikî ve zikir meclislerine semâ meclisi*" olarak adlandırılmıştır. Semâ, onu işiten kişilerin mertebelerine göre çeşitli bölümlere ayrılır.

Semâ hakkında ilk risaleyi yazan Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî yazar ve semâyı avamın; zahitlerin, müritlerin ve tövbekârların; hakikat ve marifet ehli kişilerin semâsı olmak üzere üçe ayırır. Avamın semâsında, nefsânî duygular ön plândadır. Bu semâ, oyun ve eğlence hükmünde olup tövbe edilmesi gerekir. Zahitlerin, müritlerin ve tövbekârların semâsında nefis kirlerden temizlenir. Nefsi

kirlerden arınan kişi, havf, recâ, iştâk, zühd, sabır ve rıza gibi hallere ulaşır. Bu semâ ile kalplerdeki iç sıkıntısı gider. Kişi Allah'a itaat eden bir kul haline gelir. Hakikat ve marifet ehlinin semâsı ise ruhları huzur ve sükûna erdirir. Sûfîler, semâda aslolanın manayı dinlemek ve anlamak olduğunu belirtirler. Mana kalbe ulaştıktan sonra harekete geçen kalp ile vecd hali meydana gelir. Nefsine uyan kişi, semânın hakikî manasına eremez. *Kur'ân-ı Kerîm*, şiir, kaside veya mûsikî nağmelerinin etkisiyle oluşan vecd hali insanın organlarına yayılır ve raks olarak adlandırılan "*hareketli semâ*" meydana gelir. İlk sûfîler "*hareketli semâ*"yı "*eksik bir mertebe*" olarak görürler. Bu semânın sülûkun başında ve ortasında olanlar için caiz görüldüğünü belirtirler. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber'in mescitte rakseden Habeşlileri gördüğünde onları bundan sakındırmadığı ifade edilir. Sülûk yolculuğunun sonunda tekâmüle ulaşıp nefislerini her türlü hal ve duruma karşı terbiye ederler ve böylece güzel ses ve nağmeden haz alacak duyuları kalmadığından daima Hakk'ın huzurunda olma hali ile hareketsiz semâ yaparlar.

Cüneyd-i Bağdadî, semânın zaman, mekân ve ihvana muhtaç olduğunu ifade eder. Zamanla ilgili olarak semânın namaz ve yemek sırasında, kırgınlık ve düşmanlık hisleri içindeyken, kalbin huzur içinde olmasını engelleyen bir durum olduğunda yapılamayacağını belirtir. Mekânla ilgili olarak pis kokan ve çirkin manzarası olan yerlerde semâ yapılmamalıdır. İhvanla ilgili olarak zahit gibi görünüp zarafet ve rikkatten yoksun olanlar, semâyı inkâr edenlerin yanında semânın yapılmaması gerektiğini ifade eder. (Semih Ceylan, "Semâ" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 455-457.)

Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinde bir mizacından bahseder. Kimsenin kalbini kırmak istemeyen Mevlânâ, semâ yaparken ona çarpanları uzaklaştırmak isteyenlere uyarıda bulunarak kendisi yüzünden onlara bir şey söylenilmemesini, onlardan razı olduğunu ifade eder: "*Bir huyum var benim; hiçbir gönlün bana kırılmasını istemem. İşte şuracıktaki bir bölük halk, semâ ederken bana çarparlar. Bazı dostlar da onları men eder. Bu, bana hoş gelmez. Yüz kere söylemişimdir, benim için kimseye bir şey söylemeyin; ben razıyım ona.*" (s. 62) Semânın "*Tanrı ehli"*nin namazı olduğunu ifade eder*:* "*Padişahlar, savaşlarda bulunmayan şehir halkına, savaş erlerinin savaşını seyrettirmek, düşmanların başlarını nasıl kestiklerini, kellelerin meydanda nasıl yuvarlandığını, erlerin saldırısını, geri çekilişini, kaçışını göstermek için meydanda top-çevgen oynatırlar. Meydandaki bu oyun, gerçek savaşı göstermek için bir usturlaptır sanki. Tanrı ehlinin namaz kılması, semâ etmesi de buna benzer işte. Gizlilik âleminde kendilerine has olan Tanrı buyruklarına nasıl uyduklarını, Tanrının yapma dediği işlerden nasıl çekindiklerini göstermek içindir namazları, semâları. Semâda nağmeler inşa eden, namazdaki imama benzer; semâ, edenler de ona uymuşlardır. Nağmeci, ağır ırlarsa semâ da ağır olur, hızla ırlarsa semâ da hızlaşır. Bu da özden gelen, içten duyulan yap, yapma diye buyruk verenin buyruğuna uymayı gösterir.*" (Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, s. 117.)

Mevlânâ, dünya hayatında sevdiği üç şeyin semâ, şerbet ve hamam olduğunu belirtir. "*Biz dünyadan üç şey seçmişiz: Semâ, şerbet ve hamamı.*" (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 336)

Annemarie Schimmel, eserinde Mevlânâ'nın her hareketi semâ olarak gördüğünü belirtir. Ona göre kâinatta bulunan her şey semâ eder: "*O yüzden Mevlânâ için semâ ve müzik, Allah'ın o ilk hitabının tekrarı olur veya en azından onu hatırlatır; semâ, onu Allah'ın direkt yanındaki kaybolan cenneti geri getirmesi için gökyüzüne açılan bir pencere veya bir merdivendir.*" (s. 202) Yazara göre semâ, ancak bir sevgili olunca anlamlıdır. Zira güneş olmadan zerreler raksedemez ve zerreler yalnızlaşarak donarlar. (Annemarie Scihimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, çev. Senail Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 203.)

Şems-i Tebrizî, *Makâlât* adlı eserinde semânın çeşitlerinden bahseder. Ona göre haram, mübah ve farz olmak üzere üç çeşit semâ vardır: "*Tanrı erlerinde bu tecelli ve rüyet yani tanrısal belirti ve görüş, semâ (çalgılı zikir âyini) sırasında daha çok olur; onlar kendi varlık âlemlerinin dışına çıkmışlardır. Semâ, onları başka âlemlerden dışarı götürür, Hakk'a kavuşturur. Gerçi bir semâ vardır ki, o haramdır ve yasaktır; ama Tanrı erlerinin yaptığı böyle bir semâ haramdır demek büyük bir küfürdür. O, ilâhî coşkunlukla harekete geçmeyen el elbette cehennemde yanacaktır. Semâda yükselen eller ise elbette Cennet'e varacaktır. Bir semâ da vardır ki mübahtır.) Bu semâ riyazet ve perhizle yaşayan sofîlerle zahitlerin semâıdır ki, onlara gözyaşı, yufka yüreklilik getirir. Şüphe yok ki bunlar da cennete gireceklerdir. Bir başka semâ da, yapılması farz olan semâdır. Bu da hâl ehli*

erenlerin semâıdır. Biri de, Farz-ı ayn (yapılması Tanrı tarafından emrolunan) semâdır. Beş vakit namaz, Ramazan orucu nasıl farz ise, açlık ve susuzluk vaktinde yemek ve su ne kadar gerekli ise, bu semâ da hâl ehli erenlere o derece gereklidir. Çünkü onların yaşama zevkini arttırır. Semâ ehli erenlerden biri Maşrık'ta semâa başlasa, öteki Mağrip'te harekete geçer. Bunların, birbirlerinin hallerinden haberleri vardır." (Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 39.)

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a göre kendi nefsinin arzu ve istekleri ile meşgul olan halk için semâ haramdır. Semâ, Allah'ı arayan ve ona âşık olan, semâ esnasında Hakk'ı temaşa edenlere helâldir. Semâ âyini sırasında dönmek, tevhide işaret eden bir hareket olup derviş dönerken her tarafta Allah'ı görür. Sıçramak, yüksek bir âleme ulaşmaktır. Ayak vurmak, sâlikin nefsini kontrol altına almasıdır. Kol açmak, vuslata eren sâlikin sevinci ve kemaline, kötülüğü emreden nefsini yenmesine işaret eder. Semâda tevazu içinde bulunmak ibadet etmek gibidir. Çünkü yazara göre sâlikin semâ esnasında ayakta durması, eğilmesi ve yere kapanması Allah'a kulluktur. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 84-87.)

Nihad Sami Banarlı, semâya, "*İnsan vücudunun her zerresi ve her hareketiyle bir ibadet havasına girerek Tanrı'ya kanatlanması*" manasını verir. (Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s. 311.)

Şeyh Rüsûhüddin İsmail Bin Ahmed El-Ankaravî, *Mevlevîler Yolu* adlı eserinin sonunda "Hüccetü's-Semâ Risalesi" başlığı ile yazılan bölümde Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerine dayanarak onun semâyı câiz gördüğünü belirtir. Yazara göre semâ, rûhanîdir ve insanı Allah ile beraber kılar. Semâdan maksat "*Allah ile meşgul olmak*"tır. Hak âşıklarının semâsı bir oyun değildir. Semânın maksadı oyun olduğu takdirde yapılan semâ "fâsıklık"tır ve bu oyun sırasında alınana lezzet, "küfür"dür. (Şeyh Rüsûhüddin İsmail Bin Ahmed El-Ankaravî, *age*., s. 398.)

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* adlı eserinde Konya'yı anlattığı bölümde şehrin tarihî ve mimarî özelliklerinin yanında Mevlânâ'dan da bahseder. Mevlânâ'nın Şems geldikten sonra "*cezbe adamı*" olduğunu ve semâ yapmaya başladığını söyler. Ona göre semâ, "*dünyanın en güzel rakslarından biri*" olup "*mukaddesin iklimini zaptetmiş, orada hilkatin sırrını tekrarlayan bir bale*"dir. Yazar, dergâhlar kapanmadan kısa süre önce Konya'da izlediği Mevlevî âyinindeki semâyı anlatır: "*Karşımda kandillerin titrek ışığında dönen, değişen, süzülen, âdeta maddî varlıklarından ayrılan bu insanlar gerçekten aşk şehitleri olmuşlardı ve gerçekten musaffa ruh hâlinde iki yana açık kolları ve rıza ile bükülmüş kolları ile döne döne semâvata çıkıyorlardı.*" Yazar, akşam semâ âyininde izlediği insanları ertesi gün işlerini yaparken gördüğünde şaşırır. Çünkü o, akşam semâ edenlerin "*Rast'ın sert rüzgârında*" uçup gittiklerini düşünür. Yazar, ayrıca hakikatin sırrına eren bu insanların arasına katılamayıp o "neşveyi" bulamadığına üzülür. (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 152.)

Mehmet Kaplan, "Büyük Daire" adlı yazısında özellikle Şark medeniyetinde en sevilen şeklin kubbe ve daire olduğunu ve bu şekillerin dış âlemle ilişkiyi kesme, içe kapanma, murakabe, huzur ve sükûnun sembolü olduğunu belirtir. Devamında Yahya Kemal'in *İsmail Dede'nin Kâinatı* adlı şiirini yazısına alarak bu beytin Mevlânâ'nın temsil ettiği mananın güzel ve derin bir ifadesi olduğunu söyler: "*Şems-i Tebrîz hevâsıyla semâ üzre kemâl / Dâhil-i dâire-i bâl ü per-i monlâyız*" Aynı zamanda bu beyitten yola çıkarak semâyı anlatır. Semâdaki aslî hareket, insanın kendi etrafında dönüşüdür ve içerisinde pîrin olduğu bir daire vardır. İslâm düşüncesinin temelinde var olan semâ ve daire, mimarî ve diğer alanlarda da görülür. Yazara göre, insan yolunu ve kendisini kaybettiğinde onu, bir merkez etrafında dönen daire, Allah'a veya bir şeyhe bağlı olmak kurtarır. Semâda bir şeyh, dairenin bir noktasında oturur. Herkes onu gördüğü gibi o da herkesi görür. Böyle bir ortamda kaybolma korkusu olmadığı gibi birlikte hareket edildiği için "emniyet, huzur ve neşe" vardır. Yazar aynı zamanda beyitteki "biz" kavramına da işaret eder. Bu düşünce belli bir merkeze bağlı olma fikrine dayanır. Bununla birlikte "*birbirinden kopmuş, istikametini şaşırmış, her kımıldadıkça birbirine çarpan, birbirini ezen ve yaralıyan 'ben'ler yığını*"nın "*organik bir bütün*" oluşturmaz. İslâm düşüncesinin temelinde olan "*vahdet*" fikri ise "*toplayıcı, birleştirici ve bağlayıcı*"dır ve tesiri Mevlânâ ve Yunus Emre'nin "*bütün insanlığı içine alan büyük bir sevgi ve aşk dairesi*" şeklinde görülür. (Mehmet Kaplan, "Büyük Daire", *Türk Yurdu Mevlânâ Özel Sayısı*, Üçüncü Cilt, Temmuz 1963, s. 50-51.)

tanımlamalar da yapılmıştır. Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında "*kâinatın büyük mûsikîsinin büyük âhenginin bir ifadesi*" (s. 136), *İçimizdeki Mevlânâ* romanında "*kulun hakikate yönelip, akıla aşkla yücelip, nefsini terk ederek Hak'ta yok oluşu ve olgunluğa ermiş, kâmil bir insan olarak tekrar kulluğa dönüşüdür. Bütün varlığa, bütün yaratılanlara yeni bir ruhla, sevgi ve hizmet için dönüşü"* dür. (s. 14) Mevlânâ'ya göre ise:

"*Allah'ın 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' sualine rûh zerrelerinin 'Evet, Rabbimizsiniz' deyişlerinin sesini duymak, kendinden geçmek, Rabbine kavuşmaktır. Zerreler güneşin ışığında sûfiler gibi semâ edip dururlar fakat hangi nağmeyle, hangi vuruşla, ne biçim bir sazla semâ ederler kimsecikler bilmez. Semâ, gönüldeki gizli eserlerden bir selâm. Semâ, diri kişilerin canlarına rahat ve huzurdur. Bunun canında iki cihandan da dışarı çıkarsın, semâ âlemi iki âlemden de dışarıdadır. Yedinci göğün damı, yüce bir damdır amma semâ merdiveni bu damı da aşar, bu damdan da yücedir. Yüzleri kıbleye dönmüş kişiler bu dünyada da semâdadır, o dünyada da. Hele halka olup semâ ederek dönüp duranların ortasında Ka'be'de olursa…' diye anlatılmıştır. Semâ Hz. Mevlânâ'nın ilhamıyla oluşmuş ve gelişmiştir. Kemale doğru manevî bir yolculuğu bir gidiş-gelişi temsil eder.*" (s.25)

Birol Emil, "Yâ Hazreti Mevlânâ" adlı yazısında Mevlânâ'nın sanatın gücüyle yani semâ, şiir ve mûsikî ile Allah'a ve ebedîliğe ulaştığını belirtir ve bunu "*Müslüman Şark Mistisizmi"ne* getirilen bir yenilik olarak görür: "*Müslüman Şark'taki 'hikmet'in esası, Tanrı'nın birliği, onun kâinatta ve insandaki tecellisidir. Görünen her şeyin, her tecellinin arkasında Tanrı vardır. Mevlânâ 'kendisini gizlemiş, bizi öne sürmüş' diyor. Bu çokluk (kesaret) âleminde her şey bunun gibidir. 'Vizyon' vasıtasıyla ulaşılan 'hikmet', vahdete (Tanrı'nın birliği) varmak içindir. Ancak buna akıl, objektif ilim ve kitap yoluyla erişilemez. Bunun yolu sanattır ve sanatın en derin, en coşkun, en çok duygu ve heyecan uyandıran üç tarzıdır: Şiir, mûsikî, semâ… Müslüman Şark Mistisizminin bir tarafı olan 'istiğrak', 'vecd' ve 'cezbe' halleri, ki insanın kendini aşması demektir, (Batı felsefesinde 'transdans' denen durum) böyle doğar. Ve yine böyle Tanrı-kâinat-insan bütünlüğüne ulaşılır. İşte Mevlânâ'nın Müslüman Şark Mistisizmine getirdiği yenilik budur: Sanat yoluyla, söz, ses ve hareket vasıtasıyla Tanrı'ya ve ebedîliğe ulaşmak. O, Mesnevî'ye bunun için 'Dinle neyden …' diye başlıyor, (daha ilk iki kelimede 'Bişnev ez-ney…' söz yani şiir ile ses yani mûsikînin birleştiğini görüyoruz) ve semâ ederken de (hareket) ruhunun Tanrı'ya yükseldiğini hissediyordu. Çünkü Mevlânâ'nın icadı olan semâ, herhangi bir dans türü değildi. Hareketlerin, duruşların ve bükülmüş boyunların sembolizminden de anlaşıldığı üzere, bir çeşit ibadet vecdi içinde, rıza ve teslimiyetle, ruhun Allah'a doğru kanatlanmasıdır. Çünkü 'ezel bezmi'nde Tanrı ile 'hem-hâl' olan insan ruhu, o ruhlar âleminden koparak yeryüzüne indikten sonra ömrünce Tanrısını arar, hem bu ilâhî hicranı terennüm eder. Istırabı bundandır, ney bunun için inler, bu yüzden ayrılıklardan şikâyet eder. Mesnevî'nin ilk beyti bunu anlatır.*" Birol Emil, "Yâ Hazreti Mevlânâ", *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, haz. Vedat Genç, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s. 151-157.)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında ise semânın bir dans, semâzenin de bir dansçı olmadığına dair özellikle vurgu yapılır. Karen'in otelin kahvaltı salonunda gördüğü semâzen resmi dikkatini çeker. Semâzenin sağ ve sol elinin duruşunun ne manaya geldiğini daha önceden babasından dinlemesine rağmen şimdi hatırlayamaz. O sırada otele giriş yapan Mennan, Karen'i semâzen resmine bakarken görünce resimle ilgili onunla resme dair konuşmaya başlar. Karen, semâzenin kıyafetini dansçı kıyafetine benzetir. Semâ kıyafeti ile ilgili olarak mezar, mezar taşı gibi kavramları duyunca en nihayetinde semânın bir dans, semâzenin de bir dansçı olduğunu, her şeyin niye bu kadar ölümle ilgili olduğunu anlayamaz: "*Niye her şey ölümle ilgili? Sonuçta semâ bir dans, semâzen de bir dansçı...*" (s. 45) Mennan, ısrarla semânın bir dans, semâzenin de bir dansçı olmadığını anlatır:

"*Yok, yok, estağfurullah dans olur mu? Semâ bir dans değil, semâzen de bir dansçı...*" *Uygun sözcükleri bulmak için uğraştı. Şimdi semâ bir tür ibadet, yani namaz gibi...' yine toparlayamadı. Yani siz günah çıkartıyorsunuz ya... Hani kilisede... Rahibin huzurunda filan. Onun gibi bir şey.' Açıklaması kendisini de ikna etmemişti, yeniden denedi. 'Semâ ölümü anlatmaz, yaşamı anlatır aslında. Yani yeniden doğuşu. Günahlardan arınmayı, suretler âleminden, hakikatler âlemine geçmeyi... Semâ için meydana çıkan semâzenler tennurelerinin üzerine siyah bir hırka giyerler. İşte o hırka, semâzenlerin mezarıdır aslında.*" (s. 45)

Karen, ayrıca semâyı "dönmek" şeklinde ifade edince Mennan, Mevlevîlerin semâyı "dönmek" şeklinde anlatılmasını uygun bulmadıklarını, semâ etmek şeklinde adlandırdıklarını ifade eder. Karen, annesi Susan Hanım'ın semâdan dans diye söz etmesi karşısında aklına Mennan'ın semâya dans denmemesi gerektiğini anlatan sözleri gelir. Karen, annesi ile bir konuşmasında Mennan'ın bu sözlerini dikkate alarak ona "*Semâ mı demek istiyorsun?*" (s. 141) diye sorar. Susan Hanım, kızının bu hassasiyetine mutlu olur. Bu yönüyle babasına benzediğini, Poyraz Efendi'nin de semâya dans denmesinden hoşlanmadığını ifade eder: "*Babasının kızı. Poyraz da bozulurdu semâya dans demeye.*" (s. 141)

Aşk romanında semâ, Allah'ın zikredildiği, muhtevasında mûsikî ve duanın da olduğu "*rûhanî, manevî bir raks*", *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında aşk ve cezbenin tesiriyle vecd hâlinde dönmek ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında insanı zaman kaydından kurtararak Allah'a ulaştıran bir hakikat olarak anlatılır. Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında, incelenen bütün eserlerden tamamen farklı olarak, semâ için "dans etmek" (s. 106) tabiri kullanılır.

2.3.3.2. Semânın İlmî Olarak Açıklanması

Semânın ilmî yönden açıklaması *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında yer alır. *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında rehber, Tadoşiye semâyı ilmî yönü ile izah etmeye çalışır:

"*İlmi yönden tetkik edecek olursak; var olmanın temel şartı dönmektir. Varlıklar arasındaki müşterek benzerlik, en ufak zerreden en uzak yıldızlara kadar her birinin bünyesini teşkil eden atomlardaki elektron ve protonların dönmesidir. Her şeyin döndüğü gibi, insanoğlu da bünyesini teşkil eden atomlardaki mevcut dönmelerle, vücudundaki kanın dönmesiyle, topraktan gelip toprağa dönmesiyle tabii ve şuursuz olarak döner. Ancak insanı öbür varlıklardan üstün kılan şey akıldır. İşte biraz sonra göreceğiniz semâzenler varlıkların müşterek hareketine, semâyla beraber aklı da iştirak ettir*ir." (s. 25)

Tadadoşi'nin Mevlânâ'nın sandukası karşısında ruhunu saran manevî duygular, semâzenlerin gösterileri farklı bir boyut kazanır. O, semâzenlerin düzenli ve sistemli bir şekilde hiçbir bozulma olmadan semâ etmeleri karşısında hayretler içinde kalır. Rehbere semâzenlerin başlarının dönüp dönmediğini sorar. Rehber, bu konuyu tıbbî yönüyle bilimsel olarak açıklar:

"- Semâzen olana kadar bir tahta üzerine çakılmış çiviye ayak baş parmağını geçirerek aynı noktada dönmeyi öğrenirler. Başlarının dönmemesi ise aşk olarak açıklanabilir. Ancak bir doktor (K.B.B uzmanı) bilimsel olarak açıklamış.

Semâzenler dönerken başlarını yan tarafa otuz derece eğdikleri için iç kulağa etki eden basınç dolayısıyla baş dönmesi olmadığını, hatta bu hareketin baş dönmesi rahatsızlıklarında da uygulanabileceğini geniş ve bilimsellik olarak açıklamış, isterseniz detaylarını anlatan kitabı bulabiliriz? Semâzenlerin çark etme, kol açma, dilek tutma, çark olarak yürüme ve düz hat üzerinde sağa sola sapmadan ilerleme şeklindeki hareketlerinin, günümüzde kullanılan tıbbi yöntemlerle şaşılacak derecede benzerliği açıklanıyor. Semâ, ferdi bir hareket olup yerçekimi merkezi semâzenin vücudundan geçer. Semâ sırasında baş hareketlerinden kaçınılıyor, ense ve boyun adeleleriyle baş destekleniyor. Semâzen, semâ sırasında gözleri yarı açık olarak, ufuk çizgisi yerine geçen sol el baş parmağına bakıyor, semâdan önce fazla yemek yenmemekle, ayrıca hazmı zor gıdalardan kaçınılmaktadır. Semâ sırasında zikir yapılarak zihin uyuşukluğunun önüne geçilmektedir. Modern tıbbın tavsiye ettiği çarelerle, semâzenlerin hareketlerinin şaşılacak derecede benzerliği bize modern tıbbın yeni yeni tavsiye ettiklerini semâzenler bin yedi yüz senedir tatbik ediyorlar. Modern bilgilerle, yedi asırlık bilgiler tam bir mutabakat, tam bir paralellik gösteriyor. Semâ yedi yüz yıldır ispatlanmış, bilinen en eski vestibüler egzersiz programıdır." (s. 28-29)

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür romanında Şems, semâ ve mûsikî konusundaki açıklamalarından sonra Yunanlı bir matematikçi olan Pisagor'un, zamanında büyük yankı uyandıran nazariyesinden de bahseder:

"*Pisagor'a göre doğadaki her unsurun kendine ait bir anahtar notası vardı. Çünkü hareket eden her cismin az ya da çok bir ses çıkarırdı. Bu durumda tüm bu unsurlar müşterek bir bünye zarfında bir araya gelince ahenkli bir sesler bütünü zuhur etmekteydi. Büyük Matematikçi, aynı şekilde kürelerin de dönüşleri esnasında kendi ölçüt, menzil ve süratlerine göre dalgalı sesler çıkardıklarını söylüyordu. Bütün gezegenler, bir süre sonra başladıkları yere geldiklerine göre de ortada armonisi bir gün kesin olarak anlaşılabilecek büyük bir musiki vardı. Pisagor, Satürn'ü en pes nota olarak tahayyül eder, Ay'ın ise en tiz sesi verdiğini düşünürdü. Ademoğlu, yaşamında birtakım dar hudutlara tutsaklığı sebebiyle küçük gürültülere*

ve seslere öylesine dalmıştı ki gök cisimlerinin ritmik müziğini duyamamaktaydı." (s. 191)

Şems'e göre Pisagor, dünyanın yuvarlak olup hem kendi hem de güneş etrafında döndüğünü bilir, fakat bu gerçekleri sadece "bazı özel talebeleri"ne açıklar. Daha sonra bu açıklamalar "gizli öğreti" şeklinde nesilden nesile aktarılır. Böylece kilisenin tahakkümünden kurtulmak mümkün olur. Yazara göre en nihayetinde semâ vasıtasıyla zikir yapma, kâinatta zaten var olan bir düzen içinde kendini gösterirken, aynı zamanda uluslararası mahiyette manalar taşıyan bir yapıya sahiptir. Kâinat ve kâinatta bulunan en küçük zerre, Allah'ı zikreder. Güneşin merkezde olduğu bir düzen içinde gezegenler onun etrafında döner. Atomun içinde çekirdek ve onun etrafında dönen elektronlar vardır. Semâda da semâzenbaşının etrafında dönen semâzenler vardır. Ortada bulunan semâzenbaşı, güneşi ve atomun çekirdeğini, dönen semâzenler ise atomun çekirdeği etrafında dönen elektronları temsil eder.[445]

2.3.3.3. Mevlânâ'nın Semâya Başlaması

Mevlânâ, semâ etmeye, incelenen eserlerin çoğunda Şems'in gelişine bağlı olarak onun sevgi ve sohbet arkadaşlığında başlar. Şems gelmeden önce dergâhta müritleri ile ilgilenen bir şeyh, haftanın belirli günlerinde camide vaaz veren bir vaiz, medresede (üniversite) ders veren müderris (profesör), çeşitli konularda fetva verip müftülük yapan büyük bir âlim olan Mevlânâ, o zamana kadar hiçbir şekilde semâ yapmamıştır. Şems'in aşk ve cezbesine tutulup bütün varlığını ilâhî aşk kaplayınca vecd hâlinde kendinden geçerek semâ yapmaya başlamıştır.[446]

---

[445]Mehmet Bayraktar, "Semâda Anlatılanlar", *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, haz. Vedat Genç, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s. 53-54.

[446]Sultan Veled, *İntiha-nâme* adlı eserinin altmış dördüncü makalesinde "*pederim*" dediği Mevlânâ'nın semâ edip etmediğine dair bilgi verir. Mevlânâ'nın bülûğ çağından itibaren üç günde bir iftar ederek oruç tuttuğunu, Hz. Peygamber'in sünnetine riayet ederek geceleri sabaha kadar namaz kılıp evrad ü ezkâr ile meşgul olduğunu ve bu durumun Şems-i Tebrîzî gelene kadar böyle devam ettiğini, Şems gelmeden önce hiç semâ yapmadığını ifade eder: "*O zamana kadar ki kutbu'l-aktab Mevlânâ Şemseddin Tebrîzî, kendilerine yetişti. Onun hizmetine girmezden evvel hiç semâa şurû etmemişti.*" Sultan Veled'e göre Mevlânâ, Şems'i gördükten sonra onun mertebesinde birinin olmadığını anlayıp ona âşık ve mürit olur. Şems'in her emrini "ganimet" telâkki ederek içten bir sevgi

ile itaat eder. Şems bir gün Mevlânâ'ya semâyı işaret ederek şunları söyler: "*Semâa gel! Semâ et! Taleb ettiğin semâ ile artacaktır. Semâın halka haram olması, nefsin hevâsıyla meşgul olmalarındandır. Semâ ettiklerinde o mezmûm // mekrûh halleri ziyadeleşir. Semâ böyle kavme haram olur. Fakat Hakk'a âşık ve Hakk'ı talib olanlar, Hakk'ı talepten ibaret olan hallerini arttırır. Şüphesiz böyle kavme helâl olur. Artık onun emrine imtisâl ederek semâa başladı ve fi'l-hakîka, şeyhinin tarifi vechile halinin artmakta olduğunu gördü. Ondan sonra bütün ömrünü semâa mülâzemetiyle geçirdi ve semâı tarîk ve âyin edindi. Şimdi müridleri de şeyhlerine teb'iyetle semâ ederler. Şu ümidle ki o mütâbeât bereketiyle maksûd hasıl ola.*" (Hülya Küçük, *Küpten Sızan Sırlar / İntihâ-nâme-i Sultan Veled*, 1. Baskı, Ataç Yayınları, İstanbul 2010, s. 417.)

Sultan Veled, babası Mevlânâ'nın ilim, zühd ve takva ile geçen hayatından sonra Şems'in daveti ile semâya başladığını, semâda huzur, sükûn ve ferahlık bulduğunu belirtir. Müritler de semâ yapmaya başlar ve semâ tarikatin bir âdeti haline gelir: "*Şemseddin'in vusûlünden evvel, gece gündüz tâatle iştigal ederdi. / Aylarca yıllarca (uzun müddet) ilim ile, zühd ve takva ile meşgul oldu. / O makâmata bu çalışma sayesinde erişti. O yolu zühd ve takva ile katetti. / O hâlinde ona Hak'tan tevellîler vâkî olur, her dem Hak'tan yeni bir ders alırdı. / Vakta ki Şemseddin onu semâa davet etti. / Onun emriyle semâa başladığında halinin yüz derece tezayüd ettiğini gördü. / Artık semâ onun tarikati ve doğru yolu olmuştu. Semâdan gönlüne büyük inşirah ve inbisat hâsıl oldu. / Müridleri de semâyla meşgul oldular. Tâ ki o ıttılâ onlarda da husule gelsin. / Semâ şimdiye kadar tarikatın bir âdeti olarak kaldı ve yârânın ictimâlarına vesile oldu. / Hepsi de bundan fayda gördüler. Semâ ve raks tarîkatların âyini oldu.*" Sultan Veled'e göre semâ âşıklara doğru yolu gösteren bir rehber olup helâldir, âşık olmayanlara ise yol kesen eşkıya gibi olup haramdır. Âşıklar semâdan manevî lezzet alırlar. İç sıkıntısı ve darlıktan kurtularak gönül ferahlığı yaşarlar. Maddî âlemden sıyrılıp manevî âlemde şevk içinde semâ yaparlar. (Hülya Küçük, *age*., s. 419.)

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler* adlı eserinde Mevlânâ'nın giyim ve kuşamında olduğu gibi semâ usûlünde de Şems'e uyduğunu belirtir. Yazar, eserin ikinci bölümünün üçüncü faslında "Mevlânâ Hazretlerinin Semâsının Şöhretinin Sebepleri" başlıklı bölümde Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğunun babası Bahaeddin Veled ile olan safhasında onun yolundan giderek ders ve vaaz verdiğini, mücahede ve riyazetlerle meşgul olduğunu, Hz. Peygamber'in sünnetine bütünüyle uyarak namaz, oruç gibi ibadetlerle vakit geçirdiğini, fakat hiç semâ etmediğini belirtir. Yazara göre Mevlânâ, Şems ile karşılaştıktan sonra onun sevgililerin en yüksek makamında olduğunu görür ve ona tasavvufî manada âşık olur. Onun her söylediğini değerli bulur. Bu sebeple Şems'in "*Semâ yap, zira istediğini semâda daha fazla bulursun.*" buyruğuna uyarak semâ yapmaya başlar. Yazar, eserin Şems'i anlattığı bölümünde ise Mevlânâ'yı semâ yapmaya Şems'in teşvik ettiğini ve Şems'in semâ esnasında ona hakikatleri anlattığını ifade eder: "*Ondan sonra dışarı çıkıp Hudavendigâr Hazretlerini semâ etmeye teşvik etti, açıklaması çok geniş ve uzun olacak gerçekleri semâda ona anlattı. Semâdan sonra (Mevlânâ'nın) arkadaşlığı yalnızca Şemseddin'e tahsis etmişti.*" (Ferdun Bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., s. 43-150.)

Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri* adlı eserinde Mevlânâ'nın Şems gelmeden önce semâ yapmadığını belirtir. Şems'i gördüğünde onun velilik makamında yüksek bir derecede olduğunu anlar. Şems'in tavsiyesi ile semâ yapmaya başlar. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 84.)

Franklin D. Lewis, *Mevlânâ / Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı* adlı eserinde Mevlânâ'nın Şems ile karşılaştıktan sonra bir "*paradigma değişimi*" yaşadığını belirtir. Yazar göre bu değişim ibadet etmek ve vaaz vermenin ötesinde "*aşkın, Allah'la ilişkimizi neşeyle ve yaratıcılıkla kutlamayı içeren bir maneviyat-ötesiliğini*" ifade eder. Bu paradigma değişimi, Mevlânâ'nın, ahlâkî olarak şüphe ile karşılanan, birçok çevrede haram olarak kabul edilen semâyı yapmasına imkân sağlamıştır. Mevlânâ, Şems'ten öğrendiği semâyı kendi geleneğine uygun bir şekilde tatbik eder. (Franklin D. Lewis, *age*., s. 217-218.)

2.3.3.4. Mevlânâ'nın Semâ Etme Şekli

Mevlânâ'nın semâ ediş şekli, incelediğimiz eserlerde çoğunlukla belli bir şekil ve zamana bağlı kalmadan aşk ve cezbenin tesiri ile vecd[447] hâlinde olduğu

---

A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi* adlı eserinde Mevlânâ'nın "evrensel benlik"i elde edebilmek için vaaz vermeyi, medresedeki derslerini bıraktığını, toplumsal gruplarla ilişkisini keserek Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığını daha da kuvvetlendirdiğini ve bu ilişki çerçevesinde semâ etmeye başladığını belirtir. Yazara göre Müslüman bir âlim olan Mevlânâ'nın semâ yapmaya başlaması sünnî bir toplumu sarsar. Toplumsal kuralları altüst eder, fakat yine de Mevlânâ'nın hayatta kalması hayret verici bir durumdur. Yazar, müsamahanın olmadığı bir devirde Mevlânâ'nın hiçbir şey olmadan hayatını devam ettirmesini onun bütün insanlığı içine alan sevgisinin ona yapılan muhalefeti dengelemesine bağlar. (A. Reza Aresteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, Kitâbiyât, Ankara 2003, s. 47.)

Mevlânâ'nın semâya ne zaman başladığı ile ilgili olarak yukarıda isimleri zikredilen yazarların eserlerinde dile getirdikleri ortak husus şudur: Mevlânâ, Şems ile karşılaştıktan sonra onun teşviki ile semâ yapmaya başlamıştır.

[447]Arapça bir kelime olarak kaydedilen vecd, *Kâmus-ı Türkî*'de "*Kendini kaybedecek derecede aşk-ı ilâhîye dalma, istiğrak.*" (Şemseddin Sami, *age*., s. 1486), *Lûgat-i Naci*'de "*Halet-i zevk ü şevk, bî-hdî. Gam-nâk olmak, gussalanmak, evvelki manada (gelmek) maddesiyle kullanılır.*" (Muallim Naci, *age*., s. 923.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*1. Kendinden geçecek derecede dalgınlık. 2. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma. 3. Aşırı heyecan 4. Kederlenme.*", *Türkçe Sözlük*'te "*Sevgi ve heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme, esrime, vecde gelmek kendinden geçecek kadar coşmak, bir şey karşısında sonsuz heyecan duymak, esrimek. Vecde kapılmak coşmak, kendinden geçmek.*" anlamlarına gelir. (TDK, *age*., s. 2084.) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "*Bulmak. Sâlikin zorlaması, istemesi olmadan kalbe gelen hale vecd denir. Hakk'ın sırrına muttali olduğu zaman ruhun ulaştığı huşua denir. Bir başka tanıma göre vecd; zikrin tatlılığı hissedildiğinde, ruhun şevkin galebesine tahammülden aciz kalmasıdır.*" (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 520.), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde "*Yaptığını bilmeyecek derecelerde kendinden geçme. Tasavvufta istiğrak veya hal olarak da bilinir. Sûfî, murâkebe sonucunda vicdanî bir zevk coşkunluğuna sahip olur. Bu hale vecd denir. Vecd haline girebilmek için vecde gelmiş gibi görünmek ve göstermek caizdir. Vecd anında gövde boş bir saray gibidir. Dış dünya ile ilişkiler kesilmiştir. Artık his alemi yalnızca Allah ile meşguldür.*" şeklinde açıklanır. (İskender Pala, *age*., s. 486.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*iradesi dışında sâlikin kalbine ansızın gelip beşerî vasıflarından soyutlanmasına yol açan hal anlamında bir tasavvuf terimi*" olarak tanıtılan vecd, "*kasıt ve zorlama olmadan Allah'ın bir ihsanı şeklinde sâlike gelen ve onu kendinden geçiren manevî çarpıntı*" olarak tanımlanır. Allah'ın varlığını idrak ile kalbinde ondan başka hiçbir şeye yer vermeyen sâlikte 'çarpıntı' oluşur ve bu çarpıntı ile beşerî sıfatları ortadan kalkar. *Kur'ân-ı Kerîm*'de müminlerin, *Kur'ân*'ı Allah'tan korkarak vecd hâlinde okuduklarından bahsedilir. Hz. Peygamber'in ve ashabının ise *Kur'ân* okurken ve dinlerken vecd hâlinde olduklarına dair rivayetler vardır. Sûfîlere göre vecdin ilk çıktığı yer kalptir. Onlar "*Gerçek şu ki gözler kör olmaz, lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.*" (el-Hac 22/46) ayetini yorumlayarak üzüntü ve sevinç gibi duyguların kalp tarafından duyulması ve hissedilmesinin bir vecd olduğunu belirtirler. İlâhî emirle vecd hâlinde Allah'a yaklaşan kulda varidat ve tecelliler doğar. Vecd hali, insan bedeninde titreme, nâra atma, inleme, derin nefes alma, donup kalma, bayılma, sükûna erme şeklinde kendini gösterir. Onlara göre gerçek vecd, Allah'a ve Hz. Peygamber'e duyulan büyük aşk ve yüksek irade ile meydana gelir. Sufîlere göre dinî duygu ve heyecanlar 'tevâcüd', 'vecd' ve 'vücûd' şeklinde ortaya çıkar. Tevâcüd, "*irade ile vecde gelme*", vecd "*iradesiz vecde gelme*", vücûd ise "*vecdin en mükemmel şekline*" denir. İbnü'l-Arabî, tevâcüdün irade ile kazanılmış bir hal olması

anlatılır. Mevlânâ, Şems'in gelişinden sonra onunla yaşadığı sevgi ve sohbet arkadaşlığında onun Konya'ya gelişi, Konya'yı terk edişi ve ebediyen ortadan kayboluşu veya "şehit edilişi"nden sonra yaşadığı hasreti, hüznü, ızdırabı, sevinci, coşkunluğu, neşeyi vecd hâlinde semâ ederek anlatır. Yine kimi zaman bir kuyumcu dükkânının önünden geçerken altın varak döven usta ve çıraklarının çekiç seslerinden çıkan âhenkli ses ile, kimi zaman bir sohbet esnasında, kimi zaman oğlu Sultan Veled'in düğününde, kimi zaman Selçuklu Devleti'nin ünlü veziri Muineddin Pervane'nin sarayında düzenlenen semâ ve sohbet toplantılarında, kimi zaman bir cenaze töreninde aşk ve cezbeye gelerek vecd hâlinde semâ eder. Mevlânâ'nın semâ edişi[448] ile ilgili bilgiler en çok Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında yer alır.

---

sebebiyle güvenilmez olduğunu, vecdin ise Allah tarafından verilen bir hal olduğunu ifade eder. Ona göre vecd halini nefsini her türlü kötü huy ve alışkanlıklardan temizleyen kimse yaşar. Vecdin arka arkaya meydana gelerek sâlikin varlığını kaplamasına "galebe" denir. Vecd geçici, galebe ise kalıcıdır. Vecd, cezbe ve istiğrak hal tibariyle birbirine yakın anlamlar taşır: "*Vecdde kısmen de olsa kulun gayretinin bir payı söz konusudur. Cezbe vecde göre daha güçlüdür ve tamamen Allah vergisidir. Sûfîlere göre vecd, sâlikin halleri arasında kabul edilirken istiğrak sülûkunu tamamlamış ve velâyet mertebesine ulaşmış kişi için söz konusu edilir. Hakk'ın velisi olan kimse bazen ilâhî muhabbetin istilâsı altında sevgilinin müşahedesi kendini kaybederken (gaybet) bazen de ilâhî bir cezbe ile fenâ haline erer ve Hakk'ın zatında boğulur. Bu hal kişinin kendi beşerî varlığından sıyrılıp Hak ile birlik (vahdet) halini yaşamasıdır.*" Vecde hakim olma ile ilgili olarak âlimler çeşitli görüşler ileri sürerler. Kuşeyrî, bazı sûfîlerin vecdlerine hakim olabildiklerini söylerken İbnü'l-Arabî ise vecdin kendiliğinden vukubulması sebebiyle kontrol altına alınamayacağını ifade eder. Vecd halinin kısa sürmesi Allah'ın kuluna şefkat ve merhametinin bir göstergesidir. Çünkü vecdin uzun sürmesi hâlinde kul, güç yetiremeyeceği "vâridat ve tecelliler" ile karşılaşabilir. Bu durum da onun dünya ve ahrete yönelik görevlerini yapmasına engel teşkil edebilir. Vecdin sonunda "vücûd" yani Allah'ı bulmak vardır.(Semih Ceylan, "Vecd" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 583-584.) Mevlânâ'ya göre vecd ise "*Şevkin üstün gelmesini yüklenmekten ruhun huzursuzluğu"dur.* (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 302.)

[448]Mevlânâ'nın semâ edişi ile ilgili olarak Sultan Veled, *İbtidâ-nâme* adlı eserinde Mevlânâ'nın, Şems'in ebediyen ortadan kayboluşundan sonra ayrılığın acısıyla hiç durmadan feryat edip dönerek semâ yaptığını ifade eder: "*Gece gündüz semâa düştü; yeryüzünde gök gibi dönüp durmadaydı. / Sesi, ağlayışı Arş'a ağdı; feryadını büyük de duydu küçük de. / Gümüşü, altını çalıp söyleyenlere vermekte, neyi varsa hepsini onlara saçıp dökmedeydi. / Bir soluk bile semâ etmeden durmamakta, gece gündüz, bir soluk bile dinlenmemekteydi. / Bir derece ki, neşîdeler söyleyenlerden hiçbiri kalmamıştı ki söylemekten dilsiz sessiz bir hale düşmesin.*" (Sultan Veled, *age*., s. 74)

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler* adlı eserinde Mevlânâ'nın semâ usulünde Şems'e uyduğunu (s. 43), fazla semâ yapmasından dolayı orada bulunanların uykusunun geldiğini, fakat nezaketsizlik olur endişesiyle huzurdan ayrılamadıklarını belirtir. (s. 53) Yazar, Mevlânâ'nın semâya olan düşkünlüğünü onun Sultan Rükneddin ile arasında geçen bir hadise ile anlatır. Mevlânâ'nın müridi olan Sultan Rükneddin, kendisinden incinen Mevlânâ'dan özür dileme çaresi arar ve Emir Pervane'den yardım ister. Emir Pervane, bu halin çaresinin bir semâ meclisi düzenlemek olduğunu belirtir: "*Hudâvendigâr Hazretlerinin semâdan başka hiçbir şeyde gözü yoktur. Bu işin çaresi bir semâ tertip edip onu çağırmaktan ibarettir.*" (s. 104) Mevlânâ, Emir Pervane'nin Konya'nın ileri gelenlerini de davet ettiği bir yemekten sonra büyük bir heyecan ve vecd içinde semâ yapar. (s. 106) Pazarda dolaştığı bir gün bir Türk'ün tilki satarken Türkçe olarak "dilkü dilkü" diye

Aşk Peygamberi romanında Şems'in gidişi ile hüzne, kedere gark olan, kimseyle konuşmak, görüşmek istemeyen Mevlânâ, aşkını, hasretini, ızdırabını mısralara dökerek hissiyatını şiirle, semâyla anlatır. Dönemin matem elbisesini giyip yas tutan

---

seslenmesi karşısında dilkü kelimesinin onda çağrıştırdığı anlamın (Farsçada dil, gönül anlamında; kû da nerede anlamında kullanılır.) tesiriyle nara atarak döne döne semâ yapar. (s. 111-112) arkadaşları ile birlikte Celâleddin Ferîdun'un bahçesine gittiği bir gün uzun bir süre semâ yapar. (s. 13) Mevlânâ, verdiği fetvalar karşısında aldığı ücretin helâl olası konusunda büyük bir hassasiyet gösterir ve bu paranın helâl olması için semâ yaparken de olsa ona fetva için geldiklerinde onlara engel olmamalarını söyler: "*İstiğrak ve semâ hallerinde bile fetva getirdiklerinde arkadaşlar mürekkep ve kalemi hazır edip onun mübarek eline veriyorlardı. Hazret de onları okumaksızın doğru cevap yazıyordu.*" (s. 116)Mevlânâ'nın medresesinde düzenlenen bir toplantıda "*hararetli bir semâ*" olur. (s. 118) Yine bir gün bir semâ esnasında vecde gelerek kendinden geçer: "*Bir gün Hudavendigâr Hazretleri semâ esnasında hararetlenmişti ve acayip bir şekilde hareket ediyordu.*" (s. 127) Mevlânâ, Şems ile muhabbetini çekemeyenlerin kıskançlıkları ve düşmanlıkları sebebiyle gönlü incinerek Konya'yı terk eden Şems'in ardından bütün dostları ile ilişkisini keser, bir köşeye çekilerek kimse ile görüşmek istemez. Bir süre sonra Şems'in Şam'da olduğu haberini alınca neşe içinde (s. 151), Şems'in Konya'ya dönüşünden sonra da aşk ve şevk içinde semâ yapmaya başlar. (s. 157) Mevlânâ, bir gün kuyumculuk yapan Salâhaddin-i Zerkûbî'nin dükkânına girer. Salâhddin-i Zerkûbî'nin çekiç vuruşuyla çıkan sesin âhengiyle zevk ve şevk içinde semâ yapmaya başlar. (s. 157) (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr*, age*., s. 13-157.)

Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri* adlı eserinde Mevlânâ'nın menkıbelerini anlattığı bölümde onun nerelerde, nasıl ve ne kadar süre semâ yaptığına dair bilgiler verir. Mevlânâ, eserde, mekân olarak genellikle Muineddin Pervane'nin sarayında düzenlemiş olduğu, şeyhlerin ve âlimlerin de katıldığı sohbet meclisinde (s. 134-147-164-171-189-261-292-293-317-423-457-575), bunun dışında medresesinde (s. 137-167-216-285-458), Hüsameddin Çelebi'nin bağında (s. 162-208-351) ve evinde (s. 73), Şeyh Sadreddin'in zaviyesinde (s. 169), bir hücrede inzivaya çekildikten sonra (s. 219), Atabekiye Medresesi'nde posta oturma töreninden sonra (s. 271), Kiramana Hatun'un bağında (s. 281), Salâhaddin-i Zerkûb'un kuyumcu dükkanının önünden geçerken çekiç seslerinin ritminin âhengiyle (s. 351), Ilıca'da (s. 359), havuzdan çıktıktan sonra (s. 388), Salâhaddin-i Zerkûb'un cenaze töreninde; süre olarak gece gündüz (s. 127), üç gün üç gece (s. 150-395-458-575), geceden sabah ezanına kadar (s. 162), gündüzden gece yarısına kadar (s. 168), sabah erkenden gece yarısına kadar (s. 168), öğle namazından gece yarısına kadar (s. 88-271), yedi gün yedi gece (s. 336-387-388), gün doğumundan ikindi vaktine kadar (s. 351), kırk gün (s. 359), dokuz gün ve gece (s. 388), Cuma namazından sonra (s. 578); nasıl semâ ettiği ile ilgili olarak ise vecd hâlinde (s. 127-137-141-216-458), heyecan içinde (s. 137- 168-169-216-293), naralar atıp (s. 134-304), feryat ederek ve göğsünü açıp inleyerek (s. 73), bir an durup dinlenmeden (s. 336), dönerek (s. 351-512-522-548-), sohbet esnasında birdenbire (s. 575), ayaklarının çıplak olmasına aldırış etmeden (s. 575) semâ yaptığı anlatılmaktadır. (Ahmed Eflâkî, age., s. 73-575)

Mahmut Erol Kılıç, *Mevlânâ Üzerine Konuşmalar* adlı eserinde Mevlânâ'nın Şems ile görüştükten sonra semâ ettiğini ve onun semâsının belli bir zamanda belli bir kurala göre yapılan semâ olmayıp o anki vecd haline uygun olarak "kendiliğinden" vuku bulduğunu ifade eder: "*Şems ile mülâkatından sonra Mevlânâ'da apayrı bir tat oluşuyor. Semâ etmesi de bu devresine rastlar. Ama bunu da doğru anlamak gerekir. Mevlânâ'nın semâ etmesi kendiliğindendir. 'Hadi bu akşam semâ törenimiz var' deyip dönmeye başlamıyor. Bazen bir çekiç sesiyle olabiliyor bu kendiliğinden geçiş, bazen bir aşk meclisinde Ferüdiddin Attar'ın şiiri okunurken… Şems'in bir sözü aklına geldiğinde, 'Allah!' diye cezbeye gelip dönmeye başlayabiliyor. Şahitlerin naklettiklerine göre, Hz. Mevlânâ hiç durmayacakmış gibi dönermiş; iki saat, üç saat sürüyor belki dönüşleri.*" Yazar, dönme hadisesini ise şöyle açıklar: "*Derler ki, cezbe haline giren kişi ya anne karnındaki gibi bir toplanma tavrıyla büzüşür ya evrensel bir hareket olan dönme hadisesini meydana getirir yahut da baş sallama şeklinde bir hareket dizisi vuku bulabilir.*" (Mahmud Erol Kılıç, *age*., s. 157.)

Mevlânâ, âşıkların her gece semâ meclisi kurduğu Narlıbahçe'ye dahi gitmek istemez: "*Âşıklar onu sohbetlerine alamadılar, semâya girmedi, rebab dinlemedi, ney üfllemedi.*" (s. 15) Kudümlerin sesleri ortalığı inletse de, neyler feryat figan sesler çıkarsa da Mevlânâ, deli divaneye dönmüş bir hâlde her şeyden elini eteğini çeker. Mevlânâ, Şems'in yokluğunda çok acılar çeker. Aylar sonra Konya'nın Keçeciler çarşısına gelir. Uzun bir süredir onu göremeyen, onun özlemi içinde olan halk, koşarak Mevlânâ'nın ellerini sarılıp hasret giderirler. Halk arasında nara atıp, duygularını neyle, rebabla dile getirenler de vardır. Mevlânâ'ya hasret kalan halk, onu bulmanın süruru içinde mest olur. Âdeta bir âşıklar mahşerini andıran çarşıda Mevlânâ, semâ yapanlara bakarak şiir söylemeye başlar:

"*Mevlânâ uzun uzun 'dönenlere' baktı. Sonra sol eli feracesinin yakasında, anlatılmaz bir coşkunlukla okumaya başladı:*

İstemem ey gök kubbe bensiz dönme / İstemem ey ay, bensiz doğma / İstemem ey yer yüzü, bensiz durma / Bensiz geçme ey zaman, istemem!

Coşkunluk son haddini buldu. Mevlânâ'nın sesi miydi bu, yoksa Tanrı tecellisinin bir insandan belirişi miydi? Yer yerinden oynuyor, neyler inim inim inliyordu. O dedi:

Sen benimle beraberken / Hem bu dünya güzel bana / Hem o dünya güzel / İstemem bensiz kalma bu dünyada / O dünyaya bensiz varma istemem

Mevlânâ nefes almak için duracak olsa kalabalık dalga dalga dalgalanıyor ve bir ağızdan yalvarırcasına istiyordu:

-Söyle söyle!

/ Ne yazık bu yola rastgele girene / Sen ey gideceğim yolu bilen / Sen ey yolumun ışığı / Sen ey benim asam / Bensiz gitme istemem. / Onlar sadece aşk diyorlar sana / Oysa aşk sultanımsın sen benim / Ey kimsenin vehmine sığmayan dost / Bensiz gitme istemem" (s. 19)

Şam'dan gelen posta ulakları, Mevlânâ'ya Şems'ten bir mektup getirirler. Mevlânâ, büyük bir sevinçle yerinden fırlar ve vecd hâlinde semâ yapmaya, şiir söylemeye başlar. Bir ay süren dönüş yolculuğundan sonra Baha, Şems ve yirmi yoldaşı "Diyar-ı Rum"a gelirler. Şems'in geldiğini duyan Mevlânâ, yüzündeki keder izleri silinmiş aydınlık bir yüzle sevincinden semâ yapmaya ve şiir söylemeye başlar. Gönüllü münadilerin nidalarıyla Şems'in gelişini duyan Konya halkı, akın akın Gevhertaş evine gelir. Kalabalığın gittikçe arttığı bir ortamda Mevlânâ'yı kutlamak, onun sevincini paylaşmak isteyen insanlar, Mevlânâ'nın avluda semâ yaptığını görürler:

"*Avluda Mevlânâ, hâlâ âhenkli bir kuğu gibi, süzüle süzüle semâ ediyor… Başı sağ omuzu üzerine hafifçe düşmüş, gözleri kapalı, rengi bal mumu gibi sapsarı. Ve durmadan birbirinden daha ateş şiirler söylemede:*

Bir anda can geldi bağlara bağlar ışıdı / Bir anda açıldı baktı, bağlarda gözler / Bir anda bizde ne gam kaldı, ne dert kaldı ne keder." (s. 67-68)

Şems, Konya'ya döndükten sonra semâ ve sohbet meclisleri sık sık yapılır hale gelir. Sofa meclisleri genellikle Selçuklu veziri Muineddin Pervane'nin sarayında düzenlenir. Şems gidince Konya halkından el çeken Mevlânâ, şimdi ise aşk, şevk ve vecd hâlinde sabahlara kadar süren meclislerde semâ yapar, şiir söyler: "*Şems Konya'ya döneliberi artık bu semâ ve safa meclislerinin arkası gelmiyordu.*" (s. 74) Meclisteki herkesin teveccüh göstererek yer vermek istediği Mevlânâ, "*Âşıkların mezhebinde baş köşe, sevgilinin kucağıdır.*" (s. 108) diyerek Şems'in yanına oturur. Sonra karşı konulamaz bir arzu ile inleyen neyler eşliğinde şiir söylemeye, semâ yapmaya başlar: "*Uzakta bir ney inim inim inleyerek ona eşlik ediyor, insanlar ufalıyor, küçülüyor, havadaki ateş ortalığı kavuruyordu.*" (s. 108)

Konya halkının ona olan husumetinin geçmediğini onların gözlerindeki düşmanca bakıştan, kin ve öfkeden anlayan Şems, dediği gibi hiçbir haber bırakmadan bir daha dönmek üzere ortadan kaybolur. Şems'in gidişinden sonraki ilk

semâ toplantısı, o güne kadar yapılan meclislerin hiçbirine benzememiş, dur durak bilmeden devam etmiştir:

"*Ney üfleyenler uykusuzluktan, yorgunluktan baygın hale geldiler. Rebab çalanların kolu artık yay çekemiyordu. Ama Mevlânâ dur-durak bilmiyor, semâ etmiyorsa şiir söylüyor, şiir söylemiyorsa semâ ediyordu. Böyle akıl almaz bir çırpınış, ateş, yangın görülmüş şey değildi. Ortalığı bir velveledir sardı. Mevlânâ'nın yangını herkese de bulaştı.*" (s. 116)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'nın ilmin zirvesinde büyük bir âlim iken Şems ile "sohbete ve semâya kapandığı" belirtilir. Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, Şems'in şehadetinden sonra çarşıya yürüyüşe çıktığı bir gün kahırlı bir şekilde aşka ve cezbeye gelip Şekerciler Hanı'nın önünde semâ yapmaya başlar. Semâ, saatlerce sürer ve yere yığılır. Sultan Veled, onu sırtına alarak dergâha götürür:

"*Şems'in konakladığı Şekerciler Hanı'nın önüne geldiğimde birden aşka gelip semâ yapmaya başladım. Herkes etrafıma doluşup beni seyre dalan saatlerce süren semâdan sonra olduğum yere yığılmışım.*" (s. 195)

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Mevlânâ, Şems'in gidişi ile ızdırap hâlinde duyduğu bütün sesler ona acı ve elem verir. O da bu hüzün ikliminde kendi etrafında sönerek "dans etmeye" başlar:

"*Biraz kendini toparlayınca onunla dolaştığı yerlere gitti, ancak her anı canını acıtıyordu. Kuyumcu ustalarının çekiç sesi, nehrin sesi, her yer onu, hatırlatıyordu. Medreseye varınca doğada duyduğu seslerin müziğini ney ve davul çaldırarak dinledi, sonra vücudunu bir enstrüman gibi kullanıp dans etmeye başladı. Kendi etrafında dönüp dans ettikçe rahatladı.*" (s.106)

Aşk ve *Mevlânâ Çağırınca* romanlarında diğer romanlardan farklı olarak Mevlânâ'nın bir Mevlevî dervişi gibi semâ edişi anlatılır. *Aşk* romanında Mevlânâ ve Şems, uzun bir süredir semâ âyini yapmayı düşünürler ve hazırlıkları yaparak ilâhî aşka teşne olan herkesi âyine davet ederler. Âyini izleyenler arasında olan Sultan Veled, Mevlânâ ve dervişlerin semâ edişini anlatır:

"*Neyin sesi hafifleyince meydanda babam belirdi. Ölçülü, dikkatli adımlarla yaklaştı; usulca eğilip gelenlere selâm verdi. Onun peşi sıra, hepsi de babamın eski müridi olan altı derviş göründü; sikkeler, tennureler, destegüller kuşanmış olarak. Ellerini göğüslerinde kavuşturup destur almak için babamın önünde eğildiler. Üç kere meydanı devrettiler. Yeniden yükselen müzikle beraber dervişler tek tek dönmeye başladılar. Önce ağır ağırdı dönüşleri. Döndükçe hızlandılar. Hızlandıkça nilüfer çiçeği gibi kat kat açıldı etekleri.*" (s. 330)

Sultan Veled gördüğü manzaranın gurur verici olduğunu, her şeye bir eleştiri de bulunanların bile büyük bir beğeni ile izlediklerini müşahade eder. Daha sonra devrana Şems de katılır:

"*Dervişler aralarda dört selâm edip döndü. Devran sanki sonsuza dek sürdü. Sonra musiki kuvvetlendi; bir perde ardında çalınan rebabın sesi kudüme, kudümünkü neye karıştı. İşte tam o esnada, taşkın bir su gibi akarak Şems-i Tebrizî meydana çıktı. Diğerlerinden daha koyu renk bir tennure giymişti. Boyu her zamankinden uzun, bedeni daha bir ince görünüyordu. Kollarını iki yana açmıştı; sağ el yukarıya, sol el aşağıya bakacak şekilde.*

Şems görünmeyen bir girdaba yakalanmışçasına delice dönerken, müritler de ağır ağır peykindeyken, babam bir çınar gibi öylece duruyor, dudakları daimi bir duada kıpırdanıyordu. Muazzam bir âhenk vardı aralarında. Etrafımdaki insanların hayretten suspus olduklarını fark ettim. Şems-i Tebrizi'den nefret edenler bile bu füsunkâr sahneden etkilenmişe benziyordu." (s. 330-331)

Mûsikî yavaşladıktan sonra dervişler, birer birer dönüşlerini tamamlayarak semâya son verirler ve ardından orada bulunan herkesi selâmlarlar. Mevlânâ, herkese seslenerek şu konuşmayı yapar:

"*Dostlar, bu gördüğünüz âyinin ismi semâdır. Bugünden itibaren her asırda dervişler semâya duracak. Bir elleri göğe işaret ederken, öteki elleri yere dönecek ki, Hak'tan aldığımız her aşk zerresini halka taksim edelim.*" (s. 331)

Devran bittikten sonra seyircilerini müşahede eden Sultan Veled, onların izledikleri karşısında duygulandıklarını, beğendiklerini belirten hal, tavır ve hareketlerde bulunduklarını, Mevlânâ ve Şems'in saygı görmeye başladıklarını ifade eder. Sultan Keyhüsrev, semâ töreni bittikten sonra törene dair memnuniyetini ve tebriklerini sunmak için meydanın yakınına gelir şöyle hitap eder: "*Hepimizi tebrik ederim! Bize muhteşem bir akşam yaşattınız. Ayin içime işledi*." (s. 332)

Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında Mevlânâ, bir Mevlevî dervişi gibi semâ eder. Melek, Mevlânâ'ya görevini tamamladığını söyleyerek onu berzah âlemine geri götüreceğini ifade eder. Fakat Mevlânâ, Luna'nın ondan bir kitap yazmasını istediğini ve onun bu dileğini yerine getirmek istediğini belirtir. Melek ise Mevlânâ'ya *"Kitabınız ona elbette ulaşacak. Siz semâ edin yeter.*" (s. 184) der. Mevlânâ, rüyasının tesiriyle yorgun ve bitkin olsa da ruhu huzur bulur. Luna, "amca" diye hitap ettiği Mevlânâ'yı görmek için karakola gider. Karakola gittiğinde müdürün odasına alınan Luna, onun telâşlı hali ile karşılaşır. Müdür, Luna'ya Mevlânâ'nın kaldığı odanın kamera kayıtlarını izletir. Kayıtlarda Mevlânâ'nın kameraya bakarak Mevlevî dervişi gibi semâ yaparak ortadan kaybolduğunu ve geride sadece kıyafetlerinin kaldığını görürler:

"*Müdür bunları söylerken, amca kameraya doğru bakıyordu. Ve sonra kameraya doğru el salladı tatlı bir gülümsemeyle. Ardından bir elini havaya doğru kaldırdı, bir elini aşağıya doğru çevirdi ve ağır ağır dönmeye, semâ etmeye başladı. Kusursuz bir Mevlevi dervişi gibi. Döndü, döndü, dönüşü giderek hızlandı. Daha da*

hızlandı. Daha da. Eflatun ceketi bir pelerin gibiydi. Ve bir süre sonra o pelerin yere düştü. Amca içinden gitmişti. Yok olmuştu, aracıkta, kameranın önünde! Hiç olmuştu! Ceketi ise yerde duruyordu." (s.186)

Şems'in ebediyen ortadan kayboluşundan sonra Mevlânâ'nın, Şems'in döneceğine dair bir umudunun kalmadığı bir anda Salâhaddin-i Zerkûbî'nin kuyumcu dükkânının önünden geçerken usta ve çırakların altın varak döverken âhenkli bir ritim içinde çekiçlerinden gelen sesle aşk ve cezbeye gelerek semâ etmesi[449] *Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşk, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna, Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür, Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında anlatılır. Bununla ilgili olarak eserlerde Mevlânâ'nın semâ edişine dair tasvirler şöyledir: *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, bir mûsikî edası taşıyan bu sesleri duyunca kendinden geçer, "Hay!" diye bir nara atarak semâ yapmaya başlar:

"*Tik-tak, tik-tak, tik-tak… Meyvenin oluş anı, canın oluş anı, kâinatın oluş anı gibi bir an, bir küçük an. Demek ki, zaman gelmiş, Mevlânâ'nın bünyesinde yeni bir oluş o anda devrini tamamlamış, bütünleşmiş. Çünkü bir anda hissediyor ki, ruhundaki keder, o sonsuz bekleyiş, o bitmez tükenmez hasret sevince dönmüştür, bir bilinmez vuslatın içinde, bir belli hasretten kurtuluş gibidir. Bir yenilik, bir yeni düzen, bir yeni başlangıç, bir yeni bütünleme!*

Tik-tak, tik-tak, tik-tak… Oh bu ses. Bu sesteki davet bu sesteki uyarıcı kuvvet, müjde?" (s. 135-136)

[449]Abdülbaki Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*'in altıncı cildinde yer alan II. Gazeli, Mevlânâ'nın, Salâhaddin-i Zerkûbî'nin dükkânının önünden geçerken düzenli bir şekilde tekrar eden çekiç sesinden vecde gelerek semâ ederken söylediğini belirtir: "*Şu kuyumcu dükkânında bir definedir belirdi; ama ne şekil, ne mâna, ne de güzellik, ne de güzellik. / Ne de güzel kuyumcular çarsısı, ne de güzel Yakubların sırları; Yusuf'un canı bile aşkıyla Yakub'un coşkunluğuna tutulur da coşar, köpürür. / Aşkıyla yüzlerce Leylâ, Mecnun gibi bağlarını, zincirlerini koparır, bu ateşe karşı Eyyub sabrı bile zebun olur. / Altın dövüldü, Hak kaldı; bedeni altın varak gibi bir hal aldı; o kerûbî kuyumcu, tabaktaki mücevherler gibi kalakaldı. / Gel, âşıkı okşa; gerçeklere cansın çünkü, canın sıkılıyor, daralıyorsa vur münafıkın boynunu.*" (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr VI*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 6.)

Şems'in varlığı ile dolu olan Mevlânâ, bir güneş gibi olan Şems'in çekim alanına girer ve ona meftun bir âşık gibi onun etrafında döner:

"*O güzel gözlerini sonsuz bir vecd ile kapamış, başını yumuşak bir teslimiyetle sağ omuzu üzerine düşürmüş, çekiç vuruşlarının ahengine kapılarak döndükçe içindeki gam kıvanca dönüşmüş, önünde sonsuz imkânlar âlemi açılmış. Ferahlamış, huzurun içine gömülmüştü.*" (s. 136)

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında ritmin cazibesine kapılan Mevlânâ, semâ yapmaya başlar:

"İçerde varak yapmak için çekiçle altın dövmekte olan Kuyumcu Şeyh Salâhaddin ve çıraklarının çekiç darbelerinden çıkan sesleri duyan Hz. Mevlânâ, o hoş seslerin ahengi ile cezbelenir. (Allah tarafından manen çekilerek iradesi elden gider) ve vecd ile (kendinden geçip ilahi aşka dalarak) semâ etmeye başlar." (s. 79)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında diğer eserlerden farklı olarak Mevlânâ, Salâhaddin-i Zerkûbî'nin demiri döverken tezgâhından çıkan sesleri "evrenin yürek atışı"na (s. 404) benzetir ve o anda semâ etmeye başlar. Daha sonra Şems'in başlatmış olduğu semâya son şeklini verir.

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, Şems'in şehit edilmesinden sonra ızdırabından, yokluğunun acısından deli divane gezdiği bir gün kuyumcular çarşısına gelir. Kuyumcular çarşısında bir dükkânın önünden geçerken çekiç seslerinin ahenkli ritmine kapılır ve aşk ve cezbe ile semâ yapmaya başlar. Çekiç seslerinde "*Allah Allah*" sesleri duyar. Öğleden ikindiye kadar semâ etmeye devam eder.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında bu sahne, diğer eserlerden farklı olarak *Kur'ân-ı Kerîm*'den ayetler ile anlatılır. Mevlânâ, Kuyumcu Salâhaddin-i Zerkûbî'nin dükkânından gelen çekiç sesleri ile

kendinden geçer. O esnada aklına İlâhî bir nizam içinde bulunan kâinat gelir. Yasin süresinin 38.[450], 39.[451] ve 40.[452] ayetlerini okurken mâsivâdan elini eteğini çektiğini hisseder. Ruhen coşarak kendinden geçer ve semâ yapmaya başlar:

" *İşte böyle bir anda sağ ayağıyla vurdu ilk çarhı*. '*Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, üstün ve bilen Allah'ın kanunudur*.' "(38)

Başı sağ omzuna düştü yavaşça ve dönerken kollarını kaldırdı ağır ağır. Sağ avucu dua edercesine göğe, sol avucu ise Hakk'ın gözüyle görmeyi simgeleyerek yere bakıyordu. Bu aynı zamanda Hakk'tan dua vesilesiyle aldığını, halka dağıtmak, saçmak anlamına geliyordu.

'*Ay için de bir takım yörüngeler tâyin ettik. Nihayet o eğri hurma dalı gibi hilal olur da geri döner.*'(39)

Peşpeşe gelen çarhların her birinde, Allah'ı her yönde birden görme anlamı olduğundan, Mevlânâ sımsıkı yumduğu gözlerinin gerisinde, ruhunun uçsuz bucaksız mesafelerinde, zamanın ve mekânın tüm meselelerinden arınmış olarak yüzünü Yaratan'a çevirmişti.

'*Ne güneş aya erişebilir, ne de gece gündüzün önüne geçebilir. Hepsi belli bir yörüngede (felekte) yüzmektedirler.*'(40)" (s. 190)

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Şems'in gidişi ile hüzün içinde olan Mevlânâ, duyduğu her seste olduğu gibi kuyumcu ustalarının çekiç sesinde de Şems'i hatırlar ve bu sesleri bir mûsikî ritmi içinde algılayarak "*dans etmeye*" (s. 106) başlar. "Dans ettikçe" huzur ve sükûn bulur.

Sultan Veled'in düğününde Mevlânâ'nın semâ edişi, sadece Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında yer alır. Mevlânâ, Salâhaddin-i Zerkûbî ile olan sevgi

[450]"*Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri (düzenlemesi)dir.*" 36/38(Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 441.)
[451]"*Ayın dolaşımı için de konak yerleri (evreler) belirledik. Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur.*" 36/39 (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 441.)
[452]"*Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*" 36/40 (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age*., s. 441.)

dostluk bağlarını daha da kuvvetlendirmek için onun kızı Fatma ile oğlu Sultan Veled'i evlendirmek ister. Her iki tarafın da hüsnükabulü ile düğün hazırlıklarına başlanır. Gevhertaş evinde şahitler huzurunda nikâh merasimi yapılacağı sırada ney ve kudüm seslerini duyan Mevlânâ, büyük bir sevinç içinde semâ yapmaya başlar.

Mevlânâ'nın Salâhaddin-i Zerkûbî'nin cenaze töreninde semâ etmesi *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında anlatılır. Mevlânâ'nın Şems'ten sonraki hemdemi Salâhaddin-i Zerkûbî, on yıl süren sohbet arkadaşlığından sonra 1258 yılında vefat eder. O, vefat etmeden önce cenazesinin kabre davul, kudüm ve deflerle semâ yapılarak götürülmesini vasiyet eder. Mevlânâ da bu vasiyete uygun olarak cenaze töreninde semâ eder. *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, cenaze namazını kıldırır ve Salâhaddin-i Zerkûbî, yirmi hafızın okuduğu *Kur'ân* sesleri eşliğinde defnedilir:

"*Mevlânâ, baş açık, bağrı yanık semâ ediyor, naralar atıyor, el vuruyor. Kimsenin durup dinlenmesini istemiyor, sonsuz bir coşkunluk içinde bu törenin gerçekten bir ölüm değil, bir ayrılık değil, bir vuslat töreni, bir vuslat şenliği olmasına çırpınıyordu.*" (s. 190)

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Salâhaddin-i Zerkûbî, bir düğün şenliği içinde kudümlerin, neyzenlerin meşkleri ile semâ edilerek defnedilir.

2.3.3.5. Semâ Kıyafeti

Mevlânâ'nın semâ esnasında giyimi ile ilgili olarak *Aşk Peygamberi*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna, Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında onun özel bir kıyafet içinde değil, o anda üzerinde ne varsa öylece semâ ettiği anlatılır. Bunun dışında *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın semâ ederken bir yerde üzerinde ferace (s. 19) ve bir yerde de "başı açık" (s. 190) bir şekilde olduğu belirtilir. Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında ise berzah âleminden İstanbul'a gelen bir

gönül dostu olarak karşımıza çıkan Mevlânâ'nın semâ ederken üzerinde "*bir pelerin gibi*" olan "*eflâtun ceket*" (s. 186) vardır. Elif Şafak'ın *Aşk* romanında ise bu eserlerden tamamen farklı olarak Mevlânâ, bir Mevlevî gibi sikke[453], tennûre[454], destegül[455] giyinmiş olarak gösterilir: "*Onun peşi sıra, hepsi de babamın eski müridi olan altı derviş göründü; sikkeler, tennureler, destegüller kuşanmış olarak.*" (s. 330) Ayrıca Şems'in giydiği tennûrenin koyu renk olduğu ifade edilir. *Huzur*, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Bab-ı Esrar* romanında semâ kıyafeti, Mevlânâ'nın giydiği kıyafet olarak değil, Mevlevîlik tarikatı bağlamında semâ esnasında giyilen sikke, tennûre, siyah hırka[456] ve destar[457] olduğu anlatılır.[458]

---

[453]"*Damga, alâmet anlamına gelen söz, Mevlevî külâhının adıdır. Mevlevî külâhı, Mevlânâ yolunda oluşa, Mevlânâ'ya mensup bulunuşa alâmet olduğu için bu tabirle anılır. Sikke, tepesi, başa giyilen kısma nazaran pek az incelen ve boyu bir karış, üç parmak boyunda olan, dövme keçeden yapılmış, iç içe geçmiş, iki kat bir külâhtır. Rengi deve yünü rengindedir; koyu kahverengiye çalar. Daha açık renkli de olabilir. Evvelce tepesi, tabiî olarak sivriceymiş. Sonradan kalıplanması, hattâ ütülenip parlatılması âdet olmuştur.*" (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî…*, s. 52.)

[454] "*Tandır ve ocak hizmetlerinde giyilen elbise anlamına gelir. Kolsuz, yakasız, önü, göğsün aşağısına kadar açık, üst tarafı, bele kadar, bedene tam gelecek derecede dar, alt tarafı geniş bir elbisedir. Tennûre iki kısımdır: Hizmet tennûresi, semâ tennûresi. Hizmet tennuresini matbah canları giyerler; etekleri rahat adım atacak kadar geniş, semâ tennûresine çok nispetle dardır. Rengi siyah yahut koyu kahverengidir; yani kir göstermeyecek renktedir. Matbah canı bunla hizmet görür; üstüne deste-gül de giymez. Yalnız dışarıya çıkarken giyer; beline de, kılıflı bir maşa sokarak hizmete gitmiş olduğunu anlatmış olur. Semâ tennûresininse, etekleri gayet geniştir. Eteklerine üç parmak enliliğinde kalın bir kumaş dikilmiştir. Bu, tennûre açılınca, semâ-zen yavaşlasa bile hemen sönmemesi, yani kapanmaması içindir.*"(Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî …*, s. 53-54.)

[455] "*Mevlevî giyimlerindendir. Tennurenin üstüne giyilen yakasız, kolları düz ve dar, bele kadar gelen gömlektir. Sağ eteğinde, uçta, bir parmak uzunluğunda bir şerit bulunur ki bu, elifî nemedin gaytanına sokulur ve böylece, semâ ederken açılıp dalgalanmaması sağlanmış olur.*" (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî …*, s. 26.)

[456]"*Mevlevîlerde iki tür hırka vardır. Biri, sokağa çıkarken giyilir. Bu, yakasız, kollu, kolları ceket kolundan biraz daha geniş, fakat yukarısı ve aşağısı aynı ende, topuklara kadar uzun, beli dar olmayan bir üst giyimidir. Öbürü, resim hırkası adı verilen ve törenlerde giyilen hırkadır. Bu da yakasızdır; fakat kolları, üstü ve altı bir, gayet geniş, bedeni de düz ve çok geniş bir hırkadır. Kollar giyilmediği takdirde, eteğe yaklaşır, boy topuğa dek uzundur. Kollar giyildiği takdirde eller, öne kavuşturulursa kolların boyu, dizleri geçer, ikrar veren dervişe, hizmet müddeti bitip hücreye gireceği vakit, halifeye, halifelik verilirken hırka giydirilir.*"(Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî …*, s. 31.)

[457]"*Sarık demektir. Mevlevîlerde destâr sarmak, şeyhlerin ve halifelerin hakkıdır. Şeyh, seyyidse; yani Hz. Muhammed'in soyundansa yeşil, değilse beyaz destâr sarar. Halifeler ve çelebiler, dühânî, yani bakılınca siyah görünecek dercede koyu mor destâr sararlar. Çelebiler, destarı, altın sikke görünmeyecek tarzda sararlar; çelebi olmayanların destârlarının alt tarafından sikkeleri görünür. Mevlevîlerde destâr şekilleri şunlardır: Örfî, Cüneydî, Şeker-âvîz kafesî, Dolama. Örfî destâr, içine pamuk doldurulmuş, en az, yuvarlak ve üç parmak kalınlığında tülbentle aşağıdan yukarıya ve yarısı yukarıdan aşağıya doğru sarılır. Aralarında pek az bir açıklık da kalmış olur. Bu çeşit destâr, kavun tarzındadır; aşağısı ve yukarısı, ortasına nazaran daha dar, ortası kabarık ve geniş tarzdadır. Sultânü'l-Ulemâ'nın, Mevlânâ'nın ve Sultan Veled'in sandukalarındaki destârları örfîdir. Osmanlı*

Eserlerde sikke, mezar taşını; beyaz tennure kefeni; siyah hırka mezarı sembolize eder. Semâ esnasında siyah hırkanın çıkarılması, mâsivâdan sıyrılıp manevî olarak ilerlemeyi ifade eder.

2.3.3.6. **Mevlânâ'nın Semâ Etmesi İle İlgili Eleştiriler**

Mevlânâ'nın semâ edişine dair eleştiriler[459], *Aşk Peygamberi*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında yer

---

devrinde, Tanzimat'tan önce Şeyhülislâmlar ve Nâkibüleşraflar, örfî destar sorarlardı. Mezar taşlarında bunların çok güzel örneklerine rastlamaktayız. Cüneydî destâr, örfînin yarısı kadardır. Ve aunı tarzdadır. Mevlevî büyükleri edebe riayet ederek Mevlânâ'nın sardığı destârı sarmamışlar, Cüneydî destâr sarmışlardır. Huzurda, Ulu Arif Çelebi'nin ve eski Mevlevî erlerinin çoğunun sandukalarında, Cüneydî destâr vardır. Şeker-âvîz, alt tarafı bombeli ve şişkin, üstü daralan ve sikkeyle aynı kalınlığa gelen destârdır. Bu destâr, dar tülbent, iki parmak enliğine gelecek tarzda dört kat bükülerek, sağdan sola ve mukabil olarak soldan sağa doğru sarılır. Kafesi Şeker-âvîz, kafes tarzında sarılan destârdır. Dolama destârsa, dümdüz sarılan destârdır."(Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevî …, s. 25.)

[458]Abdülbaki Gölpınarlı, bu kıyafetlerin dışında semâ kıyafeti olarak elifî nemed ve hayderî / hayderîyeden de bahseder. Yazar, Elifî nemed'i "Ucu sivri ve elife benzetilen dört, beş parmak enliğinde yün bir kuşaktır. Kemer gibi, tennurenin üstüne, bele sarılır; beli bir buçuk kere kuşatır. Ucunda, beli iki kere kuşatacak kadar uzun gaytan vardır. Bu gaytanın ucu, bele uzanan kısma takılıp pekiştirilir; deste-gülün ipi de bu gaytana sokulur."şeklinde tarif ederken (Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevî …s. 27.) Hayderî / Hayderîyeyi ise "*Mintan üstüne giyilen yakasız, önü açık, bele kadar gelen kolsuz, düz bir yelektir. Omuz başlarında, omuzlardan iki-üç parmak aşağıya uzanan ve asıl kumaştan olan (ek değil) hilâlî bir parça vardır.*" şeklinde tanıtır. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî …*, s. 31.)

[459] Mevlânâ'ya göre dervişler, gönüllerinde mâsivâya dair ne varsa onlardan sıyrılmak ve Allah'a daha yakın bir kul olmak için semâ yaparlar: "*Dervişler vecde düşerler de Tanrıyı özleyişleri artsın, ahrete inanış sevgileri çoğalsın, gönüllerinden dünya sevgisi dağılsın, dünyaya gönülleri yabancı olsun diye semâ ederler.*" (Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, s. 224.) Mevlânâ, bazı âlimlerin semâyı yasakladığını bazılarının da caiz gördüğünü ve semâ yapan kişinin durumuna göre her ikisinin de doğru olduğunu ifade eder: "*Semâı bazı bilginler men etmiştir, bazıları caiz görmüştür ya; her ikisi de doğru. Nefse uyan, şehvetine kapılan kişiler, kibirle, gafletle semâa kalkarlar, ahret hallerinden haberleri yoktur; onların semâı, boşuna bir iştir, oyundan ibarettir. Onlardır, yaptıklarıyla azâba uğrayanların ta kendileri. Çünkü nefis ve şehvet dünyadandır, 'Dünya yaşayışı; boştur, oyundan ibarettir.' Şeyhlerin, muhiplerin semâına gelince: Bunlar, boş şeylerden, oyunlardan ter-temizdir; hattâ zahir ehlinin çalışıp çabalamasından da yücedir bunların semâı. Çünkü 'İşler, niyetlere göredir.' "* (Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, s. 224.) Mevlânâ'ya göre gönlünü her türlü kirden arındıran kişiye semâ helâldir: "*Havâssa semâ helâldir, çünkü her şeyden kurtulmuş bir gönül sahibidir onlar. Tanrı için sevme, Tanrı için nefret etme duygusu da her şeyden kurtulan gönüldedir. Benim sövüşümü yüz yıllık kâfir duysa imana gelir, iman eden duysa erenlerden olur-gider.*" (Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, s. 230.)

Yine Mevlânâ'ya göre semâ edecek kişinin kemale ulaşmış olması gerekir: "*Önce semâda olgunlaş, ondan sonra semâ yap. Nitekim ben, dün şekerimi burnuma tuttum, şekerden bir şey anlamadı; çünkü o anlamaya yetenekli değildi.*" (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 255) Bir gün Mevlânâ semâ ile ilgili eleştiride bulunan Konya halkına şöyle hitap eder: "*Yazık Konya halkına! Bizim zevkle dolu olan semâmızdan usanıyor ve alttan alta bizim aleyhimizde bulunuyorlar. Bizim bu güzel ve neşeli şeylerimiz hoşlarına gitmiyor. Sebâ halkı gibi Tanrı'nın nimetini inkâr ediyorlar. Bizi kötüledikleri de*

alır. *Aşk Peygamberi* romanında Keçeciler çarşısında toplanan bir grup insan, Mevlânâ'daki bu hal değişimini anlamakta zorlanır. İlim ve irfan sahibi büyük bir âlim olduğu hâlde semâ etmesi karşısında şaşkınlıklarını gizleyemez ve bu durumun "*ne idüğü belirsiz derviş*" Şems'in Konya'yı terk etmesi yüzünden olduğuna inanır. Onlara göre "*koca Mevlânâ*"nın medreseyi bırakıp matem tutması, onların zihnini allak bullak eden bir durumdur. Mevlânâ, o günden sonra az da olsa dost meclislerine gitmeye başlar. Baha, babasına, onun "*iki ateş hâlinde bekleyen gözlerine*" bir müjdeli haber verememenin ezikliği içindedir. Zira Şems'ten hâlâ bir haber yoktur. Mevlânâ, o gecenin sabahında yazdığı gazeli söyleyip semâ eder:

"*Kusuruma bakmayın benim dostlar, / Bağışlayın beni / Ben davullara, bayraklara heves etmeyen / Bu padişahın yoluna düşmüşüm! / Deli divane olmuşum / Gel uzaklardan yürüyen / Bir adam gibiyim ben / Çok uzaklardan geçen / Bir hayal gibi / Ama yok sayılmam hani / Var olan bir şeyim ben! / Evet… Böyle okuyor, ağır ağır semâ ediyordu.*" (s. 21)

Süryanos'un katıldığı bir semâ meclisinde, dostların halka halka oturup Mevlânâ'yı bekledikleri sırada orada bulunan Ahi Ahmed, "*bir eşek yükü*" kitap okuduğunu, fakat hiçbir yerde semânın helâl olduğuna dair bir bilgiye rastlamadığını ifade eder. Süryanos, Ahi Ahmed'e, kitapları "eşekcesine" okuduğu için hakikati

---

kulağıma geliyor." Mevlânâ, yaptıkları kötülükler sebebiyle Konya halkının perişan bir hale düşeceğini, mallarının ve mülklerinin harap olacağını söyledikten sonra bu yoldan tövbe yolu, onları ve ailelerini yüceltme yolu ile kurtulacaklarını ve böylece Konya'nın bayındır bir hale geleceğini ifade eder. Devamında da o dönem insanının semâyı seven zevk ehli olacağını belirtir. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 253.)

Şefik Can, semâ ve mûsikî konusunda Mevlânâ'nın semâ ile bir ilgisinin olmadığını, semâ âyinlerinin Mevlânâ'dan sonra yapıldığını iddia edenler ile Mevlânâ'nın mûsikî ve semâya düşkünlüğünü dile getirerek onun "reformcu" olduğunu söyleyenlerin görüşlerinde "hatalı" olduklarını, bu görüşleri iddia edenlerin Mevlânâ konusunda önde gelen kaynak eserleri okumadıklarını belirttikten sonra Mevlânâ'nın *Kur'ân* ve sünnetin esas olduğu bir hayat yaşadığını ifade eder. (Şefik Can, *Mevlânâ / Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013., s. 266.)

Ahmed Eflâkî, Şems geldikten sonra semâ etmeye başlayan ve vaktinin çoğunu Şems ile geçirmeye başlayan Mevlânâ'nın Konya halkından bazı insanlar tarafından eleştirildiğini ifade eder. Yazar, bu insanları "*hayli şeriat müptedileri ve tarikatten kovulmuş münkir, kıskanç, kendine tapan ve kendini beğenen, kalbi kör ve kibirli basiretsizler*" olarak tarif eder ve bu insanların Mevlânâ'yı "Yazıklar *olsun! Böyle nazlı ve bilgin bir şehzade birdenbire delirdi. Semâ, riyazet ve açlıktan aklını kaçırıp deli oldu*." diyerek eleştirip dedikodu yaptıklarını anlatır. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 127.)

göremediğini söylediği esnada Mevlânâ meclise girer ve Hüsameddin Çelebi onun söylediklerini yazmaya başlar:

"*Semâ bir uyanıştır. Fakat zindanda uyanan elbette zindandadır ve uyanmayı istemez. Gülbahçelerinde uykuya dalana gelince… Uyanırsa zevki artar, belki de korkulu rüyalardan kurtulur. Kendi aslını görmeyen, ay yüzlü sevgiliyi seyredemeyen kişiye, musikinin tefin ne faydası var? Musiki, düğün, dernek yerine olunca güzeldi, matem evinde değil…*" (s. 239

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Şems, Mevlânâ ile sohbet hâlinde iken yanlarına gelen Kerra'yı âyine davet eder. Daha önce böyle bir şeye şahit olamayan Kerra, âyinin ne olduğunu sorar. Şems ona şöyle cevap verir:

"*Rûhanî, manevî bir raks düzenleyeceğiz. Daha evvel hiç görmediğin türden bir âyin bu. Müzik ve dans ve dua olacak. Hep beraber aşkla Rabb'i zikredeceğiz."* (s. 328)

Kerra Hatun'un, Mevlânâ ve Şems'in düzenleyeceği semâ âyini ile ilgili olarak kaygıları vardır. Zira büyük bir âlim olan Mevlânâ'nın itibarı, bu tür şeylerle zedelenebilir. Şems ise Kerra'nın endişelerini gidermeye çalışır:

"*Mevlânâ Kerra'ya endişelenecek bir durum olmadığını, âyini Şems'e uzun zamandır düşündüklerini belirtir: 'Sen merak etme Kerra' dedi Mevlânâ. Şems'le bu meseleyi uzun zamandır düşünürdük. Dönen dervişlerin raksını icra edeceğiz. Adı semâdır. İlâhî aşkı arzulayan herkes davetlimizdir. Hazırlıklara başlıyoruz. Bundan sonra her gün sarılacağız.*" (s. 328)

Âyini izleyenler arasında bulunan Sultan Veled, semâ esnasında görülen manzaranın büyüleyici ve gurur verici olduğunu belirtir. Şeyh Yasin gibi her şeye eleştiride bulunanların ve Şems'ten nefret edenlerin bile büyük bir beğeni ile

izledikleri bir âyin olur. Kerra, Mevlânâ'ya büyük bir âlim olduğunu böyle şeylerle itibarının zedelenebileceğini endişeli bir şekilde ifade eder*:*

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Konya halkı, dinî törenler sırasında mûsikî icra edilmesinin ve semâ yapılmasının yasaklanmasını talep etmek için Baş vezir Muineddin Pervane'nin yanına gider. Muineddin Pervane bu konunun tartışılması için saraya müftüleri, emirleri, şeyhleri, âlimleri, Şems'i ve Mevlânâ'yı davet eder. Tartışma sırasında şeyhlerden biri "*mistik raksın*" şeriata aykırı olduğunu dile getirir. Baş vezir, mûsikî eşliğinde semânın dinde bir yerinin olup olmadığını sorar. Bu kez sözü mollalardan biri alır ve deve yükü ile birçok kitap okuduğunu, buna dair bir bilgiye rastlamadığını belirtir. Mevlânâ da mollaya "*O hâlde dostum, bütün bu kitapları onları taşıyan deve gibi okumuşsun.*" (s. 172) şeklinde mecliste bulunan herkesin gülerek karşıladığı bir cevap verir. Sadreddin Konevî, ondan semânın yasaklanması konusunda destek bekleyen medrese hocalarına şöyle cevap verir:

"*Bana inanıyorsanız, Mevlânâ'ya birazcık saygınız varsa bu işe müdahale etmeyin, velilerden yüz çevirmek uğursuzluk getirir. Velilerin bu türlü halleri peygamberlerin sünnetler mesabesindedir. Allah'ın işareti olmadan onlardan bir şey sadır olmaz.*" (s. 242)

Mevlânâ, bir gün Sadreddin Konevî ve mollalar ile birlikte Meram bağlarına gezmeye çıkar. Bir süre sonra gruptan ayrılarak bir değirmene gider. Mevlânâ'yı aramaya gidenler onu değirmen taşı üzerinde semâ ederken bulurlar. Mevlânâ, semânın manevî yönüne işaret ederek orada bulunanlara değirmen taşının *"Allah hakkı için Sübbûh, Kuddûs"* (s. 242) dediğini belirtir. Sadreddin Konevî ve Kadı Sirâceddin de değirmen taşından '*Sübbûh, Kuddûs*' sesinin geldiğini ifade ederler.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında yazar, Umurbek karakteri ile semâya dair ilgili eleştirileri dile getirirken Şerafaddin Lala ile de bu eleştirilere cevap verir. Umurbek, Şerafeddin Lala'ya yazdığı mektubunda

Şems'i, Şems ve Mevlânâ ilişkisini eleştirirken semâya da değinir. Mevlânâ'nın âdeta gönüllü olarak Şems'e teslim olmasını, ilim ve irfanıyla herkesin kabul ettiği büyük bir âlimin her şeyi bırakarak onunla sohbet etmesini, semâ yapmasını anlayamaz:

"*Ya Mevlânâ Hazretleri'ne ne oluyor da, bu dervişin tüm emirlerine böylesine gönülden teslim olabiliyor? Neden daima biraz meczuban taifeye meylediyor? İlim zirvesindeyken, kitaplarını ve babasının emaneti medreseyi bırakıyor da meçhul bir zatla sohbete ve 'semâ'ya kapanıyor.*" (s. 126)

Umurbek, semâ konusunda eleştirilerde bulunurken semânın İslâm dinindeki yeri ile ilgili olarak hangi âyet ve hadisten hareketle ve neye dayanarak böyle bir şey yapıldığını Şerafettin Lala'ya sorar:

"Bu *semâ da nereden çıktı? Bir İslâm âlimine çalgı eşliğinde el çırpmak, çarh vurmak yakışır mı? Nerede duyulmuş, nerede görülmüş? Hangi ayetten, hangi hadisten devşirilmiş? Güya Şems buyururmuş ki, 'Semâ ediniz, Hakk'ı isteyen ve O'na âşık olanlar semâ ettikleri zaman aşkları ve manevî halleri çoğalır.*" (s. 126)

Umurbek'e göre bir kişinin manevî derecesi, ancak namaz kılmak, *Kur'ân-ı Kerîm* okumak, zikir yapmak, iyiliği emredip kötülükten men etme gibi dinin temel ibadet ve inançları ile yükselir. Mevlânâ ise semâda Allah'ın tecelli ettiğini söyleyerek önemine işaret eder:

"*Allah'ın tecellisi, Allah erlerine semâda daha çok vaki olur. Semâ edenler kendi varlık âlemlerinden çıkmışlardır. Semâ onları maddi dünyadan sıyırır, Hakk'ın likasına ulaştırır.*" (s. 126)

Umurbek, Mevlânâ'nın söylediklerinden semânın, *Kur'ân-ı Kerîm* ve zikirden üstün olduğunun anlaşılacağını belirterek bu manevî yola baş koyduklarını, nefisle mücadele ve ona hakim olma konusunda nice zorlu yolları tarikat adabının

gerektirdiği halvet ve riyazetlerle aştıklarını sitemkâr bir edayla ifade eder. Mevlânâ'yı, halktan, kitaplardan, vaazlarından ayıran Şems'e karşı uyarmalarını ister.

Şerafettin Lala, Umurbek'e yazdığı mektupla semâya dair eleştirilere bir cevap verir. O, semânın bir hakikat olduğunu bu sebeple kimseyi incitmemek gerektiğini ifade eder. Şerafeddin Lala'ya göre semâ ruhta aşk ateşini yakacak bir vesiledir. İnsanın kalbine ibadetin ve zikrin neşesini, lezzetini duyurur. Semâyla coşan gönülle namazlarda nice mesafeler kat edilir. Şerafeddin Lala, Umurbek'e semâya dair bu bilgileri Mevlânâ ve Şems'in hizmetinde bulunan Sultan Veled'den öğrendiklerini belirtir.

2.3.3.7. Kadınların Semâ Etmesi

İncelediğimiz eserler içinde kadınların semâ etmesi[460] ile ilgili olarak Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın, Cuma gecelerinde kadınlar için sohbet ile semâ düzenlediği ve Konya'nın "soylu hanımları"nın bu geceleri büyük bir iştiyakla bekledikleri anlatılır. Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında kadın ve erkeklerin birlikte hiçbir zaman semâ etmedikleri, kadınların kendi aralarında semâ ettikleri belirtilir. Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Mevlânâ, kadınlar için semâ âyinleri düzenler ve bu âdetin "*sûfî bacılar*" tarafından devam ettirilmesini tavsiye eder.

[460]Kadınların semâ etmesi ile ilgili olarak *İbtidâ-nâme* ve *Mevlânâ ve Etrafındakiler*'de herhangi bir bilgi bulunmazken, Ahmed Eflâkî bu konuda bazı rivayetler nakleder. Bir rivayete göre, Konya'nın bütün hanımları her cuma akşamı sultanın naibi Emineddin Mikâil'in hanımının evinde toplanırlar. Mevlânâ'nın nezdinde özel bir yeri olup "şeyh-i havâtîn" (hanımların şeyhi) diye hitap ettiği bu hanımdan Mevlânâ'yı toplantılarına davet etmelerini isterler. Mevlânâ, akşam namazından sonra bu toplantılara katılır. Halka şeklinde oturan kadınların ortalarına oturur. Kadınlar, Mevlânâ'nın üzerine gül yaprakları dökerler. Mevlânâ da güller içinde gece yarısına kadar onlara sohbet ve nasihat eder. En sonunda kadın neyzenler çalmaya başlar ve Mevlânâ, semâ etmeye başlar. Öyle ki semâ eden bu topluluk, "başlarını ayaklarından ve külâhı başlarından ayırt edemez" bir duruma gelir. Ahmed Eflâkî, rivayetin sonunda böyle bir halin hiçbir peygamber ve velî zamanında vuku bulmadığını, sadece Hz. Peygamber'in, yanına gelip İslâm dininin hükümlerini soran Arap hanımları irşat için onlarla sohbet ettiğini ve bu durumun ona özel olduğunu ifade eder. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 389-390.) Başka bir rivayette ise Nizam Hatun adında "velîye" bir hanımın evinde düzenlenen semâ toplantısında Mevlânâ'nın, dostları ile üç gün üç gece semâ ettiği ifade edilir. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 456-457.)

2.3.3.8. **Mevlevî Âyini**

İncelediğimiz eserler içinde Mevlânâ'nın vefatından sonra ondan ilham alınarak Mevlevîlik tarikatı içinde belli bir âdap ve erkâna göre düzenlenerek geliştirilen Mevlevî âyinini[461] anlatan romanlar da vardır. Bu romanlar, *Huzur*,

[461]Sözlüklerde Farsça bir isim olarak kaydedilen âyin, *Kâmûs-ı Türkî*'de "*1. Resm, âdet, kânun, de'b, usûl 2. Merasim-i mezhebiyye.*" (Şemseddin Sami, *age*., s. 23), *Lûgat-i Naci*'de "*Resm, âdet, görenek, erbab-ı tarikatın tekkelerde icra ettikleri usûl: Âyin-i Mevlevî ve tarz-ı usûl, âdap*" (Muallim Naci, *age*., s. 15.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta Farsça bir isim olarak geçen âyin, "*1. Merasim, tören 2. Alevîlerin içki sohbetleri. Âyin-i Mevlevî: Mevlevî âyini, Mevlevîlerin dönerek ney ile yaptıkları âyin.*" (Ferit Devellioğlu*, age*., s. 55.) şeklinde yer alır. *Türkçe Sözlük*'te "*1. Dinî tören 2. Mevlevî tekkelerinde okunan ağır bestelerin biçimi.*" anlamları verilir. (TDK, *age*., s. 160.) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "*Tören, merasim, usul. Usul ve ibadet tarzı. Zikir ve semâ esnasında okumak ve mutripte çalınmak üzere, muhtelif makamlarda bestelenen manzumedir. Ferahfeza, dügâh ve rast âyini diye kısımlara ayrılmıştır. Bu anlamda âyin okuyanlara, âyinhan denir.*" anlamlarına gelir. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 58-59.) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı* adı eserinde kelimeyi "*Semâ edilirken okunmak üzere, güfteleri, bilhassa Mevlânâ'nın gazel ve rubailerinden seçilen ve bestelenen Mevlevî ilâhîlerine, Mevlevîlerce 'Âyin', bunları meşkedip okuyanlara 'âyin-han' denir.*" şeklinde tanımlar. (Abdülbaki Gölpınarlı*, Mevlevî …*, s. 19.) *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*Mevlevîlerin zikir törenlerine verilen ad*" şeklinde tanıtıldıktan sonra "*Mevlevî âyini yahut kısa adıyla semâ, tasavvuftaki devran anlayışına uygun biçimde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin, bulunduğu dinî toplantılarda duyduğu vecd ve zevk eseri olarak herhangi bir usul ve kaideye bağlı kalmaksızın zaman zaman yaptığı semâlardan (dönüş) alınan ilhamla, kedisinden sonra düzenlenip geliştirilerek şekillenmiş, diğer tarikatların zikir ve mukabele meclislerine benzer bir zikir toplantısı.*" şeklinde tarif edilir. Mevlevî âyininin belli bir adap ve erkân çerçevesinde yapılması 15. yüzyılda Sultan Veled'in torunu Emir Alim Çelebi'nin oğlu Pir Adil Çelebi döneminde olur. Âyin ile ilgili son düzenlemeler ise 17. yüzyılda Pir Hüseyin Çelebi tarafından yapılır. Mevlevî âyinine aynı zamanda "mukabele-i şerif" adı verilir. Haftada bir defa olmak üzere İstanbul dışındaki dergâhlarda Cuma namazından sonra okunur. İstanbul'daki Mevlevihanelerde haftanın belirli bir gününde öğle ve yatsı namazından ardından mevlevîhanelerin semâhâne bölümünde yapılır. Kandil ve bayram gecelerinde, hilâfet merasimlerinde âyin yapılır ve âyin yapılan bu gecelere "ihyâ geceleri" adı verilir.

Meydancı Dede, âyine katılacak olanları "*Buyurun ya hû!*" diyerek davet eder. Davet üzerine semâhâneye yönelen dedeler, mutrip heyeti, semâzen dervişler selâm vererek sağ ayakla semâhâneye girerler. Görev ve derecelerine göre yerlerini alan dedeler, şeyhi, sağ ayağın baş parmağı sol ayağın baş parmağı üzerinde "mühürlü olarak"; sol elle sağ omuzu, sağ elle sol omuzu tutarak "niyaz" durumunda ayakta beklerler. Şeyh, semâhâneye girerek sessiz bir şekilde selâm verir. Postuna geçtikten sonra vakit namazı kılınır. Namazdan sonra şeyh veya mesnevîhan *Mesnevî*'den bir ders yapar. *Kur'ân-ı Kerîm*'in okunmasının ardından şeyh post duası okur.

Bütün tarikatlarda âyinlere salavat ile başlanma geleneği vardır. Mevlevî âyini de bu geleneğe uygun olarak naat ile başlar. Bu natın sözleri Mevlânâ'ya, bestesi ise Buhûrîzâde Mustafa Itrî'ye aittir. Âyin, "*Yâ habîballah, resûl-i hâlik-i yektâ tûyî*"mısrası ile başlayan Farsça natın ayakta rast makamında okunmasıyla başlanır. Naat bitince kudümzenbaşı kudüme birkaç darbe vurur. Bunun üzerine neyzenbaşının görevlendirdiği bir neyzen tarafından uzun bir giriş taksimi yapılır. Kudümzenin kudüme ilk vuruşundan sonra peşrev çalınır. Daha sonra şeyh ve semâzenler ellerini hızlı bir şekilde yere vurup Allah diyerek ayağa kalkarlar. Bu harekete darb-ı celâl denir. Naatın bitiminden sonra Mevlevî âyini şöyle icra edilir:

"*Na't bitince kudümzenbaşının kudüme birkaç darbe vurmasıyla, neyzenbaşı veya onun görevlendirdiği bir neyzen tarafından 'baş taksim' yahut 'post taksimi' adıyla, okunacak âyinin makamında yapılan uzunca bir giriş taksiminin ardından kudümzenbaşının kudüme vurduğu ilk darb*

ile peşrev çalınmaya başlar. Bu ilk darb ile beraber şeyh ve semâzenler ellerinin hızlıca yere vurup hafif sesle 'Allah' diyerek ayağa kalkarlar, buna 'darb-ı celâl' denir. Bu sırada semâzenler sağa doğru birbirine yaklaşırken şeyh de postun önüne çıkarak selâm verir. Ardından sağına dönüp peşrevin ritmine uygun biçimde sağ ayağını ileri, sol ayağını yanına çekmek suretiyle yürümeye başlar. Şeyhin arkasındaki kişi postun önüne geldiğinde ayak mühürleyip baş keser ve 'hatt-ı istivâ' denilen, post ile kapı arasında uzandığı varsayılan, şeyhten başkasının basamayacağı çizgiyi sağ ayağıyla hafifçe atlatıp solu da attıktan sonra posta arkasını dönmeden geliş yönünde ayak mühürleyerek bekler. Posta yaklaşan diğer semâzen de karşısına gelip ayak mühürleyerek birbirlerinin yüzüne, özellikle iki kaşın arasına bakıp hırkalarının içindeki sağ ellerinin kalplerine götürmek suretiyle selâmlaşırlar. Postun sağındaki kişinin arkasını semâhaneye çevirmeden yine sağa dönerek yürümeye devam etmesini diğer semâzenlerin aynı tarzdaki hareketleri takip eder. Bu şekilde herkesin birbirini selâmlamasına 'cemal seyri' adı verilir. Hatt-ı istivânın post hizasındaki uzantısında yine ayak mühürlenip baş kesilmek suretiyle semâhane üç defa dolaşılır. 'Devr-i Veledî' denilen bu dolaşma esnasında mutrip peşrev çalmaya devam eder. Devr-i Veledî tamamlandığında şeyh postuna gelmiş olduğundan peşrev bitmemiş bile olsa kudümzenbaşının birkaç darbıyla peşrev kesilir. Ve neyzenbaşının kısa bir taksiminin ardından mutrip heyetindeki âyinhan ve sâzendeler âyini icraya başlarlar.

Şeyh postun üzerinde, semâzenlerin de şeyhin solunda saf tutmuş vaziyette baş kesmelerinden sonra, semâi idare edecek semâzenbaşının dışında semâzenler omuzlarındaki hırkaları çıkarıp niyaz vaziyeti alırlar. Şeyhin postun önünde üç adım atıp ileri çıkarak baş kesmesi üzerine herkes baş keser. Bundan sonra semâzenbaşı gelip eğilerek şeyhin sağ elini, şeyh de onun sikkesini öper. Bu, semâa izin (ruhsat) niyazıdır. Semâzenbaşı, yüzü şeyhe dönük vaziyette iki adım geriye çekilip tekrar şeyhi selâmlarken semâzenler de baş keserler. Ardından sırayla gelip baş keserek şeyhin elini, şeyh de onların sikkelerini öper. Meydanın tanzimi için semâzenbaşının sağ ayağını ileri atıp veya geri çekip verdiği işarete göre semâzen ya ortaya ya da kenara doğru üç adım yürüyüp semâa başlar.

Semâzenlerin omuzlarında olan eller yavaşça aşağıya indirilirken elin dışı vücuda ve sikkeye değdirilip omuz hizasından yukarıya kaldırılır ve sağ el yukarıya, sol el aşağıya bakacak şekilde hem kendi mihverleri hem de semâhanenin etrafında dönmeye başlarlar. 'Çark (çarh) atma' denilen bu dönüşün her defasında semâzen içinden ism-i celâli zikreder. Bütün semâzenler semâa girdikten sonra semâzen başı da şeyhe baş kesip semâın düzenli bir şekilde devamını temin için semâzenlerin arasında dolaşmaya başlar.

Usulün değişmesiyle birinci selâmın bittiği anlaşılınca semâzenler bulundukları yerden yüzleri semâhanenin merkezine dönük bir şekilde durarak niyaz vaziyetinde baş keser; ikili, üçlü gruplar hâlinde omuz omuza yaslanılır. Şeyh postun önüne doğru üç adım ilerleyip baş kestiğinde yine herkes baş keser. Şeyh sessizce selâm duasını yaparak bir adım geri çekilince başıyla ikinci selâm semâın başlamasına izin verdiğini işaret eder. Semâzenler de birinci selâma girişteki hareketleri tekrarlayarak ikinci selâmın semâına girerler. El ve sikke öpülmeden girilen ikinci selâmı yine bir usul değişikliğiyle üçüncü ve ardından dördüncü selâm takip eder. Dördüncü selâmda son semâzenin de semâa girmesinin ardından bütün semâzenler semâhanenin kenarlarında bulundukları noktadan ayrılmadan semâi sürdürürler. Semâzenbaşı şeyhe niyaz edip şeyhin solundaki yerine geçer ve artık dolaşmaz. Şeyh de postun önüne çıkıp niyaz ettikten sonra semâa girer. Şeyhin sol eliyle hırkasının sağ tarafını bel hizasından, sağ eliyle de yakasından tutarak ve hırkasının göğüs kısmını sağ tarafa doğru hafifçe açarak yavaş ve vakur bir şekilde meydanın ortasında yaptığı bu semâa 'post semâı' denir. Bu sırada âyinin güfteli kısmı bittiğinde sazlar ve son peşrev ve son yürük semâiyi çalar. Eğer niyaz ilâhîsi icra edilecekse son peşrev yerine segâh makamında yapılacak bir taksimin ardından ilâhîye geçilir. Yürük semâi veya niyaz ilâhîsinin bitmesiyle neyzenbaşı tarafından yahut onun işaret ettiği başka bir sazla son taksim yapılır. Bu taksim semâ etmekte olan şeyhin yavaş yavaş postun önüne gelmesine kadar devam eder ve şeyh postun önüne geldiğinde taksim sona erer; mutripteki âyinhanlardan biri aşr-ı şerif okumaya başlar. Bu kıraate Bakara suresinin 115. ayetiyle başlamak âdabdandır. Ardından ayetin devamı veya başka ayetler okunur. Kur'ân okunmaya başlanınca herkes olduğu yerde baş keser, yeri öperek oturur. Eller çarpraz durumda omuzlar ve baş öne eğiktir, sırtlarına hırkaları

Pervaneler, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana ve Bab-ı Esrar* romanıdır.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında Mevlevî âyini "visal âyini" olarak adlandırılan devran sahnesi ile karşımıza çıkar. Devran, Bizans Koleji'nde aldığı eğitim ve terbiye sonucu yaşadığı Türk toplumunun değerlerine, kültürüne yabancı haline gelen Nesime tarafından "tango"ya benzetilirken ağabeyi Sami Bey'in yabancı eşi Andree için ilâhî zevk kaynağıdır.

Eser, Türkiye'de açılan yabancı okulların misyonerlik faaliyetleri ile bu okula giden öğrencilerin kendi kültür ve medeniyetine birer yabancı haline geldiklerini

---

konunca normal oturma vaziyeti alırlar. Okunan Kur'ân'ı şeyhin sağına yakın bir yerde duâgû dedenin okuduğu Farsça dua (Mevlevî gülbengi), tekbir ve salavat takip eder. Bundan sonra şeyhin yüksek sesle 'fatiha' çekmesiyle herkes sessizce Fâtiha suresini okur. Şeyh ile birlikte yer öpülüp ayağa kalkınca şeyhin postun üzerinde ağır ağır okuduğu gülbank sonunda orada bulunanlar tarafından baş kesilerek ve yüksek sesle 'hû' denilerek dinlenir. Ardından şeyhin posttan ayrılıp baş kesip yüksek sesle 'es-selâmü aleyküm' diyerek semâzenlere verdiği selâm semâzenbaşı, semâhanenin orta noktasına geldiğinde mutribe verdiği selâm da neyzenbaşı tarafından ve 'eleykümü's-selâm ve rahmetullahi ve berâketühü' cevabıyla alınır. Selâmın alınmaya başlamasıyla eğilmiş olan semâzenler ve mutriptekiler alınan selâmın sonunda uzatılarak söylenen 'hû' hecesiyle yavaşça doğrulurlar; şeyh semâhanenin çıkışına geldiği zaman posta doğru dönüp baş kestiğinde herkes birlikte baş keser. Şeyhin semâhaneden ayrılması üzerine herkes posta selâm vererek semâhaneden ayrılır ve âyin sona erer." Mevlevî âyininin dışında bir de 'âyin-i cem (aynü'l-cem)' adı verilen bir âyin vardır. Âyin-i cem, tekkenin neydan odasında sohbet veya özel bir ikrama binaen yapılır: "Çoğunlukla namazdan sonra na't okunmadan ney taksimiyle başlayan bu uygulamada devr-i veledî yapılmaksızın âyin okunmaya başlanır. Sadece arzu edenlerin hırkalarının kollarını da giyerek selâm başlarında durmadan, post semâı tarzında semâ etmelerinden ibaret olan âyin-i cem yine Kur'ân kıraati ve gülbank ile son bulur."

Mevlevîlikte âyin ve törenlerin sembolik anlamları vardır*: "Buna göre Mevlevî âyini kıyamet gününü tasvir eder. Mevlevî dervişinin başındaki sikke mezar taşı, tennure kefeni, sırtındaki hırkası da kabridir. Kâinatı temsil eden semâhanenin sağ tarafı görünen maddî âlem (nâsût âlemi), sol tarafı ise görünmeyen mana âlemidir. (gayb, melekût âlemi). Ney insan-ı kâmili, neyin üflenmesi ölümden sonra sûr sesiyle dirilmeyi anlatır. Kudümün ilk vuruşu Allah'ın 'kün' (Ol) emrinin emrinin ifadesi olup kalkarken yere ellerle vurma hem olmayı hem de sûru işitince kabirden kalkmayı (haşr) temsil eder. Semâhanenin hatt-ı istivânın başlangıcı sayılan noktası, yani şeyhin bulunduğu yer mutlak varlık alemine, tam karşısındaki nokta ise insan mertebesine işarettir. Bu durumda posttan sağa doğru yürüyüş ise insandan mutlak varlığa inişi (kavs-i nüzûl), hatt-ı istivânın sonundan posta sola doğru yürüyüş ise insandan mutlak varlığa çıkışı (kavs-i urûc), yani seyr ü sülûkü (manevî olgunluğa erişme yolculuğu) anlatır. Bu da tasavvuftaki devir anlayışının Mevlevî âyinine aksetmesidir. Devr-i Veledîdeki üç dönüş ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerine, aynı zamanda mutlak varlıktan cansızlar, bitkiler ve canlılar alemine erişmeye işarettir. Semâ esnasındaki selâmlar zât, sıfat, fiil, vahdet gibi tasavvufî anlamlar taşır. Birinci selâm insanın Allah'ı ve O'na kulluğunu idrak etmesi, ikinci selâm insanın Allah'ın büyüklüğü ve kudreti karşısında hayranlık duyması, üçüncü selâm manevî yolculuğunu, miracını tamamlayan insanın yaratılıştaki vazifesine, kulluğuna dönüşüdür."* (Nuri Özcan, "Mevlevî âyini" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 463-466.)

anlatan tezli romanlardandır. Yazar, tezini sadece yabancı okul ve öğrenci münasebetine dayanarak değil, aynı zamanda kendi milliyetine, dinine ve kültürüne yabancı insanlarla yapılan evlilikler ve bu evliliklerden doğan sorunlar, mutsuzluklar ve hayal kırıklıkları ile de anlatır. Âmir Çelebi'nin kızı Nesime, bir Amerikan okulu olan Bizans Koleji'nde öğrenci, oğlu Sâmi Bey ise Leh kızı olan Andrée ile evlenmiş bir mimardır.

Nesime, İstanbul'un en güzel yerlerinden biri olan Heybeli Tepesi'ne kurulan Bizans Koleji'nin gündüzcü öğrencilerindendir. Mevlevî şeyhi Amir Çelebi'nin kızı olan Nesime, annesi erken yaşta vefat edince anne şefkatinden yoksun olarak babasının yanında dadıların, dervişlerin bulunduğu tekkede büyür. Bizans Koleji'nde aldığı eğitim ve terbiye, onun ailesinden ve çevresinden uzaklaşmasına, Amerikan kültür ve medeniyetine hayran biri olmasına sebep olur. Nesime'nin bütün hayali Amerika'da Amerikan hayatı yaşamaktır. Daha küçücük yaşta annesini kaybeden Nesime'nin sevgi ve şefkatten yoksun olarak büyümesi onun Amerika hayalini psikolojik bir ihtiyaç haline getirir. Bizans Koleji'ne haftada bir kez konferans vermek için gelen ve aynı zamanda Hristiyan Cemiyeti'nin üyelerinden olan Miss. Jones, bir şeyh kızı olması sebebiyle Nesime ile özel olarak ilgilenir. Miss. Jones, çok hırslı ve çalışkan bulduğu Nesime'yi Hristiyan Cemiyeti'ne, Amerika'ya, Amerikan kültürüne bağlı biri haline getirmeyi, şeyh kızı olduğu için zafer olarak telâkki eder. Nesime'nin arkadaşı Leman ise ailesi tarafından ona iyi bir gelecek sağlayacağı ümidiyle Bizans Koleji'ne verilir.

Andrée, Nesime'nin ağabeyi Sami Bey'in eşidir. Sami Bey, Andrée'ye mimarlık eğitimi için Avrupaya gittiği zaman Paris'in Duval Lokantası'nda rastlar ve daha sonra tanışıp evlenirler. Andrée "*durgun, derin ve çekingen, ince*" bir karaktere sahip olup sanatçı bir aileden gelen bir Leh kızıdır. O, Sami Bey'le tanıştığı sırada Paris'te bir konservatuar öğrencisi, piyanoyu büyük bir ustalıkla çalan "*yüksek ruhlu*" bir sanatkârdır. Sami Bey ile evlendikten sonra İstanbul'a gelir ve eşi ile birlikte kayınpederi Âmir Çelebi'nin tekkesinde kalmaya başlar. Bir Leh kızı olan Andrée, İstanbul hayatına alışmakta zorlanır. Onu bu süreçte en çok anlayan

kayınpederi Âmir Çelebi olur. Yazara göre Andrée ve Âmir Çelebi'nin sanatkâr olmaları, aralarındaki din, dil, ırk ayrımını ortadan kaldırır ve anlaşmalarına vesile olur. Sanatkâr ruhlu insanlar, güzelliğin ve kemalin cazibesine kapıldıklarından, Andrée, Âmir Çelebi'de "*sanat mefhumunun kemale ermiş imanını*" (s. 66), Âmir Çelebi ise Andrée'de "*mukaddes âhengin bir zerresini*" (s. 66) bulur.

Andrée, karakter itibariyle tabiata, insana kısacası her şeye tecessüsle bakan biridir. Basit bir merak duygusundan ibaret olmayan bu duygu, onu, bilmediği her şeyi öğrenmeye ve araştırmaya karşı azimli ve hevesli yapar. Bu sebeple bir nevrasteni hastası olan Andrée, tıp doktorlarından bulamadığı şifayı tekkede, Âmir Çelebi'nin yanında aramakta bir beis görmez. Burhan Ahmet ve eşi Cláire'ın onunla alay ederek eğlenmelerine kulak asmaz. O, yapı itibariyle hiçbir şeyi kesin hükümlerle reddetmeyen birisidir. Mevlevî şeyhi olan Âmir Çelebi, Andrée'ye karşı anlayan gözlerle bakar. Sevgiyle bakan bu gözler, ona huzur ve sükûn esintileri göndererek içindeki yangını söndürür. İnsanın azimle elinden geleni yapıp işin sonucunu Allah'a bırakarak ona güvenme anlamına gelen tevekkülle şifa bulur. Zaman zaman Âmir Çelebi ile mistik metinler okurlar. Andrée, Avrupa'nın mistiklerini, Âmir Çelebi de Mevlânâ'nın hayatını anlatır:

"*Bugün ne yaptık biliyor musunuz? Yarım Türkçemle kayınpederime Avrupa mistiklerini anlattım. Kusbrock'tan, Saint Jean d'Avilla'dan bazı parçalar tercüme ettim. O da bana Hazreti Mevlânâ'nın hayatını anlattı; Mesnevî'den bir iki sayfa okudu... Ve anlaştık.. İkimiz de memnun olduk... Onun için bugün mistisizm sarhoşuyum.*" (s. 68)

Andrée, dostlarına Âmir Çelebi ile çok iyi anlaştığını, eşi Sami Bey'le bile bu derece anlaşamadığını belirtir. İstanbul'da kendini "*kökünden kopan bir bitki*" gibi hisseden Andrée, zamanla ikinci vatanına alışır. Burhan Ahmet ve eşi Cláire, sohbet sırasında Andrée'den piyano çalmasını isterler. O da dostlarına akşam senede bir kez yapılan "visal âyini" olduğu için piyano çalamayacağını söyler. Sami Bey,

Andrée'nin, ailesindeki herkesten daha çok tarikatı sevdiğini, onun Hz. Mevlânâ'ya âşık olduğunu, bu sebeple ona Müslüman olmasını teklif ettiğini anlatır:

"*Hakikaten, ne yengem, ne de kız kardeşim, bu derece tutkuyla tarikatı sevmiyorlar. Andrée cidden Hazret-i Mevlânâ'ya âşık oldu. Kendisine tarikata girmek için İslâm olmasını teklif ediyorum.*" (s. 71)

Sami Bey'in teklifi Andrée'nin sinirlenmesine yol açar. Nitekim ona göre güzelliği ve kemali anlamak için ille de İslâm'a girmeye gerek yoktur. Andrée'nin açıklama yaptığı esnada "visal âyini"nin başladığını gösteren tekbir sesleri gelmeye başlar. Andrée, dostları ile birlikte âyini dinlemeye gider:

"*Bahçeden tekbir sesleri gelmeye başladı. Evvelâ yavaş yavaş, derinden deniz mırıltısı gibi yeknesak bir Allah, Allah, Allah!.. Terennümü duyuldu. Derken ibadet, gittikçe coştu... Allah, Allah, Allah! Deniz sesi iken bir dalga gibi kabardı ve ruhların sahillerine çarpmaya başladı... Allah, Allah, Allah!!! Daha sonra kanatlanarak dünya bağlarını koparıp yükseldi... Ruhları alıp fezaya atan muazzam bir savletle fırladı ... Uçtu ... Uçtu!.. Allah, Allah, Allah! Fakat tam fezada iken yine tekbir, yorgun, umutsuz, arayan ve bulamayan, çırpınan iniltiye döndü... Allah, Allah, Allah!.. Yalvaran, ibadet eden, ağlayan bir muhabbet dalgası oldu. Lâkin biraz sonra ibadet vecdi, dayanamayarak yine coştu; kalplerden tekrar fırladı. Demin bir dalga iken şimdi bir fırtına oldu ve her tarafı inletti. Yükselmek, artık yetişmek ve bulmak istedi... Allah, Allah! .. Ne kadar sonra dervişler kendilerinden geçip de visalin zevkleriyle kısılan sesleri boğazlarından çıkmayarak kalplerinde inlerken, ibadet, bir aşk mırıltısı olduğu zaman, aşk ve ney de katıldı. Kırık, inilti, mütehassir, elem dolu bir figan hâlinde yükseldi.*" (s. 71)

Andrée ve dostları bahçeye yaklaştıkları sırada dervişlerin devrana[462] başladıklarını görürler:

"*Mavi billurdan çıkar gibi soluk alan ayın ziyası altında beyaz dervişler, kâh hayal gibi görünerek, kâh servilerin şeffaf siyah gölgeleri arasında kaybolarak dönüyorlardı. Ruhlarının savleti ve niyazı neyde inlerken, onlar, kolları yükselmeye hazırlanan kuş kanatları gibi açılmış, boyunları teslimiyetle bükük, gözleri kapalı, tennurelerinin etekleri etraflarında üçlü birer beyaz birer hale olmuş, ruhlarına çekilip de döne döne Allah'larını arıyorlar."* (s. 72)

Misafirler gördükleri bu müthiş manzara karşısında âdeta büyülenirler. Andrée, âyini seyrederken kendine "*Bir gün gelip ben de ilâhî nisyanı, ilâhî sükûnu bulacak mıyım?*" (s. 73) diye sorular sorar. Burhan Ahmet de "*ilâhî nizamın en mefkurevî bir şeklini*" bu âyinde bulur. Andrée ve misafirler devranın o etkileyici atmosferine kapılmış ilâhî bir zevk içindeyken devranın bitiş sahnesine sıra gelir: "*Ney son bir âh ile biterken, bütün dervişler, kanatları kırılmış gibi, devrildiler... Fezalarından yavaş yavaş indiler ve kayboldular."* (s. 73)

Âyin bittikten sonra Andrée, Sami Bey ve Nesime'nin, Âmir Çelebi'nin çocukları olduğu hâlde bulundukları ortama ve kültüre nasıl olur da bu derece yabancılaştıklarını anlayamadığını dile getirir. Hattâ bir gün Nesime'nin bir devran âyini sırasında yapılan semâyı tangoya benzetişini hatırlar:

"*-Ne günah, dedi. Sonra çok feci bir şey anlatır gibi geçen gün küçük Nesime'nin büyük devran esnasında babasının manzum adımlarına bakarken birden hayretle:*

[462] *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*Sûfîlerin yalnız başına veya topluca vecde gelip dönerek zikir yapmaları anlamına gelen tasavvuf ve mûsikî terimi.*" olarak tanıtılan devran, "*Bir vaazın, okunan Kur'an âyetlerinin veya ilâhinin etkisiyle duygulanan ve coşan bir sûfînin çok defa gayri ihtiyarî olarak yerinden fırlayıp dönmeye başlamasına devir, devran, deveran, çarhetme, hareket, kıyam ve semâ gibi isimler verilmiştir. Devran bir sûfînin tek başına dönmesiyle olduğu gibi bazan derviş cemaatinin topluca ayağa kalkıp dönmesiyle de gerçekleşir.*" şeklinde açıklanır. (Süleyman Uludağ, "Devran maddesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 248-249.)

-*Yenge, ne kadar tangoya benziyor, dediğini hikâye etti.*" (s. 73)

Andrée, onun devrandaki estetik güzelliği anlamadığını ve bu durumun onu öfkelendirdiğini anlatır. Sami Bey, Andrée'nin eleştirilerine cevap olarak asıl sorumlu kişinin Âmir Çelebi olduğunu açıklar. Ona göre babalarının onlarla yeterince ilgilenmemesi, onların yaşadıkları ortama ve kültüre yabancı birer insan olmalarına sebep olur. Andrée, Sami Bey'in ve Nesime'nin durumunu "*bir nevi yoldan çıkma*" olarak adlandırır. Onların, güzelliği kendi kültür ve medeniyetlerinde değil, kendilerine yabancı ortamlarda aradıklarını belirtir. O, Nesime'nin eve gelmek istememesini Âmir Çelebi'nin ilgisizliğine bağlar. Eşi Sami Bey'i, babasına yaptığı eleştirilerde haklı bulur.

Burhan Ahmet de gördüğü devran manzarası karşısında oldukça etkilenir, fakat Leman'ın Amerika'ya gitme haberi ile devrana dair zihnindeki bütün güzellikler altüst olur:

"*Burhan artık o gece, mehtabın nurlarını, dünyanın güzelliğini görmedi. Bütün bediiyyat ve nizam nazariyesi altüst oldu. Âhenk, fakat nerede âhenk?.. Bu derece âhenkle kemali arayan bir şeyhin kızı, babasının aşk ve niyaz âhengini görmüş müydü? Hayatta her millet ferdinin 'ictimai âhengi ihlâl etmeme' vazifesini duymuş muydu?*" (s. 75)

Yazar, eserini Doğu edebiyatında en çok kullanılan "pervane-şem" metaforundan ilham alarak yazmıştır. Gece kelebeği anlamına gelen "pervane", öleceğini bile bile ışığa doğru koşar ve yanıncaya kadar "şem"in etrafında döner durur.[463] Eserde, Nesime ve Leman'ın içine düştüğü durum, "pervane" metaforu

[463] *"Bu hayvanın gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ziyaya doğru koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini fener, lâmba şişesi, mum ve ampul gibi şeylere çarpar. Bittabi nihayet kanatları, vücudu yanar."* (Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemal Kurnaz, İkinci Baskı, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 333.)

ile[464], Bizans Koleji ise "şem" metaforu ile anlatılmıştır. Bizans Koleji, verdiği eğitimi, terbiyesi, mimarisi, İstanbul'un en güzel tepesine kurulmuş devasa binası, eğlenceleri, dansları ve spor faaliyetleri ile bir cazibe merkezi olmuş, Türk gençlerini kendine çekmiştir. Ailelerinin ilgisizliği ve bu nitelikte başka eğitim kurumlarının mevcut olmaması, Nesime ve Leman'ı bu ışığa çekerek gözlerini kamaştırmış; onları kendi benliklerine ve kültürlerine birer yabancı haline getirerek sonu hüsranla biten Amerika hayalinin peşinden sürüklenip gitmelerine sebep olmuştur. Burhan Ahmet'e göre Leman ve Nesime, Türklük, millet, milliyet gibi konularda hiçbir duyarlılığa ve bilince sahip olmadıklarından, yanacaklarını bile bile ışığa giden pervaneler gibi Amerika hayalinin peşinden sürüklenirler: "*Böylelerine ışık bile zarar veriyor. Her parlayana kapılarak lâmba şişelerine yapışıp yanan kör pervanelere benziyorlar*." (s. 75) Andrée ise Bizans Koleji'ni "*pervaneleri çeken fanus*" a benzetir. O, kolejin duvarlarında yabancı kültürlere ait birçok fotoğraf ve litografi olmasına rağmen Türkiye dair hiçbir şeye rastlanmaz. Andrée'ye göre, âdeta Türklerin inkâr edildiği bu ortamda Nesime gibi Türk kızlarının Türklüklerini unutmaları gayet tabiidir. Nesime'nin Mevlevî ayini sırasında yapılan semâyı "tango"ya benzetişi, bu yabancılaşmaya güzel bir örnektir.

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında Arif Bey, bir özel üniversitenin edebiyat bölümünde bölüm başkanıdır ve aynı zamanda hocalık yapmaktadır. O, bölümden öğrencileri ile birlikte her sene düzenli bir şekilde kutlanan Mevlânâ ihtifalini izlemek için İstanbul'dan Konya'ya gelirler. Hoca ve öğrencileri, belirlenen gün ve saatte yapılacak tören yerinde hazır olurlar. Öğrenciler töreni izlemek için salondaki yerlerine oturdukları sırada mutrib heyeti ve semâzenler de sahnedeki yerlerini alırlar. Tören programında açılış konuşmasını Arif Bey yapar. Öğrenciler hocalarının konuşmasını dinledikten sonra dikkatleri dağılıp

[464] Yüksel Topaloğlu, "Pervaneler Romanının Yapısı ve Anlamı Üzerine" adlı yazısında Nesime ve Leman'ı pervane metaforundan hareketle "*avlanmış pervaneler*" olarak adlandırır. İyi bir eğitim ve gelecek sağlama düşüncesiyle Bizans Koleji'ne gönderilen Nesime ve Leman, kolejin görkemli görünüşü, iyi eğitim ve öğretimi, misyoner öğretmenleri, düzenlenen eğlence programları ve spor faaliyetleri ile âdeta avlanırlar. Bu durum onları karşılaştırma yapmaya iterek onları yaşadıkları çevreye ve kültüre yabancı birer birey haline getirir. (Yüksel Topaloğlu, "Pervaneler Romanının Yapısı ve Anlamı Üzerine", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*, p. 1211-1228 Turkey.)

biraz gürültü yaptıklarında onları yabancı aksanla Türkçe konuşan bir beyefendi, sessiz olmaları konusunda uyarır. Arif Bey'in öğrencilerinden Yadigâr ise üniversitenin o seneki kültür dergisini çıkarma görevi ona verildiğinden törendeki manzarayı resmettiği gibi konuşulanları da büyük bir dikkatle defterine not alır. Hattâ o anda dergisinin manşetini bile gözünde canlandırır: "*Ne olursan ol yine gel.*" (s. 14) Yadigâr zihninde derginin içeriği ile ilgili olarak önce Mevlânâ'nın kısa bir hayat hikâyesi, devamında gezi izlenimleri, orta sayfa için de bir semâzen motifi tasarlar. Tören başlamadan önce yaşlı bir Mevlevî olan Celâlettin Çelebi semâdaki her hareketin anlamlarını açıklar. Yadigâr da bir yandan töreni izlerken bir yandan da Celâlettin Çelebi'nin açıklamalarını not alır. Celâlettin Çelebi'ye göre semâ "*insanın manevî miracı*"dır.

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında eserin başkahramanı Tadadoşi, hem töreni izlerken gördüğü manzaradan hem de rehberin anlattığı bilgilerle âdeta mest olur. Ruhu bir zevk âleminde dolaşır. Hz. Mevlânâ'nın sandukası karşısında hissettiği manevî etkileşimden sonra semâ töreni ile bambaşka bir âleme kanat çırpar. Semâ töreni, tasavvuf mûsikîsi ile biter, fakat onun ardından Tadadoşi'nin iç âlemindeki semâ başlar. Rehber, Mevlânâ Müzesi'nden sonra Tadadoşi ve gezi ekibini Mevlânâ'yı anma ve semâ gösterilerinin yapılacağı salona götürür. Tadadoşi, mutlu bir şekilde salona gelir.

İçimizdeki Mevlana ve *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında anlatılan Mevlevî âyini şöyledir: Semâzenler salondaki yerlerini alırlar. Şeyh ile birlikte dervişler de gelir. Şeyh, posta oturur. "Na't-ı şerif" ile tören başlar. Naatın ardından neyzenbaşı tarafından bir ney taksimi yapılır. Ney taksimi, kâinatta yaratılan her şeye hayat veren "nefha-i ilâhî"yi temsil eder. Ardından devr-i kebîr[465] usûlünde bir peşrev[466] çalınır. Kudümzen ilk vuruşunu yapar ve semâ başlar. Semâzenler, şeyhleri

[465]"*Türk müziğinin büyük usullerindendir. 28 zamanlı ve 12 darblıdır. Bu usul ile kâr, tevşîh, ilâhî bilhassa beste ve peşrevler ölçülmüştür.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 182.)

[466]"*Türk müziğinin en maruf saz eseri forme'dur. Klâsik fasılda bu eserin yeri –eğer baş taksimi yapılmışsa- ilk öncedir. Peşrev, umumiyetle 4 hane, nadiren 3,5, çok nadiren 2 hane olur. Her hane 'mülâzime' denilen kısımla son bulur ve bu kısım aynı nağmelerden yapılmıştır ve değişmez.*" (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 863.)

ile birlikte ilerleyerek meydana doğru giderler. Adına "*Sultan Veled devri*" denilen bu safhada ritmik bir şekilde yürüyerek meydanı üç kere dönerler. Semâzenler, üzerlerindeki siyah hırkalarını indirirler ve şeyhin önünde niyaz ederler. Elleri bağlı hâlde duruşları, Allah'ın birliğinin somutlaşmış halini sembolize eder. Dönmeye başlayarak eller semâya doğru açılır. Sağ el dua eder gibi göğe, sol el yere doğru dönüktür. Bu motifle dervişin Allah'tan aldığı manevî lütufları halka verdiği anlatılır. Sağdan sola kalbin etrafında dönmesi ise yetmiş iki milletin kucaklandığı anlamına gelir. Semâzenler, Allah'a yakarış hâlindeki duruşları ile başları eğik, gözleri kapalı, mûsikî eşliğinde kendi etraflarında dönerek semâ ederler. Semâ ederken beyaz tennûrelerinin etekleri bir yelpaze gibi açılır. Semânın üçüncü selâmında aşk ve cazibenin tesiri ile akıl yok olur ve Allah'a tam bir şekilde teslimiyet gerçekleşir. Gerçek sevgili olan Allah'a kavuşma anıdır. Dördüncü selâmda semâzenler şeyhin önünde dinlendikten sonra dua ederler. Ardından kudüm son vuruşunu yapar. Ney son perdeyi üfler, semâzenlerin uçuşan etekleri ani bir durma hareketi ile içe doğru toparlanarak küçülür. Semânın bitiminde semâzenler otururlar. Hırkalarını arkalarına koyarlar. Bir aşır okunduktan sonra şeyh gülbank, dervişler ise Esmâ-i Hüsnâ okurlar. Hep birlikte Hû'yu zikrederler. Postun üzerinde bulunan şeyh selâm verir. Önce şeyh, ardından dervişler semâhaneden çıkarlar.

Tören sırasındaki izlenimler ile ilgili olarak *İçimizdeki Mevlânâ* romanında Yadigâr, âyinin "*folklorik bir gösteri*" izlenimini vermesi karşısında hayal kırıklığına uğrar, fakat bir süre sonra bir semâzen onun dikkatini çeker: "*Bu orta yaşlı, kısa kesilmiş sakalı ağarmış semâzen, muzdarip ve insanın ruhuna işleyen bir çehreye sahipti.*" (s. 15) O, kural tanımayan, etrafına karşı ilgisiz, rahat tavırlarda bulunan bu kişinin "hakiki Semâzen" olduğunu düşünür. Hal ve tavırlarıyla Yadigâr'ı etkileyen "*hakikî semâzen*" ise hiçbir şeyden habersizmiş gibi dönmeye devam eder. Onu izleyenler dalgınlık sebebiyle böyle bir durum ortaya çıktığını düşünürler. Oysa o, kendinden geçmiş vecd hâlinde dönmeye devam eder. Âdeta baygın bir hâlde dönmeye devam eden "*hakikî semâzen*", fasıl heyetinin birden bire güfteyi bitirmesiyle kendine gelerek durur. Yarı baygın hâlde bulunan semâzeni orada bulunan bir kaç kişi kollarına girerek odaya götürürler.

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında Tadadoşi, semâ törenini izlerken bir hayat muhasebesi yapar. Ona göre dünyada savaşlar, kavgalar, sıkıntılar çok fazladır. Barış, dostluk, iyilik adına ne varsa insanlardan uzaklaşmaktadır. Manevî güzelliklerin bozulduğu dünyada tek çare Mevlânâ'nın öğretileridir: "*Mevlânâ'nın felsefesi hepsine cevap verecek genişlikte bağıran bir gerçek*...." (s. 29) Tadadoşi, insanların bu manevî bozulmaya dur demeleri, Konya'da güzellikleri görüp bütün dünyaya yaymaları ve kötülüklerden, çirkinliklerden arınarak ruhlarının safiyetini hak dili ile yansıtmaları gerektiğine inanır.

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında Mennan, Karen'e semâ ile ilgili açıklamalarına devam eder. Ona göre insan-ı kâmil, "*Hakk'a ulaşmış insan demek, yani Allah'la bütünleşmiş kişi*"dir. İnsanın bu seviyeye yükselebilmesi için dört mertebeyi geçmesi gerekir. Semâzenler, semâ esnasında bu dört mertebeden geçişi anlatırlar. Şeriat kapısı ilk kapıdır ve ilk selâmla bu kapıdan geçmenin zor olduğu anlatılır. İkinci kapı, tarikat kapısı olmakla birlikte ikinci selâmla bu safhanın tamamlanması gerektiği anlatılır. Üçüncü kapı, marifet kapısıdır. İlâhî gerçeğin idrak edildiği bu safhayı üçüncü selâmlama anlatır. Dördüncü kapı, hakikat kapısıdır. Kemale ulaşan derviş, ilim ve irfanını öğreteceği aşamaya gelir. Yukarı doğru açılan eli ile Allah'tan aldıklarını, yere dönük olan eli ile halka verir. Bu şekilde semâzenin "*yeniden doğumu*" yani "*ilâhî doğuş*" (s. 46) gerçekleşir.

Bab-ı Esrar romanında ayrıca semâ, roman kahramanlarından Susan Hanım'ın Poyraz Efendi'ye âşık olma sebebi ve Mevlevî Poyraz Efendi'nin tekâmüle ulaşıp ulaşamadığını gösteren bir simge olarak anlatılır. Karen'in annesi Susan Hanım'ın, Türk kahvesinde olduğu gibi, ney ve semâyı sevmesinde en büyük etken Poyraz Efendi'dir. Geçen zamanla birlikte neyden, semâdan artık bıktığını söyleyen Susan Hanım, Poyraz Efendi'yi de sevmediğini söylese bile Karen bunu pek inandırıcı bulmaz. Ona göre annesi babasından hâlâ vazgeçmemiştir. Susan Hanım'a göre birini sevmek, onu kültürü ile birlikte sevmektir, fakat o Türk kahvesini sevmeye devam etse de ney ve semâdan nefret eder hale gelir.

Ney ve semâ, başlangıçta Susan Hanım'ın Poyraz Efendi'ye âşık olmasının sebebidir. Susan Hanım otuz altı yıl önce ona sıradan gelen Avrupa kültüründen uzaklaşmak ve eski inanışlardan yeni bir hayat bulmak ümidiyle arayış içinde Hindistan-Nepal yolculuğundan sonra arkadaşının da etkisiyle Konya'ya gelmiştir. Konya'da Mevlevi dergâhında gördüğü semâ töreninin etkisinde kalmış, bu semâ törenindeki semâzen Poyraz Efendi'ye âşık olmuştur:

"*Kastamonu'daki eski Budist ve Hindu tapınaklarından sonra Anadolu'nun göbeğindeki bu güneşli kentte gittikleri Mevlevi dergâhında gördükleri semâ töreni onları derinden etkilemekle kalmamış, annem gönlünü semâ dönen zayıf, orta boylu genç adama kaptırmıştı*." (s. 111)

Yazar, Poyraz Efendi'nin, kızı Karen'e duyduğu büyük sevgi sebebiyle tekâmül yolculuğunu tamamlayamadığını semâya kalkamayan dervişin hikâyesinden[467] hareketle anlatır. Şems, Karen'e kahverengi taşlı gümüş bir yüzük verir. Bu yüzüğün ona hakikati göstereceğini belirtir. Yüzük, roman boyunca Karen'in yaşadığı olaylar çerçevesinde zaman zaman kanar ve bu durum Karen'in nezdinde yüzüğü daha da gizemli kılar. Bu yüzük, Şems'in Karen'e babası Poyraz Efendi'ye yardım etmesi için verdiği yüzüktür.

Karen, Ziya Bey ve şoförü tarafından kaçırıldığı esnada araba yüksek hızla gider ve yağan yağmurun da etkisiyle kaza yapar. Karen bu kazadan sağ kurtulurken, Ziya Bey ve şoförü feci şekilde ölürler. Kazadan sonra hastane odasında gözlerini

[467] Yazar "*Taşı Kanayan Yüzüğün Hikâyesi*"ni Şems'in *Makâlât* adlı eserinde yer aldığı şekli ile eserine alır (Şems-i Tebrîzî, *age*., s. 44.) ve muhtevasından hareketle kurgusunu inşa eder. Eserde yer alan hikâye şöyledir: "*Bir gün Şeyh'i dervişe dedi ki: 'Halife sana semâyı yasak etti.' Bu yasak dervişin yüreğinde bir düğüm oldu. Derviş hastalandı, yatağa düştü. Dervişi uzman bir hekime götürdüler. Hekim, Derviş'in nabzını tuttu. Hastalığının sebeplerini araştırdı. Bildiği hastalıklardan hiçbirine benzemiyordu. Farklı tedavi yöntemleri denedi, ama dervişe yardım edemedi. Gün geldi Derviş öldü, ama hekim iyileştiremediği bu hastalığın peşini bırakmadı. Derviş'in mezarını açtırdı, cesedini muayenehanesine taşıttı. Orada cesedin göğsünü yardı. Kalbini çıkardı. Baktı ki Derviş'in kalbi düğümlenmiş. Düğüm sertleşmiş, tıpkı bir akik taşı gibi olmuş. Hekim bu akik taşını uzun yıllar sakladı, ama sonra yoksul düştü ve taşı sattı. Akik taşı elden ele dolaştıktan sonra, Halife'ye kadar ulaştı. Halife bunu yüzük taşı yaptırdı. Bir gün bir semâ âleminde aşağı bakarken elbisesinin kan içinde kaldığını gördü. Kendini yokladı, hiçbir tarafında yara bere yoktu. Elini yüzüğüne götürdü, yüzüğün taşı kan olup akmıştı."* (s. 284.)

açan Karen, olay yerinde gördüğü Şems'i tarif ederek böyle birinin olup olmadığını sorar. Doktor, ona sakinleştirici bir iğne vurur. İğnenin tesiriyle kendinden geçer. Yine rüyasında Şems'i görür. Çeşitli vesilelerle karşısına çıkan Şems'e ondan ne istediğini sorar. Şems, "*Görmen lazım, gel ve beni izle.*" (s. 280) diyerek ilerlemeye başlar. Karen de hızını arttırarak ona yetişmeye çalışır. Karşılarına başı ve sonu belli olmayan beyazlar içindeki Tuz Gölü çıkar. Karen Şems'in yanına yaklaştığı sırada hüzünlü bir ney sesi duyar. Tedirgin bir şekilde etrafına bakındığı sırada Şems, ilerideki aydınlığı göstererek " '*Semâya hazırlanıyorlar,' dedi yumuşak, tatlı bir sesle. 'Ney başlamış bile.*' " (s. 381) der. Karen, Şems'in işaret ettiği yere bakınca semâzen kıyafetleri içinde semâ için hazırlanan yedi adamı görür:

"*Gösterdiği yere bakınca, elli metre kadar uzakta dolunâyin, ışığıyla aydınlanan gölün üzerine, seyrek aralıklarla otururak genişçe bir daire oluşturan yedi adam gördüm. Kaşlarında sikkeleri, sırtlarında siyah hırkalarıyla dizlerinin üzerine çökmüşlerdi.*" (s. 381)

Karen'in dudakları kurumaya, avuçları terlemeye, ayakları titremeye başlar. Şems'e biraz durmak istediğini söyler. Şems ile hemen gitmeleri gerektiğini belirtir: "*Ama onlar bizi beklemezler,' dedi içten bir tavırla. Semâya kalkmadan orada olmalıyız.*" (s. 381) Karen, kendini toparlayarak Şems ile birlikte yürümeye devam eder. Tuz Gölü'nde semâ için çember oluşturan yedi semâzene baktığında yedisinin de Şems'in suretinde olduğunu fark eder: "*Yedi semâzenin yedisi de rüyalarımın kâbusu olan dervişin görünümündeydi.*" (s. 382) Şems, gördüğü manzara karşısında bir açıklama bekleyen Karen'e şöyle der:

"*Hiç şaşırma' dedi. Yatıştırıcı bir sesle. 'Hepimiz aynı sebebin neticesiyiz, hepimiz aynı ışığın zerrecikleri, hepimiz aynı Tanrı'nın nefsinden var olduk, suret nedir ki?*" (s. 382)

Yedi semâzen ney sesi kesilince derin bir ah çekerler. Ellerini yavaşça yere vurarak doğruldukları sırada içlerindeki bir semâzen yerinden kalkamaz. Onun

dışındaki semâzenler, başlayan müzikle semâ yapmaya başlarlar. Karen, yerinden kalkamayan semâzene baktığında onun babası Poyraz Efendi olduğunu fark eder:

"*Bakışlarını yeniden suretindeki yedi semâzene çevirdi. Aynı anda ney sesi, yağı tükenen bir kandil gibi ağır ağır söndü. Müzik kesilince, yedi semâzen aynı anda derin bir ah çekerek, ellerini usulca yere vurup aynı anda doğruldular. Sadece biri; şu karşımda oturanı kalkamadı, denedi ama doğrulamadı, olduğu yere çökerek, boynunu büküp dizlerinin üzerinde öylece kaldı. Öteki semâzenler siyah hırkalarını çıkartarak beyaz tennurelerini ay ışığında dalgalandırdılar. Müzik yeniden başladı, sadece ney sesi değil, vurmalı bir çalgının derinden gelen ritmi de duyulurdu. Bakışların yerinden doğrulamayan semâzene dikildi yeniden. Nefesim kesilecek gibi oldu. Semâzenleri ilk gördüğümde aklıma gelen varsayım gerçeğe dönüşmüştü. Evet, semâya kalkamayan derviş, yıllar önce bizi terk edip giden babamdı*." (s. 382)

Karen, Şems'e, Konya'ya babasını bulmak maksadıyla geldiğini, Yakut Otel yangınının bir bahane olduğunu, onun sayesinde babasını bulduğunu söyler. Şems ise onun asıl yardım ettiği kişinin Poyraz Efendi olduğunu belirtir. Şems'e göre tekâmül yolculuğunda aslolan, insanın, benliğini bütün zaaflarından kurtarmasıdır, fakat nefisle mücadele insanın hayattaki en zorlu savaşı olduğundan kolay değildir. Poyraz Efendi'nin kalbinde de kızına duyduğu derin sevgi sebebiyle bir düğüm vardır ve bu düğüm yüzünden tekâmüle ulaşamamıştır. Şems'e göre Poyraz Efendi, insan-ı kâmil mertebesine ulaşamadığı için semâya kalkamaz:

"*Derviş odur ki, bedenen soyunsun, candan sıyrılsın, duygudan kurtulsun. Lâkin bu iş kolay değildir. Derviş düşe kalka yürür, gün gelir yalçın dağların arasında yolunu kaybeder, gün gelir güçlü nehirler gibi gürül gürül akar, gün gelir susuz çöllerde sürünür. İşte senin baban şimdi susuz çöllerdedir, dipsiz kuyularda çıkış aramakta, dalgasız denizlerde rüzgâr beklemektedir. Onun vicdanında bir leke vardır, kalbinde bir düğüm, işte o düğüm sensin. Bedeninden soyunduğu, canından sıyrıldığı hâlde, sana olan duyguları onu aşağı çekmekte, semâya çıkmasına engel olmakta.*" (s. 383)

Poyraz Efendi'nin kalbi, kızına duyduğu büyük sevgi sebebiyle düğümlenmiş ve bu düğüm sebebiyle insan-ı kâmil mertebesine ulaşamadığı için semâya kalkamamıştır. Şems'e göre bu düğümü çözmek, Karen'in elindedir. Şems, Karen'in elini tutarak avucuna taşı kanayan yüzüğü koyar ve ona "*Eğer düğümü çözmek istersen, bu yüzüğü de sahibine vermelisin.*" (s. 384) der. Karen, avucunda sımsıkı tuttuğu yüzükle semâ meydanına doğru yürür. Semâ yapılan çemberin içine adım attığı anda müziğin sesi durur ve semâzenler öylece kalakalırlar. Babasına doğru yaklaştığı sırada onun ellerini açmış bir vaziyette ağlayarak Allah'a yalvardığını duyar. Poyraz Efendi Allah'a şöyle dua eder:

" '*Allah'ım lütfen onu bağışla,' diyordu içten bir sesle. 'Eğer birinin canını alacaksan, lütfen benimkini al. Ben, seni gerektiği gibi sevemedim. Bu Kimya'nın suçu değil.*' " (s. 385)

Babasının duasını işiten Karen, onu unutmadığını duyunca çok sevinir. Karen'e göre babası onu terk ettiği için acısını yüreğine hapseder. Zamanla bu acı kalbinde bir düğüm haline gelir. O, bu düğümden kurtulamadığı için semâya kalkamadığı gibi Allah'a da ulaşamaz. Karen, babasına sarılarak ağlamaya başlar. Ona "*Semâ için kalk!*" (s. 386) diye seslenir. Babasından onu bağışlamasını ister. Ondan "*Seni bağışladım.*" sözünü aldıktan sonra "*Senin olanı sana getirdim, düğüm çözüldü, bütün bağlarından kurtuldun, artık semâya çıkabilirsin.*" (s. 386) diyerek yüzüğü parmağına takar. Daha sonra semâ yapılan çemberin dışına çıkar. Müzik tekrar başladıktan sonra Poyraz Efendi, semâ yapmaya başlar. Poyraz Efendi'nin tekâmül yolculuğu tamamlanmış olur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanında da Mevlevî âyini anlatılır, fakat romanın aslî kahramanı Mümtaz, bu âyinde, tıpkı vahdet-i vücûd teminde olduğu gibi mistik bir duygu hissetmenin yerine Nuran'ı ve yazdığı eserini düşünür. Mevlevî âyini, eserin Mevlevî kahramanı Emin Dede tarafından icra edilir. Nuran'ın verdiği yemekte toplanan sohbet meclisinde Mevlevî âyinine geçmeden önce Emin Dede'den bir ney taksimi dinlerler. Emin Dede, taksime başlamadan önce Tevfik

Bey'e *"- Mîrim, Ferahfeza'ya var mısın?*" (s. 318) diye sorunca onun aklına geçmiş yıllarda mülkiyede okurken nakşettiği âyin gelir. Emin Dede'nin Ferahfeza peşrevini herkes dikkat kesilerek mûsikînin o herkesi etkisi altına alan büyüsü ile dinlerler:

"*Hemen herkes kendi ömrünün rüzgârında dağılmış gibiydi. Yalnız Emin Bey ayakta çok temiz ve dürüst kıyafetiyle yüzü sertleşmiş, sırrın ve nağmenin mahfazası uzviyetiyle bir sembol gibi duruyordu. Kendi içinde toplanmanın bütün sırrı bu çehrenin içi, ten sertliğindeydi; onun yanı başında biraz arkada Ressam Cemil, kumral Saksonya fağfuru çehresi biraz daha incelmiş, tatlı bir gülümsemede sanki biraz evvel geçtikleri yolu seyrediyordu. Tevfik Bey öbür tarafta kucağında kudümü, alaturka sazların sandalye oturuşuna kattığı o daima yadırgatıcı rahatsızlık içinde bekliyordu.*" (s. 320)

Emin Dede'den Ferahfeza peşrevini dinleyen İhsan, mûsikînin tesiri ile Dede'nin "*muhteşem bir renk dünyası*" olduğunu ifade eder. Dede ise bunu böyle ifade etmek yerine "aşk" demesini ister ve Dede Efendi'nin adını anmadan geçemez: *"- Erenler, pirin himmetini unutma.. Sonra sizin o renk dediğiniz şeye, ben olsam aşk derdim ya, asıl merhum Dede Efendimizde..*" (s. 320)

Ney taksiminden sonra Mümtaz'ın "mucize" olarak adlandırdığı âyin başlar. Dede, dört selâmdan oluşan âyine *Mesnevî*'nin ilk iki beyti ile başlar:

"*Âyinin başladığı Mesnevî'nin ilk iki beyitinde Ferahfeza makamının bütün hususiyetlerini, aynı sarayın birbirinin aynı iki murassa cephesi gibi verdikten sonra, çok çeşitli, uzun bir seyahati andıran kavislerle bu makamı birkaç defa tekrarlıyor, sonra birdenbire hep aynı mimarî motiflerini kullanmak şartıyla elde edilen ayrı ayrı terkiplere benzeyen bir yapışta onu yavaş yavaş kendi benzerlerinde kaybetmiş görünüyordu. Böylece bütün âyin ilk cümlelerde, -yahut beyitlerde,- dinlenilen o berrak ve muhteşem Ferahfezanın hasreti içinde bir çeşit kozmik seyahat oluyor, kulak tattığı hazzı -veya ruh, bir lahza kendisini kamaştıran mâvera şevkini- daima hatırlıyor, her cümlede ona yaklaştığını sanıyor, seviniyor, fakat bu sevinci duyar*

duymaz, ebedi hasret ve yolculuk -Neva'nın veya Rast'ın veya Acem'in daha hafif veya sadece değişik bir perdesinde- yeniden başlıyordu. Sanki Dede bu acayip eserde mistik tecrübenin bütün mukadder seyrini gözle görür şekilde vermek istemişti. Bir an için Hak ile Hak olan ruh, kendini ve gayesini geniş zaman ve mekânda arıyor, eşyanın uykusunu sarsıyor, her şeyin özüne eğiliyor, büyük uzletlerde kapanıyor, Kehkeşanlar atlıyor, her yerde kendi hasretine benzer hasret, kendi susuzluğuna benzer susuzluklar buluyordu. Ferahfeza makamını adeta bir nevi irşat gibi kendine sunan Acem perdesinden Dügâha, Kürdî'ye, Rast'a Çârgâh'a Gerdanîye'ye, Saba'ya Neva'ya geçiyor, her şey birbirinde kayboluyor, birbirinde eriyor, birbirinde buluyordu." (s. 321)

Mümtaz'a göre bu âyine damgasını vuran duygu hasrettir. O, "*Fakat Mevlana'nın hakkı vardı; neyin berrak sırrı hasrettir.*" (s. 322) diyerek hasretin bizim ruhanî hayatımızdaki yerine işaret eder. Ona göre bu duyguyu en iyi anlatan sanat, mûsikî olduğu gibi, en iyi terennüm eden müzik aleti neydir. Emin Dede'nin başlatmış olduğu âyin, Türk mûsikîsinin Mevlevî âyinlerinde kullanılan usulü devr-i kebirle başka bir boyuta yükselir ve Mümtaz dinî bir karakter taşıyan, ölümün, hasretin, ebedî âlemin sırrının anlatıldığı bu âyinde mistik bir heyecan duymanın yerine Nuran'ı düşünür:

"*Sanki Nuran, bilinmeyen bir yerde her an baştan uyanıyor, alevden bir raksın ritminde, bir yığın şeye birden -fakat neden?- değişiyor, sonra makamların dönüş yerinde tekrar ağır ve aşk yaldızlı bulutlardan birini üstüne çekiyor, orada çok sihirli bir uykunun içine gömülüyor, sonra tekrar bu ağır örtünün bir kenarından, sanki bir akşamın bulutları arasından sızan o mercan rengi, sedef rengi ışık damarlarından biri imiş gibi süzülüyor, farkında olmadan başka bir yerde tekrar toplanıyor, tekrar arayış raksında sade cevher bir dünya oluyor, genişliyor, büyüyor, parçalanıyor, eşyada hiç kendisi olmadan ve yine kendisi olarak gülüyor, çoğalıyor, imkânsızın kapılarına kadar gidiyor ve orda dal dal, yaprak yaprak henüz sararmış bir sonbahar gibi savruluyordu.*" (s. 323)

Mûsikînin o büyülü havasında Mümtaz, Nuran'ı düşünürken Nuran da kendi hayatını düşünür:

"*Neyin altın uçurumuna Tevfik Bey'in sesi tanımadığı kelimelerin mücevherlerini, yavaş yavaş, bütün kenarlarının parıltısını belirterek bırakıyor, şurada bir 'yar, yâri men!'in ile 'yar' feryadı deniz ortasında tutuşmuş gemi direği hayaliyle parlıyor, bestenin üzerine iyice bastığı 'men' hecesi birdenbire gümüş ve mercan çerçeveli bir eski zaman aynası gibi derinleşiyor, Nuran, orada, dağlar başında büyük rüzgârların didiklediği kendi hayalini iyice seçmeden ebediyen kapanmış kapıların arkasından kâh Mümtaz'ın süzülmüş yüzünü görüyor, kâh Fatma'nın 'anne' diye yalvaran sesini istiyordu. Çünkü bu acayip musikilerde her şey hareketsiz, derinden, âdeta gölge hâlinde bir trajediye değişiyordu.*" (s. 324)

Emin Dede'nin neyi, Tevfik Bey'in kudümü ile onları dinleyenlerin bulunduğu sofa yazara göre "*duanın denizinde çalkalanan büyük bir gemi*" haline gelir ve sofada dinleyiciler arsında bulunan Mümtaz, "rüya" gibi bir atmosferde çok yakınında bulunan Nuran'ı kaybetme korkusu yaşar:

"*İki adım ötesinde oturan Nuran'ı ebediyen kaybedecekmiş gibi, korkuyordu, neyin rüzgârı o kadar kendilerini geniş mekâna dağıtmak üzereydi.*" (s. 324)

Mümtaz, âyini dinlerken Nuran ile ilgili hayallerine devam eder. Şeyh Galip ile arasında aşk yaşandığı iddia edilen[468] III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan'ı Nuran olarak hayal eder:

[468]Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı* adlı eserinde Şeyh Galip'in sadece padişah III. Selim'den değil, onun annesi Mihrişah Valide Sultan ile kız kardeşleri Beyhan ve Hatice sultan'dan da büyük yakınlık gördüğünü belirtir. Sultan hanımların Şeyh Galib'e 'Pamuk Şeyh' diye hitap etmesi ve Şeyh Galib'in sarayla olan yakın ilişkisi, onun Beyhan Sultan ile aralarında bir gönül ilişkisi bulunduğuna dair rivayetlerin çıkmasına sebep olur. Yazar, bu rivayetin doğru olup olmadığını anlamanın zor olduğunu, fakat Şeyh Galib'in Divanı'nda Beyhan Sultan'a yazılmış dört kaside, beş tarih ve bir terci-i bend olması ve Şeyh Galib'in "*orta boylu, beyaz tenli, son derece iyi giyinen, yakışıklı, üstelik Galata şeyhi olarak*" Beyhan Sultan'ın gönlünü çalmış olmasının uzak bir ihtimal olmadığını belirtir. (Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s. 73.)

"*Mümtaz böyle bir âyin esnasında Yenikapı Mevlevîhanesinin sultan hanımlarına ayrılmış bir tarafında kafesler arasında Beyhan Sultan'ın tıpkı Nuran gibi ve beş asırlık bir kudretin ikrarını sadece omuzlarında taşıyarak Şeyh Galip'i süzmüş olması ihtimalini düşündü. Semâ eden Mevleviler, tennurelerin boşlukta dönüşleri, bir önden yürüyenin, bir arkadakine kollarını kavuşturarak o kadar asrın terbiyesi arasından niyazî hâlinde bir an parladı.*

Üçüncü Selim'i -hiç dinlemediği, fakat son yıllarında, - bahçesine en nefis bir gül fidanını gelecek zamanlar için olduğunu bile bile diken bir bahçıvan gibi, imkânlarını hazırladığı bu muhteşem nağmelerin arasında, parmağında büyük yüzüğü, o Horasan Erenleri çehresiyle mahfilde altın ve sırmadan bir sanem gibi diz çökmüş gördü." (s. 326-327)

Âyini dinleyen Mümtaz'ın hayallerinden biri de II. Mahmut'un Yenikapı Mevlevîhanesi'ne gelişi ve onun devlet ricali, İstanbul'un önde gelen aileleri ile birlikte âyini dinleyişidir:

"*Ferahfeza âyininin ilk okunduğu gün ikinci Mahmut hasta döşeğinden kalkarak Yenikapı Mevlevihanesine gelmişti. Bütün İstanbul en süzme tarafıyla, kibar ecnebi davetleri, saray adamları ile, ikbalin eşiğine ilk adımını koymak ümidiyle çıldıranlarıyla hep oradaydı. Hepsi bu âyini, Sermüezzin-i Hazret-i Şehriyarî Hamamîzade İsmail Dede Efendi'nin hazırladığı âyini dinlemeye gelmişti. Mümtaz bu acayip kasırganın arasında ikinci Mahmut'un veremle eski bir muşamba gibi sararmış yüzünü, ağır püsküllü fesinin altında ve kendi icat ettiği Avrupa biçimi lacivert, sırmalı elbisenin yakası üzerinde aradı. Bu nağmeleri II. Mahmut'la beraber, iyi beslenmiş Arap atları üzerinde, geçtikleri yolun iki tarafını saran halkın alkışları arasında ve henüz kaybolmamış eski şark teşrifatı içinde gelenlerin hepsi dinlemişti. Hepsi musikinin ocağında bir an için, Anadolu'yu ve bütün imparatorluğu saran vakaları, başlarının üzerinde bir kılıç gibi asılan yarının tehdidini unutmuşlar, Allah'ın küçük, yalnız ruhun selâmetini düşünen bir kulu olmuşlar, kısa fasıllarla*

ömürlerinin hesabına dalmışlar, 'bu cinsten eserler yapılırken bu batmaz, daha baharımızdayız!' demişlerdi." (s. 327)

Âyinin üçüncü selâmı ile birlikte Mümtaz, başka dünyalara dalar. Yörüğe girilen bu bölümden sonra dünyaya dair ne varsa her şeyden ayrılması gerekir. (s. 327) Yazara göre vecde yaklaşan Mevlevî âyini, aristokrat havadan sıyrılarak halka hitap eden bir çehreye bürünür:

"*Fakat ne garipti, Mevlevi âyini vecde yaklaştıkça mahur ve yüklü aristokrat edasını bırakıyor, bir halk neşesi kazanıyordu. Ritm, hiç dinlemediği cinsten bir pastoral ve halk bayramı olmuştu. Mümtaz nağmenin kıvrak raksında Âdeta halkımızın neşesini, Anadolu'ya bu kadar ızdıraplarla tahammül kudretini veren o büyük kaynağı buluyordu.*" (s. 328)

Mümtaz artık âyinin sonuna gelinen dördüncü selâmda Şeyh Galip'in âyine katılacağını hayal eder. Ona göre Şeyh Galip'in de, tıpkı Şems gibi, aşk ve cazibenin tesiri ile kendi benliğini tamamen yok etmesi için bu gereklidir:

"*Dördüncü selâmda idiler, Şeyh Galip şimdi nerdeyse abasının göğsüne yakın bir yerini tutarak âyine katılacaktı. Onun da Şems-i Tebrizi'nin güneşinde, ebedi aşk ocağında bir an için kül olması lazımdı! Son çığlıklarda Nuran Mümtaz'ı omuzlarından yakalayarak, 'beraber ölelim' diye yalvardı.*" (s. 329)

İhsan, dördüncü selâmdan sonra âyin biterken Emin ve Tevfik Beylere *"-İkinizde mucizesiniz.*" (s. 329) diye hitap eder. Mümtaz, ölüm, hasret, sonsuzluk ve ebedî âlemin anlatıldığı Mevlevî âyinini dinlerken herhangi bir mistik duygu hissetmez, onun yerine Nuran ve eseri ile ilgili hayallere dalar. Bu çerçevede mistik heyecanın onda olmayışını sorgular:

"*Kendisi, Mümtaz, dini olduğu söylenen bu âyini nasıl dinlemişti. Ferahfeza âyini boyunca düşüncesinin geçtiği yerleri bir bir hatırladı. Garip şeydi bu, bütün*

âyin boyunca, bir defa olsun mistik bir ürperme duymamıştı. Bütün çağrıları, Nuran'ın, bir de yazmakta olduğu eserin etrafında toplanmıştı, Bu yokluk Dede Efendi'nin kabahati miydi? Yoksa kendi yaratılışı mı? İçindeki fakirliğe şimdi kendisi de şaşırıyordu." (s. 336)

2.3.4. ŞİİR / ŞAİR

2.3.4.1. Mevlânâ'nın Şiir Söylemeye Başlaması

İncelediğimiz eserlerin çoğunda Mevlânâ, Şems geldikten sonra şiir söylemeye başlamıştır.[469] Sadece *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında, diğer eserlerden farklı olarak, Şems gelmeden önce de şiir yazdığı anlatılır. Eserde Mevlânâ'nın irşadında bulunan şeyhi Seyyid Burhâneddin Tirmîzî, eski dostlarının bulunduğu Kayseri'ye gideceğini ve orada "gönül hücresi"ne kapanacağını ifade eder ve Mevlânâ'dan bir ricası olduğunu dile getirir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın şiir yazdığını ve bunu edebinden gizlediğini bilir. Mevlânâ'ya şiir okuması ve yazması için izin verdiğini söyler: "*Hele şimdi izindir oğlum! Durma oku, durma*

[469]Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*'de Şems'in ebediyen ortadan kayboluşundan sonra Mevlânâ'nın şair olduğunu ifade eder: "*Derken herkesin gönlündeki keder geçip gitsin diye ansızın herkesin ara yitiverdi. / Birkaç gün görünmez olunca Mevlânâ, dertle feryada başladı. / Bunun üzerine onu, adamakıllı her yanda, her yerde aradılar. / Hiç kimse ondan bir haber alamadı; ne kimseye bir koku geldi ne kimse izini buldu. / Şeyh, onun ayrılığıyla deliye döndü, başsız ayaksız Zün-Nûn'a benzedi. / Fetva veren şeyh, aşkla şair oldu; zahitti ama meyhaneciye döndü. / Ama üzümden olan şarapla değil; nura mensub olan can, nur şarabından bir şarap içmez.*" (Sultan Veled, *age*., s. 68.)

Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın, Sultan Veled'in eserlerine bakıldığında Şems'ten sonra şiir söylemeye başladığının sanılabileceğini, fakat onun "*Utârid gibi deftere düşkündüm. Ediplerin üstünde otururdum. Sâkinin bir levhe benzeyen yüzünü görünce çıldırdım, kalemleri kırdım*' (s. sözlerine dayanarak Şems'ten önce de şiirle meşgul olduğunu belirtir. Yazara göre Mevlânâ, Şems gelmeden önce "*deftere düşkün*" bir şairdir. Şems geldikten sonra bütün kayıtlardan kurtularak, sıradan bir şair olmaktan çıkar: "*Mevlânâ, Şems ile buluştuktan sonradır ki alelade şairlikten, sıra edipliğinden çıkmış, bütün din ve mezhep kayıtlarından kurtulduğu gibi divan tekniği, divan estetiği dahilinde mümkün olduğu kadar mezhep şiiri çevreleyen kayıtlardan bile sıyrılmıştır. Mevlânâ, artık kalemi eline alıp şiir yazmamış, coşmuş, bağırmış, söylemiş, hattâ bazı kere sövmüş, fakat coşması, bağırması, sözü, sövüşü, hattâ yaşayışı şiir olmuştur.*" (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ …*, s. 250-251.)

Nuri Şimşekler, "Mevlânâ ve Şiir" yazısında Mevlânâ'nın ailesi ile birlikte Konya'ya yerleştikten sonra yirmi yaşında şiirle meşgul olduğunu, şiirlerin çoğunu ise otuz yedi yaşında Şems ile karşılaşmasının ardından semâ esnasında söylediğini belirtir. (Nuri Şimşekler, "Mevlânâ ve Şiir", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, 7. Cilt, Proje Editörü: Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 273.)

yaz, ama ilmini de tamam eyle." (s. 87) Mevlânâ'nın, mürşidinin sözleri karşısında yüzü kızarır, "*titrek bir soluk*" alır ve şiirini okumaya başlar:

"*Eğer sen can konağını arıyorsan bil ki sen cansın / Eğer bir lokma ekmek peşinde koşuyorsan sen bir ekmeksin. / Bu gizli bu nükteli sözün manasına akıl erdirirsen anlarsın ki / Aradığın ancak sensin sen…*" (s. 87)

2.3.4.2. Mevlânâ'nın Şairliği

Mevlânâ, incelediğimiz eserlerin çoğunda eline kâğıt kalem alıp şiir yazan bir şair olarak değil, Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığında onun Konya'yı terk edişinden sonra sitemini, hüznünü, ızdırabını, hasretini; Konya'ya ikinci gelişinden sonra vuslat sevincini, aşk ve cezbesini, coşkunluğunu; ebediyen ortadan kaybolması veya öldürülmesinden sonra ise umutla bekleyişini, acısını, çaresizliğini vecde gelerek, herhangi mekân ve zaman gözetmeksizin, semâ eşliğinde seslendiren bir şair olarak anlatılır.[470] Eserlerde Mevlânâ'nın şairliği ile ilgili üç özellik söz konusudur:

---

[470]Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinin on altıncı bölümünde, gönül alan, kimseyi incitmek istemeyen mizacına bağlı olarak, dostlarının sıkılması endişesiyle şiir söylediğini, yoksa kendisinin şiir söylemekten usanç duyduğunu belirtir: "*O kadar gönül alıcıyım ki, gönül yapmayı isterim ki yanıma gelen şu dostların canları sıkılır korkusuyla şiir söylerim, onunla oyalanmalarını dilerim. Yoksa ben nerdeyim, şiir nerde? Vallahi şiirden usanmışım ben; bence şiirden beter bir şey yok. Hani şuna benzer bu: Birisi, konuğunun dileğine uyar da o işkembeye el atar, onu yıkamaya koyulur; çünkü konuğun iştahı işkembeyedir. Bana da şiir söylemek gerek.*" (s. 62) Mevlânâ, devamında ise doğduğu topraklarda (Belh) şairliğin hakir görülen bir iş addedildiğini, Anadolu'da değil de Belh'te kalması hâlinde oranın kültür iklimine uygun olarak ders ve vaaz vermek, kitap yazmak, zahitlikte bulunmak gibi halkın istediği ve beklentisi içinde olduğu işlerle uğraşacağını belirtir: "*Bizim ilimizde, bizim toplumumuzda şairlikten daha ayıp bir şey yoktu. O ilde kalsaydık onların tabiatlarına uygun bir ömür sürer, ders vermek, kitaplar meydana getirmek, öğüt vermek, va'z etmek, zahitlikte bulunmak, ibadetlere koyulmak gibi onların istediği şeylere sarılırdık.*" Mevlânâ devamında şairlikle ilgili düşünceleri daha açık bir hale getirmek için bir örnek verir. Bir şehirde halkın en çok hangi kumaşa rağbeti varsa –kumaş en düşük kalitede bile olsa- o kumaşın alınıp satıldığını ifade eder. (Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi …*, s. 63)

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın şiirle uğraşması ve şiir söylemesinin sebebini onun *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinden alıntı yaparak anlatır. Kendisi ise Mevlânâ'nın sözünün görünüşte şiir olsa da bütünüyle *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadis-i şeriflerin tefsiri, tevhidin de sırrı olduğunu belirtir. Tarikata giren sâlik için onun sözleri bir mürşittir. Yazar bu durumu Mevlânâ'nın "*Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek, arayanlara doğru yolu gösterecek, onları yönetip onlara önderlik edecek.*" sözüne bağlı olarak ifade eder. Devamında ise şairlerin ve velilerin şiirlerinin bir karşılaştırmasını

yapar. Ona göre şairlerin şiirleri, düşünce ve hayallerden ibaretken velilerin şiirleri ise bir tefsir olup *Kur'ân-ı Kerîm*'in sırlarını ihtiva eder. (Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*., 88-90.)

Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* adlı eserinde Mevlânâ, Rum halkının Ebubekir Sıddık'ın duasıyla "*bütün ümmetin en merhamete lâyık olanı*" ve Allah'ın bu halka büyük bir yardımı olduğunu, fakat halkın "*aşk âleminden ve iç zevkinden*" habersiz olduklarını ifade eder. Allah, bu halka bir lütufta bulunur. Mevlânâ'yı ilim ve irfanı ile aydınlatsın diye Horasan'dan Rum diyarına getirir. Mevlânâ, Rum halkının "*zevk ehli ve şirin sözlü*" olmaları sebebiyle onlara ilâhî sırları ve doğru yolu şiir ve semâ yoluyla anlatmayı uygun bulur. O, bu durumu doktorun verdiği ilaçtan nefret edip şerbet isteyen çocuğa doktorun, ilacı, bir şerbet testisinde vermesine benzetir. (s. 204-205) Ahmed Eflâkî, eserinde Mevlânâ ile ilgili menkıbeleri anlatırken onun genellikle semâ esnasında veya semâdan sonra yaşadığı duygu yoğunluğu içinde gazel ve rubaî okuduğunu ifade eder. (s. 130-167-184-188-189-195) Kimi zaman akşam namazından sonra evine giderken (s. 130) kimi zaman medresede dolaşırken (s. 160) kimi zaman da bir sohbet esnasında konuya uygun olarak bir şiir okur. (191-231) (Ahmed Eflâkî, *age*., 130-231)

Abdülbaki Gölpınarlı, *Dîvan-ı Kebîr*'in dördüncü cildinde yer alan 17. Ve 18. beyitlerin Mevlânâ'nın şiir anlayışını göstermesi bakımından önemli olduğunu ifade eder. Bu beyitler şu şekildedir: "*Benim şiirimi kan gör, şiir görme; çünkü aşkıyla gözden de kanlar sızıp damlamada, gönülden de. / Kan, şarap gibi köpürüp kaynadı mı üstüme başıma, elbiseme bulaşmasın diye onu şiir rengine sokar, şiir haline getiririm.*" (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr IV*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 151.)

Ahmet Hamdi Tanpınar, Mevlânâ'nın Şems gelmeden önce de tasavvuf neşvesine sahip olduğunu, fakat daha şekilci yaşayan büyük bir âlim ve müderris olarak bilindiğini, Şems geldikten sonra "cezbe adamı" olduğunu, semâ edip şiirler söylediğini ifade eder. Ona göre Mevlânâ, şairliği hakir görmesine rağmen Doğu'nun en büyük şairlerindendir: "*Mevlânâ şairdir. Şiiri inkâr etmesine, küçük görmesine rağmen Şark'ın en büyük şairlerinden biridir. Nasıl Garp Ortaçağı, bütün azap korkusu, ictimaî düzen veya düzensizliği ile, rahmaniyet iştiyakı ve adalet susuzluğu ile Dante'nin eserinde toplanırsa, Müslüman Şark'ta bütün varlık hikmeti, Hakla Hak olmak ihtirası ve cezbesiyle Dîvân-ı Kebîr'dedir. Dîvân-ı Kebîr, insan talihinin şartlarını bir türlü kabul edemeyen ihtiyar Asya'nın ebedîlik iştiyakıdır. Fakat birçoklarında –hattâ en büyüklerinde- olduğu gibi birlik felsefesi onda hayattan bir kaçış olmaz, belki ilâhî aşkta kendini kaybettikçe hayatı ve insanı bulur.*" (s. 147) Yazara göre eski çağlardan beri aşkı Mevlânâ gibi anlatan olmamıştır. Mevlânâ, âdeta "*alevden bir dille*" konuşur ve bu bağlamda *Dîvan-ı Kebîr*, "*İbrahim'in atıldığı ocağa*" benzer: "*Divan-ı Kebîr, İbrahim'in atıldığı ocağa benzer, dışarıdan kavurucu gibi görünen ateş içeride bir gül bahçesi olur.*" (s. 148) Ahmet Hamdi Tanpınar, Mevlânâ'nın şiirlerini yazıldığı dönemle birlikte ele alındığında ise "*batmakta olan gemiden son dua*"ya benzetir: "*Bütün varlık orada, Allah'a doğru giden bu geniş hıçkırıktadır. Kaybolan her şeyin aksi sedasından doğacağı bu duaya veya davete yanmış ve yıkılmış Anadolu, o kadar akide ve görenek ayrılığının, kin ve kanın arasından yaralı bir hayvan gibi sürüne sürüne koşar ve bu pınardan içtikçe dirilir. Çünkü bu ses, ümidin ve affın sesiydi. Bilmem burada af kelimesi yerinde mi? O fenalığı yok farzediyordu. Ve bütün dramı insanın içine ve kaderine nakletmişti. Ortada yalnız iyiliğin ve sevginin kendisi olan sevgi ve imkânlarını bırakıyordu..*" (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş …*, s. 148.)

Reza Arasteh, Aşkta *ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi* adlı eserinde "*evrensel benlik*"in (gerçek, kozmik benlik) bilinçaltını ihtiva ettiğini ifade eder. Tasavvufta bilinçaltı bilinçten daha önemlidir. Çünkü bilinçaltı bize sonsuz imkânlar sağlayarak gerçek benliği bulmamıza yardım eder. Sûfînin gayesi de gerçek benliğe ulaşarak '*bilinçli varoluş*' düzeyine ulaşmaktır. Yazara göre şiir de Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğunda bilinçaltının birer ifadesidir. Mevlânâ, namaz, oruç gibi "kelamî öncüller" yerine "dinî tecrübe"nin ekseni olur. Semâda olduğu gibi şiir de Mevlânâ'nın Şems'e olan derin duygularının ifade aracıdır. (Reza Arasteh, *age*., s. 43-54.)

Franklin D. Lewis, *Mevlânâ / Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı* adlı eserinde Mevlânâ'nın mürşid kimliğine vurgu yaparak halkı irşat etmek için şiiri tercih etmesi yönüyle babası Sultânü'l-

Ulema Bahaeddin Veled'e kıyasla "*daha büyük bir öğretmen*" olduğunu ifade eder. (Franklin D. Lewis, *age*., s. 123.)

Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî* adlı eserinde Mevlânâ'nın, Farsça yazan sûfî yazarlar içinde "*dile en iyi hakim olan ve âdeta onu oynarcasına kullanan*" bir şair olduğunu belirtir. Ona göre Mevlânâ, Senaî ve Ferîdüddîn Attar'ın etkisinde olup ilhamını *Kur'ân-ı Kerîm*'den alır. En sevdiği şair ise Mütenebbî'dir. Yazar, ayrıca Mevlânâ'nın sırrının, Şems'in ayrılık acısının onun üzerinde yarattığı kuvvetli tesirle söylediği şiirlerinde gizli olabileceğini ifade eder: "*Mevlânâ kayıplara karışan dostunu, kelimelerin sihriyle şiirlerin 'koku'sunda bulmaya çalışır; tıpkı yaprakları çoktan solan bir gülün kokusunun gülyağında varlığını muhafaza etmesi gibi.*" Yazar, şiirin ayrılıktan doğduğunu ve kavuşma hâlinde kelimelerin öldüğünü belirtir. (Annemarie Schimmel, *age*., s. 47-53.)

Ali Nihat Tarlan, *Mevlânâ* adlı eserinde Mevlânâ'nın, Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'nin irşadında riyazete önem verdiğini, Şems geldikten sonra tasavvuf ve şiir yönüyle "*gözler kamaştıran*" bir yükselişe geçtiğini belirtir. (s. 22) Mevlânâ, Şems Konya'yı terk ettikten ve daha sonra da ebediyen ortadan kaybolduktan sonra içinde bulunduğu derin hüznünü ve ızdırabını şiir söyleyerek dile getirir. Yazara göre *Dîvân-ı Kebîr*, "*bu aşkın ve vecdin sembolü*"dür. Ali Nihat Tarlan, Mevlânâ'nın ilim ve sanat olmak üzere bilinen iki cephesinden bahseder. Ona göre Mevlânâ'nın Mevlânâ olabilmesi için bu iki cepheden birinin ikinci plâna düşmesi gerekir. Mevlânâ'da ilim, ikinci plâna düşer ve sanat yönü ön plâna geçer. (s. 53) Yazar, Mevlânâ'nın irşat vazifesini şiirle yaptığını, şiirin de ruha büyük etki eden bir sanat dalı olması sebebiyle bunun en tabiî yol olduğunu belirtir. Mevlânâ, kırk yaşlarına yaklaştığı sırada büyük bir âlimdir. Yazara göre Mevlânâ, "*kemal devre*"sinde sanatla hemhal olmaya başlar. Bu durum kemalin göstergesi olması bakımından tabiîdir. Mevlânâ'nın gerçek kimliği, ilmin ve mantığın dar çerçevesini benimseyemez: "*Onun bu vadideki orjinalitesi; Mesnevî'nin o devrin aşağı yukarı bütün ilimlerini kavrayan sahifelerine intikal etmiştir. Ruh, çok geniş bir sahaya intikal edince kalıplaşmış ilimler üzerinde çok daha geniş tasarruflar yapar. Çünkü artık kitaptan çıkmış enfüsî âleme girmiştir.*" Mevlânâ, gazellerinde, ruhunda oluşan aşk, şevk ve hasreti terennüm eder. Onun vecd hali ve ruhu üslûbunu yaratır. Yazar, şiiri, ilimden daha yüksek bir rütbede görür. Ona göre ilim, "yarım insan", şiir, "bütün insan"dır. İlim bir "tahlil", şiir ise "terkip"tir. Dolayısıyla Mevlânâ'nın ulaştığı seviye itibariyle dili de, ancak şiir olabilir. Mevlânâ, şiirle birlikte asıl ifadesini bulur. Şairin kimliğini şiiri gösterir. Şairler hedefleri doğrultusunda sanatlarını icra ederler. Refah içinde yaşamak, dünyaya dair arzu ve istekleri hedeflemek, vatanını çok sevmek ve onu yükseltmek gibi hedefleri olan şairler arasında Mevlânâ, çok yüksek bir yerde ve bambaşka âlemdedir: "*Bir gönül âlemi vardır ki o, en müteal bir felsefenin cevelengâhıdır. Kendisine o âlemde tecelli eden hakikatleri, görüşleri terennüm eder. Bu samimi bir insan olduğuna göre muhakkak kendine göre vasıl olduğu bir ruh ve idrak haletini ifade ediyor demektir. Bu ise bir ruh realitesidir. Ve kim bilir bu bulanık ve müphem his ve hayal âlemi derin bir tahlile tâbi tutulunca bizi nasıl hakikatlere götürür. Buna ilâhî şair derler. Mevlânâ, bu nevi bir şairdir.*" Yine yazara göre Mevlânâ'nın şiirleri âhenkli ve içten bir sohbettir. Mevlânâ, şiir yazma sıkıntısına düşmemiştir. Şiirlerindeki akıcılık, bunun bir göstergesidir: "*Onda ruh konuşur. Konuşur dedim, yazar değil, çünkü şiirleri vezne girmiş, âhenktar bir hasbihaldir, samimidir. Şiir yazmak külfetine düşmemiştir. Bu külfet hiç hissedilmez. O kadar sesli ve revandır.*" (Ali Nihat Tarlan, *age.,* s. 53-65)

İsmail Habib Sevük, *Mevlânâ* adlı eserinde Şems'in aşka cezbesiyle daldığını, Mevlânâ'nın ise buna sanatı da eklediği için "*iki kanatla yükseldiği*"ni ifade eder. Ona göre Mevlânâ, Şems'e duyduğu aşkta maşuku (sevilen / Allah), maşukta ise âşıkı yani kendini görür. Yazara göre Mevlânâ'nın "eşsiz kıymeti", ilim ve felsefesini sanatın gücüyle yüksek seviyeye çıkarmasındadır. Bu özelliğe sahip olamayan birçok sûfî, tasavvuf tarihinde saklıdır. Mevlânâ ise şiir ve sanatla yükselir. İsmail Habib Sevük, Mevlânâ'nın, şiirlerini öyle kendini zorlayarak yazmadığını, sadece *Mesnevî*'yi değil, *Dîvân-ı Kebîr*'deki pek çok şiirini vecd ve coşkunluk hâlinde "söyleyerek yarattığını" ifade eder. Şairliğini de Şems'ten önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırır. Şems'ten önce yazdığı şiirlerini onun "*Feleğin kâtibi Utarid gibi ben de deftere düşkündüm, ediplerin üstünde otururdum, sâkînin ilâhî bir levhe benzeyen yüzünü gördükten sonra kalemi kırdım*." sözünden hareketle deftere yazdığı şiirler olduğunu, Şems'ten sonra ise kaleme ve deftere ihtiyaç duymaksızın vecd hâlinde kendiliğinden oluştuğunu

1. Şiir yazan değil, söyleyen bir şair olması
2. Şiirlerini belli bir zaman ve mekân gözetmeden vecd hâlinde semâ ederken söylemesi
3. Şiirlerinin çoğunu Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığında onun aşk ve cezbesinin kuvvetli tesiri altında söylemesi

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, Şems'in gidişiyle sararıp solar, benzi kül gibi olur. Âdeta canının teninden ayrıldığını hisseden Mevlânâ, içindeki yangın ve aşk ateşi ile birbirinden dokunaklı şiirler söyler. Öyle ki Sultan Veled, babasının söylediği şiirleri[471] tandırda kurutmaya yetişemez:

"*Ne aklım kaldı benim, ne dinim / Ne kararım kaldı benim ne de sabrım / Gel ne olur, gel artık / Ne gönlüm derdini sor bana / Ne sararan yüzümü sor bana / Ne içimin ateşini sor bana / Gel, gözünle gör, gel artık / Hasretinle pişmiş bir somun gibi / O kıpkırmızı, al al yüzümü sorma / Ekmek gibi bayatlayıp bayatlayıp / Yine ekmek gibi ufalana ufalana / Naçar kalmışım dökülmüşüm yollara / Gel, topla beni, gel artık. / Bir vakitler bir aynaydım / Yüzünden izler toplamadaydım / Şimdi buruştum, şimdi sarardım. / Gel, gör beni, gel artık. / Dere gibi akıyorum sağa sola. / Ayrılık her yanımda pusuda / Seher vakti yalvarırım yakarırım / Rüzgârların huzurunda / Gel ne olur, gel artık. / Başın kille ıslaksa da / Ayağına diken batmışsa da / Durma gel, Allah aşkına / Gel demeden kurtar beni / Ey âşıklar peygamberi! /*

---

ifade eder. Yazara göre vecd hâlinde din mezhep kayıtlarından kurtulan Mevlânâ, şiir söylerken vezin ve kafiyeyi de manayı daraltan bir engel olarak görür. Hiçbir şair, kendi üstün özelliklerini ortaya çıkaran şiiri Mevlânâ gibi 'oyuncak' haline getirmemiştir. Bu durumu şairin şiirden daha kuvvetli oluşuna bağlar ve Mevlânâ'nın şairliğinin şiire sığmadığını ifade eder. Mevlânâ'nın şiirinin ana ekseni 'aşk'tır ve aşkı her şeyin üstünde görür. Mevlânâ'nın tesiri ile ilgili olarak iki temel "hüviyet" ortaya çıkar: "*Tarikat ve dergâh şeklinde asırlar boyu imparatorluğun her tarafına yayılmış gövdeli cephe*" ve "*mûsikî ve şiir âlemindeki bedîî ve manevî cephe*". Yazar göre Mevlânâ'nın asıl ebedî tarafı ikna cephesidir. (İsmail Habib Sevük, *Mevlânâ*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1954 s. 66-93)

Nuri Şimşekler, "Mevlânâ ve Şiir" adlı yazısında Mevlânâ'nın Şems ile tanışmaması hâlinde "sıradan bir şair" olarak anılacağını, onu, diğer şairlerden farklı kılan ve "edîb bir şair" yapan gazelleri Şems ile karşılaştıktan sonra söylediğini ifade eder. (Nuri Şimşekler, *agm*, *ag*e., s. 373)

[471]Bu gazel *Dîvân-ı Kebîr*'in ikinci cildinde CXC. gazel olarak yer alır. Gazellerin çevirisini yapan Abdülbaki Gölpınarlı, bu gazelin Şems'e yazılmış bir mektup olabileceğini belirtir. (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr III*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 309.)

Gönül ateşine yanmışım ben, / Boğulmuşum gözyaşına. / Git sor Allah'ını seversen / Ne tedbir gösterir sevgili / Ne çare yazar bana?" (s. 14)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında diğer eserlerden farklı olarak, Şems'in, Mevlânâ'nın şairliğini öne çıkarmak için Konya'yı terk ettiği anlatılır. Şems'e göre Mevlânâ, her ne kadar "*Benden şair olmaz, zaten pek şiir sevmem.*" (s. 232) dese de "*muhteşem bir şair*"dir. Şiirinden hareketle de onun "aşk"tan beslendiğini belirtir. Şems, Konya'ya ilk geldiğinde ona Mevlânâ'nın, vaazları ile insanlara şifa kaynağı olduğunu anlatırlar. Mevlânâ, artık vaaz vermek için bir isteğinin olmadığını, önceden ona "*Kelimelerin sarrafı*" dediklerini, şimdi ise söylenecek sözünün kalmadığını ifade eder. Şems ise Mevlânâ'ya yine eskisi gibi "*kelimelerin sarrafı*" olacağını, fakat bu kez yüreğinden -şiiri ve şairliği kastederek- coşan kelimelerle olacağını belirtir:

" '*Sen gene kelimelerin sarrafı olacaksın.' dedi Şems. 'Fakat bir farkla! Eskiden Vaaz Veren Akıl idin. Artık Yüreğin Şarkı Söyleyecek.*" (s. 255)

Şems, dünyanın her yerinde insanların mutlu olmayı ve kemale ulaşmayı istediğini, fakat onları bu dileklerine kavuşturacak manevî rehberden yoksun olduklarını ve Mevlânâ'nın şiirlerinin insanların yolunu aydınlatacağını, kendisinin ise bu yolda Mevlânâ'nın hizmetkârı olacağını ifade eder: " '*Senin kelimelerin onlara yardım edecek, ışık tutacak. Ben de bu uğurda senin hizmetkârın olacağım.*' " (s. 255) Şems, burada, bir konuya dikkat çeker. Ona göre Mevlânâ'nın, ilim ve irfanıyla herkes tarafından bilinen, dönemin iktidarları tarafından korunup kollanan, halkın büyük teveccühüne mazhar olup birçok seveni, müridi ve hayranı olan bir âlim olduğu için toplum tarafından dışlanan (sarhoş, dilenci, hırsız, fahişe, kumarbaz gibi) insanları anlaması zordur. Bu durum, insanoğlu için çetin bir sınavdır ve çok az insan bu sınavdan geçer. Şems, endişelerini dile getirdikten sonra zamanı gelince Mevlânâ'ya "*Aşkın Şairi*" diyeceklerini ve şiirleri ile dünyanın dört bir yanında bulunan insanlara ilham ve feyiz kaynağı olacağını söyler:

"*Günü gelecek sana Aşk'ın şairi diyecekler' dedi. 'Doğu'dan, Batı'dan, Kuzey'den ve Güney'den yüzünü dahi görmemiş insanlar senin kelimelerinden ilham, feyiz ve cesaret alacak.*" (s. 256)

Şems, "*Bu nasıl olacak?*" diye soran Mevlânâ'ya "*Dersle değil. Vaazla değil. Şiirle olacak.*" (s. 256) diye cevap verir. Mevlânâ ise şiir yazmadığını, ilim ve irfan sahibi âlim olduğunu söyleyince Şems, bu yolda ona bir süre yoldaşlık yapacağını, fakat sonuna kadar yanında kalamayacağını, gitmesi gerektiğini belirtir. Mevlânâ'yı Şems'in onu terk edip gideceğinin konuşulması bile sarsmaya yeter:

"*Ve o kadar canımı yaktı ki bu fikir, üstüme çuval çuval ağırlık binmiş gibi yüreğim sıkıştı, sinem ağrıdı. Başımı çevirdim. Gözlerine bakamadım.*" (s. 257)

Mevlânâ ve Şems, bir gün semâ âyini düzenlerler. Herkesin büyük bir beğeni ve hayranlıkla izlediği âyine Sultan Keyhüsrev danışmanları ile birlikte katılır. Âyin bitince Sultan Keyhüsrev, ayağa kalkarak gururlu bir eda ile önce tebriklerini dile getirir, daha sonra içinde çil çil altınların bulunduğu keseyi âyinin yapıldığı sahneye fırlatır. Seyirciler, sultanın alicenaplığını takdirle karşılarken Şems ise bir kese altını aldığı gibi tekrar geri fırlatır. Altınlar, oradan ayrılmak üzere olan sultanın ayaklarının önüne düşer. Şems, sultana, semânın manevî yönüne işaret ederek sadece aşk için yapıldığını ve bu sebeple verdiği altınların onların nezdinde bir değerinin olmadığını ifade eder. Sultan, Şems'e cevap vermeden çıkar gider. Şems, semâ töreni bittikten sonra Sultan Keyhüsrev'in gönderdiği altınları iade etmekten hiçbir pişmanlık duymadığını, sadece Mevlânâ'yı sıkıntıya soktuğu için üzgün olduğunu belirtir. Dönemin sultanları tarafından gittiği her yerde hep ayrıcalık ve itibar gören Mevlânâ, Şems'in bu davranışı ile iktidar karşısında sıradan insanların yaşadığı zayıflık hissini tadar. Şems'e göre bu hissi tatmadan Mevlânâ'nın herkesi kucaklayan bir şair olması zordur:

"*Mahrûmîyetin, çaresizliğin, kenara itilmişliğin ne menem bir şey olduğunu anlayamadan Mevlânâ nasıl herkesi kucaklayan bir şair olabilirdi ki?*" (s. 339)

Şems böylece Konya'dan gitme vaktinin geldiğini düşünür. Çünkü aşk ve cezbenin kuvvetli tesiri ile Mevlânâ'da onun istediği değişim gerçekleşmiştir:

"*Şiir, musiki, raks… esriklik, esneklik, akışkanlık… Rûmî'nin dönüşümü neredeyse tamam. Şiir sevmeyen katı bir âlimken, kendi sesinin akışında hızla ilerleyen bir hatipken, artık cümle suskunların hislerine tercüman olacak kadar iyi bir şair olma yolunda.*" (s. 339)

Kerra, Sultan Veled'e eşi Mevlânâ'nın, Şems onu terk ettikten sonra duygularını şiirle ifade ettiğini Sultan Veled'e anlatır:

" '*Biliyor musun baban âdeta şiir konuşuyor' dedi tedirgin bir gülümsemeyle. 'Bütün gün susuyor. Sonra konuşmaya başladığında ağzından dizeler dökülüyor. Şems'in yokluğunda galiba şair oluyor.*" (s. 351)

Mevlânâ, Şems gittikten sonra vaktinin çoğunu hiç konuşmadan kütüphanede öylece geçirir. Şems'i ve Şems'in ona söylediklerini düşünür. Onun şair olacağına dair sözlerini hatırlar: "*Gün gelecek sana en güzel aşk şiirlerini yazan doğulu diyecekler. Bütün dünya ismini bilecek.*" (s. 353) Oysa Mevlânâ kendisini kasdettiği durumlarda suskun manasındaki "*Hamuş*" kelimesini kullanır. Bu suskunluğuna rağmen kalbindeki yangın sebebiyle kelimeler yüreğinden koparak gelir. Mevlânâ'ya göre Şems'in Konya'ya geldiği ilk günden beri yapmak istediği şey, ondan bir şair ortaya çıkarmaktadır. Şems, Mevlânâ'dan "şair yaratmak" hedefine ulaşmak için Konya'yı terk eder:

"*Baştan beri Şems'in yapmak istediği de bu değil miydi? Benden bir şair yaratmak! Ama bu hedefe ulaşmak için beni terk edeceği aklımın ucundan geçmemişti.*" (s. 353)

Kerra Hatun, hayatı boyunca şairliği pek makbul saymayan Mevlânâ'nın her geçen gün biraz daha şair olduğunu belirtir. Mevlânâ'ya ise bu durum biraz tuhaf

gelir. Zira o, hayatı boyunca şairlere itibar etmemiştir, fakat şimdi bu durum karşısında sessiz kalır. O şiir söyler, fakat bu şiirlerin ona ait olmadığını ifade eder:

"*Ağzımdan damla damla mısralar sızıyor, hem de hiç durmadan, elimde olmadan; dinleyenler şair olduğuma kanaat getirebilir, evet. Kelimeler ülkesinin sultanı! Ama işin aslı, bu şiirler bana ait değil. Ben sadece harfler için vasıtayım. Kelimeleri emredildiği gibi yazan bir hakka, divit, kalem misali, şifrelenen ezgiyi çalan bir ney misali, ben de sadece bir aracım. Kendi payıma düşeni yapıyorum. Ben kelimelerin efendisi değil, sadece gönüllü kâtibiyim. Gönlüme ne fısıldanıyorsa onu yaşıyorum. Ama fısıldayan ben değilim…*" (s. 356)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, Şems gittiği günden beri perişan hâldedir. Uyku uyumak ona haram olur. Kimi zamanda bunalarak kendini dışarı atar. Kerra Hatun ve ailesi, büyük bir telâş içinde yanına vardıklarında onu şiir söylerken bulurlar:

"*Dünyadan elini eteğini çekmiş bir münzevi idim; şimdi bu ayaklar irademe karşı çıkıyor. Bu beden kendine başkaldırıp dönüyor. Parmaklarımla kulaklarımı tıkasam. Yalnızca müziğin sesi daha da artıyor yüreğimi gizlemeye çalıştım. Ama sen onu bulup çaldın. Dönüp duran bir kukla: işte benden geride kalan…*" (s. 127-128)

Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür romanında Mevlânâ, Şems gittikten sonra "*dünya hayatının hayhuyundan kurtarabilen tek yoldaşı*"nı kaybeder. Onun ayrılık acısıyla yanıp yakılır ve iç âlemindeki bu yangınla bir gazel söyler:

"*Seher çağı, gökyüzünde bir ay göründü, gökten indi de gözünü bize dikti, bakmaya başladı. / Az zamanda bir kuş vurmuş doğan gibi. / Ay, beni kaptı, gökyüzüne uçuverdi… / Kendime baktım göremedim. / Çünkü o ayın lütfuyla bedenim can kesildi. Cân âlemine gittim. / Orada da o aydan başka bir şey göremedim. / Hâsılı ezelî tecelli sırları, tamamıyla anlaşıldı.*" (s. 135)

Şems'in Konya'ya ikinci gelişi ile ilgili olarak, *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ, bir gün Hüsameddin Çelebi'ye Şems'in geleceğini, gönül gözünün onun hayaliyle nurlandığını, burnuna onun semtinden güzel kokular geldiğini söylediği esnada hücre kapısından içeriye posta ulakları girer. Şam'dan gelen posta ulakları, Mevlânâ'ya Şems'ten bir mektup getirirler. Mevlânâ, büyük bir sevinçle yerinden fırlar ve vecd hâlinde semâ yapmaya, şiir[472] söylemeye başlar:

"*Oraya gitme demedim mi sana / Seni yalnız ben bilirim demedim mi? / Demedim mi bu yokluk yurdunda hayat çeşmesi benim. Demedim mi? / Bir gün kıysan Bana alsan başını gitsen / Dönüp kavuşacağın yer / Ben'im, demedim mi?*" (s. 32-33)

Mevlânâ, Şems'in gelişi ile vuslata erer. Onun kuvvetli tesiri ile eksik kalan irşadına devam ederek "terk-i terk" makamı ile mâsivâya dair ne varsa hepsini terk eder. Geriye sadece aşk ve cezbenin tesiri ile vecd hali kalır. Mevlânâ, bu hali ile Konya halkından el çeker. Şems ile halvete girerek manevî zevk ihtiva eden sohbetler yapar. Mevlânâ'dan ayrı kalan dostları ve onun büyük bir âlim olduğunun farkında olan halk ona olan özlemlerini iletmesi için Baha'ya başvururlar. Mevlânâ, zamanının çoğunu Şems ile geçirdiği için ona özlem duyan halkın şikâyetlerini dile getirmek üzere yanına gelen Baha'ya o daha konuşmadan bir şiirle cevap verir:

"*Ben öyle bir zerreyim ki / Cümle âleme isyan etmişim / Havaya, toprağa isyan etmişim / Ateşe suya isyan etmişim / Beş duyguya isyan etmişim / Hava, toprak, ateş, su da neymiş / Altı yön de neymiş / Benim hiçbiri umurumda değil!*" (s. 43)

Aşk ve cezbenin tesiri ile manevi zevk âlemlerine dalan Mevlânâ, aşkın benliğini esir aldığını, bedenindeki en küçük parçanın dahi sevgili ile kaplandığını, kendinden geriye sadece adının kaldığını ifade eder. Babasını dinleyen Baha,

[472] *Aşk Peygamberi* romanında yer alan gazel, *Dîvan-ı Kebîr*'in III. cildinde CLXXI. gazel olarak yer alır. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın bu gazeli Şam'a gitmeyi tasarlarken söylemiş olabileceğini belirtir. (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr III*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 281.)

dünyanın da insan üzerinde hakkının olduğunu ifade ederek kırk gündür evden çıkmadığını, onu sevenlerinin hasret çekmekte haklı olduklarını, zira ne derslere ne toplantılara geldiğini anlatır. Mevlânâ ise onu seven dostlarının kırk günlük manevî zevki ona çok görmeyeceklerine inandığını söyleyerek bir şiir okur:

"*Ben bir denizim / Kendi varlığı içinde taşan / Uçsuz bucaksız.. / Alabildiğine büyük / Kıyısız, hür bir deniz… / İki dünya da yok oldu gitti bende / Artık. / Ne o dünyadan sorsunlar beni, / Ne bu dünyadan!*" (s. 44)

Şems'in Şam'dan yola çıktığını duyan Mevlânâ, *Aşk Peygamberi* (s. 73), *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* (s. 150) ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* (s. 149-150) romanlarında sevinç içinde semâ yapmaya ve şiir söylemeye başlar. Üç eserde de aynen yer alan şiir, Mevlânâ'nın *Dîvan-ı Kebîr* adlı eserindeki XIII. gazeldir[473]:

"*Yola su serpin, şimdicek sevgili geliyor; bahçeye müjde verin, bahar kokuları gelmede. / Sevgiliye yol açın, yol açın o Ay'ın on dördüne; ışıklar bağışlayan yüzünden ışıklar saça saça geliyor o. / Gökyüzü yerlere inmede, dünyaya bir uğultudur yayılmada, amberle misk bitmede, sevgilinin sancağı gelmede. / Bağın bahçenin alımı gelmede; göz gelmede, mum gelmede… Gam bir kıyıya gitmede; Ay kucağımıza doğmada. / Ok uçup gitmede, varıp amaca ulaşmada, ne diye oturmuşuz biz? Padişah avdan gelmede. / Bağ bahçe selâma duruyor; selvi ayağa kalkıyor; yeşillik yaya koşuyor; gonca ata binmiş, geliyor. / Gökyüzünde halvete girenler, nasıl bir şarap içiyorlar ki can sarhoş oldu, yerlere serildi, akıl mahmurlaşmış, geliyor. / Köyümüze ulaştın mı, bil ki susmaktır huyumuz bizim; çünkü dedikodumuzdan toz kalkıyor bizim.*"

Aşk Peygamberi romanında Şems, Konya'ya geldiğinde Mevlânâ, kendinden geçmiş mest olmuş bir hâlde sevinç ve iştiyakla şiirler söylemeye başlar. *Mevlana /*

[473]Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr VII-1*, Farsça Aslından Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 143.

Aşk Beni Sende Öldürür romanında Şems'in Konya'ya geldiğini şehirdeki münadîler halka duyururlar. Halk, bu haber üzere "*sodalı gül sularıyla yıkanmış caddelere*" dökülür. Şems'in gelişi sebebiyle Anadolu Selçuklu Devleti veziri Muineddin Pervâne ve devletin ileri gelenlerinin katıldığı bir tören hazırlanır. Şems atının dizgininden "edeple" tutan Sultan Veled ile birlikte görünür. Büyük bir sevinç yaşayan Mevlânâ, o esnada şiirini söyler. *Aşk Peygamberi* (s. 77) ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* (150-151) romanlarında ortak olarak yer alan şiir[474] şöyledir:

"*Güneşim, Ay'ım geldi. Kulağım, gözüm geldi. O gümüş bedenlim geldi, o altın madenim geldi. / Geldi başımın sarhoşluğu; geldi gözümün ışığı. Bir başka şey istiyorsan geldi o bir başka şeyim. / O yolumu vuran geldi, o tövbemi bozan geldi. O yasemin bedenli Yusuf, ansızın kucağıma geldi. / Ey eski dost, bugün dünden daha iyi, daha hoş. Dün onun yüzünden sarhoştum, bugünse haber aldım ondan. / Dün gece mumla aradığım dost, bugün bir gül demeti gibi yoluma çıkageldi. /İki elini kemer yaptı da beni kucakladı, bağrına bastı, o güzel yüzlülerin baş tacı olan güzelden görülmemiş, şaşılacak bir kemer elde ettim ben. / Şu bağına, baharına bak, şu şarabını, sarhoşluğunu seyret, şu yiyip sindirmeme dikkat et, gülbeşekerim geldi çünkü. / Ölümden niçin korkayım ki o abıhayat geldi, kınanmadan ne diye ürkeyim ki onun gibi bir kalkan elde ettim. / Bugün Süleyman'ım, çünkü yüzük verdin bana; o padişahlara lâyık taç geldi, kondu başıma. / Derdim haddi aştı da aşkla yollara düştüm. Yarabbi, bu seferden ne kutluluklar elde ettim, ne kutluluklar. / Şarap içmemin tam çağı, içeyim de aklım şimşekler çaksın. Uçmamın çağı geldi çattı, kolum kanadım geldi çünkü. / Sabah çağı gibi parlayıp şu alemi aydınlatmamın tam zamanı; coşup kükrememin tam çağı; çünkü o erkek arslanım geldi benim. / Sevgili, birkaç beyit kaldı, fakat beni benden aldılar, bir yere götürdüler ki orda şu dünya gözüme pek küçük görünmede.*"

[474]Abdülbaki gölpınarlı, Mevlânâ'nın bu gazeli, Şems'in Konya'ya ikinci gelişinden sonra söylediğini ifade eder. (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr II*, Farsça Aslından Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 69.)

Aşk Peygamberi ve *Mevlana / Aşk Beni sende Öldürür* romanlarında Mevlânâ'nın, Şems Konya'ya geldiğinde söylediği bu gazel, *Bab-ı Esrar* romanında Nigel'in, sevgilisi Karen'in telefonuna gönderdiği bir şiir olarak karşımıza çıkar. Nigel, Mevlânâ'nın şiirinden hareketle Karen'e ne zaman geleceğini sorar: "*İşte böyle çağırıyor Rûmî, Şems adındaki sevgilisini. Peki Karencim, sen ne zaman geleceksin?*" (s. 276)

Şems Konya'ya döndükten sonra, *Aşk Peygamberi* romanında semâ ve sohbet meclisleri sık sık yapılır hale gelir. Sohbet meclisleri genellikle Selçuklu veziri Müineddin Pervane'nin sarayında düzenlenir. Şems gidince Konya halkından el çeken Mevlânâ, şimdi ise aşk, şevk ve vecd hâlinde sabahlara kadar süren meclislerde semâ yapar, şiir söyler. Şems'in Konya'ya ikinci gelişinin üzerinden üç ay geçer. Manevî zevk âlemi içinde her türlü kayıttan azade şiirler okur ve Şems de onu dinler:

"*Bir gececik uyuma ne olur / Ayrılık kapısını çalma bir gececik / Bir gececik gözlerimiz / Seninle aydın olsun / Kör olsun şeytan bir gececik / Dünyayı güzel kokular sarsın bütün / Karanlıklardan ışıklar aksın ovalara / Sofrandakiler dirilsin bir gececik*" (s. 82-83)

Muineddin Pervane'nin sarayında düzenlenen bir semâ meclisinde meclise erken gelen Şems, bir köşede zevk âlemine dalar. Mevlânâ, hiçbir dostu dışarıda kalmasın diye her zamanki gibi meclise en son gelir ve kapının önünde yeni gazelini[475] okur.

"*Bir tatlı ömür gibi gitmeye niyetlendin / Ayrılık atına eyer vurdun inadına / Ama bizi unutma, hatırla ama! / Sana temiz dostlar, iyi dostlar, vefalı dostlar yeryüzünde de var / Eski dostla ettiğin yemini hatırla ama! / Sen her gece ay değir misin başına yastık edince yollarda / Dizime yattığın geceleri hatırla ama! / Sen ey*

[475]Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın bu gazeli Şems'in Konya'dan gitmeyi düşündüğü sırada söylemiş olabileceğini ifade eder. (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr III*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, s. 518.)

hüsrevi kendine kul, şirin gibi bir nice güzeli esir eden! / Aşkının ateşiyle tıpkı Ferhad gibi, benim ayrılık dağını deldiğimi unutma, hatırla ama! / Bir deniz kesilen gözlerimin kıyısında bir aşk ovasını görmüştün hani. / Hani safran dallarıyla, Ağustos gülleriyle sarmaş dolaş. / Bunu da unutma hatırla ama! / Ey Tebrizli Şems! Dinim aşktır benim, senin yüzünü gördüm göreli, benim yüzüm senin dininle övünür ey sevgili, bunu unutma, hatırla ama!" (s. 108-109)

Aşk Peygamberi romanında yer alan bu gazel, *Bab-ı Esrar* romanında Karen'in Londra'daki cerrah sevgilisi Nigel'in telefonda ona okuduğu bir şiir olarak yer alır. Nigel, Konya ile ilgili araştırma yaparken karşısına Mevlânâ çıkar. Mevlânâ'nın şiirlerini merak ederek bir kitapçıdan onun seçme şiirlerini ihtiva eden bir kitap alır. Karen ile telefonla konuştuğu sırada ona bu şiiri okur. Karen, Nigel'in şiir okumasına oldukça şaşırır. Zira o, şimdiye kadar Karen'e hiçbir şiir okumamıştır. Nigel, Karen'den şiirin kime ait olduğu konusunda bir tahminde bulunmasını ister. Dinlediği şiirin güzelliği karşısında Karen'in âdeta nefesi kesilir. Şiirin muhtevasında ayrılığın olması, tesirini daha da derinleştirir: " *'Çok güzelmiş,' diyebildim sonunda, 'Olağanüstü bir şiir.'* " (s. 95) Nigel, büyük bir ihtimalle şiirin aslının daha da güzel olduğu konusunda bir tahminde bulunur. Karen, Nigel'in bu tahmininden İngilizce yazmadığı sonucunu çıkarır. Nigel, şair hakkında ipuçları vermeye devam eder. Şairin Türk olduğunun söylendiğini, Anadolu'da yaşadığını, eserlerini ise Farsça yazdığını ifade eder. Önce Ömer Hayyam diye bir tahminde bulunan Karen, Nigel'in şairin Anadolu'da yaşadığını tekrar belirtmesi üzerine "*Yoksa Rûmî mi?*" (s. 95) diye sorunca Nigel, Karen'e doğru tahminde bulunduğunu belirtir: "*İşte bu kadar. Bravo bildiniz, evet, şairin adı Mevlânâ Celâleddin Rûmî!*" (s. 95)

Şems'in ebediyen ortadan kayboluşu veya öldürülmesinden sonra Mevlânâ, ayrılık acısıyla şiirler söylemeye devam eder. *Aşk Peygamberi* romanında Şems, hiçbir haber bırakmadan ve bir daha dönmemek üzere ortadan kaybolur. Şems'in gidişinden sonraki ilk semâ toplantısı o güne kadar yapılan meclislerin hiçbirine benzememiş, dur durak bilmeden devam etmiştir:

"*Ney üfleyenler uykusuzluktan, yorgunluktan baygın hale geldiler. Rebab çalanların kolu artık yay çekemiyordu. Ama Mevlânâ dur – durak bilmiyor, semâ etmiyorsa şiir söylüyor, şiir söylemiyorsa semâ ediyordu. Böyle akıl almaz bir çırpınış, ateş, yangın görülmüş şey değildi. Ortalığı bir velveledir sardı. Mevlânâ'nın yangını herkese de bulaştı*." (s. 116)

Gevhertaş evinin hücrelerinin birinde Baha Veled, Hüsameddin Çelebi, Salâhaddin-i Zerkûbi ve sevenleri Mevlânâ'yı beklerler. Namazını bitirip içeriye giren Mevlânâ, yazdığı yeni şiirini okumaya başlar:

"*Kulağını ver, dinle, bak Asesbaşı ne diyor? / Bu mahallede bizden bir rind kayboldu diyor / Derken, ansızın biri yolda izini buldu diyor / Belirtilerini görün işte diyor / İşte al kanlar içinde bir elbise diyor? / Ne zamandır onu aradık, yandık yakıldık / Ne zamandır onu arayanlar her yanda döküldüler / Ne üst kodular ne baş… Kan eskiyince kararır, fakat âşıkların kanı hiç eskimez, kanı nasılsa hep öyle kalır / Hep öyle taze ve sıcak! / Bir gün sen de öldürülürsen, sonsuzluğa ererek hep diri kalacaksın. / Böyle bir şehidin canından, Şems Tebriz'e selâm, selâm!*" (s. 118-119)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ, Şems'in ikinci kez ortadan kaybolması üzerine ayrılık acısından yanan gönlü ile şiirler söylemeye başlar. Rehber, Tadadoşi'ye *Dîvân-ı Kebîr*'den Mevlânâ'nın aşk acısı ile söylediği şiirlerden birini okur:

"*Dostların toplantılarından ayırdın, seninle düşüp kalkanların arasından çıktın da, toprak altına, karıncalarla, yılanlar arasına gittin.*

O nükteli sözler, o güzel konuşmalar ne oldu? Meram bağlarına, o gül bahçelerine giden ayaklar ne oldu?

Nazik idin, latıf idin, insanların gönüllerini kazanmasını, insanları sevmesini bildirdin. Şimdi tuttun, insanları sevmeyen, insanları yiyen toprak içine gittin.

Ne oldu? Nasıl bir fikre kapıldın da, uzun, sapa, bozuk bir yola düştün gittin.

Sen ağlaya ağlaya o yola düşünce, gökyüzü gözyaşı döktü. Ay da yüzünü tırmaladı, yırttı.

Gönlüm kanlarla doldu, ne bileyim de, ne sorayım? Bari, sen söyle, acaba, uyanık mı gittin?

Madem ki bizi bırakıp gittin. Acaba Halk âşıklarının, ermişlerin sohbetini mi seçtin? Yoksa aşktan mahrum mu kaldın? İnkâr ederek mi gittin? Sana sordukları sorulara verdiğin o güzel, o tatlı cevapların ne oldu? Artık sustun, söylemekten vazgeçtin.

Bu ne biçim ateştir? Bu ne biçim hasrettir? Yola düşen misafir gibi, hiçbir haber vermeden çıktın, gittin, nereye gittin, nereye gittin ki izinin tozu bile belirmiyor. Bu sefer gittiğin yol ne de kanlarla dolu bir yol." (s. 77-78)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Şems, Konya'ya ikinci gelişinden sonra fitne, fesat ve hazımsızlıkla yedi kişi tarafından katledilir, fakat bu hadise Mevlânâ'yı seven dostları tarafından ondan gizlenir. Mevlânâ, Şems'in yine onu terk edip gittiğini düşünerek bir şiir yazar:

"*Ey gönül yâri, yazıklar olsun! Birçok dertlerle, hasretlerle bizi bırakıp gittin! / Biliyorum; bizden ayrılmayı istemedin! / Sızlandın, şikâyetler ettin; ama faydası olmadı! / İnsaf etmeyen, aman vermeyen hükmü, emre uydun, geçtin gittin! / Her tarafa koştun; yanımızda kalmak için çareler aradın, bahaneler düşündün! / Fakat bir çare bulamadın, çaresiz bir hâlde gittin! / Güllerle dolu olan kucağın, ay gibi nurlu yüzün ne oldu? Nasıl oldu da hor ve hakir bir hâlde bir altına gittin? / Dostların toplantılarından ayrıldın, seninle düşüp kalkanların arasından çıktın da, toprak altına, karıncalarla yılanlar arasına gittin! / O nükteli sözler, o güzel konuşmalar ne oldu? O ilahî sırlara aşina olan akıl ne oldu? O elimizden tutan mübarek eller ne oldu? Meram bağlarına, o gül bahçelerine giden ayaklar ne oldu? / Nazik idin, latif idin; insanların gönüllerini kazanmayı, insanları sevmeyi bilirdin! / Şimdi tuttun, insanları sevmeyen, insanları yiyen toprak içine gittin! Ne oldu? Nasıl*

bir fikre kapıldın da uzun, sapa bozuk bir yola düştün gittin? Mademki bizi bırakıp gittin, acaba, hak âşıklarının, ermişlerin sohbetini mi seçtin; yoksa aşktan mahrum mu kaldın? İnkâr ederek mi gittin? Sana sordukları sorulara verdiğin o güzel, o tatlı cevapların ne oldu? Artık sustun, söylemekten vazgeçtin! Bu ne biçim ateştir; bu, ne biçim hasrettin? Ansızın yola düşen misafir gibi hiç haber vermeden çıktın gittin! / Nereye gittin ki, izinin tozu bile belirmiyor? Bu sefer gittiğin yol, ne de kanlarla dolu yol ki kin güderek çektin gittin."

İncelediğimiz eserlerde Mevlânâ'nın, Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığı bağlamında söylediği şiirlerin yanında oğlu Sultan Veled'in düğününde, Salâhaddin-i Zerkûbî'nin sohbet arkadaşlığında ve bahar gelince söylediği şiirleri de yer alır. Sultan Veled'in düğününde söylediği şiir, *Aşk Peygamberi* (s. 163-164) ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* (s. 200-201) romanlarında yer alır. Mevlânâ, Salâhaddin-i Zerkûbî'deki kemali ve irfanı anlayıp onu kendine Şems'ten sonra sohbet arkadaşı seçer. Salâhaddin-i Zerkûbî ile olan sevgi ve dostluk bağlarını daha da kuvvetlendirmek için onun kızı Fatma Hatun ile oğlu Sultan Veled'i evlendirir. Mevlânâ, düğünde büyük bir sevinç içinde semâ yapmaya ve şiir[476] söylemeye başlar:

"*Toyumuz, düğünümüz kutlu olsun dünyaya. Tanrı, toyu, düğünü bir kumaş gibi tam bizim boyumuza göre ölçtü, biçti. / Zühre Ay'a eş oldu, dudu kuşu şekere. Güzel yüzlü sevgilimiz her gece bir başka düğün yapıyor. / Sultanımızın devleti sayesinde kalbler ferahladı, insanlar birbirlerine eş oldu, zahmetler, sıkıntılar çıktı gitti. / Hadi bakalım, bu gece yeniden düğüne, toya gidiyorsun. Ey şehrimizi bezeyen güzel, güzellere damat oluyorsun. / Mahallemizde ne de güzel yürüyorsun, bize doğru ne de hoş salına salına geliyorsun. Ey ırmağımız, ey bizi arayan sevgili, deremiz de ne hoş, ne de güzel çağlaya çağlaya akıyorsun. / Dileğimize uyuyor, ne de hoş gidiyorsun; ayağımızın bağını ne de hoş çözüyorsun. Elimizden tutup ne de tatlı*

[476]Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın bu gazeli Sultan Veled'in düğününde söylediği şiir olduğunu ifade eder. (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr I*, Farsça Aslından Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 37.)

tatlı yürütüyorsun bizi ey dünyamızın Yusuf'u. / Cefa edersen yaraşır sana. Senden vefa ummak hatadır bize. Kanlara bulanmış canımıza dilediğin gibi bas ayağını. / Ey canımın canı, canımızı sevgilimizin tapısına kadar çek. Şu kemik parçasını da al, ankamıza armağan götür. / Arifler, dünya padişahının, o canlara can katan padişahımızın devleti sayesinde raks edin, insaflılar, çark urun, dönüp, oynayın. / Nesrinle gülün gerdeğinde davulu boynuma astım. Bu gece tefle dümbelek en güzel elbisemiz. / Sus, bu gece Zühre sâkî oldu, kadeh sunuyor. Bizim pembe beyaz tenli sevgilimiz de kadehi aldı, çekip duruyor."

Bahar gelince söylediği şiir ise sadece Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında yer alır. Mevlânâ, Konya'da bahar gelince yeşillenen, yediveren güllerinin açtığı meram bağlarına gider. Orada ilk bahara dair bir şiir söyler. Bu şiirde ayrıca göçebe Türk hayatından bir mısra ile söz edilir:

"*Bahar kışlıktan göçme zamanıdır. / Türkler yaylaya yüz tuttular. / Çayırlar gülümsemede, / Ormanlar taze yaprak açmada. Hütüt ötüyor, / Kumru dem çekiyor. / Güller, nilüferler açtı. / Nisan yağmuru dünyayı güldürmede. / Bahar geldi dostlar, selviliklere konalım da yüz üstü kapanıp uyuyakalmış bahtımız selviliğin bahtı gibi açılsın.*" (s. 177)

Mevlânâ'nın Salâhaddin-i Zerkûbî ile sohbet arkadaşlığında onun için söylediği şiirler sadece Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında yer alır. Mevlânâ, Şems'in gidişinden sonra yeni sohbet arkadaşı Salâhaddin-i Zerkûbî ile hücresine çekilir. O, hemdemi ile sohbetten sonra rahlesini önüne alarak hissiyatının ifadesi olan şiirini yazar:

"*Geçen yıl çıkagelmiş kırmız kaftanlı, ay yüzlü güzel; bu yıl, boz hırkaya bürünüp de geldi. / Elbisesini değiştirdi ama sevgili, o sevgili. / O, elbiseyi değiştirdi, bir başka elbise giyindi geldi…*" (s. 194)

Salâhaddin-i Zerkûbî, yüksek ateş sebebiyle yatağa düşer. Günlerce hiçbir iyileşme emaresi olmadan öylece yatar. Salâhaddin Zerkûbî'nin hastalığına üzülen Mevlânâ, sohbet arkadaşına bir gazel yazar:

"*Hastalıklar senden uzak olsun, ey canlarımızın rahatı / Ey gören gözümüz / Kem gözler senden uzak olsun! / Bedenin sağlam olsun, ay yüzlü güzel / Bedenin sağlam olsun, ay yüzlü güzel, / Gölgen başımızdan eksik olmasın! / Gül bahçesine benzeyen yüzün, / O gönül otlağımız, / Ovamızın yeşilliği, / Nasılsa hep öyle kalsın, / Hep öyle taze yeşil / Bizim canımıza gelsin / Senin bedenine gelen ağrı*" (s. 221)

Mevlânâ'nın Salâhaddin-i Zerkûbî'nin vefatından sonra söylediği şiir ise şöyledir:

"*Firkat ü hicrinden ey yâr çerh ü devran ağladı, / Kana gark oldu gönül, hep akl ile can ağladı / Cebrail-i kudsiyanın yandı bâl ü perleri, / Enbiyanın, evliyanın gözler kan ağladı / Böyle bir çeşm-i yakîyne şek-kü vicdan ağladı. / Gerçekte yüz âlemdin, bir kişi değildin sen. / Dün gördüm, o çilem de bu âleme ağlamadaydı. / Gözden uzaklaşalı göz de ardından gitti. / Can, gözsüz kaldı da gene kanlar saçarak ağlıyor. / Gayretin olmasaydı, yağmur gibi gözyaşları döker, öyle bir ağlardım ki gözyaşı da nedir? Ayrılığınla miskler yağdırmak, her nefes kanlarla erimek, her an ağlayıp durmak gerekti. / Ey Şeyh Selahaddin, ey tez uçan devlet kuşu, yaydan ok fırlar gibi uçup gittin, yay ağlamakta şimdi.*" (s. 223)

Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında bir melek tarafından Luna'ya yardım etmesi için görevlendirilen ve bu sebeple berzah âleminden İstanbul'a gelen Mevlânâ, diğer eserlerden farklı olarak, şiirini bir Mevlânâ muhibbi olan Fabio'nun cenazesi defnedilirken büyük bir ızdırap içinde kendini kabrin içine atan ve ağlamaya başlayan Luna'ya okur. Luna'yı babasının yanından alamayan insanlar ne yapacaklarını bilemezler. Mevlânâ, o esnada Luna'ya yaklaşarak sırtını sıvazlar ve kulağına kendi şiirinden dizeler okur. Bu dizelerde kendisi üzerinden konuşarak,

ölümün ayrılık değil tanrıya kavuşma vesilesi olduğunu, bundan dolayı da üzülmek değil bir düğün sevinciyle sevinmek icap ettiğini söyler:

"*Cenazemi görünce ayrılık ayrılık deme. / O vakit benim buluşma görüşme zamanımdır / Mezarıma defsiz gelme; / Çünkü Allah meclisinde gamlı durmak yaraşmaz. / Hak Teâlâ beni aşk şarabından yaratmıştır. / Ölsem, çürüsem bile ben yine o aşkım.*" (s. 61)

2.3.4.2. Eleştiriler

Mevlânâ'nın şiir söylemesi ile ilgili eleştiriler[477], *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında yer alır. Bu eserlerde yer alan eleştirilerde ortak olan husus, âlim, müderris, şeyh, müftü ve vaiz gibi sıfat ve unvanlara sahip olan Mevlânâ'nın, semâ etmesi ve şiir söylemesinin hoş karşılanmamış olmasıdır. Konya halkına göre Mevlânâ'daki olumsuz değişimin kaynağı Şems'tir ve Mevlânâ, Şems'in aşk ve cezbe eksenli irşadıyla müritlerini, vaazlarını, derslerini bırakır. Sevdikleri ile alâkasını keser. Semâ etmeye, şiir söylemeye ve devamlı aşktan bahsetmeye başlar. Halk, Mevlânâ'daki bu şaşırtıcı değişimi anlamakta ve benimsemekte zorlanır.

2.3.4.4. Mevlânâ'nın Mahlâsları

İncelediğimiz eserlerin çoğunda Mevlânâ'nın şiirlerinde kullandığı mahlasların[478] Hâmuş (suskun) ve Şems-i Tebrîzî olduğu belirtilir. Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Mevlânâ, şiirlerini yazarken iki mahlâsı kullandığını belirtir: "*İki mahlas kullanıyorum. Biri Hamuş-suskun. Diğeri Şems-i Tebrizi. Yitirdiğim ruhdaşımın adıyla yazıyorum.*" (s. 405) Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*

[477]Nuri Şimsekler, "Mevlânâ ve Şiir" adlı yazısında büyük bir âlim olan Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde şiir söylemesinin ve semâ etmesinin eleştirilere sebep olduğunu, buna rağmen Mevlânâ'nın söylenenleri nazar-ı dikkate almayarak şiirlerini bağ, bahçe, sokak gibi birçok yerde söylemeye devam ettiğini belirtir. (Nuri Şimşekler, "Mevlânâ ve Şiir"*, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni,* 7. Cilt, Proje Editörü: Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 273.)

[478] Mevlânâ'nın mahlâsları konusunda ayrıntılı bilgi, çalışmamızın birinci bölümünde "Mevlânâ'nın Adı, Lâkapları ve Mahlâsları" bölümündedir.

romanında Mevlânâ yazdığı şiirleri Hâmuş diye imzalar: "*Şiirlerimi 'Hamuş' diye imzalıyordum ama herkes bunları yazan eli tanıyor ve bunları yazan kişideki tahavvüle hayret ediyorlardı.*" (s. 128) Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında bir süre sonra yazdığı gazellerin altına kendi ismini değil, Şems-i Tebrizî'nin adını yazar: "*Artık nice gazellerin altına kendi ismini değil, Şems-i Tebrizî ismini koyuyor, sevgilide bütün anlamıyla fena buluyordu.*" (s. 184) Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında Şems'in varlığı ile bir haline gelen Mevlânâ, şiirlerini Şems olarak imzalar: "*Bir ara onun sevgisiyle o kadar özdeşleşti ki bazı şiirlerini Şems diye imzaladı.*" (s. 106)

2.3.4.5. "Mevlânâ'nın Rubâîsi"

Mevlânâ'nın olduğu iddia edilen rubâî[479], *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında Mevlânâ'nın hoşgörü

[479]Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın rubâîlerinin çevirisini yaptığı eserine bu rubâîyi alarak onu "*Gene gel, gene gel, her ne isen gene gel; kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan bırak da gel… Bu bizim eşiğimiz, umutsuzluk eşiği değil; yüz kere tövbeni bozmuşsan gene gel.*" (s. 23) şeklinde çevirir. Yazdığı dipnotta rubâînin Baba Afdal-i Kâşî'ye ait olduğunu söyleyenler olduğunu, fakat bu şiirin onun "neşesine" uymadığı gibi, o dönemde yazılmış olan rubâîlerin ve Nûr-i Osmanî Kütüphanesi'nde bulunan rubâîlerin arasında olmadığını belirtir. Devamında bu rubâînin Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2106 No'lu Dîvan nüshasının başı ve sonuna sonradan eklenen "müntehebat" olarak adlandırılabilecek Dîvân nüshasının son yaprağında son rubâî olarak yazılı olduğunu belirtir. Ayrıca bu rubâînin divanda yer almasa da Mevlânâ'nın olarak kabul edildiğini ifade eder. Yazar, Mevlânâ'nın rubâîleri adı altında 1765 rubâîyi Türkçeye mensur olarak çevirir. (Mevlânâ Celâleddin, *Rubâîler*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s. 23.)

Mevlânâ'nın rubâîlerini çevirisini yapan bir diğer yazar Şefik Can, rubâîyi "*Gene gel, gene gel, her ne isen olduğun gibi gene gel. Hakk'ı tanımıyorsan, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan, gene gel… Bu bizim dergâhımız, umutsuzluk dergâhı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuşsan da gene gel.*" (s. 23) şeklinde çevirerek eserine alır. Yazar, yazdığı dipnotta bu rubâîyi, eserine kaynak teşkil eden Bedîüzzaman Fürûzanfer'in *Rubâîler Dîvanı*'nda ve başka yazma rubâîler arasında bulamadığını belirtir. Ona göre rubâînin Mevlânâ'ya ait olmadığını söyleyenler olsa da Mevlânâ'dan bahsedilen her yerde âdeta onun başka bir şiiri yokmuşçasına tekrarlanıp durduğunu, kime ait olursa olsun bu rubâînin "*Allah'ın rahmetinden umut kesilmez. Allah bütün günahları bağışlar, çünkü o, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*" (39/53) ayetinin açıklamasından ibaret olduğunu ifade eder ve bu manadan hareketle de Hz. Peygamber'in sünnetine tâbi olan Mevlânâ'nın, tövbe konusunda bir derinliğe sahip olduğunu ifade eder: "*Hoşumuza giden 'yüz kere tövbeni bozmuşsan yine gel' sözü, ümitsizliğe kapılma, Allah'ın rahmetinden ümidi kesme, manasına gelmektedir. Yoksa Hz. Muhammed'in (a.s.m) yolundan kıl kadar ayrılmayan Hz. Mevlânâ, tövbeyi sık sık bozmanın Hakk'a karşı küstahlık olduğunu elbette bilmektedir.*" (Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, *Rubâîler*, çev. Şefik Can, Sûfî Kitap, İstanbul 2014, s. 35.)

Ahmet Metin Şahin, Şefik Can'ın tespit etmiş olduğu 2117 rubâîyi manzum olarak Türkçeye çevirir. Dolayısıyla Şefik Can'ın eserinde yer alan ve Mevlânâ'ya atfedilen rubâî bu eserde de yer alır.

anlayışını yansıtan rubâîsi olarak karşımıza çıkar. *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında rehber, yol boyunca Mevlânâ'nın "ünlü çağrı" diye nitelediği şiirini okur:

"*Gel, gel, ne olursan ol, yine gel. / Kâfir, putperest, Mecusi olsan da yine gel. / Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir. / Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da YİNE GEL….*" (s. 18)

Mevlânâ'nın her din, ırk ve dilden insana engin bir hoşgörü ile bakışını anlatan şiiri karşısında Tadadoşi'nin ona olan hayranlığı daha da artar:

"*Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız Şeriat'ta (Ayet-i Kerime, Hadis-i Şerif, İçma-ı Ümmet ve Kıyas-ı Fukaha üzerine kurulmuş olan din kaidelerinde) sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır.*" (s. 18)

Rubâînin manzum çevirisi şöyledir: "*Gel sen, yine gel, her ne isen sen, yine gel! / Âteşgede, kâfir, puta tapsan, yine gel! / Hem dergâhımız, nevmidi dergâhı değil, / Yüzler kere sen, tövbeni bozsan yine gel!*" Yazar, yazdığı dipnotta bu rubâînin Mevlânâ'ya ait olmadığını söyleyenler olsa da onunmuş gibi okunduğunu, mana yönüyle Allah'ın mağfiretini yansıtması bakımından uygunluğunu ve *Dîvân-ı Kebîr*'e yazılmış olmasının da unutulup gitmesine engel olduğunu ifade eder. (Ahmet Metin Şahin, *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, Karbon Kitaplar, İstanbul 2017, s.14.)

Mehmed Nuri Gençosman'ın *Mevlânâ'nın Rubâîleri* adlı eserinde Veled Çelebi tarafından *Dîvân-ı Kebîr*'den derleyerek oluşturduğu rubâîyât nüshasının Hint ve İran'da bastırılan metinlerden "*daha doğru ve sağlam*" olduğunu ve burada yer alan rubâîlerin Mevlânâ'ya aidiyeti konusunda bir şüphe olmadığını belirtir. (s. 6-7) Yazarın Mevlânâ'nın 1644 rubâîsini Türkçeye mensur olarak çevirdiği eserinde yukarıdan beri sözünü ettiğimiz rubâî yoktur. (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mevlânâ'nın Rubâîleri (Tam Metin)*, çev. Mehmed Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul 2012.)

Mehmet Kanar, Horasanlı ünlü sûfî ve şair Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'ın rubâîlerini Türkçeye çevirisini yaptığı eserinde Mevlânâ'ya atfedilen rubâînin Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a ait olduğunu belirtir. Yazar, bu rubâîden hareketle Mevlânâ'nın Ebû Saîd'den etkilenen sûfî şairlerden olduğunu söyleyerek, iki şairin duygu ve düşünce dünyalarındaki benzerliğe dikkat çeker: "*Bu rubâî ile iki büyük sûfî şairin insanlığa ve Allah'a bakış açılarının birbiriyle ne kadar örtüştüğü görülmektedir.*" (s. 8) Eserde yer alan rubâî şöyledir: "*Yine gel, yine gel; ne olursan ol, yine gel / Kâfir, ateşperest, putperest, olsan da yine gel / Bu dergâhımız değildir umutsuzluk dergâhı / Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel.*" (Ebû Saîd Ebû'l-Hayr, *Rubâîler*, çev. Mehmet Kanar, Şule Yayınları, İstanbul 2013, s. 19.)

Yukarıda isimleri ve eserleri zikredilen yazarlar, bu rubâîyi, kaynak metinlerde bulamamış olsalar da Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasına uygunluğunu gözeterek kendi eserlerine dahil ederler.

Tadadoşi, Mevlânâ'nın şiirlerindeki mana derinliğinden hareketle bu sözlerin ilim ve irfan derinliği taşıdığını, günümüzün huzursuz insanına maddî ve manevî şifa kaynağı olduğunu belirtir:

"*Bu sözleri söyleyebilmek, asırlarca unutulmamak, çevresine hatta çevresini de de aşarak dünyaya, bir bilgi silsilesiyle bilgece taşan bu büyük düşünceler, akla ve akıl üstünlüğüne dayanabilir ancak! Kitaplara sığmayacak kadar geniş bir hayat, bir aşk felsefesi… Dünyanın acımasız sosyal dokusunda hayata tutunmaya çalışan insanlar için en yararlı ilaç! En etkili panzehir! En tatlı ruhaniyet! En yapıcı terapi!*" (s. 20)

Mevlânâ, zaman zaman "*hoş görülmeyecek kadar çok olan hoşgörü*"ye (s. 18) sahip diye eleştirilse de o, kaynağını "*Tevhid'in sırrı, Kur'ân-ı Kerîm'in nuru, İslâm'ın şuuru ve hususiyle Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v) güzel ahlâkı*"ndan alan bir hoşgörü anlayışına sahiptir. Yazara göre Mevlânâ'nın şiirinin en önemli özelliği, insana Allah'ın bir yansıması olarak bakmasıdır:

"*Fikri ve felsefesi ile 13. yüzyılda büyük bir kargaşa içinde olan Anadolu insanına bir ümit ve teselli kaynağı olarak 'ihtiyaç duyduğu huzuru tebliğ eden Hz. Mevlânâ'nın şiire yansıyan en önemli özelliği, şüphesiz ki, onun ilâhi yaratıcının bir görüntüsü olarak değerlendirdiği insan ve ihsanlık kavramı üzerindeki hassasiyetidir. O, 'görünüşte küçük ancak gerçekte büyük bir alem' olan insana, insan felsefesine eğilerek bir açıdan felsefi antropoloji yapmıştır.*" (s. 186)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında diğer eserlerden faklı olarak rubâî ile ilgili eleştiriler de dile getirilir. Eserde bir turist rehberi olan Angelina, gezi grubuna, Karen'in babasından birçok kez duyduğu ve her dinlediğinde onu etkisi altına alan rubâîyi okur:

"*Gel, ne olursan ol, yine gel / İster kafir ol, ister ateşe top, ister puta / Ne olursan ol, yine gel / İster yüz kere tövbe etmiş ol / İster yüz kere bozmuş ol tövbeni/ ümitsizlik kapısı değil bu kapı / Gel ne olursan yine gel.*" (s. 232)

Gezi grubundaki hanımlardan biri Angelina'ya bu şiirle ilgili eleştirilerini dile getirir:

" '*Kâfir sözünü beğenmedim,' diye cesaretle dile getirdi düşüncelerini. 'Kim o kâfir, Hristiyanlar mı, Yahudiler mi, yoksa dini inancı olmayan kişiler mi? Ateşe tapanı, puta tapanı küçümseyen bir yan var bu şiirde. Hiç hoş değil, gel dediği yer neresi? Rûmî'nin kendi inancı mı? Ya ben tanrıtanımazlığımla gelirsem, yani inancımı değiştirmeden gelmeye kalkarsam, bana yine yer var mı bu hoşgörü Kâbe'sinde?*" (s. 232)

Angelina şiir üzerine yapılan eleştirilere sakinliğini koruyarak kendinden emin bir şekilde şöyle cevap verir:

"*Senin söylediğin yerlere takılmadım ben, diye mırıldandı'. Kâfir derken belki kendi inancından olmayan kişileri kastediyor, ama onları aşağılamak yerine kendi sofrasına çağırıyor. Dikkat edersen bu sözlerde dayatma yok, benim düşüncemi kabul edeceksin de yok. 'Benim dinim aşktır,' der Rûmî. O aşk, hangi dinden olursa olsun bütün insanları birleştirecek ortak paydadadır.*" (s. 233)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında ise bizzat Mevlânâ'nın gördüğü lüzum üzerine yazdığı şiir olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ, birgün bir Mecusînin dergâhta gezinirken orada bulunan talebeler ve dergâh ehli tarafından hakir görülerek hakarete uğradığını duyar. O, bu hadise sebebiyle Mecusîden özür diler ve onun gönlünü alır. Ona yapılan kötü muameleyi 'şiddetle' kınar. Dergâhın kapısına yeni yazdığı şiirlerinden birini asar:

"*Gel, gel, ne olursan ol yine gel, / İster kâfir ister Mecusî, / İster puta tapan ol yine gel, / Bizim dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir, / Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel… / Şu toprağa sevgiden başka bir tohum ekmeyiz, / Şu tertemiz tarlaya sevgiden başka bir tohum ekmeyiz biz…/ Beri gel, beri! Daha da beri! Niceye şu yol vuruculuk? / Madem ki sen bensin, ben de senim, niceye şu senlik benlik… / Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız! / Bizim mezarımız ariflerin gönüllerindedir.*" (s. 188)

2.3.4.6. *Mesnevî*'nin İlk On Sekiz Beyti

Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti[480], *Aşk Peygamberi*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Gönül Bahçesinde Mevlana ve Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*

[480]İsmail Hakkı Bursevî, *Mesnevî*'nin ilk 748 beytini şerh ettiği *Rûhu'l-Mesnevî* adlı eserinde ilk on sekiz beytin *Mesnevî*'nin birinci cildi olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Böylece altı cilt olan *Mesnevî*, yedi cilt olur. Yazara göre ilk on sekiz beyit, bütün ilimleri ve önemli halleri ihtiva eder: "*Bu on sekiz beyit, aslî âlemden iniş ve yine yükseliş ve arada olan sülûk hallerini beyan etmektedir. Onun için beyt sayısı on sekiz olup, bu sayının ifade ettiği ferdaniyet sırrını tahsil eden, on sekiz bin âlemden geçmiş olur. Öyle ki, bu on sekiz beyit, on sekiz âlemin sırlarına kefil olmuş ve hakikatleri ile amel edildiğinde bütün âlemin geçileceğini tenbih edip hatırlatmıştır.*" (İsmâil Hakkı Bursevî, *Mesnevî'nin Ruhu*, haz. Suat Ak, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012, s. 69-70.)

İsmail Rüsûhî Ankaravî, *Fâtihü'l-Ebyat* (*Mesnevî* beyitlerinin fatihi, *Mesnevî*'nin fatihası, başlangıcı) adlı eserinde *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini şerh eder. Mevlânâ, bu beyitleri, Hüsameddin Çelebi ondan bir eser yazması için talepte bulunmadan önce Allah'tan gelen manevî ilhamla yazar. İlk on sekiz beyit, *Mesnevî*'nin bütününde anlatılan hakikatlerinbir özü niteleğinde dile getirilmesi şeklinde şerheder.

İlk on sekiz beytin manevî önemine binaen sadece bu beyitleri şerh eden şârihler de vardır. Ağazade Mehmed Dede, Kerküklü Abdurrahman Halis Efendi, Bağdatlı Asım, Mehmed Emin, İhsan Mahvî, Selçuk Eraydın ve Rızaeddin Remzî er-Rufâî bunlar arasındadır. Mevlevîler, bu beyitlerin *Mesnevî*'de anlatılan hakikatlerin ve sırların özünü ihtiva etmesi bakımından on sekiz rakamını kutsal kabul ederler ve tarikatta yapılan işleri bu rakama göre düzenlerler: "*Mesela, semâa katılan semâzenlerin sayısı dokuz veya katları olmalıdır. Kapıdan geçen derviş on sekiz gün hücresinde kapalı kalır; tarikate yeni sülûk etmiş bir can, ilk on sekiz gün üstünde getirdiği elbiseleriyle çeşitli hizmetlerde çalışır; hayderî cübbesinin yakasına, göğüs hizasına kadar inen ve istivâ denen iki parmak eninde dokuz ve on sekiz sıra makine dikişi çekilir; tekbir edilen sikke Mevlânâ'nın sandukası altında on sekiz gün kaldıktan sonra başa giyilir; cezalandırmada bile küstahın arkasına hafif darbelerle dokuz veya on sekiz değnek vurulurdu.*" (İsmail Rüsûhî Ankaravî, *Mesnevî'nin Sırrı /Dîbâce ve İlk 18 Beyit Şerhi*, haz. Semih Ceylan-Mustafa Topatan, Hayykitap, İstanbul 2008, s. 48-49.)

Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî* şerhinde, ilk on sekiz beytin Mevlevîler için özel bir öneme sahip olduğunu ve Mevlevîlerin bu on sekiz beyti *Mesnevî*'nin bir özü olarak telâkki ettiklerini belirtir. On sekiz beytin kutsal sayılmasının bir diğer sebebi ise, Mevlânâ'nın bu beyitleri kendi eli ile yazmış olmasıdır. Kalan diğer beyitleri Hüsameddin Çelebi'ye yazdırmıştır. Mevlânâ bu on sekiz beyitte ney metaforu ile insan-ı kâmilin hikâyesini anlatmaktadır: "*Eski şeyhlere göre buradaki ney, 'insan-ı kâmil'dir. O birlik kamışlığından kesilmiştir. Kendi varlığından geçmiş, gerçek varlıkta var olmuştur.*

romanlarında Mevlânâ'nın kendi eli ile yazmış olduğu beyitler olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde medreslerde Ferîdüddin Attar'ın *İlâhînâme*, *Musîbetname* ve *Mantıku't-Tayr*'ı, Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka*'sı gibi eserler okutulur. Salâhaddin-i Zerkûbî'den sonra Mevlânâ'ya sohbet arkadaşı olan Hüsameddin Çelebi de tıpkı bu eserler gibi medresede ve dergâhta dervişlerin okuyup üzerine tefekkür edebileceği bir eser yazması için Mevlânâ'dan talepte bulunur. Ona göre, Mevlânâ'nın bu türde bir eserinin olmaması bir eksikliktir. Mevlânâ, Allah'ın lütuf ve yardımı ile böyle bir eserin yazılabileceğine inanır ve sarığının arasına gizlediği on sekiz beytin yazılı olduğu kâğıdı çıkarır. *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti[481] şu dizelerden oluşur:

"*Dinle neyden kim hikâyet itmede / Ayrılıklardan şikâyet itmede* (*Dinle neyden, zira o, bir şeyler anlatmada, ayrılıklardan şikâyet etmededir.)*

Dir kamışlıkdan kopardılar beni / Nâlişim zâreyledi merd ü zeni (Ney der ki: 'Beni kamışlıktan kopardıklarından beri iniltim, kadın ve erkek herkesi ağlattı.')

Şerha şerha eylesin sinem fîrâk / Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştiyâk ('Ayrılık, bağrımı parça parça eylesin, tâ ki aşk derdini anlatabileyim.')

Her kim aslından ola dûr u cüdâ / Rûzgâr-ı vaslı eyler muktedâ ('Her kim aslından uzak ve ayrı olursa o, kavuşma zamanını bekler durur.)

Ondan çıkan her ses, Tanrı iradesini bildirir; onun ihtiyârı Tanrı ihtiyarıdır. Fakat görünüşte sıfatlarla, fiillerle kayıtlıdır; bu bakımdan ıtlaak âlemini özler. Daha doğrusu onun bu özleyişi bir cilvedir, kendi kendine bir nazdır." (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I-II. cilt*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1990, s. 15.)

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* adlı eserinde Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasının, ondan sonra kurulan Mevlevîliğin özünün *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinde yer aldığını belirtir: "*Mevlânâ'nın hasret ve sevgi felsefesi, bütün Mevlevîlikle beraber öz hâlinde bu on sekiz beyittedir. Bu beyitler kadar geleceği yüklü, onu kendisinde toplayan eser azdır. Zevkimizin en halis tarafı olan Mevlevî mûsikîsi, dört âyini kadimden, Itrî'nin, Segâh âyinine ve Rast na'tına, III. Selim'in Suzidilarasına ve Dede'nin Ferahfeza peşrevine ve âyinine kadar hepsi henüz kendini denememiş fikir olarak bu on sekiz beyti yazıp dostlarına göstermek için sarığının arasına soktuğu zaman –ne kadar büyük, manevî mertebesi ne kadar yüksek olursa olsun şair şairdir- bütün o musikişinaslar, Galib'e kadar gelen şairler kafilesi doğmuş sanılabilir. Onun için Yahya Kemal: Şeb-i lâhutda manzume-i ecrâm gibi / Lâfz-ı bişnevle doğan debdebe-i manayız derken âdeta bir borcu öder.*" (Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 151.)

[481] Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf 1 / Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahifî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul 2000, s. 62-65.

Ben ki her cem'iyyetin nâlânıyem / Hemdem-i hoş-hâl ü bed-hâlânıyem ('Ben ki her meclisin ağlayanı, iyilerin de kötülerin de arkadaşıyım.')

Her kişi zu'munca bana yâr olur / Sohbetimden tâlib-i esrâr olur ('Herkes kendi zannınca bana dost olur, sohbetimden bir şeyler öğrenmek ister.')

Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dûr / Lîk yok her çeşm ü gûşa feyz-i nûrm ('Gerçi sırrım, feryadımdan uzak değil, lâkin her göz ve kulakta bunu sezecek nur yok.')

Birbirinden cân ü ten pinhân değil / Lîk yok destûr-ı rü'yet câna bil (Can ve ten birbirinden gizli değildir. Fakat canı, görmeye izin yoktur.)

Oldu âteş sıyt-ı ney sanma hevâ / Kimde bu ateş yoğ ise hayf ana (Ney'in sadası ateş oldu, onu hava sanma. Kimde bu ateş yoksa yazıklar ona.)

Âteş-i aşk iledir te'sir-i ney / Cûşiş-i aşk iledir teşvîr-i mey (Ney'in tesiri, aşk ateşinden; şaraptaki hal, aşk coşkunluğundandır.)

Yârdan mehcûra hem-derd oldu ney / Çâk-sâz-ı perde-i merd oldu ney (Ney, sevgiliden ayrılmışa dert ortağı oldu. Kavuşmaya mani olan perdeleri parçaladı.)

Ney gibi bir zehr ü tiryây olamaz / Ney gibi dem-sâz ü müştâk olamaz (Ney gibi bir zehir ve panzehir, ney gibi bir dost ve âşık olamaz.)

Ney virir bir râh-ı pür-hûndan haber / Aşk-ı mecnûn kıssasın takrîr ider (Ney, kan dolu bir yoldan haber verir. Mecnun'un aşk hikâyesini anlatır.)

Bî-dilândır mahrem-i esrâr-ı hûş / Yok zebâna müşterî îllâ ki gûş (Akıl esrarının sırdaşı âşıklardır. Dile kulaktan başka talip yoktur.)

Derdimizden rûzlar bî-gâh olur / Rûzlar çok sûz ile hem-râh olur (Günler derdimizden uzar ve yanıp yakılmaya arkadaş olur.)

Gam değildir günler eylerse güzer / Sen hemân bâkî ol ey pâkîze-ter (Günler geçerse gam değil. Ey tertemiz dost, sen ebedî ol.)

Mâhiyi bahr olamaz sîrâb sâz / Rûz-i bî-rûz-i olur gâyet dirâz (Deniz, balığı suya kandıramaz. Nasibi olmayana gün uzun gelir.)

Puhte hâlin hîç fehm itsin mi hâm / İhtisâr üzre gerek söz vesselâm (Ham olan hiç pişmişin hâlinden anlar mı? Bunun için sözü kısa kesmelidir vesselâm.)"

İslâmiyette ezel bezminde Allah'ın ruhlara "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" sorusuna karşılık, ruhların "*Evet Sen bizim Rabbimizsin.*" dedikleri ve Allah'ın insanların dünyada bu söze sadık kalarak davranılmasını istediğine inanılır.[482] İnsan ruhu bezm-i elestten ayrı düşmekle sanki öz vatanından ayrı kalmış gibidir. Ve bu sebeple insanoğlu, yaşadığı müddetçe tıpkı ney gibi ezel bezmine özlem duyar. Ney de öz vatanı kamışlıktan koparıldığı için acı acı inler ve bu hüznü çıkardığı sese yansıtır. Mevlânâ, manzum eseri *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinde işte bu neyin yani insan-ı kâmilin hikâyesini anlatmaktadır.

Mevlânâ, *Mesnevî*'nin geri kalan kısmının, Hüsameddin Çelebi'nin yazması hâlinde tamamlanabileceğini belirtir. Hüsameddin Çelebi, bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Mevlânâ, belli bir zaman ve mekân gözetmeden şiirleri söyler, Hüsameddin Çelebi de yazar. Daha sonra Hüsameddin Çelebi, yazılan şiirleri Mevlânâ'ya okur. Mevlânâ da gerekli düzeltmeleri yapar. Böylece *Mesnevî*'nin yazımı gerçekleşir.

Samiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* romanında Mevlevî olan Gerçek Çelebi aynı zamanda hattattır. Onun evinin duvarını süsleyen levhaların birinde *Mesnevî*'nin ilk beyti yer alır. Leyla, okuldaki derslerinden geri kalan zamanını Ayşe'nin evinde sohbet ederek, mektup yazarak ve tercümeleri ile meşgul olarak geçirir. Yine böyle bir gün Ayşe'nin evindeki levhaları inceler. Gerçek Çelebi'nin, çoğunu Türkçe yazdığı levhaların birinde "*Bişnev ez ney çün hikayet miküned / Ez cüdayi haşikayet miküned.*" (s. 59) yazılıdır. Leyla, Gerçek Çelebi'nin kâğıtları arasında bu beytin de açıklamasını arar, fakat bulamaz. Beytin izahını dinlemek için Gerçek Çelebi'nin eve

[482] "*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da, 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin) demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir.*" (7/172) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age.*, s. 172.) "*Peygamber, sizi, Rabbinize iman etmeniz için davet edip duruken size ne oluyor da Allah'a iman etmiyorsunuz? Hâlbuki (Allah ezelde) sizden sağlam bir söz de almıştı. Eğer inanacak kimselerseniz (bu çağrıya uyun).*" (57/8) (Diyanet İşleri Başkanlığı, *age.*, s. 537.)

gelmesini geç vakte kadar bekler. Sonunda Gerçek Çelebi gelir ve beytin anlamını açıklar:

"*İşit naydan nasıl hikayet ediyor, uzaklıklardan şikâyet ediyor. Birlik dünyasına dalıp gark olan kâmil insan uzaklıklardan şikâyet eder mi? İşte onun ayrılıklardan şikâyeti, kopup geldiği mana âleminin hasretiyle yanıp yakılmasından ibarettir. Her ne kadar o, mana âleminin içinde bulunmakta ise de, kendisinin vücutla örtülü olmasından şikâyet etmektedir*." (s. 59)

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında *Mesnevî*'nin ilk üç beyti**,** diğer eserlerden farklı olarak Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun *Mesnevî*'yi Türkçe manzum tercümesinden[483] hareketle ele alınır. Söz konusu beyitler, Arif Bey'in dersine Yadigâr'ın davetiyle gelen Charles tarafından tahtaya yazılarak izah edilir:

[483]Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, *Mesnevî*'nin kendi vezniyle manzum tercümesine yazdığı ön sözde eserin yazılış amacını anlatır. Yazara göre "*Türk'ün en büyük şairlerinden biri*" olan Mevlânâ'nın "dünya çapındaki şaheseri" *Mesnevî*'yi Farsça yazdığı için Türk milletine yabancı kalması, her Türk için üzücü bir durumdur. *Mesnevî*'nin halkın konuşma diline yakın manzum Türkçe bir tercümesinin olmaması bir eksikliktir. Yazar, bu eksiklikten yola çıkarak ortaokul, lise, üniversitede okuyan herkesin, köylü, şehirli, işçi gibi Türk halkının her sınıfından insanın anlayabileceği bir *Mesnevî* tercümesi ortaya koymak düşüncesiyle eserini yazar. Hattâ yazılan eser, "*sanki Mevlânâ onu Türkçe yazmış gibi*" kendi konuştuğu dille okunabilmelidir. Böylece *Mesnevî*'yi okuyan herkes, Mevlânâ'yı daha iyi anlar. Yazarın eserini manzum olarak yazmasının sebebi ise, kolay bir şekilde ezberlenip hafızalarda yer edinmesi içindir. Eser, *Mesnevî*'nin 2112 beytinin Türkçeye manzum çevirisinden oluşur. (Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, *age*., s. 8.) Yazarın manzum olarak tercüme ettiği *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti şöyledir: "*Dinle ney'den duy neler söyler sana. Derdi vardır ayrılıklardan yana: / 'Kestiler sazlık içinden, der, beni; Dinler, ağlar: Hem kadın, hem er beni. / Göğsü, göz göz ayrılık delsin de bir, Sen o gün benden işit özlem nedir. / Her kim aslından uzak düşsün: Arar; 'Asl'a dönmekçin bir uygun gün arar. / Dost olur -zannınca- her insan bana, Sırlarım gel gör ki meçhûldür ona. / Sırlarım olmaz iniltimden uzak, Her göz etmez fark, işitmez her kulak. / Saklı olmaz birbirinden can ve ten, Cânı görmekçin izin yok bil ki sen! / Bir ateştir, yel değildir ney sesi; Kim ateşsizdir: Yok olsun böylesi. / Sevgiden ağlar eğer ağlarsa ney, Sevgiden çağlar eğer çağlarsa mey. / Ney o şeydir: Perde yırtıp perdesi, Dost edinmiş dosta hasret herkesi. / Hem devâdır ney denen şey hem zehir, Bir bulunmaz arkadaştır: Hemfikir. / Anlatır ney: Aşkı Mecnûn'un nedir, Kanlı bir yoldan haber vermektedir. / Müşterî ancak kulak: Söz satsa dil, Ancak âşık akla mahrem, böyle bil! / Derdimizden gün zamansız dolmada, Her yanış bir günle yoldaş olmada. / 'Geçti gün!' der, etmeyiz yersiz keder; Var ol, ey sen tertemiz insan! yeter. / Yurdudur engin: Balık kanmaz suya, Rızk eğer eksilse: Gün dolsun mu ya! / Anlamaz olgun adamdan, ham adam; Söz hem az hem öz gerektir vesselâm.*" (Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, *age*., s. 31-32.)

"*Dinle neyden duy neler söyler sana / Derdi vardır ayrılıklardan yana / Kestiler sazlık içinden der beni / Dinler ağlar hem kadın hem er beni / Ayrılıktan parçalanmış bir yürek / Hasret anlatmam için bulmam gerek.*" (s. 62-63)

Charles, sınıfa gelirken yanında iki küçük kamış getirir. Öğrenciler arasında kamışın flüt olduğunu düşünenler olduğu gibi, konudan haberdar olup ney olduğunu bilenler de vardır. Charles, neyin asıl adının nay olduğunu belirttikten sonra neye bir çeşit Türk flütü de denilebileceğini belirtir. Bu küçük aletin çıkardığı sesin tesirinde kalan öğrenciler neyi daha yakından tanımak isterler:

"*Bu dokuz boğumlu, içi boş enstrüman, kamıştan yapılmıştı. Önde altı, arkada bir olmak üzere yedi tane perdesi mevcuttu. Üflenen kısmında ise kemikten yapılmış, küçük bir külaha benzeyen bir baspare bulunuyordu.*" (s. 64)

Charles, önce bir girizgâh olarak, yanında getirdiği neyi öğrencilere tanıtır. Daha sonra *Mesnevî*'nin ilk üç beytini izah eder. Bu hikâyede neyin bize söylediklerini şöyle anlatır:

"*Beni vatanımdan, dost ve yakınlarımdan çekip aldılar, kopardılar. Gurbet ellere düşürdüler. Sonra, bir usta ele teslim ettiler. O, beni ateşe tuttu ve içimin kirlerini yakarak temizledi. Kızgın demirle vücudumda yedi tane perde açtı. Bütün bunlardan sonra, kabiliyetsiz bir kamış iken yanık sesli bir ney oldum. Şimdi artık ben de kamışlıktan eser kalmadı. Kendimden boşaldım ve sahibimin sesiyle doldum. O, her ne ki üflerse ben ona söylerim. Ey insan, benim hikâyem aslında senin kendi öz hikâyendir. Bunun içindir ki benim yanık sesimi dinlerken ürperiyor ve kendi maceranı hatırlıyorsun.*" (s. 64)

Charles, neyin sesine tercüman olduktan sonra öğrencilere Mevlânâ'nın insan ile ney arasından hangi yönden benzerlik kurduğunu sorar. Bu kavramlara eski edebiyat dersinden aşina olan Derya şöyle cevap verir:

"*-Tasavvufi edebiyata göre bütün ruhlar, dünyaya indirilip beden elbisesi giydirilmeden önce, Elest Meclisi'nde, Tanrı huzurunda idiler. Sonra dünyaya gönderildiler. Böylece, sazlıktan koparılıp uzak ülkelere gönderilen bir kamış gibi, gurbete düşmüş oldular. İşte, ayrılık acısıyla inleyen ney, dinleyen insanlara kendi gurbetlerini hatırlatmış olmalı. Gurbetteki insan da tabiatıyla öz yurduna dönmek ister.*" (s. 65)

Charles'e göre insan da kemale ermek için, tıpkı neyin içinin boşaltıldığı gibi, kalbini her türlü kirden, günahtan arındırmalıdır. Kamışın ateşle terbiye edilmesi gibi insan da aşk ateşi ile nefsini terbiye etmelidir. Mâsivâdan sıyrılmış bir gönülle benliğini Hak'ta eriterek onun gören gözü, tutan eli, konuşan dili olup Allah'ın tecellisine mazhar olmalıdır. O, Mevlânâ'nın ham iken pişen ve sonra yanan ney motifi ile aslında kendi hayatını özetlediğini, onun şu sözüne dayanarak belirtir: "*Hamdım, piştim, yandım*" (s. 66)

2.3.5. Mûsikî

İncelediğimiz eserlerin çoğunda mûsikî[484] temi, Mevlânâ'nın Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığı ile birlikte yaşadığı hasret, sevinç, ızdırap, acı, hüzün,

[484]Mûsikî, *Kâmus-ı Türkî*'de Arapça bir kelime olup "*1. Elhan ve nagamâtın usûl ve kavâidinden bahseden ilim: İlm-i mûsikî 2. Âlât-ı mûsikiyye,çalgı takımı, mûzîka."* bir de *"İlm-i musikîye ve çalgıya mensup ve müteallik: âlât-ı musikiye.*" anlamlarına gelir. (Şemseddin Sami, *age.*, s. 1429) *Lûgat-i Nâci*'de kelimenin Süryanî'den geldiği ve "*ilm-i Elhan: Makâmat-ı musikiye. Mûsikî-şinasân-ı kudemâ makâmat-ı terennüm için bir takım vakitler tayin etmişlerdir. Meselâ rehâvî için subh-ı sâdıktan tulûa kadar sonra hüseynî, öğle vaktinde ırak. Bazen (ya) nın hazfıyla (mûsikî) suretinde kullanılır. Fransızca Musique kelimesi bundan alınmış olmalıdır.*" anlamlarında kullanıldığı belirtlir. (Muallim Naci, *age.*, s. 862) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta Osmanlıca bir isim olarak geçen mûsikîye "*Müzik.*" anlamı verilir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 688) *Türkçe Sözlük*'te Arapça bir isim olarak yazılan mûsikî, "*1. Müzik. 2. Mec. Kulağa hoş gelen sesler dizisi.*" anlamına gelir. (TDK, *age*., s. 1422)

TDV İslâm Ansiklopedisi'nde mûsikî (müzik) kelimesi, Latince musicaya dayanır. Musica, Eski Yunancada mousiké (mousa) den gelir ve kökü müz (muse) kelimesidir. Yunan mitolojisine göre Tanrı Jüpiter'in Tanrıça Minemosyre'den doğan dokuz kızının adı 'müz'dür. Müzlerin her biri ilim ve sanatın ilâhesi sayılır. 'Mus' ve 'Musike' kavramları, Antik çağların sonunda mûsikî olarak anlaşılmaya başlanır. Kelime, Arapçada mûsîka, Farsça ve Türkçede mûsikî şeklinde seslendirilir.

Müzik ile ilgili ilk çalışmaları ile bilinen eski Yunan filozofu Pisagor'a göre kâinatın temeli aritmatiksel orantılardan oluşur ve armoni sayıya dayanır. Kâinat içinde uyumlu sesler ihtiva eden bir birliktir. Pisagor'un öğretisi daha ziyade '*kozmolojik karakterde*'dir. Bu öğretinin temelinde ateş, su, toprak ve hava vardır. Tanrı, başlangıç itibariyle karmaşık halde bulunan bu dört unsuru tanzim eder

ve kosmosu (düzen ve ahenk) oluşturur. İşte müzik de kâinattaki düzen ve ahengin bir yansımasıdır. Pisagor'dan sonra antik Yunan düşünürleri müzik üzerinde çeşitli görüşler ileri sürerler. Sokrat'a göre en üstün eğitim müziktir. Ritim ve melodi ruhun içine işler. IV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da Hristiyalıkla birlikte kilise müziği ortaya çıkar. VI. yüzyılda müzik teorisyeni olan Saint Boethius ve Causiodorus Yunan müzik tarzlarını yayarlar. Bu dönem kilisenin aşırı taassubu sebebiyle çalgı ve kadın sesi yasaklanır ve en kutsal çalgının sadece erkek sesi olduğu kabul edilir.

Mûsikîde kullanılan nota isimleri Toskana'daki Arrezo Katedrali rahibi Guido tarafından 1030 yılında geliştirilir. Devamında din dışı müzik de gelir ve kilise müziğini etkiler. Din dışı müziğin gelişmesinde Trousbadour ve Jongleur gibi gezgin müzisyenlerin büyük ölçüde katkısı olur. Bu gezgin müzisyenler Haçlı seferleri sırasında İslâm coğrafyasını dolaşırlar ve bu bölgelerdeki birçok müzik ezgisini ve şiirini Avrupa'ya taşırlar.

VIII-XIII. yüzyılda İslâm dünyasında mûsikîdeki teorik yapı gelişir. Daha sonra Endülüs, Çin, Orta Afrika ve Kafkaslar'a kadar geniş bir alanda yaygınlaşır. İlkçağın Grek bilim merkezleri İskaenderiye, Antakya, Harran ve Urfa sayesinde Ortadoğu'ya yayılır. İslâm dünyasında Emevîler ve Abbasîler devrinde ilk mûsikî nazariyatı çalışmaları başlar. Eski Yunan'a dair ilmî eserler tercüme edilir. Abbasîler dönemindeki mûsikî nazariyecileri eski Yunandan aldıkları müzik teorilerinin bazılarını aynı şekliyle bazılarını da Arapça isimler vererek uyarlama yoluyla kendi teorilerine katarlar. İslâm dünyasının müzik teorisi ile ilgili olarak dayandığı kaynaklar Tarentumlu Aristoxenus'un Elementa Harmonica'sı, Aristidides Quintilianus'un De Musica'sı, Öklid'e atfedilen Sectro Canonis, Geresalı Nicomachus'un Enchiridion'u, Batlamyus'un Harmonikon'udur.

İslâm dünyasında ilk İslâm filozofu Yakub b. İshak el-Kindî, Arap mûsikîsinde ilmî ekolün kurucusu olarak kabul edilir. Ebced harflerine dayalı bir nota sistemi kurar. Mûsikîyi mantık, felsefe, hesap, geometri ve astronomi ilimleri ile birlikte değerlendirir. Riyazî ilimler olmadan bu ilmin anlaşılamayacağını ifade eder. Dört teli bulunan uddan beşinci bir tel ilave eder. İslâm filozofu Farabî'nin mûsikî teorisi ile ilgili çalışmaları vardır. Onun el-Mûsika'l-kebir adlı eseri Batı ve İslâm dünyasında mûsikî teorisi ve felsefesi alanında yazılmış en sistemli eserlerden biri olarak kabul edilir. Farabî bu eseri, mûsikî sanatını icra etmek ve teoriyi icraya dökmek isteyenler için yazar ve o, icranın teoriden önce geldiğini temel olarak kabul eder. Yazar aynı zamanda Grek eserlerini şerh eder. Eserlerdeki eksik olan bilgileri tashih ederek tamamlar. Ortaçağ İslâm dünyasında mûsikî ile ilgili bir diğer önemli eser, Resîlilü İhvani's-Safâ'dır. İhvan-ı Safâ, X. Yüzyılda Basra'da dinî, felsefî, siyasî ve ilmî amaçlarla ortaya çıkan bir topluluktur. İhvan-ı Safâ'nın fikirlerinden oluşan bir külliyatı vardır. Bu külliyatın matematiğe hasredilen beşinci bölümünde "*mûsikînin ruha etkisi, sesin özellikleri, aralıklar, mûsikî-kosmos ilişkisi, sesler arasındaki uyu, mizaç ile ses ilişkisi, çalgılar ve îkâ konuları*" ele alınır. Hermes, Pisagor ve Konfüçyüs'ün ilâhî derinlik ihtiva eden müzik yorumlarını İslâm dünyasına aktarmada oldukça etkisi olur. İhvan-ı Safâ bu risale ile kâinatın aritmetik, geometrik ve müziksel ilişkilerle bir uyum içinde olduğunu ve böylece 'evrensel âhenk'in gerçekleştiğini göstermek istediklerini ifade eder. Mûsikînin ilk sebebi olarak göklerin armonisini savunur. Mûsikî dinlerken yaşanılan vecd halini tasavvufî bakış açısıyla anlatır.

İbn Sinâ, mûsikîyi riyazî ve eğitici ilimler arasında sayar. Farabî'nin mûsikî üzerine düşüncelerini daha da genişletir ve kendi sistemi içinde inceler. İslâm dünyasında İbn Bacce'nin Kitâbü'l-Mûsîka ve Şerhu Kitâb fi'n-nefs'i, İbn Rüşd'ün Şerhu fi'n-Nefs li-Aristotâlîs'i teorik mûsikî alanında başlıca eserler olarak kabul edilir.

Bir fizik âlimi olan Safiyyüddin el-Urmevî, 13. Yüzyılda bir ses sistemi ortaya koyar ve bu sistem birçok yerde benimsenerek üzerinde çalışmalar yapılır. Yazarın Kitâbü'l-Edvar Fî Marifeti'n-Nagam Ve'l-Evtâr adlı eseri mûsikî nazariyatına dair temel çalışmalardan biridir. Eserin bir özelliği de Türk mûsikîsi ses ve dizeleriyle ilgili kaynakların ilk sıralarında yer almış olmasıdır. Yazar, eski Yunan nota sistemini aynı şekliyle alarak bu notalara Arap harfleriyle karşılık bulur. Bir oktavı on yedi aralığa böler. Perdeleri ebced sistemine göre harflerle gösterir.

13. ve 14. yüzyılda mûsîkî yapısının oluşmasında Safiyyüddin el-Urmevî gibi mûsikîşinasların araştırma ve incelemeleri etkili olur. Türk dünyasında 14. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar nazarî mûsikî çalışmalarında Safiyyüddin'in sistemi esas alınır. 14. yüzyılda Azerbaycan ve çevresi mûsikî çalışmalarının merkezi olur. 15. yüzyıldan itibaren mûsikî çalışmaları Osmanlı ülkesine kaymaya

çaresizlik, umutla bekleyiş gibi duyguların kuvvetli tesiri[485] ile icra ettiği semânın esası olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ, dinlediği mûsikî nağmelerinde ilâhî aşkın esintilerini duyar ve vecde gelerek şiir söyleyip semâ eder. Şems'ten sonraki sohbet arkadaşı Salâhaddin-i Zerkûbî'nin kuyumcu dükkânında usta ve çırakların altın varak döverken çekiç vuruşlarından çıkan sesi, bir mûsikî ritmi içinde algılar ve kendinden geçerek semâ etmeye başlar. Yine Salâhaddin-i Zerkûbî'nin cenazesini onun vasiyeti üzerine dostları ile birlikte davul, kudüm ve tefler eşliğinde götürürler. Aynı zamanda mûsikî, incelediğimiz eserlerde Mevlânâ'dan sonra ondan ilham alınarak şekillenen Mevlevî âyininin ana unsurlarından biridir. Mevlevî âyinine neyzenbaşı tarafından ney taksimi ile başlanması, devr-i kebîr usûlünde peşrev çalınması, kudümzenin ilk vuruşu ile semânın başlaması, bütün bunlar, âyinde semâ ve mûsikînin iç içe olduğunu gösterir. Eserlerde tanıtılan ve bazı Mevlevî kahramanlar tarafından üflenen ve çalınan mûsikî aletleri ise ney ve rebaptır.

Nezihe Araz'ın *Aşk Peygamberi* romanında Şems'in gidişi ile Mevlânâ, aşkını, hasretini, ızdırabını neyler eşliğinde şiir söyleyerek ve semâ ederek anlatır. Şems'in gidişinden sonraki ilk semâ toplantısında Mevlânâ, duyguların yoğunluğu ile coşkunluk içinde durup dinlenmeden semâ ederken ona eşlik eden neyzenler, uykusuzluk ve yorgunluktan bitap bir hale gelirler.

---

başlar. 16. yüzyılda yapılan önemli çalışmalar arasında Kırşehirli Nizameddin b. Yusuf'un *Risale-i Mûsikî*'si, II. Murad'a sunulan Hızır b. Abdullah'ın *Kitâbü'l-Envar*'ı, Bedr-i Dilşad'ın II. Murad'a ithaf ettiği *Muradname*, Abdülkadir-i Merâgî'nin oğlu Abdülaziz'in Fatih Sultan Mehmet'e ithaf ettiği *Nekâvetü'l-Edvar*'ı, Hüseyin Baykara'nın Ali Şir Nevâî'ye sunduğu *Mukaddimetü'l-Usul*'ü, Abdurrahman Câm'i'nin *Risale-i Mûsikî*'si yer alır.

16. yüzyılın sonlarından itibaren mûsikî nazariyatına dair eserlere ilgi azalır. Beste ve icraya dair çalışmalar hız kazanır. Mûsikî nazariyatı alanındaki çalışmalar bir kültür ve sanat merkezi haline gelen İstanbul ve çevresinde devam eder. Kantemiroğlu ve Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden Kutbünnâyî Osman Dede'nin nazariyata dair önemli çalışmaları vardır. (Nuri Özcan-Yalçın Çetinkaya, "Mûsikî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 257-261)

[485]Hippolyte Taine, *The Philosophy of Art* adlı eserinde mûsikînin matematiksel niteliklerinin yanı sıra insanın duygu durumunu yansıtma yönüne dikkat çeker: *"Fakat, müzik ikinci bir niteliğe sahiptir ve bu yeni unsur ona kendine has bir özellik ve sıradışı bir şümul verir. Matematiksel niteliklerinin yanısıra; (müzik) ses(i), insan haykırışına benzer ve bu özelliği sayesinde acıyı, neşeyi, öfkeyi, infiali -hassas bir canlı varlığın tüm çalkantılarını ve hislerini en derin ve ince merhalelerine kadar- eşsiz bir hassasiyet, incelik ve güçle doğrudan dışa vurur."* (Hippolyte Taine, *The Philosophy of Art*, Translated by: John Durand, New York:Hot&Williams 1873, s. 87.)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında İzzet Efendi, Karen'e, Mevlânâ ile Şems arasında yaşanan aşk ile beşerî aşk arasındaki farkı, Mevlânâ Türbesi'nde kulaklarına gelen ney sesinden ilham olarak anlatır:

"*İşte aşk budur. Mevlânâ Hazretleri diyor ki; 'Biz ney gibiyiz, bizdeki nağme senden.' O büyük insan, Allah'a götüren birçok yol olduğuna inanıyordu, ama kendisi semâ ve müziği seçtiğini söylüyordu.*" (s. 351)

İzzet Efendi, Mevlânâ'nın mûsikîye bakışı[486] ile ilgili olarak Eflâkî Dede'den bir hâtıra anlatır. Mevlânâ'nın müzik dinlediği bir gün içeriye giren dostu, müzisyeni

[486]Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri* adlı eserinde Mevlânâ'da mûsikînin semâ ve şiirle iç içe olduğunu ve Mevlânâ'nın daha ziyade rebabı sevdiğini belirtir. Mevlânâ, medresede semâ ettiği bir esnada bir tür nefesli çalgı olan zurna ve beşaret ister ve nara atarak gazel okumaya başlar. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 167.) Konya'da bulunan âlimler semâ ve rebabın haram olduğunu bile bile insanların onlara karşı aşırı ilgisinden rahatsız olarak Kadı Sıraceddin'e şikâyetlerini dile getirirler. Bidat olarak gördükleri semâ ve rebabın kaldırılması umuduyla şikâyetlerinin Mevlânâ'ya ulaştırılmasını isterler. Mevlânâ, onlara, dünyada şan, şöhret, servet adına ne varsa gözünde olmadığını, kendisini bunlardan uzak tuttuğunu, rebabın onların işine yarayacağını bilse ondan da uzak duracağını hattâ onu âlimlere bırakacağını belirtir. O, rebabı, âcizlik ve ilgisizlik sebebiyle garip kaldığı için çalar. Ona göre gariplere ilgi göstermenin bizim dinimizde önemli bir yeri vardır. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 178-179.) Mevlânâ, bir semâ esnasında kavalları yakalayarak rubaî okur. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 188-189.) Bir topluluk Mevlânâ'ya gelerek eskiden ölülerin cenazesinin önünde okuyucuların ve müezzinlerin bulunduğunu, fakat bu durumun onun zamanında değişerek şarkı söyleyip tef çalanların bulunduğunu ve bunun ne anlama geldiğini sorarlar. Mevlânâ, onlara, aşk ve cezbe anlayışına uygun olarak cevap verir: "*Cenazenin önünde bulunan müezzinler, okuyucular (mukriler) ve hafızlar bu ölünün mümün olduğuna ve İslâm şeriatında öldüğüne, bizim şarkıcılarımız ise bu ölünün hem mümin hem Müslüman hem de âşık olduğuna tanıklık ediyorlar.*" (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 222-223.) Mevlânâ, rebabın sesini tuhaf olduğunu söyleyenlere "Rebabın *sesi cennet kapısının sesidir.*" diye cevap verir. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 385.) Mevlânâ başka bir yerde neyin sırrını anlatır: "*Bir gün Mustafa hazretleri (Tanrı'nın salât ve selâmı onun üzerine olsun) temiz kardeşlerin sırlarını halvette Ali-yi Murtaza'ya (Tanrı yüzünü tekrim etsin) anlattı ve 'Bu büyük sırları bir namahreme söyleyip açığa vurma. (Dediğime) uyup sakla! diye vasiyet etti. Ali bu sırları tam kırk gün saklamaya tahammül etti ve kararsızlandı. Hamile gibi karnı şişti. Nefes almaya gücü yoktu. Nihayet kendinden geçmiş bir halde sahraya çıktı, orada derin bir kuyu buldu, başını kuyuya sarkıtıp sırları bir bir söylemeye başladı. Fazla mestlikten ağzı köpürmüştü. Köpükler ve salyalar kuyuya akıyordu. Nihayet tamamen boşaldı ve 'Bana sorunuz!' sırrının sultanı sükûnet buldu. Birkaç gün sonra o kuyuda bir kamış bitti. Günden güne büyüyüp boy verdi. Aydı gönüllü bir çoban bu hale vâkıf olup o kamışı kesti. Birkaç delik delerek gece gündüz âşık gibi onu çalıp koyunlarını otlatıyordu. Nihayet o dereceye vardı ki, çobanın ney çalması Arap kabileleri arasında yayıldı. Bütün saf kan Araplar, Doğu ve Batı'dan onu seyredip dinlemeye geliyor, neyin sesinin güzelliğinden büyük bir zevk alıyor ve ağlıyorlardı. Hattâ develer de otlamayı bırakıp çobanın etrafına toplanırlardı. Bu hadise ağızdan ağza Peygamber'in kulağına ulaştı. Emretti, çobanı getirdiler. Çoban çalmaya başlayınca bütün eshâb büyük bir zevk ve heyecan içinde kendilerinden geçtiler.'Bu nağmeler halvette Ali'ye söylediğim sırların açıklamasıdır. Bunu gibi içi temiz olanlardan her kimin kalp duruluğu olmazsa, temiz kardeşlerin sırlarını neyin nağmelerinden dinleyemez ve ondan zevk alamaz; çünkü iman tamamen zevk ve şevktir' buyurdu Peygamber.*" (Ahmed Eflâkî, *age*.,

uyararak ezanın okunduğunu, susması gerektiğini söyler. Mevlânâ, müziğin durmasına engel olarak şöyle der:

"*Bu da bir ezandır. Her ikisi de Allah'a sesleniyor. Biri dışarıdan ibadet etmeyi, öteki onu tanımayı, onun aşkını hissetmeyi istiyor. Müziği küçümseme, onun ritminde bir sır saklıdır, eğer açıklasaydım dünya altüst olurdu.*" (s. 351)

İzzet Efendi'ye göre Mevlânâ'nın bahsettiği sır aşk iken, müzik aşka çağıran "ezan" dır.[487] Bu sebeple *Mesnevî*'nin ilk beytinde neye güzelleme yapılır: "*Dinle neyden, hikâye etmekte, ayrılıklardan şikâyet etmekte!*" (s. 351) İzzet Efendi devamında neyin hikâyesini de anlatır:

"*Neyin kamışını bir göl kenarından kesmişler. Kamışın gövdesine yedi kişilik delik açıp onu ses verecek hale getirmişler. Neyzen ne kadar usta olursa olsun, her üflediğinde, her değişik makamda ney kendi özlemini getirir dile. O, kesildiği göl kenarını özlemektedir. Çünkü o, göl kenarı denilen bir bütünün parçasıdır. Gerçek*

---

s. 384) Mevlânâ'nın vefatından sonra Kadı Siraceddin'in mahkemesinde yapılan bir toplantıda Hüsameddin Çelebi'ye rebap çalmanın haram, semâ etmenin caiz olmadığı söylenir. Hüsameddin Çelebi '*Ben de size soruyorum. Sizin gözleriniz Musa'nın asasını bir değnek mi, yoksa bir ejderha mı olarak görüyor?*' der ve daha geniş bir açıklama yapar: '*Bizim rebabımız da nihayet yüzüne bakılmayan ve bir köşeye atılmış bir tahta parçasıydı. Mustafa'nın sırrının mazharı ve zamanın Musa'sı olan Mevlânâ'mız bir tahta parçasını seçti, ona iyilik nazarıyla baktı. Bu rebab onun elinde ejderha oldu. Bütün hilekârların hayal iplerini yuttu. Dolayısıyla böyle korkunç bir ejderhanın önünde cüret etmek, uluorta ilerlemek ve cesaret göstermek uğursuzluktur. Olmaya ki günün birinde birdenbire kükreyip sizin bütün aklî ilimlerinizi, hükümlerinizi bir nefeste yutsun. Bu hiç kimseye aman vermez, insanı yok eder'dedi.*" (Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 570)

Annemarie Schimmel**,** Mevlânâ için mûsikînin "*yaratıcı aşkın sırrını birazcık aydınlatmak için uygun görünen yegâne çare*" olduğunu söyler. Yazar, Mevlânâ'nın hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Anadolu'nun bir müzik geleneğine sahip olduğunu, eski devirde camilerin yanı sıra darüşşifa adlı sağlık merkezleri inşa edildiğini ve buralarda ruhsal yönden rahatsız olan insanların mûsikî tedavi edildiklerini ifade ettikten sonra Mevlânâ için de müziğin bir çeşit terapi olduğunu belirtir. Mûsikî, Mevlânâ'nın, Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığında yaşadığı ızdırabı, hasreti, hüznü ve acıyı dindiren bir güç olur. Yazar devamında da aslında Mevlânâ'nın kendisinin bir "ney" olduğunu belirtir: "*Rûmî'nin bizâtihi kendisi bir neydir; sevgiliye söylemek istediğini söylemek için onun nefesinin, dudağının hasretini çeken bir ney.*" (Annemarie Schimmel, *age.,* s. 198-200.)

[487]*Ariflerin Menkıbeleri*'nde geçen bir rivayete göre Mevlânâ, manevî zevk içinde rebap dinlerken biri gelir ve ona ikindi ezanın okunduğunu haber verir. Mevlânâ da bunun üzerine Hakk'a çağırma yönüyle musikînin de başka bir namaz olduğunu söyler: "*Mevlânâ bir an durakladı ve sonra şöyle dedi: Hayır, hayır; o başka namaz, bu da başka; her ikisi de Hakk'a çağırıyor. Birisi insanın dışını hizmete, ötekiyse içini Tanrı'nın sevgi ve marifetine çağırıyor.*" (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 329.)

huzuru, gerçek mutluluğu, gerçek sevinci ancak o bütüne ulaştığında bulacaktır. Öte yandan ney de kesildiği göl kenarının niteliklerini kendi gövdesinde ve ruhunda taşır. Tıpkı Cenabı Hakk'ın çamurdan yaratıp gövdesinde yedi delik açtıktan sonra can nefesini üflediği Hazreti Adem gibi. Allah, Hazreti Adem'in burnuna yaşam nefesini verirken, kendi ruhundan bir parçayı da onun canına katmıştır." (s. 35)

Susan Hanım, başlangıçta ney sesini büyük bir iştiyakla sevmekle birlikte aradan geçen zamanla birlikte değişen müzik zevkiyle ney sesine tahammül edemez hale gelir:

"*Evet, ben de seviyorum neyin içli sesini ama yeryüzünde başka müzik enstrümanları da var. Tam on iki yıldır bu müziği dinliyor, sadece ney çalıp ney dinleyerek yaşanmaz ki!*" (s. 111)

Karen, annesinin ney hakkında söylediği sözlere babasının ne dediğini hatırlayamaz, fakat babasının neyden, ney çalmaktan hiçbir zaman vazgeçmediğini belirtir. Ona göre ney basit bir müzik aleti olmaktan öte, sahip olduğu inancın bir parçasıdır. O, neyi, aynı zamanda ilk insan olan Hazreti Âdem'e benzetir:

"*Allah baba Hazreti Âdem'i topraktan yarattı. Önce bir heykel gibi cansızdı Âdem, ne zaman ki Tanrı Baba onun burnuna yaşam nefesini üfledi, o zaman canlandı. Ama sadece canlanmadı, içine üflenen nefesle birlikte tanrısal ruh ona geçmiş oldu. Neyde öyledir işte, sıradan bir kamış olan bu alet eğer usta bir neyzen tarafından üflenirse muhteşem güzellikte kutsal bir ses çıkartır. Tıpkı içindeki Tanrı ruhunu keşfeden insan gibi.*" (s.112)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında mûsikî, Şems'in aşk ve cezbe eksenli irşadıyla Mevlânâ'da görmek istediği değişimin göstergelerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Mûsikî eşliğinde semâ ederken şiir de söyler. İkinci semâ töreninde neyin sesi ile birlikte önce Mevlânâ, daha sonra dervişler teker teker meydana girerler. Mûsikînin giderek kuvvetlendiği bir ortamda rebabın sesi kudüme, kudümün sesi neye karışır.

Sultan Veled, âyini izlemek için gelir ve sarhoş Süleyman'ın yanına oturur. O, babasının itibarı söz konusu olduğu için semânın güzel geçmesi dileğiyle Allah'a dua eder. Derken bir ses duyulur. Bu ses, giderek yükselen bir tonda duyulurken herkes hiç ses etmeden dinlemeye koyulur. Sarhoş Süleyman, bu sesin hangi alete ait olduğunu sorar. Sultan Veled de babası ile Şems arasındaki sohbeti hatırlayarak ona şöyle cevap verir:

" '*Bu aletin ismi ney'dir. dedim. 'Başka müzik aletlerine benzemez. Sesi, derin bir iç çekiştir. Sevdiğinden ayrılanların iç çekişi...*" (s. 30)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Şems, Mevlânâ ile yaptıkları tasavvuf sohbetlerinden birinde zikir esnasında mûsikînin caiz olup olmadığını sorar. Mevlânâ, ona, şöyle cevap verir: "*-Zikrin mûsikîsi yaratılışın mûsikîsini temsil eder. Bu mûsikî Cennet'ül-Adn'da düşen yaprakların sesidir.*" (s. 108)

Konya halkı Mevlânâ'dan dinî törenler sırasında mûsikî icra edilmesini ve semâ yapılmasının yasaklanmasını talep etmek için Baş vezir Muîneddin Süleyman Pervâne'nin yanına gider. Muîneddin Süleyman Pervâne bu konunun, münazara yapılması için saraya müftüleri, emirleri, şeyhleri, âlimleri, Şems'i ve Mevlânâ'yı davet eder. Münazara sırasında şeyhlerden biri mistik raksın şeriata aykırı olduğunu dile getirir. Baş vezir, mûsikî eşliğinde semânın dinde bir yerinin olup olmadığını sorar. Bu kez sözü mollalardan biri alır ve deve yükü ile birçok kitap okuduğunu, buna dair bir bilgiye rastlamadığını belirtir. Mevlânâ da mollaya "*O hâlde dostum, bütün bu kitapları onları taşıyan deve gibi okumuşsun.*" (s. 172) şeklinde mecliste bulunan herkesin gülerek karşıladığı bir cevap verir. Konuşmasının devamında da insanın mûsikîyi kulakla değil, ruhu ile dinlemesi gerektiğini söyler:

"*-Mûsikîyi anlamak için, onu kulaklarınla değil, ruhunla dinlemelisin. Mûsikînin ritminden elde edilecek, hayal bile edemeyeceğiniz kadar çok şey var.*" (s. 172)

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında Arif Bey'in dersine Yadigâr'ın davetiyle gelen Charles, sınıfa gelirken yanında iki küçük kamış getirir. Öğrenciler arasında kamışın flüt olduğunu düşünenler olduğu gibi, konudan haberdar olup ney olduğunu bilenler de vardır. Charles, neye bir nevi Türk flütü de denilebileceğini ifade eder. Ney hakkında bilgi vermeden önce ney ile Mevlevî Beyatî âyininin birinci selâmını çalar. Bu küçük aletin çıkardığı sesin tesirinde kalan öğrenciler neyi daha yakından tanımak isterler:

"*Bu dokuz boğumlu, içi boş enstrüman, kamıştan yapılmıştı. Önde altı, arkada bir olmak üzere yedi tane perdesi mevcuttu. Üflenen kısmında ise kemikten yapılmış, küçük bir külaha benzeyen bir başpare bulunuyordu.*" (s. 64)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Tadadoşi, rehber eşliğinde geldiği Mevlânâ müzesinde neyin sesini duyar. Ney sesinin yürekleri yakan nağmesi ile gönlünde bir uyanış başlar:

"*Sanki 'ney' sesindeki, yaralı bir yürekten gelen hüzün dolu ayrılık feryadını, iniltiyle bir şeylerden sızlanıp ağıt yaktığını, özlemini anlatan yanmış, çizmiş, arınmış bir nefsin, nefesini anlattığını, türbenin duvarlarından, kapısından, damından nağme nağme aşk çağladığını biliyormuş gibi (!)…"* (s. 16)

Neyzenin üfleyişi ile neyin nağmelerini ilk işittiği andan itibaren yanmaya susamış gönlüne bir kıvılcım düşer. Ruhunu sarıp sarmalayan bu duygu , "*ebedî bir doğuşun, bir aşkın varlığını müjdeleyen bir yanış*"tır. Tadadoşi, herhangi bir müzik bilgisine sahip olmasa da neyin sesindeki sihri hissederek aşkın cazibesine girer. O, neyin sesinde "*Konya'nın ıtır ıtır kokan manevi havasını, aşk çağrısına dönüştüren, yüceleştirip gönüllere çöktüren çığlığı*" duyar. (s. 16)

Rehber, Mevlevîlikte mûsikî[488] ile ilgili olarak Mevlevilîğin din ile mûsikîyi sınırlı bir şekilde uzlaştıran, ibadette mûsikîye yer veren ilk tarikat olduğunu ifade eder. Mevlevîlikte, ney, kudüm ve rebaplarda kurulan sohbet meclisleri, okunan ilâhîler dinin katı görülen yüzüne bir esneklik getirir. Bu durum birtakım tartışmalara yol açsa da birçok devlet büyüğünün Mevlevî olması, Mevlevîliğe yapılacak baskıyı önlemiş olur.

Halide Edib Adıvar'ın *Yeni Turan* romanında mûsikî, Mevlevî bir grubun icra ettiği mûsikî ile Yeni Turan mûsikîsinin birleşimi hâlinde ortaya çıkan müzik olarak karşımıza çıkar. Yeni Turan, milletin geçmişi ile ilgili mana köklerine dayanarak,

[488]*İslâm Ansiklopedisi*'nde '*Türk dinî mûsikîsinin tekkelerde icra edilen kısmı*' şeklinde tanımlanan tekke mûsikîsi daha ziyade Osmanlı kültür ve medeniyeti içinde şekillenir. Türk dinî mûsikîsi, cami ve tekke mûsikîsi olmak üzere iki bölümde incelenir. Tekke mûsikîsi aynı zamanda '*tasavvuf mûsikîsi*' olarak da adlandırılır ve '*cehrî zikir yapan tarikatların zikirleri esnasında daha çok ritme dayalı, bazen bir veya birkaç enstrümanın iştirakiyle ortaya çıkan mûsikî*' şeklinde tarif edilir. Tekke mûsikîsinin şekilleri Mevlevî âyinî, ilâhî, mersiye, durak şugul, nefes diye sıralanır. Bu şekiller konusunda câmi ve tekke mûsikîsi arasında kesin ayrımlar olmadığı gibi ortak icra edilen şekiller de vardır. Burada ağırlık tekkede olmakla birlikte ilâhî, mevlid, miraciyye, naat, kaside, tevşih ve mersiye hem tekkede hem camide kullanılan şekillerdendir. Her tarikatın tekkelerde icra ettiği kendilerine has zikir şekilleri vardır. Belirli gün ve gecelerde yapılan bu zikirlere âyin denilmekle birlikte bu ad daha sonra Mevlevî tarikatına ait zikre ad olur. Tekkelerde yapılan âyinlerin asıl amacı, zikir yapmaktır. Tasavvuf toplantılarında zikir için oluşturulan mûsikî meclislerinde mûsikî bir amaç değil, zikrin yürütülmesi için bir araçtır. Tarikatlarda yapılan zikirler, benimsenen tasavvufî düşünceye göre bir nitelik kazanır. Celvetî tarikatında huşu, Rıfâî tarikatında hareket ve coşku görülür. Aynı zamanda yapılan zikirlerin ritimleri de farklıdır. Mevlevî tarikatında zikirlere semâ adı verilir ve bu zikirlerde vecd hali dikkati çeker. Tarikatlardaki âyinleri şeyh, zâkirbaşı, meydancı, reisler idare eder. Âyinin süresi bu kişiler tarafından belirlenir. Belirli bir bestesi olan evradlarla başlayan âyin, ilâhî, naat, durak, kaside, mersiyeler ile devam eder. Zâkirbaşı mûsikî eserlerini yönetir. Zâkirbaşılık için birçok ilâhî bestesini hafızasında saklamak, geniş bir mûsikî kültürüne sahip olmak, pürüzsüz bir sese sahip olmak ve idare kabiliyetine sahip olmak gibi özelliklere taşımak gerekir. Zâkirbaşı aynı zamanda okunan zikirlerin o günün özelliğini bulundurarak seçer. Muharrem ve safer aylarında Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini konu alan ilâhîler okunurken rebîülevvel ve rebîülâhir aylarında Hz. Peygamber'i öven ilâhîler seçilir. Tekkelerde yapılan zikirlerde mazhar, halile, kudüm, bendir, nevbe gibi vurmalı sazlar ritme yardımcı olur. Mevlevî âyinlerinde ise ney, kudüm, ve rebab ön plâna çıkar. Son dönemlerde ise Türk mûsikîsinin bütün sazları kullanılır. Bektaşî âyinlerinde ise bağlama çalınır. Tekke mûsikî alanında en güzel eserler, İstanbul tekkelerinde yetişen bestekâr ve icracılar tarafından ortaya konulur. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Abdülbaki Nâsır Dede yeni bir nota sistemi düzenler ve bunları Tahrîriyye adlı eserinde açıklar. Nâsır Dede'den sonra mûsikî nazariyatına dair herhangi bir çalışma yapılmaz. 20. yüzyılın başında Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Celâleddin Dede, Galata Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Atâullah Dede ve Bahâriye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Türk mûsikîsinin tarihi üzerine çalışmalar yapar. Yazılı metin haline getirilemeyen bu çalışmalar, Rauf Yekta Bey, M. Suphi Ezgi ve Hüseyin Sadeddin Arel vasıtasıyla daha da genişletilerek müstakil bir eser olarak yayımlanır. (Nuri Özcan, TDV İslâm Ansiklopedisi, "Tekke Mûsikîsi" maddesi, C. 40, 2011, s. 384-385.)

Mevlânâ ve Mevlevîliğin halkın ruhunu çok iyi yansıttığından hareketle müziklerine dinî bir hava vererek Türk mûsikisi ile Mevlevî mûsikîsini birleştirmiştir. Bir parti olan Yeni Turan için bu sentez, halka ulaşmanın yollarından biri olmuştur.

Roman kahramanlarından Asım, Yeni Turan'ın çalışmalarını yakından incelemek için Erenköyü'nde Başbuğ Oğuz'un ve Kaya'nın halka konferanslar verdiği yurda gelir. Asım, konferansın başlamasını beklerken, sahneye ilk önce beş-altı kişiden oluşan Mevlevî bir grubun ellerinde neylerle çıktığını görür:

"*Çok beklemedim. Evvelâ beş-altı Mevlevî, ellerinde neylerle geldiler. Arkalarında on ile on dört yaş aralarında yine Mevlevî kıyafetinde on iki çocuk sırayla dizildiler. Ellerinde ufak notaları vardı. Yeni Turan, mûsikîsine -hususuyla dinî bir şekilde olursa- mutlak Mevlevî bir sîma veriyor. Mûsikîde, mimarlıkta dâima memba-ı ilhamını Selçukîlere kadar yükseltiyordu. Bununla beraber yeni mûsikîşinaslarından birinin millî şarkıları, ilâhileri ve dramları; bu ince esrarengiz, sûfî anasırı ile beraber, bilmem neden, birdenbire bu kadar sene, bu kadar ecnebî nüfus ve tesirinden sonra dilini bulan mert, vahşî, serseri ve kavî bir Tatar Türkü sesini, nefesini getiriyordu. Neylerin ince, derin bir mukaddimesinden sonra bu on iki genç Türk göğsünden muhtelif seslere ayrılarak güzel bir âhenk yapan bu taze ruh şelâleriyle Yeni Turan, bütün binaları, kadınları ve müessesât-ı içtimaîsiyle ruhunun çıplak sadeliğinden kopmuş bir nağme nefh ediyordu."* (s. 28-29)

Halide Edib Adıvar, romandan alıntı yaptığımız bu bölümde Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü Mevlânâ ve Mevlevîliği mûsikî yönüyle öne çıkarır. Yeni Turan Partisi'nin açılış konuşmalarından önce ellerinde neylerle Mevlevî bir grup ve Mevlevî kıyafeti giymiş on iki çocuk birlikte mûsikî icra ederler. Bu mûsikî, Türk mûsikîsi ile Mevlevî mûsikîsinin terkibinden oluşur. Yeni Turan Partisi'nin bu terkibi yapmasının sebebi, mûsikîlerine dinî bir motif vermek sûretiyle halkın ruhunu kazanmaktır. Yazara göre, halk ile Mevlânâ arasında geçmişten gelen kuvvetli bir bağ vardır:

"*Yeni Turan'ın, halkın tâ ruhunu kazanmak için hileden âri görünen bu mûsikî mukaddimesiyle ne yaptığını, insan ve millet denilen şeyin ruhunun bağlarını nasıl bildiğini derhal anladım*." (s. 29)

Yine yazara göre bu mûsikî, insanın aklına ve kalbine hitap ederek insanı atalarının eski yoluna çağırır:

"*Bu güzel, pürüssüz sesler, neylerle beraber ruhlarımızda, dimağımızda, muhitimizde çırpınarak ta göklere çıkarken beni de ecdadımın eski yolu, ecdadımın eski ruhu çağırıyor zannettim*." (s. 29)

Halide Edib Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* romanında Türk kültürünün önemli bir değeri olarak anlatılan mûsikî, Rabia ve Mevlevî bir musikîşinas olan Vehbi Dede tarafından temsil edilir. Mûsikî hocası olan Vehbi Dede, Rabia'daki sanat ışığını hemen fark eder. Rabia'nın büyük bir yetenek olduğunu düşünerek ona klasik mûsikîyi ve bütün alaturka sazları çalmayı öğretir. Vehbi Dede ile Rabia, mûsikî derslerinde mutasavvıf şâir Şeyh Galib'in eserlerinden örnekler ile bu mûsikîyi icra ederler.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında, Feride ve Mevlevî Şeyhi Yusuf Efendi'yi birleştiren nokta "aşk" ve bu aşkın tezahürü olan mûsikîdir. Onlar, sanatın, mûsikînin gücüyle sahip oldukları aşkı terennüm eden iki âşıktır. Feride, çaldığı orgun nağmesiyle Kâmran'a duyduğu aşkı, hüznü, hayal kırıklığını anlatırken Mevlevî şeyhi Yusuf Efendi de tambur, ney gibi çeşitli müzik aletlerini çalan bir mûsikîşinas, hassas ruhuyla eserler besteleyen bir bestekâr olarak Feride'ye olan aşkını çeşitli mûsikî eserleriyle anlatır. Feride, Şeyh Yusuf Efendi'nin ona olan hislerinden habersizdir. Şeyh Yusuf Efendi, ışığa koşan pervane gibi, Feride'ye hissettiği aşkla yanar ve canını verir.

Çalıkuşu romanının başkahramanı Feride, Mevlevî Şeyhi Yusuf Efendi ile Zeyniler köyünden sonra tayin edildiği Bursa'daki Dârülmuallimât okulunda tanışır.

Mûsikî öğretmeni Şeyh Yusuf Efendi ile dost olurlar. Feride, onun verem hastası olduğunu ve dul olan kız kardeşi ile kaldığını öğrenir. Şeyh Yusuf Efendi'nin evinde her çalgı ve her sazdan bulunur ve aynı zamanda meşhur bir bestekârdır. Besteleri arasında insanı ağlatan parçaları vardır.

Feride'nin okulda bir "ağabey" gibi sevdiği Şeyh Yusuf Efendi ile dostlukları daha da ilerler. Bir gün okulun kullanılmayan, fakat eşya ile dolu odasına bir iş vesilesiyle girer. Odada tozlanmış hâlde bulunan eski bir org dikkatini çeker. Çocukluk yıllarında orgla çalınan ilâhiler aklına gelir. Gönlünde uyanan "*tatlı ve mahzun ihtizaz*" ile orgu eline alarak sevdiği ilâhilerden birini çalmaya başlar. Orgun inleyen nağmesiyle kendini kaybeden Feride, eski günlerin hülyasına dalar. Öyle ki ne kadar süredir orada olduğunun, ne çaldığının farkında bile değildir. O esnada içli bir ses duyar. Sesin kimden geldiğini anlamak için baktığında Şeyh Yusuf Efendi'nin kederli gözleri ile onu dinlediğini görür. Şeyh Yusuf Efendi, Feride'den çalmaya devam etmesini ister : *"-Devam et yavrum, devam et, rica ederim dedi*" (s. 321) Feride, hiç cevap vermeden gözlerindeki yaşlar duruncaya ve yorgun düşünceye kadar çalmaya devam eder. Şeyh Yusuf Efendi, Feride'ye onda mûsikî kabiliyetinin olduğunu belirttikten sonra onun bu kadar genç yaşta olmasına rağmen hüznün bu derece içine işlemesine hayret eder :

"*-Sizde ne derin bir istidad-ı mûsikî, ne hassas bir kalp varmış Feride hanım! Bir çocuk ruhunun bu engin hüznü nasıl bilebildiğine mütehayyirim*" (s. 321)

Feride'ye göre bu hüzün onun hassas ruhundan değil, "kantik" adı verilen ilâhîlerin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yusuf Efendi ise kendini bir sanat üstadı kabul etmese de bir mûsikî eserini değerli kılan özelliklerin bestekâra mı yoksa mûsikîşinasa mı ait olması hususundaki farkı gayet iyi anlayabileceğini ifade eder.

Şeyh Yusuf Efendi, Feride'deki mûsikî kabiliyetini fark edince ona her biri ıstırabın, derdin, kederin bir ürünü olan eserlerinden bahseder. O, bunları kimseye çalmadığını, fakat bir gün ona çalabileceğini ifade eder. Feride'nin Şeyh Yusuf

Efendi ile olan arkadaşlığı bu hadise vesilesiyle daha da artar. O, Şeyh Yusuf Efendi'nin bahsettiği eserleri dinlemese de onun gibi hassas bir ruha sahip birinin bu eserleri terennüm ederken onları dinleyen kişinin gönlüne kuvvetli bir şekilde tesir edeceğini söyler:

"*Çünkü bu hasta ve hassas Şeyh, alelade bir tahta parçasına dokunsa, onu feryada getirecek sanıyorum. Birkaç gün evvel çocuklardan biri satın almak istediği udu muayene ettirmeye getirmişti. Parmaklarının ucuyla tellere şöyle birkaç defa dokunacak olduydu, öyle sandım ki, bu ince parmaklarla uda değil, gönlümün içine dokunuyor.*" (s. 323)

Feride, Bursa'daki kız okullarının tümünün kutladığı mayıs bayramı şenliklerine davet edilir. Bu tür eğlencelerden ve kalabalıklardan pek hoşlanmayan Feride, o günü evde geçirmeye karar verir, fakat Munise'nin bayrama gitmek istemesi, Müdür Recep Efendi'nin mutlaka onu da görmek istediğini belirten sözleri neticesinde gönülsüz de olsa bayrama katılır. Bir süredir hasta olduğu için okula gelmeyen Yusuf Efendi, kendini iyi hissettiği için bayrama katılır. Yusuf Efendi'nin çalması için tambur getirilir. Yusuf Efendi'nin mûsikî eserlerini dinlemekten pek hoşlanan Feride, bu habere çok sevinir. Hep birlikte Yusuf Efendi'yi dinlemek üzere dere kenarındaki yolu takip ederek bir ceviz ağacının altına otururlar. Tamburu eline alan Yusuf Efendi'yi dinlemeye koyulurlar. Feride, arkadaşlarının ısrarıyla yerinden kalkarak Yusuf Efendi'nin karşısına oturur : "*-Olmaz, olmaz… Buraya gel, mutlaka geleceksin! diye beni, bestekârın karşısına oturttular*." (s. 331)

Şeyh Yusuf Efendi, onu dinleyen arkadaşlarına âdeta bir mûsikî ziyafeti verir. Feride'nin gönül teline dokunan nağmeler seslendirir. Feride, yanında bulunan arkadaşı Vasfiye'ye Yusuf Efendi'yi daha önce de okulda dinlediğini, fakat bu kez daha farklı çaldığını belirtir. Vasfiye, Feride'ye manalı gözlerle bakar. Bir ara Yusuf Efendi'nin gözlerinden yaşlar süzülünce Feride, aynı zamanda hasta olan şeyhi daha fazla yormamak gerektiğini düşünerek ona "*-Biraz dinlenmez misiniz? dedim.*

Rahatsız görünüyorsunuz. Neyiniz var?" (s. 332) diye sorar. Yusuf Efendi ona hiç cevap vermeden yeni bir şarkıyı terennüme başlar:

"*Pür ateşim, açtırma benim ağzını zinhâr / Zâlim beni söyletme derunumda neler var*" (s. 332)

Yusuf Efendi, şarkıyı bitirdikten sonra hafif bir baygınlık geçirir. Feride, onu baygın vaziyette görünce hemen yanına gider. Arkadaşlarının ona tuhaf bir şekilde davrandıklarını, manalı bir şekilde baktıklarını sezer. Hiçbir şeyden haberi olmayan Feride, Yusuf Efendi'nin bir derdi olduğunu ve dert her ne ise ona üzüldüğünü ifade eder. Vasfiye, Feride'ye Yusuf Efendi'nin onu sevdiğini söyler. Feride öğrendiği bu haberle orada daha fazla kalamayarak eve döner. Bu hadise onu fazlasıyla üzer ve artık buralarda kalamayacağını, başka bir yere tayin isteyeceğini belirtir:

Yaz tatili bitip okullar açıldıktan iki hafta sonra Şeyh Yusuf Efendi'nin kız kardeşi, Feride ile görüşmeye gelir. Hadisenin aciliyetine binaen hemen konuya girerek kardeşinin öleceğini belki de sabaha bile çıkamayacağını söyler : *"- Kardeşim bu gece ölüyor, dedi. Akşama doğru birdenbire ağırlaştı. Altı saatten beri kendini bilemiyor. Sabaha çıkamayacak.*" (s. 342) Şeyh Yusuf Efendi ve kardeşinin anneleri, onlar daha küçükken vefat eder. Bu sebeple kardeşi ona bir nevi annelik yapar. Hayatını ona adayarak evlenmez. On senedir hasta olan Şeyh Yusuf Efendi, onun bütün çabalarına rağmen bir türlü iyileşemez. Hassas, duygulu bir ruha sahip olduğu için daha da kötüleşir. Şeyh Yusuf Efendi, ablasına son bir kez daha Feride'nin yüzünü görmek istediğini belirtir: "*Onu bir kere daha göster bana abla! diye çocuk gibi yalvarmaya başladı.*" (s. 344) O da Yusuf Efendi'nin son arzusunu yerine getirmek maksadıyla Feride'nin yanına gelir. Feride, Yusuf Efendi'nin ablası ile birlikte onu görmeye gider. Yusuf Efendi'yi birçok mûsikî çalgısının bulunduğu bir odada karyolada yatar vaziyette bulur:

"*Beni gölgelerle dolu yüksek, geniş bir odaya aldılar. Duvarlarda tamburlar, utlar, kemanlar sallanıyor, karışık raflarda neyler sürünüyordu. Bestekâr bu*

çalgılarla dolu odanın bir köşesinde geniş bir demir karyola içinde ölüyordu." (s. 345)

Yusuf Efendi'nin kız kardeşi, ona, Feride'nin geldiğini haber verir, fakat Yusuf Efendi kendinde olmadığı için onu duyamaz. Feride'nin o anda aklına Yusuf Efendi'nin org sesini duyunca gözlerini açabileceği fikri gelir. Orgu eline alarak çalmaya başlar:

"*Hakikat mi, yoksa benim yaşlarla perdeli gözlerinin bir vehmi mi olduğunu söyleyemeyeceğim. Bana öyle geldi ki hasta, bu sesle bir defa mavi gözlerini açtı*" (s. 346)

Feride, Şeyh Yusuf Efendi'nin vefatından sonra şehirdeki herkesin onları konuşması sebebiyle orada daha fazla duramayarak tayinini ister. Tayini Çanakkale Rüştiyesi'ne çıkar.

Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanında Tanzimattan beri sosyal hayatımızda meydana gelen batılılaşma ile birlikte ruhlarda oluşan Doğu-Batı çatışması konu edilir. Roman kahramanları Faiz Bey ve Şinasi, Doğu medeniyetini temsil eden ve bu medeniyetin hayat tarzını benimseyen kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Faiz Bey, tasavvufî edebiyatı çok seven, *Mesnevî* okuyan ve ney çalan biridir. Şinasi de alaturka mûsikîyi sever ve kemençe çalar. Faiz Bey ile Şinasi arasında sadece zevk ve ilgi yönüyle değil, mizaçları itibariyle de bir benzerlik vardır. Faiz Bey'in kızı Neriman ise Batı kültür ve yaşayışına ilgisi ile alaturka mûsikîyi sevmeyen biridir. Doğu medeniyetine özgü bir mûsikî aleti olan udu, babasının ısrarıyla öğrenmiştir, fakat onu çalmaktan zevk almaz.

Fâiz Bey, karısı öldükten sonra Kuruçeşme'deki yalıda artık oturmak istemez. Maarif Müdürlüğü'nden emekli olunca, kızı ile birlikte evin hizmetçisi Gülter'i de yanlarına alarak Fatih'teki eve taşınırlar. Fatih'te Neriman'ın arkadaşı Nezahat, onu

Şinasi ile tanıştırır. Şinasi'nin kemençe çalıyor olması onun bir hayli dikkatini çeker. Yazara göre Fâiz Bey ile Şinasi'nin mizaçları da birbirine çok benzer:

"*İkisi de, şiddetli his fevaranları hâlinde bile sessizliklerini muhafaza edebilen ve yalnız kendi kendilerine mahrem olmasını bilen insanlar. Başkalarının tecessüsünü hissettikçe kapanan ruhları içinde mahsur; ve bunun azabını ve şerefini duydukları için vakur ve muztarip bir görünüşleri var.*" (s. 60.)

Neriman'ın Batı'nın hayat tarzın olan ilgisi Macit ile tanıştıktan sonra daha da artar. O, babasının etkisiyle çaldığı uddan ve alaturka mûsikîden şikâyetle bahseder:

"*Şu alaturka mûsikîyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor, bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası?...*" (s. 26.)

Eserin temelini oluşturan alaturka-alafranga çatışması ve bu çatışmanın ruhlarda yaratmış olduğu bunalım, romanın başkahramanı Neriman'da kendini gösterir. Bu çatışma bir süre sonra Neriman'ın benliğini esir alarak, onun oturduğu semti, çaldığı müzik âletini, Şinasi ile yaşadığı ilişkiyi sorgulamasına ve psikolojisinin bozulmasına yol açar. Fâiz Bey, Neriman'ın Batı'nın hayat tarzına olan ilgisini ve zaafını "*gülünç asrîlik*" (s. 56) olarak nitelendirir. Yazar, bu medeniyet çatışmasında Neriman'ın karşısına, Doğu medeniyetini savunan ve bu medeniyetin hayat tarzını benimseyen Faiz Bey'i ve Şinasi'yi çıkarır. Şinasi, alaturka mûsikîyi çok sever ve Dârülelhân'ın alaturka bölümünde kemençe eğitimi alır. Aynı zamanda geleneklerine de son derece bağlıdır. Yazara göre, Şinasi'nin karakteri ve yaklaşım tarzı, Neriman'ın, Batının hayat tarzına olan güçlü arzusunun ortaya çıkmasını geciktirmiştir:

"*Şinasi Nerimanı daha ziyade maziye ve an'aneye çekti. Bu, âdeta genç bir Fâiz Beydi. Neriman'ın ruhundaki yeniye iştiyakı senelerce uyuttu. Fakat bu, Şinasi için pek de kolay olmamıştı*." (s. 63.)

Faiz Bey, yazarın "*fâni yenilikler, gülünç asrîlik*" diye nitelendirdiği yanlış batılılaşmanın sonucunda ruhlarda meydana gelen Doğu-Batı çatışmasında Doğu medeniyetini ve Doğu medeniyetinin değerlerini temsil eden bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. O, şark terbiyesi almış, donanımlı bir münevverdir.

Samiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* romanının Mevlevî kahramanı Gerçek Çelebi, hat ve tezhibin yanında mûsikî ile uğraşan, ney üfleyen, sanatkâr ruhlu biridir. O, Mevlânâ'nın öğretilerini kendine şiar edinir. Gerçek Çelebi, hakikate ulaşamamış, mananın sırrına erememiş ham ruhları sanatkâr ruhunun etkisiyle işler ve onlardan muhteşem eserler meydana getirir. Eserin başkahramanı Leyla, Gerçek Çelebi'nin rehberliğinde onun dünya görüşünün tesirinde kalarak iç dünyasına bir yolculuk yapar. Gerçek Çelebi ile tanışmadan önce gururlu, şımarık ve bencil olan Leyla, onun rehberliğinde "tekâmül hamlesi" gerçekleştirerek benliğini esir alan zaaflarından kurtulmaya çalışır.

Gerçek Çelebi, çok az konuşan biridir ve iç dünyasını neyin o insanın içini yakan nağmesiyle anlatır:

"*Çok az konuşan ve iç dünyasını kalın bir sükût perdesiyle örten bu adamın, gene o yüreğin taşmak için kendine yol veren bir kapısı vardı: Dudaklarında bütün yanıklığı ile terennüm eden kamış*" (s. 41)

Leyla, çoğu zaman "ezel sesi"ne benzettiği neyi dinlemek için gizlice odaya girer. "*Ezel sesi*"nden kasdedilen ezel bezmi, tasavvuftaki diliyle bezm-i elesttir. Allah'ın ruhları yaratıp, "*Elestübi-rabbiküm*" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) dediği, ruhların da "*kalu bela*" (Evet, sen bizim Rabbimizsin) diyerek, Allah'a söz verdikleri andır.

Leyla, okuldaki derslerinden geri kalan zamanını Ayşe'nin evinde onlarla sohbet ederek, mektup yazarak ve tercümeler ile meşgul olarak geçirir. Yine böyle bir gün evinin duvarlarını süsleyen levhaları inceler. Gerçek Çelebi'nin, çoğunu Türkçe yazdığı levhaların birinde Farsça yazılmış bir beyit dikkatini çeker:

"*Ateşest in bang-i nay ü nütbad / Her ki in ateş nedared nistbad*
(Bu neyin sadası ateştir, hava değildir, kim ki bu ateşi tutmadıysa yuh olsun!...)" (s. 58)

Leyla, Farsça yazılmış olan bu beytin manasındaki derinliğine vâkıf olmak için Gerçek Çelebi'nin açıklamalarına bakar. Gerçek Çelebi, neyi, kâmil insana benzetir. İnsan, kâmil insan olabilmek için çıktığı tekâmül yolculuğunda benliğini, nefsini aşk ve cezbenin gücüyle her türlü kirden, günahtan, zaaftan arındırarak onları ortadan kaldırır ve bir ayna haline gelen gönlü ile Hakk'ın tecellilerine mazhar olur. Neyin yani kâmil insanın sedası, ateştir. Çünkü o, aşk ve cezbenin tesiri ile yanan, kavrulan bir gönüle sahiptir. Saf ve temiz olan gönülde Allah'ın tecellileri göründüğünden o ses, kuru bir nefes değil, Allah'tan gelen vahiy ve ilhamdır.

Leyla, Ekmel Haydar ile birlikte evdeki minyatürlere bakarken Gerçek Çelebi'nin "yanık sesi"ni dinlerler. Ekmel Haydar, yürek sızlatan bu sesi duyunca "-*Öyle zannediyorum ki Çelebi'nin hançeresinin tanımadığı hiçbir klasik yoktur*." der. (s. 126) Leyla ise Ekmel Haydar'a bu konuda yanıldığını, onun pek beğendiği bir yürük semâîsi olduğunu ve Gerçek Çelebi'nin bunu hiç söylemediğini belirtir. Leyla'nın bahsettiği yürük semâî[489] şöyle başlar: "*Bilmezdim özin gamzene meftun imişim ben...*" (s. 127) Eşini hemen her şeyden kıskanan Seniye, Leyla'nın bu besteyi ne zamandan beri sevdiğini sorarak şüphe ile eşi Ekmel Haydar'ın ve Leyla'nın yüzüne bakar. Tam o esnada Gerçek Çelebi'nin sesi duyulur. Gerçek Çelebi yine o muhteşem icrasıyla mûsikî ziyafeti sunmaktadır:

[489]"*Türk mûsikîsi usûl ve formlarından*" olan yürük semâî, Mevlevî âyinlerinin üçüncü selâmında oldukça fazla kullanılır. (İsmail Hakkı Özcan, "Yürük Semâî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 54-55)

"*Zira Çelebi'nin harikulade bir kudretle perde perde yükselen sesi, en sevdiğim besteyi, ölüleri dirilten, dirileri öldüren, bir İsrafil suru gibi üstümüze üflemeye başlamıştı:*

'*Afet-zede dil-hasteciger-hun imişim ben*' " (s. 128-129)

Leyla, Gerçek Çelebi'den bu besteyi isteme sebebini düşünür ve mûsikînin insanın iç dünyasını yansıtmada doğru veriler sunduğunu belirtir. Zira o da bu bestenin onun ruh halini yansıtan manalı bir güfte olduğunu düşünür. Plotin'in "*Mûsikî, düşünmeksizin aşktan ilham alınan zamanlardır.*" (s. 129) sözü ile Pisagor'un mûsikî hakkındaki görüşlerine yer vererek onlar üzerinde düşünür:

"*Mûsikî zıt duyguların birleşmesi, çoklukta birlik ve nihayet mutabakatsızlık içinde mutabakattır. Allah da âhengi muhtelif olan şeylerin nazımıdır. Onun büyük eseri, yekdiğerine düşman olan şeyleri telif etmektedir.*" (s. 129)

Gerçek Çelebi, bestesine "*Vursun beni zincire ki mecnun imişim ben*." (s. 129) dizesi ile devam eder. Seniye, bu bestenin sözleri hakkında yorumda bulunur. Önce âşık olan kişinin nasıl bu kadar kendinden habersiz olduğunu sorar. Gerçek Çelebi, ona şöyle cevap verir:

"*-Sımsıkı bir goncanın kırmızı veya sarı olduğu evvelden nasıl tahmin olunabilir? Meğer ki inkişaf edecek güneşi zeminde istidadını meydana çıkarabilsin ve tamamlayabilsin.*" (s. 130)

Gerçek Çelebi, hiç bilmeden aslında bu bestenin sevdalısı Leyla'yı henüz açılmamış bir goncaya benzetir. Goncanın açabilmesi için güneşe ve suya nasıl ihtiyacı varsa onun da aşkını gösterebileceği uygun bir ortama ihtiyacı vardır, ancak o zaman yeteneği ortaya çıkar demek istemektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanında mûsikî, bizim medeniyetimizin çok zengin, renkli, estetik bir değeridir, fakat insanlar bunun farkında olmayıp arayış içindedirler. Yazar, çoğu sözlü olup yazılı metni bulunmayan bu eserlerin, onları

seslendiren mûsikîşinaslarla birlikte kaybolup gideceği endişesini taşır. Mûsikî, aynı zamanda yazar tarafından tasarlanan yeni hayatın kaynakları arasında yer alan, geçmişten gelen kimliğimizin, geleneğimizin bir unsurudur. Hâfız Post, Buhurîzâde Mustafa Efendi (Itrî), Seyyid Nuh, Emin Dede, Tanburî Cemil Bey gibi mûsikîşinaslar bizim medeniyetimizin en yüksek değerleri iken onlar tarafından bestelenen eserler de Türk milletinin ruh ve manasını en iyi yansıtan "hakikî ruh saltanatı"dır. O devirler de mûsikî, daha ziyade Mevlevîlerin meşk ettiği bir sanat dalı iken aynı zamanda içerisindeki birçok sanat dalı barındıran Mevlevîlik büyük mûsikîşinasların, bestekârların çıkmasına da vesile olmuştur.

Huzur romanın başkahramanı Mümtaz Edebiyat Fakültesi'nde asistan ve aynı zamanda bir şairdir. O, Ada'ya gittiği bir gün vapurda kendisi gibi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Nuran ile karşılaşır. Bir İstanbul hanımefendisi olan Nuran, güzelliği, endamı, saçları, bakışları, edası ve konuşmasıyla Mümtaz'ı büyüler. Mümtaz, bir kadın güzelliğinin bütün özelliklerini taşıyan Nuran'a âşık olur. Mümtaz, Nuran ile yaşadığının farkına varır. İstanbul'u tanımayı bir nevi kendini bulmak olarak gören çift, İstanbul'un semtlerini, camilerini, türbelerini karış karış gezerler. Boğaz'da sandal gezintisi yaparlar. Nuran ile tanışmadan önce birçok eser okuyup tefekkür eden Mümtaz, onu tanıdıktan sonra zihninde düşünce, sanat ve hayata dair ne varsa bu unsurların "terkip" haline geldiklerini fark eder. Ona göre bu terkibin unsurlarından biri de eski mûsikîdir:

"Eski mûsikîmiz bunlardan biriydi. Nuran'la tanıştıktan sonra bu sanat onun için bütün kapılarını açmış gibiydi. Şimdi onda insan ruhunun en saf ve diriltici kaynaklarından birini buluyordu." (s. 203)

Mümtaz, Büyükada'ya gitmek için bindiği vapurda aile dostu Adile Hanım ve eşi Sabih ile karşılaşır. Sabih'e istediği plâkları sorar. Sabih plâkları bulduğunu, hem de içlerinde onun hiç bilmediği eserler olduğunu söyler. Bu sözler üzerine Mümtaz, piyasa mûsikîsinden şikâyet ederek birinin bu eserleri tanıtıp neşretmesi hâlinde bir değer kazanacaklarını ifade eder. Ona göre bizim medeniyetimiz Dede Efendi gibi

bir mûsikîşinas yetiştirdiği hâlde insanlar, bu değerlerin idrakinde olmayıp ruhen arayış içindedirler. Burada asıl korkulacak durum ise çoğu şifahî olan bu eserleri seslendiren neslin yok olması hâlinde onların da kaybolacağıdır:

"*Biri çıksa da şunları tanıtsa, hataları, neşredilse, diskleri yapılsa, hülâsa, şu piyasa mûsikîsinden bir parça kurtulsak: Düşün bir kere, Dede gibi bir adamı yetiştirmişsin, Seyyid Nuh, Ebubekir Ağa, Hafız Post gibi anlamlar gelmiş, muazzam eserler vermişler. Benliğimizin bir tarafı yapılmış, sen farkında değilsin, ruh açlığı içindesin… Felaket şurada; bugünkü nesil ortadan çekildi mi, çoğu ezbere olan bu eserler kaybolacak, mesela tek başına Münir Nurettin'in bildiklerini düşünün.*" (s. 96)

Büyükada'dan İstanbul'a dönüşlerinde iskelede tekrar karşılaşan Mümtaz ve Nuran, sohbet etme imkânı bulurlar. Nuran, Mümtaz'a, Ada'da nasıl vakit geçirdiğini sorar. Mümtaz, İhsan ve Galatasaray Lisesi'nden mezun arkadaşlarından birkaçı ile buluştukları adada onlara okuduğu kitaplardan bahseder. Devamında da toplumda yaşanan kültürel değişime paralel olarak Doğu-Batı medeniyeti, eski-yeni edebiyat gibi konular üzerine sohbet ederler. Memleket meselelerine dair sohbetten sonra Ressam Cemil Bey'den güzel bir ney dinlerler:

"*-Ama güzel şeyler konuştuk. İhsan da gelmişti. Hemen hemen dünya işlerinin yarısını hallettik… Gece de bir âlâ ney dinledik!*" (s. 128)

Nuran, neyi kimden dinlediklerini sorunca Mümtaz, Emin Bey'in talebesi Ressam Cemil Bey'den dinlediklerini söyler:

"*Ressam Cemil'den… Emin Bey'in talebesi! Bize bir yığın saz semâisi, eski Mevlevî âyinlerinin terennümlerini çaldı.*" (s. 128)

Mümtaz, Büyükada'daki arkadaşları ile olan sohbete İhsan'ın da katıldığını söyleyince Nuran, ona, "*-İhsan bey bizim tanıdığımız İhsan bey mi?*" (s. 130) diye

sorar. Daha sonra dayısı Tevfik Bey'in idamdan kurtardığı İhsan Bey'den bahseder. Nuran'ın bahsettiği kişi Mümtaz'ın amcasının oğlu İhsan'dır. Mümtaz, Tevfik Bey'in ve Talat Bey'in Nuran'ın akrabası olmasına şaşırır. Tevfik Bey'den Mahur Beste'yi dinlediğini anlatır. Nuran'a "*Mahur Beste'yi seviyor musunuz?*" diye sorar. Nuran, aile arasında bu bestenin uğursuz sayıldığını, fakat kendisinin sevdiğini ifade eder: "*Çok ... hem çok severim. Fakat biliyor musunuz, bizim evde uğursuz sayılır.*" (s. 130-131) Nuran, devamında Mahur Beste'nin onun üzerindeki olumsuz tesirinden bahseder. Büyükannesinin yaptığı hatayı yapmamak için duyguları ile değil, aklıyla yaşadığını, fakat bütün çabalarına rağmen kader karşısında bahtsız olduğunu söyler. Mümtaz, sesi güzel olan Nuran'dan Mahur Beste'yi söylemesini ister. Nuran, Mümtaz'ın isteğini o anda olmasa bile bir gün söyleyeceğini ifade eder.

Yazar, Mahur Beste'yi, aşkın ve ölümün acımasız birleşimi olarak görür. Bunun sebebi ise bestenin hikâyesinde gizledir. Hikâye, Nuran'ın büyük dedesi Talât Bey ve eşi Nurhayat Hanım'ın yaşadığı bir hadise ile ilgilidir. Nurhayat Hanım, Mısırlı bir binbaşıya âşık olur ve eşini terk ederek ona kaçar. Mevlevî muhibbi olan Talât Bey, bu hadiseden duyduğu teessürle eseri besteler. Eseri bitirdiği gece Nurhayat Hanım'ın ölüm haberi gelir. Mümtaz'a göre bu beste, özel manalar taşıyan bir parçadır:

"*Mümtaz'a göre Mahur Beste Dede'nin bazı beste ve semâîleri gibi, Tab'î Efendi'nin Bayatî yürük semâîsi gibi hususi yürüyüşü olan, insanı büyük mânâsında kaderle karşılaştıran bir parçaydı.*" (s. 67)

Yazara göre Nuran, ona ailesinden tevarüs eden bu hadiseyi yıllarca içinde yaşatır, hattâ bütün olanları yok saymaya çalışır. Ta ki Ada vapurunda Mümtaz'ı görene kadar. Mümtaz'ı gördükten sonra o ana kadar hassasiyetle yaklaştığı, hislerine yenilmemek için çabaladığı hâlde aşkın gücü karşısında daha fazla dayanamayarak Mümtaz ile ihtiraslı bir aşk yaşamaya başlar. Nuran, bir yandan tıpkı büyükannesi gibi aşkını sonuna kadar yaşama arzusunda iken bir yandan da büyük dedesinin yaşadığı acıyı düşününce onun "*Mademki benim kanımı taşıyorsun, sende*

severek, şu veya bu şekilde ızdırap çekeceksin: Bu kederden kurtulmağa beyhude çalışma!" (s. 166) dediğini duyar.

Mahur Beste, geçmiş yıllarda tutkulu aşk yaşayanların, hayal kırıklığı ile biten aşk hikâyelerinin bir simgesidir. Aynı beste şimdi de Nuran ve Mümtaz'ı tesiri altına almaya başlar: "*Şimdi sıra kendisinindi. Kendisinin ve Mümtaz'ın: Mahur Beste'nin altın kafesi arasında onların gölgeleri çırpınacaktı.*" (s. 167) Nuran, Mahur Beste'nin kahramanları olan Nurhayat Hanım ve Talât Bey'in onunla olan kan bağlarının, aşkı, onun için tek kader yaptığını ifade eder. Bu sebeple Mümtaz'ın ev davetine gideceğini, teklifin yapıldığı andan itibaren hisseder. Talât Bey'in yaşadığı hadise, aileyi boşanmaya karşı katı bir tavır almaya iter. Bütün bunlara rağmen Nuran, eski eşi Fahir'den boşanır ve bu hadise ailede bir ilk olarak yaşanır. Nuran, aşk ilişkilerinde hüsran yaşayan Behçet Bey, Atiye Hanım ve Doktor Refik'i hatırlar, fakat kimseye hesap vermeye mecbur olmadığını düşünerek Mümtaz'ın evine gitmeye karar verir. Hattâ yolda giderken Mahur Beste'yi söyler:

"*Yolda Mümtaz'ın düşüncesi ile Mahur Beste'yi mırıldanıyordu: Gittin emma ki kodun hasret ile cânı bile…*" (s. 168)

Mümtaz, Nuran ile gezisinde tarihin, sanatın ve düşüncenin bir terkibini görür. Yine böyle bir gün Boğaz turundan dönerken mûsikî üzerine sohbet ederler. Nuran, Mümtaz'a "-*Yalnız, eski mûsikîyi mi seversiniz?*" (s. 142) diye sorar. Mümtaz, eski-yeni hepsini sevdiğini söyledikten sonra Nuran ile yaptığı sohbetlerden onun da mûsikîyi sevdiğini anlar. Anne tarafından Bektâşî, baba tarafından Mevlevî olan Nuran, eski mûsikînin onlarda aile geleneği olarak yaşandığını belirtir. O, fasılların, eğlencelerin yapıldığı bir evde büyür:

"- *Bana bakmayın… Bizde eski mûsikî aile yadigârıdır, dedi. Baba tarafından Mevlevî, anne tarafından Bektaşî'yiz. Hattâ annemin dedesini İkinci Mahmut, Manastır'a sürmüş. Eskiden evimizde küçükken her akşam fasıllar yapılır, büyük eğlenceler olurdu.*

-Biliyorum, dedi, Mevlevi kıyafetiyle eskiden çekilmiş bir resminizi vaktiyle görmüştüm. Babanızdan gizli çekmişler." (s. 142)

Mümtaz, Nuran'ın Mevlevî kıyafeti ile çekilmiş resmini daha önceden fakülteden arkadaşları İclâl vasıtasıyla gördüğünü, fotoğraftaki kişinin Nuran olarak tahmin ettiğini belirtir. Fotoğraftaki Nuran'ı "*Ali Şir Nevâî'ye şarap kadehini sunan gence*" benzetir. Nuran'a o oturuşu nasıl bulduğunu sorar. O da "*-Dedim ya, ecdat mirası… Uzviyetimde var. Onlarla doğmuşum.*" diyerek bu ruhun genlerinden geldiğini ifade eder. Nitekim Nuran, mûsikînin dolu dolu yaşandığı bir evde büyür:

"*Bütün çocukluğu bir kuş kafesi gibi bu ney sesleri içinde geçmişti. Başkalarında bin türlü duyumdan kurulan dünya, onun için de sanki yalnız sesten ve mûsikîden kurulmuştu.*" (s. 143)

Mümtaz ise mûsikîyle bağını şöyle anlatır:

"*Biz üç batın evvel köylü idik. İtibarımızı tamamlıyoruz. Annem eski mûsikîyi severdi. Babam ise hiç anlamazdı. İhsan için bir nevi mûsikîşinastır diyebilirim. Ben ise onu hayatıma naklettim.*"

Mümtaz'a göre mûsikî ile hayat arasında bağlantı vardır. Hayat karşısında aldığımız durum, ancak mûsikînin kendi içindeki değişimine bağlıdır*:*

Bizim mûsikîmiz kendi içinde değişene kadar hayat karşısında vaziyetimiz değişmez sanıyorum. Çünkü onu unutmamız ihtimali yok…" (s. 166)

Mümtaz, yıllardır gidip geldiği evinde sohbet ettiği Adile Hanım ve eşi Sabih'in evine gider. Adile Hanım, dostlarının evine gelmesinden pek hoşlanan onlarla ilgili bilgi ve haber almaya son derece meraklı biridir. Adile Hanım, Mümtaz'ı çok sevmekle birlikte onun Nuran ile yakınlaşmasından pek hoşlanmaz.

Ona göre Nuran dul bir hanımdır ve bu yönüyle Mümtaz'a lâyık değildir. Adile Hanım'ın evinde Nuran'ın hocasının gelişi ile bir içki meclisi kurulur. Mümtaz gibi alaturka mûsikîyi çok seven Nuran, hocasının ısrarı ile bu meclise katılır:

"*Ferahfeza'yı, Acemaşıran'ı, Beyatî'yi, Sultanî Yegâh'ı, Nühüft'ü, Mahur'u tercih ederlerdi. Bunlar asıl ruh hekimleriydi… Fakat bunlarda da her eseri olduğu gibi kabul etmezlerdi. Çünkü Mümtaz'a göre alaturka mûsikî eski şiirimize benzerdi. Orada da asıl sanat addedilen ve öyle yapılandan şüphe etmek gerekirdi. Daha ziyade bugünün muayyen seviyede zevkiyle, garplı terbiyenin zevkiyle seçilen eserler final olabilirdi.*" (s. 178)

Mümtaz, klasik mûsikî eserlerinde modern anlayışla birleşen unsurların olduğunu belirtir. Eski mûsikîye dair eserleri, eskinin ruhunu en iyi yansıtan ve modern anlayışla birleştiğini düşündüğü Emin Bey'in eserlerini, kâr-ı nâtıkları, kârları, saz semâîlerini "*hakikî ruh saltanatı*" olarak niteler. Emin Bey'i ise eski eserleri devam ettiren ustalar arasında zikreder.

Nuran'ın mûsikîye olan ilgi ve beğenisinde Mümtaz'dan farkı, gazeli sevmesidir. Yazara göre Nuran'ın gazeli sevmesinin sebebi, elemi, acıyı, hüznü en iyi anlatan bir biçim olması ve Nuran'ın yaratılışı bakımından bu hüzün ve kedere bağlı olmasıdır. Baba tarafı Bektaşî olan Nuran, aynı zamanda babaannesinden nefesler ve halk türküleri öğrenmiştir. Nuran'ın bu halk türkülerini yeni bir tavırla söylemesi, Mümtaz için de yeni bir tarz olur:

"*Nuran ayrıca eski bir Bektaşî olan, çok gezmiş, çok görmüş o babaannesinden duyduğu ve öğrendiği nefesleri, halk türkülerini bilirdi. Boğaziçi kıyılarında yetişmiş, bu eski aile çocuğunun, bu halk havalarını, Rumeli, Kozan ve Afşar türkülerini, Kastamonu ve Trabzon oyun havalarını, Eski Bektaşi nefeslerini, Kadiri naatlarını tıpkı bir Dede veya Hafız Post gibi beğenmesi, onları kendilerine mahsus eda ile söylemesi, Mümtaz için yeni bir ufuk olmuştu.*" (s. 179-180)

Mümtaz, eski mûsikîmize ait her besteyi onda yarattığı tesirinden hareketle açıklar:

"*Seyit Nuh'un Nühüft bestesi, Mümtaz için bizim şarkımızın en kendisi olan tarafıydı. Pek az eser onun kadar ruhumuzdaki sonsuzluk iştiyakını, güneşe, aydınlatıcı ve yakıcı şeylere doğru kanatlanmayı verirdi. Çünkü bu -yine kahramanlarımıza göre- asıl hamlesi her şeyi ilga eden aydınlığa doğru uçuş olan bir iç âlem medeniyetinin özüydü. Orada yalnız bir kamaşma, kendini tüketme isteniyordu. İnsanoğlunun sonsuzluğu da, burada, idraktan bir çırpıda soyunup, katıksız bir ruh olmaktaydı. Onu dinlerken maddemizden ayrılıyor ve bu yüzden ölüm, kendini bir vefa, bütün kâinatla mutabakat hâlinde idraktan ibaret bir hayatın önünde, onun tılsımlı aynası güler yüzlü ifadesiyle sarmaş dolaş yaşayan mahzun yüzlü kardeşi oluyordu.*" (s. 181)

O, Dede'nin acemaşiran yürük semâîsini daha farklı bir zenginlikte bulur:

"*Dede'nin Acemaşiran Yörük semâisi Nühüft ten çok başka türlü zengindi. O bir yığın ölümden sonra bir hatırlamaya benziyordu. Sanki yüz binlerce ruh bir ârâfta bekleşiyordu. Burada da sır konuşuyordu. Burada da insan birçok taraflarını ilga ediyordu. Fakat istenen bir şey vardı. Burada Allah veya sevgili dışarıdaydı. Biz ona doğru yükselmek istiyor, 'nerede olursan ol, bulunduğun yer cennetimizdir', diyorduk.*" (s. 181)

Mümtaz da Nuran eseri seslendirirken, terennüm ederken o da bulunduğu yerden "*Bulunduğun yer cennetimizdir.*" diye tekrar eder. (s. 181) Mümtaz, Nuran'ın ısrarı ile onun evine gider. Nuran'ın yaşadığı evi bile mûsikî ile tarif eder: "*Mümtaz için Nuran'ın yaşadığı ev, tıpkı Acemaşiran bestenin son beytinde anlattığı cennetti.*" (s. 182)

Mümtaz, Nuran ile tanıştıktan sonra hayatı âdeta hakikî olarak yaşamaya başlar. Birlikte İstanbul'un çeşitli semtlerini gezerken beğendikleri yerlerden her birine ayrı ayrı bir mûsikî eserinin ismini verirler. Çamlıca'daki kahveye "Derunidil"

adını verirken, Kuleli'nin önündeki ağaçların sudaki gölgelerine ise "Nühüft beste" adını verirler. Böylece İstanbul maceraları ile mûsikîyi birleştirirler. Mümtaz, Nuran ile beraber yaşadıkça onunla tanışmadan önce okuyarak, tefekkür ederek elde ettiği birikimindeki unsurlar bir "terkip" haline gelir ve ona göre mûsikî de işte bu unsurlardan biridir:

"*O vakte kadar epeyce okumuş, az çok düşünmüştü, fakat şimdi onların hayatına daha kudretle geçtiğini, Nuran'a olan sevgisiyle canlı hayata çıktıklarını anlıyordu, sanki Nuran kafasında ve etrafındaki şeylerin arasında bir ışık külçesi imiş gibi hep onunla aydınlanmış, en dağınık unsurlar bir terkip haline gelmişti. Eski mûsikîmiz bunlardan biriydi. Nuran'la tanıştıktan sonra bu sanat onun için bütün kapılarını açmış gibiydi. Şimdi onda insan ruhunun en saf ve en diriltici kaynaklarından birini buluyordu.*" (s. 203)

Mümtaz mûsikî ile ilgili olarak eskiye bu derece niye bağlı olduğunu soran Nuran'a, eski eserlerin birer parçası olduğumuzu söyler:

"*-İster istemez onların bir parçasıyız. Eski mûsikîmizi seviyoruz, iyi kötü anlıyoruz. Elimizde iyi kötü bize maziyi açacak bir anahtar var… O bize üst üste zamanlarını veriyor, bütün isimlerini giydiriyor, içimizde bir hazine bulunduğu, Ferahfeza yahut Sultani Yegâh'ın arasından etrafımıza baktığımız için.*" (s. 206)

Mümtaz, medeniyetimize dair ne varsa her şeyin mûsikîde olduğunu düşünür. Öyle ki mûsikî eserlerinde bize dair ne varsa görünür:

"*Mümtaz'a göre İstanbul peysajı, bütün medeniyetimiz, kirimiz, pasımız, güzel taraflarımız, hepsi mûsikîdeydi.*" (s. 206)

Batının bizi anlamasının yolu mûsikîden geçer. Mümtaz'ın zihninde tasarladığı yeni hayatın kaynakları arasında geçmişten gelen kimliğimiz, geleneklerimiz ve bu kimliğin bir unsuru olan mûsikî vardır:

"*-Biliyorum, dedi. Yeni bir hayat lazım. Belki bundan sana ben daha evvel bahsettim. Fakat sıçrayabilmek, ufuk değiştirmek için dahi bir yere basmak lazım. Bir hüviyet lazım.. Bu hüviyeti her millet mazisinden alıyor.*" (s. 207)

Mümtaz, her bir mûsikî parçasında saklı olan "Nuranlar"dan bahseder. Bu durum ona hem büyük bir zevk hem de büyük acı verir. Bu sebeple Mümtaz, mazide Nuran'ı arar. Nuran'ı arayışlarında ayrı bir zevk duyar. Bu da Nuran ile yaşadığı hayatı büyülü kılar. Nuran'ı ona mazinin kapılarını açan bir "anahtar" (s. 216) olarak görür. Onun, kendi hayatına girişiyle düşünce sanat, mûsikî, mazi ne varsa gün yüzüne çıkar ve o bütün bunların üstüne "saltanatını" (s. 250) kurunca artık İstanbul'u, Boğaz'ı mûsikîyi birbirinden ayıramaz. Yazar'a göre Mümtaz, Nuran'ın aşkıyla geçmişten tevarüs eden ne varsa hepsini onda yaşar:

"*Mümtaz, Nuran'ın aşkıyla bir kültürün mirasını yaşadığını, Nevekârın nakış ve çizgisi daima değişen arabeskinde, Hâfız Post'un rast semâi ve bestelerinde, Dede'nin uğultusu ömründen hiç eksilmeyecek büyük rüzgârın da onun ayrı ayrı çehrelerini, aynı Tanrı düşüncesinin büründüğü değişiklikler gibi gördüğünü söylediği zaman, hakikaten bu toprağın ve kültürün asıl yapıcılarına bir bakımdan yaklaşıyor ve Nuran'ın fani varlığı gerçekten, bir yeniden doğuşun mucizesi oluyordu.*" (s. 251)

Nuran, İhsan ve eşi ile tanışmak maksadıyla bir yemek düzenler. Mümtaz, yemeğe, eski mûsikîşinaslardan Emin Dede'yi ve Ressam Cemil Bey'i de çağırır. İhsan, bu eski mûsikîşinasların gelecek olmasını sevinç içinde karşılar. Nuran'ın dayısı Tevfik Bey, İhsan Bey ve Ressam Cemil Bey'den önce mûsikî ziyafetine başlar. İhsan, Buhurîzâde Mustafa Efendi (Itrî)'den dinlediği eserlerin tesiri ile bu mûsikî eserlerinin havasından çıkmanın zor olduğunu belirtince Mümtaz da onunla aynı duyguları paylaşır ve de bu tesirle kendine sorular sorar: "*-Evet güç oluyor... O kadar güç oluyor ki, bazen biz neyiz? diye kendi kendime soruyorum.*" (s. 295) İhsan, işte bu noktada bu bestelerde bizim ruh ve manamız olduğunu belirten o sözünü söyler. Yahya Kemâl'in bir sözünü de buna örnek verir:

"*-İşte buyuz… bu Nevekâr'ız. Bu Mahur Beste'yiz, bunlara benzeyen nice nice şeyleriz! Onların içimizdeki yüzleri, bize ilham edecekleri hayat şekilleriyiz.*

Yahya Kemâl bizim romanımız şarkılarımızdır, diyordu, hakkı da var." (s. 295)

Nuran'ın İhsan ve eşi ile tanışmak maksadıyla verdiği yemeğe Mümtaz'ın daveti ile eski mûsikîşinaslardan Emin Dede ve Ressam Cemil Bey de gelir: "*Ressam Cemil bir elinde kılıfları üstünden sardığı iki ney, öbür eliyle Emin Bey'in arabadan inmesine yardım ediyordu.*" (s. 309) Emin Dede, Nuran'ın dayısı Tevfik Bey'i gençlik yıllarında Yenikapı Mevlevihanesi'nden tanırken, İhsan'ı Tanburî Cemil Bey vasıtasıyla tanır. İhsan, Türk Mûsikîsinin yegâne müzik aleti olarak tanburu kabul ederken, Tanburî Cemil Bey'in kız kardeşinin evinde neyi "asıl kudretli tarafıyla" (s. 310) dinleyince fikri değişir. Emin Bey'i tanıdıktan sonra neyi de sevmeye başlar. O gün bu gündür Emin Bey'i unutmadığı gibi zaman zaman evine de gider. Aynı zamanda bir Mevlevî olan Emin Bey'i velî mertebesinde gören insanların olduğunu söyler. Yazara göre Emin Dede, bizim medeniyetimizin en yüksek değeri ve "*devrinin en büyük mûsikîşinaslarından*"dır. (s. 311)

Mümtaz, Emin Dede'yi "*kamışın sırrına sahip olan bu son Mevlevî*" olarak niteler ve onun, yıllardır oluşturulan Mevlevî terbiyesi ile benliğini tamamen yok ettiğini ifade eder. Yazara göre Emin Dede de ruhu, manası, maddesiyle oluşturduğu bir dünyada gizlidir: "*Hakikat de buydu. Emin Dede maddesinde ve medeniyetinde gizli bir adamdı.*" (s. 312)

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Üç Kızı* ve onun devamı olan *Pertev Bey'in İki Kızı* romanlarında mûsikî, Arif Dede'nin Selmin'i irşadının bir parçasını teşkil eder. Selmin, Mevlevî olan ve bir zamanlar neyzenbaşı olarak Kalekapı Mevlevîhanesi'nde görev yapan Arif Dede'nin üflediği ney sesinde hakikatin sırrını duyar. Selmin'in Beşiktaş'taki evine yakın küçük, güzel bir mescit vardır. Adı Gülfem Hatun Camii olan bu mescitten gelen sabah ezanının sesi Selmin'i uykusundan uyandırır. Selmin, bu ezan sesi her sabah yeniden doğar ve hakikatin sırrını ruhunda hisseder. Ezan bittikten sonra ise konağa yakın bir evden *Kur'ân-ı*

Kerîm okuyan bir ses ve ney sesi duyar. Yazara göre bu ses, Selmin'in ezelden âşina olduğu bir sestir:

"*Her sabah namazında orada da tatlı bir ışık uyanırdı. Işık, uzun zaman devam eder ve latif bir sesle Kur'ân-ı Kerîm okunur, sonra da bu ses bir nefes gibi gelirdi. Selmin, sesi ilk defa duymasına rağmen, sesi tanıdı, ses yabancı değildi, ezelden âşina bir ses... Bu, içi boşalmış, vatanı aslisi olan kamışlıktan ayrı düşmüş bir kamışın feryadı, ayrılıklardan şikâyeti ve yalnızlara yar, dertlilere deva, zehire tiryak ney sesi idi bu.*

Selmin için bir kurtuluş sesi, imdada cevap veren bir sesti bu, ince, zarif bir yolu, Allah'a giden yolu gösteren sesti bu..." (s. 179-180)

Selmin de "*yalnızlara yar, dertlilere deva, zehire tiryak olan*" ney sesinde büyük hakikatin soluklarını duymaktadır. Bu sesin onun hakikatin sırrına ulaştırıp kurtuluşa ermesine vesile olacak ses olduğunu hisseder. Selmin, onu derinden etkileyen bu sesin Arif Dede'ye ait olduğunu öğrenir. Ev sahibi hanımefendi vasıtasıyla Arif Dede ile tanıştıktan sonra onun müridi olur. Selmin, Arif Dede'nin *Mesnevî* sohbetini dinledikten sonra ona ney çalmak istediğini söyler. Arif Dede ise rebabı meşk etmenin daha güzel olacağını, zira Mevlânâ'nın rebabı[490] daha çok sevdiğini dile getirir:

[490]Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve felsefesi hakkında bilgiler verdiği *Mevlânâ Celâleddin* adlı eserinde rebaba dair bilgiler kaydetmektedir. Ona göre Mevlânâ'nın rebap çalmayı bildiği, onun gazellerinden ve rubâilerinden anlaşılmaktadır. Mevlânâ, hakikati anlamada sözün, veznin, kafiyenin yeterli olamayacağını, bunların yanında müziğin de olması gerektiğini vurgular. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın bir beytini örnek göstererek, onun bu şiirde müziğin insanlardaki birlik düşüncesini sağladığını anlatmak istediğini söyler: "*Rebabın dili Türk olsun, Rum olsun, Arab olsun, âşıkların dilidir.*" Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ …,* s. 214-215.) Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasından ilham alarak Mevleviliği kuran ve teşkilatlandıran Sultan Veled ise, *Rebapnâme* adlı eserinde, rebabın Mevlânâ'ya özel ve ait olduğunu, bu sebeple eserin adını *Rebabnâme* koyduğunu belirtir. Sultan Veled'e göre rebap, neye göre daha ızdırablı sesler çıkarır: "*Neyin sesinde bir inlemeden fazla şey yoktur Rebap da ise birçok inilti ve perişanlık vardır. Rebabın bütün malzemesi (deri, kıl, tel ve ahşap) gariptir. Her biri kendi vatanından, kendi cinsinden ayrıldıkları için inliyor ve feryat ediyorlar.*" (Sultan Veled, *Rebabnâme*, haz. Niğdeli Hakkı Eroğlu, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s. 2.)

"*-Evet, Ney üfleyebilirsiniz, hanımefendi kızım, lâkin Rebab meşketseniz daha güzel olur. Cenabı Pir Efendimiz, Rebab'ı pek severlerdi. Ve sultanı Veled Efendimizin bir Rebabnâmesi'nde vardır. Rebab, Tanbur; Ney'le pek güzel uyuşurlar, sevişirler.' dedi.*" (s. 183)

Arif Dede de bir Mevlevî şeyhi olarak diğer Mevlevîler gibi rebabın kudsiyetine inanır ve Selmin'e rebabı meşk etmenin daha güzel olacağını söyler. Arif Dede meşki kimden öğrenebileceğini soran Selmin'e kendisinin ona rebap ve tanbur usûllerini gösterebileceğini söyler. Hanımefendi, sevinçten boynuna sarılan Selmin'e bu olanların Allah tarafından bir lütuf, feyiz ve rahmet olduğunu söyler. Selmin içinde tarifsiz bir huzurla evine döner. Namaz kılmanın usûllerini anlatan bir kitaba bakarak yatsı namazını kılar. Gece mutluluktan uyuyamaz ve sabah namazının vaktini bekler. Sabah ezanı okunurken abdestini alır ve namazını kılar. Selmin, böylece namaz kılmaya başlamış olur. Birkaç gün sonra da Arif Dede ile *Mesnevî* okumaya ve müzik meşk etmeye başlar.

Azize Hanım, kızı Berrinle birlikte Ankara'dan döndükleri gibi Selmin'i ziyaret ederler. Berrin, on üç seneden beri küskün olduğu ablası Selmin'le barışır. Apartman hayatından bıkan Azize Hanım, kızı Selmin'in evine taşınır. Anne-kız, Selmin'in piyanosunun olmadığını görünce ona bir piyano almaya giderler. Geçmişte "*Ben müziksiz yaşayamam*" diyen Selmin'e piyano çalmanın iyi geleceğini düşünürler. Selmin ise piyanonun geçmişi ile birlikte uzaklaşıp gittiğini, şimdi ise semâvî ve ilâhî müzikle yaşadığını söyler. Arif Dede, haftalık sohbet ve müzik meşki için Selmin'in evine gelir. Selmin ile birlikte bir odaya çekilerek rebab meşk ederler. Bu sırada odadan "*Ruha gıda, cana şifâ*" nağme sesleri gelir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanının devamı olan *Pertev Bey'in İki Kızı*'nda da Arif Dede, her zamanki gibi haftada iki kez eve gelmeye devam eder:

"*Selmin, haftada iki defa teşrif eden Arif Dede Efendi ile odasına çekiliyor, Mesnevî okuyor, Dede Efendi ile beraber Tanbur ve Rebab çalıyordu. Dede Efendi*

ney üflüyordu. Selmin ilâhiler de öğrenmişti, küçük fakat güzel ve hazin sesiyle ilâhiler okuyordu. Efendisi onu irşad ediyor, her gün biraz daha Hakk'a doğru götürüyordu." (s. 5-6)

Selmin, Mevlevî tarikatında çile çıkarıp derce derece yükselerek olgunluğa erişen Arif Dede vasıtasıyla irşat edilir. Bu irşadın tefekkür boyutunda *Mesnevî* sohbetleri, mûsikî boyutunda ise ney, rebab ve tanbur meşkleri ile ilâhiler vardır. Selmin, Arif Dede'nin irşadı ile her gün bir adım daha Allah'a yaklaşan bir kul olur.

Selmin, Muammer Bey ve Nermin'in yazları İstanbul'da oturmak için kiraladıkları Suadiye'deki evde, ancak birkaç gün kalır. O, hastalığı sebebiyle kendini hem yorgun hissetmekte hem de sohbetlerin onda yarattığı rûhanî zevkle mürşidi Arif Dede'ye özlem duymaktadır. Azize Hanım, Selmin'in belirgin bir şekilde zayıflamasına çok üzülür. Selmin ise annesine hasta olmadığını "*yaşamaktan yorgun*" olduğunu belirtir. Arif Dede, Selmin'in kötüleşen durumu sebebiyle konağa haftada iki defa değil, her gün gelmeye başlar. Selmin, şeyhi Arif dede ile *Mesnevî* okumaya ve ilâhi söylemeye devam eder: "*Selmin şeyhi ile kâh Mesnevî okuyorlar, kâh rebabla ney çalıyorlar ve hazin hazin ilâhiler okuyorlardı.*" (s. 17)

2.3.6. Mürşit / Mürit

2.3.6.1. Mevlânâ ve Şems: Hangisi mürşit, hangisi mürit?

İncelediğimiz eserlerin çoğunda (*Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana, Bab-ı Esrar, Aşk, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna, Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür, Şems-i Tebrizi ve Mevlana, Rûmî'nin Bildiği Aşk*) sevgi ve sohbet arkadaşı olan Mevlânâ ve Şems, birbirlerini arayan, eksikliklerini tamamlayan, ruhları birbirine eş ve ayna olan, tekâmül yolculuklarında birbirlerine yoldaş olan iki Hakk dostu oldukları; Şems'in Mevlânâ'nın sırlarını ortaya çıkarmada ve vahdet-i vücûda ulaşmasında bir mürşit vazifesi gördüğü, Mevlânâ'nın ise üstat bir şeyh iken

Şems'in aşk ve cezbe eksenli irşadıyla ondan ders okuyan bir öğrenci haline geldiği anlatılmaktadır.

Mevlânâ'nın yetişmesi, babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled ile başlar. Daha sonra Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'nin irşadı, Şam ve Halep'te Halaviye ve Mukaddemiye Medreseleri'nde ilim tahsili ile hem hâl ilminde hem de kâl ilminde yüksek mertebelere ulaşır. İlim ve irfan cihetiyle zirve noktada bir âlim, mesresede öğrencileri olan bir müderris, müritleri olan şeyh, camide vaaz veren vâiz, fetva veren müftü haline gelir. Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğunun son halkasında ise Şems yer alır.

İnsan-ı kâmil olmak için çıkılan tekâmül yolculuğu, zorlu bir süreç olduğundan insan ona bu süreçte doğru yolu gösterecek bir rehbere ihtiyaç duyar. Çünkü bu yolculuğu tek başına yapmak mümkün değildir. Şems de Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğunu tamamlamak üzere gelir. Aşk ve cezbe eksenli irşadıyla Mevlânâ'yı sahip olduğu makam, mevki, ün, güzellik gibi her türlü kayıttan kurtararak ilâhî aşk ile buluşturur.

Şems Mevlânâ'yı irşat ederken onu çeşitli sınamalarla ie imtihan eder. Şems'in Mevlânâ'yı imtihanlarından biri olan okuduğu kitapları suya veya havuza atmak, *Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar, Aşk, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanlarında yer alır. Şems, bir gün Mevlânâ'yı babasının kitabı Maarif'i okurken görür. Aşk ve cezbenin hakikat olduğuna inanan Şems, Mevlânâ'nın kitap okumasını tuhaf bulur. İnsanın manevî yönden yükselebilmesi için gönül bilgisine ihtiyaç olduğunu ifade eder. Gönül bilgisi kitapla değil, aşkla öğrenilir. Bu sebeple Mevlânâ'ya artık bu kitapları okumaması gerektiğini, kendi içinde saklı olan ilâhî özü, Allah'ın tecelli ettiği gönlünde aramasını söyler. *Aşk* romanında kitapları suya atılan Mevlânâ, Şems'e güvenir, onun bu davranışının bir hikmeti olduğunu düşünür. Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında havuzda yüzen kitapları görünce ağlamaya başlar. Ahmet

Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında yüzü sararır, hiç konuşmadan okuduğu kitabı titreyen elleri ile kapatır.

Aşk ve *Babı-ı Esrar* romanında diğer eserlerden faklı olarak Şems'in Mevlânâ'yı sınadığı başka yöntemler de vardır. Bunların *Aşk* romanındaki örnekleri şunlardır:

1. Evlerine fahişe bir kadını alarak dedikodulara, kötü sözlere sabretmeyi öğretmek. Böylece her makamdan, mevkiden, sınıftan, dinden ve dilden insanlarla aynı gök kubbenin altında yaşadıklarını göstermek.

2. Şarap alması için onu meyhaneye göndermek, böylelikle oradaki sarhoşlarla iletişim kurmasını sağlamak.

3. Caminin karşısında bir defa dilencilik yapmasını istemek. Şems, Mevlânâ'dan caminin karşısında bir defa dilencilik yapmasını isteyerek onu Bu yöntemle hayranlarından, dalkavuklardan ve onu koruyup gözeten iktidardan uzaklaşarak toplumun alt katmanlarıyla buluşabilmeyi öğrenmek.

Bab-ı Esrar romanında Şems'in Mevlânâ'dan üç isteği[491] vardır:

1. Şems'in Mevlânâ'dan birinci isteği kendi için güzel bir hanım getirmesidir. Mevlânâ "*Senin buyruğun, benim zevkimdir*." (s. 156) diyerek hemen gider ve yanında Kira Hatun ile geri döner. Kira Hatun, Konya'nın en güzel hanımlarındandır. Mevlânâ'nın davranışında sadakat, inanç ve teslimiyet bulan Şems, Kira Hatun'un kız kardeşi olduğunu söyleyerek onu gönderir.

[491]Ahmet Ümit, eserinin kurgusu içinde Şems'in Mevlânâ'yı sınadığı aşamaları birebir Ahmed Eflâkî'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinden alır. (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 475.)

2. Şems'in Mevlânâ'dan ikinci isteği, onun hizmetinde bulunacak bir erkek çocuktur. Mevlânâ yine hiç itiraz etmeden "*Senin buyruğun, benim zevkimdir*." (s. 157) diyerek çıkar gider ve yanında güzelliği ile Hz. Yusuf'a benzeyen oğlu Sultan Veled'i getirir. Şems, Sultan Veled'in oğlu olduğunu, hizmetinde bulunamayacağını söyleyerek onu gönderir.

3. Şems'in Mevlânâ'dan üçüncü isteği ise Yahudi mahallesine giderek oradan şarap getirmesidir. Mevlânâ, Konya'nın büyük bir âlimi olmasına rağmen gurura kapılmadan "*Hemen getiriyorum Şeyhim*." (s. 158) der ve şarabı getirmek için oradan ayrılır. Bir süre geçtikten sonra Mevlânâ elinde şarap dolu bir testi ile görünür:

"*Geciktim kusura bakma,' dedi en tatlı gülümseyişiyle, 'şarabın en iyisini bulmaya çalıştım, en lezzetlisini. Şeyhimin diline, dudaklarına, dişine dokunmaya layık olanını…*" (s. 159)

Mevlânâ, meyhaneye gider ve Şems'in ondan istediği şarabı benliğine yenilmeden getirir. Şems, memnuniyetini şu sözlerle dile getirir:

" *'Asıl şeyh sensin,' diyerek ayaklarına kapandım. 'Asıl Tanrı dostu sensin. Ne olur beni müritliğe kabul et.*" (s. 159)

Mevlânâ, Şems'in ayaklarına kapanması karşısında o da yere kapanır. Şems'in gözlerindeki yaşı silerek onu ayağa kaldırır ve şöyle cevap verir:

" '*Şeyh inanan değil, inandırandır, şeyh anlatan değil, gösterendir, öğreten değil, perdeyi kaldırandır. Sen benim gözümün önündeki perdeyi kaldırdın. Sen, bana, bendeki beni gösterdin. Şeyh sensin, pîr sensin, hakikî dost sensin, hakikat sen…'* " (s. 159)

Mevlânâ, aşk ve cezbenin tesiri altında tevazu, sadakat ve teslimiyet ile bir an bile tereddüt etmeden makam, mevki, ün, itibar ne varsa onlardan vazgeçebileceğini göstererek Şems'in ona uyguladığı sınavları geçer. Böylece her türlü esaretten kurtulan benliği ile tekâmüle yani Allah'a ulaşacaktır. Mevlânâ, Şems'in telkinleri ile onu Hakk'a götürmesine engel olacak ne varsa kitaplar, hocalık, şeyhlik, medrese, masiva, ukba her şeyi terk eder. Mûsikî eşliğinde vecd hâlinde semâ yapar, şiir söyler. Maddî âleme dair ne varsa her şeyi terk eden Mevlânâ, Şems'in asıl hâkikat dediği aşk ve cezbe yolu ile vahdet-i vücûda ulaşır.

2.3.7. Ölüm

İncelediğimiz eserlerin çoğunda Mevlânâ'ya göre ölüm, bir yok oluş değil, nice zamandır hasretle beklediği Allah'a kavuşma anıdır. Buna Allah'a ve sevgiliye kavuşma mânâsına gelen vuslat[492] denir. Mevlânâ'ya göre ruh, beden kafesinde tutsak bir kuştur. Ölümle birlikte beden yani vücut gider ve geriye ruhu kalır. Ruh, ölümle beden kafesinden kurtulmuş olur. Mevlânâ, bu dünyada yaşayan insanı kafesteki kuşa benzetir. Nasıl ki kuş kafesinden çıkınca özgür olur ve güzelliklere mazhar olur. Kendisinin de ölmesi hâlinde ruhu, ten kafesinden kurtularak Allah'ın cemaline ve sevgisine kavuşacaktır. *İçimizdeki Mevlana* (s. 21) ve *Gönül Bahçesinde Mevlana* (s. 90) romanlarında kuş ve kafes benzetmesi ile ilgili olarak şu şiir yer alır:

"*Kuşa, kafesi bırakıp uçmak nasıl hoş, nasıl tatlı geliyorsa, bana da ölmek, bu dünyadan göçmek, öyle hoş, öyle tatlı geliyor. / Kafeste bulunan bir kuş, kafesi ile beraber bahçeye götürülse, orada bulunan gülleri, ağaçları görür. / Bu sırada kafesin dışındaki kuşlar, uçuşur dururlar. Kafesteki mahpus kuşa hoşça hürriyet*

[492]Sözlüklerde Arapça bir kelime olduğu belirtilen vuslat, *Kâmûs-ı Türkî*'de "*Âşıkın maşukuna kavuşması, visâl, vasl, firkat mukabili.*" (Şemseddin Sami, *age.*, s. 1492.), *Lûgat-i Naci*'de "*Bir şeye ulaşmak, yetişmek.*" (Muallim Naci, *age.*, s. 928.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*Bir şeye ulaşma, yetişme.*" (Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 1153.), *Türkçe Sözlük*'te "*Sevgiliye kavuşma.*" (TDK, age., s. 2099.) anlamlarına gelir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde vuslat terimine yakın anlama gelen vüsûl açıklanır: " '*Kulun seyrüsülûk neticesinde nihaî maksadı olan Hakk'a ulaşması, Hak ile birlikteliği, metafizik çerçevede Hakk'ın âlem ve içindekilerle beraberliği' manasına gelen vasl ve ittisâl, kulun Hak'tan ayrılığı ve uzaklığına, Hakk'ın âlem ve içindekilerden münezzeh oluşuna işaret eden fasl ve infisâl ile bir arada kullanılır.*" (Semih Ceylan, "Vüsûl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 143-145.)

hikâyeleri söylerler. / Kafesteki kuş, onları duyar, o güzelim yeşilliği görür de, ne iştihası kalır, ne sabrı, ne kararı. / Belki ayağındaki bağ çözülür diye, kafesin her deliğinden başını dışarıya çıkarır durur. / O kuşun gönlü de, ruhu da dışarı çıkmak arzusunda iken, kafesin kapısını açacak olursanız, ne hale gelir?"[493]

Mevlânâ, aynı zamanda öldüğü günün, Allah'a kavuşma günü olarak bir düğün günü gibi tef çalarak geçirilmesini ister. Ona göre ölüm, insanı Allah'a kavuşturan bir düğündür.[494] Bu sebeble Mevlânâ'nın ölümüne düğün gecesi[495] mânâsına gelen "Şeb-i arus" denilir. Mevlânâ, vefat ettiğinde kimsenin onun için ağlamamasını, cenazesi görüldüğünde bu dünyadan ayrıldığı için üzülmemelerini dile getirir. Zira ona göre ölüm, sevgili yani Allah ile kavuşma zamanıdır. Mevlânâ, ölüm denilince vuslatı, Allah'a kavuşmayı anladığını belirtir. Ölüm ile ilgili düşüncelerini *Aşk Peygamberi* (s. 271), *Gönül Bahçesinde Mevlana* (s. 91), *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* (s. 255), *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* (s. 244), *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* (s. 107) ve *Mevlânâ Çağırınca* (s. 61) romanlarında ortak olarak yer alan bir şiirinde şöyle anlatır:

"*Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı, bende bu dünyanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma, bu çeşit bir şüpheye düşme. / Benin için ağlama, yazık, yazık deme; şeytanın ayranına düşer, düzenine kapılırsan yazık olur, yazık, yazık demenin sırası gelir. / Cenazemi görünce ah ayrılık, ayrılık demeye kalkışma; kavuşup buluşmam o zamandır benim. / Beni kabre indirip bırakınca elveda, elveda deme; çünkü kabir, can topluluğunun bir perdesidir. / Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret; Güneş'e, Ay'a, batmadan ne ziyan geliyor*

---

[493] Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi Üçüncü Cilt*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 327.

[494] Mevlânâ, bir gazelinin ilk beytinde ölümünü bir düğüne benzetir: "*Bizim ölümümüz sonsuz bir düğün dernektir… Onun sırrı nedir: 'Tek, bir Allah'tır o.*" (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr VII-2*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, VI. gazel, 1. beyit, s. 94.)

[495] "*Gece*" anlamına gelen Farsça şeb kelimesi ile "*gelin*" anlamına gelen Arapça arûs kelimelerinden oluşan şeb-i arûsa *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*Gelin gecesi; Mevlânâ'nın öldüğü gece* ." anlamları verilir. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 981.)*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde "Düğün gecesi." anlamı verilen şeb-i arûsun Mevlevîlere ait bir terim olduğu ve Mevlânâ'nın ölüm gecesinin (17 Aralık 1273) hâtırasına binaen Şeb-i Arûs töreni yapıldığı ifade edilir. (Ethem Cebecioğlu, *age*., s. 454.)

ki? / Sana batmak görünür amma doğmaktır o; mezar hapis gibi görünür amma canın kurtuluşudur o. / Hangi tohum, yere ekildi de bitmedi; ne diye insan tohumunda da böyle bir şüpheye düşmüyorsun yani? / Hangi kova suya salındı da dolu dolu çıkmadı; can Yusuf'u ne diye kuyudan feryat etsin? / Bu yanda ağzını yumdun mu aç o yanda; artık senin hayhuyun mekânsızlık âleminin havalarındadır."[496]

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında Mevlânâ'ya göre ölümün düğün gecesi olarak nitelendiğini gören Yadigâr, ölüm ve düğün kelimelerinin bir arada olmasına bir hayli şaşırır. Zira o, ablasını düğün gününde bir trafik kazasında kaybetmiş, ölümün acısını iliklerine kadar hissetmiş biridir. Hattâ ablasının ölümüyle hayatın da bir anlamının kalmadığını düşünür. Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Tadadoşi, Mevlânâ'yı tanımayan birinin ölümü bir düğün gecesi olarak anlamasının çok zor olduğunu belirtir. Bunu, Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğunu ve onun Allah'a çok yakın biri olduğunu bilen birinin anlayabileceğini söyler. Tadadoşi, her insana soğuk ve ürkütücü gelen ölümü Mevlânâ'nın bu derece güzel karşılamasını etkileyici bulur. *Bab-ı Esrar* romanında Karen, babası Poyraz Efendi'nin Mevlânâ'nın öldüğü günü kutladığını hatırlar. Babasını öyle görünce çok şaşırır. Poyraz Efendi, "*Bizim için ölüm yok oluş değildir kızım. Ölüm sevgiliye kavuşma anıdır.*" (s. 299) diye cevap verir. Karen'e göre buradaki manayı anlamak oldukça zordur, ama o, artık hakikati anlamak istediğini belirtir: "*Anlamak zor. Peki anlamayı istiyor muyum? Galiba artık istiyorum.*" (s. 299)

Serdar Özkan'ın *Rûmî'nin Bildiği Aşk* ve *Aşk* romanlarında diğer eserlerden farklı olarak sadece Mevlânâ'nın değil, hakikat yolculuğuna çıkan Fabio ve Aziz Z. Zekâriya'nın öldükleri gün, "düğün günü" olarak anlatılır.

[496]Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr III*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 184.

Rûmî'nin Bildiği Aşk romanında İtalyan ressam Fabio, hakikati keşfetmek, kendi özünü tanımak ve Allah'ı bulmak için çıktığı yolculukta sûfiler ve Mevlânâ'yı sevenler ile tanışır. Mevlânâ ile ilgili eserler okur. Mevlânâ'nın aslını öğrenmede muvaffak olduğunu düşünen Fabio, Mevlânâ'nın özü ile kendi özünün aynı olduğu hakikatine ulaşır. Aynı zamanda akciğer kanseri olan Fabio, yakın bir zamanda öleceğini bildiğinden öldükten sonra dirildiğinde kavuşmak istediği dostlarına mektuplar yazar. Fabio'nun kavuşmak istediği dostlarından biri de Mevlânâ'dır. O, Mevlânâ'ya yazdığı mektubun sonunda kendi öleceği günü tıpkı Mevlânâ gibi "düğün zamanı" diye niteleyerek yakın bir zamanda onun yanına geleceğini söyler: "*Az kaldı, yüce dost. Artık kavuşma zamanı, artık düğün zamanı, bekle Mevlânâ'm geliyorum.*" (s. 166)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında sûfî yazar Aziz Zekâriya Zahara'nın cenaze merasimi, tıpkı Mevlânâ'nınki gibi neşe içinde yapıldığı anlatılır. Vasiyeti üzerine Konya'ya gömülmek isteyen Aziz'in cenaze hazırlıklarını sevgilisi Ella yapar. Aziz'in dünyanın birçok yerinde bulunan arkadaşlarını, yeni tanıştığı Mevlevî neyzeni, kudümzen ve semâzenleri cenaze törenine çağırır. Ella, Aziz'in defnedildiği gün, cenaze töreninde dünyanın dört bir tarafından gelmiş farklı din, kültür ve dillere sahip insanlar yer alır. Aziz'in cenazesi son yolculuğuna uğurlanırken neyzenler ney üfler, semâzenler semâ eder. Onun ölümü, bir düğün gibi neşe içinde kutlanır:

"*Böylece birbirinden tamamen farklı diller konuşan, başka başka inançlardan bir cenaze aracı alayı Aziz'i son yolculuğuna uğurladı. Bazı misafirlerin farklı yaşlarda çocukları da vardı. Bunlar, civardaki sokak çocuklarıyla bir kenarda bağırış çağırış maytap patlattılar; kimse karışmadı Meksikalı bir şair pan de muertos, ölüler ekmeği dağıttı; Aziz'in tâ İskoçya'dan eski bir arkadaşı kalabalığın üstüne konfeti gibi göl yaprakları saçtı. Neyzenler ney üfledi, semâzenler semâ etti. Ölümü kutladılar, çünkü öyle isterdi. Yas yerine neşe… Düğün alayı gibi bir cenaze…*" (s. 413)

Aziz'in cenazesinde bulunan Konya esnaflarından biri, daha önce böyle bir cenaze töreni görmediğini şu sözlerle ifade eder:

" *'Konya Konya olalı böyle acayip cenaze görmedi.' dedi ve ardından ekledi: 'Tabii asırlar evvel Efendimiz Mevlânâ'nın düğün gecesi sayılmazsa…'* " (s. 413)

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in İki Kızı* romanında Mevlevî Arif Dede'nin irşadıyla kemalâta ulaşan Selmin, Mevlânâ'nın vefat ettiği gün olan 17 Aralık'ta ölür. Selmin'i muayene eden doktorlar ona lösemi hastalığı teşhisi koyarlar. Berrin, ablası Selmin'in, tedavisi ve ilâcı olmayan bir hastalığa yakalandığını duyunca fenalık geçirir ve bu kötü haberi kimseye söylememenin daha uygun olacağını düşünür. Bir süre sonra kız kardeşi Nermin'in ikinci doğumu sebebiyle Ankara'ya giden Berrin, İstanbul'a döndüğünde Selmin'i daha da kötü bir hâlde bulur. Hastalığın seyri hızlanmış, Selmin *Mesnevî* okuyamadığı gibi tanbur ve rebab çalamayacak duruma gelmiştir. Hastalığı sebebiyle giderek ağırlaşan Selmin 17 Aralık Şeb-i Arus'ta vefat eder. Arif Dede, Selmin'in son anlarına kadar hep yanında bulunur, ona dualar eder. Karanfil Kalfa, Selmin'in cenazesi götürülürken orada birçok dedenin hû çektiğine ve ney üflediğine şahit olduğunu söyler:

"*Selmin evden çıkmış, giderken, arkasından pencereden bakan Karanfil Kalfa bu tenha cenazeyi gösteriyor ve:*

'-Aman, aman, geliniz, bakınız, ne kadar kalabalık, ne kadar kalabalık, mahşer gibi' diyordu. 'Dedeler, dedeler, hep dedeler var, sikkeli Dedeler, hep hû çekiyorlar, bir takımı ise Ney üflüyorlar' diyor ve yemin ediyordu." (s. 36)

2.3.7.1. Ölmeden Önce Ölmek

İncelediğimiz eserler içinde Mevlânâ'nın ölüm hakkındaki düşüncelerinin yanı sıra mutasavvıfların nefsi, benliği her türlü kötü huy ve düşüncelerden arındırmak için kullandıkları "*Ölmeden Önce Ölmek*" deyimini[497] anlatan romanlar da vardır**.**

Samiha Ayverdi'nin romanı *Yaşayan Ölü* ise adından da anlaşılacağı üzere ölmeden önce ölmenin sırrını anlatır. Romanın başkahramanı Leylâ, Mevlevî Gerçek Çelebi'nin irşadı ve aşkın gücüyle "*yaşayan bir ölü*" haline gelirken, arkadaşı Seniye ölmeden önce ölmenin sırrına eremeden vefat eder. Mevlânâ'nın aşkını kendilerine rehber edinen Gerçek Çelebi, Ayşe ve Ekmel Haydar ise nefislerini hırs, riya,

[497]Mutasavvıflara göre ruhun bedenden ayrılması "*hakikî yani biyolojik*" ölüm iken, "nefsin hevâ ve heveslerini, arzu ve ihtiraslarını etkisiz hale getirme" ise "iradî" ölümdür ve "Ölmeden evvel ölmek" deyimi ile anlatılmak istenen budur. Hz. Peygamber de sahabeye ölmeden önce dünyada bir yolcu gibi yaşayıp kendini bir ölü saymalarını tavsiye eder. (Süleyman Uludağ, "Ölüm" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 37-38.) *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)* adlı eserde Arapça şekliyle Mûtû Kable En-Temûtû "Ölmeden Önce Ölünüz" sözünün sahih hadis kitaplarında yer almadığı belirtildikten sonra mutasavvıfların bu sözü "Fenâ fi'llâh" (Allah'ın varlığı içinde yok olma) makamına işaret eden bir hadis olarak kabul ettikleri ifade edilir. (Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 128.) Uydurma hadisler konusunda eseri bulunan Aliyyü'l-Karî, bu sözün sûfîlere ait bir söz olduğunu ve "*Ölmeden önce, nefis ve şehvetlerimizin esiri olmaktan kendinizi kurtarınız*" anlamına geldiğini belirtir. (Ahmet Serdaroğlu, *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*, Ay Yıldız Matbaası, Ankara 1996, s. 122.) Harun Ünal, Mevzuât (Mevzu Hadisler) adlı eserinde "Ölmeden Önce Ölmek" sözünün uydurma bir hadis olduğunu ifade eder: "*Bu söz, bir hadis değildir. Nitekim İbn Hacer Askalanî, bunun hadis olarak sabit olmadığını net bir şekilde ifade etmiş oluyor.*" (Harun Ünal, *Mevzuât / El-Ehâdîsü'l-Mevdua (Mevzu Hadisler)*, Helâl Denetim Merkezi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 256.) Abdülbaki Gölpınarlı, çevirisini yapıp hazırladığı *İbtidâ-nâme* adlı eserde yazdığı bir dipnotta bu sözün sûfîler tarafından hadis olarak kabul edildiğini, tasavvufa dair her kitapta bu söze rastlandığını ve "*Ölmeden önce ölün; soruya çekilmeden kendinizi soruya çekin*." şeklinde de rivayet edildiğini belirtir. Yazar, aynı zamanda bu sözün mevzû yani uydurulmuş hadis olarak söylendiğini, fakat mana itibariyle nefsi öldürmek olduğundan uygunluğu gözetilerek hadis sayılabileceğini ifade eder. (Sultan Veled*, age*., çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 94.) Mevlânâ da *Mesnevî*'de ölmeden önce ölmekten bahseder. Ona göre nefis, insanın Allah ile arasında bir perdedir. İnsan, kin, nefret, haset, hırs gibi süflî duygulardan kurtularak, nefsini öldürerek bu perdeleri kaldırıp tekâmüle ulaşabilir: "*Perdenin kalkması, o kapının açılması için ölümü tercih et, o perdeyi yırt. / Seni mezara sokan ölümü değil, kemale erdiren, nura ulaştıran ölümü seç.*" Mevlânâ, Hz. Peygamber'in "*Ölmeden önce ölünüz.*" diye buyurduğunu ve ölmeden önce ölmenin sırrına eren bir kişi olarak doğruluk ve iyilik üzere bir hayat yaşayan Hz. Ebûbekir'i örnek gösterdiğini ifade eder. (Süleyman Nahifî, *Mesnevî-i Şerîf*, s. 687-679.) Ölmeden önce ölmek, Yahya Kemal'de de geçer. Yahya Kemal, "Düşünce" adlı şiirinin son iki mısrasında insan ömründe ölümün değil, ölmeden önce ölmenin zor olduğunu ifade eder: "*Ölmek değildir ömrümüzün en fecî işi, / Müşkül budur ki ölmeden evvel ölür kişi*." (Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1997, s. 87-88.)

menfaat gibi her türlü süflî duygudan ve kötülükten arındırdıklarından aşkta ölmeyi bilen ve ölmeden önce ölmenin şuuruna eren "*yaşayan ölüler*"dir.

Leylâ ve Seniye, çocukluk ve okul yılları beraber geçmiş, birbirini seven iki dosttur. Seniye, öğretmenliğinin ilk yılında mütefekkir yazar Ekmel Haydar ile evlenmiş ve istifa ederek işini bırakmıştır. Eşine büyük bir ihtiras ve aşkla bağlıdır. Ekmel Haydar'ın onu incitecek hiçbir davranışı olmamasına rağmen, eşini herkesten kıskanan ve bu kıskançlık zaafını bir türlü yenemeyen bir hanımdır. Bu onun, kıskanması, hayattan zevk almayıp huzursuz olmasına yol açar. Seniye, gerçek aşka sahip olan bir insanın şartsız bir itaatle hareket edeceğini, eşini böyle aşırı bir şekilde kıskanıp zaafa düşmeyeceğini dile getirse de eşini etrafındaki her şeyden kıskanır: "*Ben artık kıskançlığı illet haline sokmuş ve bu hastalığı, benliğimin her zerresine sirayet ettirmiş bir kadınım.*" (s. 18)

Leylâ, Seniye'nin Ekmel Haydar'ı nasıl böyle ihtirasla sevebildiğine inanamaz. Üç sene öncesinde Seniye'nin amcasının oğlu ile bir aşk ilişkisi yaşayan Leylâ, bu ilişkiden sonra aşka olan inancını kaybeder. Ona göre aşk, ilkel bir duygudur. Leylâ da sever, âşık olur, fakat bu aşk ona sıkıntı ve üzüntü verir. Kâinatta yitip giden her şey gibi o da bir gün biter ve Leylâ, o günden beri böyle bir aşka yakalanmamak için yeterince tecrübeli olduğunu düşünür. Ona büyük bir ilgi ve sevgi duyan Doktor Şerif'in bile onu değiştiremeyeceğini inanır.

Seniye'nin eşi Ekmel Haydar, herkes tarafından tanınan ve sevilen bir yazardır. Hayata tasavvuf penceresinden bakan Ekmel Haydar, çevresindeki her güzelliğe mana yönüyle bakar. Gördüğü her güzelde, her güzellikte Allah'ı görür. Seniye, eşinin dünya görüşünü bildiği hâlde onu şiddetli bir şekilde kıskanmasının anlamsız olduğunu düşünür. Eşi ile aralarında hiçbir kadın olmasa da onu kıskandığını, herkes tarafından ilgi gören bir yazar olmasının bile onu kıskandırdığını, eşinin sadece ona ait olmasını istediğini ifade eder.

Leylâ, Konya'da, Güzel Sanatlar Fakültesi'nin Tezhip-Minyatür bölümünden mezun olan Ayşe ile karşılaşır. O, Ayşe ile daha önceden İstanbul'da Güzel Sanatlar Fakültesi'nin düzenlediği çayda tanışmıştır. Ayşe, daha o zaman ahlâk güzelliğini yansıtan hal, tavır ve hareketleri ile Leylâ'nın ilgisini çeker. Üniversiteden mezun olduktan sonra Konya'ya yerleşerek burada çalışmaya başlar. Büyükbabası Gerçek Çelebi ve büyükannesi Şükriye Hanım ile birlikte yaşar. Tezhip sanatını sanatkâr olan büyük babasından öğrenir. Şehir içinden ve dışından sipariş alarak evlerini geçindirir. Leylâ, Ayşe ve ailesinin hal, tavır ve hareketlerini samimi, gösterişten uzak, sahici ve mütevazi bulur.

Leylâ, Sadrazam Halil Paşa'nın torunu, Ayan Reisi Reşit Bey'in kendini beğenen, gururlu kızı olarak Ayşe'nin gösterişten uzak, sade, samimi ailesi karşısında küçüldüğünü hisseder. Onun yetiştiği aristokrat çevrede yaşanılan kaygıların, kızgınlıkların burada bir değerinin olmadığını öğrenir. Leylâ Ayşe'nin davetinden sonra gittiği bu evin artık müdavimi olur. Gerçek Çelebi, bu eve sık sık gelen Leylâ'ya Ayşe'den daha yakın bir arkadaş olur.

Seniye'ye göre Leylâ, aşkı inkâr etmekle, kendisi de aşka tam olarak boyun eğmediği için hata eder. Seniye, Leylâ'nın şimdiki halinin ona daha yakın olduğunu düşünür. Zira, Leylâ pek farkında olmasa da artık hayatını bir gayeye hasretmiş, hakikat arayışı içine girmiştir. Seniye, bu konuda "hilkat şaheseri" dediği Gerçek Çelebi'yi, onun kibirli başını az da olsa eğdirdiği için, değerli bulur. Leylâ, onları tanımadan önce kendini beğenen, gururlu, kaba biri iken, şimdi bu menfî duyguları tamamen yok olmamakla beraber onları yenme eğiliminde olduğunu şu sözlerle ifade eder:

"*Ben bu çatının altında bir yandan soyundum, bir yandan da giyindim. Buraya geldiğim zaman kibirli, küstah, belki de bencildim. El anda aynı kötü itiyatlardan içimde izler olduğuna dair şüphe etmiyorum; fakat bütün bu zararlı ve tehlikeli vasıfların, açlıktan ölmeye mahkûm bir zindan ehli gibi kımıldamaya mecalleri yok. Benim kötülüklerimi bu insanların meziyetleri, faziletleri ve*

büyüklükleri boğazladı. Hisleri ferah ve adaletle tasarruf etmenin, zaafların, ihtirasların üstüne yükselmekle mümkün olabileceğini onlardan öğrendim." (s. 54-55)

Seniye, Leylâ'nın yaşadığı değişimi onun geçmişte Macit ile yaşadığı aşk ekseninde de anlatır. Ona göre Leylâ, Macit'i sevdiğini zannetmiş, fakat sevmemiştir. Onu bu aşkta "*aradığı dost evini bulmak için yanlış kapı çalan bir yolcu*"ya benzetir. Macit geçmişte tanıdığı deli dolu olan Macit'tir, değişmemiştir. Fakat Leylâ artık Macit portresinde birini gönlünü kaptırmayacak biçimde değişmiştir.

Leylâ, Seniye ve Ekmel Haydar Konya'ya geldiğinde öğrendiği gerçeklerin kuvvetli tesiri altında günlerini geçir. Leylâ, Ekmel Haydar'ı tanıdıkça onun hakkında tahmin ettiği gibi "haşin, zalim, havai" bir adam olmadığını, nezaket sahibi, dürüst biri olduğunu anlar ve bu konuda Seniye'ye gereksiz yere yüklendiğini, suizanda bulunarak haksızlık yaptığını düşünür. Leylâ, aynı zamanda Ekmel Haydar'a karşı hissettiği mahcubiyetin haricinde ona karşı farklı bir ilgi duyar. Bu ilgi, Ekmel Haydar'ın mana ve ruh itibari ile kemal bulmuş biri ve Ayşe gibi yüksek hasletlere sahip birini etkilemiş olmasından ileri gelir.

Ayşe ile Ekmel Haydar arasındaki aşkı gizlice öğrendiği günden beri çok sevdiği dostu Seniye için endişe duyan Leylâ, Ayşe ve Ekmel Haydar arasındaki aşkın mahiyetine vakıf oldukça onun adına korkulacak bir durum olmadığına karar verir. Leylâ, kendi yaşadığı aşk da dahil olmak üzere aşka ilkel bir duygu olarak bakarken şimdiyse Ayşe'nin aşkına farklı bir nazarla bakar. Ona göre bu aşk, "*yüksek ve görünmeyen varlığın, irfana, hikmete ve sonsuzluğa doğru uzanmış bir köprüsü*" dür. (s. 113-114), Macit gibilerin aşkını ise cismanî bir arzu ve çekimden ibaret görür. Leylâ'nın yaşadığı aşk, onu, olgunlaştıramamışken, Ayşe'ninki onu, zevklerini, nefsanî arzularını kemale ulaştırır.

Konya'ya ilk geldiği günlerde neşesi yerinde olan ve Ayşe'yle yakın bir dostluk kuran Seniye'nin hâlindeki durgunluk ve huysuzluk Leylâ'nın dikkatini

çeker. Seniye bu ruh hali ile Ayşe'ye sinirli davranırken Gerçek Çelebi'ye açık bir şekilde sevgi gösterir. Bu muhabbetin tesiri ile aralarında aşk üzerine bir muhabbet gelişir. Seniye'ye göre aşk, "ızdırapla eş ve çift"tir. Gerçek Çelebi onun bu tespitine şu sözleri de ekler:

"*-Eksik söyledin kızım... ölümle tev'emdir, el ve çifttir! dedi. İhtiraslarını, zaaflarını, isyanlarını öldürememiş kimse aşkı ne bilir?*" (s. 116)

Gerçek Çelebi'ye göre, Seniye'nin ruhu gerçek aşkı bilmediği için ızdırap hâlindedir. İnsan aşkın rehberliğinde ihtiraslarını ve zaaflarını bir bir yok ederek ölmeden önce ölmenin sırrına ermelidir. Seniye de zaaflarını, ancak aşk ile yenebilir. Seniye, Gerçek Çelebi'nin açıklamalarını sükûnetle karşılar. Leylâ onun bu tavrını, bir şey söylememesini "*aşk ölüsü*" değil, "*aşk hastası*" (s. 116) olmasına bağlar. Zira, Leylâ'ya göre aşktan ölen biri eşini böyle kıskanmaz.

Leylâ, ruhundaki tekâmülün Gerçek Çelebi ve ailesindeki berrak ve saf kemalâtın sükûnetine borçlu olduğunu belirtir. O, aşkı insanlık için acınacak bir durum olarak görürken şimdi onlarla birlikte öğrendiği ilâhî aşkın cismanî hislerden kaynaklanan aşktan farklı olduğunu öğrenir. Leylâ, yine Gerçek Çelebilerde olduğu bir akşam üşüdüğünü hissederek Ayşe'nin kürk pelerinini üzerine alır. Daha sonra bir iç hesaplaşmayla iç sesine kulak verir ve iç sesi, "*Yalan üşümüyorsun rezil mahlûk*" (s. 137) diye bağırır. Leylâ, içten gelen bu vicdanî sese inanması gerektiğini, zira bu ses, ona bayağı olan zaaflarıyla, ihtiraslarıyla mücadele hâlinde olduğunu belirtir. O, kürk pelerini üzerine almakla Seniye'de eleştirdiği kıskançlık duygusu ile hareket ettiğini ifade eder: "*Bu hareketim Seniye'de hor gördüğüm kıskançlığın kaypak, sinsi bir görünüşünden ibaret.*" (s. 137) Aslında ona göre bu kürk pelerin Ayşe'ye yakışmaktadır. O, kürkü, kendi üzerine alarak bu güzelliği Ayşe'den esirger. O güzelliğin Ayşe'de değil, kendisinde vücut bulmasını ister. Aslında Leylâ'nın bütün bu davranışlarının tek sebebi, kendisini Ekmel Haydar'a beğendirmektir:

"*İçimdeki bir ilahi ses, kendimi daha fazla aldatmama meydan bırakmıyor. Evet ben, dün hor ettiği adama kendini beğendirmek için adî hilelere, pespâye entrikalara esir olan sefil bir kadınmışım.*" (s. 137)

Görüldüğü gibi Leylâ, bir yandan zaafları ve ihtirasları ile savaş hâlinde iken, bir yandan da kendini Ekmel Haydar'a beğendirebilmenin yollarını arar. Leylâ, Gerçek Çelebi'nin rehberliğinde tekamül yolculuğuna çıkan birinin zaaflarının ve ihtiraslarının esiri olmaması gerektiğini düşünür. Herkesten daha çok beğenilmek, herkesten daha çok güzel olmak isteyen Leylâ, benliğine savaş ilan ederek Gerçek Çelebi'nin irşadıyla öğrendiği hakikatler ışığında bu zaafını yener. Sırtına aldığı kürk pelerini sırtından alarak Ayşe'nin omzuna koyar.

Leylâ, zaafları ve ihtirasları olan mücadelesinde bir hayli mesafe kat etmiş olsa da hâlâ Ayşe'yi kıskanmaktan korktuğunu ifade eder ve nefsi ile olan mücadelesinde bu zaafını öldürüp ondan kurtulabilirse kendisini zorlu fetihler kazanmış biri addeceğini belirtir. Bununla birlikte Leylâ, Gerçek Çelebi'nin "*İnsan, ölmeden yaşamanın sırrını eremez.*" (s. 151) sözünden esinlenerek süflî ve ulvî özelliklerle donatılmış insanın süflî özelliklerini aşk ile yeneceğini, dolayısıyla yaşamanın sırrına ereceğini belirtir.

Leylâ, bir gün kısa bir baygınlık geçirir. Bir süre hastanede tedavi gören Leylâ'nın yanında, Seniye'nin hamile olması sebebiyle refakatçi olarak Ekmel Haydar kalır. Ekmel Haydar, Leylâ'nın üzerine battaniye örter. Hasta için gerekenleri yaptıktan sonra yanına aldığı kâğıtlarla çalışmalarını sessiz bir şekilde yapmaya başlar. Leylâ, bir ara gözünü açtığında Ekmel Haydar'ın Ayşe'nin kürkünü alarak kokladığını görür. O anda bütün vücudunun kasıldığını, zaaflarının tekrar nüksettiğini hisseder. Ekmel Haydar'ın bu davranışı karşısında vücudunun böyle tepki vermesini, acı çekmesini şüpheyle karşılar:

"*Eğer o, yoklar ve yokluklar sırasına geçmiş olsaydı şu anda Ekmel'in dudaklarına değen cansız bir eşya, vücudumu ihtiyarsız bir ezâ ile titretir miydi?*" (s. 177)

Leylâ, Ayşe gibi kemal sahibi olamadığı için kendine acır. Akıl ve mantıkla tekâmül yolculuğunda bir adım dahi ilerleyemediğini, ancak aşka kendini teslim ederse zorlukların ve imkânsızlıkların ortadan kalkacağını belirtir. Leylâ, bütün bunları bilse de o gece zaafına yenik düşer. Ekmel Haydar'ın, elini üşümemesi için tutup battaniyenin altına koyması için sanki uyku sırasında farkında olmadan yapmış gibi elini dışarı çıkarır. Ekmel Haydar da bir hasta bakıcısı titizliği ve şefkatiyle hemen onun elini tutarak battaniyesinin içine koyar. Leylâ, sabaha benliğine yenik düşmüş birinin hâletiruhiyesi ile uyanır. O andan itibaren artık aldatıcı hiçbir tavır ve harekette bulunmaz. Mevlânâ'nın "*Âdem heykelinin yüzü örtülüdür; peçeyi o yüzden çekersen, biz bütün secdelerin kıblesiyiz.*" (s. 170) sözünden hareketle hakikati Ekmel Haydar'ın "*cansız bir kürk parçasını çok güzel bir kadın eline tercih eden*" davranışında görür. Leylâ, kendi iradesiyle içindeki zaaflarını öldüremeyeceğini anlar ve Allah'a bu konuda ona yardım etmesi için dua eder:

"*Anladım Ya Rabbi, anladım ki onu benim kuvvetim öldürmeyecek. Sen öldür, evet bunu senin kudretinden bekliyorum. Aklımdan, mantığımdan, irademden değil, senden, aşkından yardım diliyorum.*" (s. 184)

Konya'da bir ay kalan Ekmel Haydar ve Seniye İstanbul'a dönerler. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra Seniye'nin bir kızı olur. Leylâ, bir gün İstanbul gazetelerinden birinde "*Mütefekkir muharrir Ekmel Haydar'ın zevcesi vefat etti.*" (s. 198) haberini okur. O, çok sevdiği dostu Seniye'nin ölüm haberine çok üzülür, fakat Seniye'nin tıpkı Ayşe ve Gerçek Çelebi gibi ölmeden önce ölmenin sırrına eremeyip vefat etmesi sebebiyle bir kat daha fazla üzülür:

"*Zavallı güzel kadın, ne olurdu herkese gelip çatacak olan bu ölüm, seni alıp götürmeden evvel bir Çelebi'nin, bir Ayşe'nin öldüklerini ölümle ölseydin…*" (s. 198)

Seniye, ölmeden önce Leylâ'ya vasiyetinin yazılı olduğu bir mektup bırakır. Mektubunda, Leylâ'nın en sevdiği insanlardan olduğunu belirttikten sonra Ekmel Haydar ile evlenerek çocuğunun annesi olmasını dilediğini ve bu arzusunu Ekmel Haydar'a da söylediğini ifade eder. Aynı zamanda Leylâ'nın, eşi Ekmel Haydar'a gönül verdiğini de bildiğini, fakat onu eşinden kıskanmadığını belirtir. Leylâ, Seniye'nin, Ekmel Haydar ile Ayşe'nin değil de onun evlenmesini istemesini yine aynı kıskançlık zaafı ile açıklar. Seniye, eşi Ekmel Haydar'ın Ayşe'ye âşık olduğunu bilir. Bu sebeple Ekmel Haydar'ın Ayşe ile değil de Leylâ ile evlenmesini ister. Leylâ'yı kıskanmamasının sebebi ise Ekmel Haydar'ın ona karşı bir duygusunun olmadığını bilmesidir.

Leylâ, bir iç muhasebe yapar. Seniye'nin ölüme giderken bile kıskançlık zaafından kurtulamadığını, onun başlattığı bu bencilce hareketi Ekmel Haydar ile evlenerek devam ettirmenin Gerçek Çelebi'nin rehberliğinde aldığı derslere, terbiyeye uymadığını ifade eder. Leylâ'ya göre aşk, insanın ulaşabileceği "son tekamül basamağı"dır. (s. 218) Kendisi de merdivenin en üst basamağında yer alan biri olarak Seniye'nin isteğini kabul ederse aşağı düşeceğini belirtir. Gerçek Çelebi'nin ilim, irfan ve sanat ile irşadının eseri Leylâ, Ekmel Haydar'a gönül verdiği hâlde onunla evlenmeyi reddeder. O da artık tıpkı Gerçek Çelebi, Ayşe ve Ekmel Haydar gibi ölmeden önce ölmenin sırrına ermiş "*yaşayan bir ölü*"dür:

"*Ölmeden yaşamak ise, can çekişmekten başka bir şey değil… İşte ben de onun için öldüm; her zerresinden hayat taşan, her nefesi bin can alan Çelebi gibi, artık ben de yaşayan bir ölüyüm!*" (s. 221)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında "Ölmeden önce Ölmek", Karen'in, Mevlevî olan babası Poyraz Efendi'den duyduğu ve anlamaya çalıştığı bir hakikat olarak karşımıza çıkar. Karen, bir caminin önünde Mennan'ın arabanın lastiğini değiştirmesini beklediği sırada camiden gelen ezan sesi ile geçmişi hatırlar. İlâhî aşk uğruna babası onları terk edip gitmeden önce birlikte yaşadıkları yıllarda Karen, bir gün Poyraz Efendi'nin şeyhi Şah Nesim'in babasına "*ölmeden önce ölmek gerek*" (s.

20) sözünü söylediğini duyar. Karen, bu sözü duyunca babasının öleceğini düşünerek telaşa kapılır, ağlamaya başlar. Poyraz Efendi, kızını o hâlde görünce ona ölmeyeceğini, Şah Nesim'in bu sözü onun anladığı şekilde kullanmadığını, bunu ancak büyüyünce anlayabileceğini belirtir. Karen, babasının ölmeyeceğine çok sevinir ve büyümeden bu sözün anlamını çözdüğünü düşünür. Ona göre bu sözün anlamı babasında her daim var olan o "derin huzur" da gizlidir:

"*Başkaları için farklı anlamı olabilirdi, ama bana göre bu sözler, yüzündeki o müzmin kedere rağmen, babamın hiçbir zaman kaybolmayan o derin huzurunu anlatıyordu. Ne zaman bu cümleyi duyacak olsam, sessiz, kıpırtısız, sanki sonsuzluğa uzanan dümdüz bir okyanus canlanır gözlerimin önünde. Büyük, güçlü, olağanüstü, ama bir o kadar sakin, bir o kadar engin, bir o kadar da uysal.*" (s. 20)

İzzet Efendi, onunla görüşmek için gelen Karen'e Kâbe'deki dervişin hikâyesini anlatmaya başlar: Bağdat'ta sağlıklı, zengin olup mutlu bir evliliği olan biri vardır. Mutlu evliliğin tek eksiği ise çocuğunun olmamasıdır. Doktorlardan, büyücülerden, adaklardan medet umar, fakat bir türlü çocuğu olmaz. Umutlarının tükendiği noktada gezgin bir dervişle karşılaşır. Gezgin derviş ondan karnını doyurmasını ister. Adam da memnuniyetle kabul eder. Derviş, yağsız paça çorbası ve kuru ekmekle karnını doyurur. O, adamın yüzündeki hüznü, mutsuzluğu fark eder. Ona çocuğunun olmasını neden bu kadar iştiyakla istediğini sorar. Adam bir sürü malı, mülkü, iyi bir eşi olduğunu, fakat çocuksuz bir hayatın tadının olmadığını söyler. Gezgin derviş, ona asıl aradığının çocuk değil, mana olduğunu söyleyince adam, çocuğu olunca mutlu olacağından emin olduğunu belirtir. Derviş, bunun üzerine ona derdinin dermanını açıklar: Ertesi gün temiz bir şekilde dışarıya çıkacak, kimseye yalan ve kötü söz söylemeyecek, haram yemeyecek, kötülüklerden uzak duracak, fakirlere sevindirecek, kibirlenmeyecek. Akşam eve döndüğünde Allah'a ona çocuk vermesi için dua edecek. Derviş, eğer bu söylediklerini yaparsa dokuz ay, on gün sonra çocuğunun olacağını belirtir. Adam dervişin söylediklerini eksiksiz yerine getirir ve dokuz ay, on gün sonra bir çocuğu olur. Mutluluğu daha da artar. Fakat yoksul bir dervişin bunu nasıl yapabildiği onu düşündürür. İşin içinden

çıkamayınca âlimlere sorar, kitaplar okur. Cevabı bir türlü bulamaz. Bu muamma, büyük bir sırra dönüşerek hayatın manası olur. Kararsız ruh haliyle artık hiçbir iş yapamadığı gibi gözü ne çocuğunu ne de işini görür. Bir gün gezgin dervişi rüyasında görür. Derviş ona şöyle bir açıklama yapar: "*Aradığın benim sırrım değil, Allah'ın aşkıdır. Allah'ın aşkına ulaşmak için dünya sevgisinden vazgeçmelisin.*" (s. 253)

Adam, bütün malını, mülkünü eşine bırakır. Dervişi bulmak için yollara düşer. Aradan yıllar geçer. Adamın oğlu büyür ve delikanlı olur. O da babasının akıbetini merak ettiği için yollara düşer. Mekke'ye gelir ve oradaki hoca, babasının Kâbe'de olduğunu söyler. Delikanlı buradan aldığı işaretle Kâbe'ye gider. Babasını saç, sakal birbirine karışmış, perişan bir hâlde bulan delikanlı, ona "baba!" diye seslenir, fakat o kendinden geçmiş bir hâldedir. Bu sebeple, ancak üçüncü seslenişinde onu duyar.

Oğlunun bulunduğu yere dönüp bakınca gözlerinden yaşlar süzülmeye başlar. O anda Allah'a şöyle dua eder: "*Senin aşkını kimseyle paylaşamam ya benim canımı al, ya onunkini.*" (s. 254) Delikanlı ne olup bittiğini anlamak istercesine etrafına bakındığı sırada yere yığılarak ölür. Hikâyeyi dinleyen Karen, bir babanın evlâdının ölümünü istemesine bir türlü anlam veremez. İzzet Efendi, bu durumun onun baktığı pencereden "vicdansızlık" gibi görünse de hikmet nazarıyla bakıldığında farklı manalar çıkacağını belirtir. Karen, İzzet Efendi'nin açıklamalarına daha da sinirlenir ve bunun düpedüz bir cinayet olduğunu söyler. İzzet Efendi, bu hikâyede hayatın nasıl yaşanacağına dair ipuçlarının olduğunu söyleyerek şöyle bir açıklama yapar:

" '*Hazreti Muhammed, bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuştu: 'Ölmeden önce ölünüz.' "*

Yüzümdeki değişimden bu deyimi duyduğumu anladı.

'Belki bu hadisi sen de duymuşsundur. Poyraz söylemiş olabilir; çünkü çok sık dile getirirdi bu mübarek sözleri. 'Ölmeden önce ölünüz.' Bu sözler, Allah'ın

gerçek sevgilileri nasıl olmalıdır, onu anlatır. Manası şudur: Bu görünür dünyaya dair ne varsa hepsinden vazgeçin. Ama sadece maldan, mülkten, sevdiklerinizden, sevinçten ve mutluluktan değil, aynı zamanda acıdan, kederden, yaştan ve üzüntüden de vazgeçin.' " (s. 256)

İzzet Efendi, Karen'in "*Ölmeden önce ölünüz*" (s. 256) sözünün manasını daha iyi anlaması için ona varlığa sevinmeyen, yokluğa da üzülmeyen Allah'ın gizli dostlarından birinin hikâyesini anlatır. Ölmeden önce ölmek, geçici dünyanın mutluluklarına da, üzüntülerine de aldırmamaktır. Hikâyede anlatılan Seyid, kırk dişi keçisinin kırk oğlak doğurmasına sevinmediği gibi, kırk devesinin de sele gitmesine üzülmez. Her iki durumda da Allah'a şükreder. Kalbinin gelip geçici güzellikler ve üzüntüler karşısında bozulmaması için çok dikkat eder.

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında sûfî yazar Aziz Z. Zahara, ölmeden önce ölmenin sırrına ermesine rağmen deri kanserine yakalandıktan sonra Ella Rubinstein ile yaşadığı aşk sebebiyle ölmek istemez ve Allah'a isyan noktasına gelir.

Asıl adı Craig Richardson olan Aziz Z. Zahara, 1976 yılında Fas'ta bir zaviyenin şeyhi Baba Samed'in irşadıyla Müslüman olur. Sûfîlikle tanışınca gezgin bir derviş ruhuyla dünyayı dolaşır. Birçok insanla tanışır, kendine dostlar edinir. Tasavvuf onun hayatının merkezine yerleşir. İki sene önce bozulmaya başlayan sağlık durumu deri kanserine yakalanınca başka bir boyuta taşınır. Doktorlar o sırada elli iki yaşında olan Aziz'e çok fazla bir ömrünün kalmadığını belirtirler. Aziz ise bundan sonraki hayatını içine kapanmak yerine daha aktif bir şekilde yaşar. Amsterdam'da Sûfîzm Vakfı'nı kurar, Mısır'da sûfî müzisyenlerle konser verir. Fas'ta ilk tanıdığı zaviyeyi ziyaret eder, *Aşk Şeriatı* adlı romanını yazar. Bir gün Boston'dan hiç tanımadığı, esrarengiz bir hanımdan e-posta alır ve aşkın kapıları tekrar ona açılır. Sûfîlikle birlikte girdiği tekâmül yolculuğunda makamları bir bir aşarak ölmeden önce ölmenin sırrını öğrenen ve kemale ulaştığını düşünen Aziz, Ella karşısına çıkıp ona âşık olunca ölmek istemez. Karşısına çıkan bu aşkta sendeleyerek Allah'a isyan noktasına gelir:

"*Sûfilikte ölmeden evvel ölmeyi öğrendim. Makamlardan adım adım geçtim. Bu yolu anlayabildiğimce yaşamaya çalıştım. Tüm her şeyi hallettim derken, gökten zembille sen indin. O ilk mesajın ardından her şey o kadar hızlı gelişti ki. Her gün nefesimi tutup acaba Ella yazmış mı diye bekledim. Derken tüm hayatım sana anlatılmayı bekleyen bir hikâye oldu. Ve seni daha fazla tanımak istediğimi fark ettim. Senle daha çok zaman geçirmeliydim. Bana verilen vade aniden kısacık göründü gözüme, yetmedi. Kendimi teslim ettiğim Allah'a isyan noktasındayım.*" (s. 389)

2.3.8. Mevlânâ ve İktidar

Mevlânâ ve iktidar temi ile ilgili olarak *Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşk, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna, Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür, Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında önce Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in Belh'ten Konya'ya uzanan göç yolculuğunda dönemin yöneticileri tarafından hürmetle karşılanması ve bu dönemde çocukluk ve gençlik yıllarını yaşayan Mevlânâ'nın babasına gösterilen sevgi, saygı ve itibara şahit olması, daha sonra Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in vefatıyla onun makamına geçen Mevlânâ'nın bizzat kendisinin devrin iktidarları ile münasebeti anlatılmıştır. Eserlerde Mevlânâ'dan ziyade babası Bahaeddin Veled'in yöneticiler ile ilişkilerine yer verilmiştir.

2.3.8.1. Bahaeddin Veled'in Yöneticiler ile İlişkisi

Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in iktidar ile münasebetlerinde eserlerde öne çıkan hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled ve ailesinin hayatında iktidar, ilk önce yaşadıkları coğrafyayı terk etmelerine sebebi olarak gösterilmiştir.

2. Belh'ten göç eden Bahaeddin Veled, herkes tarafından kabul gören ilim ve irfanıyla uğradıkları yerlerde dönemin hükümdarları tarafından saygı ile karşılanmış, kalacakları yerler tahsis edilmiştir.

3. Yöneticiler, Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in sohbet ve vaazlarına katılmış, müridi olmuşlardır.

4. İktidarda bulunan sultanlar ve devlet büyükleri, Bahaeddin Veled ve Mevlânâ'yı, iktidarlarını tehlikelerden koruyan "manevi zırh" olarak görmüşler ve onları bulundukları bölgede tutmaya, gönüllerini hoşnut etmeye çalışmışlardır.

5. Bahaeddin Veled, iktidar ile münasebeti belli bir mesafede tutmaya özen göstermiş, gereken yerlerde iktidarda bulunan yöneticilere nasihat ve eleştirilerde bulunmuştur.

Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, halka daima hakikatleri anlatan bir âlim olarak sarayın ilim adamları ve felsefecilerin tepkisini çekmiş ve onlar tarafından Hârizmşahlar Devleti'nin hükümdarı Alâeddin Muhammed Tekiş'e şikâyet edilmiştir. İlim adamlarının ve felsefecilerin tesirinde kalan Alâeddin Muhammed Tekiş, Bahaeddin Veled'in halk üzerindeki etkisinden çekinip iktidarı kaybetme korkusuyla Sultânü'l-Ulemâ'yı söz ve davranışlarıyla haksız yere suçlamış, halk arasında dedikoduların çıkmasına sebep olmuş ve bu durum Bahaeddin Veled'in Belh'ten göç etmesinin sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Belh'ten ailesi ve sevenleri ile birlikte göç eden Bahaeddin Veled, ilmi ve irfanı herkes tarafından takdir olunan ve Sultânü'l-Ulemâ yani âlimlerin sultanı lâkabına lâyık görülen büyük bir âlimdir. Onun bu vasfı, sadece halk tarafından değil, devlet başkanları tarafından da bilinir. Devrin iktidarları tarafından ilmi ve duruşu kabul gören Bahaeddin Veled, Belh'ten ailesi ile birlikte göç ettikten sonra uğradıkları yerlerde dönemin sultanları, halifesi, âlimleri ve halkı tarafından büyük bir ilgi görerek, saygı, itibar ve teveccüh ile şehirlerin kapılarında karşılanmış,

konaklarda, saraylarda ağırlanmak istenmiştir. Kendine göre prensipleri olan Sultânü'l-Ulemâ, medresede kalmayı kendine uygun görmüş, ilim ve irfanı dünya saltanatına değişmemiştir. Eserlerde Bahaeddin Veled ve ailesini karşılayan yöneticiler, Bağdat'ta Abbasi halifesi Naşir, Erzincan'ın Akşehir kasabasında Fahreddin Behramşah ve eşi İsmetiye Hatun, Larende'de Selçuklu emirlerinden vali Emir Musa ve Konya'da Sultan I. Alâeddin Keykubad'dır.

Sultan Alâeddin Keykûbad, eserlerde en çok yer alan hükümdardır. Anadolu Selçuklu Devleti'ne 1220-1237[498] yılları arasında hükümdarlık yapan I. Alâeddin Keykûbad, Bahaeddin Veled ve ailesi Konya'ya geldiğinde iktidardadır. O, romanlarda, iyi huylu, saf ve temiz kalpli bir mizaca sahip olup bilgisi ve feraseti ile ilme ve sanata son derece önem veren ve bu sebeple âlimleri ülkesinde ağırlamaktan büyük şeref duyan, Konya'ya birçok ilim müessesi ve sanat eseri kazandıran devlet adamı olarak anlatılır. Bu çerçevede Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in Larende'de olduğunu duyan hükümdar, onu Konya'ya davet etmiş ve bu davet Bahaeddin Veled tarafından memnuniyetle kabul edilmiştir.

Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled ve ailesi Konya'ya geldiğinde Sultan I. Alâeddin Keykûbad tarafından şehrin kapısında hürmet ve muhabbetle karşılanırlar. Sultan I. Alâeddin Keykubat, Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled için hazırladığı törende hürmetini sunarak tahtını ona bıraktığını ifade eder. Bahaeddin Veled, dünya malında gözünün olmadığını, tek muradının Allah'a kulluk edip O'nun emirlerini hakkıyla yerine getirmeye çalışmak olduğunu belirtir. Devlet ricalinin büyük teveccühü ile bulundukları bölgenin en güzel mekânlarında kalmaları teklif edilir, fakat Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, bu konudaki büyük hassasiyeti sebebiyle medresede kalmayı tercih eder. Hükümdar başta olmak üzere devletin önde gelen emirleri de ona bağlanarak müridi olurlar.

Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in, I. Alâeddin Keykubat'a karşı onun saf, temiz ve iyi niyetli mizacından kaynaklanan özel bir muhabbeti vardır. Onlara saygı

[498]Faruk Sümer, 'Keykûbad I' maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, 2002, s. 358-359.

ve sevgide kusur etmeyen sultan, hiçbir yardımı da onlardan esirgememiş ve nihayet Sultânü'l-Ulemâ'nın rızasını kazanarak duasını almıştır. Sultânü'l-Ulemâ, sultanla ilişkilerini belli bir mesafede tutmaya özen göstermiş, gereken yerlerde nasihatlerde ve eleştirilerde bulunmuştur. Konya'yı düşmanlardan, tabiî afetlerden koruyacak bir kale yaptıran Alâeddin Keykubat, Konya kalesini gezdirmek için yanına Bahaeddin Veled'i, Celâleddin'i de alır. Alâeddin Keykubat, Bahaeddin Veled'e, kaleyi nasıl bulduğunu sorar. Bahaeddin Veled, Sultan Alâeddin Keykubat'a verdiği nasihatlarda iktidarı sağlaştırmanın sadece maddî değil, manevî boyutunun olduğuna işaret ederek halka adaletli davranıp, her işin de Allah'ı görüyormuşçasına ihsan şuuruyla hareket etmesi ve insanların ahlarını almaması gerektiğini, iyi işlerle hayır duaları almanın önemini anlatır.

2.3.8.2. Mevlânâ'nın Yöneciler İle İlişkisi

İncelediğimiz eserlerin çoğunda Mevlânâ'nın iktidar ile münasebetlerinde en çok adı geçen devlet adamı Anadolu Selçuklu Devleti'nin veziri Muîneddin Süleyman Pervâne'dir. Muîneddin Süleyman Pervâne'nin dışında *Aşk* romanında II. Gıyâseddin Keyhusrev ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında III. Gıyaseddin Keyhusrev'in adı geçer.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin vezirlerinden Muîneddin Süleyman Pervâne, Mevlânâ'nın yakın dostu olduğu gibi aynı zamanda mürididir. Mevlânâ'nın katıldığı sohbet meclisleri genellikle Selçuk veziri Muineddin Pervane'nin konağında veya sarayında yapılır. Bu semâ ve safa meclisleri, Şems Konya'ya döndükten sonra devamlı yapılır hale gelir. Muîneddin Süleyman Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun da Mevlânâ'yı gönülden sevenler arasındadır. Mevlânâ, bir evlilik sebebiyle Gürcü Hatun'dan yardım istemiş, o da bu görevi seve seve yerine getirmiştir. Sultan Veled'in arkadaşı Nizam, Salâhaddin-i Zerkûbî'nin küçük kızı Hediye ile evlenmek istediğini ona söyler. Dönemin en ünlü hattatlarından biri olan Nizam, ahlâkı güzel olan biridir. Mevlânâ, onu çok sever, fakat Nizam'ın zengin bir aileden gelmesi, hiçbir çeyizi olmayan Hediye için bir sorun teşkil eder. Mevlânâ, çeyiz için Gürcü

Hatun'dan yardım ister. Gürcü Hatun, Mevlânâ'nın böyle hayırlı bir işe onu görevlendirmesine çok memnun olur. Çeyiz için ne gerekliyse hazırlatır. Gürcü Hatun'un Mevlânâ'ya olan sevgisini başka bir olayda da görürüz. Mevlânâ'ya gönülden bağlı olan Gürcü Hatun'un Kayseri'ye gitmesi gerekir. Kısa bir süre olsa Mevlânâ'dan ayrı kalma düşüncesi ona büyük üzüntü verir. O da Mevlânâ'ya olan özlemini gidermek için çareyi devrin ressamı Aynüddevle'ye Mevlânâ'nın birkaç portresini yaptırmakta bulur.

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ'nın Anadolu Selçuklu Devleti'ne olumlu etkisine vurgu yapılır. Mevlânâ, ailesi ile birlikte Konya'ya geldiğinde şehir, ilim, irfan ve sanatta oldukça ileri bir devirdedir. Bunda ilme, sanata ve âlimlere büyük değer veren I. Alaeddin Keykubat'ın payı çok büyüktür. Daha önce Haçlı seferleri ile yakılıp yıkılan Anadolu ve İslâm ülkeleri bu kez de Moğol Tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir yandan da Selçuklu Hükümdarları arasında iktidar kavgaları sürmektedir. Mevlânâ bu dönemde Anadolu'ya gelerek korku içinde yaşayan bedbin halka, umut, neşe ve huzur getirir. Yazara göre Mevlânâ'nın Anadolu Selçuklularına olumlu yönde etkileri çok fazladır:

"*Hz. Mevlânâ ötelerden aldığı sonsuz güçle, ilhamla, söylediği lahutî şiirlerle ümitsizlere ümit veriyor, muzdarip, perişan insanlara teselli kaynağı oluyor, aşk ve imanla müminleri korku ve endişeden kurtarıyordu. Maddî anarşinin ruhlarda hasıl ettiği manevî çöküntülere karşı gönül doktoru, büyük yol gösterici oluyordu. Bir umman sayılan ilim ve bilgiyle Selçuklu payidahtı Konya ve çevresine ışık saçıp nice ilim sahibi insanlar yetiştiriyordu. Hem ilmî hem de manevî açıdan Selçuklu Devleti'ni oldukça etkilemiş, destek olmuştur.*" (s. 63)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ'yı hasta yatağında ziyaret edenler arasında devrin Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev[499] ve veziri Muîneddin Süleyman Pervâne de vardır:

"*Talebeleri, arkasını yastıklarla destekler ve rahatını sağlamaya çalışırlarken, sultan Keyhüsrev, Mevlânâ'nın yakın sohbet arkadaşı Muineddin Pervane ile birlikte girdi içeri. Harun ayağa kalkarak karşıladı Sultan ve vezirini.*" (s. 245) Sultan ve veziri Mevlânâ'nın döşeğinin yanındaki minderlere oturarak onun ellerini öperler ve geçmiş olsun dileğinde bulunurlar.

Aşk Peygamberi ve *Aşk* romanlarında Mevlânâ'nın iktidar ile ilişkisinin yanı sıra diğer eserlerden farklı olarak halk ile ilişkisine de değinilir. *Aşk Peygamberi* romanında Mevlânâ'nın zenginlere itibar etmeyip müritlerinin aşağı tabakadan insanlar olduğu anlatılırken, *Aşk* romanında aristokrat bir aileden geldiği ve dolayısıyla toplumun alt seviyesinden insanlarını anlamasının zor olduğu ifade edilir.

Aşk Peygamberi romanında bir sohbet ve semâ meclisi sırasında Muîneddin Süleyman Pervâne'nin yanında Mahfil Emîri Kemaleddin oturur. Mevlânâ'yı ve semâ yapanları izleyen Kemaleddin, Muîneddin Süleyman Pervâne'nin kulağına Mevlânâ'nın, müritlerinin çoğunun alt tabakadan olduğunu ve şehrin zenginlerine, bilginlerine pek de itibar etmediğini[500] söyler. Mevlânâ, semâyı bırakarak öfkeli

---

[499]IV. Kılıcarslan'ın oğlu olan III. Gıyâseddin Keyhusrev, 1266-1282 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'e sultanlık yapmıştır. (Ali Sevim, "Keyhusrev III" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 351-352.)

[500]Nezihe Araz'ın söz konusu eserindeki alıntı, Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* adlı eserinde yer alır: "*Bir gün Muineddin Pervane, Şeyh Sadreddin'in zaviyesinde büyük bir toplantı düzenlenmişti. Mevlânâ hazretleri de bu toplantıdaydı. Semâya başladıklarında Mevlânâ'nın hararet ve heyecanının yüceliğinden bir kıyamettir koptu. Mevlânâ istiğrak alemine dalmıştı.*

Mahfil emiri Kemaleddin de Pervane'nin yanına oturmuştu. 'Mevlânâ'nın müritleri acayip insanlardır. Çoğu aşağı tabakadan ve zanaat sahibi kişilerdir. Onun etrafında şehrin ileri gelenleri neredeyse yok gibidir. Her nerede bir terzi, bir bakkal varsa, onu müritliğe kabul ediyor' diyerek arkadaşları kötülemekle uğraşıyordu.

Birdenbire o haberdar olan sultan, semâ sırasında öyle bir bağırdı ki, hepsi kendinden geçtiler. Sonra 'Ey kahpenin kardeşi! Bizim Mansur hallaç değil miydi? Şeyh Ebû Bekir Buharî dokumacı değil miydi? Şu öteki kâmil insan camcı değil miydi? Onların sanatları kendi marifetlerine ne ziya getirdi ki Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun diyorsun?' buyurdu." (Ahmed Eflâkî, *age*., s. 169.)

olduğu zamanlarda söylediği, dönemin en ağır küfürlü ifadesi olan "*Ey kız kardeşi fahişe!*" (s. 141) diye bağırarak bir açıklama yapar:

"-Bizim Mansur, hallaç değil miydi? Şeyh Eba Bekir Buhari dokumacı değil miydi? Onların sanatları manevi marifetlerine ne ziyan getirdi de böyle diyorsun? Ey Kemal, dikkat et, sırtını olgun insanların olgunluğuna çevirmişsin. Farkında değil misin çam, servi, şimşir, kavak gibi meyvesiz ağaçların dalları yukarıdadır, başları havadadır. Ağacın meyvesi olduğu vakit dalları aşağı doğru sarkar, alçakgönüllü ve yere eğilmiş olur." (s. 141)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında cüzzam hastası olan Dilenci Hasan, hasılat toplamak için Mevlânâ'nın çok kalabalık olan vaazlarını hiç kaçırmaz. Yine bir gün Mevlânâ'nın vaaz verdiği camiye gider. Mevlânâ'nın vaazını dinlemeye gelenlerden hasılatını topladıktan sonra cüzzamlı yüzünü kamufle ederek onu dinleyenler arasında yerini alır. Mevlânâ, o günkü vaazında insan hayatında neşenin ve hüznün dengeli bir şekilde yer aldığından bahseder. Hasan, hüznü, acıyı insanlar tarafından horlanmayı, açlığı, şefkat eksikliğini iliklerine kadar yaşayan biri olarak Mevlânâ gibi aristokrat bir çevreden gelen birinin bunu dile getirmesine içerler, öfke duyar:

"*İşte benim payıma fakr u zaruret, açlık, sefalet, musibet bahsetmişti. Mevlânâ'ya gelince refah, irfan, saadet, sıhhat ve muvaffakiyet.*" (s.142)

Dilenci Hasan, Mevlânâ'nın sahip olduğu zümreyi şu sözlerle anlatır:

"*Mevlânâ mahrumiyetten elemden, kahırdan ve evhamdan ne anlardı ki? Nüfuzlu bir adamın oğlu olarak gelmişti şu dünyaya. Ardında babası, yedi ceddi, muteber sülalesi olmuştu hep. Zengin ve müreffeh bir hayat sürmüştü, zorluk nedir bilmeden. Gerçi ilk zevcesinin ölümü onu üzmüş olmalıydı ama bunun dışında hiçbir sıkıntı yaşamamıştı kanaatimce. Ağzında gümüş kaşıkla doğmuş, saygın zümrelerde büyümüş, en iyi âlimlerce eğitilmiş, hep sevilmiş, hep şımartılmış, hep hürmet*

görmüştü. Benim gibi bir cüzamlının karşısına geçip de ne cüretle acı çekmenin erdemlerinden bahsediyordu?" (s.142)

Dilenci Hasan'ın içindeki öfke, Mevlânâ'ya duyduğu sevgiye, hayranlığa galip gelir ve onun vaazını daha fazla dinlemeyerek camiden çıkar.

Şems'e göre de Mevlânâ, herkes tarafından bilinen, birçok seveni, dostu ve müridi olan, dönemin iktidarları tarafından korunup kollanarak itibar edilen bir âlimdir. Onun toplum tarafından horlanmış, dışlanmış, haksızlığa uğramış insanları anlaması zordur. Şems, Mevlânâ ile ilgili endişesini şöyle dile getirir:

"*Tek endişem, şu içine gizlendiğin kabuk. Meşhur ve muktedir birisin, etrafın doyanlarla kuşatılmış. Ama sıradan kimseleri ne kadar bilirsin? Düşmüşleri, dışlanmışları anlamdan toplumu anlamak mümkün değil. Sarhoşları, dilencileri, hırsızları, fahişeleri, kumarbazları… Teselli bilmezleri, ihmal edilmişleri, yaftalanmışları… Allah'ın yarattığı her mahlûku sevebilir miyiz? Çetin bir sınavdır bu, çok az kişi verir bu imtihanı.*" (s. 256)

Şems'in Mevlânâ konusundaki endişelerini düzenledikleri âyin sırasında yaşanan bir hadise giderir. Mevlânâ ve Şems'in düzenledikleri âyine Konya halkından esnafına bütün meslek grupları katılır. Sultan Veled, en ön sırada Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'i[501] görünce memnun olur. Zira ona göre onun makamında birinin orada olması demek, Mevlânâ'ya değer ve destek vermek mahiyetinde görüleceğinden insanların onlar hakkında kötü şeyler söylemesine engel olabilir:

"*En ön sırada Hükümdar Keyhusrev ile danışmanlarını görünce rahatladım. Böylesi yüksek mevkide bir yöneticinin bu akşam buraya gelmesi babama verdiği*

[501]I. Alâeddin Keykûbad'ın oğlu olan II. Gıyâseddin Keyhusrev, Anadolu Selçuklu Devleti'ne 1237-1246 yılları arasında sultanlık yapar. (Ali Sevim, "Keyhusrev II" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 349-350.)

kıymeti açıkça gösteriyordu. Bu manidar destek elalemin çenesini kapatır diye umut ediyordum." (s. 329)

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, semâ töreni bittikten sonra törene dair memnuniyetini ve tebriklerini sunmak için meydanın yakınına gelir ve şöyle hitap eder: "*Hepinizi tebrik ederim! Bize muhteşem bir akşam yaşattınız. Ayin içime işledi.*" (s. 332) Mevlânâ ve dervişler sultanın tebriklerini kabul ederek onu selâmlarlar. Keyifli olduğu yüzünden okunan Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev muhafızından aldığı bir kese altını sahneye fırlatır. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, yaptığı işin gurur ve memnuniyeti içinde kafilesi ile birlikte meydandan çıkacağı sırada Şems'in fırlattığı bir kese altın ayaklarının önüne düşer. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev ve orada bulunanlar altınları kimin attığını anlamaya çalıştıkları sırada meydanın orta yerinde Şems'i görürler. Şems, sultana, para için semâ yapmadıklarını, altınların onların gözünde bir değerinin olmadığını belirtir.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Şems'e hiçbir cevap vermeden sinirli bir hâlde yerdeki bir kese altını çiğneyerek çıkar gider. Seyirciler, Şems'in bu davranışını hükümdara yapılmış bir hakaret olarak kabul ederler. Şems, semâ töreni bittikten sonra Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in gönderdiği altınları tekrar geri reddetmekten pişman olmadığını, sadece Mevlânâ'yı sıkıntıya soktuğu için üzgün olduğunu belirtir. Ona göre Mevlânâ, dönemin sultanları tarafından gittiği her yerde hep ayrıcalık ve itibar görür. Onun bu davranışı ile iktidar karşısında sıradan insanların yaşadığı zayıflık hissini tatmış olur. Yine ona göre, bu hissi tatmadan Mevlânâ'nın herkesi kucaklayan bir şair olması zordur:

"*Mahrumiyetin, çaresizliğin, kenara itilmişliğin ne menem bir şey olduğunu anlayamadan Mevlânâ nasıl herkesi kucaklayan bir şair olabilirdi ki?*" (s. 339)

2.3.8.3. Mevlânâ ve Moğollar

Moğollar[502] ve Mevlânâ ile ilgili olarak incelediğimiz eserler içinde *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanlarında şu özellikler anlatılır:

[502]*TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde Moğollar, "*Ortaçağ dünya tarihinde önemli rol oynayan ve özellikle İslâm dünyasındaki tahribatıyla tanınan bir kavim*" olarak tanıtılır. Moğol adı, T'ang sülâlesi resmî tarihlerinde küçük bir kabile ismi olarak geçerken Cengiz Han zamanında devlet ve hanedan adı olarak kullanılır. Daha sonra da millet adı olarak kullanılmıştır. Moğollar ile Türkler arasındaki ilişkiler Hunlar'dan sonra daha da artar. Moğollar, VI. yüzyılın ortalarından sonra Göktürk ve Uygur hakimiyetine girerler. Türk kültürünün ve devlet geleneğinin tesiri altında kalırlar.

XIII. yüzyıldan sonra Timuçin'in kurduğu Moğol İmparatorluğu ile dünya tarihinde önemli rol oynarlar. Timuçin, Moğol aşiretlerini tek bir çatı altında toplar ve Cengiz Han unvanını alır. Cengiz Han, idarî, ictimaî ve askerî düzenlemeler yaparak Moğolları düzenli bir teşkilât haline getirir ve dünya devleti anlayışı ile yeniden yapılandırır. Karahitay topraklarını ele geçirerek batıda Harizmşahlar'a komşu olur.

1218 yılında Harizmşahlar, dört yüz elli kişilik bir Moğol kervanını Otrar'da kılıçtan geçirirler. Mallarını yağmaladıktan sonra gönderilen elçileri öldürürler. Cengiz Han, bir yıl sonra Harizmşahlar üzerine sefere çıkar. Savaş, Sultan Alâeddin Muhammed b. Tekiş'in mağlubiyeti ile sona erer. Abeskûn adasına kaçan sultan kısa bir süre sonra vefat eder. (1220) Oğlu Celâleddin Harizmşah, yerine sultan olur. On yıl Moğollarla mücadele veren Celâleddin Harizmşah bütün çabalarına rağmen Moğolları durduramaz.

Moğollar, Cengiz Han'ın vefatından sonra onun yerine geçen Ögeday Han zamanında (1227-1241) genişlemeye devam ederler. Moğol İmparatorluğu, XIII. yüzyılda tek bir merkezden yönetilemeyecek kadar büyümesi sebebiyle idarî bir gereklilik olarak yönetimde taksimat yapar; fakat bu durum zamanla hanedan arasında anlaşmazlıkların çıkmasına, Moğol hakimiyetinin bağımsız parçalara ayrılmasına zemin hazırlar.

Moğol hakimiyetinin ikinci devresi, Hulâgu'nun Horasan'a girmesiyle olur. 1256 yılında Alamut'un ele geçirilmesiyle İsmailî hakimiyetine son verirken iki yıl sonra Bağdat'a girerek Abbasî hilâfetini yıkar. Böylece İran'da siyasî birlik tesis edilir. Suriye'ye ilerleyen Moğollar ilk defa Memlükler tarafından (1260) Aynicâlut savaşı ile durdurulur. Moğolların yayılması, batıda Anadolu Selçukluları'nın Kösedağ savaşı sonucunda "tâbi devlet" konumuna gelmesiyle Bizans sınırında sona erer. Doğu'da Ögedey ve Mengü Kağan Çin istilâsına devam ederken Kubilay Kağan (1260-1294) Çin'i ele geçirir.

XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Moğol hakimiyetinde parçalanmalar görülür. Cengiz Han'ın torunları arasında iç savaşlar çıkar. İlhanlılar, Gazan Han zamanında İslâmiyet'i kabul ederek büyük hanlardan koparlar. Geniş bir coğrafyaya yayılan ve hakimiyet kuran Moğollar, istikrarın hakim olduğu bir ekonomik sistem kurmada başarısız olurlar. Vergi, muhasebe ve maliye alanında Çin, Uygur ve İran'ın etkili olduğu bir sistem kurulur.

Moğollar, başlangıçta Şamanist olup Müslüman ve Hristiyan milletlerle ilk defa istilâ sırasında karşılaşırlar. "*Kendilerini savaş sırasındaki azgınlıklarının tesirine kaptırmadıkları zaman*" faklı din ve inanç gruplarına hoşgörülü davranırlar. Din adamlarının yaptıkları tartışmaları ilgiyle takip ederler. Onları vergiden muaf tutarak ibadetlerini özgür bir biçimde yapmalarına müsaade ederler. Berke Han zamanında İslâmiyet, Altın Orda Devleti'nin resmî dini haline gelir. İlhanlılar da Gazan Han zamanında (1295-1304) İslâmiyeti kabul ederler ve ictimaî, idarî ve iktisadî alanlarda reformlar yaparlar.

1. Moğollar, her türlü zorlu tabiat şartlarına dayanıklı, önüne çıkan şehirleri harabeye çeviren, kanun ve sınır tanımayan, yaptıkları zulüm, vahşet ve yağmalarla halk üzerinde maddî-manevî büyük tahribat yaratarak medeniyet birikimlerini yok eden ve bu özellikleri ile de dünyadaki hiçbir millete benzemeyen bir kavim olarak anlatılır.

2. Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled ve Mevlânâ gibi gönül ehli âlimler, sahip oldukları ilim ve irfanın gücü ile manevî önderlik yaparak, Moğolların dehşetengiz saldırıları ve zulümleri ile maddî ve manevî yıkıma uğrayan ve korku içinde yaşayan halka umut, sevgi, barış ve huzur getirirler.[503]

Moğol hakimiyeti, Yakın Doğu'da birçok olumsuz iz bırakır. Mâverâünnehir, İran, Irak ve Anadolu büyük zarar görür. Milyonlarca insan öldürülür. Tarihçiler, İslâm tarihinde Moğol istilâsı ile mukayese edilebilecek nitelikte bir felâket olmadığı konusunda ortak bir kanaate sahiptir. İslâm kültür ve medeniyetini tahrip eden Moğollar, İslâm ülkelerini harabeye çevirirler. Moğollar karşısında tutunamayan Türk boyları, Anadolu'ya göç eder. Türk boyları, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Türkmen beyliklerinin kurulmasında önemli rol oynarlar.

Moğolların zulüm ve baskılarına maruz kalan halk arasında "mistik eğilimler" yoğunlaşır. Bu durum, aklî ilimlerin gerileyerek dinî-tasavvufî hareketlerin güçlenmesine uygun bir zemin hazırlar. Moğolların Yakın Doğu'daki olumlu izleri arasında Ucan, Şenbigazan, Sultanîye gibi yeni yerleşim birimlerinin kurulması, Tebriz ve Meraga gibi şehirlerde imar faaliyetlerinin yürütülmesi, İran tarih yazıcılığının en büyük eserlerinin kaleme alınması, Çince'den Farsçaya birçok eserin çevrilmesi, Astronomi ilmi ile ilgili çalışmaların teşvik edilmesi vardır.

İlhanlı Devleti, 1335 yılında Ebû Said Han'ın vefatının ardından ortaya çıkan taht kavgaları sonucunda yıkılır. Siyasî hakimiyet, Cezayirliler, Karakoyunlular, Muzafferîler ve Horasan Serbedârî gibi devletler arasında paylaşılır. XIV. Yüzyılın ortalarında Moğol iktidarı doğuda parçalanmanın eşiğine gelir. Togan-Temür, 10 Eylül 1368'de Moğolistan'a çekilir ve Yüan hanedanı son bulur. XIV. yüzyılın sonlarında gücünü kaybeden Moğol bakiyeleri yerlerini Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı gibi Oğuz-Türkmen zümrelerine bırakırlar. Türkleşme sürecine giren Moğol kabileleri ise İran, Azerbaycan ve Anadolu'da etnik, topografik ve filolojik izler bırakır. Timur'un Mâveraünnehir'e götürdüğü Kara Tatarlar ise yerli halka karışarak kaybolur.

XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Altın Orda ve Çağatay devleti süratle Türkleşme sürecine girer. XVI. Yüzyılda Moğollar, anayurtları olan Moğolistan'da kabileler hâlinde birbirleri ile savaşarak yaşamaya devam ederler. 1691 yılında Kuzey Çin'deki Moğollar, Çinlilerin hakimiyetine girerler. Bu durum, 1921'de Moğolistan Halk Cumhuriyeti kurulana kadar devam eder. (Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 225-229.)

[503]Carl Gustav Jung, insanların hangi durumda bir rehbere, bilgeye veya kurtarıcıya ihtiyaç duyacağını şu sözler ile anlatır: "*Bilge adamın ya da insanlığın kurtarıcısının temel imgesi, kültür hayatının ortaya çıktığı ilk çağlardan beri, insanlığın bilinçdışında örtülü ve hareketsiz halde durmaktadır. Kargaşalık çağları geldiği ve toplum büyük hatalar işlediği zaman, bir yolgöstericiye, bir öğretmene hattâ bir hekime ihtiyaç duyarlar.*" (Freud – Jung – Adler, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, çev. Selahattin Hilav, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 1981, s. 76.)

3. Zulümleri ile her tarafta korku salan Moğollar, aynı zamanda eserlerde Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled ve ailesinin Belh'ten göç etmelerinin sebeplerinden biri olarak gösterilir.

Moğolların baş kumandanı Cengiz Han, elçilerini ve tacirlerini öldürten Belh'in sultanı Muhammed Tekiş'ten intikam almak için savaş açar. Bu sebeple Moğol ordusunun ilk hedefi Horasan'dır. Farklı din ve mezhepten oluşan Belh halkı, günlerini endişe ve korku içinde geçirir. Belh'in Sultânü'l-Ulema lâkaplı âlimi Baheddin Veled, Moğollar konusunda Sultan Muhammed Tekiş'i uyarır. Sultan Muhammed Tekiş, ordusunun güçlü olduğunu ve Moğolları yeneceğini söyleyerek bu uyarıları dikkate almaz. Bunun üzerine Bahaeddin Veled, Moğolların yakın bir zamanda Belh'e de geleceklerini haber vererek, ailesini, müritlerini ve sevenlerini yanına alıp Belh'ten göç eder ve Anadolu'ya gelir.

13. yüzyılda Anadolu'da hem siyasî hem dinî yönden kargaşanın yaşandığı bir ortamda Moğollar, hakim güç haline gelirler. Mevlânâ'nın çocukluk ve gençlik yılları da taht kavgalarının, kargaşaların, mezhep çatışmaların yaşandığı, Moğolların zulümlerine maruz kalıp huzura ve barışa hasret insanların yaşadığı bir ortamda geçer. Bahaeddin Veled ve Mevlânâ, Moğol zulmü ve vahşeti ile kanayan gönülleri dindirmek, onların yaralarını sarmak üzere Anadolu'ya gelirler.

2.3.8.3.1. Mevlânâ'nın Moğollar Konusunda Tavsiye Ettiği Siyaset

Mevlânâ, tıpkı babası gibi Moğollar konusunda uygulanacak siyasetin anlaşma ve barış üzerine bina edilmesini söyle, çatışmadan kaçınılması gerektiğini belirtir. Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ, ailesi ile birlikte Konya'ya geldiğinde şehir, ilim, irfan ve sanatta oldukça ileri bir devirdedir. Bunda ilme, sanata ve âlimlere büyük değer veren I. Alaeddin Keykubat'ın payı çok yüksektir. Daha önce Haçlı seferleri ile yakılıp yıkılan Anadolu, İslâm ülkeleri bu kez de Moğol tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir yandan da

Selçuklu Hükümdarları arasında iktidar kavgaları sürmektedir. Mevlânâ, bu dönemde Anadolu'ya gelerek korku içinde yaşayan bedbin halka, umut, neşe ve huzur getirir:

"*İşte Mevlânâ, Selçukluların en karışık, en huzursuz dönemi olan 13. yüzyılda yaşamıştır. İnsanların hayattan bıktığı bu zamanlarda Mevlânâ teselli kaynağı oluyor, imanla ve aşkla müminleri korku ve endişeden kurtarıyordu. Konya Mevlânâ ile hayat buluyordu. Mevlânâ gerek siyasî, gerekse fikrî ve dinî en karışık zamanında tam Muhammedî bir yolda yürüyerek söylediklerini ve inandığını yaşayarak, ruhlara, ilahi bir neşe, gönüllere tatlı bir huzur veren derin manalı şiirlerini söylemeye başladı.*" (s. 61)

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında "*Doğunun azap atlıları*" Moğollar, Alâeddin Keykubat zamanında Selçuklu Devleti'nden çekinirler. Sultanın ölümü ile birlikte tahta geçen çocuk hükümdarlardan (II. Keyhüsrev ve II. Keykubat) cesaret bularak Baycu Noyan kumandasındaki Moğol askerleri Erzurum, Sivas, Kayseri ve Erzincan'ı yakıp yıkarlar. Selçuklu Devleti bu hadiselerden sonra tamamen Moğolların hâkimiyetine girer. Mevlânâ, doğduğu ve çocukluk yıllarının geçtiği Belh'in Moğollarla ilgili tecrübelerinden sonra saraya gidip idarecilerle konuşur. Nitekim geçmişte Sultan Harzemşah'ın Bahâeddin Veled'in uyarılarını dikkate almayarak yaptığı hatalarının ceremesini Belh halkı, büyük bir yıkım ve bedelle ödemiştir. Mevlânâ, bu tecrübeden hareketle saraya gider ve idarecilerle konuşur. Savaşın hak ve adalet adına yapılmadığında bir yıkım olduğuna inanan Mevlânâ, aklıselim ile hareket etmenin doğru olacağına inanır ve bu çerçevede görüşmelerini yapar:

"*Selçuklu Sultanı isteğim üzerine Moğol Komutanı Baycu'ya mektup yazarak barış teklifinde bulundu. Moğollar, Sultanın barış mektubunu olumlu karşıladılar. Her sene büyük miktarda haraç almakla yetinip yağmalama, tahrip ve öldürme işine girişmediler. Ancak Moğol komutanı Baycu, Konya'yı yakıp yıkmaya önceden yeminli olduğundan sözünün yerini bulması için kale burçlarından birkaçının yıktırılması ile yetindi.*" (s. 220)

Mevlânâ, Moğollar konusunda halka her zaman umut ve teselli verir. Uzlaşmacı tavrı, halkın Moğolların zulmünden kurtulmasına vesile olur. Halk, manevî desteği sebebiyle Mevlânâ'ya çok müteşekkirdir. Bu hadiseden sonra ise ona sevgileri daha da artar. Moğol zulmünden kurtulan Konya, "Evliya" şehri olarak anılmaya başlar. Mevlânâ'ya göre bir gün Moğolların zulmü son bulacak ve Moğollar, Müslüman olarak İslâm'ı savunan bir topluluk haline gelecektir.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında 14 Ekim 1256'da Konya, Moğolların başkumandanı Baycu Noyan tarafından kuşatılır. Sultan Keykavus, kurtuluşu kaçmakta bulur. Baycu Noyan, "*cehennemin kararmış duvarları gibi tüten o çekik gözleri*"yle Konya'ya bakıp şehri yağmalayacağı günü düşünür. Konya'nın ileri gelenleri, sarayın kâhyası İlalmışoğlu Nizameddin Ali önderliğinde çok defa Baycu Noyan'ın çadırına gidip ona değerli hediyeler götürürler, fakat o Konya'yı ele geçirmekte kararlıdır. Moğol ordularının Konya'yı kuşattıkları günlerin birinde İlalmışoğlu Nizameddin öncülüğünde bir heyet, Moğollara uygulanacak siyaset konusunda fikir almak için "*şehrin manevî büyüğü*" olarak gördükleri Mevlânâ'yı ziyaret ederler.[504] Mevlânâ, bu konudaki fikirlerini açıkça söyler:

---

[504]Moğolların Konya'yı kuşatma tehlikesine karşılık halkın Mevlânâ'dan yardım isteyişleri, yazar tarafından Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* adlı eserinde yer alan bir menkıbeden esinlenerek anlatılır: *"Bacu'nun askeri Konya'nın etrafını çevirip kuşatmayla uğraşırken, bütün halk canından vazgeçip birbirleriyle helâlaştılar ve Mevlânâ hazretlerine gelip feryat ederek yardımını dilediler.*

Mevlânâ hazretleri de kalenin Halka-begûş kapısından dışarı çıktı. Konya meydanının arkasında bulunan bir tepeye çıkıp kuşluk namazını kılmaya başladı. Bacu'nun çadırının o tepenin altında kurulu olduğunu söylerler. Bacu'nun noyanlarından bazıları halk (korkudan) birbirine girdiği hâlde, yüzü örtülü ve duman renkli sarıklı bir kişinin o tepenin üzerine çıkıp tam feragatle namaz kıldığını gördüler. O zamanlarda Moğol askerinin İslâm'ın nurundan ve imanın koruyuculuğundan haberleri yoktu. Hatta kaç tane İslâm şehrinin medreselerini, mescit ve minarelerini yıkmışlardı.

Hep birlikte Mevlânâ hazretlerini ok yağmuruna tutmaya niyetlendiler. (Fakat hepsinin elleri bağlandı.) Ne kadar çalıştılarsa da yayı çekmek mümkün olmadı. Atlara binip üzerine atıldılar., mahmuzladılar, fakat atlardan hiçbiri bir adım ileri atmadı. Şehir halkı bu kudreti burcun tepesinden seyrediyor, tekbir ve feryatları ayyuka ulaştırıyorlardı.

Bacu'ya bu haberi arz ettiklerinde yerinden bizzat kalkıp çadırın kapısından dışarı çıktı. Ok ve yay isteyerek Mevlânâ'nın bulunduğu tarafa ok attı. Attığı oklar üç seferinde de geri dönerek askerin ortasına düştü. Bunun üzerine ata binip ileri sürdü; fakat atın ilerlemediğini gördü. Kin ve gazabın çokluğundan attan inip yürüdüyse de 'Kun feyekûn: Ol de olur'a (Bakar, 2:117) kadir olanın kudretiyle ayağı da bağlanıp hareket edemedi.

"*Anlaşın! Barışın mutlak tesiri için ne istiyorlarsa verin. Çatışmadan kaçının, aksi takdirde yenilgi kaçınılmazdır. Onları mütareke şartlarından sonra dostça dahi olsa şehre davet etmeyin. Eğer şehre girerlerse etmedik azgınlık ve fenalığı bırakmazlar.*" (s. 204)

İlalmışoğlu Nizameddin, Mevlânâ'dan bir de dua ister. Mevlânâ da dua edeceğini, fakat onların da dua etmesi gerektiğini, çünkü o gün için "demir zırhlar"ın bir hükmünün kalmadığını, "dua zırhları"nı (s. 205) kuşanmaları gerektiğini belirtir. Daha sonra şehrin dış kapılarını açtırarak karşı tarafta görülen küçük tepeye gideceğini, oradaki güzel ve temiz olan su kaynağını serbest bırakma zamanının geldiğini açıklar. Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi, babalarının oraya yalnız gitmesine gönülleri razı olmasalar da bu işte bir hikmet olduğunu düşünüp Mevlânâ'dan dua isteyerek sabırla onun gelmesini bekleyeceklerini dile getirirler. Mevlânâ, dua isteyen oğullarına, şöyle cevap verir:

"*Dua büyüklerindir oğul; zira Sultânü'l-Ulema'nın merkat-ı şerifi burada bulunduğu müddetçe Konya düşman işgalinden mahfuzdur inşallah. Nefsimize değil, Âlimlerin Sultanı'nın duasına güveniniz.*" (s. 207)

Moğol askerleri ve kumandanları Baycu Noyan, küçük tepeye doğru yol alan kişinin Konya'nın dinî önderi diye bildikleri Mevlânâ Celaleddin Rûmî olduğunu anlarlar. Moğollar, Mevlânâ'nın büyük bir cesaretle küçük tepeye gidip orada namaz kılmasına öfkelenirler. Baycu Noyan, okçu askerlerine hemen onu vurmasını emreder. Tabiatın en zor şartlarına alışkın olan Moğollar, aniden başlayan rüzgâr karşısında tedirgin olurlar. Baycu Noyan, askerlerine tekrar okların fırlatılması emrini verir. Bu kez de bir yandan şimşekler çakarken, bir yandan da fırtına çıkar. Yağan yağmur ve rüzgâr sebebiyle, âdeta büyük bir vahşetle katlettikleri masum insanların kokuları yayılır. Askerlerin attıkları oklar, Mevlânâ'nın yakınında bir yere

---

'O adam hakikaten Tanrısal (yaratgana ait) bir adamdır. Onun gazabından sakınmak gerekir. Her şehir ve ilde öyle bir adam olsa, buraların halkı bize asla yenilmezdi' dedi bunun üzerine." (Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 240-241.)

saplanır ve oralardan su fışkırmaya başlar. Mevlânâ, bir yandan da Moğol askerlerinin bulunduğu tarafa doğru yürümeye devam eder. Baycu Noyan mızrağını çıkarak bir atış yapar ve mızrak Mevlânâ'nın sol omzunun üzerinden geçer. Mevlânâ biraz daha ilerleyerek Baycu Noyan'ın yanına gelir ve aralarında yüz kişinin şahitliği huzurunda bir konuşma geçer.

Mevlânâ, ona ne istediğini soran Baycu Noyan'a Müslümanlara ve onlara dua ettiğini, bu zulmün yıkımın artık durmasını istediğini belirtir. Baycu Noyan ise duaya ihtiyaçlarının olmadığını kılıcın gücüne güvendiklerini söylediği esnada hortumlar yükselerek Moğol saflarına doğru gider. Moğol askerleri kaçmaya başlarlar. Mevlânâ'nın tek başına bile ordusunun düzenini bozacağını düşünen Baycu Noyan, ona İlalmışoğlu'nu göndermelerini, onun aracılığı ile müzakere şartlarını konuşmak istediğini belirtir. O sırada bir ulak, Moğol imparatoru Güyük Han'ın Bağdat üzerine sefer düzenleyeceği haberini getirir. Baycu Noyan Mevlânâ'ya dönerek duasının kabul olduğunu söyler:

"*Duan kabul oldu aksakal. Hem Konya'yı kurtardın hem de benim; kendi dininden dahi olmayan düşmanının onurunu… Sen nasıl birisin böyle?*" (s. 218)

Mevlânâ, Baycu Noyan'ın sözlerine karşılık ona şöyle cevap verir:

"*Mevlânâ, 'Beni bırak,' dedi, 'aklını başını devşir de bundan sonra Allah'a kul olmak peşinde ol kumandan! Dikkat et; Bağdat yıkılırken, gökler de senin üzerine yıkılmasın. Zira efendin olan Hülagü'nün, kan dökücülükte dedesi Cengiz'den aşağı kalır yanı yoktur. Halife Mutasım Billah'ın kanına bulama elini. Zira o zekâsı çok işlek olmasa da kötü biri değildir. Tedbirsizliği ile Allah katında zaten sorumludur ama mazlumdur da. Gün olur bir mazlumun âhı, sizin yüz binlik ordularınızın hakkından gelir. Şimdi dağınık ve başsız olan Türk'ün gazabından çekinin. Bir kez toparlanmayı başarırlarsa sizi geldiğiniz o çöllerin kumuna boğmadan geri dönmezler. 'Sonra şiddetini az da olsa muhafaza eden fırtınanın savurmakta olduğu tozun ve dumanın arasında kayboldu Mevlânâ.*" (s. 218)

Mevlânâ, söylediği sözlerden sonra tozun, dumanın, fırtınanın arasında ortadan kaybolur. Baycu Noyan, ona yetişmek için atına bindiği sırada atın ayaklarının suya battığını fark eder. Küçük tepeden fışkıran suların kalenin önünde birikerek bir deniz olduğunu görünce dehşete kapılır. İlalmışoğlu'na haber göndererek haraçtan da vazgeçtiğini belirtir ve şunları ifade eder:

"*Şu işe bakın, Anadolu'nun her şehrinde buna benzer tek bir adam dahi bulunsaydı, bu halk bize yenilmezdi.*" (s. 219)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında diğer bütün eserlerden farklı olarak Mevlânâ'nın aristokrat bir çevreden gelen birisi olup Moğollar konusunda pasif bir tutum izlediği anlatılır. Muhafız Baybars, tehlikenin sadece Moğollardan ibaret olmadığını, Haçlıların, Bizans'ın, Şii-Sünni rekabetinin de Müslümanlar için bir tehlike olduğunu ifade eder. O, böyle bir ortamda barıştan ve huzurdan bahseden Mevlânâ'ya sinirlenir. Onun, Anadolu gençlerine sabrı tavsiye ederek onları pasif ve korkak bir duruma ittiğini belirtir:

"*İşte bu sebepten Mevlânâ gibi tipler sinirimi bozuyor. Herkesin onu bu kadar sevip sayması umurumda değil. Benim nazarımda korkağın teki. Evvelden iyi âlim olabilir ama bugünlerde kâfir Şems'in dümen suyunda. İslâm düşmanları heyula gibi başımıza dikilmişken Rûmî gençlere ne nasihat veriyor? Edilgenlik! Ödleklik!*" (s. 236)

Baybars, Mevlânâ'nın pasif bulduğu öğütlerine onun bir şiirini örnek verir:

"*Nerde dert varsa, deva oraya gider, / Nerde yoksulluk varsa, nimet oraya varır / Müşkül nerdeyse cevap ordadır, / Gemi nerdeyse su orda…*" (s. 236)

Baybars, Mevlânâ'nın sabır, hoşgörü ve huzuru tavsiye etmesinin aristokrat bir çevreden gelen biri olarak kolay olduğunu belirtir. Zira ona göre Mevlânâ, hayatı

boyunca zorluk görmemiş, devlet büyükleri tarafından korunmuş ve itibar görmüş biridir.

2.3.8.3.2. Mevlânâ'nın "Moğol Casusu" Olduğu İddiası

İncelediğimiz eserler içinde Moğol casusluğu konusuna[505], sadece *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür ve Od / Bizim Yunus* romanlarında yer verilir. *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Mevlânâ'nın Moğol

[505]Mikâil Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Âhi Evren-Mevlânâ Mücadelesi* adlı eserinde Şems'in Moğollar tarafından Anadolu'ya gönderilen bir ajan olduğunu ve Mevlânâ'yı bu yönde etkilediğini iddia eder. (Mikâil Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Âhi Evren-Mevlânâ Mücadelesi,* Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya 2012, s. 238.)

Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar* adlı eserinde Mevlânâ'nın "Moğol casusu" olduğuna dair Mikâil Bayram'ın iddiasına ve genel olarak dile getirilen iddialara cevap niteliğinde açıklamalar yapar. Mevlânâ hakkında dile getirilen iddiaları şöyle sıralar: Moğol propagandası yapmak, Anadolu'da Moğol işgaline zemin hazırlamak, Moğol yanlısı Selçuklu yöneticilerini desteklemek, Moğol yanlısı olanları kayırmak. Yazar, bu bağlamda ileri sürülen iddiaları teker teker sorgulamaya tâbi tutar. Mevlânâ'nın iddia edildiği gibi Moğol çıkarlarına hizmet eden biri olmadığını, "*etrafındakileri tasavvufî terbiye doğrultusunda yetiştirmeye çalışan bir gönül ereni*" olduğunu ve buna hayatı ve eserlerinin şahitlik ettiğini belirtir. (Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar*, Rûmî Yayınları, s. 111-137.)

Mustafa Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar* adlı eserinde "Mevlânâ Hakkında Merak Edilenler" bölümünde Mevlânâ'nın "Moğol ajanı" olduğuna dair iddiaları "*oryantalist bakış açıları tarafından üretilen pozitivist metodolojinin bir ürünü olan derinlik yoksunu*" olarak nitelendirir. Yazar, Mevlânâ'nın Moğollar ile kurduğu ilişkide etkili faktörleri şöyle sıralar: 1. "Kucaklayıcı" tasavvuf kültürü 2. Siyaset stratejisi yani Moğollar ile iyi ilişkiler içinde kalarak halkın güvenliğini sağlama ve Moğolların ıslah edilebileceği düşüncesi. (Mustafa Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 219.)

Kemal Ramazan Haykıran, *Moğollar ve Mevlânâ* adlı eserinde Mevlânâ'nın yaşadığı topraklarda huzurlu ve kültür seviyesi yüksek bir ortam oluşturmak istediğini ve Moğollara karşı tutumunu bu eksen etrafında geliştirdiğini, fakat hem bulunduğu çağda hem de günümüzde anlaşılamadığını belirtir. ((Kemal Ramazan, *Moğollar ve Mevlânâ*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 138-139) Moğolların Müslüman olacağına yürekten inanan Mevlânâ, Moğolları desteklemiş ve onlara karşı isyanları uygun görmemiştir. Mevlânâ, Moğollar ile ilişkisinde kendi çıkar ve menfaatini gözetmeksizin "*bekâ-yı İslâm ve kesret-i İslâm için çalışma*" gayesi ile hareket eder. Moğolların değişime açık olan özelliklerinin farkında olup bu değişimin gerçekleşmesi için gerekli olan huzurlu ortamın oluşması için çabalar. (Kemal Ramazan Haykıaran, *age*., s. 142-143.) Yazar, sonuç olarak Moğolların bütün yönleriyle tetkik edildiğinde Mevlânâ'nın bazı çevrelerin iddia ettiği gibi "çıkarcı" ve "işbirlikçi" olmayıp "büyük öngörü sahibi ve medeniyet tasavvurcusu" olduğunun açık bir şekilde görüleceğini ifade eder. (Kemal Ramazan, *age.,* s. 191.)

casusu olmadığı vurgulanırken, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Şems'in bir Moğol casusunu yakalayışı anlatılır. İskender Pala'nın *Od / Bizim Yunus* romanında ise Mevlânâ, hakkında uydurulan "Çekikgöz Casusu" yalanına halkın itibar etmemesine şükreder.

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında yazar, bazı insanların Mevlânâ'nın engin hoşgörü anlayışı ve barışçı tutumu sebebiyle Moğollarla dost olduğu hakkında söylenen sözleri "yakışıksız" olarak nitelendirir. Hz. Mevlânâ'nın bir velî olduğunu ve velîleri savaş, işgal ve felâket gibi hadiselerin korkutamayacağını, ancak üzüntü verebileceğini belirtir. Hem Mevlânâ'nın hem de Muîneddin Süleyman Pervâne'nin Moğollarla dost olduğuna dair tarihî bir delil olmadığını ifade eder. Mevlânâ'nın bu konularla ilgisinin olmadığını onun "*Ben onu bunu bilmem, ben ilâhi aşk kadehiyle sermestim.*" (s. 61) sözleriyle anlatır.

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Şems bir gün, Mevlânâ'ya dergâha onu görmek isteyen üç kişi gelirse onları kendisinin yanına göndermesini ister. Mevlânâ, Şems'in söylediği gibi öğlene doğru dergâha gelen üç kişiyi ona gönderir. Misafirler, seyyar âlim olduklarını, gittikleri yerlerde soru sorup münazara meclisleri kurduklarını belirtirler. Konuklarını misafirhanede hürmetle karşılayıp ikramlar yapan Şems'e en yaşlı olanı üç soru sorar. Birinci soruda Allah'ın varlığını ispat etmesini, ikinci soruda ateşten yaratılan şeytana ceza olarak nasıl ateşle azap edileceğini, üçüncü soruda da insanın hesabı ahirette görülecekse neden onun gibi insanların rahat ve özgür bırakılmadıklarını sorar.

Şems ilk önce, Allah'ın varlığını ispat ile ilgili soruyla başlar. Bir kerpiç tuğla alarak onu ihtiyar adamın kafasına indirir. Üçü birden bağırarak süratle kadının yanına gidip Şems'ten şikâyetçi olurlar. Şems, şikâyet üzerine gözaltına alınır. Bir süre sonra Şems ve müştekiler, Kadı Sahip Ekber Semerkandî'nin karşısına çıkarlar. Bütün olan biteni anlatan müştekilerden sonra sıra Şems'e gelir. Şems, kendisinden Allah'ı göstermesini isteyen kişiye kerpiç tuğlayı kafasına vurarak oluşan ağrı ile ispatlamak istediğini belirtir:

"*Ağrı mevcuttur ama elbette gösterilemez; işte aynen Allah'ın mevcudiyeti de bu minvaldedir! Mutlak vardır, fakat gözler önüne serilemez. Yalnızca tecellilerinden anlaşılabilir ki, bu durum da senin ağrının tanımına benzer.*" (s. 164)

Adamlar, bu açıklamalardan sonra Şems'in onları maharetle tuzağa düşürdüğünü anlayarak kadının önünde bağrışmaya başlarlar. Bir ara adamlardan biri soru sorayım derken Moğol casusu olduğunu ağzından kaçırır. Kadı Sahip Ekber Semerkandî, adam hakkında Moğol casusluğundan soruşturma başlatırken Şems'in, ilk başta aykırı hareket ediyor gibi görünse de, sonunda, yaptıklarının hikmetinin anlaşıldığını, bu sebeple serbest olduğunu ifade eder.

İskender Pala'nın *Od / Bizim Yunus* romanında oğlu İsmail'i bulabilmek için yollara düşen Yunus, Konya'ya gelir. O gün günlerden cuma ve Mevlânâ ikindi vaazı için İplikçi Camii'ndedir. Yoğun bir kalabalığın toplandığı camiye Mevlânâ'nın vaazını dinlemek için Yunus ve Faruk Çelebi de gelir. Mevlânâ, vaazını bitirdikten sonra kürsüden iner ve akşam namazı için imamın yanına doğru gider. Kalabalık olan cemaatin safları sıklaştırdığı esnada "Moğol casusu" iddialarına itibar etmeyen halkın ona karşı olan büyük teveccühüne şükreder:

"*Çok şükür, halk onu kurtarıcı bir mürşit olarak kabul etmişti ve kimse, hakkında uydurulan 'Çekikgök Casusu' yalanına inanmıyordu.*" (s. 166)

2.3.9. Mevlânâ'nın Eserleri

2.3.9.1. Mesnevî

2.3.9.1.1. *Mesnevî*'nin yazımı

Mevlânâ'nın eseri *Mesnevî*'nin yazımı, *Aşk Peygamberi, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşk, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna ve Mevlana / Aşk Beni Sende*

Öldürür romanlarında anlatılır. Mesnevî'nin yazımının nasıl gerçekleştiği incelenen eserlerin çoğunda benzer şekilde yer alır.

Mevlânâ'nın Salâhaddin-i Zerkûbî'nin vefatından sonra halifesi ve sohbet arkadaşı Hüsameddin Çelebi, bir gün Mevlânâ'ya talebelerinin, müritlerinin ve tarikat ehli kimselerin tasavvufî hakikatleri Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka*'sı, Ferîdüddin Attâr'ın *İlâhînâme* ve *Mantıku't-Tayr*'ından okuduklarını, gönlünün buna razı olmadığını, kendisinin *Mesnevî* türünde bir eser yazması hâlinde medresede ve dergâhta onun okutulacağını belirtir. *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında ise diğer eserlerden farklı olarak Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'ya gazel tarzında yazdığı şiirlerin külliyat oluşturacak nitelikte bir yeküne ulaştığını, tıpkı Senâi'nin *İlâhînâme*'si, Ferîdüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı gibi düzenlenirse gönül ehli insanlara yol gösterecek bir eser olacağını belirtir.

Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'nin talebini dinledikten sonra sarığının arasından *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin yazılı olduğu bir kâğıt çıkarır. Lütuf ve inayetin Allah'tan olduğunu, istediği kitabın kendisi tarafından yazılmaya başlandığını, geri kalan kısmını eğer yardım ederse tamamlayabileceklerini söyler. Hüsameddin Çelebi, bu teklifi memnuniyetle kabul eder. *Mesnevî,* gece gündüz demeden Mevlânâ tarafından söylenip Hüsameddin Çelebi tarafından yazılır. Hüsameddin Çelebi, o günden sonra Mevlânâ'nın ayrılmaz bir parçası olur. *Mesnevî*'yi yazmak işi ise Mevlânâ'ya zevk ve neşe veren bir hayat kaynağı olur.

Mevlânâ, *Mesnevî* çalışmaları sebebiyle vaktinin birçoğunu Hüsameddin Çelebi ile geçirir. Gece gündüz sohbette, bahçede, hamamda nerede bulunursa bulunsun Mevlânâ söyler, Hüsameddin Çelebi de yazar. Hüsameddin Çelebi, yazdığı mısraları Mevlânâ'ya okur. Mevlânâ, okunan metinler üzerinde düzeltmelerde bulunur. *Mesnevî*'nin yazımı konusunda yardımından dolayı Hüsameddin Çelebi'ye minnettar olduğunu ifade eder.

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında ayrıca diğer eserlerden farklı olarak *Mesnevî*'nin yazılışına dair tarih de verilir. 1259-1261 yılları arasında yazılmaya başlanan eser, 1264-1268 yılları arasında biter. Altı ciltten oluşan *Mesnevî'*nin 25818 beyit olduğu anlatılır.

2.3.9.1.1. *Mesnevî*'nin Tesiri

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Üç Kızı* ve onun bir devamı olan *Pertev Bey'in İki Kızı* romanlarında *Mesnevî* sohbetleri, Arif Dede'nin Selmin'i irşadının tefekkür boyutunu oluşturur. Arif Dede, başta *Mesnevî* sohbetleri, yanı sıra tanbur ve rebab meşkleri, söylenen ilâhîler ile Selmin'i her geçen gün Allah'a yaklaştırır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Selmin ona hakikati gösteren, onu irşad eden mürşidini bulur ve "*çakıl taşını lâl yapan nazarlardan, safa nazarı*" alır.[506] Arif Dede, haftalık sohbet ve müzik dersi için Selmin'in evine gelir. Selmin de hakikatin sırrını Arif Dede'de, onun gösterdiği yolda bulur. Arif Dede'yi kendine mürşid telâkki eden Selmin, onun gösterdiği yolda gitme azminde ve çabasındadır.

Selmin, Arif Dede'nin elini öper ve aynı anda Arif Dede de Selmin'in elini öper. Selmin, daha ilk başta Mevlevî görüşmesinin[507] tesirinde kalır. Onu aradığı hakikate ulaştıracak kişiyi bulduğunu düşünür. Arif Dede, yemeğe başlamadan önce bir gülbank[508] çeker. Yemekten sonra akşam namazını kılar. Arkasından hanımefendi

---

[506]Safa-nazar, Mevlevîliğe dâir bir terim olup mürşidin müridine bakışı ve müridin mürşidinden aldığı ilim, irfan ve ilhamla her şeye birlik gözüyle bakmasıdır: "*Temiz, arı-duru bakış anlamına gelen bu söz, mürşidin sâlike nazarı ve sâlikin her şeye ve herkese birlik gözüyle bakışı hakkında kullanılır. Sâlik, hiçbir şeye, 'kem nazar'la, yani kötü görerek bakmacarak, her şeyi, mazharın istidadına göre yerinde görecektir. Bu sûretle sâlik, daimî huzurda, yani Tanrı tecellilerini murakabede olur; bunun sonucu da vahdetin tahakkukudur.*" (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî ...*, s. 50.)

[507]Selmin'in Arif Dede'nin elini öpmesi ve aynı anda da Dede'nin onun elini öpmesi Mevlevîliğin âdap ve erkânındadır. Adına Mevlevî görüşmesi verilen bu usûl, makamın, mevkinin, büyüklüğün, küçüklüğün ortadan kalkması, insanın ve insanlığın ön plâna çıkarılması esasına dayanarak Mevlevîler tarafından uygulanır. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî …*, s. 29.)

[508]Gülbank da Mevlevî görüşmesi gibi Mevlevîliğin âdap ve erkânındandır: "*Gülbanklar yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dileğiyle ve kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah'a yalvarıp yakarmayı dile getiren dua metinlerdir.*"[508] Gülbanklar, sünnet, düğün, cenaze gibi her türlü iş için okunur. Romanda Arif Dede'nin okuduğu gülbank, yemekten önce okunan sofra gülbangi

ve İkbal de cemaat oluşturarak akşam namazını eda ederler. Onlar namaz kılarken odada yalnız kalan Selmin, namazdan uzak bir hayat yaşamanın acısını hisseder. Arif Dede, namazdan sonra Hz. Mevlânâ'nın eseri *Mesnevî*'den sohbet etmeye[509] başlar:

"*Namazdan sonra Dede Efendi, sohbet ettiler. Ney hakkında Cenabı Pîr Hazreti Mevlânâ'nın buyurdukları Mesnevî'den okudu ve sonra hanımlar için anlayabilmeleri için Farisîden Türkçeye tercüme etti.*" (s. 183)

Pertev Bey'in İki Kızı romanında da Arif Dede, *Mesnevî* sohbetlerine devam eder. Lösemi hastalığına yakalanan Selmin'in kötüleşen durumu sebebiyle her gün ikindi namazından sonra onun evine gelir. *Mesnevî* okur ve sohbet eder. Manevî derinliği olan bu sohbetlerden sadece Selmin değil, Bezmiyar Kalfa ile Karanfil Kalfa da feyz alır. Her ikisi de manevî olarak duygu yoğunluğu yaşarlar:

"*Mesnevî okurken ve sonra sohbet ederken Efendi Hazretleri, iki yaşlı kalfa, vaktiyle erkân minderi denen yer minderlerini çekerler, onu dinlerlerdi. İç çekerler ve ağlarlardı.*" (s. 20)

---

olarak adlandırılır. Her gülbangın başlangıcı için kalıplaşmış bir okuma biçimi vardır: "*Gülbankler daima 'Allah Allah İllallah, Allah Allah eyvallahi bism-i şâh Allah Allah' gibi kalıplaşmış bir ifade içinde tekrar edilen 'Allah' lâfzı ile başlamaktadır. Gülbank, hangi işin ardından çekilecekse ona işaret eden bir veya birkaç cümle ile devam eder, arkasından klasik dua cümleleri yer alır ki bu kısım gülbangin en uzun bölümünü teşkil eder. Nihayet Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin adlarıyla, gülbank çekenin bağlı olduğu tarikat silsilesinin önde gelen bazı şeyhleri, özellikle de son şeyhin ismi anılır. Bu kişilerden medet ve himmet talep edilmesinin ardından gülbank, 'Demine hû diyelim' sözüyle sona erer. Dinleyenlerin bir ağızdan yüksek sesle 'hû' diyerek karşılık vermesiyle gülbank çekme işi tamamlanır.*" (Mustafa Uzun, "*Gülbank*" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 233.)

[509]Arif Dede'nin Farsçadan tercüme ederek Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserini okuması ve şerh etmesi Mevlevîliğin usullerinden olup Mesnevî okutmak şeklinde adlandırılır. *Mesnevî* okuyan kişiye de mesnevîhan denir. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî*'yi okutabilmek için bir Mevlevî şeyhinden icazet almanın şart olduğunu belirtir. *Mesnevî* okuma geleneği, Mevlânâ zamanından beri devam edegelen bir usûldür. Hattâ bu geleneğe uygun olarak sadece *Mesnevî* okutulan Dâr-al-Mesnevî adlı müesseseler açılır. İstanbul'un Fatih ilçesinin Çarşamba semtindeki Dâr-al-Mesnevî buna bir örnektir. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra* ..., s. 273.)

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında *Mesnevî*'yi okuyan Yadigâr, eserde yer alan hikâyelerden kendi hayatına dair dersler çıkarır. *Mesnevî*'yi her okuyuşunda günlük hadiselerin stresinden, sıkıntısından kurtulur. Ona göre Mevlânâ, *Mesnevî*'de insana dair ne varsa anlatır. İnsanoğlunun maddî ve manevî sorunlarına çözümler bulur. Ona korkunun, şüphenin olmadığı iyilik ve güzelliğin hakim olduğu bir dünya sunar.

Arif Bey, üniversitedeki derslerinin ilk on dakikasını Mevlânâ'ya ayırmaya karar verir. Zira o yıl hem ülkemizde hem de dünyada Mevlânâ'yı anma programları yapılmaktadır. Haftaya ilk ders, Mevlânâ'nın hayatını anlatacak olan Yadigâr'a aittir. Ödev dağılımını yapan Arif Bey, Mevlânâ dersleri serisinin ilk dersini kendisi yapar ve kitaptan tefeül çekerek[510] karşısına çıkan hikâyeyi okur. Tefeülde çıkan "Lokman ve ona karpuz sunan efendinin hikâyesi" insanın kendi hayatına dair dersler çıkarabileceği öğretici hikâyelerdendir:

"*Memleketin birinde Lokman adında bir köleyle onu çok seven bir efendi vardı. Bunlar birbirlerini öyle sevmişler iki yağla hamur gibi olmuşlardı. Ne zaman efendi pazara çıksa ve bir şey alsa önce kölesine tattırır ondan sonra kendisi tadardı. Sıcak bir yaz günü, efendi yine pazara inmişti. Orada, gösterişli karpuzlar satan bir satıcıya rastladı. Gün sıcak mı sıcak, karpuz da gel gel etmede. Gösterişli bir tanesini seçti, satın aldı. Lâkin, Lokman'ı hatırlayınca, ondan ayrı yemeğe gönlü razı olmadı. Koca karpuzu sırtladı evinin yolunu tuttu. Menziline varınca karpuzu dokuza böldü ve âdeti üzere ilk dilimi lokmana sundu. Köle ilk dilimi aldı yuttu. Efendi baktı ki iştahı var ona ikinci dilimi de uzattı. Böyle dokuz dilimin sekizini kendi eliyle dostuna yedirdi. Sonra gördü ki geriye bir dilim kalmış. Dedi ki:*

[510]Tefe'ül, "*1. Fal açma, fala bakma. 2. Hayra yorma, uğursama, uğur sayma.*" (Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 1058) anlamına gelir. Tefe'ül ile ilgili olarak *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde şu açıklamalar yer alır: "*Fal açmak, fal tutmak yerinde kullanılır bir tabirdir. Bakla, kahve telvesi gibi şeylerle fala bakmayı uygun görmeyenler ve daha ziyade okumuşlar Hâfız'ın divanından tefe'ül ederlerdi. Divandan tefe'ül, açılan bir sayfa ve o sayfanın başında, orta veya sonundaki beyit tutulmak suretiyle yapılırdı.*" (Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 3. Cilt*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1942, s. 434.)

-'A, Lokman! Güya sen kölem olacaksın, ben de senin efendin. Karpuzu satın alan ben, taşıyan ben, dilimleyen ben. Sonra da sekiz dilimini afiyetle yiyen sen! Bari kalan şu son parçada benim kursağımdan geçsin!'

Efendi böyle latifeyle kalan dilimi ağzına götürmüş. Götürmüş götürmesine ya, anında gözü dönmüş, içi bulanmış. Ağzındaki şey zehirden, zıkkımdan acı. Anlamış ki karpuz Ebucehil cinsinden. O zaman büyük bir hayretle kölesine dönmüş:

-'A, Lokman! Demiş, meğer ben sana ikramda bulunmamış, bilmeden canına kastetmişim. Lakin söyler misin bana, nasıl oldu da o sekiz dilimi peşi peşine elimden kaptın da bir an bile duraklamadan, yüzünü ekşitmeden iştahla yiyebildin. Söyle bana Allah aşkına nedir bunun sırrı?

Bunun üzerine Lokman efendisine sevgiyle bakıp şu cevabı vermiş:

- 'A, benim güzel efendim! Ben ki yıllar boyunca senin elinden ne şerbetler içmiş, ne şekerler yemişim. Bütün bu nan u nemek hakkı dururken şimdi o kutlu elden ne gelirse canıma şifadır, şekerdir, şerbettir." (s. 28-29)

Yadigâr, Arif Bey'in okuduğu hikâyeden kendi payına düşen dersler çıkarır. Yadigâr ve arkadaşı Elif, belli bir süreye kadar Lokman ve Efendisi gibi, içtikleri ayrı gitmeyen, birbirlerine candan dost olan kişilerdir. Yadigâr, Konya gezisinden sonra İstanbul'a dönünce üniversitenin kültür dergisini çıkarır. Derginin o sayısı büyük bir ilgi görür. Yadigâr'ın araştırmacı ruhu ile resim yapma yeteneği birleşince ortaya güzel bir eser çıkar. Hocaları ve arkadaşları iyi bir iş çıkardığı için Yadigâr'ı tebrik ederler, fakat can dostu, aynı zamanda da sıra arkadaşı olan Elif, ona karşı soğuk ve ilgisiz davranır.

Elif'in böyle bir davranışta bulunması Yadigâr'ı hayal kırıklığına uğratarak son derece üzer. Kalbi incinen Yadigâr, onu hayatından çıkarmaya karar verir. İşte bu sırada dinlediği "*Lokman ve ona karpuz sunan efendisinin hikâyesi*" üzerinde düşünmeye başlar. Lokman'ın efendisi ile olan sevgiye dayalı ilişkisinde geçmiş günlerin hatırını ve emeğini gözetererek, efendisinin ona ikram ettiği zehir gibi karpuzu yediğinde hiç şikâyet etmemesi Yadigâr'ı bir hayli düşündürür. O da pek sevdiği arkadaşı Elif'in ona karşı bir türlü anlam veremediği davranışları karşısında incinen kalbiyle onu affedebilir mi diye aklından geçirir. Fakat o, Lokman'ın

efendisine karşı davranışını beğense de aynı civanmertliği gösteremeyeceği kanısındadır. Zira Lokman'ın davranışını sergileyecek kemale henüz ulaşamamıştır.

Yadigâr, her gün yatmadan önce *Mesnevî'*den birkaç sayfa okumayı alışkanlık haline getirir. *Mesnevî*'nin tesiriyle günlük hadiselerin stresinden, sıkıntısından kurtulur. *Mesnevî,* onun ruhuna aydınlık, iyilik, güzellik getirir:

"*İşte Mesnevî genç kıza böyle bir dünyanın kapılarını aralıyordu. Bazen bir fikir, bazen bir cümle, bazen bir nükte onu âdeta vurur, sersemletir, ta kalbinden yakalardı.*" (s. 124)

Yadigâr, huzur ve sükûna eren bir ruhla uykuya dalar, sabahları içinde bir neşeyle uyanır. Mevlânâ ve *Mesnevî*'yi tanımanın kuvvetli tesiri ile insanlara ve hadiselere karşı daha duyarlı hale gelir ve bu hale Mevlânâ sayesinde geldiğini düşünerek ona minnettar olur:

"*Şükür ki şimdi karşısına Mevlânâ ve Mesnevî çıkmıştı. Mevlânâ ile tanışalı beri daha duyarlı hale geldiğini fark ediyor, ona şükran hisleriyle doluyordu.*" (s. 125)

Nihayet yıl sonunda üniversitenin mezuniyet töreni olur. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri Yadigâr, Ayten ve Elif ilk üç dereceye girer. Yadigâr diğer arkadaşları gibi sahneye çıkıp ödül alacağı için şık bir kıyafet gimiştir, fakat bir öğrencinin dikkatsizliği sebebiyle servis tabağındaki yiyecekler üzerine dökülür. Yadigâr, bu duruma çok üzülür. Kıyafetinde bulunan lekeler orada bulunan görevliler tarafından büyük bir çabayla silinmeye çalışılır ve Yadigâr ödülü alması için sahneye çıkmaya ikna edilir. Sınıf birincisi olan Elif, söz alarak bir konuşma yapar. O, birincilik ödülünün aslında Yadigâr'ın hakkı olduğunu, hastalanmayıp da sınavı terk etmeseydi onun birinci olacağını, dolayısıyla ödülü onun hak ettiğini ifade eder. Yadigâr, duygulanır. O anki hissiyatını ifade etmek üzere kürsüye çıkar ve az önce yaşadığı hadiseden hareketle *Mesnevî'*den bir cümle aktarır:

"*İnsanın elbisesi kirlenirse azıcık suyla temizlenir ama içimizde öyle pislikler var ki onları Allah'ın lütuf ve merhametinden başka hiçbir şey temizleyemez.*" (s. 146)

Bir süreye kadar arkadaşı Elif'e karşı kin ve kıskançlıkla karışık duygular hisseden Yadigâr, kalbindeki bu kötü duyguların Allah'ın lütuf ve inayeti olarak Mevlânâ sayesinde yıkandığını, yok olduğunu ifade eder. Elif'in törendeki dostane davranışı ile de gönlünde ona dair kötü bir düşünce kalmadığını belirtir:

"*Bu duygular beni öyle ele geçirmiş ve içime öyle kirletmişti ki onları ancak ilâhî bir lütuf temizleyebilirdi. O ilâhî lütuf bana Mevlânâ suretinde göründü ve içimi yıkadı.*" (s. 147)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında turist rehberi, Mevlânâ'nın hayatını ve eserlerini büyük bir dikkat ve tecessüsle dinleyen Tadadoşi'ye Mevlânâ'nın İngilizceye çevrilmiş kitaplarını verir. Bir hazine bulmuş gibi sevinen Tadadoşi, ona çok teşekkür eder. Rehber getirdiği kitaplar hakkında bilgi verir. Doğu edebiyatının hikâye anlatma formu olan mesnevî nazım biçimi ile yazılan *Mesnevî*, her biri ders niteliğinde olan hikâyelerden oluşur. Rehber, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'deki hikâyelerle maddî âlemin ümitsiz insanını mana âlemindeki güzelliklerden haberdar ederek onu huzura kavuşturacağını belirtir:

"-İşte Bay Tadadoşi, Mevlânâ'nın 'Mesnevî' hikâyeleri şu maddi âlemin muzdarip ve bedbin insanını, mânâ âleminin yüceliğinden, güzelliğinden haberdar ederek onu rahatlatacak, Allah'ın inayeti ile gaip ettiği cenneti, daha dünyada iken ona ifade edecektir." (s. 101-102)

Mesnevî okuyan her insan, her biri bir hakikatin izahı olan hikâyelerden kabiliyeti ölçüsünde feyiz alır. Böylece Mevlânâ, hakikat arayışındaki insanı, *Mesnevî* vesilesiyle Allah'a ulaştırır. Mevlânâ, bu konuda şunları söyler:

"*Bizden sonra Mesnevî, şeyhlik eder. Hakikati isteyenlere mürşit olur. Onları yüksek makamlara sevk eder. Asıl maksada çekip ulaştırır.*" (s.102)

Tadadoşi, gezi ekibi ile birlikte Konya gezisinden sonra Japonya'ya geri döner. Onun şirket zincirlerinden biri de Amerika'dadır. Tadadoşi, Amerika'dan gelen şirket ekibine Tokyo'yu gezdirmek için bir gezi programı yapar. Amerika'dan gelen gezi ekibinde bir Mevlânâ seveni ve hayranı olan H. David James de yer alır. O da tıpkı Tadadoşi gibi Konya'da izlediği semâ törenlerinden çok etkilenmiştir. H. David James, çağın kronikleşmiş hastalıklarına karşı *Mesnevî*'de manevî ilaçlar olduğunu belirtir. O, günümüzde yaşanan savaşların, buhranların huzursuzlukların ve haksızlıkların Mevlânâ'nın öğretilerinin hayata geçirilmesiyle önlenebileceğini ifade eder. Böylece Afrika'da yaşanmakta olan insanlık dramının sona ereceğini söyler:

"*Modern hayatın getirilerine mukabil, biyolojik ihtiyaçlarının karşılamasıyla tatmin olmayan, acımasız rekabetler içinde kıvranan, hayatın derin anlamını arayan ve bulundukları manevî boşluğu doldurmak isteyenler, Mevlânâ'nın manevî huzuruna koşmalı, onun engin sevgi, hoşgörü ve yol gösterici, kucaklayıcı fikirlerinden yararlanmalı. Bugün bütün insanlığın acil bir ihtiyacıdır bu. Bilim ve teknolojideki baş döndürücü gelişmelere karşılık, dünyanın çoğu yerlerinde açlık, sefalet, savaş, çatışmalar, huzursuzluklar, haksızlık ve adaletsizlikler akıl almaz boyutlara ulaştı. Bu çözümü güçleşen, hattâ imkânsızlaşmaya başlayan sorunların çözümüne ancak Mevlânâ gibi insan ruhunun derinliklerini keşfeden ve evrensel gerçekleri yakalayabilen fikir ve gönül adamlarının kılavuzluğuna ihtiyaç vardır.*" (s. 158-159)

Tadadoşi, Tokyo'da bulunan Türk Diyanet Cami'nin imamı Yahya Şerif Bey'e, şirketteki işinden Konya ziyaretine, Mevlânâ hayranlığından İslâm'a olan ilgisine varana kadar her şeyi anlatır. Yahya Şerif Bey, yılların verdiği tecrübe ile Tadadoşi'nin manevî arayış içinde olduğunu anlar ve ona bu konuda nasıl yardımcı olacağını bilir.

Yahya Şerif Bey, yıllar önce Mevlânâ Türbesi'ni ziyarete gider. Ona göre Mevlânâ'nın büyüklüğünü anlatmakta kelimeler yetersizdir. O, Mevlânâ'nın eserlerini Farsça asıllarından okumuştur. Zira ona göre bir eseri aslından okumak, manadaki derinliği anlamada en etkili yoldur. Bir yandan da hangi dilde olursa olsun bir insanın Mevlânâ'nın eserlerini okuması gerektiğine inanır. Çünkü Mevlânâ, eserlerinde yazılı olan öğretileri ile insanları iyiye, güzele, barışa ve kardeşliğe çağırır. Böylece insanın hem bu dünyasını hem de ahiretini imar eder.

Tadadoşi, Yahya Şerif'e ondan *Mesnevî*'deki bazı beyitlerin açıklamasını dinlemek istediğini söyler. Yahya Şerif Bey de memnuniyetle kabul eder. Ona adresini ve telefon numarasını verir. Tadadoşi, ertesi gün *Mesnevî*'den tuttuğu notları da yanına alarak Yahya Şerif Bey'in evine gider. Yahya Şerif Bey'in evi şark usûlü döşenmiş odaları, eşyaları, minderleri, ruhânî havasıyla ona Mevlânâ Türbesi'ni hatırlatır.

Yahya Şerif Bey, *Mesnevî*'den yaptığı sohbetlerde Tadadoşi'ye *Mesnevî*'nin ön sözünü okur:

"*Bu kitap, Mesnevî kitabıdır. Mesnevî, hakikate ulaşmak ve Allah'ın sırlarına âğâh olmak, akıl erdirmek isteyenler için bir yoldur. Mesnevî din asıllarının asıllarının asıllarıdır. Allah'ın en büyük şaşmaz şeriati, hakikate giden nurlu yoludur. Mesnevî içinde kandil bulunan kandilliğe benzer. Sabahlardan daha nurlu bir surette parlar. Hakikati arayan gönüller için bir cennettir. Mesnevî'nin pınarları var, dalları var, budakları var, bu pınarlardan bir tanesine "selsebil" derler. Burası makam sahiplerince, kalpleri uyanık insanlarca en hayırlı duraktır. En güzel dinlenme yeridir. Hayırlı insanlar, iyi kimseler, orada yerler, içerler, neşelenirler, ferahlanırlar. Mesnevî imanlılara şifa, imansızlara hasrettir. Nitekim Hakk: 'Kur'ân-ı Kerîm ile çoğunun yolunu azıtır, çoğunun yolunu doğrultur. Hidayete eriştirir' demiştir. Şüphe yok ki 'Mesnevî', temizlenmiş kişiler için gönüllere şifadır. Hüzünleri giderir. Kur'ân'ı açıkça anlamaya yardım eder. Huyları güzelleştirir. Gönülleri*

temiz insanlardan, hakikati sevenlerden başkalarının Mesnevî'ye dokunmalarına müsaade yoktur.

'*Mesnevî' âlemlerinin Rabbinden gönüle inmiş hakikatleri ihtiva eder. Gerçekten de 'Mesnevî' Rabbü'l-Alemin tarafından ilham olunmuş bir kitaptır. Batıl onun ne önüne geçebilir, ne de ardından. Allah onu korur.*

Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul, Belh'li Hüseyin oğlu Muhammed'in oğlu Muhammed -Allah onun 'Mesnevî'sini kabul buyursun- der ki; 'Şaşılacak ve nadir söylenir hikayeleri, hayırlı ve büyük sözleri, delalet incilerini, zâhidler yolunu, lafzı az, manası çok olan bu manzum 'Mesnevî'yi, dayandığım, güvendiğim zâtın, bedenimde rûh gibi hâkim bulunan kişinin dileği ile uzatmak ve etraflıca yayıp genişletmek için çalıştım, çabaladım. O zât Hakk dininin Hüsam'ı (kılıcı) Hasan oğlu Muhammed'in oğlu Hasan'dır. Allah ondan razı olsun. Aslen Urumlu'dur. 'Kürt olarak yattım, Arap olarak kalktım' diyen Kadri Yüce Şeyh Ebu'l Vefa'nın soyundan, Allah, onun ruhunu ve soyundan gelenlerin ruhlarını kutlasın.

Hamd âlemlerinin Rabbi olan Allah-u Teala'yadır. Allah'ın Resulüne, Allah rahmet eylesin… Selâmetler versin. Ve onun tertemiz soyunun ve sahabesinin hepsine rahmet etsin.

Âmin, yâ Rabbe'l-Âlemîn…" (s. 174-175)

Yahya Şerif Bey'e göre insanoğlu, teknoloji, sanayi ve endüstrinin gelişmesi ile maddî kazanç elde ederek zenginleşir, fakat mânâ yönüyle iç huzurunu kaybeder. Eski insanlarda bulunan sabır, ilim aşkı ve manevî gücün yerini günümüz insanının tamahkârlığı, hırsı, aceleciliği alır. Her geçen gün yeni imkânlar elde ederken hırslanarak daha fazlayı istemeye başlar ve bu doyumsuzluk onu mutsuz ederek rûhî bunalımlara sevk eder. İşte *Mesnevî*, bir hakikatler kitabı olarak insana kendini, zaaflarını anlatır. İnsan-ı kâmil olabilmesi için yol gösterir. *Mesnevî*'de anlatılan hikâyelerde hakikati arayan insan için birçok ders vardır. Tadadoşi, Yahya Şerif Bey'in ilim ve irfanı birleştiren bilge bir insan olduğunu belirtir. Yahya Şerif Bey'in sohbetinden büyük bir zevk alır. Onun, sırrını İslâm'dan alan bir bakış açısına sahip olduğunu, Mevlânâ'yı güzel bir şekilde anlattığını ifade eder.

Serdar Özkan'ın *Mevlânâ Çağırınca* romanında *Mesnevî*, Luna'nın, babasının vefatıyla kararan dünyasını aydınlatan ve ruhunu iyileştiren bir etkiye sahiptir. Mevlânâ 17 Aralık 1273 tarihinde vefat ettiği günden beri onu gönülden seven dostlarının cenaze törenlerine ruhen katılır. Bir Mevlânâ muhibbi olan Fabio, hakikati aramak maksadıyla manevî yolculuğa çıkar. Bu yolculukta sevgi ve aşkın Allah'a ulaşmada büyük bir güç olduğunu anlayan Fabio, akciğer kanserine yakalanır ve bir süre sonra vefat eder. Mevlânâ, gönül dostu Fabio'nun cenaze törenine katılmak için Berzah âleminden İstanbul'a gelir. Bir melek tarafından çok sevdiği gönül dostu Fabio'nun kızı Luna'ya yardım etmesi için görevlendirilen Mevlânâ, İstanbul'da cenaze törenine katılır. Cenaze töreninde Luna'nın kulağına bir şiirini okur. Mevlânâ'nın kulağına okuduğu dizelerden sonra babasının mezarından ayrılan Luna, yaşlı gözlerle Mevlânâ'ya bakar ve daha sonra annesinin yanına gider.

Babası öldüğü günden beri ona büyük bir özlem içinde olan Luna, onun cennette olduğunu düşünüp teselli olur. Luna, mezarlıkta "o adam" dediği Mevlânâ'nın, kulağına söylediği mısraların onda yarattığı tesir ile kütüphaneye giderek *Mesnevî*'yi alır. O, babasıyla birlikte olduğu zamanlarda ondan *Mesnevî*'deki tılsımı öğrenmiştir. Baba-kız zaman zaman Mevlânâ'nın ruhunda yoğunlaşarak *Mesnevî*'den tefeül çekerler ve çıkan sayfada onların ruh dünyasını anlatan bilgiler olur. O gün yine âdet edindiği üzere *Mesnevî*'den tefeül çeker. Tefeül çektiği sayfanın üzerinde elini tuttuğu yerde şunlar yazılıdır:

"*Ey akılları ihsan eden Allah'ım feryada yetiş, sen bir şey dilemezsen, hiç kimse dinlemez. İstek de sendendir, ihsan da.*" (s. 108)

Mevlânâ'nın hâlâ karakolda göz altında tutulmasına üzülen ve bu duruma sebebiyet verdiği için kendini kötü hisseden Luna, biraz dinlenmek için kütüphaneye gider. *Mesnevî*'nin birinci cildini alır ve bir süre okur. Rûmî'yi daha önce de okuyan Luna, ilk kez onun sözlerinin sıcaklığının kalbine ulaştığını belirtir:

"*Sana iyi bir haberim var, baba. Okurken, bir şey fark ettim. Kalbimde bir kıpırdanma oldu bir sıcaklık, Rûmî'nin sözleri tekrar kalbimi ısıtmaya başladı.*" (s. 151)

İstanbul'a gelmeden önce de bir Mevlânâ muhibbi olan Luna, Mevlânâ'nın onun kulağına bir şiirinden mısralar okumasıyla tekrar *Mesnevî* okumaya başlar. O, *Mesnevî*'yi okudukça Mevlânâ'nın eserinin tümünde aşktan bahsettiğini fark eder. Luna, babasının ölümü ile unuttuğu birçok şey olduğu gibi, o, Allah'ı da unutmuşur. O, Allah'ı, Mevlânâ'nın sabrı ve sevgisiyle hatırlar. *Mesnevî*'nin kuvvetli tesiri altında kalbini ve ruhunu Rûmî'ye açmanın ona iyi geldiğini ifade eder:

"*Sanki onu severek, kalbimi ona açık tutarak, ruhumun onun ruhuyla birleştiğini, sanki içime onun ruhunun aktığını hissediyorum.*" (s. 162)

Luna'nın babası Fabio, geçmiş yıllarda Mevlânâ'nın ruhuyla onu buluşturması için Allah'a dua eder. Allah duasını kabul eder ve o rüyasında Mevlânâ'yı görür. Luna da babasının tecrübesine dayanarak Rûmi'nin ruhuyla buluşabilmek için çaba sarf edeceğini belirtir. *Mesnevî*'yi eline alır ve Allah'a onu Rûmî'nin ruhuyla irtibata geçirmesi için dua eder. Mevlânâ'nın eserleri ve sözleriyle insanlara yol gösterdiğini, bir "hazine" değerinde olan *Mesnevî*'yi her okuyuşunda ona koştuğunu ifade eder.

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında manevî arayış içinde diyar diyar gezen Yunus Emre, Konya'da görüştüğü Mevlânâ'ya Hacı Bektâş-ı Velî'nin selâmını getirir. Mevlânâ da Yunus Emre'ye *Mesnevî*'nin bir nüshasını hediye eder.

İskender Pala'nın *Od / Bizim Yunus* romanında *Mesnevî*, Yunus Emre'nin, mürşidi Tapduk Emre'nin dergâhında okuduğu, istifade ettiği ve beğendiği bir eserdir.

2.3.9.1.3. *Mesnevî*'nin Anlatım Metodu

Mesnevî'nin anlatım metodu olarak incelediğimiz eserlerin çoğunda dile getirilen hususlar şunlardır:

1. Mevlânâ, *Mesnevî*'de, duygu ve düşüncelerini temsilî hikâyelerle anlatır.

2. Amacı insanlara hakikatleri anlatmak ve onları tekâmüle ulaştırmak olan Mevlânâ, *Mesnevî*'yi oluştururken *Kelîle ve Dimne*, *Mantıku't-Tayr*, *Binbir Gece Masalları* gibi eserlerden istifade etmekte bir beis görmez. Bu eserlerden konuya uygun olarak seçtiği hikâyeleri, yeni bir üslûp ile söyler. Buna edebiyatta "*Başka bir manzume örnek alınarak aynı ölçü ve aynı uyakla yazılan şiir.*" anlamına gelen nazîre[511] denir.

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında Yadigâr, röportaj sırasında her sorduğu soruya *Mesnevî*'den hikâyelerle ve cevap veren Charles'a Mevlânâ da hikâye anlatmanın bir yöntem olup olmadığını sorar. Charles, anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin bir hikâye ile açıklanmasının Doğu'ya ait bir özellik olduğunu belirterek Mevlânâ'nın bu yöntemi başarılı bir şekilde icra ettiğini söyler:

"*Kısaca, 'bir kıssa, bin hisse' ifadesiyle formüle edebiliriz bunu. Diğer taraftan Mevlânâ'da -Dekart hayranlığını celbeden- diyalektik bir anlatım tarzı vardır. Bu yönüyle o, bir anlamda Sokrat'ın metoduna yaklaşır. Sokrat, bilindiği gibi doğrularını evvel emirde kendisi söylemez. Sorduğu sorularla muhatabını istediği sonuca yöneltir ve gerçeği bulmasına yardımcı olur. Filozofun, bu konuda ebe olan annesinden ilham aldığı söyleniyor. 'Ebe doğurmaz ama doğuma yardımcı olur.' Mevlânâ'da da biz bir anlamda hazır bir hakikate değil, kendi bulduğumuz bir hakikate ulaşır ve bu sebeple de onu daha çok benimseriz.*" (s. 47)

[511]TDK, *age.*, s. 1461.

Orhan Pamuk, *Kara Kitap* romanını yazarken doğunun anlatı geleneğinden faydalanır. Yazar, romanın on dördüncü bölümü olan "*Esrarlı Resimler*"e epigraf olarak Şeyh Galip'in "*Esrarını Mesnevî'den aldım*" dizesini koyar. Esere esin kaynağı olan *Hüsn ü Aşk*, mutasavvıf bir şair olan Şeyh Galip tarafından yazılmıştır. Şeyh Galip, eserinin "*Fahriyye-i şairane*" bölümünde *Hüsn ü Aşk*'ı yazarken Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinden faydalandığını şu sözlerle[512] dile getirir:

"*Esrarını Mesnevîden aldım / Çaldımsa da mîri malı çaldım / Fethetmeğe sen de himmet eyle / Ol gevheri bul da sirkat eyle / Çok görme bu hikmet-i beyanım / Tevfîka havale eyle canım*"

Şeyh Galip, eserin "*Hakikat-i hal ve hatime-i kitab*" bölümünde Mevlânâ'ya "*Cenab-ı Mevlevî*" diye hitap ederek ondan feyz aldığını, *Mesnevî*'den birçok ders çıkardığını şu dizeyle[513] dile getirir: "*Feyz erdi cenâb-ı Mevlevîden* / *Aldım nice ders Mesnevî'den*". Orhan Pamuk da tıpkı Şeyh Galip gibi romanını yazarken bazı eserlerden istifade eder. Postmodernizmin metinlerarasılık özelliğinin ona sunduğu imkânlarla tercihini Doğu Edebiyatı'nın geleneksel metinlerinden yana kullanır. Eserin temel dinamiğini *Hüsn ü Aşk* oluştururken, o aynı zamanda Mevlânâ'nın eseri *Mesnevî*'den, Ferîdüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ından ve *Binbir Gece Masalları*'ndan hem kurgu hem biçim yönüyle istifade eder.[514]

---

[512] "*Sırlarını Mesnevî'den aldım. Hırsızlık ettimse de beylik malı çaldım. Sen de artık anlamaya çalış, o cevheri bul da çal. Bu sözlerimin hikmetini sen de çok görme ve Allah'ın yardımına havale et, a canım!*" (Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 348.)

[513] Şeyh Galip, *age*., s. 363.

[514]Orhan Pamuk, *Kara Kitap* üzerine yapılan bir sohbetinde Doğu edebiyatının ve tasavvufun onu sadece edebiyata bakan yönü ile ilgilendirdiğini, bu konuya yaratmak istediği dünyayı oluştururken gelenekten faydalanma penceresinden baktığını ve *Kara Kitap*'ın gelenekten faydalanmaya iyi bir örnek teşkil ettiğini belirtir:

"*Doğu edebiyatı ya da bizim edebiyatımız, tasavvufi düşünce, beni yalnızca edebiyat olarak ilgilendirir, inandığım, ciddiye aldığım bir şey olarak değil. Öyle şeylere inanmam, gülerek okurum. Öte yandan edebiyatın içinde yaratmak istediğim dünyada yararlanabileceğim şeyler var. Yıllardır gelenekten yararlanma diye bir şey var.*" (Mete Çubukçu, "Orhan Pamuk'la söyleşi: Şapkadan Tavşan Çıkarıyorum", *Nokta Dergisi*, 1 Nisan 1990, Yıl:8, S. 113, s. 88.)

Yazar, romanın "*Üç Silahşörler*" adlı sekizinci bölümünde okuyucuya onun hayatında önemli bir yere sahip olan üç köşe yazarından bahseder. O, vefat eden "Üç Silahşör"den birinin cenazesine katılır ve onunla tanışma hikâyesini anlatır. Yazar onunla ilk tanıştığında otuz, köşe yazarı ise yetmiş yaşındadır. O, bir dost ziyareti sebebiyle Bakırköy'e gitmek için yola çıkar. Sirkeci'deki banliyö trenine bineceği sırada vefat eden köşe yazarını, diğer iki yazarla birlikte Baba Duma Meyhanesi'nin önünde masada otururlarken görür. Bir süre onları izleyen yazar, "*Üç Silahşör*"ün yanlarına gidip onlara kendini tanıtarak beğenilerini ifade eder. Sohbet sırasında köşe yazarları, ona, yazılarını ahlâk için mi yoksa eğlence için mi kaleme aldığını sorarlar.

Yazar, başka bir röportajında ise kitap okumaktan anladığı maksadın heyecanlanmak, zevklenmek ve yenilik duygusuna kapılmak olduğunu söyleyerek bir eserde olması gereken özellikleri sıralar:

"*Birinci erdem kitabın iyi olmasıdır. Derin, zengin, yoğun… Böyle bir metin yazarsanız okur hayalini kurduğunuz o 'çabayı' kendi isteğiyle, severek, zevkle gösterir. Bu da bir çabalama değil, bir mutluluk olur, o kadar.*" (s. 26) (Hami Çağdaş, " Orhan Pamuk 'Kara Kitap'ı anlatıyor", *Hürriyet Sanat Edebiyat Dergisi*, 1990/113, s. 26.)

Mustafa Kutlu , "Kara Kitap" adlı yazısında Orhan Pamuk'un romanında Doğudan ve Batıdan faydalandığı eserler, yazarlar ve konularla okuyucuya zengin bir kültür birikimi sunduğunu ve bunun temelinde de "şarkın mistik yüzü" olduğunu, *Kara Kitap*'ın Doğu geleneğinden istifade edilerek yazılan iyi bir roman olduğunu ifade eder. (Mustafa Kutlu, "Kara Kitap", *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, drl. Nüket Esen, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 20-24.)

Berna Moran "Üst kurmaca olarak 'Kara kitap' " adlı yazısında Doğu edebiyatının anlatı geleneğinde iki özelliğin ön plana çıktığını belirtir. Bunlardan ilki hikâyenin yolculuk üzerine oturtulan bir kurgudan oluşması iken ikincisi de anlatılanların öykülerden veya öykü içinde öyküden oluşmasıdır. Ona göre Orhan Pamuk, *Kara Kitap* romanında bu iki özelliği de kullanır. Galip'in onu terk eden eşi Kaya'yı ve ortadan kaybolan Celâl'i İstanbul'un her köşesinde araması, çerçeve öyküyü oluştururken bu çerçeve öykü içinde anlatılan hikâyeler de vardır. Romanda çerçeve öykünün içinde anlatılan hikâyeler arasında Bedri Ustanın Evlatları, Bektaşiliğin Hikâyesi, Üç Silahşörler, Karlı Gecenin Aşk Hikâyeleri, Cellat'ın Yazıları vardır. Berna Moran, Galip'in romandaki arayış macerasını, *Hüsn ü Aşk*'ta Aşk'ın çektiği sıkıntılara benzetir. Aşk'ın çektiği sıkıntılar, kemale ermek ve Allah'a ulaşmak içindir. Galip'in çektiği sıkıntılar ise yazabilmek, yazar olabilmek içindir. Berna Moran, *Kara Kitap* ile ilgili bu notlara dikkat çeker ve Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında yapmak istediği şeyin gelenekten faydalanmak olduğunu söyler: "*Kanımca Orhan Pamuk'un yapmak istediği şeylerden biri, Doğu edebiyatı bağlamında ve o gelenekten yararlanarak çağdaş bir roman yazmak.*" (Berna Moran, "Üst kurmaca olarak 'Kara Kitap' ", Kara Kitap Üzerine Yazılar, drl. Nüket Esen, s. 82-83.)

Nüket Esen, Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında yazarın Doğu'nun geleneksel metinlerinden Ferîdüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ına, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ına ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine göndermeler yaptığını ve bunun da metinlerarasılığa iyi bir örnek teşkil ettiğini belirtir. (Nüket Esen, *Modern Türk Edebiyatının Üzerine Okumalar*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, 2010, s. 184.) Yıldız Ecevit "Orhan Pamuk'un Romanlarında Ana Bileşenler" adlı makalesinde *Kara Kitap*'ta Doğu Edebiyatından metinlerle İslâm tasavvufunun biçim ve motif olarak işlenmesinin bir yenilik olduğunu ifade eder:" '*Kara Kitap' ve 'Yeni Hayat' romanlarının Türk edebiyatında bir 'yenilik' diye nitelendirebileceğimiz metinlerarası bir özelliği de, 'Doğu' edebiyatından kimi yazarların yapıtlarının ve 'İslam' tasavvufu öğelerinin gerek biçim gerekse motif düzlemine işlenmiş bulunmasıdır. Mevlânâ, Attar, Şeyh Galip'in yapıtları, alıntılar aracılığıyla yer alır.'Kara Kitap' ta ya da romanın kimi yerinde onların kurgusal özelliklerinden yararlanmıştır Pamuk.*" (Yıldız Ecevit, "Orhan Pamuk'un Romanlarında Ana Bileşenler", *Varlık Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 1996, Sayı:1063, s. 51.)

Yazar, eğlence için yazdığını ifade eder. "*Üç Silahşör*" yazarın verdiği cevaptan pek de hoşnut olmazlar. Ona genç ve daha mesleğinin başında olduğunu söyleyerek nasihat ederler. Elli yıllık yazı hayatları bulunan köşe yazarlarının her biri, yazar tarafından üç Osmanlı padişahının mahlâsı[515] ile adlandırılır. Cemalî mahlâslı yazar, "*Sırrın aşktır unutma. Aşktır anahtar kelime.*" (s. 95) derken Bahtî mahlâslı yazar ise intihalle[516] ilgili nasihatte bulunur:

"*İntihâlden de korkma; çünkü bizim kıt kanaat okumamızın ve yazmamızın bütün sırrı, bütün sırrımız tasavvufî aynamızda gizlidir. Mevlânâ'nın Ressamlar yarışması hikâyesini bilir misin? O da hikâyeyi başkalarından almıştır, ama kendisi...*" (s. 95)

Yazar, bu nasihate karşılık olarak "*Bilirim efendim.*" (s. 95) diye cevap verir. Yazar, Bahtî mahlaslı köşe yazarının bahsettiği Mevlânâ'nın hikâyesinden bir uyarlama yaparak romanın on dördüncü bölümü olan "*Esrarlı Kelimeler*"de yeni bir hikâye anlatır. Mevlânâ'nın hikâyesinden esinlenerek yazılan hikâye şöyledir:

1952 yılında İstanbul'un Beyoğlu semtinde Balkanlar ve Ortadoğu'nun en büyük batakhanesi açılır. Bu tarihî hadise aynı zamanda altı aydır süren bir resim yarışmasının sonuçlanmasına sahne olur. "*Zamanın ünlü haydutu*", işletmesinin girişinde misafirlerine İstanbul'un güzelliklerini gösterebilmek için altı ay süren bir resim yarışması düzenler. Yarışmaya katılanlar arasında birbirinden daha iyi olduklarını iddia eden iki hırslı yarışmacı ön plâna çıkar. Haydut, bu durumu bir

---

[515]Orhan Pamuk, eserinde, "Üç silahşör" olarak adlandırdığı yazarlara Bahtî, Adlî ve Cemalî mahlâslarını verir. *Sultan Şairler* adlı eserde Bahtî mahlâsını I. Ahmed'in (s. 50), Adlî mahlâsını hem II. Bâyezid (s. 44) hem de II. Mahmud'un (s. 238) kullandığı belirtilir. Eserde Cemalî mahlâsını kullanan padişaha dair ise, herhangi bir bilgi yoktur. (Mustafa İsen-Ali Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.)

[516]İntihal, *Kâmûs-ı Türkî*'de "*Diğerinin şiirini veya bir sözünü benimseme.*" (Şemseddin Sami, *age*., s. 171), *Lûgat-i Nâci*'de "*Başkasının şeyi hakkında benimdir diye iddia etmek, benimsemek*."(Muallim Naci, *age*., s. 121-122), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'te "*Birinin yazısını veya şiirini kendinin gibi gösterme.*"(Ferit Devellioğlu, *age*., 443), *Türkçe Sözlük*'te ise "*Aşırma*." anlamlarına gelir. Aşırmanın anlamı ise eserde "*Başkalarının yazılarından bölümler, dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik bir biçimde anlatma, intihal.*" şeklinde yer alır. (TDK, *age*., s. 438.)

fırsat bilerek ortaya yüklü bir para koyar ve iki ressam arasında "*En güzel İstanbul Resim Yarışması*"nı düzenler. Onlara resim yapmaları için sarayın girişindeki iki duvarı tahsis eder. Birbirlerine şüphe ile bakan ressamlar, resim yapacakları iki duvar arasına kalın bir perde çekerler. Altı ay sonra seçkin bir kalabalık önünde patron perdeyi çeker ve duvarda mükemmel bir İstanbul resmi ortaya çıkar. Diğer duvarda ise karşı duvardaki resmi daha cazip ve güzel gösteren bir ayna görürler. Ödül de aynayı koyan ressama verilir.

Mesnevî'de yer alan hikâye ise şöyledir: Çinliler ve Rumlar, resim sanatında yetenekli olup birbirlerinden daha iyi olduklarını iddia ederler. Dönemin padişahı da hangisinin daha usta olduğunu öğrenebilmek için onları bir sınava tâbi tutmanın lüzumuna işaret eder. Çin ve Rum ressamlar, resim konusundaki maharetlerini gösterebilmeleri için araya perde çekilen karşılıklı iki odaya alınırlar. Çinli ressamlar, padişahtan, yüz renkten oluşan boya isterken, Rum ressamlar ise boyaya ve renge ihtiyaç olmadığını, elindekilerin pası gidermek için yeterli olduğunu söyleyerek odayı cilalamaya başlarlar. Nihayet resimler biter. Padişah, Çinli ressamların o çok övündükleri resimlerine bakmaya gelir. Resmin güzelliği karşısında aklı başından gider. Rum ressamların yaptıkları resme bakmak için perdeyi kaldırdığında ise karşı odadaki resmin cilalanmış bir şekilde aynada aksini görür. Buradaki güzelliğin daha fazla olduğunu müşahede eder. Mevlânâ, hikayenin sonunda Rum ressamların gönül ehli insanları temsil ettiğini, gönül ehli insanların da kalplerini hırstan, kinden, her türlü kötülükten arındırmak suretiyle gönüllerini cilaladıklarını ve böylece kalplerinin bir ayna hükmünde olup Hakk'ın lütfuna ve onun her türlü tecellisine açık hale geldiğini ifade eder. Gönlünü her türlü kötülükten sakınanlarının da "surete" değil, "sîrete" yani öze, özdeki manaya baktıklarını dile getirir.[517]

Romanın başkahramanı Galip, bir gün onu terk eden eşi Rüya'yı ve onunla aynı anda ortadan kaybolan amcasının oğlu ünlü köşe yazarı Celâl'i bulabilmek için Celâl'in köşe yazılarında bazı ipuçları bulabileceğini ifade eder. Galip, Celâl'in

[517] Süleyman Nahifî, *age*., s. 141-142.

gazete yazısı, kitap, dergi ve fotoğraflardan oluşan belgelerini karıştırırken pul ve afişlerdeki Mevlânâ resimlerinin karikatürlerini inceler. Üzerinde Mevlânâ Celâl yazılı bir sanduka resmi dikkatini çeker. Celâl'in yayınlanmamış bir köşe yazısını okur. Bu yazı, "*Mevlânâ'nın en büyük eseri denen Mesnevî baştan sona bir çalıntıdır!*" (s. 263) cümlesi ile başlar. Celâl, bu yazısında *Mesnevî*'deki hikâyelerin *Kelile ve Dimne*', *Mantıku't-Tayr, Leyla ve Mecnun, Menâkıb-ı Evliya, Binbir Gece Masalları* ve *Kısas-ı Enbiyâ*'dan alındığını belirtir. Yazının sonunda Mevlânâ'nın başka yerlerden "*hikâye yürütmek*" üzerine düşüncelerini yazar. Galip, bu düşünceleri okurken sanki Mevlânâ'nın düşünceleri değil de kendini onun yerine koyan Celâl'in düşünceleri gibi okur.

Celâl'e göre bazı insanlar, uzun süre kendi gibi olmalarına tahammül edemeyip farklı bir kimliğe büründüklerinde huzur bulurlar. Mevlânâ da tıpkı bu insanlar gibi huzur bulmak için bir hikâyeye başladıktan sonra başka birinin hikâyesine geçer. Ona göre bu hikâye anlatma yöntemi, farklı biri olmak maksadıyla can atan mutsuz insanların kendi ruh ve manalarından kurtulabilmesi için bulunan bir "*hile*"dir. O, buradan hareketle de *Mesnevî*'nin tıpkı *Binbir Gece Masalları*'nda olduğu gibi bir hikâye bitmeden diğerine başlanılan *"tuhaf ve düzensiz bir kompozisyon*" olduğunu belirtir.

Galip, *Mesnevî*'nin ciltlerini karıştırırken müstehcen hikâyelerin yazılı olduğu bölümlerin yanlarında çiziklere, bazı sayfalarda da "*öfkeli bir yeşil kalemle*" yapılan soru işaretlerine, ünlemlere ve karalama şeklinde düzeltmelere rastlar. O, süratle okuduğu *Mesnevî* hikâyelerini Celâl'in köşe yazılarında kullandığını, dönemin İstanbul'una uyarladığını fark eder. Galip, Celâl'in uyarlamalarından hareketle onun nazire sanatı konusunda "*tek gerçek hüner*" dediği ve bunu üzerine saatlerce konuştuğu günleri hatırlar. Celâl, yazılarında birçok köşe yazısını başkalarının yardımı ile yazdığını, önemli olanın da yeni bir şeyler yaratmak değil, daha önceden bilinen şeyler üzerine yeni şeyler söyleyebilmek olduğunu belirtir.

Gönül Bahçesinde Mevlana romanında yazar, Mevlânâ'nın, "*Hikmet müminin kaybettiği bir şeydir, onu nerede bulursa alması gerekir.*" (s. 102) hadisinden hareketle müminlere hakikatleri anlatmak maksadıyla uygun bulduğu yerlerden hikâyeler aldığını ifade eder. Çoğu hikâyenin de Bahaeddin Veled, Seyyid Burhâneddin ve Şems'ten alındığını belirtir. Her biri bir hakikat, hikmet ve mana gözetilerek anlatılan hikâyeler arasında müstehcen olanları da vardır. Yazar, Mevlânâ'nın bu konu ile ilgili şunları söylediğini anlatır:

"*Benim beytim beyt değildir, iklimdir. Benim hezelim (şaka ve latifeli sözlerim) hezel değil ibret için, bir şeyler öğrenmek için söylenmiştir*." (s. 103)

Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi ile birlikte *Mesnevî*'yi yazım çalışmalarını bitirir. Hüsameddin Çelebi, ona, fesat ehlinin *Mesnevî*'deki hikâyelerin alıntı olduğunu söylediklerini ifade eder: "*Aynı fesat ehli, Mesnevî'deki pek çok hikâyenin 'Kelile ve Dimne'den ve Attar'ın Mantıku't-Tayr'ından alıntılandığını da söylerler hocam…*" (s. 239) der. Mevlânâ bu söylenenlere aldırmayan bir tavır takınarak açıklama yapar:

"*Mevlânâ omuzlarını silkti yalnızca, 'Hekim hastanın başına vardığında, hasta ilaç içmekten bıkmış, şerbet içmek istiyorsa, hekim ilacı şerbete karıştırarak verir. Hüsameddin. Benim şiir söylemem buna benzer. Ayrıca uyguladığımız yazım üslûplarından birine de 'nazire sanatı' derler ki cahillerin bundan haberi yoktur.. Bazen yeni bir şey söylemekten ziyade, söylenmiş harikaları yeni bir biçimde söylemek daha kıymetlidir. O zaman, derununda eskiden beslenen yepyeni bir sese kavuşabilir insan. Zira yeni, eskinin yanı başından doğar. Bir soluktur yeni, ama önce herkesin soluduğu havayı doldurmak lazımdır ciğerlere ki senin içinden gelen havanın dilinde doğuracağı hikmetin kıymeti daha zengin olabilsin. Bazen de ne söylediğin değil, nasıl söylediğin önemli olur Çelebi. Ama bunları kime anlatabilirsin ki kardeşim; boşuna üzme kendini. Bırak ne derlerse desinler… Bunca*

yıldır neler demediler sanki? Ne türden iftiralara muhatap kılındığımızı iyi bilirsin." (s. 239)

Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'nin " '*Tamamen 'yeni' diye bir şey yok mudur Efendim?*' " sorusuna şöyle cevap verir:

"*Bütünüyle yeni olsaydı, divanımızın adı 'Şems'i Tebrizî' değil, 'Divan-ı Celâleddin-i Rûmî' olurdu ki, bu da kendine bir üstünlük addetmekten öteye aşktan nasipsizliği gösterirdi.*" (s. 240)

2.3.9.2. *Dîvân-ı Kebîr*

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Hz. Mevlânâ'nın şiirlerinden teşekkül eden *Dîvân-ı Kebîr,* kelime olarak "Büyük Divan" anlamına gelir. *Dîvân-ı Kebîr*, kaside, gazel, tercî, mülemmâ ve rubailerden oluşur. Mevlânâ, şiirlerinde sadece kendi adını değil, Şems-i Tebrizi'nin adını da zikreder. Bu sebeple *Dîvân-ı Kebîr*'e *Külliyat-ı Şems* veya *Divan-ı Şems* de denir. Eserde yer alan yaklaşık yüz civarında gazelde ise Salâhaddin-i Zerkûbî ve Hüsameddin Çelebi'nın adını kullanır. Nadiren de olsa "hâmûş", "hâmûşkon" mahlâslarını kullanır. Okay Tiryakioğlu'nun *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında Mevlânâ, "Âşıklar Divanı" ya da "Divan-ı Şemsi Tebrizî" adını vereceği şiirlerini yeniden tanzim eder.

2.3.9.3. *Fîhi Mâ Fîh*

Gönül Bahçesinde Mevlana ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında eserin Hz. Mevlânâ'nın çeşitli konular üzerine yaptığı gönül sohbetlerden oluştuğu ve Sultan Veled veya müritler tarafından yazıya geçirilerek bir defterde toplandığı anlatılır. *Od / Bizim Yunus* romanında Yunus, Konya'ya gittiğinde Mevlânâ'nın ikindi vaazını vermek için İplikçi Camii'ne geldiğini öğrenir. Orada vaazı dinleyen Yunus'a göre Mevlânâ'nın insanları hayretler içerisinde bırakan "*coşkulu bir üslûbu, veciz bir dili*" vardır. İnsanlar onu dinlerken mest

olurlar. Mevlânâ, vaazında *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinden anlatır. Yazarın *Fîhi Mâ Fîh*'ten yaptığı alıntı şöyledir:

"*Aziz dost, kulak tut sözüme! Dinle beni!... Aklın tutsağıdır duygu, akıl da ruhun.. Duru bir ırmağı arındırır ruh, tertemiz ırmağı.. Maddî düşünceler ve nefse ilişkin arzular da ırmağın üzerini kaplamış bir avuç çer çöp.. Eğer bir yana itiverirse aklın eli o çerçöpü, ırmak kendini gösterir, berrak ve duru… Dünya arzuları kaplarsa suyun yüzünü eğer.. Eğer hayvani arzular baskın olursa tende… Nefis gülmeye başlar o vakit, ve akıl aklamaya… Aklı hakim ve duyguları mahkûm olan kişidir uyanık iken de rüya gören ve kendisine göklerin kapıları açılan.*" (s. 164)

2.3.9.4. *Mecâlis-i Seb'a*

Gönül Bahçesinde Mevlana ile *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında kelime olarak "*Yedi Meclis*" anlamına gelen *Mecâlis-i Seb'a*, Mevlânâ'nın yedi vaazından oluşur. Mevlânâ'nın camilerde, medreselerde, meclislerde yaptığı bu sohbetlerin Alâeddin Çelebi, yakın dostları ile birlikte *Mecâlis-i Seb'a* başlığı altında toplandığı ise *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*'de ifade edilir.

2.3.9.5. *Mektûbât*

Gönül Bahçesinde Mevlana ve Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür romanlarında *Mektûbât* adlı eserin Mevlânâ'nın çeşitli vesilelerle çocuklarına, dostlarına, akrabalarına, talebelerine özellikle de devlet büyüklerine yazdığı mektuplardan oluştuğu belirtilir. Ayrıca *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında mektupların Sultan Veled tarafından *Mektûbât* adıyla derlendiği ifade edilir.

. 2.3.10. Mevlânâ ve Yunus Emre

İncelediğimiz eserlerde Mevlânâ, insan-ı kâmil olmak için manevî yolculuğa çıkan derviş Yunus Emre'nin uğradığı duraklardan biri ve sohbetlerinden istifade ettiği büyük bir âlim olarak karşımıza çıkar. Yunus Emre, Mevlânâ'nın ilim ve irfanından nasibini alır, onunla şiirler okuyup sohbetler eder.

2.3.10.1. Mevlânâ ve Yunus Emre Karşılaşması

Mevlânâ ve Yunus Emre'nin karşılaşması *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Od / Bizim Yunus* romanlarında anlatılmaktadır. Yunus emre, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında mürşidi Tapduk Emre'nin manevî işareti ile diyar diyar gezerken uğradığı Konya'da hünkârı Hacı Bektâş-ı Velî'nin selâmını ulaştırmak için Mevlânâ'yı görmeye giderken, *Od / Bizim Yunus* romanında oğlu İsmail'i bulmak için gittiği Konya'da Mevlânâ'nın camideki vaazını dinlemeye gider.

Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanında Mevlânâ, dergâhta dervişleri ile birlikte sohbet hâlinde iken onu görmek isteyen genç biri gelir. "*Orta boylu, cübbesiz, külahsız ve sakalsız, çok sade giyimli*" olan genç, Mevlânâ'ya, adının Yunus Emre olduğunu ve Hünkârı Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri'nden selâm getirdiğini söyler: *"-Efendim ismim Yunus Emre'dir. Hünkârım Hacı Bektaş-i Veli Hazretlerinin selâm ve hatırın getirdim.*" (s. 215) Mevlânâ, Yunus Emre'yi *"-Hoş geldin derviş Yunus, hoşnutluklar getirdin. Ayakta kalma, şöyle otur. Aç mısın, susuz musun hele bir söyle bakalım.*" diyerek karşılar. (s. 215) Yunus Emre, maddî anlamda tok olduğunu, manevî açlığını doyurmak için birçok yer gezdiğini, herhangi bir yerinin, yurdunun olmadığını, Tapduk Baba'nın "*Hıristiyan'ı bol bir memleket yurdun olacak.*" sözünü bir işaret bilerek diyar diyar gezdiğini belirtir. Mevlânâ, bu durumda Konya'nın da ona bir yurt olamayacağını dile getirir. Yunus Emre, ona, pîri Hacı Bektâş-ı Velî'nin gönderdiği el yazması *Kur'ân-ı Kerîm*'i verir ve yine onun isteği üzerine Mevlânâ'ya sarılır. Mevlânâ ve Yunus Emre şiirler okurlar, tasavvuf üzerine sohbet ederler. Yunus Emre, Mevlânâ'ya, *Mesnevî*'de yer alan "*On sekiz bin*

âlem içinde, 'Onlar O'nu sever, ahdine sahip olan kâseyi insanlar dışında kimseler yudumlamaya yanaşmadı." (s. 216) sözünün onu etkilediğini söyleyerek kâse kelimesi ile ne anlatmak istediğini sorar. Mevlânâ ona şöyle izah eder:

"*Kâseden maksat 'emanet'tir, Hz. Âdem'i büyük kılan şey, emanetin yükünü taşımasındandır. Emanet Allah sevgisidir. Aşkın esrarını yalnız Âdem biliyordu, çünkü onun yaratılışının ardında yatan sebep aşktı. Âdem, ayrılık acısının da ne olduğunu biliyordu bu yüzden yasak meyveyi yedi. Aşka güç kazandırmak ayrılık ile uslanmakla olur.*" (s. 216)

Yunus Emre, Mevlânâ'ya dünyadaki en büyük sırrı da sorar. Mevlânâ dünyadaki en büyük sırrın insan olduğunu söyleyerek açıklamalarda bulunur:

"*-Bu dünyadaki en büyük sır insandır Yunus Emre'm. İnsanın vara oluş sırrını aşikâr etmek için aşk ateşine ihtiyaç vardır. İnsan tabiatının güzelliklerini ortaya çıkarmak için derin muhabbet ve yoğun özlem gereklidir, yani hayatın sırrını açıklamak için aşk gereklidir. Arayışımızın sıcaklığında hakikat bulabiliriz ki, bütünlüğünde gizli hazine odur. Allah'ı dilemek tevhidi dilemektir. Kendi içinde Allah'ı bulmak, tevhide varmak demektir. Tevhid insan hayatında varılabilecek en yüksek makamdır.*

-O hâlde Tevhid, sevgili yaratıcımıza yakınlık demektir. İnsanların arasındaki tek gerçek fark, kimisinin hakikate diğerlerinden daha yakın veya uzak olmasıdır. İnsanların büyük bir kısmı tamamen bedensel bir hayat yaşarken, çok büyük bir bölümü de kalplerinin içindeki özü keşfetmiş olarak yaşarlar." (s. 217)

Yunus Emre, Mevlânâ ile sohbetlerinden sonra izin isteyerek Karaman'a gideceğini belirtir. Mevlânâ, Karaman'ı duyunca orada güzel hâtıralarının olduğunu, yedi yıl orada kaldığı hâlde halkın onu incitmediğini, halka sevgi ve muhabbetlerini iletmesini söyler. Ayrıca da anne ve ağabeyinin Karaman'da bulunan kabirlerini ziyaret ederek dua etmesini ister. Yunus Emre, Mevlânâ'nın dileklerini

memnuniyetle kabul eder. Mevlânâ, ayrıca *Mesnevî*'nin bir nüshasını ve yeşil hırkasını Yunus Emre'ye hediye eder.

İskender Pala'nın *Od - Bizim Yunus* adlı romanında mutasavvıf şair Yunus Emre'nin insan-ı kâmil olma yolunda rençberlikten, dervişliğe, dervişlikten irşat mertebesine yani şeyhliğe sabır ve azimle yükselişinin hayat hikâyesi anlatılır. Yunus Emre'nin tekâmül süreci, onun manevî gelişimine paralel olarak rençber, derviş ve ışık adlarını taşıyan üç ayrı bölümde anlatılır. Eserde, Mevlânâ-Yunus karşılaşmasına sahne olan bölüm, Yunus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'nin irşadıyla dervişliğe yükseldiği, "Derviş" bölümünde "Mevlânâ Hüdavendigâr" adıyla özel bir başlık altında anlatılmıştır.

Rençber Yunus, hayatı mücadele azmi içinde geçen biri olarak sûfîliğe, sûfîlerin hayat tarzına pek de hoş bakmaz. Çünkü sûfîlerin hayat karşısında aldıkları tavrı pasif bulurken, bunca dünya nimeti varken insanın bunlardan mahrum kalarak nefsi ile mücadele etmesinin anlamlı olmadığını düşünür. Ona göre bir mürşide tâbi olmak, ona itaat ederek hayatını sürdürmek bir çeşit "*ruhbanlık ve miskinlik*" gibidir. Özgürlüğüne düşkün olan Yunus, içindeki kuvvetli azmi ile, Moğolların saldırıları sonucu yakılıp yıkılan Ucasar köyünden Sarıcaköy'e gelir ve orada Ucasar'dan gelen köylülerle birlikte yeni bir hayat kurar. Aslanlı Hünkârı Hacı Bektâş-ı Velî'nin himmetiyle nasibinin Tapduk Emre'nin elinde olduğunu öğrenen Yunus, nasibini almak üzere Tapduk Sultan'ın dergâhına gider. Tapduk Emre'nin huzuruna çıkar ve onun "*Ne kadar geciktin Yunus? Hey Aslanlı Yadigârı!*" (s. 132) hitabına mazhar olur. Yunus, Tapduk Sultan'a, Aslanlı Hünkârı Hacı Bektâş-ı Velî'nin selâmını getirir. Selâmı alan Tapduk Emre, Yunus'a "*Aslanlı yadigârı ! Sen ne kadar da dünya kokuyorsun ?!*" (s. 132) der ve ona hemen hizmete başlamasını, nasibini almasını buyurur. Mürşidine teslim olup rızada bulunduktan sonra tarikata girişin bir nevi sözleşmesi olan âdab ve erkânına tâbi tutulur:

"*Gayrı haram yeme! / Yemem! / Yalan deme! / Demem! .../ Zina etme, kin gütme! / Peki… / Elinle koymadığını alma, gözünle görmediğini söyleme! / Olur! .. /*

Işık ister misin, nur ister misin? / İsterim! ... / O hâlde döktüğün varsa doldur, ağlattığın varsa güldür! / Yıktığın varsa yap, gayrı hidayet versin çalap. Artık eyvallah de ! ..." (s. 135)

Gönlü sevinçle dolan Yunus, her söyleneni tekrar ederek kabul eder. Özü itibariyle bir yemin niteliği taşıyan "ahitname"de anlatılanların kendine yabancı olmadığını, zaten o hal üzere yaşayan birisi olduğunu düşünür. Dergâhta her gün yeni şeyler öğrenen Yunus'un günleri aşk, şevk ve vecd içinde geçer. Tapduk Sultan, onu, evrad ü ezkâr, ibadet, riyâzetle manevî bir eğitime tâbi tutarak dergâha odun taşımakla görevlendirir. Yunus'un dergâha büyük bir sabır ve titizlikle getirdiği odunlar, onun ham ruhunun pişmesine vesile olur. O, kuşluk vaktine kadar dinlenir, daha sonra odun toplamak için ormana, dağa gider. Akşama doğru döner ve yemeğini yedikten sonra zikre katılır. Yatsı vaktine kadar okuma-yazma, sonra da *Kur'ân-ı Kerîm* ve hâdis dersleri öğrenir. Dergâhtaki beşinci aydan sonra "bilmem" zikrine devam etmesi söylenir. Tapduk Sultan, dervişliğin teslimiyet gerektirdiğini, teslimiyetin de ancak zihninde ne varsa her şeyi terk etmekle olabileceğini anlatır.

Yunus, "Od-un" kelimesindeki "od"un, gönüllerdeki aşkı tutuşturan anlamından hareketle aşka talip olarak her gün bıkmadan usanmadan tam bir ihlâsla dergâha odun taşır. İnsanlar onun zâhirde odun toplamaya gittiğini zannetseler de o, gönlündeki ateşi tutuşturan od için ormana gittiğini belirtir. Dervişler, dergâhtaki mesleklerden en alt seviyede olanının odunculuk olduğunu düşünseler de Yunus'un odunculuktan yana tek şikâyeti, şeyhi Tapduk Emre'yi daha az görmektir. Yunus, böylece dergâhtaki üçüncü yılını doldurur.

Günlerden bir gün odun toplamak için gittiği ormandan geç döner. Dergâha geç dönmenin endişesi içinde sırtındaki odunları indirirken Tapduk Emre onu "Aslanlı *Yadigârı! Sen ne güzel odun getirirsin !?*" (s. 144) hitabıyla karşılar. Yunus da "*Erenler meydanına eğri yakışmaz efendim.*" diyerek mukabele eder. Tapduk Emre, gözleri âmâ olmasına rağmen, Yunus'un eğri odun getirmediğini kalp gözüyle görmüştür. Her zamanki müşfik, sevecen tavrı ile Yunus'un gönlünü alır, sırtını

sıvazlar. Şeyhinin eli, onun bütün ağrılarını dindirir. Dergâhta kalp ve ruh olarak huzur ve sükûn içinde bir hayat süren Yunus, dervişliğin her mertebesini öğrenir. Her derdin devasının Allah'ta olduğunu, kalp ve ruhun, ancak Allah'ı anmakla huzur bulacağını, her şeye hoşgörü ile bakmanın önemini, insanı sevmeyi burada öğrenir.

Tapduk Emre'nin dergâhına bir gün Larende'den bir derviş gelir. Derviş, Yunus'a, Moğol beylerinden biri tarafından Karamoğlu Mehmet Bey'e Sarıcaköy'den bir çocuğun köle olarak satıldığını anlatır. Yunus, dervişin tarif ettiği çocuğun oğlu İsmail olabileceğini düşünerek onu bulmak ümidiyle Larende'ye gitmek için yola çıkar. Çelebilerle çıktığı yolculukta Konya'ya uğrar. Konya'ya geldiklerinde günlerden Cuma olduğu için insanların akın akın Mevlânâ'nın ikindi vaazını vereceği İplikçi Camii'ne gittiklerini görürler. Yunus ve Faruk Çelebi de Mevlânâ'nın vaazını dinlemek üzere camiye gelirler. Mevlânâ'nın o günkü vaazı hep aşk üzerinedir. Aşkın hallerini anlatırken şiirlerini de şevk ile okur. Acıları tatlandıran sevgiden bahseder:

"*Tortulu sular arı duru olur sevgiyle; bulanıklar berraklaşır ve şifa bulur sevgiden tüm dertler. Ölüleri diriltir sevgi; sultanları kul eder… 'Bilmek'tir sevgi… Noksan bilgi ise ayrımı olmayan hezeyandır; şimşeği güneş sanır!.. Şimşekçe şimşek, kendi ışığının geçiciliğine gönül bağlayana güler geçer oysa!..*" (s. 163)

Mevlânâ; aşkı, nefis mücadelesini anlatırken onu dinleyen Derviş Yunus ile göz göze gelir. Mevlânâ'nın bakışının[518] kudreti Yunus'un gözlerinden akarak kalbine ulaşır:

[518]Bazı yazarlar, Yunus Emre'nin dîvânına bakarak ve "*Mevlânâ Hudavendigâr bize nazar kılalı / Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdur*" (Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 89.) ile "*Mevlânâ sohbetinde sâzıla işret oldı / Ârif ma'nîye taldı çün biledür ferişde*" (Mustafa Tatçı, *age*., s. 321.) beyitlerine dayanarak onun Mevlânâ ile görüştüğünü, bakışının tesirinde kaldığını ve bir mecliste bulunduğunu ifade ederler: (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş …*, s. 150; Nihad Sami Banarlı, *age*., s. 329; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1971, s. 24; Mehmet Önder, "Mevlânâ'nın Yunus' Etkisi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 249; Sezai Karakoç, *Yunus Emre*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2015, s. 14.) Mevlânâ'nın hayatını anlatan kaynak eserlerde ise, Mevlânâ ve Yunus

"*Safların arasından gözleri benim gözlerime çakıldı, bekledi, bekledi, bekledi… İçimde bir kasırga esmeye başladı. Sonra yavaş yavaş rüzgârın şiddeti azaldı ve esintisinin lezzetini hissettim. Bir tatlı huzur içindeydim. Ruhuma aşkı, mahviyeti, güzelliği nakşeden bir melteme döndü esinti.*" (s. 165)

Mevlânâ, vaazını bitirdikten sonra Yunus'un yanına gelerek "*Hele derviş, senden Tapduk Kokusu alırım!..* " (s. 166) der. Namazı da Faruk Çelebi ile Yunus arasında kılar. Musafaha ile Yunus'un elini sıkan Mevlânâ, Yunus'a "*Dün Karamanoğlu benden iki mürşit istedi. Keşke iki mürit isteseydi; ikimiz el ele tutuşur, gider varırdık.*" (s. 166) der. Yunus, Mevlânâ'nın kendisiyle aynı seviyede olduğunu anlatan bu sözleri karşısında onun nezaket sahibi biri olduğunu düşünür. Oysa ona göre Mevlânâ, "*bütün Anadolu'yu ışığı ile aydınlatan bir şeyh"* (s. 166) kendisi de *"cılız bir kandil*"dir. (s. 166) O, bir "güneş" olan zatını "cılız bir kandil" ile bir tutmaktan çekinmeyen, tevazu sahibi büyük bir âlimdir. Mevlânâ, şiirle ilgisi olan, fakat o güne kadar şiir söylemek hevesinde olmayan Yunus'tan şiir söylemesini ister. Kendisi de ayak vermek suretiyle ona eşlik eder:

" '*Severim Allah'ı candan içerü' / Yüreğimin sesi kubbeyi çınlatacakmış gibi geldi. Kafiye düşürdüm: / 'Yollar vardır erkândan içerü' / 'Şeriat, tarikat yoldur gidene' / Yüzüme bakıyor ve kafiye düşürmemi işaret ediyordu. Söyledim: / 'Hakikat, marifet ondan içerü' / Herkes durmuş, susmuş, bir oyuna dönüşen manzum sözleri dinliyordu. O söylüyor, ben kafiye uyduruyordum: / 'Dinin terk edenin küfürdür işi' / Ol ne küfürdür imandan içerü / 'Beni bende demen, bende değilim' / 'Bir ben vardır bende benden içerü' / Süleyman var Süleyman'dan içerü*' " (s. 167)

Yunus ile birlikte sohbet ederek Alâeddin'deki sultan türbelerine yürüyen Mevlânâ, ona muradının ne olduğunu sorar. Yunus, geçmişte Tapduk Sultan'dan

---

Emre görüşmesine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bu eserler, Sultan Veled'in *İbtidâ-nâme*'si, Ferîdun Bin Sipehsâlâr'ın *Sipehsâlâr Risalesi*, Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri*, Bedîüzzaman Fürûzanfer'in *Mevlânâ Celâleddin* adlı biyografisi ve *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" maddesidir.

dinleyip hatırladığı "*O'nun muradı benim muradımdır.*" sözüyle cevap verir. Yunus'un verdiği cevabı beğenen Mevlânâ, onun doğru yolda olduğunu ifade eder:

"*Hep böyle olsun kardeşim Yunus. Murat, sevgilidir çünkü. O'nun yolunda her mürit aynı zamanda murattır. Çünkü iradesini elini vermiştir.*" (s. 168)

Yunus, Mevlânâ'ya *Mesnevî*'nin takdir ettiği bir eser olduğunu söyler. Mevlânâ, eseri kimse bilmemesine rağmen onun eserden haberdar olmasına şaşırır. Yunus, Tapduk Sultan'ın dergâhında *Mesnevî*'nin ilk üç cildinin bulunduğunu, sık sık *Mesnevî*'den hikâyeler okuduğunu, eserdeki irfan deryasına daldığını belirtir. Mevlânâ, iki cildin daha bittiğini, son cildinin de bitmek üzere olduğunu ifade eder. Yunus'a, *Mesnevî* hakkında ne düşündüğünü sorar. Yunus, Tapduk Emre'den *Mesnevî*'nin bölümlerini dinlediği zamanlarda Allah'ın varlığını ve birliğini, ilâhî aşkı anlatan hikâyelere doyamadığını hatırlar, fakat şimdi ona ne cevap vereceğini bilemez. Yıllar sonra pişman olacağı mısraları söylemekten kendini alamaz. "*Uzun demişsiniz efendim! Ben olsam, 'Et ü kemik büründüm / Yunus diye göründüm ' derim, olur biterdi!*" (s. 170) Bu dizelerde[519] Vahdet- i vücûd felsefesinin en sade,

[519]Yahya Kemal, *Edebiyata Dair* adlı eserinde Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'da Doğu medeniyetinin çok geri bir durumda olmasına rağmen manevî zevk ve duyuşun son noktaya vardığını, tasavvufun en yüksek derecesinin yaşandığını belirtir. Yunus Emre'nin *Mesnevî*'nin uzun yazıldığını düşünerek, "*Ete kemiğe büründüm, / Dünyaya öyle göründüm.*" mısrasını söylemesi ile ilgili olarak bu rivayetin her ne kadar "mübhem", belgelenmemiş olsa da anlayış ve zevk bakımından Yunus'a ait olduğunu söyler. (Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2014, s. 294) Ahmet Hamdi Tanpınar, bu beytin Yunus'a ait olup olmadığının tam olarak bilinmese de Bektaşî geleneğine uygun, güzel bir beyit olduğunu ifade eder. (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş …,* s.129-155.)

Mehmet Kaplan'a göre Yunus bu mısralarda, insanın madde ile mücadelesini, insanı birliğe götüren vahdet-i vücûd felsefesini çok sarih ve veciz bir dille anlatır. İnsan, maddî unsur vücut ile manevî unsur ruhun terkibinden meydana gelir. Madde ve ruh devamlı çatışma hâlindedir. Ruh maddeyi terk etmek istedikçe madde ruhun peşini bırakmaz. İnsanın ruhu, ancak maddeye hakim olduğunda huzura ve rahata kavuşur. (Mehmet Kaplan, "Et ve Kemik", *Yunus bir haber verir…,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 81-83.)

Mehmet Önder, bu rivayetin "*Mevlânâ'yı Yunus'un yanında küçülten bir uydurmaca*" olduğunu belirtir ve bunu Yunus'un yaşadığı çağda Said Emre adlı bir şairin şiirinin Yunus'un şiirleri ile karıştırıldığını onun şiirinden örnek vererek açıklar. Bu şiir şöyledir: "*Et ü deri büründüm / Geldim size göründüm / Adem adın urundum / İşte hasıla geldim*" (s. 253) Bu şiirin Yunus Emre'ye mal edildiğini ve Mevlânâ'ya bir cevap niteliğinde sunulduğu yanlışlığını düzeltmek istediğini belirtir. (Mehmet Önder, agm., , *age.,* s. 249-255.)

Mevlânâ konusunda ilmî çalışmaları bulunan Feridun Nafiz Uzluk, Yunus'un, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin uzun yazıldığını düşünürek bir eleştiride bulunmasını "münasebetsizlik" sayar ve Yunus'un böyle bir kabalık yapacağına ihtimal vermediğini belirtir. Ona göre insan, sadece etten ve

somut bir şekilde anlatımı vardır. Vücud-ı mutlak olan Allah'ın yarattığı her şey, bir vehim ve hayalden ibarettir. Ayın suda aksi gibi insan da Allah'ın bir gölgesidir. Mevlânâ da *Mesnevî*'de baştan sona Allah'ın varlığını ve birliğini anlatır. Mevlânâ, Yunus'a cevaben "*Hımm!... Arifler için uzun olan, halk için kısa sayılır. Derviş Yunus. Belki sen daha kısa söylersin, olmaz mı?*" (s. 170) der. O, bu sözlerle Yunus'un gönül ehli bir arif olduğu için onun hakikatin sırlarını anlamada ve söylemede halktan farklı bir konumda olduğunu belirtir. Yunus, söylediği mısralardan çok utanır. Mevlânâ'ya karşı bir kabalık yaptığını düşünür. *Mesnevî* üzerine söz söyleme cesareti gösterdiği için pişmanlık duyup ağlamaya başlar. O esnada Mevlânâ, Faruk Çelebi için bir şeyler söyler. Bunu gören Yunus, yaptığı kaba davranıştan kaynaklanan bir şey olduğunu düşünerek cesaret edip bir şey soramaz.

---

kemikten ibaret değildir, aynı zamanda ruhtan ve akıldan da meydana gelir. Yunus Emre'ye bu rivayeti atfetmek, onu cahil biri olarak göstermekle eş değerdir. Mevlânâ, *Mesnevî*'yi ilâhî ilhamla yazar ve onun bir beyti Yunus'a bir cevap niteliğini taşır: "*Bu, yani bu Mesnevî kitabı ne yıldızlar ilmi, ne remil bilimi, ne de rüyadır. Bu ilâhî vahiydir, en doğrusunu Allah bilir.*" (Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlânâ ve Yunus Emre", *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, Beşinci cilt, S. 319, Ocak 1966, s. 11.)

Muhittin Celâl Duru, rivayetin "*Mevlânâ'nın yüceliğine ve Yunus'un irfanına yakışmayan*" bir beyit olarak nitelendirirken, bu mısraların Yunus'a değil "*Et ü deri büründüm geldim size göründüm / Adım adem urundum üşde zuhura geldim*" dizelerini söyleyen Said Emre'ye ait olduğunu söyler. İkinci rivayetin de asılsız olduğunu bu sözün Abu Said Abu'I-Hayr tarafından Şeyh Abu'l-Hasan hakkında söylendiği Ferîdüddin Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliya*'sında yazılıdır. (Muhittin Celâl Duru, "Mevlânâ ile Yunus Emre", *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, Beşinci cilt, Sayı: 319, Ocak 1966, s. 13-15.)

Raif Yelkenci, Yunus Emre'nin, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini okuduktan sonra "*Et ü deri büründüm / Geldim size göründüm…*" mısralarını söylediğine dair rivayetin Yunus'un inanç yönüyle Mevlânâ'yı küçümsemeyi düşünmeyeceğinden doğru olmadığını, bu mısraların Yunus'a değil, Said Emre adındaki bir şaire ait olduğunu söyler. (Raif Yelkenci ile Bir Konuşma, Haz: Sevim Narinç, *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, Beşinci cilt, S. 319, Ocak 1966, s. 181-182.)

Abdükbâki Gölpınarlı**,** *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri* adlı eserinde şair Said Emre'nin Yunus yolunda yürüyen bir çağdaş olduğunu, onun "*Et ü deri büründüm geldim size göründüm / Âdem adn urundum uşde zuhura geldim*" beytinin ilk mısrasının "*Ete deriye büründüm / Yunus diye göründüm*" şekline girerek Yunus'a mal edildiğini belirtir. (Abdükbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre …,* s. 24-26.)

Sezai Karakoç, *Yunus Emre* adlı eserinde Yunus Emre ve Mevlânâ'yı Anadolu'nun o yüzyıldaki "*önder kurucuları*" olarak adlandırır. Yunus'un "*Ete kemiğe büründüm / Yunus diye göründüm*" sözüyle *Mesnevî*'yi gereksiz gördüğü iddiasının şüpheli bir yorum olup Yunus'un hal ve tavrına uygun olmadığını ve onun, bu beyti yeterli görmüş olsa, *Risâletü'n-Nushiyye*'yi yazmamış olması gerektiğini belirtir. Yazara göre Yunus Emre, Mevlânâ'ya çok saygılıdır ve onun yüksek makamının bilinci içindedir. Nitekim onun "*Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılalı / Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır*" sözü içinde hiçbir şüphe barındırmayan bir söz olup Yunus'un Mevlânâ hakkındaki düşüncesini bize anlatan bir beyittir: "*Yunus bıçak kesimi bir buluşla, Mevlânâ'nın metafiziğini 'görklü nazar' olarak isimlendirmiş ve vasıflandırmıştır. Evet, Mevlânâ'nın metafiziği "muhteşem bakış" felsefesidir. 'Işık' felsefesi. Gönülleri arıtan bir ışık. Kaplumbağa yürüyüşlü mantığın ulaşamayacağı bir ışık.*" (Sezai Karakoç*, Yunus …*, s. 14.)

Aklında ilim ve irfan ile bir deniz olan Mevlânâ, kalbinde "ciğerparesi" İsmail Konya'dan ayrılır.

Tapduk Sultan, yıllar sonra Faruk Çelebi'ye Mevlânâ'nın Yunus hakkında ne dediğini sorar: "*Çelebim! Hüdavendigâr kardeşim şu bizim Yunus derviş hakkında ne demişti.*" (s. 264) Yıllardır sormak istediği, fakat alacağı cevaptan endişe ederek bir türlü soramadığı konuyu, şeyhi Tapduk Emre sorunca Yunus'un kalbi heyecandan çarpmaya başlar. Faruk Çelebi, Tapduk Emre'nin isteği üzerine Mevlânâ'nın kulağına söylediği sözü[520] açıklar: "*Sûfîlik yolunda hangi makama erişmişsem, şu Türkmen kocası Yunus'un ayak izini orada gördüm.*" (s. 267)

---

[520]M. Fuat Köprülü**,** bu sözün *Vâkıât-ı Üftâde* adlı eserde yer aldığını belirtir. Ona göre bu söz, Yunus Emre'nin mutasavvıflar arasındaki yerini göstermek bakımından bir mana taşır, fakat tarihî bakımdan kabule değer değildir. (M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kutumu Basımevi, Ankara 1976, s. 279.)

Mehmet Kaplan, bu sözden hareketle Mevlânâ-Yunus karşılaştırması yapar: "*Bir gün Mevlânâ'ya sorarlar. 'Siz ki bir kutupsunuz; bu âlemde sizden yüce başka insan var mıdır? Mevlânâ demiş: Yunus denen Türkmen kocası var!' Doğrusu da budur. Devrinde bir sultan kadar debdebe süren, öldükten sonrada eserleri ve akidesi bir tarikat tarafından devam ettirilen Mevlânâ'dan bugün, halkın içinde, canlı olarak ne kalmıştır? Türk olduğunu bile Acemce söyleyen Celâleddin-i Rûmi en az aristokrat olan din içinde bir aristokrasi kurmuştur. Yunus Emre ise, içinde yok olacak kadar kütle ile kaynamıştır.*" (Mehmet Kaplan, "Yunus Emre'ye Göre İnsan", *Yunus bir …*, s. 59-66.)

Mehmet Önder, başka bir rivayette Mevlânâ'nın Yunus için söylediği "*İlâhî duraklardan hangisine ulaştımsa, bir Türkmen kocasının izini önümde gördüm ve onu geçemedim.*" rivayetinin de Mevlânâ'yı "*küçülten*", Yunus'u "*yücelten*" yanlış bir söz olduğunu belirtir. Bunun halktaki Yunus sevgisinin neticesinde "*Mevlânâ'nın yanında Yunus'u yüceltmek kaygısı*" ile yapıldığını ifade eder. (Mehmet Önder, *agm*., *age.,* s. 254.)

Feridun Nafiz Uzluk, Mevlânâ'nın Yunus hakkında söylediği sözün, Bursalı Şeyh Üftade'nin *Vâkıât-ı Üftâde (Üftâde'nin Gördüğü Rüyalar)* adlı eserinde "*Manevî mertebelerden her hangisine terakki eyledim ise şu Türkmen hocası Yunus önüme çıktı!*" şeklinde yer aldığını, fakat bu rivayete tarihî gerçeklerden uzak olduğu için itibar etmediğini ifade eder. Bu ifadede Yunus Emre'yi "*büyüklendirmek*" manası olduğunu, babasının hayatına tanıklık eden Sultan Veled'in eserlerinde Yunus ile ilgili bir şeye rastlanmadığını belirtir. (Feridun Nâfiz Uzluk *, agm*., *age*., s. 11.)

Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus'un, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si hakkında, uzun yazdığını belirterek bu beyti okumasını ve Mevlânâ'nın "*İlâhî mertebelerden hangisine vardımsa bir Türkmen kocasının izini önümde buldum, onu bir türlü geçemedim*" ifadelerinin Yunus'un edebine ve yaşına uymadığını belirtir. Zira yazara göre Yunus Emre, Mevlânâ'nın nazarına muhatap olmakla gurur duyar, övünür. Yazar, Yunus'un, Mevlânâ'nın vefatında otuz dört yaşında olduğunu, bu sözün Yunus'tan ve Mevlânâ'dan önce yaşayan Ferîdüddin Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında Ebû Said Ebü'l-Hayr tarafından Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Harakanî hakkında söylendiğinin kayıtlı olduğuna dayanarak Yunus'un edebinin ve yaşının böyle bir söz söylemesine uygun olmadığını belirtir. (Abdükbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre …,* s. 37.)

2.3.10.2. Mevlânâ ve Yunus Emre Mukayesesi

İncelediğimiz eserler içinde Mevlânâ ve Yunus Emre'nin duygu ve düşünce dünyalarındaki benzer ve farklı yönlere değinen romanlar da vardır. Bu romanlar, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanlarıdır. Eserlerde Mevlânâ ve Yunus Emre'nin ilâhî aşk, vahdet-i vücûd, tasavvuf anlayışları ve ilham kaynakları bakımından duygu ve düşünce dünyalarındaki benzerliğe vurgu yapılırken, kullandıkları dilin farklı olduğu anlatılır.[521]

[521]Bazı ilmî çalışmalarda da Mevlânâ ve Yunus Emre'nin karşılaştırılması yapılır. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* adlı eserinde Mevlânâ'yı tanıtırken onun çağdaşı Yunus Emre'ye de değinir. Anadolu'nun iki büyük mistiği kabul edilen Mevlânâ ve Yunus'un arasındaki benzer ve farklı yönleri açıklar. Ona göre resmî dilin ve şiir dilinin Acemce olduğu 13. yüzyılda Mevlânâ, bu şiir ve dil zevkinde zirveye ulaşır. Moğol saldırıları ile yakılan, yıkılan köylerde açlık ve sefaletle boğuşan, zulme uğrayan Anadolu halkına Mevlânâ'nın "*bir bahar rüzgarı gibi*" dalgalanan sesine ilk cevabın Yunus'tan geldiğini ifade eder: "*Yunus'un sesi büyük orkestra eserlerinde birdenbire uyanan kuru, fakat tek başına yüklendiği bahar ve puslu manzara ile zengin bir fülüt sesine benzer. Şüphesiz o da Mevlânâ'nın söylediği şeyleri söylüyordu. O da aşk adamı idi. Hattâ sözü daha ziyade ondan almıştı. Fakat aletle sanki motif değişmişti, Türkçenin solosu devam ettikçe Fars şiirinin muhteşem ve renkli orkestrası, sanki bir zemin teşkil etmek için yavaş yavaş gerilere çekilir ve sonunda yerini alana kendi renklerinden ve seslerinden birkaç not bırakarak kaybolur*." Ahmet Hamdi Tanpınar, Mevlânâ ile Yunus'un benzer şeyleri söylediklerini, aşk adamı olduklarını, Yunus'un sözü Mevlânâ'dan aldığını, değişen şeyin aletle motif olduğunu belirtir. Mevlânâ, Acem dili ve zevki ile şiir terennüm ederken Yunus, Türkçe ve Türk kültürünün dil zevki ile şiirlerini terennüm eder: "*Tapduk Emre'nin müridi*" olarak nitelendirdiği Yunus'ta Mevlânâ'daki "*zenginliğin*" olmadığını belirtir: "*Onun şiiri bir çekirdek gibi kurudur. Sanki bu köylü derviş yazmaz, içinde kaynaşan şeyleri sert bir ağaca oyar. Böyle olduğu için de alabildiğine kendisi, uyandığı toprak ve etrafındaki cemaattir. Fakat Oğuz Türkçesinin tecrübesizliğine rağmen o ne sağlam yürüyüştür ve ne keskin hayallerle konuşur? İnsanın, Yunus'un şiirine kelimeler eşyanın kendisi olarak gelirler, diyeceği geliyor.*" (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş …*, s. 149.)

Yazar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı eserinde "Yunus Emre" adlı makalesinde Yunus'un çağdaşı Mevlânâ ile aralarında duygu ve düşünce yakınlığı olduğunu, bu yakınlığın "*hanedanı kendisi ile başlayan*" Yunus'un "*tek başınalığı*"nı bozamayacağını belirtir:"*O daima tek başınadır. Eğer muhakkak bir kalabalığa katılacaksa, bu kalabalık şüphesiz kendisinden sonra gelenler, yaptığı işi devam ettirenlerdir. Bâki'dir, Nef'i, Nedim, Fuzûlî, Şeyh Galip, Haşim, Yahya Kemal'dir. Hattâ muasırı olan adlı sanlı Mevlânâ ile his ve düşünce yakınlığı dahi bu belirlikler ötesi yaşamağı, bu yalnız başınalığı bozamaz. Burada ufak bir mukayese yapmama müsaade edin. Mevlânâ şüphesiz bütün bir saltanattır. Fakat arkasında son dalı olduğu bütün bir hanedan şeceresi vardır. Yunus'un hanedanı kendisi ile başlar.*" (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 133-136.)

Mehmed Fuad Köprülü**,** Yunus Emre'nin şiirinde Mevlânâ'nın tesirinin görüldüğünü, vahdet-i vücûd felsefesine mensup olduğunu dile getirir. (s. 312) Yazar, "aşk"ın Mevlânâ'da olduğu gibi Yunus'ta da seçkin bir yerde durduğunu, Yunus'un tasavvufî düşüncesini Mevlânâ'dan aşağı sayılamayacak derecede özümsediğini ve bu hakikatleri sade ve güzel bir Türkçe ile söyleme kudretine sahip olduğunu belirtir. (Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk …, ,* s. 325-326.)

Mehmet Kaplan**,** "Millet Hayatında Manevî Kuvvetlerin Rolü**"** adlı makalesinde milletlerin teşekkülünde coğrafî ve tarihî şartların öneminde bahsettikten sonra manevî kuvvetlerin medrese, cami ve tekkelerle Anadolu'yu baştan başa kapladığını ve "*iki büyük ruh kahramanı*" olarak nitelediği Mevlânâ ve Yunus'un kuvvetli tesirini anlatır: "*On üçüncü asrın sonlarına doğru, biri Konya'da, öteki Eskişehir civarında iki büyük ruh kahramanı yükselir: Mevlânâ ve Yunus! Bunlardan birincisi yüksek tabaka, ötekisi halk tabakası üzerinde asırlarca devam eden manevî bir saltanat kurarlar. Onların tutuşturduğu mukaddes ışık, yüzlerce elde taşına taşına zamanımıza kadar gelir.*" (Mehmet Kaplan, "Millet Hayatında Manevî Kuvvetlerin Rolü", *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s.74-75.)

Mehmet Kaplan, aynı eserde yer alan **"**Sanat ve Siyaset**"** adlı makalede Mevlânâ ve Yunus'u büyük sanatkâr yapan özelliği açıklar: "*Büyük sanatçı odur ki, kuru fikirde kalmaz, onu kendi hissi ve hayali ile canlı ve heyecanlı bir şekle sokar. Mevlânâ'yı, Yunus'u büyük yapan, "nass"ı, bir "yaşantı" haline getirmeleridir.*" (Mehmet Kaplan, "Sanat ve Siyaset", *Nesillerin …*, s. 245-249.)

"Mevlânâ" makalesinde, Türklerin Anadolu topraklarını sadece maddî değil, manevî olarak da fethettiklerini ve 13. Asır "*manevi fatihleri*"nden ilk akla gelenlerin Mevlânâ ve Yunus olduğunu belirtir: "*Alpaslanlar bize nasıl üzerinde yaşadığımız bu toprakları vermişlerse, Mevlana ve Yunus Emre de ruhumuzu, maneviyatımızı bahşetmişlerdir. Biz bu topraklarla o büyük ruhların eseriyiz.*" Mehmet Kaplan, aynı zamanda Mevlânâ ve Yunus'u madde ve ruh sentezini gerçekleştirenler olarak zikreder ve onların varlık, kâinat ve yaratıcı ilişkisi konusunda insanları hakikatin sırrını araştırmaya sevk ettiğini belirtir. (Mehmet Kaplan, "Mevlânâ", *Nesillerin …,* s. 250-269.)

Mehmet Kaplan, denemelerinden ve incelemelerinden oluşan *Yunus bir haber verir* … adlı eserde "Din adamı" adlı denemesinde din adamı deyince aklına hayata, insana büyük bir sevgi penceresinden bakan, hoşgörü kapılarını sonuna kadar açık tutan, mutaassıp olmayan, sevgileri ile insanları ısıtan, düşünceleri ile aydınlatan Yunus ve Mevlânâ geldiğini söyler. (Mehmet Kaplan, "Din Adamı", *Yunus Bir…*, s. 102.)

"Yunus Denen Ağaç" denemesinde 13. yüzyılda yaşamış sûfî şairler Yunus Emre ve Mevlânâ'nın günümüz dünyasında hâlâ bir değer taşımalarının sebebini, dile getirdikleri hakikatlerin "ebedî" olmasına bağlar. Ona göre, Mevlânâ ve Yunus gibi büyük mistikler, duygu ve düşünceleriyle Türk milletini yıllardır yaşatan kuvvetlerdir. Onları İslâmî bağlamından çıkarmak isteyen bağnaz düşünceli insanlar vardır. (Mehmet Kaplan, "Yunus Denen Ağaç", *Yunus Bir…*, s. 106) "Yunus Emre" adlı denemesinde ise Türk halkının Mevlânâ ve Yunus'u sevmesinin sebebini, halkın "*varoluşun manasını onların eserlerinde bulmaları*" şeklinde açıklar. (Mehmet Kaplan, "Yunus Emre", *Yunus Bir …*, s. 130.)

Ahmet Yaşar Ocak, Mevlânâ ve Yunus Emre'yi tasavvuf felsefeleri, yaşadıkları çağ, yetiştikleri çevre, aldıkları eğitim, mürşidlerinin özellikleri ve şairlikleri bakımından mukayese eder. Mevlânâ ve Yunus, birbirinin çağdaşı olup her ikisi de 13. ve 14. yüzyılda yaşamıştır. Mevlânâ, Horosan'ın Belh şehrinde aristokrat bir çevrede dünyaya gelirken, Yunus Emre yarı göçebe bir Türkmen boyu içinde yaşar. Mevlânâ, ilk önce Sultânü'l-Ulemâ lâkabına sahip büyük din ve tasavvuf âlimi babası Bahaeddin Veled'den, daha sonra Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'den ders alır. Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'den sonra Şam ve Halep olmak üzere Ortadoğu'nun ünlü ilim merkezlerinde en ünlü hocalardan ders alır. Yunus Emre'nin ise medresede tahsil görmüş olabileceği belirtilir. Mevlânâ'nın mürşidi İranlı bir Melâmetî-Kalenderî sûfîsi Şems-i Tebrîzî iken, Yunus Emre'nin mürşidi Anadolu'da yetişen Melâmetî-Kalenderî şeyhi Tapduk Emre'dir. Mevlânâ ve Yunus her ikisi de tasavvufa intisap ettikten sonra şiir yazmaya başlarken şiiri de duygu ve düşüncelerini anlatmada bir araç olarak görürler. Mevlânâ'nın dili Farsça iken Yunus'un dili, Türkçedir. Her ikisinin tasavvuf anlayışları, Melâmeti-Kalenderi sûfîlik ve vahdet-i vücûd sistemine dayanır. Yazara göre buradaki fark, Mevlânâ'nın bu tasavvuf anlayışına "*İranlı, yerleşik ve yüksek bir kültürden gelen bir sûfî*" olan Şems aracılığı ile, Yunus'un "*Ahmed Yesevi'yi takip eden yarı göçebe kültüre mensup*" olan sûfî Tapduk Emre vasıtasıyla girmesidir. Mevlânâ, vahdet-i vücûd anlayışında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tesirinde kalır. Fakat o, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin anlayışının "ahlâkçı karakteri" üzerine "estetikçi damgası"nı vurur. Aynı özellik Yunus'ta da vardır. (Ahmet Yaşar Ocak, "13.-14. Yüzyıllar

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanında Şefik Can, Mevlânâ'nın aşk merkezli şevkle kıldığı namazların Yunus'un dile getirdiği namazlarla mahiyet itibariyle aynı olduğunu belirtir. Yunus "*Aşk imamdır bize, gönül cemaat, kıblemiz dost yüzü, daimdir salât.*" dizesiyle Mevlânâ ile benzer şeyler ifade eder: Aşk rehberliğinde sevgili ile dolu bir gönülle Hakk'ın divanına varma. Mevlânâ ve Yunus'un burada vurgulamak istedikleri, bir kulun Hakk'ın husurunda namaza durduğunda bunu sadece bedeni ile değil, ruhu ve gönlü ile de yaşamasıdır. Onlar sadece namaz vakitlerinde değil, sair zamanlarda da Hakk'ın divanına yüzlerini çevirirler. Mevlânâ bunu şöyle ifade eder:

"*Ger düçeşm-i Hak- Şinasamed tura / Dost pür bin arsa-i her dü sera (Eğer Hakk'ı gören iki göze sahip olursan her iki âlemin de baştan başa Hak ile dolu olduğunu görürsün.)*"

Şefik Can, Mevlânâ'nın söylediği dizenin Yunus'un dili ile ifade edilmiş biçimini de söyler: "*Eya gafil gözün aç bak / Cümle cihan doludur Hak*" (s. 82) Şefik Can'a göre Mevlânâ ve Yunus'taki manevî derinlik onlara daimi bir namazda olma hali kazandırır. Miracın Allah'a yakın olma anlamından hareketle onların namazlarında her zaman miraçta olduklarını belirtir. Devamlı namazda oluş bilinci ile insan, her işinde doğru yol üzere olma, her türlü kötülükten arınma haline sahip olur. Kendini daima Allah'ın huzurunda hisseder. Hakk'a duyduğu saygı ile kötü bir fiil işleyemez ve mutluluğu, huzuru "*mihrapta ve mihraplaşmış bir dünyada*" bulur.

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında rehber, Tadadoşi'ye Mevlânâ'yı anlatırken onun Yunus Emre olan ilişkisine de değinir. İkisi arasında mukayese yaparak duygu ve düşünce dünyalarındaki benzerlik ve

---

Anadolu'sunun İki Büyük Cezbeci ve Estetikçi şair sûfîsi: Celâleddin-i Rûmi ve Yunus Emre", *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 122 – 136.)

farklılıkları anlatır. Mevlânâ'nın çağdaşı olan Yunus Emre, tıpkı Mevlânâ gibi ilâhî aşkla şiirlerini terennüm eden mutasavvıf bir şairdir. Yunus Emre şiirlerini Türkçe, Mevlânâ ise Farsça söyler. Her ikisi de anlattıkları hakikatler itibariyle ilâhi aşkta birleşirler. Mevlânâ, tekâmül yolculuğunun merhalelerini "*Hamdım, piştim, yandım.*" (s. 116) şeklinde dile getirirken Yunus Emre "*Yunus miskin çığ idik, piştik elhamdülillah*" (s. 116) şeklinde ifade eder. Mevlânâ, şiirlerini Farsça seslendirirken Yunus Emre, Türkmen bir şair olarak Türkçe seslendirir. Yazara göre Mevlânâ, Belh'te doğup büyüyen biri olarak şiirlerini Türkçe söylemesi, dile hakimiyet bakımından zordur ve bu durumun, Yunus'un halk üzerinde yarattığı tesiri uyandıramayabileceğini söyler. Nitekim ona göre, 13. yüzyıl Türkçesi, 16. asırda konuşulan Türkçe gibi zengin ve kullanışlı değildir. Onun aşk ve cezbe eksenli hissiyatını dile getirmede bu Türkçe yetersiz kalır. Mevlânâ, "Şark Türkçesi" ile konuşurken, Yunus Emre Anadolu'da Türklerin konuştuğu Oğuz Lehçesi adı verilen "Gar Türkçesi" ile konuşur. (s. 117)

Yazar, Yunus Emre'nin ümmî olduğunu söyleyenlere onun Şeyh Sadi'nin külliyatının "Tayyibât" bölümündeki on beyitlik bir gazeli manzum olarak çevirisini örnek olarak gösterir. Ümmî olan birinin bu tercümeyi yapamayacağını belirtir. Yunus'un Mevlânâ, Ferîdüddîn Attar, Sa'di-i ŞîRâzî gibi İslâm âlimlerinin eserlerini okuduğunu ifade eder.

Yunus Emre, Mevlânâ'dan kırk yedi yıl sonra vefat eder. Buna göre Mevlânâ-Yunus karşılaşması, Yunus'un gençlik yıllarında gerçekleşmiş olmalıdır. Yunus Emre, divanının birkaç yerinde Mevlânâ'yı "*velilerin kutbu*" olarak niteler. Her ikisi Türk'tür ve ilham aldıkları kaynaklar *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerdir.

Serdar Özkan'ın *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanında Fabio, tasavvufla ilgili birçok eser, kimi zamanda Türk sûfîsi Yunus Emre'den dizeler okur. Yunus Emre'nin "*Kaldır kendini aradan, ortaya çıksın Yaradan*" dizesi ona göre insanın Allah'a ulaşmasında nefsin en büyük engel olduğunu çok sade ve canlı bir şekilde anlatır. Bu dizelerdeki mana âdeta kalbine işler:

"*Sonra büyük Türk sufisi Yunus Emre'nin dizeleriyle tanıştım, sanki o dizeler söz değildi, sanki canlıydılar ve kulağımdan önce kalbime ulaşıyor, kalbime zıpkın gibi saplanıyorlardı.*" (s. 113)

Eserin son kısmında, Fabio, öldükten sonra kavuşmak istediği dostlarına mektuplar yazar. Kavuşmak istediği dostları arasında Yunus Emre de vardır. Yunus Emre'nin estetiğinin sırrının sadelik olduğunu, en karmaşık görünen konuları bile çok sade ve canlı dille anlattığını, Mevlânâ'nın onu övdüğünü, onun ciltler dolusu eserle anlattığı hakikatleri onun çok kısa ve öz bir şekilde ifade ettiğini belirtir:

"*Mevlânâ'm seni övmedi mi? Onun ciltler dolusu eserle söylediğini, 'Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm' diye bir dize de anlatan sen değil misin?*" (s. 169)

2.3.11. Mevlevîhane / Dergâh / Tekke /Âsitane / Zâviye

İncelediğimiz eserlerin çoğunda bir şeyhin müritlerine manevî eğitim vermek için irşat faaliyetlerini yürüttüğü bir mekân olarak karşımıza çıkan tekke[522], mevlevîhane, dergâh, âsitâne, zâviye gibi farklı isimler ile de adlandırılır. Mevlânâ'nın kaldığı yer ise medrese olarak adlandırılır. Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, ailesi ile birlikte Belh'ten göç ettikten sonra en son durak olarak Konya'ya gelir. İlme, âlime ve sanata büyük bir hürmeti ve sevgisi

[522]Tekke, "*Bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân.*" olarak geçer. Tefsir, felsefe gibi birçok ilim medreselerde okutulurken, tekkede toplumun manevî ve ahlâkî bakımdan eğitilmesine önem verilir. İlk tekkeler, basit ve küçük yapılardan oluşur. Zamanla farklı boyutta ve mimarîde tekke yapıları ortaya çıkar. Tekkeler, çeşitli yer ve zamanlarda zâviye, hankâh, dergâh, ribât, âsitâne, buk'a, imaret, düveyre, savma, mihrap, tevhidhâne, harâbat gibi isimler ile adlandırılır. Mevlevîlikte büyük mevlevîhanelere âsitâne, küçük olanlarına zâviye adı verilir. (Mustafa Kara, "Tekke" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 368-370.) Tekke ve zaviyeler, Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevîliğin kuruluşunda ve teşkilâtlanıp bir sisteme oturmasında önemli bir yere sahiptir. İlk kurulan tekke, Mevlânâ tekkesidir. Mevlevî tekkeleri, âsitane ve zaviye olmak üzere iki kısımdır. Zaviyelerden daha büyük olan Mevlevîhanelerde çile çıkarılır ve derviş yetiştirilir. Bir Mevlevî tekkesinde genellikle türbe, harem dairesi, semâ-hâne, mesat, mutrıb-hane, selâmlık dairesi, derviş hücreleri, halâlar (helâ / tuvalet) , matbah dairesi, meydan-ı şerif odası ve bu yapı bütünlüğü içimde mezarlık, sikkeli taşlar, ağaçlar bulunur. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra…*, s. 313-314.)

olan Sultan Alâeddin Keykûbad, Bahaeddin Veled'in medresede kalmak istemesi üzerine onlara İplikçi (Altun-pa / Altunaba) Medresesi'ni tahsis eder. Bir süre sonra da sarayın gül bahçesi olarak bilinen bir yerine daha büyük medrese / dergâh inşa ettirir. Burası Mevlânâ'nın aile fertleri ile birlikte kaldığı, dervişler ile sohbet ettiği, müritlerini irşat ettiği, bir müderris olarak talebelerine ders verdiği, riyazet ve halvetleri gerçekleştirmek için odaların (hücre) bulunduğu geniş bir mekândır.

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanı, tarihî dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını anlattığı için 30 Kasım 1926 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasını[523] da konu alır. Tekke ve zâviyelerin kapatılması sebebiyle Arif Dede, Selmin'i irşad ederken *Mesnevî* sohbetlerini, ney ve tanbur meşklerini bir evde gizlilik içinde yapar:

"*İki gün sonra Arif dede Efendi, teşrif ettiler. Küçük evin en kuytu, ve sokaktan en uzak odasını intihap ettiler. Bütün perdelerini indirdiler. Mesnevî okumaya ve müzik meşk etmeye başladılar. En kuytu ve en ses duyulmaz odasına çekildiler, zira mazallah bir devrimbaz görse, duysa, veya bilse; sille tokat, en ağır hakaretlere ve en galîz küfürlere muhatap olurlardı. Karakoldan karakola, tabutluktan tabutluğa sürünürlerdi ve yine ertesi gün bütün devrimci gazeteler yayagarayı basarlar: 'Cürmü meşhud hâlinde yakalandılar', 'irtica hortluyor', 'devrimler elden gidiyor'. Daha neler de neler, eşirrânın sloganı çok ...*" (s. 184)

Pertev Bey'in Üç Kızı romanının bir devamı olan *Pertev Bey'in İki Kızı* romanında Gelibolu Mevlevîhanesi[524] kapalı olmasına rağmen bütün bölümleri ile hâlâ ayaktadır:

---

[523]Tekke ve zâviyeler, "*30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*" ile kapatılır. 10 Haziran 1949 tarih ve 5438 sayılı kanun ile 677 sayılı kanuna muhalefet edenler hakkında cezalar arttırılır. 1 Mart 1950 tarih ve 5556 sayılı kanun ile de sadece on dokuz türbe ziyarete açılır. (Mustafa Kara, *agm., age*., s. 370.)

[524]Gelibolu Mevlevîhanesi, büyüklüğü sebebiyle asitane olarak kabul edilmekle birlikte I. Bostan Çelebi zamanında yapılır. Mevlevîhane, II. Mustafa, III. Selim ve II. Abdülhamid dönemlerinde

"*Korkunç seneler yaşanıyordu. Tekke, türbe, dede, derviş, din adamının ağza alınmadığı karanlık senelerdi. Bu seneler, üstelik kendisi de doktor, bir hastanede vazifeli idi. Bununla beraber ürkek ürkek ve ürkütmeden, yavaş yavaş sormaya başladı. Ona uzaktan bağlar, bahçeler içinde meşhur ve muazzam Gelibolu Mevlevîhanesi'ni gösterdiler. Burası kapalı fakat daha bozulmamış, Harem dairesi, matbah dairesi, derviş hücreleri, bağı, bahçesi hepsi duruyordu ve bunların ortasında muazzam bir malikâne gibi asıl Mevlevîhane…*" (s. 45)

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında Andrée için bir şifa, huzur ve sükûn kaynağı olan tekke, tekkede büyüyüp Bizans Koleji'nde yabancı eğitim, terbiye ve kültür tesirinde yetişen Nesime için "bir hapishane" halini alır.

Mevlevî Âmir Çelebi'nin kızı olan Nesime, tekkede büyüt, fakat Bizans Koleji'nde aldığı eğitim onu yaşadığı çevreden uzaklaştırarak Amerikan kültür ve medeniyetine hayran biri haline getirir. O, tekkede yaşanan hayatı sıradan bulur. Kolejdeki "mücadele âlemini" benimseyerek kendisine bir yol çizer. Bu yol, onu, Amerika hayaline götürecek yoldur.

Amerika'ya gitmekte kararlı, fakat tedirgin olan Nesime, tekkede yaşadığı günleri, ailesinin ve tekke çalışanlarının ona karşı şefkatli tutumlarını hatırlar. İçinde bir burukluk hissederek Amerika'ya gitme konusunda zaman zaman kararsızlığa düşer. Bir pervane olan Nesime'nin zihnindeki bu düşünceler anında yok olur ve yine Amerika hayali ile yanıp tutuşan biri olur. Bu hayal, onun gözünde tekkenin çirkin bir hal almasına sebep olur:

"*O zaman tekke gözünde küçülür, manasını kaybeder, sıkıcı bir hapishaneye dönerdi. Ailesi medeniyetsiz bir şekle girer, bacıların, dervişlerin muhabbetleri, bağı bir lâubalilik olur, ibadetleri bile nihayet tangoyu taklit eden bir nevi raks halini*

---

onarılmış ve son halini 1908 yılında almıştır. (Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı,* Vefa Yayınları, İstanbul 2007, s. 224) Mevlevîhane, "Ka'betü'l-uşşak-ı Sânî" (İkinci Mevlânâ Dergâhı) diye anılır. (Sezai Küçük, *age.,* s. 229.)

alırdı. O esnada biri kendisine, 'Nesime bir kahve söyle!' dese, hemen isyan eder, muhabbet kararlarını unutur ve 'Ben burada böyle kadınlığıma lâyık olmayan işleri yaparak çürüyecek miyim? Gider Amerika'da nur alır, nur saçarım. diye eski fikirlerine dönerdi " (s. 106)

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana romanında* mevlevîhane, Mevlevîlik tarikatı bağlamında anlatılır. Mevlevîlikte, tarikatın âdab ve erkânı ile ilgili her türlü tören mevlevîhanelerde yapılır:

"*Mevlevihaneler, Mevlevilerin tarikat kurallarına göre toplandıkları yer, içinde özel bölümleri, tören yerleri, Mevlevî törenine göre özel adları bulunan yerlerdir.*" (s. 43)

Türkiye'de mevlevîhanenin en çok bulunduğu il, İstanbul'dur. En ünlü mevlevîhaneler, Galata, Bahariye ve Yenikapı Mevlevîhaneleridir. Şeyhler tarafından yönetilen mevlevîhaneler, çeşitli özel bölümlerden oluşur:

"*İçinde matbah (mutfak), çilehane, misafirhane, semâhane -dönülen, semâ edilen yer-, meydan, mütribhane, hücre (küçük oda, bin bir günlük çileyi doldurduktan sonra 'dede' olan dervişe ayrılan yer) gibi özel bölümler vardır*." (s. 43)

Mevlânâ'nın, dostları ve sevenleri ile yaptığı, içeriğinde şiirin, semânın, mûsikînin, dinî ve tasavvufî sohbetlerin bulunduğu meclisler, onun vefatından sonra kurulan Mevlevîlik tarikatı ile resmiyet kazanır:

"*Hz Mevlânâ'nın ölümünden sonra; oğlu Sultan Veled aynı yoldan giderek babasının düzenlediği toplantılara, yapılan semâ, zikir ve benzeri törenlere, bir tarikat niteliği kazandırdı. Törenlere katılmak, toplantılarda bulunmak, semâ meclisine ve zikre girmek için birtakım değişmez ve Mevlevîler arasında yaygın olan kurallar koydu. Resmî bir nitelik kazandırdı. Hz Mevlânâ'nın oturduğu yeri*

genişletti. Bu toplantılar önceleri yalnız Konya'da yapılıyordu. Hz. Mevlânâ'nın görüşlerini, düşüncelerini benimseyenlerin sayısı çoğalınca merkez olan Konya tekkesinin izniyle, başka illere de tekkeler, mevlevihaneler açılması için izin çıktı." (s. 44)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında dergâh, Londra'dan Konya'ya yıllar önce onu ve annesini ilâhî aşk uğruna terk eden babası Mevlevî Poyraz Efendi'yi bulmak için gelen Karen'in, babasını arayışının bir parçası olarak hatırlamaya çalıştığı mekân ve insanı kötülüklerden arındırarak kemale, hakikate ve huzura ulaştıran yer olarak anlatılır.

Karen, kendisini getiren uçak havaalanına indikten sonra onu karşılamaya gelen biri var mı diye etrafına bakındığı sırada Londra'daki şirketle çalışan yetkili acentenin sahibi Mennan Fidan onu almaya gelir. Mennan, onu siyah bir mercedesle havaalanından alıp kalacağı otele götürürken Karen, yıllar önce babasıyla Konya'ya geldikleri günü hatırlar. O zaman babasıyla birlikte "mucize" diye adlandırdığı dergâha gelmişlerdir:

"*Mucizeyi gözlerimle görür gibi olmuştum. Kocaman bir eve inmiştik; kerpiçten yapılma bir ev. Ne Londra'nın apartmanlarına benziyordu, ne de işçi mahallelerindeki iki katlı evlerine... Bir sürü odası vardı, ince bir oyma işçiliğiyle süslenmiş kanatlı ahşap kapılar, kafesli pencereler, ağaçlarla kaplı geniş bir bahçe, bahçede sarıklı mezar taşları. Üzerine Arap harfleri kazılmış yazılar. Önce heykel sanmıştım onları. Babam söylemişti mezar taşı olduklarını... Ona belli etmemeye çalışsam da korkmuştum aslında. Evin bahçesindeki mezarlar, çok ürkütücüydü. Burası bir tür kilise miydi? Gülerek yanıtlamıştı babam: 'Öyle sayılır, bir tür manastır...'* " (s. 11)

Karen, Mennan Fidan'ın Mersedesiyle yol alırken hep "*bahçesinde sarıklı mezar taşları olan o evi*" araştırır. Bu durum Mennan'ın dikkatini çeker. O da yıllar önce Konya'ya geldiğinde gittiği kerpiç evi aradığını söyler. Evin dinî bir bina

olduğunu, fakat cami olmadığını, içinde yaşayan insanlar olduğunu anlatır. Mennan buranın dergâh olabileceği tahmininde bulunur.

Karen, otel odasında yemek menüsünü karıştırırken aşina olduğu bir yemeğe rastlar: Bamya çorbası. Konya yöresine has bir çorba olan bamya çorbasını çok sever. Bamya çorbasını yapmak istemesine rağmen bir türlü beceremez ve bir gün babasına bu çorbayı nasıl yaptığını sorar. Poyraz Efendi, bamya çorbasını dergâhta öğrenmiştir. Karen, bamya çorbasının dergâhta öğretilmesine çok şaşırır. Poyraz Efendi, Karen'e tebessüm ederek dergâhta sadece bamya çorbası değil, hayata dair sırların da öğretildiğini söyler. Karen babasının bu cevabıyla daha da meraklanır ve dergâhın nasıl bir yer olduğunu sorar. Poyraz Efendi, "*İnsanın olgunlaştığı, güzelleştiği, arındığı bir yer.*" (s. 23) diye cevap verir. Karen, babasının arınmaktan ne kastettiğini tam anlayamasa da sûfîliğe dair bir terim olduğunu bilir. O, ne annesinin gençliğinde kapıldığı hippiliğe ne de babasının gönül verdiği sûfîliğe hiçbir zaman ilgi duymaz.

Karen'in annesi Susan Hanım, ona, "mistik bir şehir" dediği Konya'da vaktinin nasıl geçtiğini sorar. Karen, annesinin ses tonundan Konya'ya özlem içinde olduğunu anlar. Karen, eski yapıların korunduğunu, bazı yerlerde yüksek binalar bulunurken, bazı yerlerde caddelerin genişlediğini anlatınca Susan Hanım "*Dergâh duruyor mu*?" (s. 141) diye sorar. Karen, "*Hangi dergâh?*" diye sorunca da "*Babanın evi olan dergâh, mevlevihane, babanı ilk orada görmüştüm. Orada dans ederdi.*" (s. 141) diye cevap verir.

Karen, İzzet Bey'in davetlisi olarak dergâha gelir. İçeriye girer girmez burasının Konya'ya ilk geldiğinde babası ile birlikte geldiği ev olduğunu anlar:

"*Geniş bahçeye girer girmez anladım; burası Konya'ya ilk geldiğimizde babamın beni getirdiği o büyük evdi. Üstlerinde Arapça yazılar bulunan sarıklı mezar taşları, uzun servi ağaçlarının yanyana sıralandığı taş yol, geniş bahçe, bahçedeki havuz, iki katlı kerpiç ev, hepsi buradaydı.*" (s. 248)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında zâviye, Şems'in ruhuna eş gönüldaşını bulmak için uğradığı duraklardan biri iken, sûfî yazar Aziz Zekâriya Zahara'nın Müslüman olmadan önce (adı Craig Richardson) dünyaca ünlü fotoğrafçı olma hayaliyle ona yardım edecek sûfîler ile tanışmak için gittiği, daha sonra zâviyenin şeyhi Baba Samed'in izni ile kalmaya başlayıp kendi özünü tanımasına, ruhunu kötü huy ve alışkanlıklardan kurtarıp Müslüman olmasına vesile olan bir yerdir.

Şems, gezgin bir derviş olarak ilim ve irfanını paylaşacak gönüldaşını bulmak için gitiği Bağdat'ta zaviyenin şeyhi Baba Zaman ile tanışır. Şems, zaviyede dokuz ay kalır. Baba Zaman, ona, gideceği şehrin (Konya) ve tanışacağı âlimin adının (Mevlânâ) yazılı olduğu mühürlü bir mektup verir.

Baba Zaman'ın zaviyesinde manevî terbiye almak için Kızıl Çömez adında bir derviş de bulunur. Kızıl Çömez, altı ay kaldığı zaviyede Aşçı Dede'nin onu iş ve disiplin konusunda sıkıştırmasından şikâyetçidir. Bütün bunları "manevî terbiye" adı altında yapmayı pek de anlamlı bulmaz. Aşçı Dede, Kızıl Çömez'e zâviyede yapacağı işleri sıralar. Bu işler arasında sabah erken kalkmak, yerleri silmek, tezgâhları parlatmak, merdivenleri temizlemek, avluyu süpürmek, odun kesmek, ahşapları cilâlamak, tencereleri kalaylamak, reçel kaynatmak vardır. Aşçı Dede, Kızıl Çömez'den, bu işleri usûlüne uygun, düzgün bir şekilde yapmasını ister. Ona göre zorluklar, sabrederek ve mücadele ederek aşılır ve nihayetinde kemale ulaşılır:

"*Böyle diyor Aşçı Dede 'Hiç etrafında ateş olmazsa kaynar mı kazan? Pişebilir mi nohut? Sen de aynen öyle, ateşin içinde oflaya patlaya, kaynaya kaynaya pişeceksin elbet!*" (s.113)

Aşçı Dede, bu sınavın bin bir gün süreceğini belirtir. Kızıl Çömez zaviyedeki imtihanın bitmesine daha altı yüz yirmi dört gün kaldığını her gün duvara attığı çentiklerden hesap eder. Aklına çilehanede geçirdiği kırk gün gelir. Hareket etmesi dahi zor olan hücrede kırk gün kaldıktan sonra Aşçı Dede'ye teslim edilir. Aşçı Dede'nin rehberliğinde mutfakta geçirdiği günler ona daha da zor gelir. Her dediğini

yapmaya, her kurala riayet etmeye çalışır, fakat Şems'i merak ettiği için bir ara mutfaktan ayrılınca Aşçı Dede'den zılgıtı ve dayağı yer. Aşçı Dede, Kızıl Çömez'in ayakkabılarını kapının önüne koyar:

"*Sonra ayakkabılarımı aldı, uçları dışarı bakacak şekilde kapının önüne koydu. Böylece tekke adabına uygun bir şekilde 'evlat, gitme vaktin geldi' diyordu.' "* (s. 114)

Craig Richardson (Aziz Z. Zahara), Fas'a gittiğinde hayatında ilk defa bir zâviye görür. Bu zâviyenin şeyhi Baba Samed adında bir Mevlevîdir:

"*1977 yazını Fas'ta sûfîler arasında geçirdim. Hayatımda ilk defa bir zaviye gördüm. Odam bembeyazdı; ufacık, basık ve basit. En temel ihtiyaçları karşılıyordu, o kadar: Bir döşek, bir gaz lambası, bir kehribar tespih, pervazda bir saksı çiçeği, duvarda Hazreti Fatma'nın elini gösteren bir kabartma ve çekmecesinde Rûmî'nin şiirleri olan ceviz ağacından bir masa vardı. Hepsi bu. Ne telefon, ne televizyon, ne duvar saati, ne radyo. Aldırış etmedim. Yıllarca gençlerin toplandığı işgal evlerinde barındıktan sonra, rahatlıkla bir zaviyede yaşayabilirim diye düşündüm.*" (s. 287)

Baba Samed, kutsal toprakların fotoğraflarını çekerek dünyaca ünlü fotoğrafçı olma hayaliyle zaviyeye gelen Craig Richardson'a, kendini özünü tanıyıp içe yolculuk yaptıktan sonra nefsanî arzular için değil, aşk için "Kâbe" olarak nitelediği kalbine gidebileceğini dile getirir. Craig Richardson, Baba Samed'in sözlerini pek anlayamaz. O, mistik ruha sahip insanların böyle sözler söylemesini tabii karşılar. Baba Samed'in izni ile zaviyede kalmaya başlar. Zaviyede kaldığı günlerde uyuşturucu dahil bütün kimyasal maddeler ona yasaklanır. Craig Richardson, o ana kadar "bağımlı" biri olduğunun farkında bile değildir. Zaviyede kaldığı dört ay boyunca birçok kez yemin etmesine rağmen yeminini bozar. İçki içip sarhoş olur. Sûfîler, ona büyük bir sabırla davranırlar. Kendinden geçtiği zamanlar hariç sûfîlerle güzel anlaşır. Zaviyenin insana huzur ve sükûn veren atmosferi ona iyi gelir:

"*Bir gece gene kaçtım ve zaviyeye zil zurna sarhoş, kafam dumanlı döndüm. Ama dış kapı kapalıydı. Bahçede uyumak zorunda kaldım. Ertesi sabah beni dışarıda iki büklüm vaziyette buldular. Ne Baba Samed bir soru sordu, ne ben bir açıklama yaptım. Ama bu tür tatsız hadiseler dışında Sûfîlerle gayet iyi geçiniyordum. Zaviyenin sükûneti iyi gelmişti ruhuma. Uzun zamandır ilk defa huzurluydum. Amsterdam'da bir sürü yabancıyla aynı çatı altında kalmaya alışıktım ya dingin bir yalnızlığın ne olduğunu ilk kez tadıyordum.*" (s. 289)

Craig Richardson, zaviyede kaldığı süre boyunca dervişlerle birlikte ibadet eder, dua eder, zikir çeker, yemek yer:

"*İlk bakışta burada da bir nevi komün hayatı yaşanıyordu. Tüm dervişler beraberce yiyor, içiyor, aynı anda dua ediyor, zikir çekiyor, uyuyordu. Ama asıl beklenen herkesin yalnız kalıp, kendi içine yönelmesiydi. Sufiliğe merak salan kişi avuçla kalabalık içinde yalnız kalmayı öğrenmeliydi. Sonra da kendi içindeki kalabalığı bilmeyi. Önce diyorsun ki: 'Dünyada bir ben varım!'*

Sonra: 'Ben de bir dünya var!'

Ve en nihayetinde: "'Ne dünya var, ne ben varım!'" (s. 289-290)

2.3.11.1. Mevlânâ Türbesi / Dergâhı / Müzesi

Mevlânâ Türbesi / Müzesi incelediğimiz eserler içinde *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Bab-ı Esrar* romanlarında yer alır. *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Tadoşi, türbenin rûhanî havasında huzur bulup Mevlânâ'nın günümüz insanının ruhî bunalımlarına deva olan bir reçeteler sunduğunu, huzur ve sükûn verdiğini düşünürken, *Bab-ı Esrar* romanında Karen'in geçmiş yıllarda babası Poyraz Efendi ile birlikte geldiği, yıllar sonra ise onu terk eden babasını aramak için geldiği Konya'da karşısına çıkan bir mekândır.

Melahat Ürkmez'in *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanında Tadadoşi, Mevlânâ Müzesi'ne girdiği andan itibaren ruhuna huzur ve rahatlık veren manevî bir ortamda karşılaşır. Bu huzur iklimi Mevlânâ'nın sandukasına yaklaştıkça daha da artar:

"*Hazan yağmurlarının penceresinden direnerek kurtulup, ayakta kalabilmiş olan tek tük güller, baharı ve yazı göremeden, açılamadan solacak olan, zamanı şaşırmış tomurcuklar, mevsiminin azizliğine rağmen, bulundukları mekânın kıymetini bilircesine, terennümde gibiydiler. Şadırvanın ortasındaki dilek havuzuna dökülen suların melodik sesine, fazilet ve minberlerinde dillenerek uçuşan kuşların cıvıltıları da eklenerek bahçeye uhrevî bir hava veriyordu. Bahçeye açılan müze, kütüphane ve derviş hücrelerinin duvarları, asırları devirmiş olmalarına rağmen, hâlâ dokuları bozulmamış, soluk taşlarında yıllar eskimiş, Selçuklu devrinin büyüklerinden olan Alamuddin Kayser, Sultan Veled ve Gevher Hatun'un çalışmalarıyla, Hz. Mevlânâ'nın vefatından sonra yaptırılmış bu tarihi yadigâr, zamana meydan okurcasına dimdik ayakta duruyordu.*" (s. 15-16)

Mevlânâ Müzesi'ni gezen Tadadoşi, Mevlânâ'nın sandukası önünde saygı ile eğilir. Onu bir mıknatıs gibi çeken sandukanın yanından ayrılmak istemez. Bir yandan da rehberin anlattığı bilgileri kaçırmak istememektedir. Rehber, Hz. Mevlânâ'ya ait ne varsa kaftan, el yazması, *Kur'ân-ı Kerîm*, neyler, kudümler gibi her şeyi anlatır. Tadadoşi, dünyanın birçok ülkesini dolaşmasına rağmen hiçbir yer onu Hz. Mevlânâ'nın mekânı kadar etkilememiştir:

"*Dünyanın hemen her ülkesini dolaşmıştı. Ama hiçbir ülke ve mekân onu Hz. Mevlânâ'nın huzuru kadar etkilememiş, değişik duygularla doldurmamıştı.*" (s. 17)

Tadadoşi, Mevlânâ'nın türbesinde bulunan sandukanın karşısına geçtiğinde manevî duygu yoğunluğu yaşar:

"*Oturduğu yerden dalgın dalgın Mevlânâ Türbesi'ni ve Gül Bahçesini seyrediyor, sandukanın karşısındaki etkileşimin sıcaklığıyla hâlâ mekânın huzurunu içinde yaşıyordu.*" (s. 23)

Rehber, Tadadoşi'ye Mevlânâ'nın türbesi ve dergâhı içinde barındıran müze hakkında ayrıntılı bilgiler verir:

"- *Görmüş olduğunuz gibi, Konya'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin türbesi ve dergâhını ihtiva eden ve 1927'de açılan müzede, Hz. Mevlânâ'nın sandukası, Mesnevîler, divan ve diğer gördüğünüz, devre ait eşyalar tesir edilir. Türbenin iç duvarları, kalem işareti ile süslüdür. O ilginizi çeken hat levhaları ise Mevlevî sanatkârlarına aittir. Dikkat ettiyseniz türbenin be kapısına ve dergâh avlusuna açılan kapı ile türbeye giden koridorda kitabeler bulunmaktadır.*" (s. 36)

Mevlânâ Türbesi, 1274 yılında Mevlânâ'nın vefatından sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin ünlü vezirlerinden Muîneddin Süleyman Pervâne'nin hanımı Gürcü Hatun tarafından yaptırılır. Türbenin mimarı Bedreddin Tebrizî olup yapı itibariyle birçok bölümden oluşur:

"*Çevresindeki, mescit, semâhane, meydanı şerif, matbah, derviş hücreleri, şadırvan, şeb-i aruz havuzu ve çelebi dairesiyle bir külliye hâlindedir. Bu mekânın üzerini 16 dilimli sivri bir külâh örter. Külâhın tepesinde bir hilâl içinde Mevlevi sikkesi bulunan yüksek bir âlem vardır. Külâhın üzerini firuze çiniler kaplar. Külaha 'Yeşilkubbe' denir. Yeşil kubbelerin altında Hz. Mevlânâ'nın ve oğlu Sultan Veled'in gök mermerden yapılmış, üstü puşide ile örtülü sandukaları vardır.*" (s. 36-37)

Rehber, türbenin bölümleri hakkında bilgi verdikten sonra mimar Abdülvahid tarafından yapılan ceviz sandukalardan bahseder. Ceviz sanduka, 2.65 m yüksekliğinde olup ilk başta Mevlânâ'nın kabri üzerindeyken iken daha sonra Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled'in kabri üzerine konur. Mevlânâ'ya gönül veren Kanûnî Sultan Süleyman, Mevlânâ ve Sultan Veled için mermer sanduka yaptırır.

Üzeri altın sırma ile kaplı sandukayı Mevlânâ'nın gösterişten hoşlanmadığını göz önünde bulundurarak ve Bahaeddin Veled'e daha çok yakışacağını düşünerek onun kabri üzerine aldırır. Sandukaların bu görünüşü halk arasında Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled'in, oğlu Mevlânâ'ya hürmeten ayağa kalkmış gibi yorumlanır. (s. 37)

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında Londra'da bir şirkette sigorta eksperi olarak çalışan Karen, Yakut Otel yangınında sabotaj ihtimalinin olup olmadığını araştırmak için Konya'ya gelir. Şirketin Konya'daki yetkili acentesi Mennan, siyah Mercedesiyle Karen'i kalacağı otele getirir. Resepsiyon görevlisi Karen'e kalacağı odanın Sultan Selim Camii'ne baktığını, balkonundan da Mevlânâ Türbesi'ni görebileceğini bildirir. Karen, türbenin adını duyunca babasının onu oraya götürdüğünü hatırlar:

"*Tabii babam oraya da götürmüştü beni. Yan yana, arka arkaya sıralanmış üzerleri Arapça yazılarla kaplı, garip mezarların bulunduğu kiliseyi andıran çok kubbeli bir mekân.*" (s. 25)

Karen, Mevlânâ Türbesi'nde karşılaştığı gezi grubunu uzaktan izlemeye alır. Gezi grubu, turist rehberi Angelina'nın önderliğinde türbenin giriş kapısına gelir. Angelina, türbe ile ilgili bilgi vermek istediğini söyleyerek anlatmaya başlar:

"*Eliyle kapıyı gösterdi. Buranın adı 'Dervişan Kapısı'dır. Gördüğünüz gibi müzenin ana girişi olan bu kapıdan bir zamanlar dervişler girdikleri için bu adı almıştır. Ayrıca bunun gibi üç kapı daha var. 'Çelebiyan Kapısı', 'Küstehan Kapısı' ve 'Hamüşan Kapısı.' Çelebiyan kapısı adını Rûmi'nin soyundan almaktadır. Rûmi'nin erkek tarafından gelme evlatlarına da 'Ünas Çelebi' denilmektedir. Rûmi'nin bu türbeye defnedilmesinin ardından aile bu çerçevede konaklar, evler almıştır. Çelebi Kapısı bu evlerin bulunduğu yöne bakan kapıdır. Küstahan Kapısı ardı ardına yanlışlar yapan, kendini düzeltmek için çaba göstermeyen dervişler için yapılmıştır. Onlar, dergâhtan uzaklaştırıldıklarında, kimse görmesin diye akşam*

namazından sonra karanlık çökünce çıkarlarmış bu kapıdan. Hamûşan Kapısı ise bu sabah gezdiğimiz bin yıllık üçler Mezarlığı'na bakar. Mevlevilikte mezarlığa Hamûşan yani suskunlar mekânı denir. Bu yüzden o kapının adı Hamûşan olarak anılmaktadır." (s. 229)

Karen, rehber Angelina'nın türbe ile ilgili bu kadar ayrıntı bilmesine şaşırır. Angelina'nın, grubuna "kutsal bir gezi" yaptıran "ruhanî önder" olduğunu düşünür. Onun bilgilerinden istifade etmek için onları takip eder. Angelina, türbenin yeri hakkında da bilgi verir:

"*Evet, yedi yüz küsur yıl önce burası Selçuklu Sarayı'nın gül bahçesiydi. Mevlânâ Celâleddin'in babası Sultânü'l-Ulema Bahaeddin Veled yaşama gözlerini yumunca, bir gül bahçesine defnedildi. Babasının ölümünün ardından onu sevenler Rûmî'nin huzuruna vardılar.*

'Sultânü'l-Ulema Hazretleri'nin mezarının üzerine bir türbe yaptırmak istiyoruz.' diyerek izin istediler. Rûmî bu kişilere teşekkür ettikten sonra şöyle dedi:

'A dostlar, söyleyin gök kubbeden daha iyi bir türbe var mıdır? 'Bu sözler üzerine dostları teklifini geri çektiler. Ama aradan yıllar geçip Muhammed Celâleddin Rûmi de 1273 yılında ölünce, oğlu Sultan Veled, babasının mezarı üzerine türbe yapılmasına razı oldu. Böylece 'Kubbe-i Hadra' yani 'Yeşil Kubbe' olarak adlandırılan türbe, dört fil ayağına benzeyen dört kalın sütun üzerine Tebrizli Mimar Bedrettin tarafından inşa edildi. O tarihten sonra Rûmî'nin ailesi ve çevresindeki dostları bu türbeye defnedildi." (s. 230)

Angelina ve gezi grubu Mevlânâ'nın türbesini yakından görmek için içeri girerler. Türbedeki gümüş kapının üzerinde yazılı olan sözleri okurlar: "*Bu makam âşıkların Kabe'sidir. / Buraya noksan gelen tamamlanır.*" (s. 230) Angelina, bu sözlerin sahibinin Molla Cami'ye, estetik bir güzelliğe sahip olan hat yazısının ise Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'ye ait olduğunu anlatır.

Angelina, türbenin içine doğru yürürken salona girdiklerinde onları takip eden Karen'in ilgisini "*atlas kumaşlarla örtülmüş sandukalar*" dikkatini çeker. Geçmiş yıllarda daha küçücük bir çocukken babasının onu buraya getirdiğini hatırlar. O dönemde mezarlıklardan korkmasına rağmen sandukaları gördüğünde hiçbir korkuya kapılmadan kendisini bir masal âleminde zanneder:

"*Tavandan sarkan avizeler, sandukaların yanlarındaki şamdanlar, türbeyi taşıyan dört fil ayağı sütunun üzerinde halı gibi işlenmiş kırmızı, kahverengi, sarı renkli desenler, sandukaları kaplayan atlas kumaşlarda altın simlerle işlenmiş türlü türlü çiçekler, bu büyüleyici ortamı tamamlayan ilginç harfler, anlamını bilmediğim Kur'ân ayetleri, ne dediğini anlamadığım şiirler. İlk gelişimden bu yana geçen onlarca yıl içinde hiç değişmemiş, belki de sonsuza kadar hiç değişmeden hüküm sürecek o etkileyici, mistik atmosfer.*" (s. 232)

Karen, Zeynep Komiser'in tavsiyesiyle Ziya Bey hakkında bir takım bilgilere ulaşabilmek için onun babası Mevlevî İzzet Efendi ile görüşmek için Mevlânâ Türbesi'ne gelir. İzzet Efendi, Karen'i "Mevlânâ Hazretlerinin Makamı" dediği odada tebessümle karşılar:

"*O da küçük bir kütüphane gibiydi. Camlı raflarda altın yaldızlı, bez ciltli sıra sıra kitaplar, duvarlarda çerçevelenmiş Mevlânâ ve dönmekte olan semâzen resimleri, nereden geldiğini kestiremediğim hafif bir ney sesi.*" (s. 348)

Karen, türbeyi güzelliği ve sıcaklığı sebebiyle pek beğenir. İzzet Efendi, Mevlânâ'nın makamının güzel olmasının gayet tabii olduğunu, fakat bakıma ihtiyacının olduğunu ve bunu da müze müdüründen öğrendiğini belirtir. Karen, bir hayırseverin bu bakımı yaptırmasını temenni eder.

2.3.11.2. Şems-i Tebrîzî Türbesi

Şems-i Tebrîzî Camii ve Türbesi incelediğimiz eserler içinde sadece *Bab-ı Esrar* romanında yer alır. Romanın başkahramanı Karen'in hem babasını bulmak hem de İkonion Turizm'in otel yangınında sabotaj yapıp yapmadığını araştırmak için çıktığı yolculukta yaşadığı esrarengiz olaylar çerçevesinde karşısına çıkar. Karen, caminin önünde ona bir yüzük verip ortadan kaybolan esrarengiz adamın kim olduğunu düşünürken bir anda sanki bu merakını giderircesine caminin ışıkları yanar ve ortaya bir yazı çıkar: "*Şems-i Tebrizi Camii ve Türbesi.*" (s. 23)

Şems-i Tebrîzî Camii ve Türbesi, Karen'in gözünden şöyle tasvir edilir:

"*Mevlânâ'nın türbesiyle kıyaslandığında son derece mütevazi bir ibadethaneydi burası. Hem cami, hem de türbe. Ama belki Şems'e yakışanda buydu. Belki ona sorsalar bir türbesi bile olsun istemezdi. Mevlânâ, gökyüzünden daha güzel bir kubbe mi olur, dememiş miydi? Eminim Şems de onun gibi düşünürdü. Yine de Mevlânâ türbesindeki o kalabalıktan sonra burada görevli dışında kimsenin olmadığını görmek keder vericiydi. Sadece keder verici değil, yüzlerce yıllık türbenin içindeki bu ıssızlık, aynı zamanda ürkütücüydü de. Çekingen gözlerle içerisini inceleyerek, karşımdaki türbeye ağır adımlarla yürüdüm.*"

Karen, caminin içinde ilerlerken mihrabı geçerek sandukanın olduğu yere gelir. Sandukanın bulunduğu yerin sol tarafında levha üzerindeki yazılar dikkatini çeker*: "Yüce Peygamberimiz ile Hz. Ali arasındaki dostluk, muhabbet yakınlık ne ise, Hz. Şems ile Hz. Mevlânâ arasındaki dostluk odur.*" (s. 335) O, levhadaki yazıdan hareketle insanların bunca sene geçmesine rağmen hâlâ Mevlânâ ve Şems ilişkisinin insanları çeken bir yanı olduğunu düşünür. Karen, karşısına çıkan ahşap kapağı kaldırır. İçeriye girer, önüne çıkan merdivenleri kullanarak yer altına iner. Ruh göçü ile Şems'in yedi kişi tarafından bıçaklanarak öldürülme olayına tanık olur. Gözlerini açtığında kendisini Şems'in sandukasının önündeki halının üzerinde yatıyor vaziyette bulur. Türbenin görevlisinden bir bardak su isteyip kendine gelmeye çalışır.

O esnada başka bir levhada yazılanlar dikkatini çeker: "*Yedi kıskanç, cahil insan tarafından şehit edilen Şems-i Tebrizi Hazretleri'nin makamı.*" (s. 340) Karen, Şems'i gördüğü ilk günden itibaren yaşadığı olayların kimini rüya, kimini kâbus, kimini halüsinasyon, kimini de gerçek olarak nitelendirir. Son yaşadığı hadiseyi bir yandan gerçekten yaşadığını düşünürken, bir yandan da hamileliğin tesiri ile yaşadığını düşünür.

2.3.12. Doğu ve Batı Dünyasında Mevlânâ

Halide Edib Adıvar'ın *Hayat Parçaları* adlı romanında George Martin adlı roman kahramanı, Türkiye'ye sık sık gelen ve Türklere âşık, aynı zamanda halk tabakasını çok seven bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Eserde Karedeniz bölgesine ilmî ve siyasî gezi yapmak isteyen bir grup aydın arasında bulunan George Martin, gazetecidir. O, aynı zamanda Boston Üniversitesi'nde dersler verir. Türkleri sadece çok sevmekle kalmaz, Amerika'da verdiği konferanslarda âdeta Türkiye'nin tanıtımını yapar. Bu tanıtımı yaparken de Mevlânâ'dan, onun öğretisinden faydalanır. İnsanlığın genel anlaşma ve sevgi yolu ile daha 13. yüzyılda tanıştığından bahsederek Mevlânâ'yı anlayanların her şeyi hoşgöreceğini, herkesi olduğu gibi kabul edeceğini söyler. Ahmet ile Naciye'nin ilişkisi karşısında almış olduğu tavır, Mevlânâ'yı sadece fikir ve düşünce olarak öğrendiğini değil, aynı zamanda onun öğretilerini özümsediğini gösterir.

Cihan Okuyucu'nun *İçimizdeki Mevlana* romanındaYadigâr yabancıların Mevlânâ'ya büyük bir ilgi göstermesinden hareketle Charles'e Mevlânâ hakkında Batı dünyasında neler söylendiğini sorar. Charles, Mevlânâ'yı bir "okyanus"a benzetir. Bir okyanus olan Mevlânâ, her ülkenin sahillerine vurarak duygu ve düşünce dünyası ile insanları kendine çeker. Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir "*Mevlevîlikteki insan sevgisini tanıyınca kendimizden (Hristiyanlıktan) utandım.*" (s. 49) der. Mevlânâ üzerine ilmî çalışmaları bulunan Reynold A. Nicholson, çalışmalarını yaparken Mevlevî sikkesi giyer. Vefat etmeden önce "*Seni şimdi anladım Mevlânâ.*" (s. 48) der. Batının çok büyük lirik şairi diye tanıttığı M.

Barres'in "*Mevlânâ'yı tanıyınca, Hugo, Göthe ve Şekspir'de neyin eksik olduğunu anladım.*" (s. 48) dediğini, Muhammed İkbal'in bir Mevlânâ aşığı olduğunu, Taxsis Alexiou'nun Yunanistan'da Mevlânâ derneği kurduğunu belirtir.

Arif Bey, Yadigâr'ın davetiyle derse gelen Charles ve eşi Mügü Hanım'ı sınıfa takdim etmeden önce onunla daha önce kısa bir şekilde değindiği tanışma hikâyesini anlatır. O, on yıl önce bakanlığın vermiş olduğu araştırma bursu ile Bibliothuque Nationale'de çalışmak için Paris'e gitmiştir. Vaktinin çoğunu araştırma yapmak için kütüphanelerde ve ilmî toplantılarda geçiren Arif Bey, Bir gün Louis Basin'in düzenlediği Altayistler Kongresi'ne katılır. Charles ve eşi Mügü Hanım ile orada tanışır. Mügü Hanım, İngiltere'de katıldığı kongrede kırk yılın deneyimlerini anlattığı konuşmasında sözü Hz. Mevlânâ'ya getirerek Paris'teki Mevlânâ derneğinden bahseder. Paris'te bir Mevlânâ Derneği olduğundan haberi olmayan Arif Bey, derneği görmek ister. Mügü Hanım'dan derneğin adresini alır ve ertesi gün onunla dernekte buluşmak için sözleşir. O, dernekten içeri girdiğinde Dernek Başkanı Kudsi Bey'in etrafında toplanan kız-erkek karışık otuz kişilik bir gruba postta oturarak *Mesnevî* okuduğunu görür:

"*İçeride kızlı oğlanlı yaklaşık otuz kişi vardı. O zamanlar kırk yaşlarında gösteren Kudsi Bey, siyah bir posta kurulmuştu ve elindeki Mesnevî'yi önce aslından okuyor, sonra manasını Fransızca'ya çeviriyordu.*" (s. 56)

Arif Bey, Kudsi Bey'in *Mesnevî* sohbetini dinlerken orada bulunan çocukların hal ve tavırlarından bir edep içinde davrandıklarını fark ettiği gibi kıyafetlerinden de Müslümanlıkla ilgilerinin olmadığı intibasını edindiğini belirtir. Kudsi Bey'in bazıları ile Fransızca konuştuğunu görünce orada bulunanların merakla bir araya gelmiş olduklarına karar verir. O, derneğe gelmeden önce vakit namazını orada kılabileceğini düşünür. Tam o esnada Kudsi Bey'in çağrısıyla Bruno adlı delikanlı, ezan okumaya başlar. Ezan bittikten sonra orada bulunan gençlerle namaza dururlar:

" '*Allah Allah daha neler! Ezan okumak Bruno'nun nesine?!' demeye kalmadan delikanlı dizleri üstüne doğruldu. Bir de ne göreyim! Meğer bizimki o yaz sıcağında çorap mest giymiyor mu! Fakat bu, benim o gece boyunca karşılaşacağım sürprizlerden sadece ilkiymiş. Neyse, saçı tokalı Bruno'*muz *kalkıp ezan okudu. Ezanın makam ve âhengi, hiç de bu işe yabancı birininkine benzemiyordu. Akabinde, abdestli oldukları anlaşılan oğlanlar, cümleten yekindiler, kalkıp safa durdular. Çantalarında başlarını ve çıplak kollarını örtecek bir şeyler bulunan kızlar da, arkada ikinci safı oluşturdular. Geride yerlerinden kalkmamalarına nazaran henüz Müslüman olmadıklarını tahmin ettiğim birkaç kişi kalmıştı.*" (s. 54)

Derneğin, görünüşü ile bir dergâhı andırdığını fark eder:

"*İçerinin görünüşü genel olarak bir dergâhı andırıyordu. Duvarlarda kudümler, neyler ve hat levhaları asılıydı. Kenarda, köşede de herhangi bir dergâhtakine benzer bir tarzda postlar...*" (s. 56)

Namazlar kılındıktan sonra yemekler yenilir ve çaylar içilir. Mügü Hanım, dernekte bulunanların teveccühü ile neşe içinde içeriye girer. Gelirken yanında Mevlânâ şekerleri de getirir. Mügü Hanım'ın gelişi ile neşelenen atmosferde Kudsi Bey de mansur neyini[525] ele alır. "*Haydi, ya Allah!*" der ve bir fasıl kurulur. Neyler, kudümler eşliğinde ilâhiler okunur:

"*Bu hareket, bir parola gibi dilden dile dolaştı ve duvardan neyler kudümler indi. İçerideki delikanlılardan her biri, bir saza el attı ve ortada fasıl kuruldu. Ardından gelsin ilahiler, nefesler. Yunus'tan mı istersiniz, Eşrefoğlu'ndan mı, Niyazi Mısrî'den mi! Eh, Kudsi Bey, eh Kudsi Bey, bu kadarına pes doğrusu! Bir kelime bile Türkçe bilmeyen insanlara sen ilâhîler söylet, ney üflet, kudüm vurdur.*" (s. 58)

[525]Ney çeşitlerinden "esas neyler" arasında yer alan Mansur ney, bir tam ses aralığına sahiptir. (Mehmet Nuri Uygun, "Ney" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 68-69.)

Arif Bey, farklı ırk, dil, inançtan olan insanların bir arada bulunduğu Mevlânâ Derneği'ndeki ortamın yaratıcısı olarak Mevlânâ'yı görür ve onu "gönül avcısı" olarak niteler. Mevlânâ'nın temelinde sevginin, hoşgörünün olduğu duygu ve düşünce dünyası ile insanların gönüllerine girdiği için bir "gönül avcısı" olduğunu belirtir. Yatsı namazı için hazırlık yapıldığı sırada Charles'in de takkesini cebinden çıkardığını görür. Charles, aynı zamanda Arapça bilen biri olarak namazdan sonra okuduğu aşrın[526] da manasını açıklar. Arif Bey, onu bu hâlde görünce Charles'in çoktan tekâmül yolculuğuna çıkmış biri olduğunu anlar. Yatsı namazından sonra Kudsi Bey, dem tutarken[527] İranlı bir ney üstadı da *Mesnevî*'den ve *Dîvân-ı Kebîr*'den yürek yakan parçalar okur:

"- 'Ölünüz! Ölünüz! Bu aşkın yolunda ölünüz / Ta ki yeniden dirilesiniz.' / - 'Kurtarın, kurtarın bu topraktan paçanızı! / Ta ki göklere ersin eliniz!" (s. 59)

Geç vakitlere doğru zaman ilerleyince erkeklerin ve kızların ayrı yerde oldukları bir zikir halkası kurulur. Charles de o esnada Arif Bey'in yanına denk gelir. Hep birlikte el ele tutuşarak hem ayakta hem de otururak sesli zikirler yaparlar:

"*Tesadüf bu ya Charles yanıma düşmüştü. Zikir esnasında, büyük bir elektrik akımını, onun elinden benim elime doğru aktığını hissediyordum. Bu arada -adının Şahan olduğunu öğrendiğim- tennure giydirilmiş bir genç de aramızda semâ ediyor ve dekoru tamamlıyordu. Kudsi Bey elindeki daire ile zikri ateşlemekle meşguldü.*" (s. 60)

Arif Bey, o gece Mevlânâ Derneği'nde onlara âdeta bir "*manevî ziyafet*" sunulduğunu düşünür. Mügü Hanım, Charles, Arif Bey ve orada bulunanlar zevkten mest olmuş hâlde dernekten ayrılırlar. Arif Bey, yolda Charles ile konuşma fırsatı bulur. O, Charles'in Mevlânâ ve Mevlevîlik konusunda bir uzman olduğunu anlar. O

[526] Aşr, "*Dinî merasimde Kur'ân-ı Kerîm'den on âyet okunan kısım.*" anlamında kullanılır. (Ferit Devellioğlu, *age*., s. 48.)

[527] Dem tutmak, "*Ney üflenirken, taksimin sonuna doğru, diğer bir neyin, kalın perdeden ona refâkat etmesi*." anlamına gelir. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb …*, s. 23.)

gece yaşadığı ortamın ruhunda yarattığı manevi zevk ile uyuyamaz. Mevlânâ'nın çağlar, ırklar, diller, manalar aşarak insanların gönüllerine girmesinin sırrını düşünür ve bu sırrın cevabını yine onun dizelerinde bulur:

"*Dünyada ne diller var, nice diller, / Ama hepsinde de anlam bir, / Sen canı da bir bil, bedeni de, / Yalnız sayıda çoktur onlar olabildiğince, / Hani şu bademler gibi, bademler gibi, / Ama hepsinde yağ bir. / Sen kapıları, testileri hele bir kır / Sular nasıl bir yol tutar gider / Hele birliğe ulaş, hır gürü savaşı bırak / Bak gör, / Can nasıl koşar bunu canlara iletir.*" (s. 60-61)

Arif Bey Charles ile tanışma hikâyesini anlattıktan sonra öğrencilerine yıllar geçse bile Mevlânâ ile dolu o gecede hissettiği manevî hazzı, mutluluğu, huzuru hâlâ unutamadığını dile getirdikten sonra Charles'i sınıfa takdim eder.

Arif Bey, emekli bir albay ve aynı zamanda da bir Mevlânâ muhibbi olan Şefik Can'ın kitaplarını onun bulunduğu üniversiteye bağışlamasının ardından bağış vesilesiyle onun adına bir program düzenler. Arif Bey, programda şükran plâketinin verilmesinden sonra öğrencilerin Şefik Can'ı tanımalarını istediği için bir de sohbet düzenler. Yardımcısı Nur Hanım ile üniversiteye gelen Şefik Can, Charles ile birlikte konferans salonundaki kürsüye çıkar. Yadigâr, ona, Mevlânâ'nın Doğu'da nasıl bilindiğine dair bir soru sorar. Şefik Bey ona şöyle cevap verir:

"- *Hiç şüphen olmasın Yadigâr kızım, İran ve Hint edebiyatındaki Mevlânâ tesiri, bizim edebiyatımızdan hiç de geri kalmaz. 14. asırdan itibaren Sencani, Nimetullah Kuhistani ve Seyyid Kasım-ı Envar gibi şairlerde onun tesiri barizdir. Ancak asıl büyük Mevlânâ takipçisi, 1492'de vefat eden büyük sûfî Molla Camii'dir. Ben, onun rubailerini okurken, Hz. Mevlânâ'nın rübailerini okuduğumu sanırım. Söyleyişte, tarzda, hissedişte benzerlik öylesine büyüktür. Mola Cami, neredeyse Dîvân-ı Kebîr'in tamamını ezberlemiş ve Mesnevî'nin ilk iki beytini de koca bir ciltte şerh etmişti. Bak şimdi Mesnevî için ne diyor:*

'Her kim bu Mesnevi'yi, gece gündüz okursa, cehennem ateşi ona haramdır. Bu Mesnevî var ya, bu Mesnevî, âdeta Fars diliyle yazılmış bir Kur'ân'dır." (s. 85)

Şefik Bey, Molla Cami'den sonra Tebrizli Saib'in Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetle onun türbesini ziyaret ettiğini, Tebriz'de bir zaviye kurduğunu belirtir. Mevlânâ, İran'da Fars şiirinin en büyük temsilcilerinden sayılır. Hint şairi Tagore Mevlânâ'dan ilham alır. Muhammed İkbal, eserleri ile Mevlânâ'yı iyi bir şekilde temsil eder ve Mevlânâ için "*Mevlânâ güneştir, ben onun zerresiyim. Mevlânâ ateştir, ben onun külüyüm.*" (s. 86) der.

Şefik Bey, konuşmasını bitirdikten sonra Mevlânâ'nın Batı'daki tesirleri konusunda Celâleddin Bey'in (Charles) bilgi vermesini ister. Celaleddin Bey, bir hayli zamandır Mevlânâ konusunda çalışma yaptığını, bu sebeple Mevlânâ konusunda söyleyeceği birçok şey olduğunu, fakat öğrencileri sıkmamak için özet yapacağını belirtir. Söze Almanya'dan başlar.

Almanya'nın büyük şairi Goethe'nin *Şark Divanı* adlı eserinde Mevlânâ diliyle yazılmış bir rubaisi vardır. Alman âlimi Hammer, *İran Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Mevlânâ'ya geniş bir yer ayırır. F. Rückerr, Mevlânâ'nın bir gazelini manzum olarak Almanca'ya çevirir. Alman şarkiyatçısı George Rosen, *Mesnevî*'nin ilk iki cildini manzum olarak Almanca'ya tercüme eder. Bir diğer Alman şarkiyatçısı Ethe de Mevlânâ için "*O, Doğu'nun en büyük sufisi ve bütün dünyanın en büyük vahdet-i vücutçusudur.*" (s. 87) diyerek ona olan hayranlığını ifade eder. Helmutt Ritter, tasavvufla ilgili çalışmalarında Mevlânâ'ya geniş bir yer ayırır. Alman şairi Hans Meinte'nin Mevlânâ hayranlığı bütün şiirlerini ona ithaf etmesiyle kendini gösterir. Annemarie Schimmel'in Mevlânâ konusunda birçok çalışması vardır.

Celâleddin Bey, Almanya ile ilgili bölümden sonra İngiltere'ye geçer. Redhouse, *Mesnevî*'nin ilk cildini çevirir. Whinfield, *Mesnevî*'nin altı cildinin özetini yayımlar. Reynold A. Nicholson, doktora tezini *Dîvan-ı Kebîr* üzerine hazırlar.

Mesnevî'yi tercüme ederek açıklamalı olarak sekiz cilt hâlinde yayımlar. A. J. Arberry'nin de Mevlânâ'nın eserlerini tercüme ettiği çalışmaları vardır.

Celâleddin Bey, İngiliz ve Almanlar kadar olmasa da Fransızlar arasında da Mevlânâ'ya ilgi duyanların olduğunu ve başta da Maurice Barres ile Eva de Vitray'ın ismini zikreder. Celâleddin Bey'in konuşmasından sonra sözü Arif Bey alır ve o da İtalya ve Polonya'dan bahseder. O, araştırma yapmak için İtalya'ya gittiğinde semâzen motifli bir afiş görür. Afişteki bilgilerden hareketle Franco Battiato'nun *Genesi* adlı üç perdelik operasına gider. Sahnelenen oyunda Mevlevîler vardır ve Mevlânâ'ya Türkçe olarak övgüler okurlar. Polonyalı bestekâr Karol Szymanowsky ise Mevlânâ'nın *Gecenin Şarkısı* adlı gazeline 3. Senfonisini besteler. Konuşmalar bittikten sonra plâketler ve hediyeler takdim edilir.

Melahat Ürkmez'in *Gönül bahçesinde Mevlana* romanında Tadadoşi, Amerika'dan gelen gezi ekibinde yer alan H. David James'ın, Doğu ve Batı'da yer alan birçok yazar, düşünür ve sanatkârın Mevlânâ hayranı olması, ona, gittiği yolun doğruluğuna dair ip uçları verdiğini belirtir.

Ahmet Ümit'in *Bab-ı Esrar* romanında Karen, İngiltere'den gelen on kişilik turist grubunun rehberi olan Angelina'nın Türkçe bir şiiri iyi bir şekilde çevirmesinden onun sadece bir rehber değil, aynı zamanda dinî bir önder olduğunu düşünür. Buradan hareketle de Mevlânâ'nın hâlâ Batı dünyasını etkilemeye devam ettiğini belirtir:

"*Tuhaf, Rûmî hâlâ Batılıları etkilemeyi sürüyordu demek. Ben ondan etkilenenlerin sadece Müslüman mistikler ya da annem gibi bir zamanın isyancı hippileri veya marjinal kişiler olduğunu sanırdım. Oysa karşımdakiler, İngiliz orta sınıfına mensup durmuş oturmuş insanlardı.*" (s. 228)

2.3.13. Mevlânâ ve İnsan sevgisi

İncelediğimiz eserlerin çoğunda Mevlânâ'nın sevgi ve hoşgörü sahibi bir mutasavvıf olduğu anlatılmıştır. Bununla beraber *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında bu sevgi ve hoşgörünün temelinde *Kur'ân* ve sünnetin olduğuna dair vurgu yapılır. *İçimizdeki Mevlana* ile *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanlarında ayrıca Mevlânâ'daki bütün insanlığı içine alan evrensel insan sevgisinin kaynağında *Kur'ân* ve sünnetin olduğuna dair özel açıklamalar yer almaktadır.

Tasavvufta her şeyin temelinde sevgi olduğu gibi âlemin yaratılış sebebinin de sevgi olduğuna inanılır. Bu anlayışa göre bütün insanlar aynı özden yani mahlûkatı yaratan Tanrı'dan geldiğine göre kardeştir. Yaratılmışların en şereflisi olan insanın değeri, ancak, Allah'a kul olma bilinci ile ona yakınlığı ölçüsündedir.

Günümüzde bazı yazar ve araştırmacılar, Mevlânâ'daki insan sevgisini dinler üstü bir boyutta ele alarak onu İslâmî bağlamından koparıp dinler üstü bir konuma çekme eğilimindedirler. Oysa Mevlânâ'daki kaynağını İslâm dininden alan insan sevgisinin merkezinde Hakk vardır. İnsan, Hakk'ın mazharı oluşu yönüyle değerlidir. Mevlânâ'nın Şems ile olan sevgi ve sohbet arkadaşlığında aslolan Hakk'a duyulan ilâhî aşk ve sevgidir. Şems, onu Hakk'a götüren bir aynadır. Mevlânâ, kendisini İslâmiyet üstü göstermeye çalışanlara bir rubâîsiyle âdeta çağlar öncesinden cevap verir. Bu rubâî romanların çoğunda yer alır:

"*Yaşadığım müddetçe ben, Kur'ân'ın kuluyum. Ben Muhammed-i Muhtar'ın yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse, ben nakleden de, o sözden de şikâyetçiyim.*"[528]

[528] Şefik Can, *Rubâîler …*, s. 149.

Ayrıca *İçimizdeki Mevlana* ve *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanlarında Batılı yazarların hümanizmden[529] hareketle Mevlânâ için "Hümanist" sözünü kullanması ile ilgili olarak ortak bir açıklama yer alır:

"*Benzerlik, aynılık demek değildir. Hümanizm, Orta çağ boyunca horlanmış ferdin, topluma ve onun değerlerine isyanıdır. Tanrı merkezli evvelki anlayışı ters-düz ederek insanı merkez alma ve her değeri onun üstüne bina etme anlayışıdır bu. Böylece insanın bütün kusurları da dokunulmaz hale geliverir. Epikür'den Holbach'a kadar gaye 'zevke meyil ve acıdan kaçmak' şeklinde özetlenmiştir. Mevlânâ potansiyel bir değer olarak insanı kutsuyor ve sevimli Yunus'umuzun daha sonraları,'Bin Kâbe'den yeğrektir bir gönül ziyareti' şeklinde ifade ettiği düşünceyle şöyle diyor; Hac ziyaret kerden-i Hane bûved / Hacc-ı Rabbü'l beyt merdâne bûved (Hac, zahiren, bir binayı ziyarettir. Hak erenlerinin haccı ise Rabbin hakikî hanesi olan kalb ziyaretidir.) Fakat bu kıymet, insanın bizatihi kendisinden değildir. Onun Tanrı mazharı oluşundandır. Kul, kulluk vazifelerini ifa ölçüsünde bir kıymeti haizdir*." (*İçimizdeki Mevlânâ*, s. 42; *Gönül Bahçesinde Mevlânâ*, s. 150-151))

Devrim Altay'ın *Şems-i Tebrizi ve Mevlana* romanında ise, diğer eserlerden faklı olarak, İslâm ve tasavvuftan tamamen uzak olmasa da yüzeysel bir hümanizme yer verilir. Aynı zamanda *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* ve *Aşk* romanlarında farklı din anlayışlarını temsil eden roman kahramanları ile olumsuz din algısını değiştirme anlatılmıştır.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* adlı romanında duygu ve düşünce dünyasında taassubun[530] hâkim olduğu din anlayışını temsil eden Hacı Fettah Efendi'nin

---

[529] Hümanizm, *Türkçe Sözlük*'te "İnsancılık." (s. 973), İnsancılık ise "*İnsanlık sevgisini, insan ululuğunu en yüce amaç ve olgunluk sayan öğreti, hümanizm, hümanizma.*" anlamına gelir. (TDK, *age*., s. 908.)

[530] Taassup, *Kâmûs-ı Türkî*'de "*1. Birine taraftarlık ve gayretkeşlik etme. 2. Kendi din ve milletini son derecede iltizamla diğer bir din ve milliyette bulunanlara buğz ve kin ve husûmet gösterme: Taassub temeddün ve terakkiye manidir; diyanet ne kadar memduh ise taassub o kadar mezmumdur. (Bu kelime Arabîde başlıca birinci mana ile ve asabiyet-i milliye manasıyla müsta'mel olduğundan, memduh; ve lisanımızda ise en ziyade ikinci mana ile yani Avrupalıların fanatisme tabir ettikleri meal ile kullanıldığından mezmumdur.)*" şeklinde tanımlanırken (Şemsettin Sâmi, *age.,* s. 416.), *Lûgat-i Nâci*'de "*Âdât ve sâirede sebatkârene taraftarlık, gayretkeşlik yolunu tutmak*." anlamına gelir.

karşısına, İslâm dininin yumuşak, hoşgörülü yönünü, Mevlevîliği temsil eden karakter olarak Mevlevî Dede çıkarılmıştır. Mevlevî Dede, romanın başkahramanı Aliye'nin içine düştüğü sıkıntılı durumlarda, ona teselli ve muhabbet kaynağı olmuştur. Romanın başkahramanı Aliye'nin kasaba camiinde Mevlevî Dede'den vecd ve huşû içinde dinlediği mevlit, Mevlevî kültürünün bir yansıması olarak gösterilmiştir:

"*Dede, ışığın tesiriyle kafeslerin arasında uzak ve rüyaya benzeyen bir ziya içinde kürsüde oturuyordu. sarı yüzü çenesine doğru incelen, seyrek ve beyaz sakallı*

(Muallim Naci, *age.,* s.255.) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta "*1. Birine taraftarlık etme. 2. Kendi dinini çok üstün tutarak başka dinden olanlara düşman olma, fr. fanatisme.*" şeklinde yer alır. (Ferit Devellioğlu, *age.,* s. 1009.) *Türkçe Sözlük*'te kelimeye "*Bağnazlık*" anlamı verilirken bağnazlık ise "*Bağnaz olma durumu, bağnazca davranış, taassup, fanatizm, mutaassıplık*" anlamına gelir. Bağnazca davranan kişi bağnaz olarak adlandırılır ve "*Bir düşünceye, bir inanışa aşırı ölçüde bağlanıp ondan başka bir düşünce ve inanışı kabul etmeyen, mutaassıp, fanatik.*" (TDK, *age.*, s. 182) anlamına gelir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde "*Benimsediği görüşü körü körüne savunma anlamında kullanılan bir terim*"dir. Sözlükte "*yakalamak, kuşatmak, sarmak, bağlamak*" anlamındaki asb (usûb) kökünden türeyen ve "*kendi soyuna yardım etmek, körü körüne bağlanmak*" manasına gelen taassup genelde asabiyetle eş anlamlı kabul edilir. Ancak başlangıçta "kabile taassubu" anlamında kullanılan asabiyet, zamanla daha geniş bir etnik ve siyasî içerik kazanırken Batı dillerinde fanatizm (fanatisme), Türkçede bağnazlık kelimesiyle karşılanan taassup din, düşünce, siyaset, milliyet gibi birçok alanda koyu bir muhafazakârlığı, değişik anlayışları aşağılayıp yok etme eğilimini, farklılıklara karşı katı bir hoşgörüsüzlüğü ifade eden bir terim haline gelmiştir. Tehânevî'nin "herhangi bir tarafa bağlılıktan dolayı delili apaçık ortaya konduğunda bile gerçeği kabul etmeme" şeklindeki tanımı terimin belirtilen geniş kapsamına uygundur. Bu anlayışa sahip olan kimseye mutaassıp denir. Taassubun karşıtı müsamaha ve tevâhüldür. (Mustafa Çağrıcı, "Taassup" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 285.) M. Fuad Köprülü dine bakıştaki bu iki faklı tutumu "*tekke-mederese tezadı*" başlığı ile ele alır. Ona göre tasavvuf akımı birtakım sebeplerle İslâm âleminde kuvvet kazanınca "medrese"ye karşı "tekke" oluşur. "Mederese"yi savunan ve temsil eden akım, "tekke"ye şüphe ile bakar ve bu iki kuruluş arasında uzlaşılamayacak bir zıtlık vardır: "*Medresedekiler 'ehl-i kâl' ve 'ehl-i zâhir', tekkedekiler 'ehl-i hâl' ve 'ehl-i bâtın' idi; mederese Allah'a karşı 'haşyet'i, tekke 'muhabbeti' telkin ediyordu; medrese 'zühd ve taat'i, tekke 'Rindlik ve melâmet'i tavsiye ediyordu. Medresedekiler Müslümanların bile ancak çok az bir kısmını 'ehl-i cennet' saydıkları hâlde, tekkedekiler 'yetmiş iki millete bir gözle bakacak' kadar geniş ve âlicenabça duygularla dolu idiler. Medrese 'şiir ve mûsikî'yi haram saydığı hâlde, tekke vecd u hal'e eriştirecek her vasıtayı, raksı, mûsikîyi, şiiri revaçta görüyordu.*" Medrese ve tekke arasındaki her devirde görülen bu tezat, medreseden yetişen sûfîlerin ve tasavvufa intisap eden medrese ehlinin çabalarına rağmen bir türlü ortadan kaldırılamamıştır. (M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı…*, s.152.)

bir ihtiyardı. Sikkesinin tevazu ile eğilen başı, bol harmanisinin kıvrımları altında dindar ve zarif bir huşu ile düşen zayıf veihtiyar omuzları mevlidin ahengiyle yavaş yavaş sallanıyordu. Bütün bu dalgalanma ile kandiller, ibadet edenler, havanın ışıkları ve buhur dumanları, hatta cami, tutulamayan ilâhî bir vecd içinde hem-ahenk dalgalanıyordu." (s. 85.)

Dede'nin ses ve üslûbundan çok etkilenen Aliye, onun sesinde Mevlevî kültürünün ince duyarlılığını bulur:

"*İhtiyar Dede'nin sesinde asırların getirdiği bu Mevlevî harsının ince hassasiyeti, her perdede derece derece yükselen, büyük bir sanatın sükûn ve sadegî çerçevesinden çıkan bir heyecanı vardı. Aliye bu kadar derinden hissettiği bir şey hatırlamıyordu.*" (s. 85)

Dinlediği bu güzel ses ve üslûp, Aliye'yi birtakım düşüncelere ve sorgulamalara sevk eder:

"*Bu Dede'nin derin yüzü, güzel sesi onu Allah'a temas eden bir aziz vecdiyle sarmıştı. Halbuki bu güzel camiin durduğu meydanda daha kaç gün evvel başka bir adam, vazifesi kutsî olan bir din adamı, ona cehennem ve azab dakikaları yaşatmıştı. Nasıl olur da bu kadar beşerî, bu kadar merhamet ve iyilik dolu bir dinden Hacı Fettah Efendi o kadar kâbusa benzeyen bir azab çıkarıyordu*." (s. 86)

Aliye'nin dini temsil noktasında zihni karışır. Camide dinlediği Mevlevî Dede ile ruhu huzur bulan Aliye, merhamet, sevgi, hoşgörü ve huzur kaynağı olan İslâm'ı Hacı Fettah Efendi'nin temsil etmediğini düşünür:

"*Hayır, din bu değildi, bu çirkin ve galiz Hacı Fettah Efendi'nin temsil ettiği şey değildi. Din nurlar içinde nihayetsiz bir rahmetin, şefaatin tecellisiydi. Kundakta ümmeti için şefaat talep eden Peygamber'in, âsi ümmetine melce olan büyük*

Muhammed'in dini idi. Hacı Fettah Efendi, din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları tazip için gönderdiği bir mümessildi." (s. 143)

Aliye, Kuvâ-yı Milliye taraftarı olması sebebiyle tutuklanan Ömer Efendi'nin serbest bırakılması için Hacı Fettah Efendi'den yardım ister. Duygu ve düşünce dünyasında büyük bir din taassubu olan Hacı Fettah Efendi, Aliye'ye, Ömer Efendi'nin idam edileceğini, kendisinin ise tövbe ederek örtünmesi gerektiğini söyler. Hacı Fettah Efendi'nin bu katı tutumu karşısında öfkeye kapılan Aliye, bu sıkıntılı anında ruhuna ilâhî bir huzur veren mevlit akşamını hatırlar.

Yardım edeceğini düşünerek bir de Hüseyin efendi'nin yanına giden Aliye, onun da yardımını alamaz ve çaresiz bir şekilde Binbaşı Damyanos ile görüşmeye gider. Yunan karargâhına gittiği sırada camiden gelen ezan sesini duyar. Ezan sesinin onun ruhunda yarattığı ilâhî huzur, bu sıkıntılı anında, Aliye'ye teselli ve muhabbet kaynağı olur:

"*Yalnız bunların hepsinin üstünde yine genç ve acıklı bir ses, ezan okuyor; kasabanın sessiz damları üzerine gökten dökülür gibi, ümidin ilâhî tesellisi, 'Allahuekber Allahuekber' diye Allah'ın büyüklüğünü, hiçbir istinadı olmayan esir ve bedbaht halka tekrar ediyordu.*

Bu ses, Aliye'nin de donmuş ruhuna teselli ve muhabbet getirdi. Mevlit gecesinin ilâhî heyecanını ve o gecedeki tahassüslerini hatırladı. O gece karanlığın en derin ve mukaddes râşesini duymuş, o gece rahmet ve şefaatini insanlara ebediyen vaad eden dinin, tahlil etmeden vâsıl olduğu teselli ve iyiliğini anlamıştı. Mevlit okuyan Dede'nin rûhanî yüzü, müphem ışıklar arasında ona bakıyor zannediyor, o insanın zaafını ve bîçareliğini bilen nefis ve güzel sesin, kulağına, sevgilisi için feda ettiği genç hayatını takdis ettiğini tahayyül ediyordu. Aynı dinin kavî bir mümini olan Hacı Fettah Efendi'nin ihtirasla, hile ile, kin ve gayzla ve zulümle dolu çirkin yüzü bir zebani hayali gibi kafasından geçmek istedi, fakat Aliye, onu artık düşünmek istemiyordu." (s. 181-182.)

Romanın sonunda Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin tahriki ile galeyana gelen halk tarafında linç edilir. O, ölüme yaklaştığı dakikalarda Mevlevî Dede'ni huzur veren güzel sesini duyar:

"*Son esrar ve geçit yerinde, rûhî, hayatının en güzel dakikasını, o meydandan mevlide gittiği geceden hatırında kalan parçaları tekrar etti; yine top kandilin altında yükselen dumanlar, kandillerden inen uzun, titrek ışık huzmeleriyle arasında rûhanî yüzlü Dede'nin ezelî bir rahmet ve şefaat addeden güzel sesini duyuyordu.*" (s. 198.)

Sinekli Bakkal'da Vehbi Dede, esasını Mevlânâ'dan aldığı dünya görüşü ve buna bağlı olarak Mevlevîlik tarikatının disiplini içerisinde teşekkül eden hoşgörülü, yumuşak ve şefkatli din anlayışı ile, "*Kahhar, Müntakim Hâlik*" düşüncesinin yerine, "*kulların zaafını anlayan, affeden ve seven bir Hâlik*" düşüncesi öne çıkararak, roman kahramanlarının zihin dünyalarında korkunun, katı ve sıkı kuralların hâkim olduğu olumsuz din algısını değiştirir. Savaşların, zulümlerin ve maddî-manevî sıkıntıların yaşandığı bu dünyada, insanların maneviyata, barışa, güzelliğe ve teselliye muhtaç oldukları ve bunları da ancak Mevlânâ gibi bir büyük mutasavvıfın inanç sisteminde veya onun öğretilerini inanç, ahlâk ve kültür bütünlüğü içinde yaşayan ve iyi bir temsil ile insanların sevgisini ve güvenini kazanan Vehbi Dede gibi insanların verebileceği vurgulanır.

Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın eşi Sabiha Hanım, hayır ve bağış yapmayı seven merhametli bir kadındır. Saza düşkünlüğü ve sohbeti çok sevmesi sebebiyle etrafına bir sürü dalkavuk toplanır ve bu durum bir takım dedikodulara sebebiyet verir. Fakat ne olursa olsun, Sabiha Hanım'ın neşesinden hiçbir şey eksilmez ve her gün konağa gelen dostları ile sohbet ederek vakit geçirir. Sabiha Hanım, Valde Camii'nde Rabia'yı gördüğü zaman hayatının bunalımlı bir dönemindedir. Başta Selim Paşa olmak üzere dostları da yaşının ilerlediğini ima eden sözlerle artık hayatının geri kalan kısmını ibadetle geçirmesi gerektiğini söylerler. Sabiha Hanım ise hem mizacının neşeli olması hem de ona kabir hayatını, hesap vermeyi

çağrıştırması sebebiyle âhiret düşüncesinden pek hoşlanmaz ve bu bahis, her açıldığında onun keyfini kaçırır. Bu sebeple meşrebine uygun bulduğu Mevlevî tekkelerine gitmeye başlar. Mevlevî tekkesindeki şeyh, şakacı biri olup insanlara "kulların zaafını anlayan, affeden ve seven bir Hâlik"ten bahseder. Vehbi Dede de işte bu tekkede tanıdığı, "ilâhî kâinata anlayan ve seven" gözle bakan Mevlevî bir mûsikîşinastır:

"*Şakadan anlamayan, gülmeyen ve güldürmeyen bir hilkatten kadın, sadece korkuyordu. Belki bunun için Mevlevî tekkelerine devama başladı. Şeyhleri hem şakacı, hem de ona, kulların zaafını anlayan, affeden ve seven bir Hâlik olduğunu söylüyorlardı. Bunların arasında bilhassa Vehbi Dede isminde Mevlevî bir mûsikî-şinas tanıdı ve meşrebine uygun buldu. Vehbi Dede, ilâhî kâinata anlayan ve seven bir tebessümle bakıyor, hayatı ilâhî bir şaka gibi görüyor."* (s.37).

Ahiret düşüncesini hiç sevmeyen Sabiha Hanım'ın dine dair olumsuz algısının değişmesinde ana etken, Vehbi Dede'nin insanları korkutmayan, hoşgörülü yaklaşım tarzıdır. Vehbi Dede'yi iyi tanıyan Sabiha Hanım, onu üvey kızı Mihri'ye ve genç cariyelere mûsikî hocası olarak tutar. Dede'nin çok itina göstererek yaşadığı hayatını yaşayamayacağını, fakat onun sahip olduğu hoşgörülü dünya görüşünün de ona çok uygun olduğunu belirtmeden geçemez:

"*Dede mütevazi az söyler ve çok perhizkâr bir şekilde yaşar bir adam olduğu için, onunla pek sıkı konuşmazdı. Pratik kafasıyla biliyordu ki, Dede'nin yumuşaklığını konakta tatbik etmek evin intizamını bozabilir. Dede'nin ilâhının müsamahası işine geliyor; fakat Dede'nin sıkı hayatını yaşayamayacağını da biliyordu.*" (s.37)

Romanda Vehbi Dede'ye karşılık, Rabia'nın imam dedesi ise şöyle tanıtılır:

"*Çocuk büyükbabasının yanında oturur. Beş vakit namazında, sâbık damadına beddua eden, şeytan, cehennem, zebaniden başka laf konuşmasını*

bilmeyen bir mahalle imamı. Sakın onu da görmeye kalkma, üstad. O, Vehbi Dede'den çok başka şekilde dindar. Sana hatta bizlere bile kâfir der ve davet etsek de gelmez." (s. 88)

Hacı İlhamî Efendi, imam olması sebebiyle mahallede cemaate vaaz verir. İmama göre insanlar için biri cennet, diğeri de cehennem olmak üzere iki yol vardır. Fakat o daha çok cehennem tarafı ile ilgilidir ve insanlara cehennemi bütün dehşetiyle anlatır. Onun vaazını dinlemek için giden insanlar, anlatılanlar karşısında korku ve rahatsızlık hissederler. İmam vaazlarında İslâm dininin kalp kırmamak, yalan söylememek ve yardımseverlik gibi ahlâkî yönü ile hiç ilgilenmez. İmamın taassuba dayanan dinî anlayışı insanlarda dine karşı olumsuz bir algı hasıl eder.

İmam Hacı İlhami Efendi'nin değişik anlayışlara, farklılıklara çok katı bir hoşgörüsüzlüğü vardır. O kendi gibi düşünmeyen insanları âdeta yok sayma eğilimindedir. Sabiha Hanım'ın Mevlevî tekkelerine gitmesinin sebebi budur. Sabiha Hanım'ın oğlu Hilmi, Peregrini'ye bu çok katı hoşgörüsüzlüğe örnek olarak imamın Vehbi Dede'den "çok farklı bir dindar" olduğunu, onlara "kâfir" bile diyebileceğini söyler. Hacı İlhamî Efendi, cehennemi, haşyeti ön plâna alarak insanlara karşı katı bir tutumla hoşgörüsüz bakarken, Vehbi Dede insanların zaaflarını, hatalarını, günahlarını anlar ve bunlara hoşgörülü bir tutumla yaklaşır. İmamın insanları dinden uzaklaştıracak bu tutumu karşısında, onun taassubunu değil de Vehbi Dede'yi tehlikeli bulan Şevki Bey, siyasî gayelerle imamın memleket için daha az zararlı olduğunu dile getirir:

"*Şevki:*

- Tehlikeli unsur, diye mırıldandı.

- Niçin Şevki Bey?

- Bence imam, bizim memleketimiz için Dede'den daha az zararlıdır. Dervişin felsefesindeki uyuşturucu, uyutucu zehir imamın cennet cehennem masallarından daha çok tehlikeli, imam sadece batıl itikatların doğurduğu bir sürü masalı tekrar ediyor, Dede iyilik, kötülük arasındaki farkı kaldırıyor. İyiyi fenayı tablolarında boya

diye kullanan sanatkâr bir Allah mefhumu çıkarıyor. Bunun mantıkî neticesi ne oluyor, bilir misiniz? Bu itikat, insanları, zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr, lâkayt yapar. Meselâ bizim Kızıl Sultan'ın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor, diye ahâliye bir itikat gelse... Bu istibdat rejimini devirmek için arkamızda kaç adam buluruz? Bence en evvel bu memleketten tekkeleri kaldırmalı."(s. 89)

Şevki Bey ve arkadaşlarının hedefi baskı rejiminin müsebbibi olarak gördükleri "Kızıl Sultan"ı devirmek istedikleri için Vehbi Dede'nin iyilik ile kötülüğün arasındaki farkın ortadan kaldırdığı hoşgörülü yaklaşım tarzını, varmak istedikleri bu hedef yolunda engel olarak görürler. Peregrini ise, Şevki Bey'in bu açıklamaları üzerine Dede gibi insanların her bir fert için neden gerekli olduğunu söyler: "- *Bu mihnet ve zulüm dünyasında ferdin ruhu bâzan sulha, güzelliğe, teselliye muhtaçtır. Bunu ancak sırlı kuvvetler verebilir.*" (s. 91.)

Rabia'nın Vehbi Dede hakkında düşündüklerini ise Cüce Rakım'ın sorduğu soruya Rabia'nın verdiği cevapta buluruz:

" - *Rabia babandan sonra kimi seversin?*

- *Vehbi Dede'yi*

- *Niçin?*

Ne bilsin? Bilse Vehbi Dede'nin mukaddes bir ihtiyaç olduğunu söyleyecek, insanî zaaftan anlayan, affeden fakat kendisinin bunların üstünde bir aziz olduğunu, bunun için Rabia'ya herzaman teselli ve kuvvet verdiğinin anlatacak." (s. 122)

Rabia çocukluk yıllarını imam dedesi Hacı ilhami Efendi yanında geçirir. Anne ve babası ayrılan Rabia, babası da sürgüne gönderilince annesi ile birlikte dedesinin evinde yaşamaya başlar. Yaşıtları oyunla meşgulken o dedesinin hizmeti ilgilenir. İmamın cehennem, şeytan, zebanî hikâyeleri ile büyüyen Rabia; daha küçücük yaşta dinin katı, soğuk cephesi ile tanışır. İmamın, Rabia'nın oyun oynamak için mısır püskülünden yaptığı bez bebeğini, oyuncağın bir çocuğun hayal dünyasındaki yerini anlamak yerine, bir nevi "suret halk etmek" gibi büyük

günahlardan sayarak çamaşır kazanında yakmasını hayatı boyunca unutmaz. İlerleyen yıllarda ona mûsikî hocalığı yapan Mevlevî şeyhi Vehbi Efendi ise sabrı, sükûneti, olgunluğu ve hoşgörüsü ile onun zihnindeki katı din anlayışının değişmesinde büyük rol oynar. Rabia ruhundaki bu değişimi iki farklı dünya görüşü ekseninde anlatır:

"*Muhakemesini en evvel terbiye eden imam ve onun katı, gaddar ilâhiyyatı bile maddeye istinat etmiyordu. Onun Rabia'ya tanıttığı ilk Hâlik'i Kahhar, Müntakim - fakat Hâlik. Bütün insanî sevinçleri, sevgileri kıskanır. Ve Peregrini hayatından kaybolunca şuurunun alt tabakasındaki bu korkunç itikat yavaş yavaş yükseldi. Bu eski inancın tesiri altında bir hayli inledikten sonra, onları tâdil eden, zehrini gideren, daha yeni bir tesirle teselli bulmaya çalıştı. Büyükbabasının kuru naslarını insanîleştiren Vehbi Efendi'nin telkin ettiği, seven ve müşfik bir kuvvete yüzünü çevirdi.*" (s. 318)

Rabia'nın dine bakışındaki olumlu değişimin kaynağı, Vehbi Dede ve Vehbi Dede'nin sahip olduğu dünya görüşüdür. Dede, Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasını özümseyen ve bunu ahlâkıyla, davranışıyla gösteren biridir. Engin hoşgörüsü, şefkati, sabrı ve olgunluğu ile Vehbi Dede, Rabia'nın hayatının her safhasında ona teselli ve kuvvet kaynağıdır.

Rabia'nın hayatının bir diğer safhasında Peregrini ile evliliği vardır. Selim Paşa'nın konağında Vehbi Dede ile olan mûsikî derslerine dinleyici olarak katılan Peregrini'ye daha o zaman ilgi duymaya başlayan Rabia, Müslüman olup Osman adını alan Peregrini'nin evlenme teklifini kabul eder. Rabia, bu konu ile ilgili olarak Vehbi Dede'nin ne tepki göstereceğini bilemez ve babasından sonra en çok sevdiği ve hürmet ettiği kişi olan Vehbi Dede'nin rızasını almadan da evlenmek istemez:

"Niçin Vehbi Dede'ye bir şey söylemiyor? Dakikalar yıllar gibi. İçinden, 'Ne derse desin gene Osman'a varırım.' diyor. Fakat Vehbi Dede'nin tam rızası olmadan evlenirse, saadetin bir tarafı sakat alacak. İçinde bir zehir kalacak. Ondan bir şey

istemeksizin, hayatını ihata eden bu şefkat, bu himayeye ne kadar muhtaç olduğunu, olanca şiddetiyle hissediyor. Vehbi Efendi hayatından çekilir, giderse, ömrü, liman görmemeye, ne zaman bora çıkacağı kestirilemeyen açık denizlerde dolaşmaya mahkûm bir gemiye dönecek." (s. 231)

Rabia, Vehbi Dede'nin rızası olmazsa mutluluğunun eksik olacağını, onun teselli ve kuvvet veren desteğine, şefkatli himayesine muhtaç biri olarak, onun yokluğunda hayatın tehlikelerine karşı savunmasız kalacağını düşünür. Rabia, Vehbi Dede'nin onun hayatında ne ifade ettiğinin bilincindedir ve bu sebeple onun hayatından çekilip gitmesini istemez. Evlilik haberini Peregrini'den alan Vehbi Dede, Rabia'nın, Tevfik'in ona bir emaneti olması sorumluluğu ile, iki genç arasındaki toplumsal, kültürel ve dinî farkların onları mutsuz edebileceğini düşünür, fakat Rabia'nın hislerinden ve kararından emin olması, onun bu evliliğe itiraz etmesine engel olur ve o da her ikisine mutluluklar diler.

Vehbi Dede'nin güven ve dostluğuna inanan bir diğer roman kahramanı da Zaptiye Nazırı Selim Paşa'dır. Romanda "sakallı" lâkabıyla bilinen Selim Paşa, eşine bağlı iyi bir aile babasıdır. Selim Paşa, kendine benzeyen bir erkek evlâdı olmasını ister, fakat oğlu Hilmi uslu ve zararsız bir çocuk olmasına rağmen "*nahif, çelimsiz, büyük gözlü, çocukluğundan beri mûsikîye düşkün, peltek*" gibi fizikî özellikleriyle onun istediği gibi bir evlât değildir. Bunun yanı sıra Selim paşa ile oğlu arasında fikir çatışması da vardır. Paşa, padişaha son derece bağlı, saltanatı ilâhî bir hak olarak gören, padişaha karşı kim varsa onu cezalandırmayı kendine vazife bilen biridir. Oğlu Hilmi'nin içinde bulunduğu "Genç Türklük" davasına şiddetle karşıdır. Eğer Hilmi'nin Genç Türk olduğunu görürse oğlu bile olsa derhal sürgüne göndereceğini söyler. Hilmi ise "Genç Türklük" ile ilgili fikirlerini annesi ile paylaşır. İsviçre ve Paris'te çıkan Türk gazetelerini ve mektuplarını Hilmi'ye getirmek üzere Fransız Postanesi'nden alan Tevfik, oradan çıkacağı sırada yakalanır ve elindeki belgelere el konularak tutuklanır. Tevfik'in Şam'a sürgün gönderilmesi kararlaştırılırken, Hilmi babasının padişaha bağlılığı göz önünde bulundurularak, Şam Vali Yardımcısı olarak tayin edilir. Selim Paşa, Hilmi'nin sürgüne gönderildiği günden beri zihninde beliren

şüphelerden ve düşüncelerden sonra kendini sorgular ve görevinden istifa eder. Selim Paşa kendini sorguladığı bu süreçte hissettiklerini İkinci Mabeynci'ye anlatır:

"*O zavallı Zaptiye Nazırı Selim Paşa... Dar kafalı, aptal, yarı makine, bir esir... Bu Selim Paşa'nın içinde uçsuz bucaksız bir hürriyet var. Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın tapındığı kudret -devlet ve padişah- kâinata hakim kudretin ancak bir cüz'ü! Bu Selim Paşa'nın tapındığı kudret kâinatın kendisi, bütün kudretin mecmuu... Selim Paşa gülerek konuşurken Mabeynci onu dikkatle gözden geçiriyordu.*

- Galiba bu günlerde Vehbi Dede ile çok ülfet ediyorsunuz, Paşa. Evet, Türk ülkesinde, bilhassa padişahlar hüküm sürdüğü günlerde ruhların zincirini ancak Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi kudretler kırabilir. Selim Paşa sigarasının külünü silkerek cevap verdi:

- Şam'a giderken evimi, ailemi emanet edecek bir dosta ihtiyacım var. Dede'den sonra daha emniyetli bir dost bulmak kâbil mi?(Güldü)" (s. 406)

Eski Zaptiye Nâzırı Selim Paşa, mutlak güç olarak padişahı ve devleti görür. Yeni Selim Paşa ise gücün kâinatın kendisinde olduğunu düşünür. İkinci Mabeynci, Selim Paşa'daki bu değişimin kaynağını, Vehbi Dede ile görüşmesinde bulur. Hakikaten Paşa'nın dünya görüşündeki ve kişiliğindeki değişim Vehbi Dede'nin olumlu etkisi ile olur. Romanın ilk bölümünden itibaren devamlı çatışma hâlinde olan baba ve oğul da Vehbi Dede'nin fikriyatında birleşirler. Selim Paşa'ya göre mutlak gücün padişahın ve devletin olduğuna inanılan bir ortamda "ruhların zincirini kıracak" güç, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'de, onun duygu ve düşüncelerini ihtiva eden öğretilerindedir. Vehbi Dede bu öğretilerden ilham alarak geliştirdiği kişiliği, ahlâkı, fikirleri ile etrafındaki insanların hayatlarında olumlu bir değişim kaynağıdır.

Babası sürgüne gönderilen Rabia'ya teselli yine Vehbi Dede'den gelir:

"*Rabia, Dede'nin yanında, eski tabiî tavrını alıvermişti. Vehbi Efendi de, etrafında heyecanı men eden muhitine muvazene, sükûn veren bir tesir vardı. Rabia bunu bu akşam her vakitten fazla hissetti*." (s. 418.)

Yakalandığı albümin hastalığı sebebiyle hamilelik sürecini çok sıkıntılı geçiren Rabia, doktorların bütün uyarılarına rağmen sonunda ölüm tehlikesi olsa bile çocuğunu dünyaya getirmekte kararlıdır. Hanımına bir şey olacağı korkusuyla endişeye kapılan Osman (Peregrini), Rabia'yı bu konuda ikna etmesi için Vehbi Dede ile konuşmaya gider:

"*Sinekli Bakkal'dan ta Cihangir'e gelişinin sebebi Vehbi Efendi'ye yalnız derdini anlatmak için değildi. Bir de maksadı vardı. Dervişin Rabia'nın üzerindeki tesirinden istifade etmek istemişti. Vehbi Dede istese Rabia'ya söz anlatır. Bu çılgın inadından vazgeçirir. Halbuki Vehbi Dede onu yüzünde bir tek adale kımıldamadan dinledi. Şimdi de Rabia'ya hak veriyor. Madem ki kızda o azim ve irade var, madem ki kız, çocuğunu muhafaza için ölüm tehlikesini göze alıyor. o hâlde bunda bir hikmet var. Vehbi Dede, bilhassa bu akşam Osman'ın sinirine dokunan felsefesini yapıyor. Sanatkârın sanatkârı olan Hâlik-ı âzam yeni bir ruh örneği yaratacak... Rabia bir vasıta..."* (s. 443.)

Osman (Peregrini), Rabia'nın hayatının rehberi olarak gördüğü Vehbi Dede'den istediği desteği alamaz. Vehbi Dede, Rabia'nın verdiği kararın ilham olduğunu düşünerek, sonunda hayatî tehlike olsa dahi Rabia'ya karışmamak gerektiği düşüncesindedir. Rabia hamileliği sırasında geçirdiği hastalık sebebiyle kötü rüyalar görür. Rabia'nın bu durumdan kurtulması için Osman'ın bir tavsiyesi vardır:

"*Osman gözlerini kıstı. - Mutlak sen benim odamda Dante'nin cehenneminin resimlerine baktın. - Vallahi bakmadım. Bilmiyor musun, ben hiç fena resme bakmıyorum.- Beni dinle. Yatarken Vehbi Dede'yi düşün. O sana herkesten çok sükûn verir. Onun dininde azap, cehennem yok*." (s. 462-463)

Elif Şafak'ın *Aşk* romanında Şems, Mevlânâ'yı arayışları esnasında uğradığı duraklardan biri olan Baba Zaman'ın zâviyesinde tasavvuf ehlini sevmeyen ve asıl amacı sûfîleri denetlemek olan Başkadı ve yardımcıları ile karşılaşır. Tam o esnada zaviyenin çömezi, Baba Zaman'a, bir abdalın mutlaka onunla görüşmek istediğini söyler. Baş kadının sohbetinden ikrah gelen Baba Zaman, aralarındaki gerginliği dağıtır umuduyla onu kabul eder. Baba Zaman'ın kabulüyle Şems içeri girer. Şems, aradığını buldun mu diye soran Baba Zaman'a "*Buldum ya, meğer o hep benimleymiş.*" (s.72) diye cevap verir. Şems'in cevabını duyan Baş kadı, dervişlerin hayatı zorlaştırdıklarını şu sözlerle dile getirir:

"*Yahu siz dervişler yok musunuz, ne demeye zorlaştırırsınız hayatı, bir türlü anlamam. Madem Allah başından beri seninleydi, ya ne demeye O'nu dört bir yanda aramaya çıktın da dağ taş dolaştın be adam?*" (s.73)

Şems, kendinden emin ve sakin bir şekilde ona "*Mevlâ aramakla bulunmaz, bu doğrudur amma Mevlâ'yı ancak arayanlar bulabilir.*" (s.73) der. Başkadı Şems'in sözlerine tepki gösterir: "*Yani sen şimdi ömrü billah aynı yerde dursanız, Allah'ı bulamazsınız mı diyorsun bize? Tövbe tövbe!*" (s.73) Şems, Başkadı'ya o sözlerle asıl anlatmak istediğini şöyle izah eder:

"'*Şayet bir insan para pul, mertebe ve makam peşinde koşuyor, kürkler ipekler kuşanıp inci mercan atlas kaftan içinde yaşıyorsa yani Kadı Hazretleri, sizin gibi yapıyorsa, Allah'ı bulması imkân dahilinde değildir.*" (s. 73)

Başkadı, Şems'in cesaretle yüzüne karşı söylediği sözlerden hoşlanmasa da onu kale almadığını gösterircesine "*Her neyse, boş lafa karnımız tok.*" (s. 74) diyerek başka konulara geçer. Gezgin bir derviş olan Şems'e gezdiği şehirler arasında Bağdat'tan daha güzel bir şehir var mı diye sorar. Şems, Bağdat'ın herkes tarafından kabul edilen bir güzelliği olduğunu, fakat bu dünyada hiçbir güzelliğin kalıcı olmadığını, şehirleri ayakta tutan gücün maneviyat olduğunu söyler:

"*Şehirler maneviyat sütunlarının üstünde ayakta durur, sakinlerinin yüreklerini yansıtırlar, devasa aynalar gibi. Şayet ol yürekler kapanır ya da kararırsa, şehirler de cazibesini kaybeder. Böyle nice şehir soldu, daha nicesi solacak.*" (s. 74)

Başkadı, sûfîlerin bu tür sözlerle insanların zihinlerini karıştırdıklarını şu cümlelerle ifade eder:

"*Öyle laflar ediyorsunuz ki insanların kafası karışıyor. Hâlbuki halk, basit ihtiyaçları olan tembel bir mahlûktur. Baştakilerin görevi halkın yanlış istemesine mani olup, yoldan çıkmasına engel olmaktır. Bunun için tek gereken şeriata harfiyen uymak onun da nasıl olacağını biz biliriz.*" (s. 74)

Şems, Başkadı'ya şeriattan sonra tarikatın, tarikattan sonra marifetin, marifetten sonra hakikatin geldiğini ve şeriatın bir amaç değil, araç olduğunu belirtir:

"*Şeriat kandil gibidir' dedi Şems-i Tebrizi. 'Nuruyla aydınlatır. Ama unutmamalı ki kandil karanlıkta yürürken önünü görmeye yarar. Şeriattan sonra tarikat gelir. Tarikattan sonra marifet. Marifetten sonra hakikat! Şayet ona istikamet unutulur ve insan şeriatı araç değil amaç sayarsa, o kandilin ne faydası kalır?*" (s.75)

Şems, Başkadı'ya gönül defterinde yazılı olan kırk kuralın üçüncüsünden bahseder. Bu kuralda Hz. Peygamber'in *Kur'ân-ı Kerîm*'i yedi seviyede okunabileceğini söylediğini, kendisinin bu yedi seviyeyi dört grupta topladığını ifade eder:

"*Şimdi, şeriata bakanlar ve ötesini göremeyenler, zahiri mânayı bilir. Sûfî taifesi ise bâtınî mânâyı bilir. Evliya, yani veliler, bâtınînin bâtınîsini bilir. Dördüncü seviyeye ise ancak Allah'ın sevgili dostları ve peygamberler bilebilirler.*" (s. 75)

Başkadı, Şems'in açıklamalarından tasavvuf ehli olanların *Kur'ân-ı Kerîm*'in manasını, hakikatlerini bir şeriat âliminden daha iyi anladıklarını şeklinde yorumlayarak ona haddini aştığını söyler: "*Haddinî aşmaktasın. Günaha gitmene az kaldı. Uyarmadı deme!*" (s. 75) Şems de Başkadı'ya insanları bu kadar kolay yargılamaması gerektiğini belirttikten sonra Hz. Musa ile çoban hikâyesini anlatır. Hz. Musa, dağları yalnız dolaştığı bir gün bir çobanın Allah'a dua ettiğini işitir. Çoban, Allah'a dua ederken onun için her şeyi yapabileceğini, isterse en iyi koyununu kesebileceğini, ayaklarını yıkayabileceğini ifade eder. Bu duayı duyan Hz. Musa hemen onu uyarır. Her şeyden münezzeh olan bir yaratıcıya böyle dua ederek günaha girdiğini söyler. Çoban da bu yaptığından hicap duyar, pişman olur, özür diler. Hz. Musa ona başka dualar öğretir. O gece Allah, Hz. Musa ile konuşur. Çobanın gönlünün saf ve temiz, duasında samimi olduğunu, surete değil sirete, kelimelere değil niyete baktığını söyler. Hz. Musa, hatasını anlayarak çobandan özür diler.

Romanda bir diğer karakter, "Mutaassıp" olarak nitelenen medrese hocası Şeyh Yasin'dir. Mutaassıba göre sûfîler, düşünceleri, inançları ve halleri ile Müslümanlara yanlış örnek olmakta ve onların yoldan çıkarmaktadırlar:

"*Şu ferdi ve fevri sûfîler yok mu, ne berbat örnek oluyorlar herkese! Müslümanlara yakışmayacak herzeler ağızlarından düşmezken, bir de dinden imandan dem vurmaları yok mu, çileden çıkıyorum.*" (s.192)

Mutaassıp, tasavvuf ehli insanların Hz. Peygamber'in bir hadisinden hareketle nefisle mücadeleyi "büyük cihat" olarak kabul etmelerini, bir insanın kat etmesi gereken merhaleleri şeriat, marifet, tarikat ve hakikat diye adlandırmalarını, musikiyi, içkiyi, şiir yazmayı mübah gördüklerini, *Kur'ân-ı Kerîm*'in zâhirî ve bâtınî anlamlarından hareketle onu birtakım sembol ve remizlerle açıklamalarını eleştirir. Hattâ gezgin abdalların sûfîlerden daha da kötü bir durumda olduklarını belirtir. Mutaassıba göre, dine bakışta onlar da tıpkı sûfîler gibi bir yanlışın içindedirler. Kendi akıllarının kâinatı anlamaya yeteceğini sanarlar.

Şems'e göre mutaassıpların özellikleri şöyledir:

1. Nefisleri karşısında aşk ile mücadele etmek yerine başkaları ile kavga ederek onların kalplerine korku salarlar:

2. Allah'ın rahmet ve merhamet yönünü değil, gazap ve intikam yönünü öne çıkarırlar.

3. Sevgiden yoksun, düşmanlık hisleri ile doludurlar.

4. *Kur'ân-ı Kerîm*'i anlamada bütüne bakmak yerine kendi önem verdikleri meseleleri öne çıkarırlar.

5. Cehennemle korkutulan, cennetle ödüllendirilen bir ahiret hayatına inanırlar.

Şeyh Yasin, medresedeki talebelerinden birinden Mevlânâ'nın, Yahudi mahallesinde bulunan bir meyhanede görüldüğü haberini alır. O, Mevlânâ'yı "*karısı eskiden Hıristiyan, en yakın dostu tescilli zındık olan adam*" diye niteleyerek bu habere hiç de şaşırmadığını belirtir. O esnada yanlarından geçenler de konuşulanları duyarlar ve öfkeli bir şekilde söylenmeye başlarlar. Aralarında Mevlânâ'nın camiye alınmamasını dile getirenler olduğu gibi, tövbe etsin diyenler de vardır. Şeyh Yasin ise bu konuda yapılacak en iyi şeyin Şems ve Mevlânâ'yı Konya'dan sürmek olduğunu belirtir.

Şeyh Yasin, medresedeki dersine yetişmek için yolda giderken Şems ve Mevlânâ'nın sevgi ve sohbet arkadaşlığı üzerine düşünür. Şems'in âlimler ve sûfîlerle ilgili sözünü zikreder: "*Ulema taifesi mürekkep lekelerinde yaşar. Sûfî taifesi ise aşkın ayak izlerinde!*" (s. 312) Bu söz Şeyh Yasin'in hoşuna gitmez. Zira ona göre Şems, âlimleri durmadan konuşan, kurallar üreten ve bunları yazıya döken kişiler olarak, sûfîleri ise kalp ve ruhu ile dini yaşayan kişiler olarak gösterir. Şeyh Yasin, Şems'e bu sözleri sebebiyle hakaret ederek söylenir: "*Ah, o Şems denen soysuz herif benim sınıfıma girecek olsa, elimin tersiyle sinek gibi kovalardım.*" (s. 312) O, Şems'in Mevlânâ'yı etkileyerek onu yoldan çıkardığını düşünenlere

katılmaz. Zira ona göre Mevlânâ ve Şems aynı mezheptendir. Bu sebeple Mevlânâ, Şems'in her dediğini kayıtsız şartsız kabul edip yerine getirir. Şeyh Yasin, bu iddiasına delil olarak, Mevlânâ'nın eşinin Hristiyan olmasını, gayrimüslimlere iltimas geçmesini, azınlıklara yumuşak davranmasını, manastırda dua etmesini ve baş papazla iyi geçinmesini gösterir. Şems'i ise Mevlânâ'yı meyhaneye yolladığı ve Hz. Peygamber'i "kıytırık sûfî" dediği Bayezîd-i Bistâmî ile kıyasladığı için "Bistâmî gibi münafığın teki" diye niteler.

Zihninde bu düşüncelerle süratle medreseye giden Şeyh Yasin, sınıfa girdiğinde Şems'i görür. Şems'e onunla konuşacak bir şeyi olmadığını söyleyerek dışarıya çıkmasını ister. Şems ise Şeyh Yasin'e onun, Mevlânâ'yı ve tasavvuf ehli insanları devamlı eleştirerek karaladığını, şimdi kendisiyle karşı karşıya olduğunu, ona soracak bir sorusu var ise sorabileceğini söyler. Şeyh Yasin ona "*Seninle konuşacak bir şeyim yok benim. Ben zaten bilmem gerek her şeyi biliyorum.*" (s. 316) der. Şems, sesini yükselterek ona şöyle cevap verir:

"*Şayet bir insan 'bilmem gereken ne varsa zaten biliyorum' derse, ona değil hoca, cahilin teki gözüyle bakmak gerekir. Ancak cahiller her şeyi bildiklerini zannedebilir.*" (s. 316)

Şems, her yerde onu "şeytanın hizmetkârı" olarak anlatan Şeyh Yasin'e şeytanın ne olduğunu sorar. Şeyh Yasin, şeytanı, insanı çeşitli tuzak ve hilelerle kandırıp yoldan çıkaran bir varlık olarak anlatır. Şems ise şeytanı devamlı surette dışarıda aramanın kolaya kaçmak olduğunu, zira bu durumda insana sorumluluk düşmediğini belirtir. Ona göre insan, ulvî ve süflî özelliklere sahip olarak yaratılmıştır. Öz itibariyle insan, eşref-i mahlûk olup kendini tanımalı ve menfî özelliklerini yok ederek özüne dönmelidir. Dolayısıyla insan, şeytanı içinde, nefsinde aramalıdır. Şems, bu minvalde sûfîlerin ve sofuların farklı davrandıklarını ifade eder:

"*Sûfî der ki başkaları hakkında hüküm verip yargıda bulunacağıma, ben kendi içime bakayım. Sofu der ki başkalarının her kusurunu bulup, çıkarayım.*" (s. 320)

Şems dersten çıkmadan önce bu konu ile ilgili bir değerlendirmede bulunur:

"*Bugün şahit olduğumuz atışma ta Hazreti Muhammed Sallalahü aleyhi ve sellem zamanına dayanan eski bir fikir ve üslup ayrılığıdır aslında. Ama bu ikilem yalnızca İslâm tarihine özgü değil, İbrahimî dinlerin hepsinde mevcuttur. Ulema ile Sûfîlerin, akıl ile yüreğin, kural-temelli-din ile aşk-temelli-din atışmasıdır bu. Seçim sizin.!*" (s. 321)

Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* adlı romanında, inançsız ve nihilist bir genç olan Ferit, başından geçen olağanüstü olayları, materyalist ve pozitivist felsefeye göre açıklar. Buna karşın Ferit'in "suret-i mutlakacı" olarak gördüğü Vâfi Bey ise bu olayları dinî inanç perspektifi ile izah eder. Ferit, Vâfi Bey'in açıklamalarını inandırıcı bulmayarak "mistik hezeyanlar" diye niteler. Ferit'in romandaki bilinçlenme sürecinde, Vâfi Bey'in telkin ve açıklamalarını göz ardı etmeden, asıl pay sahibi olan kişi Yahya Aziz Bey'dir. Vâfi Bey'in "*garik-i bahr-i irfan*", "*hâce-i dânâ*", "*üstad*" diye hitap ettiği Yahya Aziz Bey, Ferit ile aynı pansiyonda kalır. Sorbon Üniversitesi'nden mezun bir Felsefe öğretmeni olması hasebiyle Ferit'in inanç konusundaki şüphe ve tereddütlerini giderecek ilmî ve felsefî izahlar yaparak, Ferit'in fikirlerinin ve kişiliğinin değişmesinde büyük rol oynar; onun Allah'a inanarak hakikati mistik felsefede bulmasına yardımcı olur. Mevlevî Vâfi Bey ise Ferit'in geçirdiği ruh buhranlarını, içine yuvarlandığı manevî boşluğu ve Selma ile yaşadığı aşk ikilemini aşmasında okuduğu dualar ve âyetlerle âdeta bir terapi yaparak iç huzurunu yakalamasına yardımcı olur.

SONUÇ

"Türk Romanında Mevlânâ Algısı" adlı tez çalışmamız, Mevlânâ'nın şahsının, duygu ve düşüncelerinin Türk romanında nasıl yer aldığı, olumlu veya olumsuz nasıl bir algı ile anlatıldığı ve bu algı etrafında kurgulanan Mevlânâ portresine dair tespitlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede oluşturduğumuz tez çalışmamızda ulaştığımız bulgu ve sonuçlar şunlardır:

İncelediğimiz eserler içinde Mevlânâ'nın bir roman kahramanı olarak yer aldığı romanların sayısı dokuz olup isimleri şöyledir: *Aşk Peygamberi*, *Bab-ı Esrar*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*, *Od / Bizim Yunus*, *Şems-i Tebrizi ve Mevlana*, *Rûmî'nin Bildiği Aşk* ve *Mevlânâ Çağırınca*. Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasını Mevlevî kahramanlar yolu ile anlatan romanların sayısı ondur ve şu isimlerden oluşur: *Yeni Turan* (Mevlevî bir grup), *Çalıkuşu* (Mevlevî şeyhi Yusuf Efendi), *Vurun Kahpeye* (Mevlevî Dede), *Sinekli Bakkal* (Vehbi Dede), *Yaşayan Ölü* (Gerçek Çelebi), *Huzur* (Emin Dede), *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (Mevlevî Vâfi Efendi), *Pertev Bey'in Üç Kızı* ve *Pertev Bey'in İki Kızı* (Arif Dede) ve *Pervaneler* (Mevlevî şeyhi Amir Çelebi). Mevlânâ'nın veya Mevlevî şahısların roman kahramanı olarak yer almadığı, eserin kurgusu içinde Mevlânâ'nın hayatı ile duygu ve düşünce dünyasını anlatan veya bunlara değinen romanların sayısı ise altıdır ve bu eserler, *Fatih-Harbiye*, *Batmayan Gün*, *Hayat Parçaları*, *Kara Kitap*, *İçimizdeki Mevlana* ve *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanlarıdır.

Türk romanında Mevlânâ algısının genelde olumlu olmakla beraber, bu algı etrafında kurgulanan Mevlânâ portrelerinde, yazarların dünya görüşlerine, bakış açılarına, ilgi ve eğilimlerine göre benzerlikler ve farklılıklar görülmektedir.

Romanların tematik incelenmesinde, eserlerde yer alma sıklığına göre ilk sırada gelen aşk temi, Mevlânâ'yı doğrudan anlatan romanlarda Mevlânâ'nın Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığı bağlamında hayatın özü ve aslı olup insana hakikati gösteren ilâhî aşk olarak anlatılmıştır. Bunun yanı sıra *Bab-ı Esrar*'da Poyraz Efendi ile şeyhi Şah Nesim arasındaki dostluk, Mevlânâ ve Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığına benzetilirken, *Aşk* romanında başkahraman Ella Rubinstein ile sûfî yazar Aziz Z. Zekâriya arasında Mevlânâ'dan ilham alınarak yaşanan beşerî aşk anlatılmıştır. *Batmayan Gün*'de Aliye'nin ve *Yaşayan Ölü*'de Leylâ'nın hakikate ulaşmasına vesile olan duygunun da ilâhî aşk olduğu belirtilmiştir. *İçimizdeki Mevlânâ*'da Mevlânâ'nın, şiirlerini ilâhî aşkı, beşerî aşk biçiminde tasavvur edip yazdığı ifade edilmiştir. Tasavvufî düşünceye romanlarında yaratmak istediği dünyaya hizmet eden malzeme olarak bakan Orhan Pamuk, diğer bütün eserlerden tamamen farklı olarak, Mevlânâ'nın, Şems-i Tebrîzî, Salâhaddin-i Zerkûbî ve Hüsameddin Çelebi ile yaşadığı ve muhtevasında ilâhî aşkın olduğu sevgi ve sohbet arkadaşlığını, " 'cinsel ve mistik' yakınlıklar" (*Kara Kitap*, s. 259) olarak nitelemiş ve Mevlânâ'nın bu kişileri seçmesinde 'ruhsal ve cinsel" durumunun etkili olduğunu söylemiştir. Bir romancının tarihî olay ve şahsiyetleri kendi muhayyilesinde kurgulama hakkı eleştirmenlerce kabul edilmiş bir husustur. Fakat buna bağlı olarak benimsenmiş bir diğer esas ise sanatçının tarihî gerçekleri saptırmaya ve çarpıtmaya hakkı olmadığıdır.

Vahdet-i vücûd, romanların çoğunda Mevlânâ'nın, şahsî tekâmülü boyunca Şems aracılığı ile ulaştığı ilâhî aşkın son merhalesi olarak anlatılmıştır. Mevlânâ, Şems Konya'ya gelmeden önce sağlam bir ilmî eğitim ve tekâmül sürecinden geçerek müderris, âlim, vaiz, müftü ve şeyh mertebelerine yükselmiştir. Şems ise Mevlânâ'yı sahip olduğu makamların onun nefsinde oluşturacağı benlik zannından aşk ve cezbe yoluyla kurtarmış vahdet-i vücûda ulaştırmıştır. Mevlânâ, bu noktada mâsivâya dair ne varsa terk ederek çoklukta birliği, kâinatta yaratılan her zerrede Allah'ın tecellisini görebilme hakikatine ulaşmıştır. *İçimizdeki Mevlana, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında Mevlânâ'nın *Kur'ân*, İslâm ve sünnet çizgisinde bir

hayat yaşayan, ilim ve irfanını bu yönde derinleştiren, Şems'in aşk ve cezbe yoluyla da ilâhî aşka ulaşıp vahdet-i vücûda ulaşan bir âlim, mutasavvıf, mütefekkir ve şair olduğu özellikle vurgulanmıştır. *Aşk Peygamberi*'nde ilâhî aşkın tesiriyle semâ etmeye ve şiir söylemeye başlayan Hakk âşığı; *Bab-ı Esrar ve Aşk*'ta büyük bir âlim olup Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlığı ile ilâhî aşka eren, aşkı terennüm eden mutasavvıf ve şair; *Od / Bizim Yunus*'ta halkı irşat kaygısı ile hareket eden bir âlim ve bu yolda şiirler söyleyen mutasavvıf ve şair olduğu anlatılmıştır. *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanında bütün dünyada tanınmasına rağmen aslının sevgi ve aşk olduğunun bilinmemesi yüzünden hüzünlü olup daha sonra anlaşılan, aynı eserin devamı *Mevlânâ Çağırınca*'da ise insanı Allah'a ulaştıran aşkın ilâhî aşk olması gerektiğine inanan ve Allah'a duyduğu ilâhî aşk sebebiyle ibadetleri de sevgiden ibaret olan sûfî ve ârif Mevlânâ portresi çizilmiştir. *Şems-i Tebrizi ve Mevlana*'da ise, diğer bütün eserlerden farklı olarak, İslâm ve tasavvuf bağlamından büsbütün koparılmadan bilgelik yolunda yaşanılan bir eğitim süreci içinde sonunda öğrendiği ilimler sayesinde "benlik bozukluğu"ndan kurtularak olgunluğa ve insanlık sevgisine erişmiş bir bilge portresi ile anlatılmıştır. *Sinekli Bakkal*'da kâinatta bulunan her şeyin Allah'ın gölgesinden ibaret olduğu inancı Vehbi Dede tarafından izah edilirken; *Batmayan Gün*'de Aliye'nin, Kerim Bey'in aşk ve cezbesine tutularak yaşadığı ilâhî aşkın sonunda öğrendiği bir hakikat; *Huzur*'da Mümtaz'ın, maneviyattan uzak Nuran ile yaşadığı aşk çerçevesinde dile getirilen bir duygu; *Pertev Bey'in İki Kızı*'ında Selmin'in, Arif Dede'nin irşadıyla eriştiği bir hakikat olarak anlatılmıştır. *İçimizdeki Mevlana*'da, diğer eserlerden farklı olarak, vahdet-i vücud ile panteizm arasındaki farklar belirtilerek Mevlânâ'nın panteist olmadığı vurgulanmıştır.

Mürşit / Mürit terimleri Mevlânâ'yı doğrudan anlatan romanların çoğunda Mevlânâ ve Şems'in sevgi ve sohbet arkadaşlıklarında birbirlerinin ruhlarına eş ve ayna olan, tekâmül yolculukları esnasında birbirlerinin eksikliklerini tamamlayan iki gönül yoldaşını ifade eder. Şems, aşk ve cezbe eksenli irşadıyla Mevlânâ'yı vahdet-i vücûda ulaştırmada mürşit, Mevlânâ ise Şems tarafından irşat edilen mürit olarak anlatılmıştır. Mevlânâ'nın irşat halkasında romanlarda ilk sırada babası Sultânü'l-

Ulemâ Bahaeddin Veled, ikinci sırada Seyyid Burhâneddin Tirmîzî, üçüncü sırada Şam ve Halep'teki medreselerde ünlü âlimlerden ilim tahsili, son sırada Şems-i Tebrîzî'nin olduğu anlatılmıştır. Mevlânâ, zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok ileri bir seviyeye yükselerek büyük bir âlim, şeyh, müderris, müftü ve vaizlik makamına gelmiş, Şems'in aşk ve cezbe eksenli irşadıyla vahdet-i vücuda ulaşmıştır. *Şems-i Tebrizi ve Mevlana'*da diğer eserlerden farklı olarak, Mevlânâ'nın tekâmül yolculuğu, bilgelik yolunda yaşanılan bir "eğitim" süreci olarak anlatılmıştır. Eserlerde Şems-i Tebrîzî'nin irşadına daha geniş yer verilmiştir. Bununla beraber *Batmayan Gün*'de romanında Aliye, *Yaşayan Ölü*'de Leyla, *Pertev Bey'in Üç Kızı ve Pertev Bey'in İki Kızı*'nda Selmin, *İçimizdeki Mevlana*'da Yadigâr, *Gönül Bahçesinde Mevlana*'da Tadadoşi (Taha), *Bab-ı Esrar*'da Poyraz Efendi, *Aşk*'ta Craig Richardson'un (Aziz Z. Zekariya) şahıslarında Mevlânâ'nın, öğretileri ile insanı kin, öfke, kibir, ihtiras, kıskançlık gibi süflî duygulardan arındırarak tekâmüle ulaştırması anlatılmıştır. Aynı zamanda Mevlânâ'yı doğrudan anlatan romanlarda onun, öğretileri ile, günümüzde aşırı maddiyatın, manevî boşluklarını etkisiyle kimlik bunalımı yaşayan insanoğlunun, sorunlarına çözüm bulmasında, nefsi ile mücadelesinde yol gösterip maddî ve manevî reçeteler sunarak rehberlik ettiği vurgulanmıştır. Mevlânâ'nın baş kahraman olmadığı *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal*, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Pervaneler* romanlarında mustarip kahramanların ruh buhranlarını, manevî boşluklarını aşıp iç huzuru yakalamalarında onun öğretilerini kendisine şiar edinen ve bu öğretileri inanç ve ahlâk boyutu ile yaşayan Mevlevî kahramanların olumlu etkisine işaret edilmiştir.

Mevlânâ ve İnsan Sevgisi temi ile ilgili olarak romanların bütününde Mevlânâ'nın sevgi, hoşgörü, şefkât ve tevazu sahibi bir mütevekkil ve mutasavvıf olduğu anlatılırken, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında bu anlayışın temelinde *Kur'ân* ve sünnetin olduğuna dair özel vurgu yapılmıştır. Bununla beraber Mevlânâ'daki insan sevgisinin kaynağının temelinde *Kur'ân* ve sünnetin olduğuna dair özel açıklamalar ise *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *İçimizdeki Mevlana* romanlarında yer almıştır. Yazarlara göre Mevlânâ'nın bütün

insanlığı kucaklayan sevgisini ferdî bir anlayış olarak anlamak yanlıştır. Mevlânâ'nın sevgisi, hoşgörüsü, tevazusu, affetmesi ve herkese bir gözle bakmasının temelinde *Kur'ân* ve sünnet vardır. Mevlânâ'da insanın değeri, Allah'a kulluk vazifelerini yerine getirme ölçüsündedir. Nasıl şârihler *Mesnevî*'yi "*bâtınî bir Kur'ân tefsiri*" olarak kabul ediyorsa, Mevlânâ'nın ahlâkı da *Kur'ân*, sünnet ve bunların tasavvufî yorumunda aranmalıdır. Yine yazarlara göre Mevlânâ, onu, kendi din ve tasavvuf anlayışından koparıp dinler üstü bir konuma yükselterek şahsîleştirme eğiliminde olanlara "*Yaşadığım sürece ben, Kur'ân'ın kuluyum. / Ben Muhammed-i Muhtar'ın yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse, ben nakleden de, o sözden de şikâyetçiyim.*"[531] rubâîsi ile cevap vermektedir. Diğer eserlerde özel vurgu yapılmasa da Mevlânâ'daki insan sevgisinin ilâhî kaynaklı olduğu, Mevlânâ'nın Şems ile sohbet arkadaşlığının özünde Hakk'a duyulan sevgi olduğu anlatılmıştır. *Şems-i Tebrizi ve Mevlana*'da ise diğer eserlerden farklı olarak, İslâm'dan büsbütün uzak olmamakla birlikte, yüzeysel bir hümanizme yer verildiği görülmüştür. *Aşk, Sinekli Bakkal* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında faklı din anlayışını temsil eden roman kahramanları ile olumsuz din algısını değiştirmeye temas edilmiştir. Zihin dünyalarında taassubun, korkunun, katı ve sıkı kuralların hakim olduğu yanlış din anlayışını *Sinekli Bakkal*'da İmam Hacı İlhami Efendi, *Vurun Kahpeye*'de Hacı Fettah Efendi, *Aşk*'ta Başkadı ve Şeyh Yasin üzerinden anlatıldığı görülür. Buna karşılık dinin şeklî boyutunu değil, özündeki hakikatleri ortaya çıkaran, hoşgörülü, yumuşak din anlayışını *Sinekli Bakkal*'da Vehbi Dede, *Vurun Kahpeye*'de Mevlevî Dede, *Aşk* romanında ise Mevlânâ ve Şems temsil ederler.

Semâ temi, romanların çoğunda tasavvufî anlamıyla ilâhî aşkın tesiriyle vecde gelip Hakk'a yönelme, bütün ruhuyla Allah'ı hissetme anlamında kullanılmıştır. Buna ek olarak *Bab-ı Esrar*'da, ısrarla, semânın bir dans, semâzenin de dansçı olmadığına vurgu yapılmıştır. *Şems-i Tebrizi ve Mevlana*'da ise diğer romanlardan farklı olarak, semâ, tasavvufî anlamından uzak, "dans etmek" fiili ile isimlendirilmiştir. Semâ, ilmî olarak sadece *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında açıklanmıştır. Romanların hemen hemen

[531]Şefik Can, *Rubâîler*, s. 149.

hepsinde Mevlânâ'nın; semâya, Şems'in gelişine bağlı olarak onun sevgi ve sohbet arkadaşlığında başladığı, semâ ediş biçiminin belli bir şekil ve zamana bağlı kalmadan aşk ve cezbenin tesiri ile vecd hâlinde olduğu ifade edilmiştir. Mevlânâ'nın semâ ediş şekli ile ilgili olarak *Aşk* romanında, diğer eserlerden farklı olarak, Mevlânâ ve Şems'in uzun süredir düşündükleri, hazırlıklarını yaptıkları ve herkesin davet edildiği bir âyinde semâ ettikleri anlatılmıştır. Mevlânâ, *Mevlânâ Çağırınca'*da bir derviş gibi semâ eder. Onun semâ esnasında giydiği kıyafet ile ilgili olarak *Aşk Peygamberi, Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında özel bir kıyafet içinde değil, üzerinde ne varsa öylece semâ ettiği, fantastik kurgu özelliğine sahip olan *Mevlânâ Çağırınca*'da berzah âleminden İstanbul'a gelen Mevlânâ'nın semâ ederken üzerinde "bir pelerin gibi" olan eflâtun ceket olduğu ifade edilmiştir. *Aşk* romanında ise, diğer eserlerden farklı olarak, Mevlânâ'nın üzerinde Mevlevîlerin semâ ederken giydikleri sikke, destegül ve tennûre vardır. *Huzur*, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Bab-ı Esrar* romanlarında ise semâ kıyafeti, Mevlânâ'nın giydiği bir kıyafet olarak değil, Mevlevîlik bağlamında semâ ederken giyilen sikke, tennûre, siyah hırka ve destar olarak anlatılmıştır. Mevlânâ'nın semâ etmesi ile ilgili eleştirilere, *Aşk Peygamberi*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında yer verilmiştir. Bu eleştirilerin ortak noktası, ilim ve irfan sahibi büyük bir âlim olan Mevlânâ'nın derslerini, müritlerini bırakarak Şems ile sohbet ve semâ etmesidir. Kadınların semâ etmesi konusu sadece *Aşk Peygamberi*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Aşk* romanlarında yer alır. *Aşk Peygamberi* ve *Aşk* romanlarında Mevlânâ'nın kadınlar için semâ düzenlediği, *Gönül Bahçesinde Mevlana*'da kadınların erkekler ile birlikte değil, kendi aralarında semâ ettikleri ifade edilmiştir. Mevlevîlik'te belli bir âdap ve erkânâ göre düzenlenerek geliştirilen Mevlevî âyini ise *Huzur*, *Pervaneler*, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Bab-ı Esrar* romanlarında anlatılmıştır. *Gönül Bahçesinde Mevlana,* Mevlevî âyininin en geniş ve ayrıntılı anlatıldığı eserdir. Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler*'inde Mevlevî âyininin, Bizans Koleji'nde aldığı eğitim sonucunda Türk toplumunun değerleri ve kültüründen uzaklaşan Nesime tarafından "tango"ya benzetilmesi, yabancılaşmaya dair anlamlı bir örnek teşkil eder. Mevlevî âyini, *Bab-ı Esrar*'da Poyraz Efendi'nin ölmeden önce ölmenin sırrına erişinin bir sembolü,

Huzur'da Türk kültür ve medeniyetinin kaynakları arasında yer alan bir değer ve zenginlik olarak anlatılmıştır.

Şiir / şair temi ile ilgili olarak *Aşk Peygamberi*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Gönül Bahçesinde Mevlana* romanlarında Mevlânâ'nın şiir söylemeye Şems geldikten sonra başladığı anlatılmıştır. *Mevlânâ / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında, diğer eserlerden farklı olarak, Şems gelmeden önce de şiir söylediği belirtilmiştir. Bu eserlerde Mevlânâ'nın şairliğine dair ortak hususlar, Mevlânâ'nın şiir yazan değil, söyleyen bir şair olduğu, şiirlerini Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığında ilâhî aşkın kuvvetli tesiri altında belli bir zaman ve mekân gözetmeden semâ ederken söylediğidir. Bu eserler içinde özellikle *Aşk Peygamberi* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında muhtevaya uygun olarak *Dîvân-ı Kebîr*'den seçilen şiirlerin, Mevlânâ'nın duygu ve düşünce dünyasına derinlik kazandırmada büyük katkı sağladığı görülmektedir. *Aşk* ve *Bab-ı Esrar* romanlarında Mevlânâ'nın şairliğine vurgu yapılır ve Şems'in bu noktada Mevlânâ'nın şairliğinin tezahür ve tekâmülünde üstlendiği role işaret edilir. Mevlânâ'nın şiirlerinde kullandığı mahlâslar, *Aşk* romanında "Hâmûş" (suskun) ve "Şems-i Tebrîzî", *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna*'da "Hamûş", *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür*'de "Şems-i Tebrîzî", *Şems-i Tebrizi ve Mevlana*'da "Şems" olarak kaydedilmiştir. Mevlânâ'nın olduğu iddia edilen "*Gene gel, gene gel, her ne isen gene gel; kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan bırak da gel…*"[532] rubâîsi sadece *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Bab-ı Esrar* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında yer almış, bu rubâînin Mevlânâ'nın hoşgörü anlayışını yansıttığı ifade edilmiştir. Romanlarda *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini Mevlânâ'nın kendi eli ile yazdığı belirtilmiştir.

Mûsikî, romanların çoğunda tasavvufî boyutu ile ele alınmakla beraber *Aşk Peygamberi*, *Bab-ı Esrar*, *Aşk*, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* romanlarında Mevlânâ'nın Şems ile sevgi ve sohbet arkadaşlığında yaşadığı duygu yoğunluğunda vecd hâlinde yaptığı semânın esası olarak ifade edilmiştir. Mevlânâ, dinlediği mûsikî

[532]Mevlânâ Celâleddin, *Rubâîler*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 23.

nağmelerinde ilâhî aşkı hisseder. *İçimizdeki Mevlana*'da mûsikî ile ilgili olarak ney'in özellikleri anlatılmıştır. *Gönül Bahçesinde Mevlana'*da ney, Tadadoşi'nin gönlünde manevî uyanışa vesile olur ve aynı zamanda yazar, ney'in Mevlevîlik tarikatındaki yerine değinir. *Yeni Turan*'da Yeni Turan Partisi, Mevlânâ ve Mevlevîliğin halkın ruhunu çok iyi yansıttığından hareketle bir sentez yaparak Türk mûsikîsi ile Mevlevî mûsikîsini birleştirmiş, böylece halka ulaşmanın yolunu bulmuştur. *Sinekli Bakkal*'da Rabia ve Vehbi Dede'nin temsili ile Türk kültürünün önemli bir değeri olarak anlatılmıştır. *Çalıkuşu'*nda mûsikî, Mevlevî şeyhi Yusuf Efendi'nin Feride'ye aşkının bir tezahürüdür. *Fatih-Harbiye*'de ney üfleme, Doğu medeniyetini temsil eden Faiz Bey'in özelliklerinden biri olarak gösterilir. *Yaşayan Ölü*'de Gerçek Çelebi, ney metaforu ile insan-ı kâmil olma yolunda tekâmül yolculuğuna çıkan insanın macerasını anlatır. *Huzur*'da mûsikî, bizim medeniyetimizin zengin ve estetik bir değeri olup geçmişten gelen kimliğimizin çok önemli bir unsurudur. *Pertev Bey'in İki Kızı ve Pertev Bey'in Üç Kızı* romanlarında ise ney, Arif Dede'nin Selmin'i irşadının bir vasıtasını oluşturur.

Ölüm, romanların çoğunda Mevlânâ'nın nezdinde bir yok olma değil, uzun zamandır özlemle beklediği Allah'a kavuşma olarak ifade edilmiştir. Ayrıca *Yaşayan Ölü*, *Bab-ı Esrar* ve *Aşk r*omanlarında mutasavvıfların, nefsi her türlü kötü huy ve alışkanlıktan arındırmak anlamında kullandıkları "ölmeden önce ölmek" ifadesi, bazı roman kahramanlarının tekâmüllerinin başta gelen şartlarından biri olarak anlatılmıştır.

Mevlânâ ve iktidar ilişkisi, romanların çoğunda Mevlânâ'dan ziyade babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in, zamanın yöneticileriyle münasebetleri ölçüsünde yer verilmiştir. Bu ilişki; Bahaeddin Veled'in, iktidarın baskısı ile Belh'ten göçe zorlanması, oradan Konya'ya uzanan göç yolculuğu esnasında sahip olduğu ilim ve irfanın farkında olan dönemin iktidarları tarafından hürmet ve tazim ile karşılanması, yöneticilerin onun müridi olmaları, sohbet ve vaazlarına katılmaları, onu, iktidarlarını tehlikelerden koruyan manevî zırh olarak görmeleri gibi cepheleriyle anlatılmıştır. Romanlarda Mevlânâ'nın iktidar ile münasebetlerinde en

çok adı geçen devlet adamı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin veziri Muîneddin Süleyman Pervâne'dir. Muîneddin Süleyman Pervâne, Mevlânâ'nın yakın dostu ve müridi olarak anlatılmıştır. Onun dışında *Aşk* romanında II. Gıyaseddin Keyhusrev, *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanında III. Gıyâseddin Keyhusrev az da olsa yer almıştır. Aynı zamanda *Aşk Peygamberi* ve *Aşk* romanlarında Mevlânâ'nın, iktidarın yanı sıra halk ile ilişkisine değinilmiştir. *Aşk Peygamberi*'nde Mevlânâ'nın zenginlere itibar etmeyip toplumun alt tabakasından insanlar ile beraber olduğu belirtilmiştir. *Aşk* romanında ise onun aristokrat bir aileden geldiği ve toplumun alt seviyesindeki insanları anlamasının zor olduğu; Şems'in, Mevlânâ'yı bu insanlar ile buluşturmada vesile olduğu ifade edilmiştir.

Mevlânâ'yı doğrudan anlatan romanların çoğunda Mevlânâ ve Moğollara dair, Moğolların, saldırı ve istilâları ile halk üzerinde maddî ve manevî yıkıma sebep oldukları, Mevlânâ'nın öğretileri ile, yaşadığı çağda Moğolların zulüm ve baskıları, taht kavgaları ve mezhep çatışmaları gibi hadiselerin vuku bulduğu kargaşa ortamında korku, çaresizlik, umutsuzluk içindeki Anadolu insanına teselli ve kuvvet kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Mevlânâ'nın Moğollara karşı tavsiye ettiği siyasetin ise anlaşma ve barış üzerine tesis edilen, çatışmadan kaçınılan uzlaşmacı bir yaklaşım olduğu, *Aşk* romanında ise diğer eserlerden farklı olarak, Mevlânâ'nın hadiseler karşısında pasif bir tutum izlediği belirtilmiştir. Mevlânâ'nın "Moğol casusu" olduğuna dair iddia, eserlerin hiçbirinde yer almamıştır. Bunun ötesinde *Gönül Bahçesinde Mevlana*'da Mevlânâ'nın "Moğol casusu" olmadığına dair özel vurgu yapılmıştır. *Od / Bizim Yunus*'ta ise halkın bu iddiaya itibar etmediği ve bundan dolayı Mevlânâ'nın şükür içinde olduğu ifade edilmiştir.

Mevlânâ'nın eserleri ile ilgili olarak romanların çoğunda öncelikle *Mesnevî*'den söz edilir. Romanlarda Mevlânâ'nın *Mesnevî*'yi yazmaktaki amacının insanlara hakikatleri anlatarak doğru yolu gösterme ve onları tekâmüle ulaştırma olduğu ve bu sebeple *Kelile ve Dimne, Mantıku't-Tayr* ve *Binbir Gece Masalları* gibi eserlerden hikâyeler alarak onları yeni bir üslûpta söylemekte bir beis görmediği belirtilmiştir. *Kara Kitap*'ta diğer bütün eserlerden farklı olarak yazar, "*Mevlânâ'nın*

en büyük eseri denen Mesnevî baştan sona bir çalıntıdır!" (s. 263) diyerek Mevlânâ'nın *Kelile ve Dimne*, *Mantıku't-Tayr*, *Leylâ ile Mecnûn*, *Menâkıb-ı Evliyâ* ve *Binbir Gece Masalları* gibi eserlerden "hikâye yürüttüğü" ve *Mesnevî*'nin de "tuhaf ve düzensiz bir komposizyon" olduğu iddiasında bulunmuştur. *Kara Kitap*'ın temel dinamiğini *Hüsn ü Aşk* mesnevisi üzerine kuran, postmodernizmin metinlerarasılık ilkesinden hareketle başta *Mesnevî* olmak üzere çeşitli eserlerden faydalanarak oluşturduğu hikâyeler ile kurgusunu inşa eden Orhan Pamuk için bunun bir çelişki olduğunu ifade mecburiyeti vardır.

Mevlânâ ve Yunus Emre karşılaşması sadece *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Od / Bizim Yunus* romanlarında yer almıştır. Her iki eserde Mevlânâ, Yunus Emre'nin insan-ı kâmil olmak için çıktığı manevî yolculukta ilim ve irfanından istifade ettiği büyük bir âlim ve mutasavvıf şair olarak anlatılmıştır. *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana* ve *Rûmî'nin Bildiği Aşk* romanlarında ise Mevlânâ ve Yunus Emre arasındaki benzer ve farklı yönlere temas edilmiştir. Eserlerde Mevlânâ ile Yunus Emre'nin duygu ve düşünce dünyalarının, tasavvuf anlayışlarının ve ilham kaynaklarının benzerliğine, buna karşılık kullandıkları dilin farklılığına işaret edilmiştir.

Mevlevîhane / dergâh / tekke / âsitane / zâviye; romanların çoğunda bir şeyhin müritlerine manevî eğitim verdiği mekân olarak anlatılmıştır. Mevlânâ'nın kaldığı yer ise medrese veya dergâh olarak adlandırılmıştır. Burası birçok odanın bulunduğu büyük bir mekândır. Medrese veya dergâhın, aile ile birlikte kalma, dervişlerle sohbet etme, talebelere ders verme, müritleri irşat gibi birçok işlevi olduğu ifade edilmiştir. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda, diğer eserlerden farklı olarak, tekke ve zaviyelerin kapatılması sebebiyle Arif Dede'nin, irşat faaliyetlerini bir evde ve gizlilik içinde yürüttüğü anlatılmıştır. Yine diğer eserlerden farklı olarak, *Pervaneler*'de yabancı kültür ve eğitim etkisinde yetişen Mevlevî şeyhi âmir Çelebi'nin kızı Nesime için tekke, "bir hapishane" halini almıştır. Mevlevîhane ve Mevlânâ müzesi veya türbesi en geniş ve ayrıntılı bir şekilde *Gönül Bahçesinde Mevlana*'da tanıtılmıştır.

Doğu ve Batı Dünyasında Mevlânâ, Doğu'dan ve Batı'dan kitap, şiir, araştırma, mûsikî dalında örnekler ile ayrıntılı bir şekilde *İçimizdeki Mevlana*'da izah edilmiştir. *İçimizdeki Mevlana*'da ayrıca Paris'te bulunan Mevlânâ Derneği'nden bahsedilmiştir. Burası derneğin başkanı Kudsî Bey öncülüğünde *Mesnevî*'den sohbetlerin edildiği, namazların kılındığı ve ezanın okunduğu bir mekândır. Farklı dil, din ve ırktan gelen insanların bir arada bulunduğu bu ortamın mimarının "gönül avcısı" Mevlânâ olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber *Hayat Parçaları, Gönül Bahçesinde Mevlana, Aşk, Bab-ı Esrar, Rûmî'nin Bildiği Aşk* ve *Mevlânâ Çağırınca* romanlarında Mevlânâ'nın, geçmişten günümüze Doğu'dan ve Batı'dan farklı dil, din ve ırktan gelen insanları etkilemeye devam ettiği anlatılmıştır. *Hayat Parçaları*'nda Türkleri çok seven gazeteci George Martin, Amerika'da verdiği konferanslarda Türkiye'nin tanıtımını yaparken Mevlânâ'nın öğretilerinden faydalanır. George Martin, insanlığın evrensel sevgi ile daha 13. yüzyılda Mevlânâ ile tanıştığından bahsetmiş, Mevlânâ'nın öğretilerini kendisine şiar edinenlerin hoşgörülü olacağını ifade etmiştir. Nitekim George Martin'in, Naciye'ye ilgisi olmasına rağmen, onun Ahmet ile yaşadığı aşkı kabullenerek evlenmelerine destek olması da bu öğretileri özümsediğinin bir göstergesi olmuştur. *Gönül Bahçesinde Mevlana'*da Tadadoşi, Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve öğretilerinin tesirinde kalarak Mevlânâ'nın inandığı din olarak İslâm'ı araştırmış ve Taha adını alarak Müslüman olmuştur. *Bab-ı Esrar*'da turist rehberi Angelina, Mevlânâ'nın şiirlerini okurken bu şiirlerin özüne vakıf olarak çeviriler yapmıştır. Londra'da bulunan Nigel, sevgilisi Karen'e hasretini Mevlânâ'dan bir şiir ile dile getirmiştir. *Aşk* romanında Craig Richardson, koyu bir ateist iken Fas'ta Baba Samed'in rehberliğinde Mevlânâ'nın eserleri ile tanışmış ve *Mesnevî*'nin kuvvetli tesiri altında kalmıştır. Kısa bir süre sonra da Aziz Z. Zahara adını alarak Müslüman olmuştur. *Rûmî'nin Bildiği Aşk'*ta İtalyan ressam Fabio, *Mevlânâ Çağırınca*'da Luna birer Mevlânâ muhibbidirler. Aynı zamanda *Yeni Turan, Fatih-Harbiye, Huzur* ve *Hayat Parçaları* romanlarında Mevlânâ ve onun duygu ve düşünce dünyasından ilham alınarak oluşturulan Mevlevîliğin, halkın zihninde ve gönül dünyasında tazeliğini koruyan, Türk kültür ve medeniyetini geçmişten günümüze besleyen bir kaynak olması öne çıkarılmıştır.

Türk romanında Mevlânâ algısı ile ilgili öne çıkan bir diğer husus da yazarların, Mevlânâ'nın fizikî ve rûhî portresini, duygu ve düşünce dünyasını anlatırken, ona dair önemli kaynak eserler olan Sultan Veled'in *İbtida-nâme*'si, Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın *Mevlânâ ve Etrafındakiler*'i ve Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri*'nden doğrudan veya dolaylı şekilde faydalanmış olmalarıdır. Romanlarda Mevlânâ tasvir ve tahlilleri tarihî kaynaklardaki malûmat ile büyük ölçüde uyuşmaktadır. Bu uyum, kurgunun geri plânda kalıp maddî bilginin öne çıktığı *Aşk Peygamberi*, *İçimizdeki Mevlana*, *Gönül Bahçesinde Mevlana*, *Aşkın gözyaşları II / Hz. Mevlâna* ve *Mevlana / Aşk Beni Sende Öldürür* romanlarında belirgin bir şekilde görülürken, fantastik kurgunun ağır bastığı *Rûmî'nin Bildiği aşk* ve *Mevlânâ Çağırınca* romanlarında farklılıklar dikkat çekmektedir. Aynı zamanda yazarların Mevlânâ'ya bakışlarında sahip oldukları kültürün ve dünya görüşünün etkili olduğu görülmektedir. Samiha Ayverdi, Münevver Ayaşlı, Nezihe Araz gibi yazarlar Mevlânâ'ya almış oldukları tasavvufî terbiyeden bakarken Orhan Pamuk alt yapısındaki kolej kültürünün arkasından bakar. Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edib Adıvar, Müfide Ferit Tek, Peyami Safa ise tasavvufî dünya görüşüne sahip olmamakla beraber Mevlânâ ve Mevlevîliğe Türk kültürünün önemli bir unsuru olarak bakarlar.

Sonuç olarak, Türk romanında yazarların Mevlânâ'yı mutasavvıf, mütefekkir, âlim, şair; sevgi, hoşgörü sahibi, teselli ve kuvvet kaynağı; insanlığın buhranlarından kurtulmasında ve ferdî tekâmülünde rehber; bütün bu meziyet ve faziletleri sayesinde her çağda zihinlerde, gönüllerde taht kurmuş büyük bir şahsiyet, yanı sıra da Türk kültür ve medeniyetini geçmişten günümüze besleyen bir kaynak olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Mevlânâ, şüphesiz ki, romancılarımız tarafından gelecekte de eserlerine konu edilecektir. Fakat ayrıca şunu da eklemek lâzımdır ki, bu büyük ve müstesna şahsiyet, edebiyatın yanı sıra başta sinema olmak üzere bütün güzel sanatlarca işlenip anlatılmalı, fikirlerini ve şahsiyetini günümüz insanının bilgi ve idrakine sunmaya devam edilmelidir. Zira Türk insanının ve dünyanın daha ondan öğreneceği çok şey vardır.

KAYNAKÇA

1.İncelenen Romanlar

Adıvar, Halide Edib, *Yeni Turan*, 1. Baskı, Can Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Vurun Kahpeye*, 9. Basım, Can Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *Sinekli Bakkal*, 13. Basım, Can Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *Hayat Parçaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963.

Altay, Devrim, *Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ*, 1. Baskı, Alter Yayınları, Ankara 2009.

Araz, Nezihe, *Aşk Peygamberi*, Dünya Aktüel Yayınevi, İstanbul 1985.

Ayaşlı, Münevver, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, üçüncü Basım, Sebil Yayınevi, İstanbul 1992.

_____, *Pertev Bey'in İki Kızı*, Üçüncü Basım, Sebil Yayınevi, İstanbul 1992.

Ayverdi, Samiha, *Batmayan Gün*, 7. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2012.

_____, *Yaşayan Ölü*, 6. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2012.

Güntekin, Reşat Nuri, *Çalıkuşu*, 82. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2013.

Okuyucu, Cihan, *İçimizdeki Mevlânâ*, 1. Baskı, Bilge Yayınları, İstanbul 2002.

Özkan, Serdar, *Rûmî'nin Bildiği Aşk*, 1. Basım, Artemis Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *Mevlânâ Çağırınca*, 1. Basım, Artemis Yayınları, İstanbul 2014.

Pala, İskender, *Od/Bizim Yunus*, 1. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

Pamuk, Orhan, *Kara Kitap*,1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Safa, Peyami, *Fatih-Harbiye*, Semih Lütfü - Sühulet Kütüphanesi, 1. Baskı, İstanbul 1931.

Şafak, Elif, *Aşk,* 390. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

Tanpınar, Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Yedinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

Tek, Müfide Ferit, *Pervaneler*, 1. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.

Tiryakioğlu, Okay, *Mevlânâ / Aşk Beni Sende Öldürür*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Ümit, Ahmet, *Bab-ı Esrar*, 102.-103. Basım, Everest Yayınları, İstanbul 2013.

Ürkmez, Melahat, *Gönül Bahçesinde Mevlânâ*, 1. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2007.

Yağmur, Sinan, *Aşkın Gözyaşları II / Hz. Mevlânâ*, 5. Basım, Karatay Akademi Yayınları, İstanbul 2013.

2. Diğer Kaynaklar

2.1. Kitaplar

Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.

Alican, Mustafa, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Aresteh, A. Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, Kitâbiyât, Ankara 2003.

Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987.

Ayvazoğlu, Beşir, *Kuğunun Son Şarkısı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.

Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1998.

Bayraktar, Mehmet, "Semâda Anlatılanlar", *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, haz. Vedat Genç, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

Bayram, Mikâil, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Âhi Evren-Mevlânâ Mücadelesi,* Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya 2012.

Bayrav, Süheyla, "Kara Kitap ve Kendi Olmak", *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, drl. Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2014.

Can, Şefik, *Mevlânâ / Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

_____, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi Üçüncü Cilt*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

_____, *Dîvan-ı Kebîr Seçmeler I. Cilt*, 4. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

Çelebioğlu, Âmil, *Mesnevî-i Şerîf 1 / Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahifî Tercümesi*, İstanbul 2000. .

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meali*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

Ebû Saîd Ebû'l-Hayr, *Rubâîler*, çev. Mehmet Kanar, Şule Yayınları, İstanbul 2013.

Emil, Birol, "Yâ Hazreti Mevlânâ", *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, haz. Vedat Genç, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Sipehsâlâr Risalesi)*, çev. Tahsin Yazıcı, Birinci Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.

Freud – Jung – Adler, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, çev. Selahattin Hilav, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 1981.

Fürûzanfer, Bedîüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Ferîdun Nazif Uzluk, Millî Eğitim Bakalığı Yayınları, İstanbul 1997.

Gençosman, Mehmed Nuri, *Mevlânâ'nın Rubâîleri (Tam Metin)*, Ataç Yayınları, İstanbul 2012.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I-II Cilt*, 6. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990.

_____, Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999.

_____, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1971.

_____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006.

_____, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006.

Güleç, İsmail, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2008.

Haykıran, Kemal Ramazan, *Moğollar ve Mevlânâ*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

İbn Arabî, *Aşk Risalesi*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.

İsmail Hakkı Bursevî, *Mesnevî'nin Ruhu*, haz. Suat Ak, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012.

İsmail Rüsûhî Ankaravî, *Mesnevî'nin Sırrı /Dîbâce ve İlk 18 Beyit Şerhi*, Haz: Semih Ceylan-Mustafa Topatan, Hayykitap, İstanbul 2008.

Kaplan, Mehmet, *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

_____, *Yunus Bir Haber Verir*..., Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

Karakoç, Sezai, *Yunus Emre*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2015.

Kılıç, Mahmud Erol, *Mevlânâ Üzerine Konuşmalar*, Sûfî Kitap, İstanbul 2014.

Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf I. Cilt*, Yayına Hazırlayanlar: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, Kitabevi, İstanbul 2012.

Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976.

_____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Kutlu, Mustafa, "Kara Kitap", *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, drl. Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Küçük, Hülya, *Küpten Sızan Sırlar / İntihâ-nâme-i Sultan Veled*, 1. Baskı, Ataç Yayınları, İstanbul 2010.

Küçük, Osman Nuri, *Mevlânâ ve İktidar*, Rûmî Yayınları, İstanbul 2007.

Küçük, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul 2007.

Lewis, Franklin D., *Mevlânâ / Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010.

Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr I*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Dîvân-ı Kebîr II*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Dîvân-ı Kebîr III*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Dîvân-ı Kebîr IV*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Dîvân-ı Kebîr VI*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Dîvân-ı Kebîr VII-1*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Dîvân-ı Kebîr VII-2*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, *Rubâîler*, çev. Şefik Can, Sûfî Kitap, İstanbul 2014.

Mevlânâ Celâleddin, *Rubâîler*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.

_____, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 5. Baskı, İnkılâp Kiatbevi, İstanbul 2011.

_____, *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 1. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010.

_____, *Mektûbat (Mektuplar)*, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, 5. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999.

Moran, Berna, "Üst kurmaca olarak 'Kara kitap' ", drl. Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Nahifî, Süleyman, *Mesnevî-i Şerif Tercümesi,* Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu, Yayına hazırlayan: Nihat Öztoprak, 10. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Nicholson, Reynold A., *İslâm Sufileri (Themystics of İslâm)*, çev. Kemal ışık-Ruhi Fığlalı Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener-M. Rami Ayas-İsmet Kayaoğlu, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2014.

Ocak, Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemal Kurnaz, İkinci Baskı, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 1993.

Önder, Mehmet, "Mevlânâ'nın Yunus'a Etkisi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, S. 69, Ankara 1995.

Öztemizhacıtahiroğlu, Abdullah, *Mesnevî (Kendi Vezni İle Manzum Tercüme)*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1972.

Scihimmel, Annemarie, *Ben Rüzgârım Sen Ateş / Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, çev. Senail Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

Serdaroğlu, Ahmet, *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*, Ay Yıldız Matbaası, Ankara 1996.

Süleyman Nahifî, *Mesnevî-i Şerif Tercümesi,* Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu, Yayına hazırlayan: Nihat Öztoprak, 10. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Sevük, İsmail Habib, *Mevlânâ*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1954.

Sinanoğlu, Nüshet Haşim, *Grek ve Romen Mitolojisi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1931.

Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 1. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014.

_____, *Rebabnâme*, haz. Niğdeli Hakkı Eroğlu, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011.

Süheyla Bayrav, "Kara Kitap ve Kendi Olmak", *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, drl. Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Süleyman Nahifî, *Mesnevî-i Şerif Tercümesi,* Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu, Yayına hazırlayan: Nihat Öztoprak, 10. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Şahin, Ahmet Metin, *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, Karbon Kitaplar, İstanbul 2017.

Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, çev. Mehmed Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul 2013.

Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000

Şeyh Rüsûhüddin İsmail bin Ahmed el-Ankaravî, *Mevlevîler Yolu*, Şûle Yayınları, İstanbul 2012.

Şimşekler, Nuri, "Mevlânâ ve Şiir", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, 7. Cilt, Proje Editörü: Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul 2015.

Taine, Hippolyte, *The Philosophy of Art*, Translated by: John Durand, New York: Hot & Williams 1873.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001.

_____, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.

Tarlan, Ali Nihat, *Mevlânâ*, Hareket Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1974.

Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı*, H Yayınları, İstanbul 2008.

Tural, Secaatttin, *Türk Romanında Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

Uludağ, Süleyman, *İslâm'da İrşad*, Marifet Yayınları, İstanbul 2004.

Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni Bildiriler 15-17 Aralık 2000, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Ünal, Harun, *Mevzuât / El-Ehâdîsü'l-Mevdua (Mevzu Hadisler)*, Helâl Denetim Merkezi Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Ünver, İsmail, *Neşatî / Türk Büyükleri Dizisi:13*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Yetiş, Kâzım, *Samiha Ayverdi Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Çağları Aşan Mevlânâ Çağrısı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2008.

2.2. Ansiklopediler

Bildirici, Faruk, "Louis Massignon" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Ceylan, Semih, "Mesnevî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

_____, "Semâ" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

_____, "Şems-i Tebrîzî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

_____, "Vecd" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

_____, "Zühd" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

_____, "Vüsûl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Çağrıcı, Mustafa, "Taassup" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Çınarlı, Mehmet-İlhan Geçer-Muzaffer Uyguner ve diğer yazarlar, "Münevver Ayaşlı" maddesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986.

Demirli, Ekrem, "Vahdet-i vücûd" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Kara, Mustafa, "Fenâ", maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Kara, Mustafa, "Tekke" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

_____, "Sûfî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

_____, "Şeyh" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Özcan, İsmail Hakkı, "Yürük Semâî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Özcan, Nuri-Yalçın Çetinkaya, "Mûsikî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Özcan, Nuri, "Mevlevî âyini" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

_____, "Tekke Mûsikîsi" maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Özgüdenli, Osman Gazi, "Moğollar" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Pala, İskender, "Bezm-i elest" maddesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Sevim, Ali, "Keyhusrev II" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

_____," Keyhusrev III" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

Sümer, Faruk, 'Keykûbad I' maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

Tahralı, Mustafa, "Kenan Rifâî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

Topaloğlu, Bekir, "İrşad" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Uçman, Abdullah, "Münevver Ayaşlı" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

Uludağ, Süleyman, "Aşk" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

_____, "Ârif" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

_____, "Celâl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

_____, "Cemâl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

_____, "Devran" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

_____, "Halvet" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

_____, "Mutasavvıf" maddesi, *TDV İslâm Asiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

_____, "Nefis" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

_____, "Ölüm" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

_____, "Uzlet" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Uygun, Mehmet Nuri, "Ney" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

Uzun, Mustafa, "*Gülbank*" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Bezm-i elest" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Yazıcı, Tahsin, "Dîvan-ı Kebîr" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Yılmaz, Hasan Kâmil, "Cezbe" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

2.3. Sözlükler

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük/Kubbealtı Lûgatı*, C. 3, Kubbealtı Neşriyatı, İkinci Baskı, İstanbul 2006.

Cebecioğlu, Ethem*, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2003.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 20. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2003.*

Ertuğrul, İsmail Fennî, *Lûgatçe-i Felsefe*, Haz: Necdet Ertuğ, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara 2014.

Kanar, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1998.

Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1969.

Muallim Naci, *Lûgat-i Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü 3 Cilt*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul 2002.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Vural, Mehmet, *İslâm Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2011.

Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

2.4. Makaleler

Coşkun, Sezai, "Türk Romanında Mevlânâ ve Mevlevîlik", *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Makaleler*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2005.

Çağdaş, Hami, "Orhan Pamuk 'Kara Kitap'ı anlatıyor", *Hürriyet Sanat Edebiyat Dergisi*, 1990/113.

Çubukçu, Mete, "Orhan Pamuk'la söyleşi: Şapkadan Tavşan Çıkarıyorum", *Nokta Dergisi*, S. 113, 1 Nisan 1990.

Demirdaş, Öncel, "Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevî Eğitimdeki Rolü", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 53, Yıl:16.

Duru, Muhittin Celâl, "Mevlânâ ile Yunus Emre", *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, C. 5, S. 319, Ocak 1966.

Ecevit, Yıldız, "Orhan Pamuk'un Romanlarında Ana Bileşenler", *Varlık Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi*, S. 1063, 1996.

Enginün, İnci, "Romancılarımız ve Mevlânâ", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.

_____, "Halide Edib ve Mevlevîlik", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.

Kaplan, Mehmet, "Büyük Daire", *Türk Yurdu Mevlânâ Özel Sayısı*, C. 3, Temmuz 1963.

_____, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

_____, "Mevlânâ'yı Nasıl Anlamalı?", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

Narinç, Sevim, "Raif Yelkenci ile Bir Konuşma", *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, C. 5, S. 319, Ocak 1966.

Ocak, Ahmet Yaşar, "İslâm, Tasavvuf ve Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S. 45, Mart-Nisan 1997.

Önder, Mehmet, "Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri", Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 3, 1955.

Ritter, Helmuth, "Mevlânâ Celâleddin Rûmi ve Etrafındakiler", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, Cüz I, 1940-1942.

Topaloğlu, Yüksel, "Pervaneler Romanının Yapısı ve Anlamı Üzerine", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*, p. 1211-1228 Turkey.

Uzluk, Feridun Nafiz, "Mevlânâ ve Yunus Emre", *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, C. 5, S. 319, Ocak 1966.

2.4. Tezler

Bilici, Mehmet Akif, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de Nübüvvet*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlâhiyat Ana Bilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Çelik, Zuhal, *Mevlânâ'da Akıl-Aşk İlişkisi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksel Lisans Tezi), İzmir 2006.

Doğan, Ahmet, *Kelâm Açısından Mevlânâ'da İnsan Hürriyeti*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2006.

Güler, Turan, *Türk Romanında Tasavvuf (1980-2000)*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013.

Güler, Murat Ufuk, *İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi ile Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki Çalgılar ve Bu Çalgıların Süslemelerinde Özgün Tasarımlar*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2005.

Güllüce, Hüseyin, *Mevlânâ ve Kur'ân Tefsîri Açısından Mesnevî*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi), Erzurum 1998.

Kızılgeçit, Muhammed, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktara Tezi), Erzurum 2011.

Konukseven, Hatice, *Hz. Mevlânâ, Âhî Evren ve Şeyh Sadreddîn-i Konevî'nin Konya Halkının Eğitimindeki Rolü*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006.

Özer, Gül, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevîsi'ndeki Dinî Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe

ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2002.

Özönder, Hasan, *Mevlânâ Külliyesi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâmî İlimler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1979.

Tok, Eda, *17. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinin Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2015.

Ünal, Derya, *Elif Şafak'ın "Aşk" Romanı ile Ahmet Ümit'in "Bab-ı Esrar" Romanının Mukayesesi*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyonkarahisar 2015.

Vuraler, Gülsen, *Coleman Barks'ın Mevlânâ Mesnevîsi Uyarlamaları ve Çeviri Etiği*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016.

Yılmaz, Hasan, *Hz. Mevlânâ'nın Kadınla İlgili Görüşleri*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004.